ISSN: 2822-048X (Online)

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
Journal of Dhamma for Life

(Peer-reviewed & Open Access Journal)

ปีที่ 32 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2569)
VOLUME 32 NO. 3 (JULY-SEPTEMBER 2026)

INTERNATIONAL STANDARD SERIAL NUMBER INTERNATIONAL CENTRE

JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN (Online): 2822-048X

สารจากบรรณาธิการ

วารสารฉบับนี้ เป็นปีที่ 32 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2569) ของการดำเนินงานวารสารธรรมเพื่อชีวิต ซึ่งวารสารได้ดำเนินการรับใช้สังคมด้วยการเผยแผ่คำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนากับสหศาสตร์ และส่งเสริมองค์ความรู้ด้านการวิจัย และวิชาการ เพื่อเป็นแหล่งเผยแพร่ส่งเสริมและสนับสนุนให้คณาจารย์ นักวิจัย นักวิชาการ และนิสิตนักศึกษาตลอดจนบุคคลภายนอกที่สนใจ ได้มีโอกาสนำเสนอเผยแผ่ผลงานวิชาการและงานวิจัยในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์อีกทั้งแขนงวิชาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระพุทธศาสนา ปรัชญา ศิลปะ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การจัดการบริหารธุรกิจ พัฒนาสังคมและการศึกษา ภายใต้สหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และเพื่อเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนเรียนรู้งานด้านวิชาการ ประสบการณ์ และเป็นแหล่งอ้างอิงในการเผยแพร่บทความของนักวิจัย นักวิชาการ นิสิต นักศึกษาและบุคคลทั่วไปที่สนใจ

ขอขอบคุณสมาชิกทุกท่านที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของวารสารธรรมเพื่อชีวิตเป็นอย่างดีทั้งผู้แต่งที่ส่งบทความงานวิจัยและงานวิชาการเข้ามาเพื่อเผยแพร่ ผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาสละเวลาในการประเมินบทความงานวิจัยและงานวิชาการ เพื่อให้เกิดการปรับปรุงคุณภาพของงานให้ดียิ่งขึ้น ทั้งหมดนี้มีส่วนเป็นอย่างมากในการพัฒนาผลงานวิชาการและช่วยให้ผลงานได้รับการเผยแพร่อย่างมีคุณภาพทางวิชาการ ต่อไป

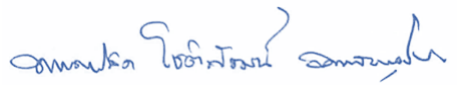

พระครูปลัด โชติพัฒน์ อาจารสุโภ, ผศ.ดร.
บรรณาธิการบริหาร

วัตถุประสงค์ของวารสาร (Aims of the Journal)

วารสารธรรมเพื่อชีวิตเป็นวารสารวิชาการมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อเผยแผ่สาระธรรมของมูลนิธิพุทธศาสนศึกษา 2) เพื่อพัฒนาวารสารให้มีคุณภาพทางด้านวิชาการและเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) 3) เพื่อเป็นวารสารที่ได้มาตรฐานสำหรับตีพิมพ์ผลงานของสมาชิกมูลนิธิและบุคคลทั่วไป

ขอบเขตเนื้อหาการตีพิมพ์ (Scope of the Journal)

ขอบเขตเนื้อหาที่วารสารเปิดรับ ได้แก่ 1) ด้านพระพุทธศาสนา 2) ด้านปรัชญา ภาษา ศิลปวัฒนธรรม 3) ด้านรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ 4) ด้านเศรษฐศาสตร์ บริหารธุรกิจ 5) ด้านศึกษาศาสตร์ ครุศาสตร์ รวมถึงสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

รูปแบบการการตีพิมพ์ (Process of Publication)

กองบรรณาธิการให้ความสำคัญต่อกระบวนการจัดทำวารสาร ตั้งแต่การคัดเลือกบทความ การประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีอย่างน้อยบทความละ 3 ท่าน ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานทางวิชาการ โดยเป็นการประเมินในรูปแบบการปกปิดชื่อผู้ประเมินและผู้เขียน (Double-blind Peer Review) และบทความต้นฉบับต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากกองบรรณาธิการหรือผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น

ภาษาที่รับตีพิมพ์ (Languages)

ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

การกำหนดตีพิมพ์ (Publication Frequency)

กำหนดเผยแพร่ปีละ 4 ฉบับ (ราย 3 เดือน)

ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม
ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน
ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน
ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ

พระครูปลัดโชติพัฒน์ อาจารสุโภ, ผศ.ดร.	มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบุรณศิริมาตยาราม

กองบรรณาธิการ

พระครูศรีสุทธิชยากร, ดร.	มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบุรณศิริมาตยาราม
พระมหาวีรชัย วีรชโย	มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบุรณศิริมาตยาราม
รศ. ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ. ดร.สุขุมพงศ์ ชาญนุวงศ์	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก
ผศ. ดร.สมบูรณ์ วัฒนะ	วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ. ดร.สุณี เวชประสิทธิ์	คณะพยาบาลศาสตร์เกื้อการุณย์ มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช
ผศ. ดร.ฉัตรวรัญช์ องคสิงห	วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต
ดร.พนัชพงษ์พรรณ โพธิสถิรวรางกูร	สมาคมสุขภาพจิตแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์
อ. ดร.เพ็ญศรี บางบอน	คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยชินวัตร
อ. ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
อ. ดร.สุรชัย พุดชู	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ.จงรักษ์ ศุภกิจเจริญ	มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบุรณศิริมาตยาราม
อ.แม่ชีเนตรนภา สุทธิรัตน์, ดร.	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ฝ่ายประสานงานและจัดการ

ดร.สิริพร คลองชีพ	นักวิชาการอิสระ

ฝ่ายกฎหมาย

นายเกริกชัย ส้มเขียวหวาน	มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบุรณศิริมาตยาราม

ฝ่ายออกแบบปกและจัดรูปเล่ม

พระมหาวีรชัย วีรชโย	มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบุรณศิริมาตยาราม
อ. ดร.สุรชัย พุดชู	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

The *Journal of Dhamma for Life* has been actively disseminating Dhamma principles and providing academic services to society for 31 years (B.E. 2569). The journal aims to: 1) Promote the Buddhist teachings of the Buddhist Studies Foundation. 2) Enhance the journal's academic quality to meet the standards of the Thai Journal Citation Index (TCI). 3) Serve as a standard academic platform for publishing the work of foundation members and the general public. 4) Provide academic services.

Scope of the Journal, the journal accepts articles in the following fields:

1) Buddhism, 2) Philosophy, Language, and Arts & Culture, 3) Political Science, Public Administration, and Law, 4) Economics and Business Administration, 5) Education, Pedagogy, and Interdisciplinary Studies in Humanities and Social Sciences. To enhance the efficiency of the journal's editorial management and align with economic conditions and operational costs, the resolution of Meeting 1/2568, held on February 8, 2568, approved the adjustment of article publication fees. The journal, currently indexed in the TCI Group 2 database (effective January 1, 2568 – December 31, 2572), has revised the publication fee from 3,000 THB to 4,000 THB. Additionally, the journal's editorial structure has been restructured, and the following Editorial

Management Committee has been appointed:

Editorial Management Committee

Editor-in-Chief

Phrakhrupalad Chotipath Acharashubho, Ph.D.

(Buddhist Studies Foundation, Wat Buranasirimatayaram)

Editorial Board

1. *Phra Khru Srisuttichayakorn, Ph.D.* (Buddhist Studies Foundation, Wat Buranasirimatayaram)
2. *Phramaha Weerachai Weerachayo* (Buddhist Studies Foundation, Wat Buranasirimatayaram)
3. *Assoc. Prof. Boonruam Kamluangsaen, Ph.D.* (Graduate School, Mahamakut Buddhist University)
4. *Assoc. Prof. Sukhumpong Channuwong, Ph.D.* (Faculty of Liberal Arts, Krirk University)
5. *Asst. Prof. Somboon Wattana, Ph.D.* (College of Religious Studies, Mahidol University)

6. *Asst. Prof. Sunee Vetchprasith, Ph.D.* (Kuakarun Faculty of Nursing, Navamindradhiraj University)
7. *Asst. Prof. Chattharawan Ongkasinha, Ph.D.* (College of Social Innovation, Rangsit University)
8. *Panatchapong Phothisathirawarankul, Ph.D.* (Thai Mental Health Association under Royal Patronage)
9. *Penphit Bangbon, Ph.D.* (Faculty of Business Administration, Shinawatra University)
10. *Praphas Kaewketpong, Ph.D.* (Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University)
11. *Surachai Phutchoo, Ph.D.* (Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University)
12. *Maechee Netnapa Suthirat, Ph.D.* (Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University)
13. *Asst. Prof. Jongrak Supakitjaroen* (Buddhist Studies Foundation, Wat Buranasirimatayaram)

Administrative and Support Team

Coordination and Management

Siriporn Klongcheep, Ph.D. (Independent Scholar)

Legal Affairs

Mr. Krirkchai Somkhiowan (Buddhist Studies Foundation, Wat Buranasirimatayaram)

Cover Design and Layout

1. *Phra Maha Weerachai Weerachayo* (Buddhist Studies Foundation, Wat Buranasirimatayaram)
2. *Surachai Phutchoo, Ph.D.* (Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University)

สารบัญ (Content)

สารจากบรรณาธิการ a
สารบัญ f

1.	The Importance of Buddhism in an Era of Challenged Faith Kamolsid Pornpichanarong1*	1-14
2.	Buddhist Ethics and Peaceful Coexistence in a Multi-Religious Society Phrakhru Kasem Thammarak Komol Thitalabho1*	15-27
3.	An Analysis of the Law of Karma and Its Effects on the Understanding of Violence in the Perspective of Buddhism Phra Jaksawat Nandasara Salason1*	28-40
4.	Factors Influencing Digital Competence of Students Bachelor of Education Program, Faculty of Education, Uttaradit Rajabhat University Boonmun Thanasupawat1*, Supaporn Numuang2, Chaowarit Chancheen3, & Karn Sangwan4	41-56
5.	The Impact of Digital Orientation and Dynamic Capabilities on the Competitive Advantage of Small and Medium-sized Enterprises Lyusheng Li1*, A.K. Mahbubul Hye2, & Sukumarn Shumnij3	57-73
6.	Urban Dynamics of Nakhon Chai Si and Leadership for Sustainability Vorachai Boonyim1*, & Korn Kangsadanporn2	74-91
7.	Knowledge Management Strategies for Enhancing the Business Potential of Coffee Shops in Mueang Chiang Mai District Chiang Mai Province Pisittakorn Karahong1, & Chatwarun Angasinha2*	92-102
8.	Determinants of International Educational Experiences in Private Universities Lan Peng1*, & Fuangfa Amponstira2	103-115
9.	Application Of Buddhist Principles in Creating Work-Life Balance in Modern Thai Society Phrabaidika Sunthorn Piyaputto Buaphat1*	116-127

10.	The Role of Buddhism in the Digital Age in Contemporary Thai Society Phra Somkiat Jinavaro Saehan1*	128-139
11.	Buddhist Monks And Community Development Along the Lines of Sufficiency Economy Trinik Wananpirun1*	140-152
12.	Dharma Discussion: The Dynamics of Buddhist Transmission in the 21st Century Phrakhu Kittisutakun1*, Phra Anan Adnandho2, Phra Chanamet Tejadharo3, & Phra Thanathada Rattanapunyo4	153-165
13.	The Vipassana Practice According to the Principle of Kāyānupassanāsatipaṭṭhāna Phra Chakkarin Kantasīlo Thirathiratham1*, & Phramaha Somchai Kittipanyo Chanhorm2	166-177
14.	Dharma and Stress: Applied Buddhism for Thai Society in Transition Phrakhrusangkharak Nuttawut Ciṇṇadhammo Fakwang1*	178-188
15.	The Model for Promoting Cultural Tourism of Buddhists in the Mun River Basin Community Dansai District Loei Province Prakaymas Chuaboonmee1*, Udorn Chanthawan2, & Jaruchit Piriyasuwat3	189-205
16.	Saṅgahavatthu Principles of School Administrators Affecting Organizational Culture of Schools Under Bangkok Metropolitan Administration, Southern Krungthon Group Janjira Ninlapong1*, & Phramaha Kraiwan Chiinathattiyo2	206-221
17.	Development Of a Phenomenon-Based Learning Manual for Master's Degree Students in Social Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Sawan Campus Chaowarit Jongkatkorn1*	222-238
18.	Teacher Development Model Using Professional Learning Community with Collaborative Lesson Development Methods Together to Enhance the Digital Age Learning Management Competencies of Teachers at Wat Pak Nam School Ratchaneewan Thongkham1*	239-255

19.	Participatory Management Model of Private Schools under the Office of the Private Education Commission Tanai Sutabutra1*, & Phramaha Kraiwan Chiinathattiyo2	256-272
20.	Integrating Buddhist Psychology with Modern Psychotherapy: A New Approach to Mental Health Care in Thai Society Phra Krittayanat Vicitto Srisura1*	273-287
21.	Educational Administrators' Competencies Affecting Personnel Management in Schools Under the Office of Prachuap Khiri Khan Primary Educational Service Area 1 Subhanuth Phiphitrutsameekul1*, & Phramaha Kraiwan Chiinathattiyo2	288-305
22.	Analyze of the Law on the Procedure for Considering Corruption and Misconduct Cases: Case study of the Abbot who Performing or Neglect to Performing his duties Improperly or Corruption According to the Criminal Code Section 157 and the Sangha Act B.E.2505, amend (No 2) B.E. 2535 Paradorn Rojanadechanon1*	306-320
23.	Parents Participation of Student Care System in Opportunity Expansion School Under the Office of Ubonratchathani Primary Educational Service Area 1 Supawan Supasorn1*	321-338
24.	The Need Assessment and Academic Administration Model for Enhancing Elderly Care Based on the Concept of Caree-Oriented Education of Satri Wat Rakhang School Chalermraj Tingaoum1*	339-354
25.	Modern Organizational Management and the Development of Core Competencies of Personnel in the Security Business in Bangkok, Nonthaburi, Samut Prakan, and Pathum Thani Patcharee Kraisit1*, & Tanachat Pratoomsawat2	355-378
26.	Strategic Leadership and Sustainable Community Development Prakajsri Wipula1*	379-389

27.	Buddhist art And Communication Phrakhruvinayadhara Gomin Sukovidho1*, & Patchavat Suksen2	390-400
28.	An Application of the Four Brahmaviharas to the Operational Performance of Personnel at Kho Hong Municipality, Hat Yai District, Songkhla Province Phrapalad Ekkarin Sumedho Sookkatorn1*, Somporn Kuasing2 & PhraSarawin Surapanyo Thanchom3	401-416
29.	The Application of Buddhist Philosophy in The Work Performance of Officials at The Songkhla Provincial Office of Buddhism Phra Palad Ritthiporn Thumsuwan1*, Phra Khru Srirattanarpirom Sommai Tirachitto2 & Phra Khru Bowonchaiwat Wanchai Methigo3	417-430
30.	Boonniyom Market's Model in Thai Socciety Plernpit Soungbunlue1*, Thepprawin Chanraeng2, Prisit Kotsupho3, Virot Vichai4, & Jaiphet Klajon5	431-443
31.	Developing Mindfulness to Attain Wisdom Phra Chaiyhaghone Papakaro Kuptanisakorn1*, & Phra KhruSudhisarabanditta2	444-455
32.	Boon Phawet: Literature, Tradition, Way of Life, and the Influence of the Two Banks of the Mekong PhraArinchai Tanuttaro Rattanasongkhram1*	456-464
33.	Risk Management System for Structural Quality under Corruption in Public Construction Projects in Thailand Arkom Boonpanya1*, Kattiya Samee2, Somprasong Suttayamulli3, Theerasest Sriprapassorn4, & Tanpat Kraiwanit5	465-479
34.	Development Communication through Agricultural Product Process and Branding in Chixi Community Xu Xiangkun1*, Kanokrat Yossakrai2 & Sukanya Buranadechachai3	480-493
35.	The Influence of Buddhist-Based Learning Management On Academic Achievement and Desirable Characteristics of Primary School Students Pornpimon Chalermmeprasert1*, Wiruch Phansai2, & Surasith Lapinsee3	494-507

36.	Legal Issues in the Enforcement of Security Interests through Public Auction Pursuant to Section 40 of the Business Security Act B.E. 2558 Hariphan Supasuttivej1*	508-519
37.	Legal Issues Concerning the Submission of Cases to the Court for the Enforcement of Security Interests Hariphan Supasuttivej1*	520-528
38.	The Development of Basic Thinking Skills of Early Childhood Students through HighScope Learning Experiences Using Educational Games Parinda Srimunee1*, Thanyaporn Janma2, Teeradej Snongtaweeporn3, Subhapit Songkhao4, & Gunyamarn Buathong5	529-542
39.	The Impact of Artificial Intelligence (AI) on the Development of Educational Quality in Private Universities in Bangkok, Thailand Zhou Fei1*	543-559
40.	Dhamma for the Sick Siripen Thongdee1*, & Phramaha Natthabhan Sutassanavipani2	560-574

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Academic Article

The Importance of Buddhism in an Era of Challenged Faith

ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในยุคที่ศรัทธาถูกท้าทาย

Kamolsid Pornpichanarong[1*]

กมลศิษฏ์ พรพิชณรงค์[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Kamolsid Pornpichanarong*
กมลศิษฏ์ พรพิชณรงค์
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Mahavajiralongkornpalitheravadarajavidyalaya, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย
Email: supitcha96@gmail.com

คำสำคัญ:
ความสำคัญของพระพุทธศาสนาม, ศรัทธา, ความท้าทาย

Keywords:
Importance of Buddhism, Faith, Challenges

Article history:
Received: 30/11/2025
Revised: 05/01/2026
Accepted: 10/02/2026
Available online: 08/04/2026

How to Cite:
Pornpichanarong, K. (2026). The Importance of Buddhism in an Era of Challenged Faith. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 1-14.

ABSTRACT

This study aims to examine the significance, roles, and enduring value of Buddhism in a contemporary context where religious faith is increasingly challenged by cultural transformations, evolving lifestyles, and the expansion of modern knowledge systems, including science, technology, and social media. These forces have contributed to a growing tendency among individuals to question traditional beliefs and religious institutions. Employing a qualitative analytical approach grounded in social science and Buddhist philosophical frameworks, this study explores the dynamics of faith and the adaptive capacity of Buddhism in the modern era.

The findings indicate that, despite significant challenges to religious faith, Buddhism continues to retain its relevance and intrinsic value through its foundational principles rooted in rationality and causality, which are compatible with scientific reasoning and contemporary worldviews. Furthermore, these challenges serve not only as threats but also as catalysts for critical reflection on the roles, forms, and methods of disseminating Buddhist teachings in ways that are more accessible and contextually responsive. In particular, the role of the Buddhist monastic community is highlighted as requiring transformation—from ritual specialists to spiritual leaders, public communicators, and active contributors to contemporary social issues. The study contributes to the body of knowledge by demonstrating that the sustainability of Buddhism in the modern world depends on its ability to preserve its doctrinal core while adapting to changing social contexts. It underscores Buddhism's continuing role as a source of wisdom, self-understanding, and psychological healing, capable of addressing the complexities, stress, and isolation experienced in contemporary society. Ultimately,

Buddhism remains a viable pathway toward inner peace, contentment, and profound mental liberation.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญ บทบาท และคุณค่าของพระพุทธศาสนาในบริบทสังคมร่วมสมัยที่ศรัทธาทางศาสนากำลังเผชิญกับความท้าทายจากความเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิต และองค์ความรู้สมัยใหม่ อันได้แก่ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งส่งผลให้เกิดการตั้งคำถามต่อความเชื่อดั้งเดิมและสถาบันทางศาสนาอย่างกว้างขวาง การศึกษานี้ใช้แนวทางการวิเคราะห์เชิงคุณภาพโดยอาศัยกรอบแนวคิดด้านสังคมศาสตร์และพุทธปรัชญา เพื่อสะท้อนพลวัตของศรัทธาและการปรับตัวของพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน

ผลการศึกษาพบว่า แม้ศรัทธาทางศาสนาจะถูกท้าทายอย่างมีนัยสำคัญ แต่พระพุทธศาสนายังคงดำรงคุณค่าอย่างยั่งยืนผ่านหลักธรรมที่ตั้งอยู่บนเหตุและผล ซึ่งสามารถประสานสอดคล้องกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และบริบทสมัยใหม่ได้อย่างสมดุล นอกจากนี้ ความท้าทายดังกล่าวยังทำหน้าที่เป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการทบทวนบทบาท รูปแบบ และกลไกการถ่ายทอดพระธรรมคำสอนให้มีความร่วมสมัยและเข้าถึงผู้คนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะบทบาทของพระสงฆ์ซึ่งควรปรับจากการเป็นเพียงผู้ประกอบพิธีกรรมไปสู่การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ นักสื่อสารสาธารณะ และผู้มีส่วนร่วมในประเด็นสังคมร่วมสมัย องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การธำรงรักษาแก่นแท้ของพุทธธรรมควบคู่กับการปรับตัวเชิงบริบทเป็นกลไกสำคัญที่เอื้อต่อความยั่งยืนของพระพุทธศาสนาในโลกสมัยใหม่ ทั้งยังตอกย้ำบทบาทของพระพุทธศาสนาในฐานะแหล่งพัฒนาปัญญา การรู้เท่าทันตนเอง และการเยียวยาทางจิตใจ ซึ่งสามารถตอบสนองต่อปัญหาความซับซ้อน ความเครียด และความโดดเดี่ยวของมนุษย์ในสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันนำไปสู่ความสงบ ความพอเพียง และความเป็นอิสระทางจิตใจในระยะยาว

บทนำ

ในบริบทของโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่ขับเคลื่อนด้วยความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการสื่อสารดิจิทัลอย่างรวดเร็ว สังคมมนุษย์กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทั้งในระดับเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน การหลั่งไหลของข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงค่านิยม และกระบวนทัศน์ ของผู้คน โดยเฉพาะในมิติของความเชื่อและศรัทธาทางศาสนา ซึ่งเคยทำหน้าที่เป็นรากฐานสำคัญของการดำรงชีวิตและการกำหนดความหมายของชีวิตมนุษย์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2560) ปรากฏการณ์การตั้งคำถามต่อบทบาทของศาสนา การลดลงของการปฏิบัติศาสนกิจ และการแสวงหาความเชื่อทางเลือกใหม่ สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของสังคมร่วมสมัยที่มีลักษณะเป็นพหุนิยม และโลกวิสัย มากยิ่งขึ้น (ประเวศ วะสี, 2559) แนวโน้มดังกล่าวส่งผลกระทบโดยตรงต่อสถานะของพระพุทธศาสนา

ในสังคมไทย ซึ่งในอดีตถือเป็นสถาบันหลักที่หล่อหลอมวิถีชีวิต วัฒนธรรม และระบบคุณค่าของประชาชนมาอย่างยาวนาน (สุรพศ ทวีศักดิ์, 2562) อย่างไรก็ตาม การลดลงของศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาไม่ได้มีสาเหตุจากปัจจัยภายนอกเพียงประการเดียว หากยังรวมถึงปัจจัยภายในโครงสร้างของสถาบันศาสนาเอง อาทิ ปัญหาพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของพระสงฆ์บางส่วน การสื่อสารหลักธรรมที่ขาดความสอดคล้องกับบริบทของสังคมสมัยใหม่ และการเน้นรูปแบบพิธีกรรมมากกว่าสาระสำคัญของหลักธรรม ซึ่งล้วนส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างคำสอนทางศาสนากับวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ (พระไพศาล วิสาโล, 2561) ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้พุทธศาสนิกชนจำนวนหนึ่งรับรู้พระพุทธศาสนาในมิติของพิธีกรรม (ritualism) มากกว่าการเข้าถึงแก่นแท้ของธรรมะในฐานะเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจและปัญญา พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ได้มีบทบาทสำคัญในการสร้างระบบคุณธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตที่นำไปสู่ความสงบสุขทั้งในระดับปัจเจกและสังคม โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ซึ่งต่างมีพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2558) อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทของสังคมดิจิทัล (digital society) ที่ให้ความสำคัญกับความรวดเร็ว ความสะดวก และการบริโภคนิยม (consumerism) มากขึ้น แนวโน้มดังกล่าวได้ส่งผลให้ความสนใจต่อการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาจิตใจลดลงอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารทั้งที่ถูกต้องและคลาดเคลื่อนผ่านสื่อออนไลน์ ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความสับสนทางความคิดและบั่นทอนความเชื่อมั่นในสถาบันศาสนา (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2560) ประกอบกับเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในสื่อสาธารณะ ยิ่งทำให้ความศรัทธาของประชาชนอยู่ในภาวะเปราะบางมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้จะเผชิญกับความท้าทายดังกล่าว พระพุทธศาสนายังคงมีศักยภาพในการเป็นกรอบแนวคิดและแนวทางในการแก้ไขปัญหาชีวิตของมนุษย์ โดยเฉพาะในประเด็นการทำความเข้าใจธรรมชาติของความทุกข์ (dukkha) การพัฒนาสติปัญญา (wisdom development) และการส่งเสริมเมตตากรุณา (compassion) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2562)

ดังนั้น การศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของศรัทธาในพระพุทธศาสนา รวมถึงแนวทางในการปรับตัวของพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมยุคใหม่ จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ควรได้รับการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเชิงลึกและนำไปสู่การพัฒนากลไกในการธำรงรักษาคุณค่าของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยอย่างยั่งยืน

สถานการณ์ของศรัทธาในพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน

ในยุคปัจจุบัน ศรัทธาในพระพุทธศาสนากำลังเผชิญกับภาวะท้าทายทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม จากเดิมที่พระพุทธศาสนาเคยเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของสังคมไทย กลับพบว่าปัจจุบันผู้คนจำนวนไม่น้อยเริ่มห่างเหินจากการปฏิบัติศาสนกิจ ความเข้าใจในหลักธรรมลดลง และมีแนวโน้มที่จะตั้งคำถามกับความเชื่อ

และบทบาทของศาสนาในชีวิตมากขึ้น โดยเฉพาะ ในกลุ่มเยาวชนและคนรุ่นใหม่ที่เติบโตมากับโลกแห่งเทคโนโลยี สื่อสารไร้พรมแดน และแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ ดังนั้น สถานการณ์ศรัทธาในพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน แม้จะมีแนวโน้มลดลงใน บางกลุ่ม แต่ก็เปิดโอกาสให้เกิดการปรับตัวและการพัฒนารูปแบบการสื่อธรรมที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมยุคใหม่ ซึ่งหากทำได้อย่างเหมาะสม ย่อมสามารถฟื้นฟูศรัทธาอย่างมีสติ และยั่งยืนได้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2560)

ความเปลี่ยนแปลงของค่านิยมและวิถีชีวิตในยุคเทคโนโลยี

ในยุคที่เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทในทุกมิติของชีวิตมนุษย์ ค่านิยม และวิถีชีวิตของผู้คนย่อมเปลี่ยนแปลงไปอย่างลึกซึ้ง และรวดเร็ว จากอดีตที่มนุษย์มีวิถีชีวิตผูกพันกับชุมชน ศาสนา และธรรมชาติ กลับกลายเป็นสังคมที่เน้นความเป็นปัจเจก ความเร่งรีบ และความสำเร็จทางวัตถุ เป็นหลัก ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่เพียงสะท้อนผ่านพฤติกรรมภายนอกเท่านั้น หากยังส่งผล ต่อระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของผู้คนโดยรวม เทคโนโลยี โดยเฉพาะอินเทอร์เน็ต สมาร์ตโฟน และสื่อสังคมออนไลน์ ได้เปลี่ยนวิธีการสื่อสาร การเรียนรู้ และการบริโภคข้อมูล ของมนุษย์อย่างสิ้นเชิง ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ทุกที่ทุกเวลา แต่ในขณะเดียวกันก็อาจหลงใหล กับกระแสของโลกออนไลน์ จนละเลยการพัฒนาคุณค่าภายในจิตใจ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับมนุษย์กลายเป็นความสัมพันธ์เชิงเทคโนโลยี เช่น การสนทนาผ่านแชตแทนการพบหน้า การติดตามชีวิตผู้อื่นผ่านโซเชียลมีเดียแทนการพูดคุยอย่างลึกซึ้ง สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้เกิดภาวะ “เหงาท่ามกลางผู้คน” หรือ “โดดเดี่ยวท่ามกลางความเชื่อมโยง” หนึ่งในค่านิยมที่เปลี่ยนไปอย่างชัดเจนคือ แนวคิดเรื่องความสำเร็จ ซึ่งถูกวัดจากจำนวนผู้ติดตาม รายได้ หรือสถานะในโลกออนไลน์ มากกว่าความสุขภายในหรือคุณธรรม การเปรียบเทียบตัวเองกับผู้อื่นกลายเป็นเรื่องปกติ ซึ่งส่งผลให้เกิดความรู้สึกด้อยค่า ความเครียด และภาวะซึมเศร้า ในหมู่คนรุ่นใหม่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ความสำเร็จที่เคยถูกตีความว่าเป็นการบรรลุเป้าหมายในชีวิตอย่างมีความสุข กลับถูกตีกรอบใหม่ว่าเป็นเรื่องของภาพลักษณ์ภายนอก และการยอมรับจากผู้อื่น ในโลกเสมือน ค่านิยมอีกประการหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงคือ แนวคิดเรื่องเวลา และความอดทน โลกยุคเทคโนโลยีส่งเสริมให้เกิดความเคยชินกับ “ความรวดเร็ว” และ “การตอบสนองทันที” เช่น การรับข่าวสารแบบเรียลไทม์ การใช้บริการส่งอาหารภายในไม่กี่นาที หรือการสื่อสารที่ไม่ต้องรอคอย สิ่งเหล่านี้ทำให้คนรุ่นใหม่จำนวนมากมีความอดทนน้อยลง ไม่คุ้นชินกับกระบวนการเรียนรู้ หรือการฝึกฝนระยะยาว ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา เพราะการพัฒนาจิตใจต้องอาศัยเวลาและความพากเพียรอย่างสม่ำเสมอ ขณะเดียวกันเทคโนโลยีได้เปลี่ยนวิถีชีวิตจากการมีปฏิสัมพันธ์กับโลกจริงไปสู่การอยู่กับโลกเสมือนมากขึ้น เด็ก และเยาวชนจำนวนไม่น้อยใช้เวลาอยู่กับหน้าจอมากกว่าการใช้เวลาในครอบครัว หรือกับธรรมชาติ ซึ่งอาจส่งผลต่อพัฒนาการด้านจิตใจ การควบคุมอารมณ์ และความสามารถในการสร้างสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกับผู้อื่น ในระยะยาว สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ผู้คนขาดหลักยึดทางจิตวิญญาณ และไม่เห็นความจำเป็นของศาสนาในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยียังทำให้เกิดความรู้สึกว่าศาสนาเป็นเรื่อง “ล้าสมัย” โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่น

ใหม่ที่มองว่าศาสนาไม่สามารถตอบคำถามชีวิต หรือไม่มีประโยชน์ในทางปฏิบัติ ข้อมูลเกี่ยวกับศาสนาที่ปรากฏในสื่อออนไลน์มักถูกตัดทอนหรือบิดเบือน จนทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา อีกทั้งการสื่อสารขององค์กรทางศาสนาโดยมากยังไม่ทันสมัยพอที่จะเข้าถึงประชาชนในวงกว้างได้อย่างมีประสิทธิภาพ สมภาร พรมทา, 2558)

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของค่านิยม และวิถีชีวิตในยุคเทคโนโลยี ไม่ได้เป็นสิ่งเลวร้ายเสมอไป หากได้รับการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม เทคโนโลยีสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่พระธรรมคำสอน เช่น การจัดสอนธรรมะออนไลน์ การถ่ายทอดกิจกรรมทางศาสนาแบบสด (Live) หรือการผลิตเนื้อหาธรรมะที่เข้ากับภาษา และความคิดของคนรุ่นใหม่ หากมีการประยุกต์ใช้อย่างสร้างสรรค์ เทคโนโลยีย่อมสามารถกลายเป็นสะพานเชื่อมให้คนรุ่นใหม่กลับมาศึกษาและเข้าใจพระพุทธศาสนาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ความเปลี่ยนแปลงของค่านิยมและวิถีชีวิตในยุคเทคโนโลยีส่งผลกระทบต่อความเชื่อ ศรัทธา และการดำเนินชีวิตของผู้คนอย่างชัดเจน การปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัยจึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะในแง่ของการเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบใหม่ ๆ ที่ สามารถตอบสนองต่อสภาพสังคม และจิตใจของคนยุคปัจจุบันได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้โดยไม่ละทิ้งแก่นแท้ของคำสอนทางพระพุทธศาสนา

การลดลงของความเชื่อมั่นในศาสนาในหมู่คนรุ่นใหม่

คนรุ่นใหม่เติบโตมาท่ามกลางกระแสแห่งการตั้งคำถาม และการพิสูจน์ด้วยเหตุผล เป็นกลุ่มที่ไม่ได้รับการปลูกฝังศาสนาในรูปแบบของศรัทธาอย่างลึกซึ้งเหมือนคนรุ่นก่อน นอกจากนี้ ระบบการศึกษา และสื่อในปัจจุบันยังเน้นแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ และเหตุผล ทำให้คำสอนในศาสนาที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ทางวิทยาศาสตร์ ถูกมองว่าเป็นสิ่งล้าหลังหรือไม่จำเป็น อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือ “ช่องว่างระหว่างวัย” ที่ส่งผลต่อการสื่อสารศาสนากับคน รุ่นใหม่ พระสงฆ์ หรือผู้สอนธรรมจำนวนไม่น้อยยังคงใช้ภาษาที่เป็นทางการ เข้าใจยาก หรือมีลักษณะสั่งสอนมากกว่าการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทำให้คนรุ่นใหม่รู้สึกว่าศาสนาไม่เข้าใจเขา หรือไม่ตอบโจทย์ปัญหาในชีวิตจริง เช่น ความเครียด ความไม่แน่นอนในอนาคต หรือปัญหาด้านความสัมพันธ์ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง คือการขาดต้นแบบทางศาสนาที่น่าเลื่อมใส บางกรณีการประพฤติผิดของพระภิกษุที่ปรากฏในสื่อส่งผลให้คนรุ่นใหม่ตั้งคำถามถึงความน่าเชื่อถือของทั้งระบบ และมองว่าศาสนาอาจเป็นเพียงโครงสร้างที่มีไว้เพื่อผลประโยชน์บางอย่าง มากกว่าจะเป็นเครื่องมือแห่งการพัฒนาจิตใจ อีกปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนาลดลงในหมู่คนรุ่นใหม่ คือกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทำให้การดำเนินชีวิตของคนหนุ่มสาวมีความแตกต่างจากรุ่นก่อนอย่างชัดเจน ปัจจุบันนี้คนรุ่นใหม่มักจะให้ความสำคัญกับความเป็นอิสระ เสรีภาพ และการแสดงออก ซึ่งตัวตนของตนเองในแบบที่แตกต่างออกไปจากแบบแผนที่สังคมและศาสนาเคยกำหนดไว้ การที่ศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนามักเน้นการ “ละความยึดมั่นถือมั่น” และการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ซึ่งอาจถูกมองว่า “จำกัด” หรือ “ผูกมัด” การแสดงออกทางความคิดและความรู้สึกของคนรุ่นใหม่ ทำให้พวกเขาเกิดความรู้สึกว่าศาสนาไม่ตอบโจทย์ความเป็นตัวเองหรือความต้องการในชีวิตสมัยใหม่ ในมิติของสถาบัน

ครอบครัว บทบาทของครอบครัวในการปลูกฝังศาสนาก็ลดน้อยลงด้วยเช่นกัน เนื่องจากรูปแบบครอบครัวสมัยใหม่ที่มีความหลากหลาย เช่น ครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยายที่แตกแยก หรือการที่พ่อแม่ต้องทำงานมากขึ้น ทำให้เวลาและโอกาสในการสอนหรือพาเด็กไปวัดน้อยลง ส่งผลให้เด็กและเยาวชนไม่มีโอกาสได้รับการอบรมศาสนาในสภาพแวดล้อมที่เข้มแข็งเหมือนในอดีต วีระยุทธ ชาตะกาญจน์, 2562)

อีกประเด็นที่ต้องพูดถึงคือบทบาทของระบบการศึกษาในยุคปัจจุบัน ที่มุ่งเน้นความรู้ทางวิชาการ และการเตรียมตัวเข้าสู่ตลาดแรงงานเป็นหลัก โดยที่การเรียนรู้เรื่องศาสนาในโรงเรียนถูกจำกัดไว้ในรูปแบบของวิชาสาระหรือกิจกรรมเสริมที่ไม่มีแรงจูงใจเพียงพอ ทำให้ศาสนาถูกลดบทบาทเป็นเพียง “ความรู้” หรือ “วัฒนธรรม” ไม่ใช่ “ความเชื่อ” ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตจริง ส่งผลให้เยาวชนขาดการสร้าง “ประสบการณ์เชิงศรัทธา” ที่ลึกซึ้งต่อพระพุทธศาสนา นอกจากนั้น การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่หลากหลาย และไม่ถูกกรองทำให้เยาวชนสามารถพบกับข้อมูล หรือแนวคิดที่ขัดแย้งกับคำสอนทางศาสนาได้ง่าย ในขณะเดียวกัน การขาดต้นแบบ หรือผู้นำทางศาสนาที่เข้าใจ และสามารถสื่อสารกับเยาวชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งทำให้ช่องว่างระหว่างศาสนาและคนรุ่นใหม่เพิ่มมากขึ้น พระสงฆ์หรือผู้ที่ทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนาในบางพื้นที่ยังคงยึดติดกับรูปแบบการสอนที่เน้นการบังคับ หรือการสั่งสอนโดยขาดการพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างจริงใจ ส่งผลให้เยาวชนรู้สึกว่าศาสนาเป็นเรื่องที่น่าเบื่อ หรือไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตจริงของพวกเขา เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว การสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชนในกิจกรรมทางศาสนา การใช้สื่อสมัยใหม่ในการเผยแผ่ธรรมะ รวมถึงการส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ที่มีวิสัยทัศน์เปิดกว้าง และเข้าใจโลกยุคใหม่ จะเป็นกุญแจสำคัญในการฟื้นฟูศรัทธาและความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนาในหมู่คนรุ่นใหม่ ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์, 2564)

ผลกระทบจากข่าวสารเชิงลบและความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ในยุคของข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็ว และเข้าถึงได้ง่าย สื่อมีบทบาทอย่างมากในการสร้างภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเมื่อมีข่าวเชิงลบเกี่ยวกับพระสงฆ์ หรือกรณีการทุจริตภายในองค์กรทางศาสนา ข่าวเหล่านี้แม้จะเป็นเพียงบางส่วน แต่กลับมีอิทธิพลสูงในการบั่นทอนความศรัทธาของประชาชน เพราะสร้างภาพจำในแง่ลบที่ฝังลึกในจิตใจผู้รับสาร ยิ่งไปกว่านั้น การนำเสนอข่าวบางประเภท เช่น การให้ความสำคัญกับพิธีกรรม หรือไสยศาสตร์ โดยอ้างอิงพระพุทธศาสนา กลับส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับแก่นแท้ของคำสอน เช่น การเชื่อว่าการสวดมนต์ หรือทำบุญจะสามารถ “แก้กรรม” ได้โดยไม่ต้องเปลี่ยนพฤติกรรม หรือการหวังผลตอบแทนจากการทำบุญ ซึ่งขัดกับหลักการแห่งการปล่อยวาง และปัญญาในทางพุทธ ในอีกแง่หนึ่งความเข้าใจผิดยังมาจากการตีความคำสอนผิด หรือแบบผิวเผิน เช่น การตีความกฎแห่งกรรมแบบตื้นเขิน หรือการเข้าใจคำว่า “ไม่ยึดติด” ว่าเป็นการเพิกเฉยต่อความรับผิดชอบในชีวิต ผลลัพธ์ คือผู้คนอาจปฏิเสธศาสนาโดยที่ยังไม่เข้าใจอย่างแท้จริง

บทบาทของพระพุทธศาสนาในฐานะเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ

ในโลกยุคปัจจุบันที่ผู้คนเผชิญกับความสับสน ความเครียด และความทุกข์หลากหลายรูปแบบ พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ช่วยให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติของชีวิต ยอมรับความเปลี่ยนแปลง และฝึกจิตให้เข้มแข็ง เพื่อดำรงอยู่ท่ามกลางความไม่แน่นอนได้อย่างมีสติ และปัญญา คำสอนของพระพุทธเจ้าไม่เพียงเป็นหลักธรรมทางศาสนา แต่ยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชีวิต ทั้งด้านจิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ พระพุทธศาสนามุ่งเน้นการรู้จักตนเอง การเข้าใจทุกข์ และการดับทุกข์ผ่านการปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการฝึกสติ การเจริญปัญญา หรือการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ได้กับผู้คนทุกวัย ทุกวิชาชีพ และทุกสถานการณ์ในชีวิตจริง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2559)

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาจิตและการฝึกสติ

การฝึกจิต และสติเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้ปฏิบัติ เข้าถึงความสงบภายใน เข้าใจตนเอง และสามารถปล่อยวางจากสิ่งที่ก่อให้เกิดทุกข์ได้ การฝึกสติ (สติปัฏฐาน) เป็นการตั้งจิตให้รู้เท่าทันในปัจจุบัน ไม่หลงไปในอดีตหรืออนาคต ซึ่งช่วยให้ผู้ฝึกมี ความตระหนักรู้ (awareness) ต่อความคิด อารมณ์ และการกระทำของตนเอง ในโลกปัจจุบันที่เต็มไปด้วยสิ่งเร้า และข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็ว การฝึกสติเป็นทักษะสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์มีภูมิคุ้มกันทางจิตใจ ผู้คนจำนวนมากเผชิญกับความเครียด ความวิตกกังวล และความฟุ้งซ่าน ซึ่งเป็นต้นเหตุของโรคทางกาย และใจ เช่น โรคซึมเศร้า ความดันโลหิตสูง หรือภาวะหมดไฟในชีวิตการทำงาน การฝึกสติสามารถช่วยให้ผู้คนเหล่านี้เรียนรู้ที่จะ “อยู่กับปัจจุบัน” และมีทัศนคติที่ยืดหยุ่นต่อปัญหาชีวิต การพัฒนาจิตผ่านการนั่งสมาธิ เดินจงกรม หรือการสังเกตความคิดด้วยความไม่ยึดมั่น ล้วนเป็นแนวทางที่สามารถฝึกฝนได้โดยไม่จำเป็นต้องเป็นนักบวช พระพุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ฆราวาสสามารถฝึกจิตเพื่อเข้าถึงสภาวะภายในที่สงบ เย็น และเป็นอิสระจากความทุกข์ การฝึกสติจึงไม่เพียงเป็นวิธีทางจิตวิญญาณเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือทางจิตวิทยา และสุขภาวะที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งได้รับการยอมรับแม้ในวงการแพทย์ และจิตบำบัดในยุคปัจจุบัน ในแนวทางของพระพุทธศาสนา (พระไพศาล วิสาโล, 2560) การฝึกสติ (สติปัฏฐาน 4) และการพัฒนาจิตผ่านสมาธิ เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความสงบ ความเข้าใจในตนเอง และการรู้เท่าทันโลกอย่างลึกซึ้ง สติ หมายถึง ความระลึกรู้ และตื่นรู้ในปัจจุบันขณะ (present moment awareness) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมจิตใจไม่ให้ฟุ้งซ่าน เผลอไผล หรือตกอยู่ในอำนาจของอารมณ์ด้านลบตามหลักสติปัฏฐาน 4 การฝึกสติประกอบด้วย การระลึกรู้ใน 4 ด้าน ได้แก่

กาย (กายานุปัสสนา) – การรู้สึกตัวกับร่างกาย เช่น ลมหายใจ การเดิน ยืน นั่ง

เวทนา (เวทนานุปัสสนา) – การรู้เท่าทันความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉย ๆ ที่เกิดขึ้น

จิต (จิตตานุปัสสนา) – การรู้ทันจิตใจ เช่น ฟุ้งซ่าน ขุ่นมัว โลภ โกรธ

ธรรม (ธรรมานุปัสสนา) – การพิจารณาหลักธรรม เช่น อุปาทาน หรือขันธ์ห้า (เขมรังสี ภิกขุ, 2558)

เมื่อฝึกสติอย่างต่อเนื่อง ผู้ปฏิบัติจะสามารถ “แยกแยะ” ระหว่างสิ่งที่เกิดขึ้นในจิต กับการตอบสนองของตนเองได้ ส่งผลให้ลดอารมณ์ด้านลบ เช่น ความโกรธ ความวิตก ความโลภ และพฤติกรรมที่เป็นอัตโนมัติ นำไปสู่ความเป็นอิสระภายใน และความเมตตาต่อตนเอง และผู้อื่น การพัฒนาจิต (ภาวนา) ในพระพุทธศาสนาไม่เพียงหมายถึงการบรรลุธรรมขั้นสูง แต่ยังครอบคลุมถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิด และเจตนาในทางที่ดีขึ้น ผ่านการฝึกสมาธิ เช่น การนั่งสมาธิ (อานาปานสติ) และการเจริญภาวนา เช่น เมตตาภาวนา ซึ่งช่วยเสริมสร้างคุณภาพของจิตให้เข้มแข็ง มีความสงบ และสามารถตั้งมั่นอยู่ท่ามกลางสภาวะที่ไม่แน่นอนได้ ดังนั้น พระพุทธศาสนาไม่ได้มองจิตใจเป็นสิ่งลึกลับหรือเหนือธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่สามารถฝึกฝนและเปลี่ยนแปลงได้ตามเหตุปัจจัย การฝึกจิตและการเจริญสติจึงเป็นกระบวนการที่มีเหตุผล เป็นระบบ และสามารถพิสูจน์ผลได้ด้วยประสบการณ์ตรงของผู้ปฏิบัติเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความร่วมสมัยและประโยชน์เชิงปฏิบัติของพุทธธรรมในบริบทชีวิตปัจจุบันอย่างแท้จริง (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2558)

ศาสนากับการเยียวยาจิตใจในภาวะวิกฤต

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการเข้าใจความทุกข์ ไม่หลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธความทุกข์ แต่ชี้ให้เห็นว่าความทุกข์เป็นธรรมดาของชีวิต และสามารถเข้าใจ ดับ และพ้นจากมันได้ด้วยปัญญาและการปฏิบัติ ดังนั้นในช่วงเวลาที่สังคม หรือบุคคลต้องเผชิญกับวิกฤต เช่น การสูญเสีย การเจ็บป่วย การพลัดพราก หรือภัยพิบัติทางธรรมชาติ พระพุทธศาสนาสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจอย่างมีพลัง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และมรรคมีองค์ 8 ช่วยให้ผู้ที่เผชิญวิกฤตสามารถเข้าใจความไม่เที่ยงของชีวิต เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามเหตุปัจจัย ซึ่งนำไปสู่การปล่อยวาง และลดความทุกข์ทางใจ ความเข้าใจธรรมะจึงไม่ใช่เพียงคำสอน แต่เป็นกระบวนการเยียวยาอย่างลึกซึ้ง ยิ่งในบริบทของสังคมปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความเหลื่อมล้ำ ความไม่มั่นคง และความรุนแรง พระพุทธศาสนาเสนอแนวทางที่เรียบง่ายแต่ทรงพลังในการกลับมา “อยู่กับตนเอง” เข้าใจความจริงของชีวิต และสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นบนพื้นฐาน ของเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา องค์ประกอบเหล่านี้ไม่เพียงเยียวยาภายในบุคคล แต่ยังฟื้นฟูความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชน และสังคม การบำบัดทางจิตใจด้วยธรรมะไม่จำเป็นต้องซับซ้อน เช่น การฟังธรรม การปฏิบัติกรรมฐาน หรือแม้แต่การเจริญเมตตาภาวนาอย่างสม่ำเสมอ ก็สามารถช่วยให้ผู้ที่มีความทุกข์ใจผ่อนคลายความเครียด และสร้างความหวังใหม่ในชีวิตได้ ดังนั้นพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงระบบความเชื่อ แต่เป็น “ระบบแห่งปัญญา” ที่สามารถฟื้นฟูจิตใจมนุษย์ในยามเผชิญทุกข์ได้อย่างแท้จริง ในช่วงเวลาวิกฤต ไม่ว่าจะเป็นภัยธรรมชาติ โรคระบาด ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ หรือการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก มนุษย์ย่อมต้องเผชิญกับความทุกข์ ความกลัว และความไม่แน่นอนทางอารมณ์อย่างรุนแรง ซึ่งอาจส่งผลต่อทั้งสุขภาพจิตและร่างกายได้อย่างลึกซึ้ง ในสถานการณ์เช่นนี้ พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญในการเป็น “ที่พึ่งทางใจ” ที่ให้มากกว่าความเชื่อ คือ ให้แนวทางปฏิบัติในการ “เข้าใจทุกข์” และ “คลี่คลายทุกข์” อย่างมีปัญญา แนวทางสำคัญในการเยียวยาจิตใจในพุทธศาสนาคือ การยอมรับความจริง ของชีวิตตามหลัก ไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง

(ความไม่เที่ยง) ทุกขัง (ความเป็นทุกข์) และอนัตตา (ความไม่ใช่ตัวตน) เมื่อผู้ที่ประสบกับวิกฤตสามารถเข้าใจว่า “ความสูญเสีย และการเปลี่ยนแปลง” เป็นธรรมชาติของชีวิต พวกเขาจะสามารถเผชิญหน้ากับสถานการณ์ได้อย่างมีสติ และไม่หลงจมอยู่กับอารมณ์เศร้า โกรธ หรือโทษโชคชะตานอกจากนั้น การสวดมนต์ การนั่งสมาธิ และการฟังธรรม ยังเป็นกิจกรรมที่ช่วยสร้างความสงบภายใน ช่วยให้จิตใจสงบลงจากความฟุ้งซ่านในช่วงเวลาแห่งความวุ่นวาย เช่น ในช่วงวิกฤตโควิด-19 ที่ผ่านมานั้น มีประชาชนจำนวนมากหันมาฟังธรรมออนไลน์ หัดนั่งสมาธิที่บ้าน หรือแม้แต่เข้าร่วมกิจกรรมพุทธบำบัด ซึ่งเป็นการนำหลักธรรมมาใช้ควบคู่กับจิตบำบัดสมัยใหม่ในการรักษาภาวะซึมเศร้า วิตกกังวล หรือความสูญเสีย

ความท้าทายต่อพระพุทธศาสนาในโลกยุคโลกาภิวัตน์

ความท้าทายต่อพระพุทธศาสนาในโลกยุคโลกาภิวัตน์ หมายถึง สถานการณ์หรือปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้พระพุทธศาสนาต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง และจำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิต ค่านิยม และระบบความเชื่อของมนุษย์ในระดับโลก โดยเฉพาะในสังคมไทยที่พระพุทธศาสนามีบทบาทเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมและจิตใจของประชาชนมาอย่างยาวนาน (วรภัทร นิยมกูล, 2551)

วัตถุนิยมกับการเบียดขับคุณค่าทางศาสนา

ในยุคโลกาภิวัตน์ กระแสวัตถุนิยมได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วผ่านระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งให้ความสำคัญกับการบริโภค และความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ส่งผลให้การวัดความสำเร็จของชีวิตถูกผูกโยงกับทรัพย์สิน รายได้ และสถานะทางสังคม มากกว่าคุณค่าทางจิตใจและศีลธรรม (สุวรรณา สถาอานันท์, 2546) ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้คุณค่าทางศาสนา เช่น ความเรียบง่าย ความเมตตา และการไม่ยึดติด ถูกลดบทบาทลง และในบางกรณี ศาสนาเองถูกทำให้กลายเป็นสินค้าในเชิงพาณิชย์ (commodification of religion) เช่น การจำหน่ายวัตถุมงคล หรือการจัดกิจกรรมทางศาสนาในรูปแบบที่ตอบสนองความต้องการเชิงวัตถุของผู้คนมากขึ้น นอกจากนี้ ยังเกิดแนวโน้มของ “พุทธศาสนาแบบให้โชคลาภ” (prosperity Buddhism) ซึ่งมุ่งเน้นการแสวงหาความมั่งคั่งหรือความสำเร็จทางโลก มากกว่าการพัฒนาจิตใจเพื่อการพ้นทุกข์ตามหลักคำสอนดั้งเดิม ส่งผลให้สาระสำคัญของพระพุทธศาสนาถูกบิดเบือน และลดทอนลง (สมภาร พรมทา, 2550) ดังนั้น วัตถุนิยมจึงไม่เพียงแต่เปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อโครงสร้างของสถาบันทางศาสนา และความหมายของการปฏิบัติธรรมในสังคมร่วมสมัย

ปรากฏการณ์ “เลือกเชื่อ” และความเข้าใจผิดเกี่ยวกับศาสนา

การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจำนวนมากในยุคดิจิทัล ทำให้เกิดปรากฏการณ์ “เลือกเชื่อ” (selective belief) กล่าวคือ ผู้คนมักเลือกยอมรับเฉพาะคำสอนที่สอดคล้องกับความเชื่อหรือความต้องการของตนเอง ขณะเดียวกันกลับละเลยหรือปฏิเสธคำสอนที่ท้าทายต่อความคิดหรือพฤติกรรมของตน (สมภาร พรมทา, 2550) ปรากฏการณ์นี้สัมพันธ์กับแนวคิดเรื่อง Confirmation Bias ซึ่งทำให้บุคคลเสพข้อมูลที่สนับสนุนมุมมองเดิมของตน ส่งผลให้เกิดความเข้าใจศาสนาแบบผิวเผิน และอาจนำไปสู่การบิดเบือนหลักธรรม เช่น การตีความเรื่อง “กรรม” อย่างผิดเพี้ยน หรือการเชื่อว่าการทำบุญสามารถให้ผลตอบแทนทางโลกได้โดยทันที ยิ่งไปกว่านั้น การเผยแพร่ข้อมูลศาสนาผ่านสื่อออนไลน์ที่ขาดการกลั่นกรองทางวิชาการ ยิ่งเพิ่มความเสี่ยงต่อการเกิดความเข้าใจผิดในวงกว้าง เช่น แนวคิด “McMindfulness” ที่แยกการฝึกสมาธิออกจากบริบททางจริยธรรมและปัญญา ดังนั้น การส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ และการใช้หลักเหตุผลตามกาลามสูตร จึงเป็นแนวทางสำคัญในการป้องกันความเข้าใจคลาดเคลื่อน และรักษาแก่นแท้ของพระธรรมคำสอน

ศาสนาในมิติของการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

พระพุทธศาสนาในโลกยุคปัจจุบันมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ซึ่งต่างส่งผลกระทบซึ่งกันและกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (สมภาร พรมทา, 2550) ในมิติทางการเมือง ศาสนามักถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรม หรือสนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมือง เช่น การเชื่อมโยงศาสนากับชาตินิยม ซึ่งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคม และการแบ่งแยกทางความคิด ในด้านเศรษฐกิจ ปรากฏการณ์การทำให้ศาสนาเป็นสินค้า (religious commodification) ส่งผลให้กิจกรรมทางศาสนาถูกปรับเปลี่ยนไปตามกลไกตลาด เช่น การจัดกิจกรรมเชิงพาณิชย์ หรือการสร้างรายได้ให้กับองค์กรศาสนา ซึ่งอาจกระทบต่อความศรัทธาของประชาชน ขณะที่ในมิติทางวัฒนธรรม โลกาภิวัตน์ได้นำไปสู่การแลกเปลี่ยน และผสมผสานทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดรูปแบบการปฏิบัติศาสนาใหม่ ๆ ซึ่งบางครั้งอาจสร้างทั้งโอกาส และความท้าทายต่อการรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมของศาสนา ดังนั้น การทำความเข้าใจบทบาทของศาสนาในบริบทดังกล่าว จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาพระพุทธศาสนาให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และสอดคล้องกับสังคมร่วมสมัย

แนวทางฟื้นฟูและส่งเสริมพระพุทธศาสนาในยุคใหม่

แนวทางฟื้นฟูและส่งเสริมพระพุทธศาสนาในยุคใหม่ หมายถึง กระบวนการหรือกลยุทธ์ในการปรับตัวและพัฒนาพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมร่วมสมัยและอนาคต เพื่อให้พระพุทธศาสนายังคงมีบทบาทสำคัญ มีความหมายต่อชีวิตมนุษย์ และสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม

การสร้างศรัทธาด้วยการศึกษาและการเข้าถึงธรรมะอย่างสร้างสรรค์

การสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัย “การศึกษา” เป็นฐานสำคัญ โดยมุ่งเน้นการทำความเข้าใจหลักธรรมอย่างเป็นระบบและลึกซึ้ง ไม่ใช่เพียงการยึดถือพิธีกรรมหรือความเชื่อแบบผิวเผินเท่านั้น หลักธรรมสำคัญ เช่น อริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8 ควรถูกนำมาอธิบายให้สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดการนำไปปฏิบัติได้จริง (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2545) ในยุคดิจิทัล การเข้าถึงธรรมะควรมีการปรับรูปแบบให้หลากหลายและน่าสนใจ เช่น การใช้สื่อวิดีโอสั้น อินโฟกราฟิก บทความเชิงวิเคราะห์ หรือการจัดสัมมนาออนไลน์ รวมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีใหม่ เช่น สื่อเสมือนจริง (Virtual Reality) เพื่อสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและมีส่วนร่วมมากขึ้น (ศุภชัย วีระพันธุ์, 2563) นอกจากนี้ การส่งเสริม “การคิดเชิงวิพากษ์” (critical thinking) เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างศรัทธาที่มั่นคง ผู้เรียนควรได้รับการส่งเสริมให้ตั้งคำถาม วิเคราะห์ และอภิปรายหลักธรรมอย่างมีเหตุผล เพื่อป้องกันการยึดถือความเชื่อแบบงมงาย และนำไปสู่ความเข้าใจที่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม ในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ปรากฏการณ์ “การเลือกเชื่อ” (confirmation bias) ส่งผลให้บุคคลจำนวนมากเลือกเสพข้อมูลที่สอดคล้องกับความเชื่อของตน โดยไม่ตรวจสอบแหล่งที่มา ส่งผลให้เกิดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับหลักธรรม เช่น การเข้าใจเรื่องกรรมแบบกำหนดตายตัว หรือการเชื่อว่าพิธีกรรมสามารถลบล้างผลกรรมได้โดยไม่ต้องปรับพฤติกรรม (ธงชัย วินิจจะกูล, 2552) ดังนั้น การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาจึงต้องเน้นการเผยแผ่ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ และเชื่อมโยงธรรมะเข้ากับปัญหาสังคมร่วมสมัย เช่น สุขภาพจิต สิ่งแวดล้อม และความยุติธรรม เพื่อให้พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันอย่างแท้จริง

บทบาทของพระสงฆ์ ครู และสื่อในยุคดิจิทัล

พระสงฆ์ ครู และสื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการถ่ายทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล โดยเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ จำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ ได้แก่ YouTube, Facebook และ Podcast เพื่อเผยแผ่ธรรมะให้เข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พระมหาประยูร ญาณปฺปทีโป, 2561) ในด้านการศึกษา ครูและพระสงฆ์ควรพัฒนาวิธีการสอนให้มีลักษณะเชิงโต้ตอบ (interactive learning) และเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน รวมถึงการใช้เทคนิคการเล่าเรื่อง (storytelling) และการออกแบบเนื้อหาให้เหมาะสมกับสื่อดิจิทัล เพื่อเพิ่มความน่าสนใจและประสิทธิภาพในการเรียนรู้ ขณะเดียวกัน สื่อดิจิทัลมีบทบาททั้งในเชิงบวกและเชิงลบ หากใช้ด้วยความรับผิดชอบจะช่วยเผยแผ่ธรรมะได้อย่างกว้างขวาง แต่หากขาดจริยธรรม อาจนำไปสู่การบิดเบือนหลักธรรม หรือการใช้ศาสนาในเชิงพาณิชย์ ดังนั้น การกำกับดูแลเนื้อหาและการสร้างความรู้เท่าทันสื่อจึงเป็นสิ่งจำเป็น การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ครู และสื่อ เช่น การจัดอบรมออนไลน์ การสร้างชุมชนการเรียนรู้ หรือโครงการเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบต่าง ๆ จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารธรรมะ และขยายการเข้าถึงไปยังประชาชนในวงกว้าง ในอดีต วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งด้านการศึกษาและจิตใจ แต่ในปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาจำเป็นต้องขยายบทบาทออกสู่สังคมในมิติที่หลากหลายมากขึ้น เช่น การส่งเสริมคุณภาพชีวิต การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง และการสร้างความสามัคคีในสังคมพหุวัฒนธรรม การประยุกต์ใช้หลักธรรมในเชิงปฏิบัติจะช่วยให้พระพุทธศาสนายังคงมีความสำคัญและยั่งยืนในโลกยุคใหม่

สรุป

พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาเก่าแก่ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย และสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังคงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความสงบสุขในสังคม แม้ในยุคปัจจุบันที่ศรัทธาต่อศาสนาจะถูกท้าทายจากปัจจัยต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เช่น วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีโลกาภิวัตน์ และกระแสวัตถุนิยม พระพุทธศาสนายังคงมีคุณค่าและบทบาทที่ไม่อาจมองข้ามได้ หากสามารถรักษาแก่นแท้ และปรับตัวให้เข้ากับบริบทใหม่ได้อย่างเหมาะสม หนึ่งในความท้าทายหลักต่อพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ คือการที่ค่านิยม และวิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วโดยมีเทคโนโลยี และสื่อดิจิทัลเป็นตัวเร่ง ซึ่งส่งผลให้ผู้คนมีแนวโน้มที่จะยึดถือวัตถุนิยมมากขึ้น และลดความสำคัญของคุณค่าทางจิตวิญญาณ นอกจากนี้ ปรากฏการณ์ “เลือกเชื่อ” และความเข้าใจผิดเกี่ยวกับศาสนา ส่งผลให้เกิดการตีความคำสอนทางศาสนาในทางที่คลาดเคลื่อน หรือการใช้ศาสนาในลักษณะที่ขาดความลึกซึ้ง และความรับผิดชอบทางจริยธรรม อีกทั้งบทบาทของศาสนาในบริบทของการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม กลายเป็นทั้งโอกาส และอุปสรรค โดยศาสนาอาจถูกนำไปใช้เพื่อสนับสนุนอำนาจทางการเมือง หรือถูกพาณิชย์ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งอาจทำให้แก่นแท้ของคำสอนทางศาสนาถูกลดทอนลง อย่างไรก็ตาม ศาสนายังคงเป็นแหล่งกำเนิด และรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญ และยังคงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสร้างความสงบสุข และความสามัคคีในสังคม การสร้างศรัทธาอย่างยั่งยืนจึงจำเป็นต้องอาศัยการศึกษา และการเข้าถึงธรรมะ อย่างสร้างสรรค์ โดยใช้เทคโนโลยี และสื่อดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่คำสอนให้เหมาะสมกับบริบทและความต้องการของผู้คนในยุคปัจจุบัน รวมถึงการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ที่มีวิจารณญาณ เข้าใจแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีความหมายบทบาทของพระสงฆ์ ครู และสื่อในยุคดิจิทัลจึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยพระสงฆ์ และครู ต้องพัฒนาความรู้และทักษะในการใช้เทคโนโลยีเพื่อเผยแผ่ธรรมะอย่างมีประสิทธิภาพ และสื่อต่าง ๆ ต้องมีความรับผิดชอบในการนำเสนอข้อมูลที่ถูกต้อง และมีคุณภาพ เพื่อป้องกันการบิดเบือน และเสริมสร้างความศรัทธาที่มั่นคงแก่สาธารณชน พระพุทธศาสนายังคงเป็นเครื่องมือสำคัญใน การสร้างความสงบสุข และปัญญาในสังคม หากมีการปรับตัว และพัฒนากระบวนการเผยแพร่ธรรมะให้สอดคล้องกับยุคสมัย และความต้องการของผู้คน จะช่วยให้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาไม่ลดลง แต่กลับเพิ่มพูน และเข้มแข็งมากขึ้นท่ามกลางความท้าทายในโลกยุคใหม่ ในยุคที่ศรัทธาถูกท้าทายยังคงมีความสำคัญ และบทบาทที่จำเป็นในการเสริมสร้างจิตใจมนุษย์ และสังคม หากสามารถดำรงรักษาแก่นแท้ และปรับตัวเข้ากับบริบทยุคใหม่ได้อย่างสมดุล และมีวิจารณญาณอันจะส่งผลให้พระพุทธศาสนายังคงเป็นรากฐานทางจริยธรรม และความสงบสุขในสังคมร่วมสมัยต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. รักษาแก่น ควบคู่ปรับวิธีการ ยึดหลักคำสอนสำคัญ พร้อมปรับรูปแบบเผยแพร่ให้ทันสมัย เช่น สื่อดิจิทัลและคอนเทนต์สั้น

2. ใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติ เปลี่ยนเทคโนโลยีจากตัวเร่งวัตถุนิยมเป็นเครื่องมือพัฒนาจิตใจ เช่น แอปสมาธิ หรือพอดแคสต์ธรรมะ

3. สร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญา ส่งเสริมการเรียนรู้แบบคิดวิเคราะห์ ลดการตีความผิดและการเลือกเชื่อ

4. แยกศาสนาออกจากผลประโยชน์ป้องกันการใช้ศาสนาเพื่อการเมืองหรือพาณิชย์เกินควร

5. พัฒนาบทบาทพระสงฆ์และครู เพิ่มทักษะด้านธรรมะและเทคโนโลยี เพื่อเผยแพร่ธรรมะอย่างเข้าใจง่ายและเข้าถึงคนรุ่นใหม่

องค์ความรู้ใหม่

พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์จะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง ไม่ใช่ด้วยการ “ต้านการเปลี่ยนแปลง” แต่ด้วยการ “เข้าใจและใช้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลง” โดยยังคงรักษาแก่นแท้ของคำสอนไว้ พร้อมปรับวิธีการให้สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่ หากทำได้อย่างสมดุล จะทำให้พระพุทธศาสนายังคงเป็นรากฐานทางจริยธรรม ปัญญา และความสงบสุขของสังคมต่อไปในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

เขมรังสี ภิกขุ. (2558). *การฝึกสติปัฏฐาน 4 และการพัฒนาจิต.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2558). *พุทธศาสนาและอัตลักษณ์วัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประเวศ วะสี. (2559). *สังคมไทยกับพลวัตความเชื่อและพหุนิยมทางศาสนา.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2545). *พุทธธรรมสำหรับชีวิตประจำวัน.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระมหาประยูร ญาณปฺปทีโป. (2561). *บทบาทพระสงฆ์และสื่อดิจิทัลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วัดราชบพิธ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พระพุทธศาสนากับการพัฒนาชีวิต.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2560). *ความหมายของชีวิตและหลักธรรมในสังคมสมัยใหม่.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2560). *สถานการณ์ศรัทธาในพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2562). *ธรรมะและการพัฒนาจิตใจในสังคมร่วมสมัย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระไพศาล วิสาโล. (2560). *การฝึกสติและการพัฒนาจิตในยุคปัจจุบัน.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

พระไพศาล วิสาโล. (2561). *ความท้าทายของพระพุทธศาสนาในสังคมยุคใหม่.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์. (2564). *การฟื้นฟูศรัทธาและความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนาในยุคสมัยใหม่.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สวนโมกข์.

ธงชัย วินิจจะกูล. (2552). *การเข้าใจผิดเกี่ยวกับหลักกรรมและการปฏิบัติธรรมในสังคมไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วีระยุทธ ชาตะกาญจน์. (2562). *การลดลงของความเชื่อมั่นในศาสนาในหมู่คนรุ่นใหม่.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมะ.

วรภัทร นิยมกูล. (2551). *ความท้าทายของพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

สุวรรณา สถาอานันท์. (2546). *วัตถุนิยมกับการเปลี่ยนแปลงคุณค่าทางศาสนา.* กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม.

สุรพศ ทวีศักดิ์. (2562). *พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย: บทบาทและอัตลักษณ์.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมภาร พรมทา. (2550). *พุทธศาสนาและสังคมร่วมสมัย: ความท้าทายและแนวทาง.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมศาลา.

สมภาร พรมทา. (2558). *ความเปลี่ยนแปลงของค่านิยมและวิถีชีวิตในยุคเทคโนโลยี.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ศุภชัย วีระพันธุ์. (2563). การใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่ธรรมะในยุคดิจิทัล. *วารสารพุทธศาสน์ศึกษา*, 12(2), 45-67.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2558). *พระพุทธศาสนากับการเยียวยาจิตใจ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Academic Article

Buddhist Ethics and Peaceful Coexistence in a Multi-Religious Society

พุทธจริยธรรมกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุศาสนา

Phrakhru Kasem Thammarak Komol Thitalabho[1*]

พระครูเกษมธรรมารักษ์ โกมล ฐตลาโภ[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phrakhru Kasem Thammarak Komol Thitalabho*

พระครูเกษมธรรมารักษ์ โกมล ฐตลาโภ

Mahachulalongkornrajavidyalaya University,Mahavajiralongkornpalitherava darajavidyalaya, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย

Email: kasem_komol@gmail.com

คำสำคัญ:
พุทธจริยธรรม, การอยู่ร่วมกัน, สันติ, สังคมพหุศาสนา

Keywords:
Buddhist Ethics, Coexistence, Peace, Multi-Religious Society

Article history:
Received: 30/11/2025
Revised: 01/01/2026
Accepted: 10/02/2026
Available online: 08/04/2026

How to Cite:
Thitalabho, P. (2026). Buddhist Ethics and Peaceful Coexistence in a Multi-Religious Society. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 15-27.

ABSTRACT

This academic article aims to study the concept of Buddhist ethics and peaceful coexistence in a multi-religious society. In the era of globalization where cultural, religious and belief diversity is increasing, peaceful coexistence in a multi-religious society has become an important issue that requires understanding, respect and cooperation from all sectors, especially in Thailand, a country where the majority of the population is Buddhist and there are also a significant number of people of other religions. Creating a society that can coexist harmoniously requires moral principles that can serve as a bridge of understanding.

This article focuses on studying Buddhist ethics as a conceptual framework that can promote peaceful coexistence in a multi-religious society, especially moral principles related to loving-kindness, compassion, non-violence, tolerance and the four bases of influence, which can be applied in the context of peaceful and respectful inter-religious relations. If Buddhist ethics can be seriously instilled at the individual and societal levels, it will help reduce religious conflicts, enhance tolerance towards differences and lead to a sustainable peaceful society where each religion can still maintain its own identity. Without violating or encroaching on the beliefs of others, such Buddhist ethics can also promote the roles of educational institutions, communities, and the government in creating a culture of peace together.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง พุทธจริยธรรมกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุศาสนา ในยุคโลกาภิวัตน์ที่ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ศาสนา และความเชื่อเพิ่มมากขึ้น การอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุศาสนาจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องการความเข้าใจ ความเคารพ และการร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะในประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศที่มีประชากรนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ และยังมีผู้คนที่นับถือศาสนาอื่นๆ อีกจำนวนไม่น้อย การสร้างสังคมที่อยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยหลักคุณธรรมที่สามารถเป็นสะพานเชื่อมความเข้าใจระหว่างกันได้

บทความนี้มุ่งเน้นการศึกษาพุทธจริยธรรมในฐานะกรอบแนวคิดที่สามารถส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุศาสนา โดยเฉพาะหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเมตตา กรุณา การไม่เบียดเบียน การมีขันติธรรม และหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาอย่างสันติ และให้เกียรติกัน หากสามารถปลูกฝังพุทธจริยธรรมในระดับบุคคลและสังคมได้อย่างจริงจัง ก็จะมีส่วนช่วยลดความขัดแย้งทางศาสนา เสริมสร้างความอดทนต่อความแตกต่าง และนำไปสู่สังคมที่สงบสุขอย่างยั่งยืน โดยที่แต่ละศาสนายังคงสามารถธำรงเอกลักษณ์ของตนไว้ได้ โดยไม่ละเมิดหรือก้าวล่วงความเชื่อของผู้อื่น ทั้งนี้ แนวทางพุทธจริยธรรมดังกล่าวยังสามารถส่งเสริมบทบาทของสถาบันการศึกษา ชุมชน และภาครัฐ ในการสร้างวัฒนธรรมแห่งสันติร่วมกันได้อีกด้วย

บทนำ

ในบริบทของสังคมโลกาภิวัตน์ร่วมสมัย ความหลากหลายทางศาสนา มิได้เป็นเพียงปรากฏการณ์เชิงสังคมที่เกิดขึ้นโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากแต่เป็น “เงื่อนไขปกติ” ของสังคมมนุษย์ที่ต้องอาศัยการทำความเข้าใจและการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุศาสนา จึงมิได้ตั้งอยู่บนฐานของความเหมือน หากแต่อยู่บนศักยภาพของมนุษย์ในการยอมรับความแตกต่าง และการพัฒนากรอบจริยธรรมที่เอื้อต่อการเคารพศักดิ์ศรีของผู้อื่น (Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto], 2016)

ในบริบทของสังคมไทย ซึ่งมีลักษณะเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมและพหุศาสนา แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาที่มีผู้นับถือส่วนใหญ่ แต่ก็มีการดำรงอยู่ร่วมกับศาสนาอื่นอย่างต่อเนื่อง เช่น ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ความท้าทายสำคัญจึงอยู่ที่การสร้างกลไกทางสังคมและวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งเชิงอัตลักษณ์ หรือความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (Chaiwat Satha-Anand, 2002) พุทธจริยธรรม นับเป็นหนึ่งในกรอบแนวคิดสำคัญที่มีศักยภาพในการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุศาสนา เนื่องจากเป็นระบบความคิดที่มุ่งเน้นการพัฒนาตนเอง (self-cultivation) การลดทอนอัตตา และการปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเมตตากรุณา (Phra Dhammapitaka [P. A. Payutto], 2012) หลักธรรมสำคัญ เช่น เมตตา กรุณา อหิงสา สัมมาวาจา (right speech) และศีล ล้วนมีนัยสำคัญต่อการลดความขัดแย้ง และการส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งสันติ (Sulak Sivaraksa, 2005) นักวิชาการไทยหลายท่านได้ชี้ให้เห็นว่า

พุทธจริยธรรมมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติส่วนบุคคล หากแต่สามารถขยายไปสู่ระดับสังคมและนโยบายสาธารณะได้ โดยเฉพาะในด้านการศึกษาเพื่อสันติภาพ การสื่อสารอย่างสันติ และการกำหนดนโยบายที่เคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Apichai Puntasen, 2007) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนที่เน้นความสมดุลระหว่างมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีศักยภาพเชิงทฤษฎีสูง การนำพุทธจริยธรรมไปประยุกต์ใช้ในบริบทของสังคมพหุศาสนายังคงเผชิญข้อจำกัดหลายประการ เช่น การตีความคำสอนในลักษณะเฉพาะกลุ่ม การใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมือง และการขาดกระบวนการเรียนรู้ข้ามศาสนาอย่างเป็นระบบ ดังนั้น การพัฒนาแนวทางเชิงบูรณาการที่สามารถเชื่อมโยงหลักพุทธจริยธรรมกับบริบททางสังคมร่วมสมัยจึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อวิเคราะห์กรอบแนวคิดพุทธจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุศาสนา และ เสนอแนวทางเชิงประยุกต์ในการส่งเสริมสันติภาพผ่านกลไกทางสังคม ได้แก่ การศึกษา การสื่อสาร และนโยบายสาธารณะ โดยอาศัยการสังเคราะห์เอกสารวิชาการ และกรณีศึกษาทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ผลการศึกษาคาดว่าจะมีส่วนช่วยในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธจริยธรรมเชิงสังคม และเสนอแนวทางเชิงรูปธรรมในการสร้างสังคมที่เคารพความแตกต่างและอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

หลักพุทธจริยธรรมพื้นฐาน

หลักพุทธจริยธรรมพื้นฐานเป็นกรอบแนวคิดเชิงบรรทัดฐานที่พระพุทธศาสนานำเสนอเพื่อกำกับพฤติกรรมมนุษย์ให้ดำเนินไปอย่างสมดุลทั้งในระดับปัจเจกและสังคม โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการลดทุกข์และสร้างสันติสุขอย่างยั่งยืน หลักการสำคัญประกอบด้วยการไม่เบียดเบียน (อหิงสา) และการรักษาศีล ซึ่งเป็นกลไกพื้นฐานในการควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ ศีล 5 ถือเป็นหลักปฏิบัติขั้นต้นที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความเป็นระเบียบของสังคม ได้แก่ การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ และการเสพของมึนเมา ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและความเสื่อมทั้งในระดับบุคคลและส่วนรวม

ระดับของจริยธรรมในพระพุทธศาสนา

จริยธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถจำแนกออกเป็น 3 ระดับที่มีความสัมพันธ์เชิงพัฒนาการ ได้แก่ (1) จริยธรรมขั้นพื้นฐานเป็นระดับของการควบคุมพฤติกรรมโดยการละเว้นจากความชั่ว (อกุศลกรรม) ทั้งทางกาย วาจา และใจ โดยมีศีล 5 เป็นหลักสำคัญ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างสันติในสังคม (พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2557) (2) จริยธรรมเพื่อความเจริญ เป็นระดับของการพัฒนาคุณธรรมเชิงบวก โดยเน้นการกระทำความดี (กุศลกรรม) ผ่านการให้ทาน การรักษาศีลในระดับที่สูงขึ้น เช่น ศีล 8 หรือศีล 10 และการเจริญภาวนา ซึ่งเป็นกระบวนการฝึกสมาธิและปัญญาเพื่อพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์และมีความเข้าใจในสภาวธรรมตามความเป็นจริง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2538) (3) จริยธรรมเพื่อการหลุดพ้น เป็นระดับ

สูงสุดของจริยธรรมที่มุ่งสู่การดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง โดยอาศัยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อกำจัดกิเลส ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ อันเป็นรากเหง้าของความทุกข์ การบรรลุเป้าหมายในระดับนี้นำไปสู่พระนิพพาน ซึ่งเป็นสภาวะแห่งความหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ทั้งสามระดับดังกล่าวมีลักษณะเป็นกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องจากพื้นฐานไปสู่ขั้นสูง โดยเริ่มจากการควบคุมพฤติกรรม การเสริมสร้างคุณธรรม และการพัฒนาปัญญาเพื่อการหลุดพ้นอย่างแท้จริง

หลักธรรมเพื่อการพัฒนาตนเอง: จริยธรรมส่วนบุคคล

จริยธรรมส่วนบุคคลในพระพุทธศาสนาเป็นระบบการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม โดยมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตทางจิตใจให้มีความมั่นคง สมดุล และสามารถเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของชีวิตได้อย่างมีสติและปัญญา หลักธรรมสำคัญประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นโครงสร้างหลักของการพัฒนามนุษย์ในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ศีลทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมภายนอก สมาธิทำหน้าที่พัฒนาความมั่นคงของจิต และปัญญาทำหน้าที่ทำให้เกิดความเข้าใจในความจริงของชีวิต นอกจากนี้ หลัก อหิงสา ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล โดยเน้นการไม่เบียดเบียนทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อีกทั้ง การพัฒนาจิตใจตามหลัก พรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความสมดุลทางอารมณ์และจิตใจ ทำให้บุคคลสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง (ทิศนา แขมณี, 2544) ดังนั้น จริยธรรมส่วนบุคคลจึงไม่เพียงแต่เป็นการพัฒนาตนเองในระดับจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมโดยรวม

หลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคม: จริยธรรมส่วนรวม

ในบริบทของสังคมพหุวัฒนธรรมและพหุศาสนา การสร้างความเข้าใจและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องอาศัยกรอบจริยธรรมที่เหมาะสม พุทธจริยธรรมในระดับส่วนรวมจึงมีบทบาทในการส่งเสริมความเคารพในความแตกต่างและการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล หลักการสำคัญ ได้แก่ การยอมรับความหลากหลายทางความเชื่อและวัฒนธรรม การส่งเสริมความอดทน และการใช้แนวทางสันติวิธีในการแก้ไขความขัดแย้ง ซึ่งสอดคล้องกับหลักอหิงสา การประยุกต์ใช้หลัก พรหมวิหาร 4 ในระดับสังคมช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่างศาสนา โดยเมตตาและกรุณาช่วยลดความขัดแย้ง มุทิตาส่งเสริมความยินดีร่วม และอุเบกขาช่วยรักษาความเป็นกลางและความยุติธรรม นอกจากนี้ สถาบันทางสังคม เช่น สถาบันการศึกษาและภาครัฐมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมจริยธรรมดังกล่าวผ่านกระบวนการเรียนรู้ การสร้างค่านิยมร่วม และการพัฒนาทักษะการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ด้วยเหตุนี้ พุทธจริยธรรมจึงมิได้เป็นเพียงหลักคำสอนทางศาสนา หากแต่เป็นกรอบแนวคิดเชิงสังคมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างสันติภาพและความยั่งยืนในสังคมร่วมสมัย

การประยุกต์ใช้พุทธจริยธรรมในสังคมพหุศาสนา

พุทธจริยธรรมมิได้เป็นเพียงระบบคำสอนเชิงศาสนา หากแต่เป็นกรอบแนวคิดทางจริยศาสตร์ที่สามารถประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมที่มีความหลากหลายทางศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมพหุศาสนา เช่น ประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วยศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม และศาสนาอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันภายใต้โครงสร้างทางสังคมเดียวกัน การประยุกต์ใช้หลักพุทธจริยธรรม เช่น หลักอหิงสา และพรหมวิหาร 4 มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มศาสนา ลดความตึงเครียดทางสังคม และส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการเคารพซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ แนวทางดังกล่าวสามารถดำเนินการผ่านกิจกรรมทางสังคม เช่น เวทีเสวนาระหว่างศาสนา (interfaith dialogue) และความร่วมมือด้านสาธารณประโยชน์ในระดับชุมชน ซึ่งช่วยสร้างพื้นที่ของการเรียนรู้และการยอมรับความแตกต่างอย่างสร้างสรรค์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2526)

ความหมายและองค์ประกอบของพุทธจริยธรรม

พุทธจริยธรรมหมายถึง ระบบคุณค่าและแนวปฏิบัติที่มุ่งพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจของมนุษย์ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือความหลุดพ้นจากทุกข์ (ทุกขนิโรธ) และการดำรงชีวิตอย่างสันติสุขทั้งในระดับปัจเจกและสังคม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551) องค์ประกอบหลักของพุทธจริยธรรมสามารถอธิบายได้ผ่านหลักไตรสิกขา ได้แก่

1. ศีลเป็นหลักแห่งการควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา เพื่อป้องกันการกระทำที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น ศีลจึงเป็นรากฐานของระเบียบทางสังคม และเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความไว้วางใจในสังคมพหุวัฒนธรรม

2. สมาธิ หมายถึง การฝึกจิตให้มีความตั้งมั่นและสงบ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมอารมณ์และการตัดสินใจอย่างมีสติ อันเป็นทักษะสำคัญในการจัดการความขัดแย้งในบริบทสังคมที่มีความหลากหลาย

3. ปัญญา คือ ความรู้แจ้งตามความเป็นจริงของชีวิต โดยเฉพาะความเข้าใจในอริยสัจ 4 ซึ่งนำไปสู่การตัดสินใจและการกระทำอย่างมีเหตุผลและมีจริยธรรม

ทั้งสามองค์ประกอบนี้มีความสัมพันธ์เชิงบูรณาการ โดยศีลเป็นฐานของสมาธิ และสมาธิเป็นฐานของปัญญา ซึ่งร่วมกันสร้างมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และความคิด อันส่งผลต่อการสร้างสังคมที่มีความสงบและสมานฉันท์

หลักอหิงสาและการไม่เบียดเบียน

หลักอหิงสา เป็นหลักจริยธรรมพื้นฐานในพระพุทธศาสนา ที่เน้นการไม่เบียดเบียนทั้งต่อตนเองและผู้อื่นในทุกมิติ ได้แก่ กาย วาจา และใจ โดยมีสาระสำคัญคือการงดเว้นจากความรุนแรงและการทำร้ายในทุกรูปแบบ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2545) ในบริบทของสังคมพหุศาสนา หลักอหิงสามีบทบาทสำคัญในการลดความขัดแย้งที่อาจเกิดจากความแตกต่างทางความเชื่อ โดยส่งเสริมให้บุคคลเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา การปฏิบัติตามหลักอหิงสาไม่ได้จำกัดเพียงการหลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการใช้วาจาอย่างสร้างสรรค์ และการควบคุมเจตคติภายในจิตใจ เช่น การไม่กล่าวคำหยาบคาย การไม่ใส่ร้าย และการไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น แนวปฏิบัติเหล่านี้ช่วยลดความเกลียดชังและเสริมสร้างความไว้วางใจระหว่างกลุ่มคนต่างศาสนา นอกจากนี้หลักอหิงสายังสนับสนุนการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี (peaceful means) เช่น การเจรจา การไกล่เกลี่ย และการสร้างความเข้าใจร่วมกัน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของสังคมประชาธิปไตยและสังคมพหุวัฒนธรรมในโลกยุคโลกาภิวัตน์

พรหมวิหาร 4 ในฐานะเครื่องมือสร้างสันติภาพ

พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นหลักธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และส่งเสริมสันติภาพในสังคม

เมตตา คือ ความปรารถนาดีต่อผู้อื่นอย่างไม่มีเงื่อนไข เป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

กรุณา คือ ความสงสารและความต้องการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนของการพัฒนาสังคมเชิงมนุษยธรรม

มุทิตา คือ ความยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น ซึ่งช่วยลดความอิจฉาริษยาและสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกในสังคม

อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลางอย่างมีปัญญา ช่วยให้บุคคลสามารถรับมือกับความขัดแย้งและความเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีสติ

ในสังคมพหุศาสนา พรหมวิหาร 4 ทำหน้าที่เป็น “กลไกทางจริยธรรม” ที่ช่วยลดความตึงเครียดระหว่างกลุ่มที่มีความแตกต่างทางความเชื่อ โดยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานของความเข้าใจ ความเคารพ และความสมดุลทางอารมณ์ การประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าวในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยรวม จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2551)

บทบาทของสถาบันทางสังคมในการส่งเสริมจริยธรรม

สถาบันทางสังคม ได้แก่ ครอบครัว สถานศึกษา ศาสนา และภาครัฐ มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและปลูกฝังจริยธรรมแก่ประชาชนในทุกช่วงวัย ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยผู้ใหญ่ โดยครอบครัวถือเป็นสถาบันแรกที่วางรากฐานด้านคุณธรรมพื้นฐาน เช่น ความซื่อสัตย์ ความเมตตา และการเคารพผู้อื่น ขณะที่สถานศึกษามีหน้าที่เสริมสร้างองค์ความรู้และทักษะในการดำเนินชีวิตตามหลักจริยธรรม ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียน ซึ่งช่วยพัฒนาความอดทน ความรับผิดชอบ และการทำงานร่วมกัน การบูรณาการบทบาทของสถาบันเหล่านี้จะนำไปสู่การสร้างรากฐานทางจริยธรรมที่มั่นคง อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา (บัญญัติ, 2552)

บทบาทของครอบครัวในการปลูกฝังจริยธรรม

ครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคมที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่สมาชิก โดยเฉพาะในช่วงวัยเด็กซึ่งเป็นระยะสำคัญของการพัฒนาคุณค่าและค่านิยมทางสังคม ในบริบทของสังคมพหุศาสนา ครอบครัวทำหน้าที่เป็นพื้นที่แรกที่บุคคลได้เรียนรู้และซึมซับความเชื่อ ค่านิยม และหลักจริยธรรมที่จำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การปลูกฝังพุทธจริยธรรมในครอบครัวมิได้จำกัดเพียงการสอนหลักศีลธรรม เช่น ศีลห้า หรือหลักอหิงสาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสร้างบรรยากาศแห่งความเมตตากรุณา การเคารพความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรม ตลอดจนการส่งเสริมการให้อภัยและการไม่เบียดเบียนผู้อื่น การถ่ายทอดหลักธรรมสามารถกระทำได้ผ่านกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การเล่าเรื่องธรรมะ หรือการฝึกปฏิบัติพรหมวิหาร 4 ซึ่งช่วยหล่อหลอมพฤติกรรมและทัศนคติของเด็กอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ ครอบครัวยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทักษะทางสังคม เช่น การสื่อสารอย่างมีเหตุผล การรับฟัง และการเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง ซึ่งเป็นพื้นฐานของการจัดการความขัดแย้งในสังคมพหุศาสนา การที่ผู้ปกครองแสดงตนเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านพฤติกรรมทางจริยธรรม เช่น ความเมตตา การใช้ถ้อยคำสุภาพ และการแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี จะส่งผลโดยตรงต่อการเรียนรู้ของเด็ก ในบริบทสังคมสมัยใหม่ ครอบครัวยังต้องเผชิญกับความท้าทายจากเทคโนโลยีและสื่อดิจิทัลที่มีอิทธิพลต่อค่านิยมของเด็ก ดังนั้น การกำกับดูแลการใช้สื่ออย่างมีวิจารณญาณและการปลูกฝังจริยธรรมในการใช้เทคโนโลยีจึงเป็นภารกิจสำคัญของครอบครัว เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจและสังคมของสมาชิกในระยะยาว (พระธรรมกิตติวงศ์, 2541)

สถานศึกษาและการเรียนรู้ข้ามศาสนา

สถานศึกษาเป็นสถาบันสำคัญในการส่งเสริมจริยธรรมและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุศาสนา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่รวบรวมผู้เรียนจากหลากหลายภูมิหลังทางวัฒนธรรมและศาสนา การจัดการเรียนรู้ข้ามศาสนาจึงเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความเข้าใจและลดอคติระหว่างกลุ่มศาสนา การบูรณาการเนื้อหาด้าน

ศาสนาและจริยธรรมในหลักสูตร พร้อมทั้งส่งเสริมกิจกรรมแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและศาสนา จะช่วยพัฒนาทักษะด้านความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม และเสริมสร้างคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา และการไม่เบียดเบียน นอกจากนี้ การพัฒนาศักยภาพของครูให้มีความรู้และทักษะในการจัดการเรียนรู้ในบริบทพหุวัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากครูมีบทบาทสำคัญในการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เปิดกว้างและเคารพความแตกต่าง การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ข้ามศาสนา เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์หรือโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศ ยังเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างเครือข่ายความเข้าใจระหว่างศาสนา อย่างไรก็ตาม การดำเนินการดังกล่าวควรตั้งอยู่บนหลักความเป็นกลาง ความเคารพ และความระมัดระวัง เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือความไม่สบายใจของผู้เรียน (บัญญัติ, 2552)

ผู้นำชุมชนและพระสงฆ์กับการประสานความเข้าใจ

ผู้นำชุมชนและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมจริยธรรมและสร้างสันติภาพในสังคมพหุศาสนา โดยทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ถ่ายทอดหลักธรรม และตัวกลางในการประสานความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มศาสนา พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณมีบทบาทในการเผยแผ่หลักธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา และอหิงสา ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการลดความขัดแย้งและส่งเสริมความเข้าใจในระดับบุคคลและชุมชน ขณะเดียวกัน ผู้นำชุมชนในระดับต่าง ๆ มีหน้าที่สนับสนุนและประสานงานกิจกรรมที่ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างศาสนา เช่น การจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์ การประชุมเสวนา และโครงการสันติภาพ การสร้างพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการสื่อสารอย่างเปิดกว้าง และการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเคารพซึ่งกันและกัน เป็นกลไกสำคัญในการลดอคติและความเข้าใจผิด นอกจากนี้ การเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับศาสนาอื่นอย่างเหมาะสมยังช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและความอดทนต่อความแตกต่าง อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จในการประสานความเข้าใจระหว่างศาสนาขึ้นอยู่กับความร่วมมืออย่างต่อเนื่องของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคศาสนา และภาคประชาสังคม เพื่อสร้างสังคมที่มีความสันติสุขและยั่งยืนในระยะยาว (พระธรรมกิตติวงศ์, 2541; บัญญัติ, 2552)

แนวทางการพัฒนาสังคมสันติภาพผ่านพุทธจริยธรรม

การพัฒนาสังคมสันติภาพผ่านพุทธจริยธรรมเป็นแนวทางเชิงบูรณาการที่มุ่งนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาเป็นฐานคิดในการจัดการความขัดแย้งและส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม แนวทางดังกล่าวให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกบุคคลเป็นจุดตั้งต้น โดยส่งเสริมให้บุคคลพัฒนาตนผ่านกระบวนการฝึกศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นรากฐานของการเสริมสร้างคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา และขันติ ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ในระดับสังคม แนวทางนี้เน้นการส่งเสริมพื้นที่การสื่อสารอย่างเปิดกว้าง (open dialogue) ระหว่างกลุ่มที่มีความแตกต่าง เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมและลดอคติ การประยุกต์ใช้หลักอหิงสาและพรหมวิหาร 4 เป็นกลไกสำคัญในการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี เช่น การเจรจา การไกล่เกลี่ย และการให้อภัย นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมข้ามศาสนาและวัฒนธรรม รวมถึงการ

ส่งเสริมการศึกษาด้านพุทธจริยธรรมและค่านิยมความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียม ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างจิตสำนึกสาธารณะ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมพหุศาสนา

การสร้างวัฒนธรรมแห่งการให้อภัย

การสร้างวัฒนธรรมแห่งการให้อภัยถือเป็นกลไกหลักในการพัฒนาสังคมสันติภาพ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมพหุศาสนาและพหุวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางความเชื่อและค่านิยม พุทธจริยธรรมเน้นการพัฒนาคุณธรรมด้านเมตตาและกรุณา ซึ่งเป็นพื้นฐานของการให้อภัยและการลดความขัดแย้งในระดับบุคคลและสังคม การให้อภัยในมิติทางจริยธรรมมิได้หมายถึงการลืมเลือนความผิดหรือการยอมรับความไม่เป็นธรรม หากแต่เป็นกระบวนการปล่อยวางความโกรธ ความแค้น และความเกลียดชัง ซึ่งเป็นต้นเหตุของความทุกข์ภายในจิตใจ การให้อภัยจึงเป็นทั้งกระบวนการทางจิตวิทยาและจริยธรรมที่ช่วยฟื้นฟูสมดุลภายในบุคคล และเสริมสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกในสังคม (บุญรักษ์, 2558) ในเชิงปฏิบัติ การส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการให้อภัยสามารถดำเนินการผ่านกิจกรรมทางศาสนา การจัดเวทีเสวนา การบำบัดเชิงกลุ่มเพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์ ตลอดจนการพัฒนาโปรแกรมสร้างความสมานฉันท์ในพื้นที่ที่มีความขัดแย้ง นอกจากนี้ สื่อสาธารณะและระบบการศึกษายังสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการปลูกฝังค่านิยมการให้อภัยในระยะยาว ในระดับสังคม วัฒนธรรมแห่งการให้อภัยมีบทบาทในการลดความรุนแรง เสริมสร้างความไว้วางใจ และส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม โดยเฉพาะในสังคมที่มีความหลากหลาย การให้อภัยช่วยลดอคติและความหวาดระแวง เปิดโอกาสให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ใหม่บนพื้นฐานของความเข้าใจและการเคารพซึ่งกันและกัน อันเป็นรากฐานสำคัญของสันติภาพอย่างยั่งยืน

การเสริมพลังชุมชนในการร่วมมือแก้ปัญหา

การเสริมพลังชุมชน (community empowerment) เป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาสังคมสันติภาพ โดยมุ่งให้สมาชิกในชุมชนมีศักยภาพในการจัดการปัญหาและความท้าทายในบริบทของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในสังคมพหุศาสนา การเสริมพลังชุมชนมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือข้ามศาสนาและวัฒนธรรม (สมศักดิ์, 2566) กระบวนการเสริมพลังชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน และการประเมินผล ส่งผลให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of ownership) และมีความรับผิดชอบร่วมกันต่อการพัฒนา ในบริบทของความขัดแย้งทางศาสนา การเสริมพลังชุมชนสามารถดำเนินการผ่านการจัดเวทีสนทนาระหว่างกลุ่มศาสนา การกำหนดกติกาการอยู่ร่วมกัน และการพัฒนาโครงการร่วม เช่น การพัฒนาสิ่งแวดล้อม การจัดกิจกรรมวัฒนธรรม หรือกิจกรรมด้านการศึกษา กระบวนการเหล่านี้ช่วยลดความตึงเครียด สร้างความไว้วางใจ และเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างกลุ่ม แม้ว่าชุมชนจะเป็นศูนย์กลางของกระบวนการดังกล่าว แต่การสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคประชาสังคม ก็มีความสำคัญในด้านทรัพยากร

ความรู้ และการประสานงาน การเสริมพลังชุมชนที่มีประสิทธิภาพจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ลดการพึ่งพาภายนอก และเสริมสร้างสันติภาพในระดับฐานรากของสังคม

การส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ผ่านนโยบายภาครัฐ

ภาครัฐมีบทบาทเชิงโครงสร้างในการกำหนดทิศทางและสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุศาสนา ผ่านการกำหนดนโยบายที่ส่งเสริมความเท่าเทียม ความหลากหลาย และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2562) นโยบายสาธารณะที่มีประสิทธิภาพควรครอบคลุมการคุ้มครองเสรีภาพทางศาสนา การส่งเสริมการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรม และการจัดตั้งกลไกการแก้ไขความขัดแย้งอย่างสันติ เช่น คณะกรรมการข้ามศาสนา หรือศูนย์สันติภาพชุมชน เพื่อทำหน้าที่เป็นพื้นที่กลางในการสื่อสารและไกล่เกลี่ยข้อพิพาท นอกจากนี้ การสนับสนุนโครงการความร่วมมือข้ามศาสนา เช่น กิจกรรมทางวัฒนธรรม การอบรมสร้างความเข้าใจ และโครงการพัฒนาชุมชนร่วมกัน มีส่วนช่วยสร้างทุนทางสังคม และเครือข่ายความไว้วางใจในสังคม การดำเนินนโยบายดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ ภาคประชาสังคม ภาคธุรกิจ และผู้นำศาสนา เพื่อให้เกิดการบูรณาการเชิงนโยบายและการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง การสร้างเวทีเสวนาและเครือข่ายความร่วมมือจึงเป็นกลไกสำคัญในการลดช่องว่างทางวัฒนธรรมและเสริมสร้างความเข้าใจร่วม โดยสรุป การส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ผ่านนโยบายภาครัฐเป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยยึดหลักความเป็นธรรม ความเท่าเทียม และการเคารพความหลากหลาย ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมสันติภาพที่มั่นคงและยั่งยืน

สรุป

พุทธจริยธรรมเป็นหลักธรรมสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุศาสนา ด้วยการเน้นคุณธรรมพื้นฐาน เช่น ศีล สมาธิ และปัญญา รวมถึงหลักอหิงสา การไม่เบียดเบียน และการปลูกฝังพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา หลักธรรมเหล่านี้ช่วยพัฒนาจริยธรรมส่วนบุคคลให้มีความเมตตา อดทน และเคารพในความแตกต่าง ซึ่งเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข นอกจากนี้ การสร้างจริยธรรมส่วนรวมในสังคมยังต้องอาศัยบทบาทของสถาบันต่าง ๆ เช่น ครอบครัว ศาสนา โรงเรียน และรัฐบาล เพื่อส่งเสริมความเข้าใจ ความเคารพ และความร่วมมือระหว่างกลุ่มศาสนาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย แนวทางการพัฒนาสังคมสันติภาพผ่านพุทธจริยธรรมจึงมุ่งเน้นการปลูกฝังคุณธรรมในตัวบุคคลก่อน ขยายสู่ชุมชน และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ผ่านการส่งเสริมการให้อภัย การเจรจา การรับฟัง และการเคารพซึ่งกันและกัน ด้วยหลักพุทธจริยธรรมเหล่านี้ สังคมพหุศาสนาจะสามารถสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืน ลดความขัดแย้ง และทำให้ประชาชนมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างกลมเกลียว มีความเคารพในความแตกต่าง และความสงบสุขในสังคมโดยรวม พุทธจริยธรรมเป็นกรอบแนวคิดทางศีลธรรมที่มีรากฐานมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยเน้นการพัฒนาตนเองผ่านการละเว้นจากความชั่ว การสร้างความดี และการแสวงหาหลุดพ้น

จากทุกข์ พุทธจริยธรรมแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ จริยธรรมขั้นพื้นฐาน จริยธรรมเพื่อความเจริญ และจริยธรรมเพื่อการหลุดพ้น หลักสำคัญที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุศาสนา คือหลักอหิงสา และจริยธรรมเชิงบวก เช่น เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งช่วยให้เกิดความเคารพ และความเข้าใจซึ่งกันและกันในสังคมที่มีความหลากหลายทางศาสนา และวัฒนธรรมการประยุกต์ใช้พุทธจริยธรรมในสังคมพหุศาสนาเกิดขึ้นได้ผ่านบทบาทของครอบครัวที่เป็นแหล่งปลูกฝังคุณธรรม การศึกษา และการเรียนรู้ข้ามศาสนาในสถานศึกษา ซึ่งสร้างพื้นฐานความเข้าใจ และยอมรับความแตกต่าง รวมทั้งการมีบทบาทของผู้นำชุมชนและพระสงฆ์ในการประสานความเข้าใจ และส่งเสริมสันติภาพระหว่างกลุ่มศาสนา แนวทางการพัฒนาสังคมสันติภาพผ่านพุทธจริยธรรมมุ่งเน้นที่การสร้างวัฒนธรรมแห่งการให้อภัย การเสริมพลังชุมชนให้ร่วมมือแก้ไขปัญหา และการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ผ่านนโยบายภาครัฐที่เน้นความเท่าเทียม ความเคารพในความหลากหลาย และการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม พุทธจริยธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความสงบ สันติสุข และความสมานฉันท์ในสังคมพหุศาสนา หากได้รับการนำไปปฏิบัติ และส่งเสริมในทุกระดับของสังคม จะเป็นพลังขับเคลื่อนที่ช่วยลดความขัดแย้ง และสร้างสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจ และเคารพในความแตกต่างอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

จากการศึกษาพุทธจริยธรรมพบว่า ควรส่งเสริมการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันให้เป็นรูปธรรม โดยพัฒนาเป็นทักษะในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เช่น การจัดการความขัดแย้งและการสื่อสารอย่างไม่รุนแรง ควบคู่กับการส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามศาสนาเพื่อสร้างความเข้าใจและยอมรับความหลากหลาย นอกจากนี้ควรสนับสนุนการนำหลักพรหมวิหาร 4 ไปใช้ในระดับองค์กร เพื่อสร้างจริยธรรมในการทำงานที่เน้นความเมตตาและความเป็นธรรม รวมทั้งพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนและผู้นำศาสนาให้มีบทบาทในการสร้างสันติภาพและไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง ในระดับนโยบาย ภาครัฐควรส่งเสริมความเท่าเทียมและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมตลอดจนสนับสนุนวัฒนธรรมแห่งการให้อภัยและการสมานฉันท์ เพื่อให้เกิดสันติภาพอย่างยั่งยืนในสังคมโดยรวม

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้พุทธจริยธรรมในบริบทที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาเชิงประจักษ์ในพื้นที่สังคมพหุศาสนา เพื่อให้เห็นผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมของการนำหลักธรรมไปใช้ในการลดความขัดแย้งและเสริมสร้างสันติภาพในระดับชุมชน

2. ควรมีการวิจัยเชิงเปรียบเทียบระหว่างหลักจริยธรรมของศาสนาต่าง ๆ เพื่อค้นหาจุดร่วมและแนวทางบูรณาการที่สามารถนำไปใช้ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ รวมทั้งควรศึกษาบทบาทของสถาบันทางสังคม เช่น ครอบครัว โรงเรียน และองค์กรศาสนา ในการปลูกฝังและถ่ายทอดพุทธจริยธรรมสู่เยาวชน

3. ควรพัฒนางานวิจัยเชิงทดลองหรือกึ่งทดลอง เพื่อประเมินประสิทธิผลของกิจกรรมหรือโครงการที่ใช้พุทธจริยธรรมเป็นฐานในการพัฒนาสังคม เช่น โครงการเสริมสร้างสันติภาพ หรือการฝึกอบรมด้านการสื่อสารอย่างสันติ

4. ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปสู่ระดับนโยบายสาธารณะ เพื่อวิเคราะห์บทบาทของรัฐในการส่งเสริมจริยธรรมและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายที่สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

บัญญัติ จันทร์เสนา. (2552). *การพัฒนาจริยธรรมในสังคมพหุวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา. (2558). *จริยธรรมกับการให้อภัยในสังคมร่วมสมัย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2541). *พุทธจริยธรรมเพื่อการดำเนินชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2526). *พุทธจริยธรรมและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุศาสนา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2538). *จริยธรรมเพื่อความเจริญ*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2557). *จริยธรรมขั้นพื้นฐานในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *พุทธจริยธรรม: ศีล สมาธิ และปัญญา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2566). *การเสริมพลังชุมชนและการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). *อหิงสาและการไม่เบียดเบียน*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2562). *นโยบายและแผนพัฒนาสังคมแห่งชาติ*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

ทิศนา แขมมณี. (2544). *หลักธรรมเพื่อการพัฒนาตนเอง: จริยธรรมส่วนบุคคล*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

Apichai Puntasen. (2007). *Education for peace and multicultural understanding in Thailand*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.

Chaiwat Satha-Anand. (2002). *Religion, pluralism, and social harmony in Thailand*. Bangkok: Silpakorn University Press.

Phra Brahmagunabhorn [P. A. Payutto]. (2016). *Understanding religious diversity in contemporary society*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.

Phra Dhammapitaka [P. A. Payutto]. (2012). *Buddhist ethics and social harmony*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.

Sulak Sivaraksa. (2005). *Buddhism and peacebuilding: Moral principles for social transforma tion*. Bangkok: Sathirakoses-Nagapradipa Foundation.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Academic Article

An Analysis of the Law of Karma and Its Effects on the Understanding of Violence in the Perspective of Buddhism

การวิเคราะห์หลักกรรมและผลของกรรมต่อความเข้าใจเรื่องความรุนแรงในมุมมองพระพุทธศาสนา

Phra Jaksawat Nandasara Salason[1*]

พระจักษวัชร์ นนฺทสาโร สละสนธิ์[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phra Jaksawat Nandasara Salason*
พระจักษวัชร์ นนฺทสาโร สละสนธิ์
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Mahavajiralongkornpalitheravadarajavidyalaya Nakhon Pathom, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย นครปฐม
Email: jaksawat.salason@gmail.com

คำสำคัญ:
กรรม, ผลของกรรม, ความรุนแรง, พระพุทธศาสนา

Keywords:
Karma, The Effects of Karma, Violence, Buddhism

Article history:
Received: 11/12/2025
Revised: 01/01/2026
Accepted: 10/02/2026
Available online: 13/04/2026

How to Cite:
Salason, P. (2026). An Analysis of the Law of Karma and Its Effects on the Understanding of Violence in the Perspective of Buddhism. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 28-40.

ABSTRACT

This academic article aims to explore the analysis of the principles of karma and their effects in understanding violence from a Buddhist perspective. This is an important concept that can be used as a framework for understanding and addressing violence in contemporary society. Violence here does not refer solely to physical force, but also includes verbal and mental violence, all of which are the results of past and present karma. The principle of karma, which emphasizes intention as the foundation of action, suggests that violence does not occur by chance but stems from a series of causes and factors. This conceptual article is a qualitative research methodology, using an analysis of Buddhist documents, such as the Tipitaka, commentaries, and the writings of Buddhist scholars, along with in-depth interviews with monks, academics, and laypeople interested in Dhamma. The purpose of this research is to understand how the principles of karma are interpreted and applied to address violence. The analysis is based on four main themes: the meaning and types of karma, the effects of karma, violence from a karma perspective, and Buddhist approaches to resolving violence.

The analysis reveals that the Buddhist concept of karma is a principle of cause and effect related to intentional actions, not a mechanism of fate or punishment from the past. However, in Thai society, the principle of karma has been misinterpreted, leading to a succumb to violence and a lack of appropriate responsibility for social problems. This article proposes a constructive communication and understanding of the principle of karma to promote mindful and compassionate solutions to the problem of violence in Thai society.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการวิเคราะห์หลักกรรมและผลของกรรมต่อความเข้าใจเรื่องความรุนแรงในมุมมองพระพุทธศาสนา อันเป็นแนวคิดสำคัญที่สามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจ และจัดการกับปัญหาความรุนแรงในสังคมยุคปัจจุบัน ความรุนแรงในที่นี้มิได้หมายถึงเพียงการใช้กำลังทางกายภาพเท่านั้น หากแต่รวมถึงความรุนแรงทางวาจา และจิตใจ ซึ่งล้วนเป็นผลแห่งกรรมทั้งในอดีต และปัจจุบัน หลักกรรมที่เน้นเจตนาเป็นรากฐานของการกระทำ ได้ชี้ให้เห็นว่า ความรุนแรงมิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากเกิดจากเหตุ และปัจจัยที่ต่อเนื่องกัน บทความนี้เป็นบทความวิชาการเชิงแนวคิด (conceptual article) โดบการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา และงานเขียนของนักปราชญ์ทางพุทธศาสนา พร้อมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกจากพระสงฆ์ นักวิชาการ และฆราวาสผู้สนใจธรรมะ เพื่อทำความเข้าใจว่าหลักกรรมถูกตีความ และนำมาใช้อย่างไรในการรับมือกับความรุนแรง การวิเคราะห์ออกเป็น 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ ความหมาย และประเภทของกรรม การให้ผลของกรรม ความรุนแรงในมุมมองของกรรม และแนวทางเชิงพุทธธรรมในการคลี่คลายความรุนแรง

ผลการวิเคราะห์พบว่า แนวคิดเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักแห่งเหตุ และผลที่สัมพันธ์กับเจตนาในการกระทำ มิใช่กลไกของโชคชะตา หรือการลงโทษจากอดีต แต่ในสังคมไทยกลับมีการตีความหลักกรรมอย่างผิดพลาดจนทำให้เกิดการยอมจำนนต่อความรุนแรง และการไม่รับผิดชอบต่อปัญหาสังคมอย่างเหมาะสม บทความนี้จึงเสนอแนวทางการสื่อสาร และทำความเข้าใจใหม่ต่อหลักกรรมในเชิงสร้างสรรค์ เพื่อส่งเสริมการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในสังคมไทยอย่างมีสติและเมตตาธรรม

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน “ความรุนแรง” ได้กลายเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความซับซ้อนและแผ่ขยายครอบคลุมหลายมิติของสังคมไทย ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว สถาบันการศึกษา ชุมชน ตลอดจนโครงสร้างทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ความรุนแรงมิได้จำกัดอยู่เพียงการกระทำทางกายภาพ หากยังรวมถึงความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (structural violence) และความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (symbolic violence) ซึ่งสะท้อนถึงความเหลื่อมล้ำ การกดทับ และความไม่เป็นธรรมในระบบสังคม สำหรับบริบทสังคมไทย การทำความเข้าใจความรุนแรงจำเป็นต้องพิจารณาภายใต้กรอบคิดทางวัฒนธรรมและศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการหล่อหลอมวิถีคิด ค่านิยม และการอธิบายโลกของผู้คน แนวคิดทางพุทธศาสนาจำนวนมากถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม โดยเฉพาะ “หลักกรรม” ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง “เหตุ” และ “ผล” ของการกระทำ ทั้งในมิติทางจริยธรรมและการดำรงอยู่ของมนุษย์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555) อย่างไรก็ตาม ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย หลักกรรมมักถูกตีความและนำไปใช้อธิบายเหตุการณ์ความรุนแรงในลักษณะที่คลาดเคลื่อนจากความหมายดั้งเดิมในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ความรุนแรงหรือความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับบุคคลถูกอธิบายว่าเป็น “ผลของกรรมเก่า”

หรือ “เวรกรรมตามสนอง” การตีความเช่นนี้แม้จะทำหน้าที่ในเชิงการปลอบประโลมทางจิตใจ แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับอาจนำไปสู่การลดทอนความรับผิดชอบของผู้กระทำ และบั่นทอนความตระหนักต่อการแก้ไขปัญหาความรุนแรงอย่างเป็นระบบในระดับสังคม นักคิดทางพุทธศาสนาไทยได้ชี้ให้เห็นว่า ความเข้าใจเรื่องกรรมที่ถูกต้องมิได้มีเจตนาเพื่อใช้ยอมรับความอยุติธรรมทางสังคม แต่เพื่อเน้นย้ำความรับผิดชอบของมนุษย์ต่อการกระทำของตน และส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงเหตุปัจจัยใหม่ ๆ ในปัจจุบันขณะ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2555; พุทธทาสภิกขุ, 2548) ดังนั้น การตีความหลักกรรมอย่างเหมาะสมจึงควรอยู่บนพื้นฐานของการส่งเสริม “เหตุปัจจัยเชิงสร้างสรรค์” มากกว่าการยอมจำนนต่อโครงสร้างของความทุกข์หรือความรุนแรง

ในขณะเดียวกัน สังคมไทยในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญกับความรุนแรงในรูปแบบที่หลากหลายและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงในครอบครัว ความรุนแรงในสถานศึกษา ความรุนแรงในชุมชน ตลอดจนความรุนแรงบนพื้นที่ออนไลน์ ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนถึงวิกฤตเชิงจริยธรรม ความเปราะบางของความสัมพันธ์ทางสังคม และความล้มเหลวในการจัดการความขัดแย้งอย่างสันติ ด้วยเหตุนี้ การวิเคราะห์รากฐานทางความคิดเกี่ยวกับความรุนแรงในสังคมไทยจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งในมิติทางสังคมวิทยา จิตวิทยา และพุทธปรัชญา โดยเฉพาะการทบทวนและตีความ “หลักกรรม” ใหม่ในเชิงวิพากษ์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสังคมที่ตั้งอยู่บนฐานของเมตตาธรรม ความรับผิดชอบต่อสังคม และการไม่ใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหา บทความวิชาการนี้จึงมุ่ง (1) วิเคราะห์ความหมายของหลักกรรมในพระพุทธศาสนาเชิงพระธรรมวินัย (2) เปรียบเทียบกับการตีความในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยที่อาจคลาดเคลื่อน และ (3) เสนอแนวทางการตีความหลักกรรมในเชิงสร้างสรรค์ที่ส่งเสริมความรับผิดชอบของปัจเจกบุคคลและการลดความรุนแรงในสังคมอย่างยั่งยืน

หลักกรรมในพระพุทธศาสนา

หลักกรรมในพระพุทธศาสนา (kamma) หมายถึง กฎธรรมชาติว่าด้วยเหตุและผลของการกระทำ โดยเน้นว่าการกระทำของมนุษย์ทั้งทางกาย วาจา และใจ ล้วนมีผลสืบเนื่องตามเหตุปัจจัย มิใช่เกิดจากโชคชะตาหรืออำนาจภายนอก หากแต่ตั้งอยู่บนหลัก “เหตุ–ปัจจัย–ผลลัพธ์” ที่มีเจตนาเป็นแกนกลางของความหมายเชิงจริยธรรม พระพุทธศาสนามองว่า “กรรม” มิใช่เพียงพฤติกรรม แต่หมายถึง เจตนา (cetanā) เป็นสำคัญ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหं ภิกฺขเว กมฺมं วทามิ” หมายถึง “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า เจตนานั่นแหละคือกรรม” (อง.สตฺตก. 37/292/257) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า กรรมคือการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา กล่าวคือ การกระทำจะเป็นกรรมต่อเมื่อมีความจงใจเป็นตัวกำกับ ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2551) ดังนั้น กรรมจึงเป็นระบบจริยธรรมที่เชื่อมโยง “ความตั้งใจภายใน” กับ “ผลลัพธ์ภายนอก” อย่างเป็นเหตุเป็นผล และไม่ขึ้นกับอำนาจตัดสินจากสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความหมายและองค์ประกอบของกรรม

แนวคิดเรื่อง “กรรม” หรือ “กัมมะ” (Kamma) ในพระพุทธศาสนาเป็นกรอบอธิบายเชิงจริยธรรมและอภิปรัชญาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ในฐานะสิ่งที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเหตุปัจจัย (causality) มากกว่าการเกิดขึ้นอย่างลอยตัวหรือโดยบังเอิญ กรรมในความหมายทางพระพุทธศาสนามิได้จำกัดอยู่เพียง “การกระทำ” ในเชิงกายภาพเท่านั้น หากแต่ครอบคลุมถึงมิติทางจิตใจและวาจา โดยมี “เจตนา” (cetanā) เป็นแกนกลางที่กำหนดคุณค่าทางศีลธรรมของการกระทำนั้น กล่าวคือ การกระทำจะถูกจัดว่าเป็น “กรรม” หรือ “อกุศลกรรม–กุศลกรรม” ก็ต่อเมื่อมีเจตนาเข้ามาเป็นตัวกำกับอย่างมีนัยสำคัญ ในเชิงโครงสร้างของกรรม สามารถอธิบายองค์ประกอบหลักได้อย่างเป็นระบบ ได้แก่ ประการแรก “ผู้กระทำ” ซึ่งในบริบทพระพุทธศาสนาไม่ได้หมายถึงตัวตนถาวร หากแต่เป็นกระแสของขันธ์ห้า (ขันธ์ ๕) ที่มีความสามารถในการรู้สึก รับรู้ และเลือกกระทำภายใต้เงื่อนไขของสติและปัญญา ผู้กระทำจึงต้องมีศักยภาพในการตัดสินใจอย่างมีเสรีภาพระดับหนึ่ง มิใช่ถูกกำหนดโดยปัจจัยภายนอกทั้งหมด ประการที่สอง “เจตนา” ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของกรรม โดยเป็นแรงขับเคลื่อนภายในจิตที่กำหนดทิศทางของการกระทำ ทั้งในระดับรู้ตัวและไม่รู้ตัว เจตนานี้เองที่ทำให้กรรมมีมิติทางศีลธรรม มิใช่เพียงพฤติกรรมเชิงกลไก ประการที่สาม “การกระทำ” ซึ่งเป็นการแสดงออกของเจตนาผ่านกาย วาจา และใจ กล่าวคือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ซึ่งแต่ละระดับมีความละเอียดและอิทธิพลแตกต่างกัน โดยมโนกรรมถือเป็นระดับพื้นฐานที่สุดที่เป็นต้นทางของกายกรรมและวจีกรรมในหลายกรณี และประการสุดท้าย “ผลของกรรม” หรือ “วิบากกรรม” ซึ่งหมายถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นตามหลักเหตุปัจจัย (paticcasamuppāda) ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ครอบคลุมทั้งมิติทางจิตใจ สังคม และโครงสร้างของประสบการณ์ชีวิต เมื่อพิจารณาในมิติพุทธปรัชญา “สติ” (sati) มีบทบาทสำคัญในฐานะกลไกกำกับเจตนาและการรับรู้ตนเองอย่างต่อเนื่อง สติทำหน้าที่เป็นตัวควบคุมเชิงป้องกัน (regulatory mechanism) ที่ช่วยให้ปัจเจกบุคคลตระหนักรู้ต่อแรงกระตุ้นภายในจิตก่อนที่จะแปรเปลี่ยนเป็นการกระทำทางกายหรือวาจา การมีสติจึงสัมพันธ์โดยตรงกับการลดทอนการเกิดอกุศลกรรม โดยเฉพาะในบริบทสังคมร่วมสมัยที่มีความซับซ้อนของความรุนแรงในหลากหลายรูปแบบ ทั้งความรุนแรงทางตรง (direct violence) ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (structural violence) และความรุนแรงเชิงวาทกรรม (discursive violence) ในเชิงวิเคราะห์เชิงพุทธศาสนา ความรุนแรงมิใช่เพียงปรากฏการณ์ทางสังคมภายนอก แต่เป็นผลสะท้อนของสภาวะจิตภายในของผู้กระทำ ซึ่งประกอบด้วยอกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ สภาวะเหล่านี้เป็นรากฐานของการก่อรูปกรรมที่นำไปสู่ผลวิบากทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาในเชิงระบบ จะเห็นได้ว่ากรรมมิได้เป็นเพียงเหตุการณ์เดี่ยว แต่เป็นกระบวนการสะสม (accumulation process) ที่ก่อให้เกิดรูปแบบพฤติกรรมซ้ำและโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในระยะยาว

กฎแห่งเหตุและผลของกรรม

หลักกรรมในพระพุทธศาสนามีสถานะเป็น “กฎแห่งเหตุและผล” (causal law) ที่มีความละเอียดซับซ้อนมากกว่าการอธิบายเชิงเหตุ–ผลแบบเชิงกลไกในวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เนื่องจากกรรมมิได้อธิบายเพียงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุหนึ่งกับผลหนึ่งอย่างเส้นตรง (linear causality) แต่เป็นระบบเหตุปัจจัยแบบพหุปัจจัย (multifactorial causality) ที่มีเจตนาเป็นตัวแปรสำคัญในการกำหนดคุณภาพของผลลัพธ์ พระพุทธศาสนาแบ่งกรรมออกเป็นสามประเภทหลัก ได้แก่ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ซึ่งแม้จะปรากฏในรูปแบบที่แตกต่างกัน แต่ล้วนมีความเชื่อมโยงกันในฐานะกระบวนการต่อเนื่องของจิต กล่าวคือ มโนกรรมมักทำหน้าที่เป็นต้นทางของการก่อรูปกายกรรมและวจีกรรม ในขณะที่กายกรรมและวจีกรรมสามารถย้อนกลับมาสร้างเงื่อนไขทางจิต (feedback loop) ที่ส่งผลต่อการปรุงแต่งเจตนาในอนาคต ในเชิงโครงสร้างของกฎกรรม สามารถอธิบายได้ผ่านหลักการสำคัญหลายประการ ประการแรกคือ “กรรมเก่าและกรรมใหม่” ซึ่งสะท้อนความเป็นพลวัตของระบบกรรม กล่าวคือ กรรมในอดีต (purāṇa-kamma) มิได้ทำงานอย่างโดดเดี่ยว หากแต่ถูกปรับเปลี่ยนหรือแทรกแซงโดยกรรมปัจจุบัน (nava-kamma) ทำให้ผลลัพธ์สุดท้ายมิได้ถูกกำหนดตายตัว แต่เป็นผลของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเหตุปัจจัยหลายระดับ ประการที่สองคือ “ความเป็นปัจเจกของกรรม” ซึ่งเน้นว่าผลกรรมไม่สามารถถ่ายโอนระหว่างบุคคลได้โดยตรง เนื่องจากกรรมสัมพันธ์กับกระแสจิตเฉพาะของแต่ละปัจเจก อันเป็นผลจากการสั่งสมเจตนาเฉพาะตน ประการที่สามคือ “ความไม่เท่ากันของผลกรรมตามเจตนา” ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาแตกต่างจากจริยศาสตร์เชิงผลลัพธ์แบบตายตัว (strict consequentialism) กล่าวคือ การกระทำภายนอกที่เหมือนกันอาจก่อให้เกิดผลกรรมที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ หากเจตนาภายในแตกต่างกัน เช่น การให้ทานที่เกิดจากความเมตตาย่อมให้ผลต่างจากการให้ทานที่เกิดจากความหวังผลตอบแทนหรือความต้องการชื่อเสียง ดังนั้น หลักกรรมในพระพุทธศาสนาจึงมิใช่แนวคิดแบบกำหนดชะตา (determinism) หากแต่เป็นระบบจริยธรรมแบบเปิด (open ethical system) ที่เน้นศักยภาพของมนุษย์ในการเปลี่ยนแปลงอนาคตของตนเองผ่านการปรับเปลี่ยนเจตนาและการกระทำในปัจจุบัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง กรรมสะท้อนแนวคิดเรื่อง “เสรีภาพภายใต้เหตุปัจจัย” (conditional freedom) ซึ่งมนุษย์ยังคงมีพื้นที่ของการเลือก (moral agency) แม้อยู่ภายใต้โครงสร้างของเหตุและผลที่ซับซ้อน เมื่อพิจารณาในมิติร่วมสมัย แนวคิดกฎแห่งกรรมยังสามารถนำมาประยุกต์อธิบายพฤติกรรมทางสังคมและจิตวิทยาได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในประเด็นการตัดสินใจเชิงจริยธรรม การควบคุมตนเอง (self-regulation) และการพัฒนาพฤติกรรมเชิงบวกในระดับปัจเจกและสังคม ซึ่งสะท้อนว่ากรรมมิได้เป็นเพียงแนวคิดทางศาสนา หากแต่เป็นกรอบวิเคราะห์เชิงพฤติกรรมศาสตร์ที่มีความลึกซึ้งและสามารถสนทนากับศาสตร์สมัยใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประเภทของกรรมตามหน้าที่ในการให้ผล

ในพระพุทธศาสนา แนวคิดเรื่องกรรมมิได้ถูกอธิบายเพียงในฐานะการกระทำที่ก่อให้เกิดผลในเชิงศีลธรรมเท่านั้น หากแต่ยังถูกพัฒนาเป็นระบบวิเคราะห์เชิงโครงสร้างที่ซับซ้อนเกี่ยวกับ “บทบาทของกรรม” ในกระบวนการให้ผลหรือวิบาก โดยเฉพาะในพระอภิธรรมซึ่งจัดหมวดหมู่กรรมตาม “หน้าที่ในการสนับสนุนหรือกำหนดผล” อย่างเป็นระบบ

กรรมประเภทแรกคือ ชนกกรรม ซึ่งมีบทบาทเป็น “กรรมก่อเกิด” ทำหน้าที่กำหนดการถือปฏิสนธิในภพภูมิใหม่ กล่าวคือเป็นแรงกรรมหลักที่กำหนดโครงสร้างพื้นฐานของชีวิต เช่น ภพภูมิ รูปนาม และศักยภาพเบื้องต้นของสรรพชีวิต ชนกกรรมจึงถือเป็นกลไกเชิงกำหนดเงื่อนไขเริ่มต้น (initial conditioning factor) ที่มีอิทธิพลสูงต่อวิถีชีวิตในระดับมหภาค

ถัดมา อุปัตถัมภกกรรม ทำหน้าที่เป็นกรรมสนับสนุนหรือเสริมแรงกรรมหลัก โดยมิได้สร้างผลใหม่โดยตรง แต่มีบทบาทในการ “คงสภาพ” หรือ “เพิ่มความเข้ม” ของผลกรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เปรียบได้กับแรงสนับสนุนเชิงโครงสร้าง (supportive conditioning) ที่ทำให้ผลของกรรมหลักดำรงอยู่ยาวนานหรือปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น

ในทางกลับกัน อุปปีฬกกรรม ทำหน้าที่ในเชิง “บีบคั้น” หรือแทรกแซงผลของกรรมอื่น ส่งผลให้วิบากที่ควรจะปรากฏลดทอนความเข้มข้นลง หรือเกิดความบิดเบือนในรูปแบบของผลลัพธ์ กล่าวได้ว่าเป็นกลไกเชิงรบกวน (inhibitory interference mechanism) ที่ทำให้ผลกรรมมิได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น

ส่วน อุปฆาตกกรรม มีบทบาทรุนแรงที่สุดในบรรดากรรมทั้งสี่ เนื่องจากเป็นกรรมที่สามารถ “ตัดรอน” ผลของกรรมอื่นได้อย่างสิ้นเชิง เปรียบเสมือนกลไกการยกเลิกผล (cancellation mechanism) ซึ่งทำให้กรรมเดิมไม่สามารถแสดงผลได้ในบริบทหนึ่ง ๆ อย่างเด็ดขาด

กรอบการวิเคราะห์ดังกล่าวสะท้อนว่า ผลของกรรมในพระพุทธศาสนาไม่ได้ดำเนินไปในลักษณะเชิงเส้น (linear causality) แต่เป็นระบบปฏิสัมพันธ์ของแรงกรรมหลายระดับที่มีความซ้อนทับและแข่งขันกันในเชิงเงื่อนไข (conditional competition) ดังที่พระพรหมโมลี (2002) ได้อธิบายไว้ว่า กรรมแต่ละประเภทมี “น้ำหนักเชิงอิทธิพล” ที่แตกต่างกัน และสามารถเปลี่ยนทิศทางของผลวิบากได้ตามบริบทแห่งเหตุปัจจัย

การจำแนกกรรมตามความถี่และช่วงเวลาให้ผล

นอกจากการจำแนกตามหน้าที่แล้ว พระพุทธศาสนายังเสนอกรอบการวิเคราะห์กรรมตาม “ลำดับความสำคัญเชิงเวลาและความถี่ของการกระทำ” ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการจัดลำดับการให้ผลของวิบาก โดยสามารถแบ่งได้ 4 ประเภทสำคัญ พระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวุฑฺโฒ ภิกขุ, 2014)

ครุกรรม หมายถึงกรรมหนักที่มีอำนาจสูงสุดในการให้ผล และสามารถ “ตัดรอน” กรรมอื่นได้โดยอัตโนมัติ ไม่ว่าจะเป็นกรรมฝ่ายกุศลหรืออกุศล ครุกรรมจึงทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดทิศทางหลักของภพชาติ เนื่องจากมีความเข้มข้นทางเจตนาและผลกระทบเชิงศีลธรรมสูงสุด

อาจิณณกรรม หรือพหุลกรรม คือกรรมที่เกิดจากการกระทำซ้ำ ๆ จนกลายเป็นพฤติกรรมถาวรหรือ “นิสัยกรรม” (habitual kamma) ส่งผลให้โครงสร้างจิตมีแนวโน้มไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งอย่างต่อเนื่อง ความถี่ของการกระทำจึงกลายเป็นตัวกำหนดความมั่นคงของผลกรรม

อาสันนกรรม หมายถึงกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงใกล้เวลาตาย ซึ่งมีอิทธิพลสูงต่อการกำหนดภพภูมิในชาติหน้า เนื่องจากเป็นช่วงที่จิตมีความไวต่ออารมณ์และแรงจูงใจมากที่สุด กรรมประเภทนี้จึงมีลักษณะเป็น “ตัวกำหนดฉากสุดท้ายของจิต” (terminal mental conditioning)

กตัตตากรรม เป็นกรรมที่สะสมไว้แต่ยังไม่ปรากฏผลในทันที อาจมีลักษณะเป็นกรรมเล็กน้อยหรือกรรมที่ไม่ได้มีเจตนาเข้มข้นมากนัก อย่างไรก็ตาม กรรมประเภทนี้ยังคงมีศักยภาพในการให้ผลในอนาคตเมื่อเงื่อนไขเหมาะสม

โครงสร้างการจำแนกดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ “ลำดับความเข้มข้นของเจตนา” และ “บริบทเชิงเวลา” ในฐานะตัวกำหนดความเป็นไปของวิบาก ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของพระอินทรีย์ อตฺถยุตฺโต (2011) ที่ชี้ว่า กรรมมิได้มีผลเท่ากันทุกกรณี แต่ขึ้นอยู่กับน้ำหนักเชิงจริยธรรมและบริบทของการเกิดขึ้น

หลักการให้ผลของกรรมและเงื่อนไขเชิงเหตุปัจจัย

การให้ผลของกรรมในพระพุทธศาสนาไม่สามารถเข้าใจได้ในกรอบของ “การลงโทษและการให้รางวัล” แบบเชิงเทววิทยา หากแต่เป็นระบบเหตุปัจจัยที่มีความซับซ้อนและอิงอาศัยกัน (interdependent causality) ซึ่งสอดคล้องกับหลักปฏิจจสมุปบาท เงื่อนไขสำคัญที่กำหนดการให้ผลของกรรม ได้แก่ กาลสัมปัตติ ซึ่งหมายถึงความเหมาะสมของเวลา กล่าวคือ กรรมจะให้ผลเมื่อมีจังหวะทางเหตุปัจจัยที่เอื้ออำนวย ไม่ใช่ให้ผลทันทีเสมอไป อุปธิสัมปัตติ หมายถึงความเหมาะสมของฐานชีวิต เช่น ร่างกาย สภาพจิต และโครงสร้างทางสังคมที่รองรับผลของกรรม วิญญัติสัมปัตติ หมายถึงความพร้อมของช่องทางการแสดงผลของกรรม เช่น การเกิดสถานการณ์หรือเงื่อนไขที่ทำให้ผลกรรมปรากฏได้อย่างชัดเจน และ ปุพพกัมมสัมปัตติ คือแรงกรรมเดิมที่สะสมไว้ ซึ่งเป็นพื้นฐานของศักยภาพเชิงวิบาก จากกรอบดังกล่าว จะเห็นได้ว่ากรรมมิใช่กลไกแบบ deterministic แต่เป็นระบบพลวัตที่เปิดโอกาสให้ “กรรมใหม่ในปัจจุบัน” สามารถแทรกแซงหรือปรับเปลี่ยนผลของกรรมเดิมได้ในระดับหนึ่ง อันสะท้อนแนวคิดเรื่องเสรีภาพเชิงจริยธรรม (ethical agency) ภายในกรอบพุทธปรัชญา

กรรมกับความรุนแรงในมุมมองพระพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาปรากฏการณ์ความรุนแรงในสังคม พระพุทธศาสนาเสนอกรอบการอธิบายที่ครอบคลุมทั้งมิติ “อดีตเชิงกรรม” และ “ปัจจุบันเชิงเจตนา” กล่าวคือ ความรุนแรงมิได้เป็นเพียงผลของวิบากกรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นการแสดงออกของกรรมใหม่ที่เกิดจากเจตนาปัจจุบัน ในเชิงจริยธรรม ความรุนแรงถูกจัดอยู่ในกรอบของอกุศลกรรมบถ ซึ่งมีรากฐานจากกิเลสสาม ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งเป็นกลไกภายในที่ผลักดันพฤติกรรม

เชิงทำลาย อย่างไรก็ตาม การอธิบายผ่านกรอบกรรมมิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างแนวคิดเชิง “การชดใช้กรรม” หากแต่เป็นการวิเคราะห์โครงสร้างของพฤติกรรมมนุษย์ในฐานะกระบวนการเหตุปัจจัยที่ต่อเนื่องกันภายใต้หลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งช่วยให้เข้าใจความรุนแรงในฐานะ “กระบวนการเกิดขึ้น” มากกว่าการตัดสินเชิงศีลธรรมอย่างตายตัว

การตอบสนองต่อความรุนแรงเชิงพุทธปัญญา

แนวทางของพระพุทธศาสนาในการจัดการกับความรุนแรงมิได้มุ่งเน้นการตอบโต้เชิงอำนาจ แต่เน้นการ “แปรเปลี่ยนโครงสร้างกรรม” ผ่านการพัฒนาจิตใจและปัญญา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนฐานเหตุของพฤติกรรมแทนการจัดการเฉพาะผลลัพธ์ หลักธรรมสำคัญที่ใช้เป็นฐาน ได้แก่ เมตตา กรุณา และอุเบกขา ซึ่งทำหน้าที่ปรับสมดุลของอารมณ์และลดแรงขับเชิงลบในจิต ในเชิงปฏิบัติ การตอบสนองเชิงพุทธปัญญาประกอบด้วยการมีสติรู้เท่าทันอารมณ์ ซึ่งช่วยลดการตอบสนองแบบอัตโนมัติ การเข้าใจรากเหง้าของปัญหาในระดับเหตุปัจจัย การสื่อสารอย่างสันติที่ลดการปะทะทางวาจา การสร้างทางเลือกที่ไม่ใช้ความรุนแรง และการใช้กระบวนการยุติธรรมอย่างเหมาะสมในเชิงสังคม นอกจากนี้ ยังรวมถึงการพัฒนาเชิงโครงสร้างของสังคมเพื่อป้องกันการเกิดเงื่อนไขที่เอื้อต่อความรุนแรงในระยะยาว โดยรวม แนวทางดังกล่าวมีเป้าหมายสูงสุดในการยุติ “วัฏจักรของอกุศลกรรม” และส่งเสริมการเกิด “กุศลกรรมใหม่” ที่มีพื้นฐานจากสติ ปัญญา และความเมตตา อันนำไปสู่สังคมที่มีเสถียรภาพทางศีลธรรมและจิตวิญญาณในระยะยาว

การวิเคราะห์หลักกรรมและผลของกรรมต่อความเข้าใจเรื่องความรุนแรงในมุมมองพระพุทธศาสนา

หลักกรรม และผลของกรรมต่อความเข้าใจเรื่องความรุนแรงในมุมมองพระพุทธศาสนาเพื่อคลี่คลายความรุนแรง หมายถึง แนวทางหรือวิธีปฏิบัติที่อิงหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เพื่อบรรเทา และแก้ไขปัญหาความรุนแรงในสังคมอย่างยั่งยืน โดยใช้ปัญญาและคุณธรรม เป็นเครื่องมือหลักในการสร้างสันติสุขทั้งภายในจิตใจของบุคคล และในสังคมโดยรวมพระพุทธศาสนาเน้นที่การเข้าใจเหตุแห่งทุกข์และการดับทุกข์ด้วยการตัดวงจรของกรรมที่เป็นอกุศล ซึ่งรวมถึงกรรมที่เป็นสาเหตุของความรุนแรง ด้วยเหตุนี้ ข้อเสนอเชิงพุทธธรรมจึงไม่ใช่เพียงการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ต้นตอของความรุนแรงอย่างลึกซึ้ง และครอบคลุมกรรมที่เป็นกฎธรรมชาติซึ่งเป็นหลักความจริงที่มีอยู่ก่อนแล้ว มีความหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปมาแน่นอน เกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป เป็นกฎไตรลักษณ์ ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “อปฺปาทา วาภิกฺขเว ตถาคตาน อนุปฺปาทา วา ตถาคตาน” แปลความว่า ตถาคตทั้งหลายจะอุบัติหรือไม่อุบัติก็ตาม หลักความจริงนั้นมันก็ต้องเป็นความจริงอยู่อย่างนั้น แม้พระพุทธเจ้าไม่อุบัติ มันก็เป็นความจริงของมัน” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2008)

การพัฒนาสติและสัมมาทิฐิในสังคม

การรู้จักตนเอง เข้าใจผลกรรม ทำให้ไม่ตกเป็นเหยื่อของอารมณ์เสริมสร้างทักษะชีวิตผ่านการเจริญสติการพัฒนาสติและสัมมาทิฏฐิในสังคมรากฐานสู่ความเจริญที่ยั่งยืนในยุคที่สังคมเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็ว ความขัดแย้งทางความคิด และความกดดันจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ และสังคม การพัฒนา สติ และ สัมมาทิฏฐิ จึงไม่ได้เป็นเพียงเรื่องส่วนบุคคลในทางพุทธศาสนาอีกต่อไป หากแต่กลายเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวดสำหรับความสงบสุข และความเจริญอย่างยั่งยืนของสังคมโดยรวม การพัฒนาสองสิ่งนี้ในสังคมเปรียบเสมือนการสร้างรากฐานที่แข็งแกร่งให้กับบ้าน ซึ่งจะทำให้บ้านมั่นคงไม่ว่าจะเผชิญกับพายุลูกใดก็ตาม การพัฒนาสติ และสัมมาทิฐิถือเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างสังคมที่มีความสงบสุข และยั่งยืนในยุคปัจจุบัน สติ หมายถึงความรู้ตัวหรือความตื่นรู้ในขณะปัจจุบัน ขณะที่สัมมาทิฐิ หมายถึงความเห็นชอบหรือความเข้าใจถูกต้องตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ทั้งสององค์ประกอบนี้เป็นพื้นฐานในการสร้างความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต และโลกอย่างถูกต้อง รวมถึงการดำเนินชีวิตด้วยความมีสติ และเจตนาที่ดี ดังนี้ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต, 1993)

1. ความสำคัญของการพัฒนาสติในสังคม สติช่วยให้บุคคลมีความรู้ตัวในทุกช่วงขณะของชีวิต ทำให้ไม่ถูกครอบงำด้วยอารมณ์หรือความคิดที่เป็นทุกข์ เช่น ความโกรธ ความโลภ หรือความหลง การมีสติในระดับบุคคลจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมพฤติกรรมและป้องกันความขัดแย้ง การพัฒนาสติในสังคมจึงมีผล โดยตรงต่อการลดความรุนแรง การเพิ่มพูนความอดทน และการส่งเสริมความเมตตากรุณา นอกจากนี้ สติยังช่วยให้แต่ละคนสามารถตัดสินใจบนพื้นฐานของความเข้าใจและความมีเหตุผลมากกว่าความรู้สึกชั่ววูบ

2. การปลูกฝังสัมมาทิฐิในสังคม สัมมาทิฐิเป็นความเข้าใจถูกต้องในหลักธรรมชาติของชีวิต เช่น ความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ทุกข์ (ทุกขัง) และอนัตตา (ไม่มีตัวตนแท้จริง) ความเข้าใจนี้ทำให้บุคคลไม่ติดยึดในสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความสุข ความสำเร็จ หรือแม้แต่ความทุกข์การมีสัมมาทิฐิช่วยลดการเกิดความอยากได้ อยากมี หรือความเกลียดชัง ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความรุนแรง และความขัดแย้งเมื่อสังคมมีสมาชิกที่มีสัมมาทิฐิร่วมกัน การตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ จะมีความรอบคอบ มีความเมตตาต่อกันและกัน และลดความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของสังคมที่มีความสมดุล และสงบสุข

3. แนวทางการพัฒนาสติ และสัมมาทิฐิในสังคมการพัฒนาสติ และสัมมาทิฐิไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นได้โดยง่ายในระดับสังคม จำเป็นต้องอาศัยการส่งเสริมผ่านหลายช่องทาง เช่นการศึกษา และอบรมรวมถึงการบรรจุหลักธรรมคำสอน และการฝึกสติในหลักสูตรการศึกษาตั้งแต่ระดับโรงเรียนจนถึงมหาวิทยาลัย เพื่อให้เยาวชนได้เริ่มฝึกฝนตั้งแต่ต้นการสร้างพื้นที่แห่งความสงบ เช่น วัด สถานปฏิบัติธรรม หรือพื้นที่ชุมชนที่เอื้อต่อการทำสมาธิ และเจริญสติ ช่วยให้ผู้คนมีโอกาสฝึกฝนจิตใจการนำสติ และสัมมาทิฐิไปใช้ในองค์กร และที่ทำงานส่งเสริมการทำงานด้วยความเคารพ และเข้าใจผู้อื่น ลดความขัดแย้ง และเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารการรณรงค์สังคมผ่านสื่อสาธารณะ เพื่อเผยแพร่ความรู้เรื่องสติ และสัมมาทิฐิแก่ประชาชนทั่วไป

4. ผลลัพธ์ที่คาดหวังจากการพัฒนาสติ และสัมมาทิฐิเมื่อสังคมพัฒนาสติ และสัมมาทิฐิอย่างต่อเนื่องจะเกิดผลดีหลายประการ เช่นการลดลงของความรุนแรง และความขัดแย้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม

โดยรวมการเพิ่มพูนความอดทน การให้อภัย และความเข้าใจกันและกันการส่งเสริมสุขภาพจิต และความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนการสร้างสังคมที่ยั่งยืน และมีความสมดุลระหว่างความต้องการของแต่ละบุคคล และส่วนรวม

5. บทบาทของผู้นำและภาคีเครือข่าย ผู้นำในทุกระดับ ทั้งในภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรชุมชน ควรมีบทบาทในการส่งเสริม และสนับสนุนการพัฒนาสติ และสัมมาทิฐิในหมู่ประชาชน นอกจากนี้ การร่วมมือกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม จะช่วยเร่งกระบวนการนี้ให้เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ และทั่วถึงมากขึ้น

การใช้หลักอริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8 เป็นแนวทางปฏิบัติ

เข้าใจความรุนแรงว่าเป็นทุกข์ มีเหตุแห่งทุกข์ และสามารถดับทุกข์ได้ปฏิบัติตามมรรค ๘ จะนำไปสู่การยุติความรุนแรงทั้งในตนเอง และสังคม การประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8 เพื่อการยุติความรุนแรง การใช้หลักอริยสัจ ๔ และมรรคมีองค์ ๘ เป็นแนวทางในการยุติความรุนแรงนั้นเป็นการนำหลักธรรมที่ลึกซึ้งมาปรับใช้ในบริบททางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม โดยมองว่าความรุนแรง ทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงทางกาย วาจา หรือใจ ล้วนเป็น ทุกข์ ที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบมี ดังนี้ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต, 1993)

1. อริยสัจ 4 หมายถึง การทำความเข้าใจความจริงของความรุนแรงอริยสัจ 4 คือความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ที่ช่วยให้เราเข้าใจธรรมชาติของปัญหาได้อย่างถ่องแท้ เมื่อนำมาประยุกต์กับปัญหาความรุนแรง จะได้ดังนี้ คือ 1) ทุกข์ (ความจริงเกี่ยวกับความรุนแรง) ความรุนแรงคือ ทุกข์ทั้งในแง่ของผู้ถูกกระทำที่ได้รับความเจ็บปวด และผู้กระทำที่ถูกครอบงำด้วยอารมณ์ด้านลบ เช่น ความโกรธ ความเกลียดชัง หรือความอิจฉา นอกจากนี้ ความรุนแรงยังสร้างความแตกแยก ความหวาดกลัว และความไม่ไว้วางใจในสังคม ทำให้เกิดทุกข์ในวงกว้าง 2) สมุทัย (เหตุแห่งความรุนแรง) สาเหตุของความรุนแรงคือ ตัณหา หรือ ความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ที่ไม่ได้รับการตอบสนองจนกลายเป็นความคับแค้นใจ นอกจากนี้ อวิชชา หรือความไม่รู้ตามความเป็นจริงก็เป็นเหตุสำคัญ เช่น การไม่เข้าใจความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การยึดติดในความคิดว่าตนเองถูกต้องแต่เพียงผู้เดียว หรือการมองว่าความรุนแรงเป็นวิธีแก้ปัญหา 3) นิโรธ (การยุติความรุนแรง) การยุติความรุนแรงคือ นิโรธ หรือการดับทุกข์ ซึ่งเกิดขึ้นได้เมื่อเราสามารถละเหตุแห่งความรุนแรงได้ การดับความรุนแรงในสังคมจึงไม่ใช่แค่การปราบปราม แต่คือการทำให้ผู้คนหมดความยึดติดในอัตตา และเข้าใจถึงผลเสีย ของความรุนแรงอย่างแท้จริง 4) มรรค (หนทางสู่การยุติความรุนแรง) มรรคมีองค์ 8 คือหนทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่การยุติความรุนแรงทั้งในระดับบุคคล และสังคม เปรียบเสมือนแผนที่ที่นำทางให้ เราก้าวพ้นจากปัญหา

2. มรรคมีองค์ 8 แผนปฏิบัติการเพื่อยุติความรุนแรง มรรคมีองค์ 8 เป็นหลักปฏิบัติที่ครอบคลุมทั้งด้านความคิด การกระทำ และการใช้ชีวิต เมื่อนำมาประยุกต์ใช้เพื่อยุติความรุนแรง จะได้ ดังนี้ คือ 1) สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) การมีความเข้าใจที่ถูกต้องว่าความรุนแรงคือสิ่งไม่ดีและก่อให้เกิดความทุกข์ การเข้าใจว่าสรรพสิ่งล้วนเป็นไปตามเหตุปัจจัย (กรรม) จะช่วยให้เราไม่โทษผู้อื่นอย่างรุนแรง และหันมาพิจารณาถึงรากเหง้าของปัญหา 2) สัมมาสังกัปปะ (ความคิดชอบ) การคิดที่จะละเว้นจากความพยาบาท ความคิดร้าย และการทำลาย

ล้าง เมื่อเผชิญหน้ากับความรุนแรง ควรตั้งจิตให้คิดถึงหนทางสันติวิธี และการไกล่เกลี่ย 3) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) การใช้คำพูดที่สร้างสรรค์ ไม่หยาบคาย ไม่โกหก ไม่ส่อเสียด และไม่เพ้อเจ้อ การพูดคุยด้วยเหตุผล และรับฟังอย่างเปิดใจคือหัวใจสำคัญของการยุติความขัดแย้ง 4) สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) การงดเว้นจากการทำร้ายผู้อื่นทั้งทางกายและวาจา รวมถึงการไม่เข้าร่วมในกิจกรรมที่ส่งเสริมความรุนแรง 5) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) การไม่ประกอบอาชีพที่เบียดเบียนผู้อื่น เช่น การค้าอาวุธ หรือ การประกอบอาชีพที่ส่งเสริมความรุนแรงทางอ้อม 6) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) การมีความเพียรพยายามที่จะละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว พยายามป้องกันความชั่วที่จะเกิดขึ้น และพยายามสร้างความดีให้เกิดขึ้น และเพิ่มพูน 7) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) การมีสติรู้ตัวอยู่เสมอ ไม่ปล่อยให้อารมณ์โกรธ หรือความเกลียดชังเข้ามาครอบงำ การฝึกเจริญสติช่วยให้เรามองเห็นความคิดร้ายที่เกิดขึ้น และสามารถหยุดยั้งมันได้ก่อนที่จะลงมือกระทำ 8) สัมมาสมาธิ (ตั้งใจชอบ) การฝึกจิตให้สงบ และตั้งมั่นเพื่อเพิ่มพูนพลังใจในการเผชิญหน้ากับปัญหาความรุนแรงได้อย่างมั่นคง

สรุป

การวิเคราะห์หลักกรรม และผลของกรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการทำความเข้าใจปัญหาความรุนแรงที่กำลังเป็นปัญหาสำคัญในสังคมไทย และสังคมโลกยุคปัจจุบัน โดยชี้ให้เห็นว่า ความรุนแรงไม่ได้เป็นเพียงผลลัพธ์จากปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจหรือจิตวิทยาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่สามารถทำความเข้าใจได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นผ่านมิติของกรรม ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ในพระพุทธศาสนา หลักกรรมในพระพุทธศาสนามีรากฐานอยู่บนความเข้าใจเรื่อง เจตนาเป็นตัวกรรม คือความตั้งใจในทางกาย วาจา และใจ ที่เป็นเหตุให้เกิดผลกรรมต่อเนื่องในอนาคต หลักกรรมไม่ได้เน้นการตัดสิน หรือลงโทษในเชิงศีลธรรมเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการอธิบายตามหลักเหตุ และผลว่า การกระทำย่อมนำมาซึ่งผลที่เหมาะสมกับการกระทำนั้น ดังนั้น ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในชีวิตหรือในสังคมจึงไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแบบไร้ที่มา หากแต่เป็นผลของกรรมที่บุคคล หรือหมู่ชนได้สร้างไว้ในอดีต หรือปัจจุบัน และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ด้วยการหยุดสร้างเหตุแห่งความรุนแรงต่อไปในอนาคตบทความยังได้ชี้ให้เห็นว่า แม้ความรุนแรงบางอย่างจะเป็นวิบากกรรม ที่บุคคลได้รับจากอดีต แต่อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นการยอมรับหรือชดใช้กรรมอย่างจำนน หากแต่เน้นการเปลี่ยนกรรม หรือตัดวงจรของกรรม ด้วยสติ ปัญญา และคุณธรรม โดยเฉพาะการใช้เมตตา กรุณา และอุเบกขา เป็นเครื่องมือสำคัญในการตอบสนองต่อความรุนแรงโดยไม่เพิ่มความทุกข์ และความขัดแย้งให้มากยิ่งขึ้นในส่วนข้อเสนอเชิงปฏิบัติ บทความได้นำเสนอว่า หากต้องการคลี่คลายปัญหาความรุนแรงอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องส่งเสริม การพัฒนาสติ และสัมมาทิฐิในระดับบุคคล และสังคม เพราะทั้งสองสิ่งนี้เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะช่วยให้มนุษย์รู้เท่าทันอารมณ์ของตนเอง ควบคุมพฤติกรรม และเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง โดยไม่ตกอยู่ในอำนาจของความโกรธ ความหลง หรือความไม่รู้ สติจะทำให้บุคคลไม่เผลอตอบโต้ด้วยความรุนแรง ส่วนสัมมาทิฐิจะช่วยให้เข้าใจถึงธรรมชาติของความทุกข์ และไม่ยึดติดในอัตตา ซึ่งเป็นรากเหง้าของความขัดแย้ง

การใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นเครื่องมือในการเข้าใจปัญหาความรุนแรง โดยวิเคราะห์ว่าความรุนแรงคือทุกข์ ซึ่งมีสมุทัย หรือเหตุให้เกิด หากสามารถเข้าถึงนิโรธ หรือการดับเหตุแห่งทุกข์ได้ ก็สามารถยุติความรุนแรงลงได้เช่นกัน และหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์นั้นก็คือมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติที่ครอบคลุมทั้งการคิด พูด ทำ และพัฒนาจิตใจให้สงบ สว่าง และมีปัญญา การนำมรรค 8 มาใช้ในการแก้ไขความรุนแรงไม่ใช่เพียงการยึดถือในหลักธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการฝึกฝนในชีวิตจริง เช่น การพูดจาด้วยถ้อยคำที่สร้างสรรค์ ไม่เสียดแทง การดำรงชีพอย่างสุจริต ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น การมีความเพียรในการละพฤติกรรมที่เป็นโทษ และการฝึกสติเพื่อระงับอารมณ์ก่อนการตอบสนองต่อสถานการณ์ตึงเครียด สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นแนวทางการพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมที่ส่งผลต่อสังคมโดยตรงบทความนี้ได้นำเสนอวิธีคิด และแนวปฏิบัติจากพระพุทธศาสนาในการทำความเข้าใจ และคลี่คลายปัญหาความรุนแรง ซึ่งเน้นที่การปรับเปลี่ยนจากภายใน คือการรู้เท่าทันตนเอง พัฒนาสติ และยกระดับความคิดให้เห็นชีวิตตามหลักกรรม และไตรลักษณ์ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ข้อเสนอแนะ

องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษา

องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษานี้คือ การทำความเข้าใจความรุนแรงผ่านหลักกรรมช่วยขยายกรอบจาก “ปัญหาทางสังคม” ไปสู่ “กระบวนการทางจิต–เจตนา” และเสนอแนวทางแก้ไขที่ยั่งยืนผ่านการเปลี่ยนแปลงภายในของมนุษย์ ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นโมเดลเชิงพุทธบูรณาการเพื่อการสร้างสันติสุขในสังคมได้อย่างเป็นระบบ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรวิจัยบทบาทของครอบครัว การศึกษา ศาสนา และสื่อมวลชน ในการเสริมสร้างหรือยับยั้ง “วงจรกรรมแห่งความรุนแรง” เพื่อหาแนวทางเชิงระบบในการป้องกันปัญหา
2. ควรมีการวิจัยเพื่อพัฒนา “โมเดลเชิงปฏิบัติ” ที่บูรณาการหลักอริยสัจ 4 มรรคมีองค์ 8 และหลักกรรม เพื่อนำไปทดลองใช้จริงในองค์กรหรือชุมชน และประเมินผลลัพธ์เชิงพฤติกรรมและจิตใจ
3. ควรมีการศึกษาภาคสนาม (field research) เพื่อสำรวจว่าหลักกรรม สติ และเมตตา สามารถช่วยลดพฤติกรรมความรุนแรงได้จริงในบริบทสังคมไทยหรือสังคมโลกอย่างไร เช่น ในโรงเรียน เรือนจำ หรือชุมชนเสี่ยง
4. ควรพัฒนาแบบวัดเชิงจิตวิทยาหรือพุทธจิตวิทยา เพื่อใช้ประเมินระดับสติ การรับรู้เหตุและผล และความโน้มเอียงต่อความรุนแรง เพื่อให้สามารถนำไปใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณได้อย่างเป็นระบบ

เอกสารอ้างอิง

พระอินทรีย์ อตฺถยุตฺโต. (2011). *“การศึกษาเรื่องวิบากในพุทธศาสนาเถรวาท”*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวุฑฺโฒ ภิกขุ). (2014). *กรรม-และการให้ผลของกรรม, พิมพ์ครั้งที่ 4.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (1993). *พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21.* กรุงเทพมหานคร:บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2548). *พุทธธรรม (ฉบับปรับขยาย).* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *พุทธธรรม (ฉบับปรับขยาย).* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

พระพรหมโมลี. (2002). *กรรมทีปนี.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.

พุทธทาสภิกขุ. (2548). *คู่มือมนุษย์.* สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ ไชยา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Bodhi, Bhikkhu. (2012). *The Numerical Discourses of the Buddha: A Translation of the Aṅguttara Nikāya*. Boston: Wisdom Publications.

Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.

Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research, 6*(3), 167–191. https://doi.org/10.1177/002234336900600301

Galtung, J. (1990). Cultural violence. *Journal of Peace Research, 27*(3), 291–305. https://doi.org/10.1177/0022343390027003005

Gethin, R. (1998). *The foundations of Buddhism*. Oxford: Oxford University Press.

Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Keown, D. (2013). *Buddhism: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (n.d.). *Violence prevention*. https://www.unodc.org

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Factors Influencing Digital Competence of Students Bachelor of Education Program, Faculty of Education, Uttaradit Rajabhat University

ปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

Boonmun Thanasupawat[1*], Supaporn Numuang[2], Chaowarit Chancheen[3], & Karn Sangwan[4]

บุญมั่น ธนาศุภวัฒน์[1*], สุภาภรณ์ หนูเมือง[2], เชาวฤทธิ์ จั่นจีน[3], & กาญจณ์ สังวาล[4]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Boonmun Thanasupawat*
บุญมั่น ธนาศุภวัฒน์
Faculty of Education, Uttaradit Rajabhat University, Thailand.
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์
Email: boonmun99@hotmail.com

2. Supaporn Numuang
สุภาภรณ์ หนูเมือง
Faculty of Education, Uttaradit Rajabhat University, Thailand.
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์
Email: supaporn@uru.ac.th

3. Chaowarit Chancheen
เชาวฤทธิ์ จั่นจีน
Faculty of Education, Uttaradit Rajabhat University, Thailand.
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์
Email: chaowarit cha@live.uru.ac.th

4. Karn Sangwan
กาญจณ์ สังวาล
Faculty of Education, Uttaradit Rajabhat University, Thailand.
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์
Email: karn.sangwan@gmail.com

คำสำคัญ:
ปัจจัยที่ส่งผล, สมรรถนะดิจิทัล

Keywords:
Factors Affecting, Digital Competence

Article history:
Received: 31/01/2026
Revised: 25/02/2026
Accepted: 02/03/2026
Available online: 13/04/2026

ABSTRACT

The purpose of this research was to study: 1) the level of digital competence among students; 2) the level of factors contributing to students' digital competence; 3) factors predicting students' digital competence; and 4) guidelines for enhancing the digital competence of students in the Bachelor of Education program, Faculty of Education, Uttaradit Rajabhat University. The sample consisted of 330 students from the 1st to 4th years of the Bachelor of Education program, Semester 2, Academic Year 2025, selected using a purposive sampling method calculated using Taro Yamane's formula. The research instrument was a questionnaire. Data was analyzed using statistical software. Statistical methods employed included percentages, means, standard deviations, and multiple regression analysis.

The results showed that: 1) The overall digital competence of the sample was at a high level ($\overline{X}$ = 4.28, S.D. = 0.46), ranked from highest to lowest mean: digital ethics, interaction and communication, digital usage, and learning management. and in terms of digital literacy respectively. 2) All factors had a significant overall impact on the digital competence of the sample group ($\overline{X}$ = 4.32, S.D. = 0.41), ranked from highest to lowest mean value as follows: motivation, digital technology experience, skills, attitude, and educational institution. and social influence, respectively.3) The four factors, namely motivation (X3), digital technology experience (X4), skills (X2),

How to Cite:
Thanasupawat, B. et al. (2026). Factors Influencing Digital Competence of Students Bachelor of Education Program, Faculty of Education, Uttaradit Rajabhat University. *Journal Dhamma for Life,* 32(3*),* 41-56.

and attitude (X1), can collectively predict 41.20% of students' digital competence with statistical significance at the 0.05 level. This can be written as a regression analysis equation as follows: $\hat{Y}$ = 1.070 + 0.267(X4) + 0.215(X3) + 0.209(X2) + 0.205(X1) 4) The top three guidelines for developing students' digital competence, in order of frequency, are: Faculties/universities should establish policies to promote and support digital competence for students and personnel (frequency = 228). Allocating sufficient and appropriate learning support resources and digital resources to meet the needs (frequency = 203). Teaching and learning management that emphasizes practical application for learners. Practice using various digital tools (frequency = 200) in sequence.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ระดับสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษา 2) ระดับปัจจัยที่ส่งต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษา 3) ปัจจัยที่พยากรณ์สมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาและ 4) แนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิตชั้นปีที่ 1 - 4 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2568 จำนวน 330 คน ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงโดยคำนวณจากสูตรของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป วิธีการทางสถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าการถดถอยพหุคูณ

ผลการศึกษาพบว่า 1) สมรรถนะดิจิทัลของกลุ่มตัวอย่างโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.28, S.D. = 0.46) โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านด้านจรรยาบรรณดิจิทัล ด้านการมีปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสาร ด้านการใช้งานดิจิทัล ด้านการจัดการเรียนรู้ และด้านการรู้ดิจิทัล ตามลำดับ 2) ปัจจัยทุกด้านส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของกลุ่มตัวอย่างโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$= 4.32, S.D. = 0.41) โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านด้านแรงจูงใจ ด้านประสบการณ์ทางเทคโนโลยีดิจิทัล ด้านทักษะ ด้านทัศนคติ ด้านสถานศึกษา และด้านอิทธิพลทางสังคม ตามลำดับ 3) ปัจจัย 4 ด้านได้แก่ ด้านแรงจูใจ (X3) ด้านประสบการณ์ทางเทคโนโลยีดิจิทัล (X4) ด้านทักษะ (X2) และด้านทัศนคติ (X1) สามารถร่วมกันพยากรณ์สมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาได้ร้อยละ 41.20 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการวิเคราะห์การถดถอยได้ดังนี้ $\hat{Y}$= 1.070 + 0.267(X4) + 0.215(X3) + 0.209(X2) + 0.205(X1) 4) แนวทางการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาเรียงลำดับความถี่ 3 อันดับได้แก่ คณะ/มหาวิทยาลัยาควรกำหนดนโยบายในการส่งเสริมสนับสนุนสมรรถนะดิจิทัลสำหรับนักศึกษาและบุคลากร (ความถี่ = 228) การจัดสรรสิ่งสนับสนุการเรียนรู้ ทรัพยากรดิจิทัล ให้เพียงพอต่อความต้องการและเหมาะสม (ความถี่ = 203) การจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติ ฝึกใช้เครื่องมือดิจิทัลต่าง ๆ (ความถี่ = 200) ตามลำดับ

บทนำ

การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มุ่งเน้นการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาช่วยในการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้การศึกษาสอดคล้องกับบริบทของสภาพสังคมและสภาพเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การพัฒนาคุณภาพของครูหรือผู้สอน โดยส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลสมัยใหม่เข้ามาประยุกต์ใช้และปรับรูปแบบวิธีการสอน การจัดกิจกรรมและสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ในทางบวก ซึ่งครูหรือผู้สอนจะต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่สามารถนำเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาช่วยอำนวยความสะดวกและสามารถให้คำชี้แนะหรือแนวทางในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลให้แก่ผู้เรียนได้ (พิทักษ์ สุรินทร์วัฒนกุลและคณะ, 2568 : 638) สมรรถนะด้านดิจิทัลเป็นความสามารถ ทักษะ และคุณลักษณะในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยสามารถเลือกวิเคราะห์ และประเมินข้อมูลสารสนเทศ เพื่อให้สามารถแก้ปัญหาและใช้งานอย่างสร้างสรรค์ด้วยความรับผิดชอบและมีวิจารณญาณ รวมไปถึงสร้างองค์ความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้สมรรถนะด้านดิจิทัล ประกอบไปด้วยส่วนสำคัญต่าง ๆ ได้แก่ การเข้าใจดิจิทัล การใช้ดิจิทัล การผลิตและการติดต่อสื่อสารด้วยเครื่องมือดิจิทัล การแก้ปัญหาด้วยเครื่องมือดิจิทัล การประเมินข้อมูลสารสนเทศดิจิทัล การปรับตัวและการตระหนักรู้ดิจิทัลและการมีจริยธรรมทางดิจิทัล (จุฬารัตน์ บุษบงก์, 2567 :108; วรานิษฐ์ ธนชัยวรพันธ์และสุวิทย์ ฝ่ายสงค์, 2568 :174)

สมรรถนะดิจิทัลถือเป็นหนึ่งในเก้าสมรรถนะที่สำคัญของทักษะในศตวรรษ ที่ 21 และได้รับการบรรจุไว้ในหลักสูตรให้มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจนถึงระดับอุดมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาได้กำหนดสมรรถนะดิจิทัลสำหรับคุณวุฒิระดับปริญญาตรีเพื่อให้สอดคล้องกับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 - 2579 ที่สะท้อนความจำเป็นในการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติเพื่อรับมือกับความท้าทายของโลกศตวรรษที่ 21 ทั้งการปฏิวัติดิจิทัลและการเปลี่ยนแปลงสู่อุตสาหกรรม 4.0 (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560 : 19) การศึกษาวิชาชีพครูมีกรอบมาตรฐานวิชาชีพตามข้อบังคับคุรุสภาว่าด้วยมาตรฐานวิชาชีพและจรรยาบรรณของวิชาชีพ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562 โดยระบุให้นวัตกรรมและเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสื่อสารการศึกษาและการเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งที่นักศึกษาครูต้องเรียนรู้และนำไปใช้ในการฝึกประสบการณ์ทางวิชาชีพระหว่างเรียน (ราชกิจจานุเบกษา. 2562 : 18) ดังนั้นสมรรถนะด้านเทคโนโลยีดิจิทัล จึงเป็นสิ่งที่ท้าทายความสามารถและความเป็นมืออาชีพในการจัดการเรียนรู้ของผู้สอนในการที่จะบูรณาการกระบวนการเรียนรู้อย่างลงตัว (วิชัย วงษ์ใหญ่และมารุต พัฒผล, 2564 : 9) ซึ่งการสร้างเสริมสมรรถนะดังกล่าว ควรเริ่มต้นจากการพัฒนาสมรรถนะของนักศึกษาวิชาชีพครูผู้เป็นบุคลากรใหม่ทางการศึกษาให้เป็นไปตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติเกี่ยวกับสมรรถนะดิจิทัล สำหรับคุณวุฒิปริญญาตรีในศตวรรษที่ 21 และมาตรฐานความรู้วิชาชีพฐานสมรรถนะของคุรุสภา จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาประกอบด้วยหลายมิติที่มีความสัมพันธ์และส่งผลซึ่งกันและกันอย่างซับซ้อน โดยสามารถจำแนกได้เป็น 3 มิติหลัก ดังนี้ 1) ปัจจัยด้านบุคคล ได้แก่ ความเชื่อมั่นในตนเอง เจตคติและแรงจูงใจในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ทักษะ

การเรียนรู้ด้วยตนเอง 2) ปัจจัยด้านสิ่งแวดลอมการเรียนรู้ ได้แก่นโยบายการบริหาร การสนับสนุนจากอาจารย์และสถานศึกษา เพื่อนร่วมชั้นเรียน โครงสร้างพื้นฐานดานเทคโนโลยี ความพร้อมของอุปกรณ์ดิจิทัล อินเทอรเน็ตความเร็วสูง และการมีชุมชนแห่งการเรียนรู้ดิจิทัล 3) ปัจจัยด้านการจัดการเรียนรู้ได้แก่ เป้าหมายการเรียนรู้ การออกแบบหลักสูตรที่บูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัล การจัดกิจกรรมการเรียนรูที่ส่งเสริมการใชเทคโนโลยี เช่น โครงงานดิจิทัล การเรียนรู้แบบร่วมมือทางออนไลน์ และการพัฒนาทักษะดิจิทัลอยางต่อเนื่อง (กิติพงษ์ จันทร์ศักดิ์, 2566 : 7-8; ประพจน์ แย้มทิม และคณะ, 2568 : 139; กัณฬาพัฒน์ ทันแก้วและคณะ, 2566 : 200) มหาวิทยาลัยราชภัฏในฐานะสถาบันผลิตบัณฑิตครูที่มีคุณภาพได้กำหนดการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นหนึ่งใน 17 สมรรถนะบัณฑิตครูในรูปแบบ PTRU Model โดยให้ความหมายว่าการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ในการจัดการเรียนการสอนได้อย่างหลากหลายเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนและนำปัญญาประดิษฐ์ มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในศาสตร์ของตนเองได้ สมรรถนะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการเรียนรู้ของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากช่วยให้สามารถปรับตัวเข้ากับการสอนในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วรานิษฐ์ ธนชัยวรพันธ์และสุวิทย์ ฝ่ายสงค์, 2568 : 173) คณะครุศาสตร์และผู้รับผิดหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิตทุกหลักสูตรของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ ได้ตระหนักถึงความสามารถด้านดิจิทัลของนักศึกษาว่าเป็นสิ่งที่สะท้อนความรู้ และทักษะในการนำเครื่องมือ อุปกรณ์และเทคโนโลยีในปัจจุบันมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการเรียนรู้ การแก้ไขปัญหา การสื่อสาร การคิดอย่างมีวิจารณญาณตลอดจนการตระหนักถึงจรรยาบรรณและความปลอดภัยในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลทั้งนี้เพื่อให้นักศึกษาได้รู้เท่าทันการใช้งานและการและการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเพิ่มโอกาสในการประกอบอาชีพ การสร้างนวัตกรรม และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ด้วยเหตุนี้คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาสมรรถนะดิจิทัลและปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลตลอดจนแนวทางในการเสริมสร้างสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ เพื่อนำผลการวิจัยที่ได้มาเป็นแนวทางในการออกแบบและปรับปรุงหลักสูตรเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน อีกทั้งยังช่วยให้หน่วยงานทีเกี่ยวข้องมีแนวทางในการพัฒนานักศึกษาให้พร้อมในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาการศึกษาและการยกระดับคุณภาพการศึกษาของประเทศไทยซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาให้มีประสิทธิภาพต่อไป ทั้งในด้านการเรียนรู้และการประยุกต์ใช้กับการจัดการเรียนการสอน

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับสมรรถนะดิจิทัล

สมรรถนะดิจิทัล (Digital Competency) เป็นแนวคิดเชิงพหุมิติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในยุคสังคมฐานดิจิทัล ซึ่งเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้เข้ามามีบทบาทในทุกมิติของการดำรงชีวิต การศึกษา และการทำงาน แนวคิดดังกล่าวได้รับการพัฒนาและตีความอย่างต่อเนื่องจากทั้งนักวิชาการและหน่วยงานระดับนโยบาย

โดยแม้จะมีความแตกต่างในรายละเอียดขององค์ประกอบ แต่ล้วนสะท้อนแก่นสำคัญร่วมกันในด้านความรู้ (knowledge) ทักษะ (skills) และคุณลักษณะ (attributes) ที่จำเป็นต่อการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ มีวิจารณญาณ และมีความรับผิดชอบ Mannila et al. (2018) ได้อธิบายว่าสมรรถนะดิจิทัลเป็นความสามารถของบุคคลในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารอย่างมั่นใจ มีวิจารณญาณ และสร้างสรรค์เพื่อสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายทั้งในด้านการทำงาน การเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมทางสังคม โดยกรอบแนวคิดดังกล่าวครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ การรู้ข้อมูล (information literacy) การสื่อสารและการทำงานร่วมกัน (communication and collaboration) การสร้างเนื้อหาดิจิทัล (digital content creation) ความปลอดภัย (safety) และการแก้ปัญหา (problem solving) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างทักษะเชิงเทคนิคและทักษะการคิดขั้นสูง ในบริบทของประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2562) ได้ให้ความหมายของสมรรถนะดิจิทัลในลักษณะของการบูรณาการความรู้ ทักษะและคุณลักษณะในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเหมาะสม ปลอดภัย และมีจริยธรรม พร้อมทั้งกำหนดกรอบสมรรถนะออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ การเข้าใจดิจิทัล การใช้ดิจิทัล การแก้ปัญหาด้วยเครื่องมือดิจิทัล และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัล ซึ่งเน้นย้ำถึงความสำคัญของความสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการปรับตัวในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ กิติพงษ์ จันทร์ศักดิ์ (2566) ได้นำเสนอแนวคิดสมรรถนะดิจิทัลในมิติที่เชื่อมโยงระหว่างพื้นฐานความรู้และการประยุกต์ใช้ โดยมองว่าสมรรถนะดิจิทัลประกอบด้วยความรู้พื้นฐาน ทักษะ และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อสนับสนุนการสื่อสาร การทำงาน และการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ได้แบ่งองค์ประกอบออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ความรู้พื้นฐานทางดิจิทัล ความเข้าใจทางดิจิทัล ทักษะทางดิจิทัล และการประยุกต์ใช้ดิจิทัล ซึ่งสะท้อนถึงลำดับขั้นของการพัฒนาสมรรถนะจากระดับพื้นฐานไปสู่ระดับการใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิผล ในทำนองเดียวกัน จุฬารัตน์ บุษบงก์ (2567) ได้เน้นย้ำว่าสมรรถนะดิจิทัลมิได้จำกัดเพียงการใช้เทคโนโลยีเท่านั้น หากแต่รวมถึงความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การประเมินข้อมูล และการสร้างองค์ความรู้ใหม่อย่างมีความรับผิดชอบ โดยได้เสนอองค์ประกอบ 6 ด้าน ได้แก่ การเข้าใจดิจิทัล การใช้ดิจิทัล การผลิตและสื่อสารด้วยเครื่องมือดิจิทัล การแก้ปัญหาดิจิทัล การประเมินสารสนเทศ และจริยธรรมดิจิทัล ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับมิติด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมควบคู่ไปกับทักษะเชิงเทคโนโลยี

จากการสังเคราะห์แนวคิดของนักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่าสมรรถนะดิจิทัลเป็นความสามารถแบบองค์รวมที่ครอบคลุมการเข้าถึง (access) การเข้าใจ (understand) การใช้ (use) และการสร้าง (create) สื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเชื่อมโยงกับบริบทของการเรียนรู้ การทำงาน การสื่อสาร และการมีส่วนร่วมทางสังคม ภายใต้กรอบของความปลอดภัยและจริยธรรมดิจิทัล สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดองค์ประกอบของสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 และการสังเคราะห์จากแนวคิดข้างต้น โดยแบ่งออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ (1) การรู้ดิจิทัล ซึ่งครอบคลุมความสามารถในการเข้าถึงและประเมินข้อมูล (2) การใช้งานดิจิทัล ซึ่งเน้นทักษะการใช้เครื่องมือและเทคโนโลยี (3) การปฏิสัมพันธ์และการสื่อสาร ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสื่อสารและการทำงานร่วมกันผ่านสื่อ

ดิจิทัล (4) การจัดการเรียนรู้ดิจิทัล ซึ่งสะท้อนความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ด้วยตนเอง และ (5) จริยธรรมดิจิทัล ซึ่งมุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีอย่างมีความรับผิดชอบและคำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมโดยรวม

แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัล

ปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลนับเป็นประเด็นสำคัญที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในแวดวงการวิจัยด้านการศึกษาและเทคโนโลยีสารสนเทศ เนื่องจากสมรรถนะดิจิทัลเป็นทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการทำงานในศตวรรษที่ 21 การพัฒนาสมรรถนะดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นโดยลำพังจากความสามารถเฉพาะบุคคล หากแต่เป็นผลลัพธ์ของปัจจัยหลายประการที่มีความสัมพันธ์เชิงซ้อน ทั้งปัจจัยภายในบุคคลและปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับบริบทแวดล้อม จากการศึกษาของ (ศิริพร โชติวิจิตร, 2564) พบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อสมรรถนะดิจิทัลประกอบด้วย ทัศนคติเชิงบวกต่อเทคโนโลยี ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อมั่นและการรับรู้ถึงประโยชน์ของเทคโนโลยีดิจิทัล การบริหารจัดการตนเองซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการกำกับการเรียนรู้ของผู้เรียน ความรู้และทักษะพื้นฐานด้านดิจิทัลที่เป็นรากฐานของการใช้งานเทคโนโลยี ความสามารถในการแก้ปัญหาและความคิดสร้างสรรค์ที่ช่วยส่งเสริมการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนจริยธรรมในการใช้สื่อดิจิทัลซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการใช้เทคโนโลยีอย่างรับผิดชอบ ในขณะที่ (กิติพงษ์ จันทร์ศักดิ์, 2566) ได้นำเสนอกรอบแนวคิดที่จำแนกปัจจัยออกเป็นสองมิติหลัก ได้แก่ ปัจจัยด้านบุคคล และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม โดยปัจจัยด้านบุคคลครอบคลุมถึงประสบการณ์ ทักษะ แรงจูงใจ และเจตคติ ซึ่งล้วนเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีของผู้เรียน ส่วนปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมประกอบด้วยการสนับสนุนจากสถานศึกษา นโยบายขององค์กร ตลอดจนโอกาสในการพัฒนาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งมีบทบาทในการสร้างเงื่อนไขที่เอื้อต่อการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ (ประพจน์ แย้มทิมและคณะ, 2568) ได้เสนอกรอบแนวคิดที่มีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้น โดยแบ่งปัจจัยออกเป็นสามด้าน ได้แก่ ปัจจัยด้านบุคคล ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ และปัจจัยด้านการจัดการเรียนรู้ โดยปัจจัยด้านบุคคลเน้นที่ความเชื่อมั่น แรงจูงใจ และความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ขณะที่ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ครอบคลุมถึงโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยี ความพร้อมของอุปกรณ์ และการมีชุมชนแห่งการเรียนรู้ ส่วนปัจจัยด้านการจัดการเรียนรู้ให้ความสำคัญกับการออกแบบหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทดิจิทัล ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาทักษะและสมรรถนะของผู้เรียน

จากการสังเคราะห์แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลมีลักษณะเป็นพหุมิติ (multidimensional factors) ที่บูรณาการทั้งมิติด้านบุคคล สังคม และบริบททางการศึกษา โดยแต่ละปัจจัยมิได้ทำงานอย่างเป็นอิสระ หากแต่มีความเชื่อมโยงและส่งเสริมซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดของปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่ (1) ทัศนคติ ซึ่งสะท้อนถึงมุมมองและความเชื่อที่มีต่อเทคโนโลยีดิจิทัล (2) ทักษะ ที่ครอบคลุม

ความสามารถในการใช้เครื่องมือและเทคโนโลยี (3) แรงจูงใจ ซึ่งเป็นแรงผลักดันในการเรียนรู้และพัฒนา (4) ประสบการณ์ด้านเทคโนโลยีดิจิทัล ที่มีผลต่อความคุ้นเคยและความเชี่ยวชาญ (5) อิทธิพลทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสนับสนุนและแรงกดดันจากบุคคลรอบข้าง และ (6) ปัจจัยด้านสถานศึกษา ซึ่งครอบคลุมถึงนโยบาย ทรัพยากร และสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

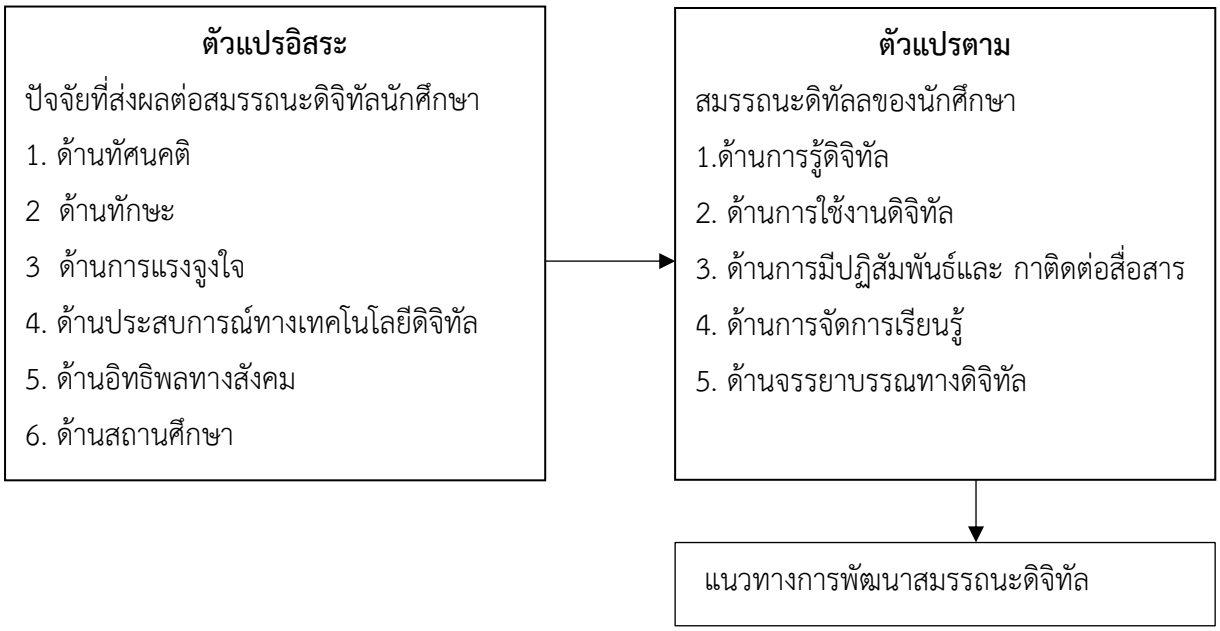

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

2. เพื่อศึกษาระดับปัจจัยที่ส่งต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่พยากรณ์สมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

4. เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

สมมติฐานการวิจัย

ปัจจัยด้านทัศนคติ ทักษะ แรงจูงใจ ประสบการณ์ด้านเทคโนโลยีดิจิทัล อิทธิพลทางสังคม และปัจจัยด้านสถานศึกษามีอิทธิพลต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษา

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการใช้แบบสอบถาม

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือนักศึกษาคณะครุศาสตร์ชั้นปีที่ 1 - 4 มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2568 จำนวน 1,840 คน

2. กลุ่มตัวอย่างเป็นตัวแทนของประชากร ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงโดยคานวณจากสูตรของ เทโร ยามาเน่ (Taro Yamane, 1973 : 1088) ที่ระดับความน่าเชื่อถือร้อยละ95 ความคลาดเคลื่อนที่ร้อยละ ±5 จานวน 330 คน แล้วทาการสุ่มกลุ่มตัวอย่างโดยวิธีการสุ่มเจาะจง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการทบทวแนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแบ่งเป็น 4 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นแบบตรวจสอบรายการให้เลือกตอบประกอบด้วยข้อคำถาม 3 ข้อ ได้แก่ เพศ ระดับชั้นปี ผลการเรียนเฉลี่ยสะสม

ตอนที่ 2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษา 6 ด้าน ได้แก่ ด้านทัศนคติ ด้านทักษะ ด้านแรงจูงใจ ด้านประสบการณ์ทางเทคโนโลยีดิจิทัล ด้านอิทธิพลทางสังคมและด้านสถานศึกษา แต่ละด้านมีข้อคำถามด้านละ 5 ข้อรวมทั้งสิ้น 30 ข้อ

ตอนที่ 3 สมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษา 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการรู้ดิจิทัล ด้านการใช้งานดิจิทัล ด้านการมีปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสาร ด้านการจัดการเรียนรู้และด้านจรรณยาบรรณทางดิจิทัล แต่ละด้านมีข้อคำถามด้านละ 5 ข้อรวมทั้งสิ้น 25 ข้อ

ตอนที่ 4 แนวทางการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษา เป็นแบบสอบถามปลายเปิดเพื่อให้กลุ่มตัวอย่างแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษา แบบสอบถามตอนที่ 2 และ 3 เป็นการประเมินแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ

คณะผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามและวัตถุประสงค์ (Item Objective Congruence Index : IOC) โดยได้ค่าระหว่าง 0.67-1.00 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่สามารถนำคำถามทุกข้อไปใช้ได้ แล้วนำไปทดลองใช้ (Try Out) กับนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิตปีที่ 1- 4 ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน ได้ค่าความเชื่อมั่นสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบัค (Cronbach's Alpha Coefficient) (Cronbach, 1990 : 204) ทั้งฉบับเท่ากับ 0.813 จากนั้นนำแบบสอบถามไปเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง ได้รับแบบสอบถามคืนมาทุก ฉบับคิดเป็นร้อยละ 100 ซึ่งเป็นแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ครบถ้วนทุกฉบับ แล้วนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป วิธีการทางสถิติที่ใช้ ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ พบว่านักศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงร้อยละ 69.09 มีผลการเรียนเฉลี่ยสะสมระหว่าง 2.51 –3.00 ร้อยละ 47.88 ระดับชั้นปีที่ 2 ร้อยละ 26.96 ตามลำดับ คณะผู้วิจัยขอนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. ผลการวิเคราะห์ระดับสมรรถนะดิจิทัลของกลุ่มตัวอย่าง ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงผลการวิเคราะห์ระดับสมรรถนะดิจิทัลของกลุ่มตัวอย่าง (N = 330)

สมรรถนะดิจิทัล	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	อันดับที่
1. ด้านการรู้ดิจิทัล	4.15	0.64	มาก	5
2. ด้านการใช้งานดิจิทัล	4.27	0.50	มาก	3
3. ด้านการมีปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสาร	4.31	0.53	มาก	2
4. ด้านการจัดการเรียนรู้	4.22	0.68	มาก	4
5. ด้านจรรยาบรรณดิจิทัล	4.46	0.53	มาก	1
รวม	4.28	0.46	มาก	

จากตารางที่ 1 พบว่าสมรรถนะดิจิทัลของกลุ่มตัวอย่างโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.28, S.D. = 0.46) โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านด้านจรรยาบรรณดิจิทัล ($\bar{X}$ = 4.46, S.D. = 0.53)

ด้านการมีปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสาร ($\bar{X}$ = 4.31, S.D. = 0.53) ด้านการใช้งานดิจิทัล ($\bar{X}$ = 4.27 , S.D. = 0.50)ด้านการจัดการเรียนรู้ ($\bar{X}$ = 4.22, S.D. = 0.68) และด้านการรู้ดิจิทัล ($\bar{X}$ = 4.15, S.D. = 0.64) ตามลำดับ

2. ผลการวิเคราะห์ระดับปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของกลุ่มตัวอย่าง ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงผลการวิเคราะห์ระดับปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของกลุ่มตัวอย่าง (N = 330)

ปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัล	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย	อันดับที่
1. ด้านทัศนคติ	4.32	0.46	มาก	4
2. ด้านทักษะ	4.34	0.75	มาก	3
3. ด้านแรงจูงใจ	4.42	0.44	มาก	1
4. ด้านประสบการณ์ทางเทคโนโลยีดิจิทัล	4.38	0.48	มาก	2
5. ด้านอิทธิพลทางสังคม	4.20	0.52	มาก	6
6. ด้านสถานศึกษา	4.25	0.53	มาก	5
รวม	**4.32**	**0.41**	**มาก**	

จากตารางที่ 2 พบว่าปัจจัยทุกด้านส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของกลุ่มตัวอย่างโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.32, S.D. = 0.41) โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านด้านแรงจูงใจ ($\bar{X}$ = 4.42, S.D. = 0.44) ด้านประสบการณ์ทางเทคโนโลยีดิจิทัล ($\bar{X}$ = 4.38, S.D. = 0.48) ด้านทักษะ($\bar{X}$ = 4.34 , S.D. = 0.75) ด้านทัศนคติ ($\bar{X}$ = 4.32, S.D. = 0.46) ด้านสถานศึกษา ($\bar{X}$ = 4.32, S.D. = 0.53) และด้านอิทธิพลทางสังคม ($\bar{X}$ = 4.20, S.D. = 0.52) ตามลำดับ

3. ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่พยากรณ์สมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาด้วยวิธีการถดถอยพหุคูณ (Multiple Linear Regression Analysis) ดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แสดงผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่พยากรณ์สมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษา

ตัวแปรอิสระ	b	S.E.	**B**	t	Sig.
ค่าคงที่	1.077	0.227		4.82	0.000*
1. ด้านทัศนคติ (X_1)	0.205	0.068	0.190	2.17	0.004*
2. ด้านทักษะ (X_2)	0.209	0.052	0.195	2.15	0.004*
3. ด้านแรงจูงใจ (X_3)	0.215	0.073	0.202	2.97	0.002*
4. ด้านประสบการณ์ทางเทคโนโลยีดิจิทัล (X_4)	0.267	0.064	0.276	4.17	0.000*

ตัวแปรอิสระ	b	S.E.	**B**	t	Sig.
5. ด้านอิทธิพลทางสังคม (X_5)	0.061	0.055	0.083	1.18	0.706
6. ด้านสถานศึกษา(X_6)	0.091	0.052	0.104	1.75	0.081
R = 0.642, R^2= 0.412, F = 35.334, Sig = 0.000*					

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 3 พบว่าปัจจัย 4 ด้านสามารถร่วมกันพยากรณ์สมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษา ได้ร้อยละ 41.20 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านประสบการณ์ทางเทคโนโลยีดิจิทัล(X_4) ด้านแรงจูใจ (X_3) ด้านทักษะ (X_2) และด้านทัศนคติ (X_1) ตามลำดับ ส่วนปัจจัยอีก 2 ด้าน คือด้านอิทธิพลทางสังคม (X_5)และด้านสถานศึกษา(X_6) ไม่มีความสัมพันธ์กับสมรรถนะดิจิทัลของงนักศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังนั้นสามารถสร้างสมการถดถอยได้ดังนี้

สมการในรูปคะแนนดิบ

$\hat{Y}$ = 1.070 + 0.267(X_4) + 0.215(X_3) + 0.209(X_2) + 0.205(X_1)

สมการในรูปคะแนนมาตรฐาน

Z = 0.276(X_4) + 0.202(X_3) + 0.195(X_2) + 0.190(X_1)

4. แนวทางในการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของกลุ่มตัวอย่างเรียงลำดับความถี่ 5 อันดับได้แก่ คณะ/มหาวิทยาลัยควรกำหนดนโยบายในการส่งเสริมสนับสนุนสมรรถนะดิจิทัลสำหรับนักศึกษาและบุคลากร (ความถี่ = 228) การจัดสรรสิ่งสนับสนุการเรียนรู้ ทรัพยากรดิจิทัล ให้เพียงพอต่อความต้องการและเหมาะสม (ความถี่ = 203) การจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติ ฝึกใช้เครื่องมือดิจิทัลต่าง ๆ (ความถี่ = 200) การจัดให้มีสื่อการเรียนรู้ออนไลน์ที่หลากหลายในการส่งเสริมสมรรถนะดิจิทัลแต่ละด้าน (ความถี่ = 198) และการส่งเสริมให้มีการการบูรณาการสมรรถนะดิจิทัลเข้ากับรายวิชาในการเรียนการสอน (ความถี่ = 191) ตามลำดับ

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ ผู้วิจัยได้นำเสนอการอภิปรายผลโดยเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ระดับสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษา

ผลการวิจัยพบว่าสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.28, S.D. = 0.46) สะท้อนให้เห็นว่านักศึกษาครูมีความพร้อมด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในบริบทการเรียนรู้และการประกอบวิชาชีพ ทั้งนี้สามารถอธิบายได้จากบริบทเชิงนโยบายและหลักสูตรที่ให้ความสำคัญกับสมรรถนะดิจิทัลในฐานะหนึ่งในทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 โดยมีการบูรณาการไว้ในหลักสูตรการศึกษาทุกระดับ (สำนักงานเลขาธิการสภา

การศึกษา, 2560) รวมถึงข้อกำหนดตามมาตรฐานวิชาชีพครูที่เน้นการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและนวัตกรรมทางการศึกษา (ราชกิจจานุเบกษา, 2562) นอกจากนี้ โครงสร้างหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยยังได้กำหนดรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรมอย่างเป็นระบบ ประกอบกับบริบททางสังคมดิจิทัลที่นักศึกษามีการใช้เทคโนโลยีในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง เช่น การเรียนออนไลน์ การประชุมทางไกล และการทำธุรกรรมผ่านระบบดิจิทัล ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้โดยประสบการณ์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัล ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยหลายเรื่องที่พบว่านักศึกษาครูมีสมรรถนะดิจิทัลในระดับมาก เช่น มะยุรีย์ พิทยาเสนีย์และคณะ (2563), เมษา นวลศรีและกุลชาติ พันธุวรกุล (2565), จุฬารัตน์ บุษบงก์ (2567), พิทักษ์ สุรินทร์วัฒนกุล และคณะ (2568) และประพจน์ แย้มทิม และคณะ (2568) ซึ่งสะท้อนแนวโน้มเชิงบวกของการพัฒนาทักษะดิจิทัลในกลุ่มนักศึกษาวิชาชีพครูในบริบทการศึกษาไทย

ปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัล

ผลการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า ปัจจัยทั้ง 6 ด้านมีค่าเฉลี่ยโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.32, S.D. = 0.41) แสดงให้เห็นถึงความพร้อมและศักยภาพของนักศึกษาในการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลในภาพรวมอย่างมีนัยสำคัญ โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน สามารถอภิปรายเชิงลึกได้ดังนี้

ประการแรก ด้านทัศนคติ พบว่าเป็นปัจจัยที่มีบทบาทสำคัญต่อสมรรถนะดิจิทัลในระดับมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากนักศึกษามีความเปิดกว้างต่อการเรียนรู้ มีความสนใจ และยอมรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ ซึ่งส่งผลให้เกิดความพร้อมในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการยอมรับเทคโนโลยีที่อธิบายว่า การรับรู้ถึงประโยชน์และทัศนคติที่ดีต่อเทคโนโลยีเป็นตัวแปรสำคัญที่กำหนดพฤติกรรมการใช้งาน (พรพิมล พิศูตร, 2565; กันฬาพัฒน์ ทันแก้ว และคณะ, 2566)

ประการที่สอง ด้านทักษะดิจิทัล ถือเป็นองค์ประกอบหลักที่ส่งผลโดยตรงต่อสมรรถนะ เนื่องจากความสามารถในการใช้เครื่องมือดิจิทัล แอปพลิเคชัน และแพลตฟอร์มต่าง ๆ ได้อย่างคล่องแคล่ว ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้และการทำงานร่วมกัน อีกทั้งยังเอื้อต่อการแก้ปัญหาและการสร้างสรรค์ผลงานในบริบทดิจิทัล ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยที่ระบุว่านักศึกษาสามารถพัฒนาทักษะและประยุกต์ใช้เทคโนโลยีได้ด้วยตนเองในระดับสูง (กันฬาพัฒน์ ทันแก้ว และคณะ, 2566)

ประการที่สาม ด้านแรงจูงใจ พบว่ามีอิทธิพลต่อสมรรถนะดิจิทัลในระดับมาก โดยเฉพาะแรงจูงใจภายในซึ่งเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้นักศึกษาเกิดความพยายาม ความมุ่งมั่น และความต่อเนื่องในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดของวราภรณ์ อินทรักษา (2563) และงานวิจัยของประพจน์ แย้มทิม และคณะ (2568) ที่ชี้ให้เห็นว่าแรงจูงใจเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาทักษะดิจิทัลอย่างยั่งยืน

ประการที่สี่ ด้านประสบการณ์การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล มีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างสมรรถนะ โดยเฉพาะประสบการณ์ตรงจากการลงมือปฏิบัติ เช่น การสร้างสื่อดิจิทัล การเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์

หรือการใช้เทคโนโลยีในการแก้ปัญหาจริง ซึ่งช่วยพัฒนาทั้งความรู้เชิงลึกและความมั่นใจในการใช้งาน อันนำไปสู่การใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ (กันฬาพัฒน์ ทันแก้ว และคณะ, 2566)

ประการที่ห้า ด้านอิทธิพลทางสังคม แม้จะมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก แต่สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของบริบทแวดล้อมที่ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยี โดยเฉพาะการสนับสนุนจากอาจารย์ เพื่อน และผู้บริหาร ซึ่งมีส่วนช่วยกระตุ้นและสร้างแรงเสริมในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเรียนรู้และการทำงาน (วิภาวรรณ บุญรอด, 2561)

ประการสุดท้าย ด้านสถานศึกษา เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัล โดยการสนับสนุนจากสถาบันในด้านโครงสร้างพื้นฐาน เทคโนโลยีสารสนเทศ และระบบสนับสนุนการเรียนรู้ เช่น แพลตฟอร์มออนไลน์ หรือแหล่งทรัพยากรดิจิทัล ล้วนมีส่วนช่วยเอื้อต่อการพัฒนาทักษะและการเข้าถึงองค์ความรู้ของนักศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของศิริพร โชติวิจิตร (2564) และพิชญาภา วงษ์ศิริ (2565)

โดยสรุป ปัจจัยทั้ง 6 ด้านล้วนมีความเชื่อมโยงและเกื้อหนุนกันในการส่งเสริมสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาอย่างเป็นระบบ ทั้งในมิติของบุคคลและสิ่งแวดล้อม อันนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้และการทำงานในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิผลและยั่งยืน

ปัจจัยพยากรณ์สมรรถนะดิจิทัล

ผลการวิเคราะห์เชิงพยากรณ์พบว่า ปัจจัยด้านทัศนคติ ทักษะ แรงจูงใจ และประสบการณ์การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล สามารถพยากรณ์สมรรถนะดิจิทัลได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าปัจจัยเชิงจิตวิทยาและพฤติกรรมส่วนบุคคลมีอิทธิพลโดยตรงต่อการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัล มากกว่าปัจจัยเชิงโครงสร้าง ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า การพัฒนาทักษะดิจิทัลไม่ได้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างพื้นฐานเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับแรงผลักดันภายใน ความตั้งใจ และการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของผู้เรียน (ประพจน์ แย้มทิม และคณะ, 2568; วรรณภา อารีราษฎร์, 2565; วราภรณ์ อินทรักษา, 2563) ในทางตรงกันข้าม ปัจจัยด้านอิทธิพลทางสังคมและด้านสถานศึกษาไม่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อาจเนื่องมาจากกลุ่มตัวอย่างได้รับการสนับสนุนด้านทรัพยากรและสภาพแวดล้อมอย่างเพียงพออยู่แล้ว ทำให้ปัจจัยดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดความแตกต่างเชิงพยากรณ์ สอดคล้องกับแนวคิดของนันทวัตน์ เหมยม และคณะ (2568) ที่ชี้ว่าปัจจัยด้านทักษะและทัศนคติมีบทบาทโดยตรงมากกว่าสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

สรุป

การวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ระดับสมรรถนะดิจิทัล ปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัล และแนวทางในการ สมรรถนะดิจิทัล จากผลผลการศึกษาพบว่าสมรรถนะดิจิทัล 5 ด้านของนักศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากโดยเรียงตามลำดับได้แก่ ด้านจรรยาบรรณดิจิทัล ด้านการมีปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารด้านการใช้งานดิจิทัล ด้านการจัดการเรียนรู้และด้านการรู้ดิจิทัล ตามลำดับ นอกจากนี้พบว่าระดับปัจจัยทั้ง 6

ด้านส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากโดยเรียงลำดับ ได้แก่ ด้านด้านแรงจูงใจ ด้านประสบการณ์ทางเทคโนโลยีดิจิทัล ด้านทักษะ ด้านทัศนคติ ด้านสถานศึกษาและด้านอิทธิพลทางสังคม ตามลำดับ การวิเคราะห์เชิงลึกพบว่าปัจจัย 4 ด้านได้แก่ ด้านประสบการณ์ทางเทคโนโลยีดิจิทัล ด้านแรงจูงใจ ด้านทักษะ และด้านทัศนคติ สามารถร่วมกันพยากรณ์สมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาได้ร้อยละ 41.20 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผลจากการศึกษาครั้งนี้ คณะ/หลักสูตร /มหาวิทยาลัยควรควรกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศให้ชัดเจน เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายการศึกษาในยุคดิจิทัล เช่น จัดสรรสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ ทรัพยากรดิจิทัลให้เพียงพอต่อความต้องการและเหมาะสม จัดการเรียนการสอนที่เน้นการฝึกปฏิบัติ จัดให้มีสื่อการเรียนรู้ออนไลน์ที่หลากหลาย การส่งเสริมให้มีการการบูรณาการสมรรถนะดิจิทัลเข้ากับรายวิชาในการเรียนการสอน เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. การวิจัยครั้งนี้พบว่าปัจจัยต่าง ๆ สามารถพยากรณ์สมรรถนะดิจิทัลของนักศึก ษาได้ระดับหนึ่ง ดังนั้น คณะครุศาสตร์และคณะกรรมการผู้บริหารหลักสูตรควรนาควรตระหนักและให้ความสำคัญปัจจัยเหล่านั้นโดยนำผลการวิจัยดังกล่าวมาพิจารณาเป็นแนวทางปรับปรุงและพัฒนาการจัดการเรียนการสอนนักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิตเพื่อให้นักศึกษาได้พัฒนาตนเองให้มีสมรรถนะดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิพลต่อไป

2. การวิจัยครั้งนี้พบว่านักศึกษาได้เสนอแนวทางการในพัฒนาสรรถนะดิจิทัลที่แตกต่างกันซึ่งแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับคณะและหลักสูตรสาขาวิขาต่าง ๆ ที่เปิดสอนจะต้องนำไปกหนดกรอบแนวทางในการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาในแ ต่ละสาขาวิชาและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีศึกษาการวิจัยเชิงคุณภาพและใช้เครื่องมือการวิจัยที่หลากหลาย เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การสนทนากลุ่ม เป็นต้น เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยเชิงลึก แนวทาง และความท้าทายในการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกาอย่างเป็นระบบซึ่งจะช่วยให้สามารถออกแบบมาตรการพัฒนาและนโยบายที่ตรงจุดและมีประสิทธิภาพสูงขึ้น

2. ควรมีการศึกษากับกลุ่มประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาในหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิตหรือศึกษาศาสตรบัณฑิตในสถาบันอุดมศึกษาอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่ครอบคลุมและนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบและสรุปผลเกี่ยวกับปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษา

3. เนื่องจากผลการศึกษาครั้งนี้พบว่าปัจจัยที่พยากรณ์สมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาได้ในระดับปานกลาง โดยคิดเป็นร้อยละ 41.20 ดังนั้นควรศึกษาปัจจัยอื่น ๆ ที่อาจส่งผลต่อสมรรถนะกดิจิทัลของนักศึกษา เช่น บุคลิกภาพ การปรับตัว ความฉลาดทางดิจิทัล ความคาดหวัง การได้รับการฝึกอบรม เป็นต้น เพื่อจะได้ทราบว่าปัจจัยที่นอกเหนือจากการวิจัยครั้งนี้มีผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาหรือไม่ อย่างไร

เอกสารอ้างอิง

กันฆาพัฒน์ ทันแก้ว, และคณะ. (2566). การพัฒนาทักษะดิจิทัลของนักศึกษาผ่านการเรียนรู้ด้วยตนเอง. *วารสารนวัตกรรมการศึกษา*, 15(1), 120–135.

ติพงษ์ จันทร์ศักดิ์. (2566). *การส่งผ่านของตัวแปรที่เป็นปัจจัยต่อการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของ ครูในศตวรรษที่ 21.* วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิธีวิทยาการวิจัยทางการ. ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร

จุฬารัตน์ บุษบงก์. (2567). สมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครู ในยุคการศึกษา 4.0 . *วารสารสมาคมพัฒนาวิชาชีพการบริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย (สพบท.).* 6(2), 105-120.

จุฬารัตน์ บุษบงก์. (2564). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสมรรถนะดิจิทัลของผู้เรียน. *วารสารวิจัยทางการศึกษา*, 12(1), 23–38.

จุฬารัตน์ บุษบงก์. (2567). การพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21. *วารสารการศึกษาและเทคโนโลยี*, 15(2), 45–60.

นันทวัตน์ เหมยม, และคณะ. (2568). โมเดลเชิงสาเหตุของสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษา. *วารสารวิจัยทางการศึกษา*, 22(1), 130–145.

ประพจน์ แย้มทิม, และคณะ. (2565). ปัจจัยที่ส่งผลต่อสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา. *วารสารวิจัยและพัฒนาการศึกษา*, 21(1), 101–115.

ประพจน์ แย้มทิม และคณะ. (2568). รูปแบบการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาในยุคดิจิทัล. *วารสารนวัตกรรมการเรียนรู้*, 10(3), 67–85.

พิชญาภา วงษ์ศิริ. (2565). ปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ดิจิทัลในระดับอุดมศึกษา. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัย*, 14(3), 90–105.

พิทักษ์ สุรินทร์วัฒนกุล, และคณะ. (2568). การวิเคราะห์สมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาครูในประเทศไทย. *วารสารการศึกษาไทย*, 19(2), 55–70.

พิทักษ์ สุรินทร์วัฒนกุล, และคณะ. (2568). การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 กับเทคโนโลยีดิจิทัล. 638).

พรพิมล พิศูตร. (2565). การยอมรับเทคโนโลยีและพฤติกรรมการใช้งานของนักศึกษา. *วารสารเทคโนโลยีการศึกษา*, 18(2), 67–80.

มะยุรีย์ พิทยาเสนีย์, และคณะ. (2563). สมรรถนะดิจิทัลของนักศึกษาครูในศตวรรษที่ 21. *วารสารศึกษาศาสตร์*, 14(2), 45–60.

เมษา นวลศรี, และกุลชาติ พันธุวรกุล. (2565). การพัฒนาทักษะดิจิทัลของนักศึกษาวิชาชีพครู. *วารสารวิจัยทางการศึกษา*, 17(1), 88–102.

วราภรณ์ อินทรักษา. (2563). แรงจูงใจกับการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล. *วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัย*, 12(1), 33–47.

วรานิษฐ์ ธนชัยวรพันธ์และสุวิทย์ ฝ่ายสงค์. (2568). การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน สมรรถนะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคกลาง. *วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม.* 9(9),171-183

วรรณภา อารีราษฎร์. (2565). ปัจจัยเชิงจิตวิทยาที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะดิจิทัล. *วารสารจิตวิทยาการศึกษา*, 11(2), 40–55.

วิชัย วงษ์ใหญ่และมารุต พัฒผล. (2564). *การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์=Creative Learning.* กรุงเทพมหานคร : จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์

วิภาวรรณ บุญรอด. (2561). อิทธิพลทางสังคมต่อการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศของนักศึกษา. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 10(2), 75–89.

ศิริพร โชติวิจิตร. (2564). บทบาทของสถานศึกษาในการส่งเสริมสมรรถนะดิจิทัล. *วารสารการบริหารการศึกษา*, 16(1), 58–72.

ศิริพร โชติวิจิตร. (2564). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสมรรถนะดิจิทัลของผู้เรียน. *วารสารวิจัยทางการศึกษา*, 12(1), 23–38.

สำนักงานคณะกรรมการดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *กรอบสมรรถนะดิจิทัลสำหรับพลเมืองไทย (Digital Competency Framework for Thai Citizens).* กรุงเทพฯ: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579.* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

ราชกิจจานุเบกษา. (2562). *มาตรฐานวิชาชีพครู.* กรุงเทพมหานคร: ราชกิจจานุเบกษา.

ราชกิจจานุเบกษา. (2562). *ข้อบังคับคุรุสภาว่าด้วยมาตรฐานวิชาชีพ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562.* ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 136 ตอน พิเศษ 68 18-19 (20 มีนาคม 2562).

Cronbach, L. J. (1990). *Essentials of Psychological Testing* (5th ed.). New York: Harper Collins.

Mannila, L., Nordén, L. Å., Pears, A., Dagienė, V., & Stupurienė, G. (2018). Computational thinking in K–9 Education: Guidelines for teachers. European Schoolnet.

Yamane, T. (1973). *Statistics: An Introductory Analysis* (3rd ed.). New York: Harper and Row.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

The Impact of Digital Orientation and Dynamic Capabilities on the Competitive Advantage of Small and Medium-sized Enterprises

Lyusheng Li[1*], A.K. Mahbubul Hye[2], & Sukumarn Shumnij[3]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Lyusheng Li*
Faculty of Management, Shinawatra University, Thailand.
Email: 609899006@qq.com

2. A.K. Mahbubul Hye
Faculty of Management, Shinawatra University, Thailand.
Email: mahbubul.h@siu.ac.th

3. Sukumarn Shumnij
Faculty of Management, Shinawatra University, Thailand.
Email: sukumarn.s@siu.ac.th

Keywords:
Digital Orientation, Dynamic Capability, Competitive Advantage, Environmental Uncertainty

Article history:
Received: 11/12/2025
Revised: 11/01/2026
Accepted: 10/03/2026
Available online: 13/04/2026

How to Cite:
Li, L. et al. (2026). The Impact of Digital Orientation and Dynamic Capabilities on the Competitive Advantage of Small and Medium-sized Enterprises. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 57-73.

ABSTRACT

This study the research aims to: (1) analyze the influence of digital orientation on competitive advantage, (2) evaluate its impact on the development of dynamic capabilities, and (3) explore the relationship between dynamic capabilities and competitive advantage. The study is grounded in the integration of digital orientation theory, dynamic capability theory, and competitive advantage frameworks to develop a comprehensive model explaining how SMEs can strengthen their market position in uncertain environments. A quantitative research design was employed, with data collected from 456 manufacturing SMEs using structured questionnaires as the primary research instrument. The data were analyzed using SPSS for descriptive statistics and preliminary analysis, and AMOS for structural equation modeling (SEM) to test the proposed hypotheses and examine the relationships among the constructs.

The findings indicate that digital orientation has a significant positive effect on both dynamic capabilities and competitive advantage. Additionally, dynamic capabilities significantly enhance competitive advantage and serve as a mediator in the relationship between digital orientation and competitive advantage. The results further reveal that environmental uncertainty positively moderates the relationship between dynamic capabilities and competitive advantage, strengthening this relationship under higher levels of uncertainty. This study contributes to the literature by providing an integrated perspective on the mechanisms through which digital orientation drives SME competitive advantage. It also offers practical insights for SME managers on leveraging digital transformation and capability development to sustain competitiveness in dynamic and uncertain business environments.

Introduction

Digital transformation has emerged as a critical driver of competitiveness for small and medium-sized enterprises (SMEs), particularly in rapidly evolving and technology-driven markets. However, many SMEs continue to rely on outdated technologies and constrained operational frameworks, which significantly limit their ability to compete effectively and adapt to changing environments. These challenges accelerate the need for organizational reform and the enhancement of enterprise digitization. By leveraging the flexibility of digital tools and change-oriented strategies, firms can better assess competitive threats, identify emerging market demand trends, and ultimately improve their competitiveness (Raihan, 2024). Despite these opportunities, SMEs face substantial limitations in developing dynamic capabilities. A key issue lies in their insufficient environmental awareness, which restricts their ability to detect and respond to market shifts and technological advancements in a timely manner. Furthermore, limited internal and external resources, coupled with weak innovation capacity, present significant barriers to growth and transformation. These constraints have a direct and profound impact on the competitive advantage of SMEs (Torough et al., 2023). Recent studies suggest that enhancing digital orientation can significantly strengthen SMEs' competitive advantage, particularly through the mediating role of dynamic capabilities (Faruque et al., 2024). Digital transformation initiatives enable firms to optimize internal resource allocation and improve capacity utilization, thereby fostering collaboration and enhancing overall competitiveness. The development of dynamic capabilities, in turn, allows SMEs to reconfigure resources and build new strategic advantages in a digital environment (Asikin et al., 2024). Nevertheless, further research is needed to better understand the intermediary mechanisms through which digital orientation influences firm performance (Raihan, 2024). In increasingly volatile and complex external environments, dynamic capabilities play a crucial role in identifying new opportunities for organizational growth. However, empirical evidence indicates that environmental uncertainty remains inevitable and largely uncontrollable, potentially hindering enterprise development and eroding competitive advantage. As such, environmental uncertainty represents a critical moderating variable that warrants further investigation in the context of SME competitiveness (Channuwong, 2024; Alshaurah et al., 2023). To address these gaps, this study seeks to answer the following research questions:

RQ1: What impact does digital orientation have on the competitive advantage of small and medium-sized enterprises?

RQ2: What impact does digital orientation have on the dynamic capabilities of small and medium-sized enterprises?

RQ3: How do dynamic capabilities contribute to the competitive advantage of small and medium-sized enterprises?

RQ4: Do dynamic capabilities mediate the relationship between digital orientation and the competitive advantage of small and medium-sized enterprises?

RQ5: How does environmental uncertainty moderate the relationship between dynamic capabilities and the competitive advantage of small and medium-sized enterprises?

To answer these questions, this study analyzes data collected from 456 Chinese manufacturing SMEs. The findings aim to identify significant pathways for enhancing digital transformation and provide empirical evidence on how digital orientation and dynamic capabilities can strengthen competitive advantage in SMEs.

Literature Review and Theoretical Framework

Research hypothesis of digital orientation and competitive advantage of small and medium-sized enterprises

Studying the digital transformation of small and medium-sized firms in the industrial sector is crucial for sustaining competitive advantage (Li et al., 2022). Digital transformation enables organizations to optimize the utilization of digital technology, enhance production efficiency, expand client bases, penetrate new markets, and achieve varying levels of competitive advantage (Kessler et al., 2025). Through the integration of advanced technology, organizations can enhance manufacturing processes (Xue et al., 2024). Research indicates that the digital transformation of manufacturing processes can enable organizations to attain variable productivity to a certain degree. The product supply chain is obstructed; otherwise, it will result in a decrease in sales, which represents the best optimized digital supply chain (Sarkar et al., 2022). Furthermore, enterprise reform is incorporated into the digital marketing sector. Versatility and responsiveness of marketing channels. Assist in significantly improving the competitiveness of businesses (Wamba et al., 2020). The digital transformation of small and medium-sized firms' manufacturing processes, supply chains, and marketing channels has emerged as the crucial factor for achieving a competitive edge. To expedite the digital advancement of small and medium-sized firms and consistently enhance their competitiveness. Therefore, the research hypothesis is proposed:

H1: Digital orientation has a significant positive impact on the competitive advantage of small and medium-sized enterprises.

Research assumptions of digital orientation and dynamic capability

Digitalization is crucial for both internal and external operations of small and medium-sized organizations. Through perceptual abilities, enterprises can seize opportunities presented by market fluctuations and technological advancements; integration capabilities facilitate the effective incorporation of digital technology into diverse processes, ensuring optimal resource allocation and collaborative efforts during digital transformation (Saputra et al., 2024). Moreover, research on resource integration capability indicates that dynamic capacities can effectively facilitate company digitalization and foster organizational development (Praditya & Purwanto, 2024). It elucidates the competencies inherent in the comprehensive execution of digitalization, encompassing the function of dynamic capabilities (Soluk & Kammerlander, 2021). Within the context of production, AI-assisted predictive analysis is employed to discern fresh opportunities (Al Dhaheri et al., 2024). Consequently, technological progress and resource integration constitute advantageous conditions for digitalization (Csiki, 2023). Enhance production efficiency by upgrading equipment and optimizing resource integration (Frank Doyle, 2019). Innovations in the production process enable firms to swiftly capitalize on emerging market opportunities, fostering new prospects for growth (Xue et al., 2024). The digital marketplace can rapidly establish varied marketing channels, enhance the efficiency of digital marketing, disseminate swiftly, and integrate into the digital marketing sector (Jukkola, 2021). Moreover, businesses utilize digital technology to effectively adapt to fluctuating market demand. Digital marketing channels emphasize the perception, integration, innovation, and various competencies of organizations. The aforementioned perspectives assist organizations

in further investigating the meaningful trajectory (via M. Sebastian, 2017). Drawing from the aforementioned research and demonstration, the overarching enhancement of production, supply chain, and marketing for small and medium-sized enterprises under digital guidance is emphasized. When these enterprises leverage dynamic capabilities to advance digital applications and enhance efficiency, digital guidance is identified as an independent variable. This primarily investigates the dynamic capabilities of perception, resource integration, and innovation, which are crucial for the digitalization of small and medium-sized enterprises. Based on the above views, the research hypothesis is proposed:

H2: Digital orientation has a significant positive impact on Dynamic Capability.

Research assumptions on dynamic capabilities and competitive advantages of small and medium-sized enterprises

Dynamic capability is intricately linked to the competitive advantage of small and medium-sized enterprises (SMEs). Employing dynamic skills enables organizations to sustain and enhance their competitiveness. Investigate the amalgamation of internal and external resources, identify and cultivate new goods, enhance efficiency, satisfy market demand, and secure competitive advantage (Banerjee et al., 2018). Consequently, research by Nguyet and Quynh (2024) indicates that dynamic competence is the primary source of competitive advantage, as evidenced by the market share of firms. By recognizing possibilities in environmental changes, organizations can implement adaptive solutions and enhance dynamic capacities (Ward & Osiyevsky, 2025). Considering the elements of resource integration, implement diverse reforms to foster development and establish robust dynamic capabilities through the internal and external integration of enterprises, thereby underscoring the augmentation of competitive advantage in the evolving digital landscape (BARI et al., 2022). The capacity for perception enables organizations to capitalize on developmental prospects (Mushangai, 2023), integrate AI technologies, and progressively cultivate the ability to address complicated issues. The capacity for innovation enables organizations to discover novel methods of generating value (Rhee, 2020). It constitutes the origin of actual competitive advantage (Saputra et al., 2024). Elements that offer diverse viewpoints for research to improve competitiveness in a swiftly evolving industry (Boikanyo, 2024). This study examines the correlation between dynamic skills and the competitive advantage of SMEs. This research is valuable for augmenting the competitive edge of small and medium-sized firms. Therefore, the research hypothesis is proposed:

H3: Dynamic capabilities have a significant positive impact on the competitive advantage of small and medium-sized enterprises.

Research on the Mediating Effect of Dynamic Capability

The prospects presented by the reconfiguration of corporate digital transformation, considering the market's intensification and the swift technological advancement, emphasize the importance of leveraging special dynamic capabilities, representing the forefront of enterprise research (Banerjee et al., 2018). Dynamic skills can indirectly assist organizations in acquiring and sustaining competitive advantage. Research indicates that dynamic capabilities can perpetually refresh and refine the resources and competencies of organizations using digital technology, hence augmenting their competitive edge (Yohanes et al., 2021). According

to study conducted by Kessler et al. (2025), Sarkar et al. (2022), and Wamba et al. (2020) regarding enterprise digital transformation. In conjunction with the studies conducted by Sarkar et al. (2022) and Csiki (2023) on dynamic capabilities. Subsequently, based on the pertinent studies by Ward and Osiyevsky (2025) and Bari et al. (2022), competitive advantage is established. This study employs dynamic capability as the mediating variable to investigate its intermediary effect in the manufacturing sector between digital orientation and the competitive advantage of small and medium-sized enterprises, thereby facilitating the application of digital technologies in these enterprises to augment their competitive advantage. Based on the above views, the research hypothesis is put forward:

H4: Dynamic capabilities have a mediating effect between digital orientation and competitive advantage for small and medium-sized enterprises.

Research on the moderating effect of environmental uncertainty

In market volatility, competitors can readily seize market share from one another. Consequently, it is suggested that firms must possess the capability to swiftly adapt to market fluctuations. From this viewpoint, research can be conducted to comprehend the potential of dynamic capabilities and preemptively structure the market (Kwiotkowska, 2022). We can sustain a competitive advantage in volatile markets solely by leveraging the ability system to create temporary advantages (Kim & Yang, 2024). Dynamic capabilities enable various organizations to attain their most essential objectives with efficiency. To guarantee that internal and external resources are developed and integrated in reaction to fluctuations in the volatile environment, so enabling a flexible response to market changes and securing a competitive edge (Fainshmidt et al., 2019). Moreover, in a complex and volatile environment, dynamic capability is considered the pivotal element of enterprise digitization. Research indicates a substantial relationship between the two, facilitating firms' adaptation and competitiveness in this environment (Damrongsiri et al., 2022; Alshourah et al., 2023). This study positively regulates the relationship between dynamic capabilities and the competitive advantage of SMEs during environmental unpredictability. Effectively addressing the competitive advantage of SMEs during periods of environmental volatility is of paramount importance. Therefore, based on the above analysis, the following research hypotheses are proposed:

H5. The relationship between the dynamic ability of positive regulation of environmental uncertainty and the competitive advantage of small and medium-sized enterprises.

Conceptual Framework

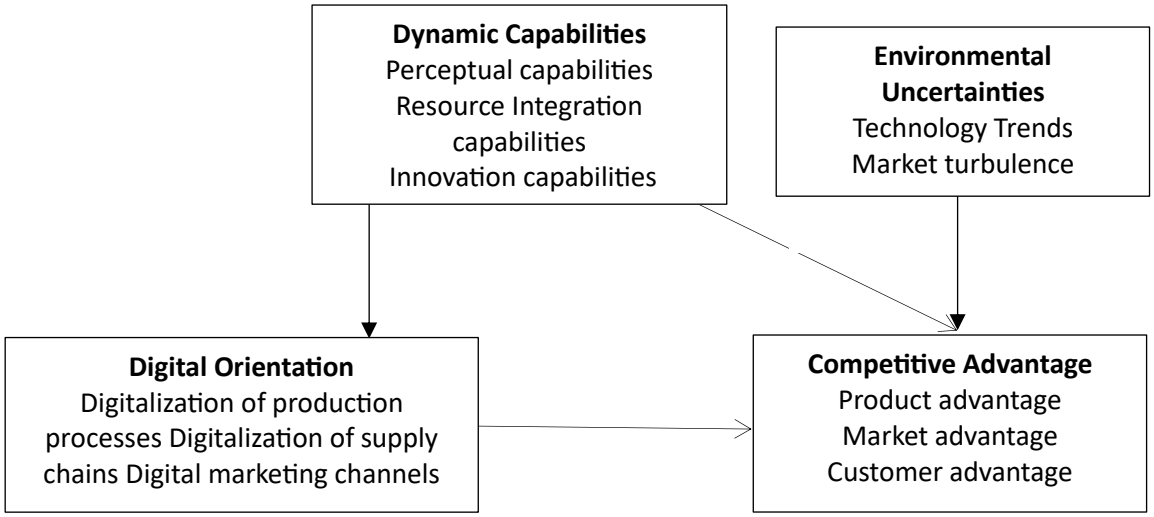

Figure 1 Theoretical Framework

Objectives

1. Analyze the influence of digital orientation on competitive advantage.
2. Evaluate its impact on the development of dynamic capabilities.
3. Explore the relationship between dynamic capabilities and competitive advantage.

Methodology

This study employs a quantitative research methodology to investigate key factors influencing small and medium-sized manufacturing enterprises (SMEs). A structured and systematic approach was adopted to ensure the rigor, reliability, and validity of the research process and findings. The research design is both descriptive and explanatory in nature, as it seeks not only to describe the characteristics of the target population but also to examine the relationships among the variables under investigation.

The study population comprises small and medium-sized manufacturing firms operating in major industrial regions of China, including Shanghai, Jiangsu, Guangzhou, and other relevant areas. These regions were selected due to their high concentration of manufacturing activities and their significant contribution to economic development. From this population, a sample was drawn using a probability sampling technique, specifically simple random sampling, to ensure that each unit within the population had an equal chance of selection. This method enhances the representativeness of the sample and reduces potential sampling bias. A total of 456 valid questionnaires were collected and deemed suitable for subsequent analysis, providing a robust dataset for statistical examination.

Primary data were gathered through the use of a structured questionnaire, which was developed based on an extensive review of the relevant literature and aligned with the objectives of the study. The questionnaire was designed to capture respondents' perceptions, attitudes, and experiences related to the constructs being examined. To ensure clarity and content validity, the instrument was carefully reviewed and refined prior to full-scale administration.

The measurement of variables was conducted using a five-point Likert scale, ranging from "strongly disagree" to "strongly agree." This scaling method is widely recognized for its effectiveness in quantifying subjective responses and facilitating statistical analysis in social science research. The use of a standardized scale also contributes to the consistency and comparability of the data collected.

Data analysis was carried out using Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) and Analysis of Moment Structures (AMOS). A series of statistical techniques were employed to comprehensively analyze the data. Descriptive statistics were first used to summarize the demographic characteristics of the respondents and provide an overview of the data distribution. Reliability and validity tests, including Cronbach's alpha and factor analysis, were conducted to assess the internal consistency and construct validity of the measurement scales. Subsequently, correlation analysis was performed to examine the relationships among the variables, followed by regression analysis to evaluate the strength and direction of these relationships and to test the proposed hypotheses.

Overall, the methodological framework adopted in this study ensures a high level of analytical rigor and provides a solid foundation for deriving meaningful and generalizable conclusions regarding small and medium-sized manufacturing enterprises.

Results

This section empirically tests the theoretical model and research hypothesis by collecting sample data. Analyze and discuss the data analysis results.

Reliability and validity analysis

According to the reliability and validity test of reference (Saputra et al., 2024; Tang et al., 2023), this study uses Cronbach's alpha, the value verification scale of combined reliability CR and convergent validity AVE, which requires the standard value Cronbach's alpha>0.7, CR>0.7, AVE>0.5. The research results in Table 1 show that the Cronbach's alpha value of each dimension is between (0.875-0.917)>0.7 means that the internal consistency reliability is good, the CR value of each dimension is between (0.942-0.958)>0.7 means that the latent variable measurement model is more reliable. The value of AVE in each dimension is between (0.606-0.642)>0.5, indicating good convergence validity, and the overall verification results meet the requirements. The correlation score of P<0.05 was significant, indicating that the correlation of variables met the requirements.

Table 1 Validation results of descriptive and correlation analysis

Test items	Digital orientation	Dynamic capabilities	Competitive advantage	Environmental uncertainty
Digital orientation	0.628			
Dynamic capabilities	.517**	0.617		
Competitive advantage	.490**	.533**	0.606	
Environmental uncertainty	.505**	.574**	.535**	0.642
√AVE	0.793	0.786	0.779	0.801
CR	0.956	0.958	0.952	0.942
Cronbach's alpha	0.912	0.917	0.906	0.875

Source: Created by the author.

Construct structural equation model diagram

This study employs Amos to construct the structural equation model, as the variables predominantly rely on a second-order assumption among latent variables, resulting in a clearly simplified model. The results are shown in the following figure.

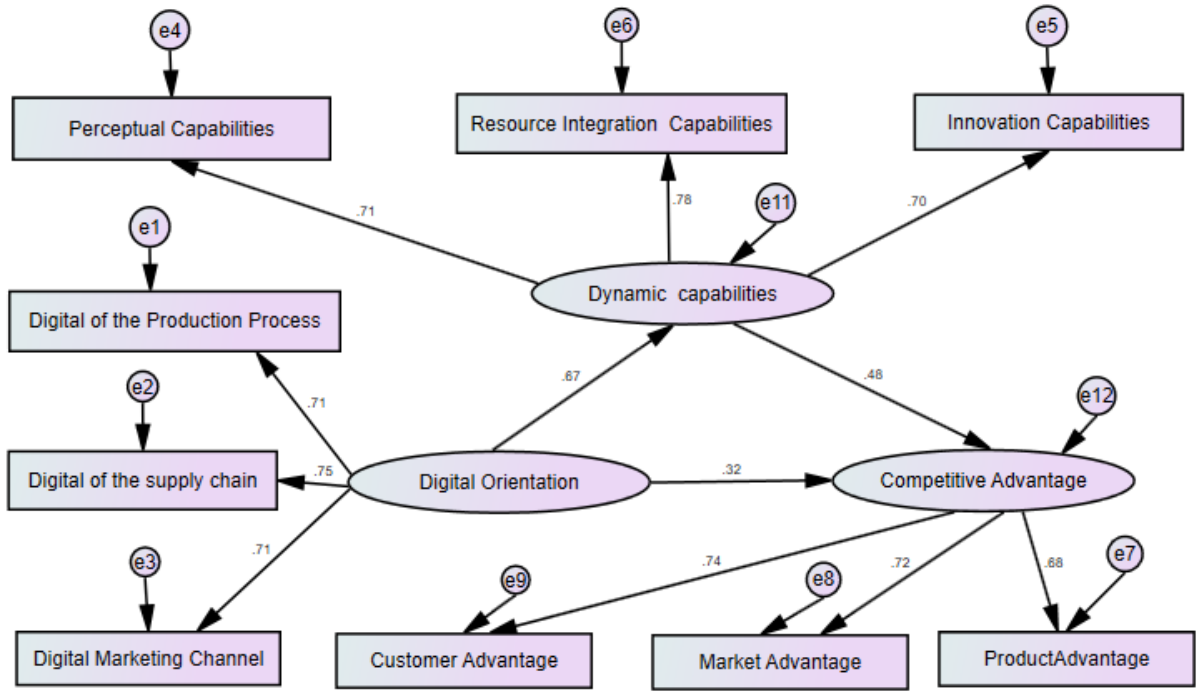

Figure 2 standardized structural equation model

Structural equation model fitting analysis

According to table 2 the overall model fitting index χ 2/df=1.432 ＜ 3; RMSEA=0.031＜ 0.10； RMR=0.022 ＜ 0.05; The values of GFI, IFI, TLI and CFI were>0.9, respectively;

Comprehensive analysis showed that the standardized structural equation model had high fitting and aggregation validity.

Table 2 Model fitting index

Indicators	χ2/df	RMSEA	RMR	GFI	IFI	TLI	CFI
Judgment Criteria	<3	<0.10	<0.05	>0.9	>0.9	>0.9	>0.9
Value	1.432	0.031	0.022	0.984	0.993	0.989	0.992

Source: Created by the author.

Hypothesis test

1) Hypothesis H1: Digital orientation has a significant positive impact on the competitive advantage of small and medium-sized enterprises. The research results in Table 3 show that digital orientation has a significant correlation with the competitive advantage of small and medium-sized enterprises. After adding the digital oriented variable, the interpretation of the model is stronger. Standardization coefficient (β=0.321, P<0.001). The results show that there is a significant positive impact relationship. Therefore, H1 is established.

2) Hypothesis H2: Digital orientation has a significant positive impact on dynamic capability.

The research results in Table 3 show that there is a significant correlation between digital orientation and dynamic capability. Standardization coefficient (β=0.675, P<0.001). The results show that there is a significant positive impact relationship. Therefore, H2 is established.

3) Hypothesis H3: Dynamic capabilities have a significant positive impact on the competitive advantage of small and medium-sized enterprises.

The research results in Table 3 show that there is a significant correlation between dynamic capabilities and the competitive advantage of SMEs. Standardization coefficient (β=0.482, P<0.001). The results show that there is a significant positive impact relationship. Therefore, H3 is established.

Table 3 hypothetical analysis results

Hypothesis	**Path**	**Standardized Beta**	**S.E.**	**C.R.**	**p-Values**	**Decision**
H1	Digital Orientation-> Competitive Advantage	0.321	0.08	3.844	***	Supported
H2	Digital Orientation-> Dynamic Capabilities	0.675	0.072	9.575	***	Supported
H3	Dynamic Capabilities-> Competitive Advantage	0.482	0.082	5.546	***	Supported

Source: Created by the author.

4) Hypothesis test of mediating effect. The mediating effect of this study was tested by

Amos, and the bootstrap test method was used to conduct 5000 repeated sampling with 95% confidence interval. According to the test results in Table 4, the standardized indirect effect β of the mediation effect path is 0.311, the 95% confidence interval is [0.202-0.47], and the standardized indirect effect confidence interval does not include 0. it means that 95% of the dynamic ability mediates between 20.2% and 47%. The standardized direct effect β=0.307, the confidence interval is [0.136-0.509], and the direct effect confidence interval does not include 0. it means that 95% of the direct effects are between 15.6% and 57.1%. According to the standardization coefficient of direct effect and indirect effect are greater than 0.3, the total effect coefficient is 0.618, the confidence interval is [0.49-0.759], and the proportion of indirect effect in the total effect is about 50.3%, indicating that dynamic capability plays an important intermediary role between digital orientation and competitive advantage. Therefore, H4: Dynamic capabilities have a mediating effect between digital orientation and competitive advantage for small and medium-sized enterprises. Establishment.

Table 4 Regression analysis results of mediating effect

Digital Orientation->Dynamic Capabilities->Competitive Advantage				
Path	**Estimate**	**Lower**	**Upper**	**p-values**
Indirect effect	0.311	0.202	0.47	***
Direct effect	0.307	0.136	0.509	***
Total effect	0.618	0.49	0.759	***

Source: Created by the author.

5) Hypothesis test of regulatory effect. The regulatory effect of this study is tested by spssau. First, the data is processed centrally, and then the regulatory variable results are analyzed as follows. From table 5, we can see the impact of environmental uncertainty. The path of environmental uncertainty*dynamic capacity (β=0.265, t=6.562, P=0.000<0.05), indicating the existence of regulatory effect from the comparative analysis of R^2 value, the trend is increasing, indicating that the explanatory power of the adjusting variable to the dependent variable is stronger. According to the significant difference of impact amplitude at different levels of environmental uncertainty, this study combined with the simple slope diagram analysis results to verify.

Table 5 Analysis of regression analysis results of regulatory effect

Environmental Uncertainties*Dynamic Capabilities->Competitive Advantage						
Path	Unstandardized Coefficient	Standard Error	t value	p-values	Standardized Beta	R^2
Dynamic Capabilities	0.521	0.039	13.420	0.000**	0.533	0.284
Environmental Uncertainties	0.327	0.044	7.437	0.000**	0.341	0.362

Environmental Uncertainties*Dynamic Capabilities->Competitive Advantage						
Environmental Uncertainties* Dynamic Capabilities	0.302	0.046	6.562	0.000**	0.265	0.417

Source: Created by the author.

As shown in Figure 3, the slopes of high (+1SD) in the slope diagram are greater than those of low (-1SD). Verification shows that the slope of high-level environmental uncertainty is greater than that of low-level environmental uncertainty. With the increase of environmental uncertainty, dynamic ability plays a key role in coping with it, and competitive advantage is enhanced, playing a positive regulatory role.

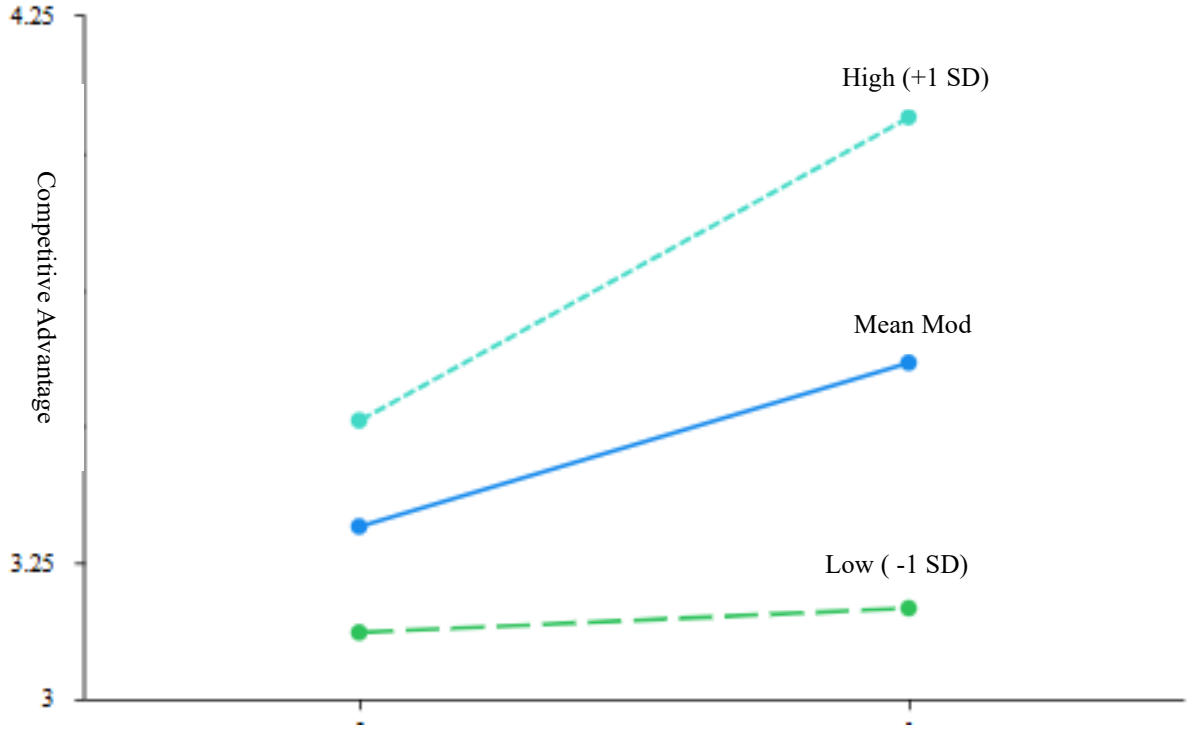

Figure 3 simple slope diagram Dynamic Capabilities

Table 6 learned, the high-level adjustment variable (+1SD) :(β=0.555, p=0.000<0.05), indicating that dynamic capability has a significant positive impact on competitive advantage under high-level adjustment. Mean level adjustment variable: β=0.3, p=0.000<0.05), indicating a significant positive impact. When the uncertainty is one standard deviation higher than the mean value, the competitive advantage increases by 0.555 units for each increase in dynamic capability (P<0.001); Low level adjustment variable (-1SD): (β=0.044, p=0.467>0.05), The 95% CI [-0.076, 0.164] interval contains 0, indicating that it is not significant. The results show that the higher the environmental uncertainty is, the more prominent the value creation effect of dynamic capability is, which verifies the value of dynamic capability in improving competitive advantage in turbulent environment. Therefore, H5. The relationship between the dynamic ability of positive regulation of environmental uncertainty and the competitive advantage of small and medium-sized enterprises establishment.

Table 6 Simple slope analysis results

Moderator Variable Level	Regression Coefficient	Standard Error	t-value	p-values	Confidence Interval	
Mean	0.3	0.043	6.956	0	0.215	0.385
High (+1SD)	0.555	0.055	10.102	0	0.447	0.663
Low(-1SD)	0.044	0.061	0.727	0.467	-0.076	0.164

Source: Created by the author.

Discussion

Discussion on the impact of digital orientation on the competitive advantage of small and medium-sized enterprises

This study posits that digital orientation significantly enhances the competitive advantage of small and medium-sized enterprises. The empirical analysis results (β=0.321, $p<0.001$) validate this hypothesis, indicating that hypothesis H1 is affirmed. The research findings indicate a strong correlation between digital orientation and the competitive process, which is linked to the impetus for accelerating the growth and market expansion of small and medium-sized enterprises, with increased emphasis on the value derived from digital orientation. This research conclusion substantiates the pertinent findings (Kessler et al., 2025; Haider et al., 2024), presents new opportunities and challenges for the advancement of small and medium-sized enterprises in the manufacturing sector, accelerates responses to the intricate market environment, enhances the market share of small and medium-sized enterprises, and generates additional advantages. This result indicates that the digital transformation of production processes, supply chains, and marketing channels will establish a foundation for the advancement of small and medium-sized manufacturing enterprises. Significantly augment the competitive edge of products, markets, and clientele.

Discussion on the impact of digital orientation on Dynamic Capability

This study posits that digital orientation significantly enhances dynamic capabilities. The empirical analysis results indicate that the data (β=0.675, $P<0.001$) substantiate this hypothesis, thereby confirming H2. The research findings indicate that dynamic capabilities are the crucial element in addressing the digitalization challenges faced by small and medium-sized enterprises. Digitalization has emerged as a crucial developmental trajectory for the production and operations of small and medium-sized enterprises, alleviating their constraints. Facilitate the digital transformation of small and medium-sized enterprises, expedite technological reform and enhancement, and optimize enterprise value. A greater degree of digital orientation correlates with an increased adoption of new technologies and enhanced technological innovation capability. This research conclusion further substantiates the pertinent findings (Saputra et al., 2024; Soluk & Kammerlander, 2021). The analysis of the

regression coefficient reveals that the influence of digital orientation on dynamic capabilities is progressively increasing, while the significance of the capabilities varies. Small and medium-sized enterprises require robust capabilities that are crucial at various stages of development. This result elucidates that the dynamic capabilities of perception, resource integration, and innovation expedite the digital transformation of SMEs. Oversee the holistic enhancement of manufacturing production, supply chain, and marketing.

Discussion on the impact of dynamic capabilities on the competitive advantage of small and medium-sized enterprises

This study posits that H3: dynamic capabilities significantly enhance the competitive advantage of SMEs. The empirical analysis results indicate that the data ($\beta=0.482$, $p<0.001$) corroborate this hypothesis, thus confirming hypothesis H3. The research findings indicate that dynamic capabilities augment the competitive advantage of SMEs. The findings indicate that small and medium-sized manufacturing enterprises ought to investigate both internal and external capabilities to augment their competitive advantage. Dynamic capability encompasses numerous factors; varying factors yield distinct values, thereby generating additional opportunities and innovative resources that assist enterprises in enhancing efficiency. The research conclusion more effectively corroborates the pertinent findings (Torough et al., 2023; Nguyet & Quynh, 2024). The implication of this result is that small and medium-sized manufacturing enterprises must adopt a long-term perspective on competitive advantage, focus on developing dynamic capabilities, and progressively cultivate these capabilities through perception, resource integration, and innovation.

Discussion on the mediating effect of dynamic capabilities

This study posits that H4: dynamic capabilities serve as a mediating factor in the relationship between digital orientation and the competitive advantage of SMEs, as evidenced by empirical data analysis ($\beta=0.311$, $p<0.001$). Thus, if H4 is validated, the findings indicate that leveraging digital orientation can augment the competitive advantage of SMEs via dynamic capabilities. Manufacturing enterprises can enhance their competitiveness by broadening the scope of digitalization. The findings indicate a significant intermediary effect, suggesting that small and medium-sized manufacturing enterprises should prioritize digital transformation and development by selecting appropriate capabilities to optimize the utilization of digital technology, ultimately enhancing their competitive advantage.

Discussion on the regulatory effect of environmental uncertainty

This study posits H5: the correlation between the dynamic capacity for positive regulation of environmental uncertainty and the competitive advantage of SMEs. The hypothesis is corroborated by the findings of empirical data analysis ($\beta=0.265$, $t=6.562$, $p=0.000<0.05$). Assuming H5 is supported, the research indicates that in a stable and predictable environment, SMEs can leverage dynamic capabilities to penetrate future markets. Conversely, in a turbulent and unpredictable technological landscape, it is imperative to adopt a digital orientation to identify latent customer needs, explore new digital markets, capitalize on significant innovation opportunities presented by technological changes, and enhance

competitive advantage through the improvement of dynamic capabilities. Dynamic capabilities leverage diverse competencies to enhance market share, thereby improving the survival rate and longevity of small and medium-sized enterprises. It is emphasized that during periods of significant market turbulence, a thorough analysis of external data pertaining to small and medium-sized enterprises is essential to investigate the correlation between market turbulence and competitive advantage, as well as its potential regulatory effect. This study confirms environmental uncertainty as a regulatory variable and examines the boundary conditions affecting the relationship between dynamic capabilities and competitive advantage, thereby supporting the theory.

Conclusion

Based on the research questions, this study puts forward relevant hypotheses, expounds the theory of digital orientation, dynamic capability, environmental uncertainty and competitive advantage, and conducts a questionnaire survey on 456 small and medium-sized manufacturing enterprises. Through the empirical analysis of the data, the paper draws the research conclusions: (1) Digital orientation promotes the competitive advantage of small and medium-sized enterprises in manufacturing industry. (2) Dynamic capabilities promote the digital transformation reform and upgrading of small and medium-sized manufacturing enterprises. (3) Dynamic capabilities of small and medium-sized manufacturing enterprises promote competitiveness. (4) Dynamic capabilities play an intermediary role between digital orientation and SMEs' competitive advantage. (5) Environmental uncertainty is playing a moderating role between dynamic capabilities and SMEs' competitive advantage. The hypothesis of research conclusion is tenable.

Recommendations

Practical Recommendations

1. SMEs should embed digital thinking in leadership, culture, and decision-making processes.
2. Use digital tools strategically (e.g., data analytics, automation, e-commerce platforms) to enhance responsiveness and efficiency rather than adopting them in isolation.
3. Provide digital transformation support programs tailored to SMEs, especially manufacturing firms with limited resources.

Future Research Directions

1. Compare SMEs across developing vs. developed economies to assess contextual differences.
2. Conduct long-term studies to observe how digital orientation evolves into sustained competitive advantage over time.
3. Use case studies or interviews to deepen understanding of how SMEs actually build dynamic capabilities in practice.
4. Future studies could examine which specific digital technologies (AI, IoT, ERP systems) most strongly enhance dynamic capabilities.

References

Al Dhaheri, M. H., Ahmad, S. Z., & Papastathopoulos, A. (2024). Do environmental turbulence, dynamic capabilities, and artificial intelligence force SMEs to be innovative? *Journal of Innovation & Knowledge*, 9(3).

Alshourah, S., Altawalbeh, M., Mansour, M., Al Haraisa, Y., & Al-Kharabsheh, A. (2023). Digital strategic orientation and firm's performance: the moderating effect of environmental uncertainty. *Polish Journal of Management Studies*, 28.

Asikin, M. Z., Fadilah, M. O., Saputro, W. E., Aditia, O., & Ridzki, M. M. (2024). The Influence of Digital Marketing on Competitive Advantage and Performance of Micro, Small and Medium Enterprises. International Journal of Social Service and Research, 4(03), 963-970.

Banerjee, C. S., Farooq, A., & Upadhyaya, S. (2018). The relationship between dynamic capabilities, competitive advantage & organizational performance. *International Journal of Interdisciplinary Research and Innovations,* 6(3), 603-610.

Bari, N., Chimhundu, R., & Chan, K.-C. (2022). Dynamic capabilities to achieve corporate sustainability: a roadmap to sustained competitive advantage. *Sustainability*, 14(3), 1531.

Boikanyo, D. H. (2024). *Utilization of 4IR Technologies to enhance strategic intelligence and dynamic capabilities for a sustainable competitive advantage.*

Csiki, O., Demeter, K., & Losonci, D. (2023). How to improve firm performance?The role of production capabilities and routines. *International Journal of Operations & Production Management*, 43(13), 1-26.

Channuwong, S. (2014). The strategic management of Coco-Cola and Starbucks company. *Journal of Business Administration and Languages*, 2(2), 55-58.

Damrongsiri, T., Harnphanich, B., Snongtaweeporn, T., Channuwong, S., Benjawatanapon, W., Raktakanishtha, P., Vongsurakrai, S,Siribensanont, C. (2022). Leadership of administrators for improving mission implementation of Thai private higher education institutions. *Journal of Positive School Psychology*, 6(9), 2558-2568.

Fainshmidt, S., Wenger, L., Pezeshkan, A., & Mallon, M. R. (2019). When do dynamic capabilities lead to competitive advantage? The importance of strategic fit. *Journal of Management Studies*, 56(4), 758-787.

Faruque, M. O., Chowdhury, S., Rabbani, G., & Nure, A. (2024). Technology adoption and digital transformation in small businesses: Trends, challenges, and opportunities. *International Journal for Multidisciplinary Research*, 6(10.36948).

Frank Doylea, D. J. C. (2019). Steps towards digitization of manufacturing in an SME environment.pdf. *Procedia Manufacturing*, 38, 540–547.

Ina M. Sebastian, J. W. R., Cynthia Beath, Martin Mocker, Kate G. Moloney, Nils O. Fonstad. (2017). How Big Old Companies Navigate Digital. *MIS Quarterly Executive*, 16(3), 197–213.

Jukkola, M. (2021). *Digital transformation and strategic crisis responses in B2B marketing: a dynamic capabilities approach.*

Kessler, A., Frank, H., & Fuetsch, E. (2025). Conceptualizing digitalization orientation as a strategic posture–How to boost the impact of digital technologies in businesses: A qualitative good practices approach. *Technological Forecasting and Social Change*, 213, 123997.

Kim, C.-G., & Yang, O.-S. (2024). Global Companies' Dynamic Response to Business Environment Uncertainty through Digital Transformation: Sustainable Digital Quality–Customer Value–Market Performance Relationships. S*ustainability*, 16(15), 6541.

Kwiotkowska, A. (2022). *The interplay of resources, dynamic capabilities and technological uncertainty on digital maturity. Zeszyty Naukowe.* Organizacja i Zarządzanie/Politechnika Śląska.

Li, X., Wu, T., Zhang, H., & Yang, D. (2022). Digital Technology Adoption and Sustainable Development Performance of Strategic Emerging Industries. *Journal of Organizational and End User Computing*, 34(8), 1-18.

Mushangai, D. (2023). Dynamic capabilities: Axiomatic formation of firms' competitive competencies. *Social Sciences & Humanities Open*, 8(1), 100654.

Nguyet, N. T. M., & Quynh, L. T. (2024). Food Processing Enterprises Performance: Roles of Dynamic Capabilities and Competitive Advantage. *유통과학연구*, 22(6), 57-68.

Praditya, R. A., & Purwanto, A. (2024). Linking the influence of dynamic capabilities and innovation capabilities on competitive advantage: PLS-SEM analysis. *PROFESOR: Professional Education Studies and Operations Research*, 1(02), 6-10.

Raihan, A. (2024). A review of the digitalization of the small and medium enterprises (SMEs) toward sustainability. *Global Sustainability Research*, 3(2), 1-16.

Rhee, M. S., A. R. A. E. (2020). Innovation-orientated technology assimilation strategy and Korean SMEs' enhancing innovation capability, competitive advantage and firm performance. *International Journal of Innovation Management*, 24.

Saputra, M. H., Utomo, M. N., Ariansyah, K., Wismayanti, Y. F., & Ansyah, R. H. A. (2024). Small and medium-sized enterprises dynamic capabilities and competitive advantage: The mediating effect of digitalization. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 12(3), 41-67.

Sarkar, B., Dey, B. K., Sarkar, M., & Kim, S. J. (2022). A smart production system with an autonomation technology and dual channel retailing. C*omputers & Industrial Engineering*, 173, 108607.

Soluk, J., & Kammerlander, N. (2021). Digital transformation in family-owned Mittelstand firms: A dynamic capabilities perspective. *European Journal of Information Systems*, 30(6), 676-711.

Tang, H., Yao, Q., Boadu, F., & Xie, Y. (2023). Distributed innovation, digital entrepreneurial opportunity, IT-enabled capabilities, and enterprises' digital innovation performance: a moderated mediating model. *European Journal of Innovation Management*, 26(4), 1106-1128.

Torough, S., Ayatse, F., Hanmaikyur, T., Umogbai, M., & Adudu, C. (2023). Dynamic Capabilities and Competitive Advantage of Quoted Telecommunication Companies in Nigeria. *International Journal of Business, in Africa*, 13(10), 14-36.

Wamba, S. F., Dubey, R., Gunasekaran, A., & Akter, S. (2020). The performance effects of big data analytics and supply chain ambidexterity: The moderating effect of environmental dynamism. *International Journal of Production Economics*, 222, 107498.

Ward, M., & Osiyevskyy, O. (2025). Design-led innovation as a generative source of competitive advantage. *Business Horizons*, 68(5), 687-698.

Xue, F., Tan, Y., & Anwar, S. (2024). Innovation strategy, digital transformation and competitive advantage of manufacturing enterprises: evidence from China. *European Journal of Innovation Management.*

Yohanes, Y., Margaretha, F., & Sudibyo, Y. A. (2021). Analysis Of the Influence of Dynamic Capabilities on Company Performance Mediated by Competitive Advantage. *Eduvest-Journal of Universal Studies*, 1(10), 1.007-001.020.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Urban Dynamics of Nakhon Chai Si and Leadership for Sustainability

พลวัตเมืองนครชัยศรีกับภาวะผู้นำเพื่อความยั่งยืน

Vorachai Boonyim[1*], & Korn Kangsadanporn[2]

วรชัย บุญยิ้ม[1*], & กรณ์ กังสดารพร[2]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Vorachai Boonyim*
วรชัย บุญยิ้ม
College of Leadership and Social Innovation, Rangsit University, Thailand.
สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต
Email: vorachai@maximcargo.co.th

2. Korn Kangsadanporn
กรณ์ กังสดารพร
College of Leadership and Social Innovation, Rangsit University, Thailand.
สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต
Email: apirat.k@rsu.ac.th

คำสำคัญ:
พลวัตเมือง, ภาวะผู้นำเพื่อความยั่งยืน, นครชัยศรี

Keywords:
Urban Dynamics, Sustainable Leadership, Nakhon Chai Si

Article history:
Received: 17/12/2025
Revised: 20/02/2026
Accepted: 03/03/2026
Available online: 18/04/2026

How to Cite:
Boonyim, V. & Kangsadanporn, K. (2026). Urban Dynamics of Nakhon Chai Si and Leadership for Sustainability. *Journal Dhamma for Life,* 32(3*),* 74-91.

ABSTRACT

The objectives of this study are: (1) to examine the perspectives of local leaders, residents, and stakeholders regarding the dynamic transformations of Nakhon Chai Si Municipality across the economic, social, political-administrative, and environmental dimensions; (2) to analyze the roles of leadership, local administrative mechanisms, and social capital in shaping the city's development trajectory; and (3) to synthesize preliminary opportunities, constraints, and policy directions for advancing Nakhon Chai Si toward sustainable urban development. This research employs a qualitative methodology, collecting data through in-depth interviews, focus group discussions, and field observations. Data were analyzed using thematic analysis, and the credibility of the findings was enhanced through triangulation across multiple data sources.

The results indicate that Nakhon Chai Si is undergoing pronounced transformations in four major dimensions: the expansion of service sectors and emerging businesses alongside the decline of agricultural land; growing social diversity and tensions between traditional community lifestyles and emerging urban cultures; limitations in policy continuity and citizen participation; and heightened environmental risks stemming from shifting land-use patterns. The analysis highlights that visionary leadership—characterized by systems thinking, strong communication skills, and the ability to coordinate across sectors—plays a crucial role in strengthening the city's capacity to navigate these complex dynamics. At the same time, forms of social capital such as trust, community networks, and cross-sector collaboration serve as supportive mechanisms that help mitigate conflicts and enhance the city's potential to manage change sustainably

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษามุมมองของผู้นำ ประชาชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อพลวัตการเปลี่ยนแปลงของเมืองนครชัยศรีในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการบริหาร และสิ่งแวดล้อม (2) วิเคราะห์บทบาทของผู้นำ กลไกการบริหารท้องถิ่น และทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อทิศทางการพัฒนาเมือง และ (3) สังเคราะห์โอกาส อุปสรรค และแนวทางเชิงนโยบายเบื้องต้นในการพัฒนาเมืองนครชัยศรีสู่ความยั่งยืน การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตพื้นที่จริง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการสังเคราะห์เชิงประเด็นและตรวจสอบความน่าเชื่อถือด้วยการใช้ข้อมูลหลายแหล่ง

ผลการวิจัยพบว่า เมืองนครชัยศรีกำลังเผชิญพลวัตการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัดใน 4 มิติ ได้แก่ การขยายตัวของภาคบริการและธุรกิจใหม่ควบคู่กับการลดลงของพื้นที่เกษตรกรรม ความหลากหลายทางสังคมและความตึงเครียดระหว่างวิถีชุมชนดั้งเดิมกับวัฒนธรรมเมืองใหม่ ข้อจำกัดด้านความต่อเนื่องของนโยบายและการมีส่วนร่วมของประชาชน และความเสี่ยงด้านมลภาวะจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน บทวิเคราะห์ชี้ว่า ภาวะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ คิดเชิงระบบ มีทักษะการสื่อสารและการประสานงานหลายภาคส่วน มีบทบาทสำคัญต่อความสามารถของเมืองในการรับมือความซับซ้อนของพลวัตดังกล่าว ขณะเดียวกันทุนทางสังคม เช่น ความไว้เนื้อเชื่อใจ เครือข่ายชุมชน และความร่วมมือระหว่างภาคส่วน เป็นกลไกหนุนเสริมที่ช่วยลดความขัดแย้งและเพิ่มศักยภาพเมืองในการจัดการความเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน

บทนำ

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา การขยายตัวของเมือง (urbanization) ได้กลายเป็นกระบวนการเชิงโครงสร้างที่มีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในระดับโลก โดยหมายถึงการขยายพื้นที่เมืองและเขตมหานครครอบคลุมเมืองรองและพื้นที่ชานเมือง ซึ่งมักเริ่มจากเขตที่มีต้นทุนที่ดินต่ำและค่อย ๆ พัฒนาเป็นพื้นที่หนาแน่นตามการเติบโตของประชากรและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Angel et al., 2012) รายงาน UN World Urbanization Prospects ระบุว่าในปี ค.ศ. 2007 เป็นครั้งแรกที่ประชากรเมืองมีสัดส่วนมากกว่าชนบท และคาดว่าในปี ค.ศ. 2050 ประชากรราวร้อยละ 68 ของโลกจะอาศัยอยู่ในเขตเมือง โดยเฉพาะในเอเชียและแอฟริกา ซึ่งเมืองขนาดใหญ่ เช่น จาการ์ตา โตเกียว ธากา และนิวเดลี กำลังเผชิญความท้าทายด้านความหนาแน่นประชากรและการบริหารจัดการเมืองระยะยาว (European Commission JRC, 2024) ความเป็นเมืองมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ นโยบายสาธารณะ และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองเป็นกลไกสำคัญในการแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (Marshall et al., 2009) แม้การขยายตัวของเมืองจะส่งผลเชิงบวกต่อการเข้าถึงการศึกษา บริการสาธารณสุข และการเพิ่มผลิตภาพแรงงาน แต่การเติบโตอย่างรวดเร็วและขาดการวางแผนได้นำไปสู่ปัญหาเชิงโครงสร้าง อาทิ การขาดแคลนที่อยู่อาศัย ชุมชนแออัด โครงสร้างพื้นฐานไม่เพียงพอ มลพิษ การรุกล้ำพื้นที่เสี่ยงภัย ตลอดจนความเหลื่อมล้ำทางสังคมและการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่สี

เขียว เพื่อรองรับความท้าทายดังกล่าว ประชาคมโลกได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเฉพาะ SDG 11 ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาเมืองให้ครอบคลุม ปลอดภัย ยืดหยุ่น และยั่งยืน ผ่านการพัฒนาการวางผังเมือง ระบบที่อยู่อาศัย การคมนาคม และพื้นที่สาธารณะอย่างเท่าเทียม (SDSNTH, 2024) แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบแนวคิดเมืองยืดหยุ่น (resilient city) ของโครงการ 100 Resilient Cities (The Rockefeller Foundation, 2025) และแนวคิดเมืองอัจฉริยะ (smart city) ที่เน้นการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการเมือง (สวทช., 2560) ในบริบทประเทศไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561 ประเทศไทยมีประชากรในเขตเมืองมากกว่าชนบท และคาดว่าจะเพิ่มเป็นร้อยละ 70 ภายในปี พ.ศ. 2593 โดยกรุงเทพมหานครเริ่มมีอัตราการเติบโตชะลอตัว ขณะที่เมืองรองและพื้นที่ปริมณฑล เช่น นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร และนครปฐม รวมถึงเมืองภูมิภาคอย่างเชียงใหม่ ขอนแก่น สงขลา ภูเก็ต และชลบุรี มีบทบาททางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จังหวัดนครปฐมซึ่งเป็นพื้นที่ปริมณฑลของกรุงเทพมหานครมีลักษณะเป็นพื้นที่กึ่งเมือง (semi-urban) หรือเมืองกำลังพัฒนา ทำหน้าที่เป็นพื้นที่เปลี่ยนผ่านระหว่างเมืองใหญ่และชนบท โดยมีโครงสร้างเศรษฐกิจแบบผสมผสานทั้งเกษตรกรรม อุตสาหกรรม การบริการ และการท่องเที่ยว ซึ่งได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการพัฒนาเชิงพาณิชย์อย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น น้ำเสีย การจราจร และการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ อำเภอนครชัยศรีได้รับเลือกเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากตั้งอยู่บนโครงข่ายคมนาคมสำคัญ เช่น ถนนเพชรเกษม บรมราชชนนี และพุทธมณฑล ซึ่งเอื้อต่อการไหลเวียนของประชากรและกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเข้มข้น พื้นที่ดังกล่าวกำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นเมืองสมัยใหม่ โดยมีการขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรร โรงงานอุตสาหกรรม คลังสินค้า และธุรกิจโลจิสติกส์ ส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรมลดลงและเกิดแรงกดดันต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

ในมิติทางสังคม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดการย้ายถิ่นแรงงานและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ขณะเดียวกันสร้างแรงกดดันต่อชุมชนดั้งเดิม โดยเฉพาะในบริบทของการขยายตัวของนิคมอุตสาหกรรมและโครงการที่อยู่อาศัยใหม่ นอกจากนี้ ปัญหาคุณภาพน้ำในลุ่มน้ำท่าจีนได้กระตุ้นให้เกิดเครือข่ายภาคประชาชน “ชุมชนรักแม่น้ำท่าจีน” ซึ่งมีบทบาทในการเฝ้าระวัง ฟื้นฟู และสร้างผู้นำเยาวชนด้านสิ่งแวดล้อม สะท้อนศักยภาพของภาวะผู้นำจากฐานรากเพื่อความยั่งยืน จากบริบทดังกล่าว การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนไม่สามารถอาศัยเพียงการวางผังเมืองหรือโครงสร้างพื้นฐาน แต่จำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำจากหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน ชุมชน และภาคประชาสังคม ในการกำหนดวิสัยทัศน์ การจัดสรรทรัพยากร และการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วม (สมาน ศิริเจริญสุข, 2565) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่ผ่านมาให้ความสำคัญต่อมิติทางเศรษฐกิจและกายภาพของเมืองเป็นหลัก ขณะที่ความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่าง “ภาวะผู้นำ–การเปลี่ยนแปลงเมือง–ความยั่งยืน” ในบริบทเมืองรองและพื้นที่ปริมณฑลยังมีข้อจำกัด โดยเฉพาะในพื้นที่ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของมหานคร

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาพลวัตเมืองและภาวะผู้นำเพื่อความยั่งยืนในอำเภอนครชัยศรี ผ่านกรอบแนวคิด “พลวัตภาวะผู้นำเมือง” (Urban Leadership Dynamics) ซึ่งบูรณาการบทบาทของผู้นำท้องถิ่น ภาคธุรกิจ ชุมชน และภาคประชาสังคม กับกระบวนการเปลี่ยนแปลงเมืองอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญต่อการ

ปรับตัว การสร้างความร่วมมือข้ามภาคส่วน และความสามารถในการตอบสนองต่อบริบทเฉพาะพื้นที่ งานวิจัยนี้มุ่งตอบคำถามว่า (1) นครชัยศรีกำลังเผชิญพลวัตการเปลี่ยนแปลงรูปแบบใด (2) ภาวะผู้นำมีบทบาทต่อกระบวนการพัฒนาเมืองอย่างไร และ (3) โอกาสและข้อจำกัดใดที่ส่งผลต่อเส้นทางสู่ความยั่งยืนของพื้นที่ เพื่อเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายสำหรับการพัฒนาเมืองรองและพื้นที่ปริมณฑลในอนาคต

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดการพัฒนาเมืองและพลวัตการเปลี่ยนแปลงเมือง

การพัฒนาเมืองในบริบทสมัยใหม่ได้ก้าวข้ามกรอบคิดเชิงเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่มุ่งเน้นเพียงการเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมในพื้นที่ ไปสู่การพิจารณาเชิงบูรณาการที่ครอบคลุมมิติทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ กล่าวอีกนัยหนึ่ง เมืองไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หากแต่เป็น “ระบบสังคม-นิเวศ” ที่มีความซับซ้อนและมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง แนวคิดเรื่อง “พลวัตของเมือง” (urban dynamics) จึงถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยเน้นให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง เช่น นโยบายรัฐ ระบบเศรษฐกิจ และโครงสร้างพื้นฐาน กับตัวแสดง ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ซึ่งล้วนมีบทบาทในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาเมือง (Pacione, 2009) ในเชิงทฤษฎี พลวัตของเมืองยังสัมพันธ์กับแนวคิดการกลายเป็นเมือง และการปรับโครงสร้างพื้นที่ ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้แรงขับเคลื่อนของโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี และกระแสทุนข้ามชาติ เมืองจึงมีลักษณะเป็นพื้นที่ที่มีการไหลเวียนของทุน แรงงาน และข้อมูลข่าวสารอย่างเข้มข้น ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่และการกระจายตัวของโอกาสอย่างไม่เท่าเทียม ในบริบทของประเทศไทย การพัฒนาเมืองสะท้อนลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากประเทศตะวันตก โดยเฉพาะปรากฏการณ์ “กึ่งเมืองกึ่งชนบท” ซึ่งเป็นผลจากการขยายตัวของเขตเมืองออกสู่พื้นที่ชนบทโดยรอบ ทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างวิถีชีวิตแบบเมืองและชนบทในพื้นที่เดียวกัน งานศึกษาของอรทัย ก๊กผล (2554) ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการดังกล่าวมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับนโยบายการกระจายอำนาจ การเติบโตของเศรษฐกิจฐานบริการ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนและระบบคมนาคม ซึ่งเอื้อต่อการเคลื่อนย้ายของประชากรและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ผลลัพธ์คือการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน การเกิดชุมชนใหม่ และความท้าทายด้านการจัดการพื้นที่เมืองที่มีความซับซ้อนมากขึ้น

แนวคิดการบริหารจัดการท้องถิ่นและภาวะผู้นำ

การบริหารจัดการท้องถิ่น ถือเป็นกลไกหลักในการกำหนดทิศทางและประสิทธิภาพของการพัฒนาเมือง โดยเฉพาะในบริบทของการกระจายอำนาจที่เปิดโอกาสให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทมากขึ้น แนวคิด governance ในความหมายร่วมสมัยไม่ได้จำกัดอยู่ที่การบริหารราชการแบบลำดับชั้น หากแต่เน้นรูปแบบการบริหารจัดการแบบเครือข่าย ที่เปิดให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและดำเนินนโยบาย

(Rhodes, 1997) ภายใต้กรอบแนวคิดดังกล่าว การบริหารจัดการท้องถิ่นจึงมิใช่เพียงการปฏิบัติตามนโยบายจากส่วนกลาง แต่เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยการประสานงาน การเจรจาต่อรอง และการสร้างฉันทามติระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่หลากหลาย ความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมและการบริหารจัดการที่โปร่งใสจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนาเมือง ในบริบทของประเทศไทย แนวคิด “พลังสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา” ของประเวศ วะสี (2545) เป็นกรอบอธิบายที่สำคัญ โดยชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาที่มีประสิทธิผลจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างสามภาคส่วนหลัก ได้แก่ ภาครัฐ ภาควิชาการ และภาคประชาชน ซึ่งแต่ละภาคส่วนมีบทบาทเฉพาะในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกัน โกวิทย์ พวงงาม (2553) เน้นย้ำถึงบทบาทของภาวะผู้นำท้องถิ่น ในฐานะตัวแปรสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะความสามารถในการกำหนดวิสัยทัศน์ การบริหารทรัพยากร และการสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ดังนั้น ภาวะผู้นำในบริบทการพัฒนาเมืองจึงมิได้จำกัดอยู่ที่อำนาจเชิงตำแหน่ง หากแต่ครอบคลุมถึงความสามารถในการสร้างเครือข่าย การสื่อสาร และการสร้างความเชื่อมั่นในสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

แนวคิดทุนทางสังคม

ทุนทางสังคม เป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในวงวิชาการด้านสังคมศาสตร์ โดยอธิบายถึงทรัพยากรที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคม ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานร่วม ซึ่งเอื้อต่อการประสานความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคม (Putnam, 1993) ทุนทางสังคมจึงมีบทบาทสำคัญในการลดต้นทุนทางธุรกรรม และเพิ่มประสิทธิภาพของการดำเนินงานร่วมกันในระดับชุมชนและสังคมโดยรวม ในเชิงวิเคราะห์ทุนทางสังคมสามารถจำแนกได้เป็นหลายรูปแบบ เช่น ทุนทางสังคมแบบเชื่อมโยงภายในกลุ่ม ซึ่งเน้นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นภายในกลุ่มเดียวกัน และทุนทางสังคมแบบเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม ซึ่งเอื้อต่อการเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอก ทั้งสองรูปแบบมีบทบาทแตกต่างกันต่อการพัฒนา โดยรูปแบบแรกช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ขณะที่รูปแบบหลังช่วยเปิดโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรและข้อมูลใหม่ ๆ ในบริบทของสังคมไทย เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2542) ชี้ให้เห็นว่าทุนทางสังคมมีลักษณะเฉพาะที่หยั่งรากลึกในโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและชุมชน ซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อจำกัด ด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นช่วยเสริมสร้างความร่วมมือและความช่วยเหลือเกื้อกูลในชุมชน แต่อีกด้านหนึ่ง อาจนำไปสู่การกีดกันคนนอกหรือการจำกัดโอกาสในการสร้างเครือข่ายใหม่ ๆ ซึ่งส่งผลต่อศักยภาพในการพัฒนาในระยะยาว

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นกรอบแนวคิดสำคัญที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล โดยมุ่งเน้นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่กระทบต่อความสามารถของคนรุ่นอนาคตในการตอบสนองความต้องการของตนเอง (WCED, 1987) แนวคิดดังกล่าวเน้นความสมดุลระหว่างสามมิติหลัก

ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม หรือที่เรียกว่า “สามเสาหลักของความยั่งยืน” ในบริบทของการพัฒนาเมือง แนวคิด “เมืองยั่งยืน” ได้ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพและรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า การลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชน และการสร้างระบบการบริหารจัดการที่มีธรรมาภิบาล (Evans et al., 2006) นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความยั่งยืนในระยะยาว สำหรับบริบทของประเทศไทย การขับเคลื่อนเมืองสู่ความยั่งยืนยังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ เช่น ความเหลื่อมล้ำทางสังคม การขยายตัวของเมืองอย่างไร้ทิศทาง และข้อจำกัดด้านศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การบูรณาการแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเข้ากับการวางแผนและการบริหารจัดการเมือง โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน จะเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างเมืองที่มีความสมดุลและสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

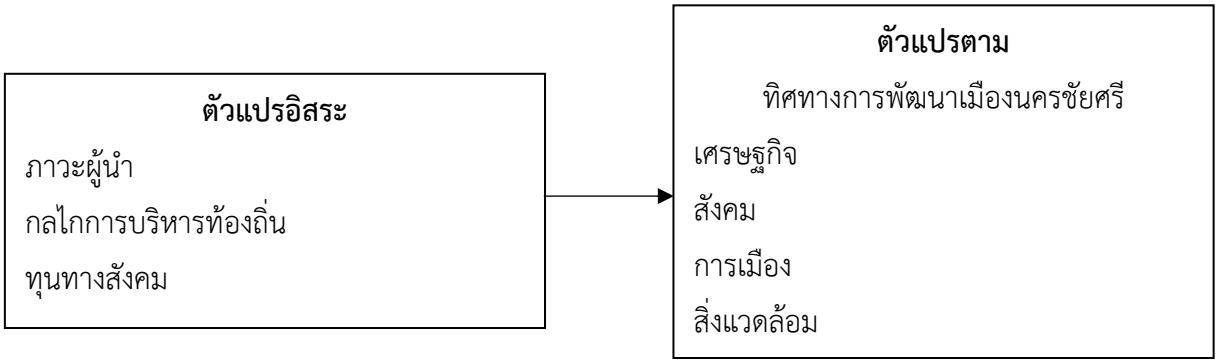

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษามุมมองของผู้นำ ประชาชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อพลวัตการเปลี่ยนแปลงของเมืองนครชัยศรี ในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของผู้นำ กลไกการบริหารท้องถิ่น และทุนทางสังคมที่มีผลต่อทิศทางการพัฒนาเมืองนครชัยศรี
3. เพื่อสังเคราะห์โอกาส อุปสรรค และแนวทางเชิงนโยบายเบื้องต้นในการพัฒนาเมืองนครชัยศรีสู่ความยั่งยืน

สมมติฐานการวิจัย

มุมมองของผู้นำ ประชาชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความแตกต่างกันต่อพลวัตการเปลี่ยนแปลงของเมืองนครชัยศรีในมิติต่าง ๆ ภาวะผู้นำมีอิทธิพลเชิงบวกต่อทิศทางการพัฒนาเมือง กลไกการบริหารท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพส่งผลต่อการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน ทุนทางสังคมมีอิทธิพลเชิงบวกต่อความร่วมมือในการพัฒนาเมือง และ การบูรณาการระหว่างผู้นำ การบริหาร และทุนทางสังคม ส่งผลต่อความสำเร็จของการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน

ระเบียบวิธีการวิจัย

ขอบเขตของงานวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาพลวัตของอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นเมืองรองที่มีบทบาททางเศรษฐกิจและสังคม และกำลังเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวของเมืองใหญ่และโครงสร้างพื้นฐานระดับชาติ ครอบคลุมช่วง 10–15 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2555–ปัจจุบัน) อันเป็นระยะเปลี่ยนผ่านสำคัญด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม พร้อมเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกในปี พ.ศ. 2568 จากผู้ให้ข้อมูล 16 คน ได้แก่ ภาครัฐ 4 คน ภาคเอกชน 7 คน ภาคประชาสังคม 3 คน และนักวิชาการ 2 คน โดยใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง การวิเคราะห์มุ่งครอบคลุมมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยเน้น (1) การรับรู้ต่อการเปลี่ยนแปลงของเมือง (2) บทบาทภาวะผู้นำในการขับเคลื่อนและปรับตัว (3) กลไกการบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของชุมชน และ (4) ความท้าทาย โอกาส และอุปสรรคต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย 4 ภาคส่วนหลัก รวม 16 คน ได้แก่ (1) ภาครัฐและผู้กำหนดนโยบาย 4 คน ซึ่งสะท้อนทิศทางการพัฒนาเมืองและศักยภาพการบริหารท้องถิ่น (2) ภาคเอกชน นักธุรกิจ และหอการค้า 7 คน ที่สะท้อนแรงขับเศรษฐกิจ โอกาสและความเสี่ยงของเมืองรอง (3) ภาคประชาสังคมและองค์กรชุมชน 3 คน ที่สะท้อนวิถีชีวิต อัตลักษณ์ และผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต และ (4) นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิ 2 คน ที่ช่วยเชื่อมโยงข้อมูลภาคสนามกับกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีอย่างเป็นระบบ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ใช้เครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งออกแบบเพื่อให้สามารถเข้าถึงประสบการณ์ ข้อเท็จจริงเชิงลึก มุมมอง และการตีความของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่เมืองนครชัยศรีได้อย่าง รอบด้าน เครื่องมือหลักที่ใช้ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview Guide), บันทึกภาคสนาม (Field

Notes) และตารางเชื่อมโยงวัตถุประสงค์ ผู้ให้ข้อมูล คำถามสัมภาษณ์ (Objective Informant Question Mapping Table) เพื่อให้โครงสร้างการเก็บข้อมูลมีความเป็นระบบและรองรับการวิเคราะห์เชิงธีมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

กระบวนการเก็บข้อมูลออกแบบเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะเตรียมการ การศึกษาบริบทพื้นที่ พัฒนาแบบสัมภาษณ์ และประสานผู้ให้ข้อมูล ระยะเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก 45–90 นาที บันทึกเสียงและบันทึกภาคสนาม พร้อมถอดเทปคำต่อคำ และระยะตรวจสอบความถูกต้อง ผ่านการทบทวนข้อมูลซ้ำ การสอบทานผู้ให้ข้อมูล การเปรียบเทียบข้ามกลุ่ม และตรวจสอบกับเอกสารทุติยภูมิ เพื่อให้ข้อมูลเชื่อถือได้และสะท้อนพลวัตเมืองนครชัยศรีอย่างแม่นยำ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้แนวทาง Thematic Analysis ของ Braun และ Clarke (2006) เพื่อสังเคราะห์แบบแผน ความหมาย และประสบการณ์ที่สะท้อนพลวัตเมืองนครชัยศรีอย่างเป็นระบบ ขั้นตอนเริ่มจากการทำความคุ้นเคยกับข้อมูลผ่านการอ่านคำถอดเทปและบันทึกภาคสนามหลายรอบ ต่อด้วยการเข้ารหัสข้อมูลเบื้องต้นเพื่อระบุประเด็นสำคัญจากคำสัมภาษณ์ จากนั้นจัดกลุ่มรหัสเป็นธีม เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ผลกระทบจากเมืองนครปฐม ภาวะผู้นำ และทุนทางสังคม ก่อนทบทวนความชัดเจนของแต่ละธีมและปรับโครงสร้างให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ สุดท้ายกำหนดชื่อและความหมายของธีม พร้อมสังเคราะห์เป็นรายงานเชิงวิเคราะห์ เชื่อมโยงข้อมูลภาคสนามเข้ากับกรอบแนวคิด Urban Dynamics, Social Capital และ Adaptive Leadership รวมทั้งอ้างอิงคำพูดผู้ให้ข้อมูลเพื่อเพิ่มน้ำหนักและความน่าเชื่อถือของผลการศึกษา

ผลการวิจัย

พลวัตเมืองของนครชัยศรี

แนวคิดพลวัตเมือง (Urban Dynamics) ใช้อธิบายความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงของเมืองที่เกิดจากแรงผลักทางเศรษฐกิจ สังคม การใช้ที่ดิน ประชากร และสิ่งแวดล้อม เมืองไม่ได้เติบโตแบบเส้นตรง หากเติบโตแบบซ้อนชั้นและแปรผันตามโครงสร้างเศรษฐกิจและความต้องการของทุน เมื่อนำมาประยุกต์กับเมืองปริมณฑล เช่น นครชัยศรี แนวคิดนี้ช่วยให้เห็นทั้งโอกาส ความเติบโต และความเปราะบางที่เกิดขึ้นพร้อมกัน Lefebvre (1991) ใน The Production of Space ชี้ว่า พื้นที่เมืองถูก “ผลิตซ้ำ” ผ่านกลไกเศรษฐกิจ อำนาจรัฐ และทุน เมื่อโครงสร้างเศรษฐกิจเปลี่ยน การใช้ที่ดินจึงเปลี่ยนตาม ทำให้เกิดการขยายเมืองและการรุกพื้นที่ชนบทเข้าสู่โครงสร้างเมือง ขณะที่ Urban Transition Theory ของ McGee (1991) และ Sieverts

(2003) อธิบายการเปลี่ยนผ่านรวดเร็วของเมืองปริมณฑลจากชนบทสู่ชานเมือง ก่อให้เกิดเขตเศรษฐกิจใหม่ การเติบโตที่เร็วกว่าศักยภาพรองรับ และปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมา Urban Ecological Theory และแนวคิด Urban Carrying Capacity ชี้อีกว่า เมืองมีขีดจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม หากการเติบโตเกินสมดุล จะเกิดปัญหา เช่น น้ำเสีย การจราจร การใช้ที่ดินผิดประเภท และความแออัด ซึ่งสะท้อนอย่างชัดเจนในนครชัยศรี เมื่อผสานกรอบทฤษฎีกับข้อมูลพื้นที่ พบพลวัตสำคัญ ได้แก่ การเปลี่ยนการใช้ที่ดินจากเกษตรกรรมสู่หมู่บ้านจัดสรร คลังสินค้า และโลจิสติกส์ การเติบโตที่เร็วเกินความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐาน ปัญหาน้ำเสีย และความไม่เชื่อมโยงระหว่างชุมชนเก่า–ใหม่ ตลอดจนผลของ Metropolitan Spillover จากเมืองนครปฐมสู่เมืองนครชัยศรี ที่ทำให้การอยู่อาศัย การลงทุน และบริการกระจายตัวเพิ่มขึ้น ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่านครชัยศรีกำลังเผชิญพลวัตเมืองแบบซ้อนชั้น ทั้งการขยายตัวของเศรษฐกิจใหม่ การเปลี่ยนโครงสร้างประชากร ความกดดันด้านสิ่งแวดล้อม และการเชื่อมโยงระหว่างเมืองแม่–เมืองลูก ซึ่งสะท้อนลักษณะของเมืองปริมณฑลทั่วโลกที่กำลังอยู่ระหว่าง “การเติบโต” และ “ความเปราะบาง” พร้อมกัน ทั้งหมดนี้ยืนยันความเหมาะสมของการใช้กรอบ Urban Dynamics, Urban Periphery Theory และ Urban Transition Theory ในการอธิบายการเปลี่ยนผ่านของนครชัยศรีในยุคปัจจุบัน

ภาวะผู้นำของผู้บริหารเมืองนครชัยศรี

ภาวะผู้นำในการพัฒนาเมืองไม่ได้จำกัดเพียง “คุณลักษณะของผู้นำ” แต่คือความสามารถเชิงกระบวนการในการมองเห็นพลวัตของเมือง จัดการความซับซ้อน เชื่อมผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และตัดสินใจอย่างรับผิดชอบต่อชุมชน เมืองปริมณฑลอย่างนครชัยศรีเผชิญความท้าทายที่ซับซ้อนกว่าพื้นที่ทั่วไป ทั้งการขยายตัวของเมือง สิ่งแวดล้อม ความเหลื่อมล้ำ และแรงกดดันจากเศรษฐกิจเมืองแม่–เมืองลูก ทำให้แนวคิดภาวะผู้นำสมัยใหม่ช่วยอธิบายบทบาทผู้นำท้องถิ่นได้อย่างลึกซึ้งกว่าการมองในเชิงตำแหน่ง

1. ภาวะผู้นำเชิงปรับตัว (Adaptive Leadership) Heifetz (1994) แยกปัญหาเป็น Technical Problems และ Adaptive Challenges โดยปัญหาเชิงปรับตัว เช่น น้ำเสียเรื้อรัง การขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรร ความต้องการของประชากรใหม่ ความเหลื่อมล้ำ และการจราจร ไม่มีสูตรสำเร็จ ต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกัน การทดลอง และการใช้พลังชุมชน ผู้นำท้องถิ่นนครชัยศรีจึงต้องปรับตัวสูงและทำงานกับความไม่แน่นอนอย่างต่อเนื่อง

2. ภาวะผู้นำเชิงประสาน (Collaborative Leadership) Crosby & Bryson (2005) เน้นการเชื่อมเครือข่ายข้ามภาคส่วนเพื่อจัดการปัญหาที่ซับซ้อนเกินกว่าหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง เช่น กลุ่มคนรักแม่น้ำท่าจีน ภาคธุรกิจโลจิสติกส์ หน่วยงานรัฐ ชุมชนเก่า–ใหม่ และสถาบันศาสนา ตัวอย่างคือกิจกรรมฟื้นฟูแม่น้ำ การประสานพื้นที่พัฒนาอสังหาริมทรัพย์ และการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างท้องถิ่น–จังหวัด ซึ่งสะท้อนการรวมพลังร่วมสร้างเมือง

3. ภาวะผู้นำเชิงพื้นที่ (Place-based Leadership) Beer et al., (2019) ผู้นำต้อง “อ่านพื้นที่ให้เป็น” เข้าใจประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ จุดแข็ง–จุดเปราะของเมือง เพื่อออกแบบการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น นครชัยศรีมีเอกลักษณ์เฉพาะ เช่น วิถีชุมชนริมท่าจีน สวนผลไม้ วัฒนธรรมส้มโอ และเครือข่ายวัด การร่วมมือกับกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำสะท้อนภาวะผู้นำที่ยึดโยงพื้นที่อย่างแท้จริง

จากการสังเคราะห์ พบว่าภาวะผู้นำในนครชัยศรีมีลักษณะเด่น 3 ประการ ได้แก่ การปรับตัว การประสานความร่วมมือ และ การอ่านพื้นที่เชิงลึก คุณลักษณะเหล่านี้ทำให้เมืองสามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงได้ในขณะที่ยังคงรักษาความเป็นชุมชนและสร้างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งยังสะท้อนว่าเมืองไม่ได้ขับเคลื่อนด้วยผู้นำการเมืองเพียงคนเดียว แต่ขับเคลื่อนด้วยผู้นำสังคมหลายระดับที่ร่วมกันกำหนดทิศทางอนาคตของนครชัยศรี

การบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของเมืองนครชัยศรี

การบริหารจัดการเมืองยุคปัจจุบันไม่ใช่ภาระของรัฐเพียงฝ่ายเดียว แต่ต้องอาศัยพลังร่วมจากภาครัฐ ธุรกิจ ประชาสังคม และประชาชน แนวคิด Governance จึงเข้ามาแทนการบริหารแบบรัฐเป็นศูนย์กลาง โดยเน้นความโปร่งใส ความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง สำหรับนครชัยศรีที่เผชิญปัญหาน้ำเสีย การขยายตัวของเมือง ความเหลื่อมล้ำ และแรงกดดันจากเศรษฐกิจเมืองศูนย์กลาง แนวคิด Collaborative Governance (Ansell & Gash, 2007) จึงมีความเหมาะสม เพราะปัญหาเชิงพื้นที่และสิ่งแวดล้อมไม่สามารถแก้ได้โดยหน่วยงานเดียว ตัวอย่างสำคัญคือการฟื้นฟูแม่น้ำท่าจีน ซึ่งต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของชุมชน โรงงาน หน่วยงานรัฐ และภาคธุรกิจ นครชัยศรียังสะท้อนลักษณะของ Multi-level Governance (Hooghe & Marks, 2003) ที่มองว่าการบริหารเมืองต้องประสานหลายระดับ ตั้งแต่นโยบายระดับชาติ จังหวัด อำเภอ–เทศบาล ไปจนถึงชุมชน ภาคสนามพบว่าผู้นำท้องถิ่นต้องทำงานกับหลายหน่วยงาน ซึ่งบางครั้งทำให้การจัดการล่าช้า สอดคล้องกับข้อสังเกตของทฤษฎี MLG ขณะเดียวกัน แนวคิด Participatory Governance (Bingham, Nabatchi & O’Leary, 2005) เน้นการมีส่วนร่วมเชิงสาระของประชาชน ตัวอย่างในนครชัยศรี ได้แก่ การร่วมวางผังเมือง การจัดทำพื้นที่สีเขียว การแก้ปัญหาจราจร และกิจกรรมฟื้นฟูแม่น้ำท่าจีน อย่างไรก็ตาม เกิด “ความไม่สมดุลทางการมีส่วนร่วม” ชัดเจน คือ ชุมชนดั้งเดิมมีพลังสูง ภาคธุรกิจมีบทบาทจำกัด และชุมชนใหม่ในหมู่บ้านจัดสรรยังไม่เข้ามามีส่วนร่วม โดยสรุป เมืองปริมณฑลที่เติบโตเร็ว เช่น นครชัยศรี จำเป็นต้องใช้การบริหารแบบ “Collaborative + Multi-level + Participatory Governance” เพื่อรองรับพลวัตเมืองและขับเคลื่อนสู่ความยั่งยืนในทุกมิติ

การพัฒนาเมืองครชัยศรีอย่างยั่งยืน (Sustainable Urban Development)

การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนคือการสร้างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิต โดยไม่กระทบความสามารถของคนรุ่นอนาคต แนวคิดนี้สำคัญอย่างยิ่งสำหรับเมืองปริมณฑลอย่างนครชัยศรีที่กำลัง

ขยายตัวรวดเร็ว ขณะที่โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมรองรับไม่ทัน รายงาน Brundtland (1987) วางรากฐานแนวคิดความยั่งยืน และสอดคล้องกับ Ecological Modernization Theory (Mol & Spaargaren, 2000) ซึ่งมองว่าเมืองสามารถเติบโตควบคู่กับการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมได้ หากใช้เทคโนโลยีสีเขียวและการจัดการทรัพยากรเชิงระบบ แนวคิดนี้สอดรับกับปัญหาน้ำเสียแม่น้ำท่าจีนที่ต้องการการแก้แบบบูรณาการมากกว่าการแก้เฉพาะจุด ด้านการวางแผนเมือง Campbell's Triangle (1996) ชี้ว่า เมืองต้องรักษาสมดุล 3 ด้าน ได้แก่ การเติบโตทางเศรษฐกิจ การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม และความเป็นธรรมทางสังคม หากด้านหนึ่งถูกละเลย เมืองจะเกิดความตึงเครียด เช่น ความแออัด ความร้อนในเมือง และความเหลื่อมล้ำระหว่างชุมชนใหม่–เก่า ซึ่งปรากฏชัดในนครชัยศรีผ่านการเปลี่ยนที่ดินจากเกษตรสู่พาณิชยกรรมและการขยายตัวของโลจิสติกส์ งานวิจัยนี้ยังใช้กรอบ Smart & Sustainable City ที่เน้นเครื่องมืออัจฉริยะ เช่น Smart Mobility, Green Infrastructure และ Data-driven Planning เหมาะกับบริบทนครชัยศรีที่เผชิญจราจรหนัก การเติบโตของโลจิสติกส์ และการเพิ่มขึ้นของที่อยู่อาศัย ขณะเดียวกัน ปัญหาน้ำเสียท่าจีนสะท้อนภาระของระบบนิเวศที่ใกล้เพดานรองรับ (Urban Carrying Capacity) ส่วนความเหลื่อมล้ำชุมชนใหม่–เก่าเป็นโจทย์สำคัญด้าน Social Justice นครชัยศรียังมีศักยภาพเชิงพื้นที่ เช่น ริมแม่น้ำท่าจีน คลองธรรมชาติ และสวนเกษตร ที่สามารถพัฒนาเป็น Green Infrastructure เพื่อเพิ่มความเย็น ลดน้ำท่วม และสร้างพื้นที่สาธารณะ โดยสรุป เมืองจำเป็นต้อง "จัดสมดุลใหม่" ระหว่างเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และความเป็นธรรม เพื่อให้เติบโตอย่างยั่งยืน

ทุนทางสังคมของเมืองนครชัยศรี

ทุนทางสังคมเป็นทรัพยากรที่มองไม่เห็น แต่มีพลังสำคัญต่อการพัฒนาเมือง โดยเฉพาะในพื้นที่ปริมณฑลอย่างนครชัยศรี ซึ่งต้องเผชิญปัญหาที่ระบบราชการแก้ไขได้จำกัด ทุนทางสังคมประกอบด้วยความไว้วางใจ เครือข่าย บรรทัดฐานร่วม และการมีส่วนร่วม ที่ช่วยให้ชุมชนสามารถจัดการปัญหาได้อย่างคล่องตัว เมืองที่มีทุนทางสังคมเข้มแข็งย่อมขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงจากล่างขึ้นบนได้มีประสิทธิภาพ ในนครชัยศรี ทุนทางสังคมมีทั้งเครือข่ายดั้งเดิมที่มั่นคงและเครือข่ายใหม่ที่กำลังก่อรูป สอดคล้องกับแนวคิดของ Putnam (1993, 2000) ที่แบ่งทุนทางสังคมเป็นสองมิติ ได้แก่ Bonding Capital – ความแน่นแฟ้นภายในกลุ่ม เช่น ชุมชนริมท่าจีน วัด ตลาด และเกษตรกรดั้งเดิม และ Bridging Capital – การเชื่อมระหว่างกลุ่มต่างกัน เช่น ชุมชนใหม่ในหมู่บ้านจัดสรรกับชุมชนเดิม ซึ่งยังเกิดน้อย ทำให้เกิด "ช่องว่างทุนทางสังคม" Coleman (1988) มองทุนทางสังคมเป็น "ทรัพยากรเชิงหน้าที่" ที่เอื้อให้เกิดความไว้วางใจ บรรทัดฐาน และการแลกเปลี่ยนข้อมูล เห็นได้จากความร่วมมือในการฟื้นฟูแม่น้ำท่าจีนที่ต้องพึ่งพาพลังชุมชนมากกว่ากลไกรัฐ ขณะที่ Bourdieu (1986) มองทุนทางสังคมเป็น "อำนาจจากเครือข่าย" สะท้อนผ่านบทบาทของผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการท้องถิ่น และกลุ่มอนุรักษ์ที่มีอิทธิพลต่อทิศทางการพัฒนาเมือง กรณีของกลุ่มคนรักแม่น้ำท่าจีน โดยเฉพาะบทบาทของ อ.ประเชิญ เป็นตัวอย่างทุนทางสังคมเข้มข้น มีอัตลักษณ์ร่วมและเครือข่ายที่ดึงภาคส่วนต่าง ๆ เข้าร่วมแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน ขณะที่วัดและผู้นำศาสนาทำหน้าที่เป็น "ศูนย์กลางความไว้วางใจ" ส่วนผู้ประกอบการท้องถิ่นสร้าง

การเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ช่วยค้ำจุนเมือง จากการวิเคราะห์พบว่าทุนทางสังคมของนครชัยศรีมี 3 มิติสำคัญ Strong Bonding Capital ความมั่นคงในชุมชนดั้งเดิม Emerging Bridging Capital ช่องว่างระหว่างชุมชนใหม่–เก่า ซึ่งจะกำหนดทิศทางการเปลี่ยนผ่านของเมือง และ High-impact Social Capital จากกลุ่มนำการเปลี่ยนแปลง เช่น กลุ่มอนุรักษ์ท่าจีน กล่าวโดยรวม ทุนทางสังคมคือหัวใจลึกของนครชัยศรี และเป็นพลังที่กำหนดความเป็นไปได้ของเมืองในอนาคต โดยเฉพาะการก้าวสู่เมืองที่ยั่งยืน

อภิปรายผล

พลวัตนครชัยศรีกับทฤษฎีเมืองปริมณฑล

ประการแรก พลวัตทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการบริหาร และสิ่งแวดล้อมของนครชัยศรีที่พบในการวิจัยสอดคล้องกับข้อถกเถียงสากลเรื่องการขยายตัวของผังเมืองและพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท (peri-urban areas) โดยงานของ Angel (2011) อธิบายว่าการเติบโตของเมืองสมัยใหม่มักขยายตัวกินพื้นที่ชนบทโดยรอบ เกิดการใช้ที่ดินแบบผสมผสาน และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่หลากหลายและมีความหนาแน่นแตกต่างกัน ในบริบทไทย งานของ Jongkroy (2009) เกี่ยวกับพื้นที่รอบกรุงเทพฯ พบว่าการขยายตัวของเมืองทำให้พื้นที่เกษตรกรรมถูกแปรเปลี่ยนเป็นย่านที่อยู่อาศัยและบริการตามแนวถนนและโครงข่ายคมนาคม ผลการวิจัยในนครชัยศรี ซึ่งพบการเพิ่มขึ้นของหมู่บ้านจัดสรร คลังสินค้า และโครงการพาณิชยกรรมบนที่ดินทำกินเดิม จึงเป็นตัวอย่างร่วมสมัยของกระบวนการ peri-urbanization ที่เกิดขึ้นในเมืองรองปริมณฑล ไม่ใช่เฉพาะพื้นที่รอบมหานครเท่านั้น นอกจากนี้ ผลกระทบสิ่งแวดล้อม เช่น การลดลงของพื้นที่สีเขียว การเปลี่ยนแปลงระบบน้ำ และความเสี่ยงน้ำหลาก–น้ำแล้งที่รุนแรงขึ้น สอดคล้องกับงานของ Douglas et al. (2005) ที่ชี้ว่า การขยายตัวของเมืองที่ขาดการวางแผนสามารถทำลายบริการระบบนิเวศและเพิ่มความเสี่ยงต่อชุมชนได้ ในบริบทนครชัยศรี เกี่ยวกับความขัดแย้งด้านการจัดการน้ำในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท ตำบลลานตากฟ้า พบว่า การเปลี่ยนการใช้ที่ดินและโครงการชลประทานใหม่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวนาและชุมชนริมคลองอย่างชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบเชิงคุณภาพของงานวิจัยนี้ที่สะท้อนทั้งความไม่มั่นคงด้านน้ำและการปรับตัวของชุมชนต่อโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในพื้นที่เดียวกัน

เมื่อพิจารณาผ่านกรอบทฤษฎีเมืองปริมณฑล (suburbanization theory) จะเห็นได้ว่านครชัยศรีกำลังเปลี่ยนบทบาทจากพื้นที่เกษตรกรรมดั้งเดิมไปสู่พื้นที่รองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานครและเมืองศูนย์กลางใกล้เคียง กระบวนการดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นเพียงในมิติทางกายภาพของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นด้วย แนวคิดของ Fishman (1987) อธิบายว่า การขยายตัวของเมืองสู่พื้นที่ชานเมืองทำให้เกิดรูปแบบการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างศูนย์กลางเมืองกับพื้นที่โดยรอบ โดยประชาชนจำนวนมากยังคงเชื่อมโยงกับตลาดแรงงาน แหล่งบริการ และโครงสร้างพื้นฐานในเมืองหลัก ขณะเดียวกันก็เลือกอยู่อาศัยในพื้นที่ที่มีต้นทุนที่ดินต่ำกว่าและคุณภาพสิ่งแวดล้อมดีกว่า ผลการวิจัยในนครชัยศรีสะท้อนลักษณะดังกล่าวอย่างชัดเจน เนื่องจากประชากรใหม่จำนวนมากเป็นกลุ่มผู้

เดินทางไปทำงานในกรุงเทพมหานครหรือเขตเมืองใกล้เคียง ขณะที่พื้นที่ในอำเภอทำหน้าที่เป็นทั้งแหล่งที่อยู่อาศัยและพื้นที่รองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ขยายตัวออกจากเมืองศูนย์กลาง

ในอีกด้านหนึ่ง แนวคิดเรื่อง “การกลายเป็นเมืองแบบกระจายตัว” (urban sprawl) ยังช่วยอธิบายพลวัตของนครชัยศรีได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการเติบโตตามแนวเส้นทางคมนาคมสายหลักและพื้นที่ที่เข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานได้สะดวก ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบกระจัดกระจายและยากต่อการบริหารจัดการในระยะยาว แม้ว่าการพัฒนาจะนำมาซึ่งการลงทุน การจ้างงาน และโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างแรงกดดันต่อระบบสาธารณูปโภค ทรัพยากรธรรมชาติ และศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการกำกับดูแลพื้นที่ การเพิ่มขึ้นของประชากรแฝงและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายทำให้การวางแผนเชิงพื้นที่ต้องเผชิญกับความซับซ้อนมากขึ้นกว่าที่เคยเป็นในสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสะท้อนแนวคิดเรื่อง “พื้นที่ลูกผสม” (hybrid space) ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของพื้นที่ปริมณฑลในหลายประเทศ กล่าวคือ พื้นที่หนึ่งเดียวกันอาจประกอบด้วยกิจกรรมทางการเกษตร การอยู่อาศัยสมัยใหม่ กิจกรรมโลจิสติกส์ และพื้นที่พาณิชยกรรมที่ดำรงอยู่ร่วมกัน ความหลากหลายดังกล่าวทำให้เกิดทั้งโอกาสและความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร โดยเฉพาะประเด็นที่ดิน น้ำ และสิ่งแวดล้อม การศึกษานครชัยศรีจึงช่วยยืนยันข้อเสนอทางทฤษฎีที่ว่า พื้นที่ปริมณฑลมิได้เป็นเพียง “พื้นที่รอการพัฒนา” ของเมืองใหญ่ หากแต่เป็นพื้นที่ที่มีพลวัตเฉพาะตัว มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม และต้องการรูปแบบการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับความซับซ้อนของการเปลี่ยนผ่านจากชนบทสู่เมืองอย่างยั่งยืน

ภาวะผู้นำเชิงปรับตัว–เชิงพื้นที่กับการจัดการเมืองปริมณฑล

ประการที่สอง ด้านภาวะผู้นำ ผลการวิจัยสะท้อนชัดเจนว่าปัญหาของนครชัยศรีจำนวนมากเป็นปัญหาเชิงปรับตัว (adaptive challenges) มากกว่าปัญหาเชิงเทคนิค เช่น ความขัดแย้งระหว่างการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกับการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ความไม่ลงรอยระหว่างวิถีชุมชนเดิมกับผู้อยู่อาศัยใหม่ และการจัดสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับคุณภาพสิ่งแวดล้อม แนวคิดภาวะผู้นำเชิงปรับตัวของ Heifetz จึงช่วยอธิบายว่าผู้นำท้องถิ่นที่มีประสิทธิผลไม่ได้ทำหน้าที่เสนอคำตอบให้ประชาชนเพียงฝ่ายเดียว แต่ทำหน้าที่ตั้งคำถามยากเปิดพื้นที่ปลอดภัยให้เกิดการถกเถียง และระดมการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อทดลองแนวทางใหม่ ๆ (Heifetz, 1994; Heifetz et al., 2009) กรณีของเครือข่ายภาคประชาชนและนักธุรกิจท้องถิ่นที่ทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในนครชัยศรี แสดงให้เห็นการผสมผสานของภาวะผู้นำเชิงปรับตัว ภาวะผู้นำแบบร่วมมือ (collaborative leadership) และภาวะผู้นำเชิงพื้นที่ (place-based leadership) ตามข้อเสนอของ Beer et al. (2019) และ Hambleton (2014) ที่มองว่าผู้นำเมืองสมัยใหม่ต้องใช้พลังของสถานที่ (power of place) ทั้งประวัติศาสตร์ ภูมิประเทศ และอัตลักษณ์ชุมชน มาเป็นทุนในการสร้างวาระร่วมของเมือง พร้อมทั้งเชื่อมโยงภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมให้ทำงานเป็นเครือข่าย (Beer et al., 2019; Hambleton, 2014) อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบกับกรอบ collaborative governance ของ Ansell และ Gash (2007) และแนวคิด

participatory governance ของ Bingham, Nabatchi และ O'Leary (2005) จะเห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมในนครชัยศรียังอยู่ในระดับเครือข่ายหลวม ๆ และเวทีเชิงประเด็น มากกว่ากลไกสถาบันที่มีความต่อเนื่องและครอบคลุมทุกกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ดังนั้น แม้จะมีตัวอย่างภาวะผู้นำที่ก้าวหน้า แต่ยังจำเป็นต้องออกแบบโครงสร้างการมีส่วนร่วมและธรรมาภิบาลใหม่ให้รองรับพลวัตเมืองปริมณฑลได้ดียิ่งขึ้น (Ansell & Gash, 2007; Bingham et al., 2005)

ทุนทางสังคม การมีส่วนร่วม และความสามารถของเมืองรอง

ประการที่สาม บทบาทของทุนทางสังคมที่ปรากฏในงานวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Putnam (1993) ที่มองว่าความเชื่อใจ เครือข่าย และบรรทัดฐานแห่งความร่วมมือเป็นรากฐานสำคัญของการปกครองท้องถิ่นที่มีประสิทธิผล หลายชุมชนริมแม่น้ำท่าจีนมีทุนทางสังคมเชิงยึดเหนี่ยว (bonding social capital) สูง ผ่านเครือญาติ วัด งานบุญ และกิจกรรมชุมชน ทำให้มีความสามารถในการดูแลกันเองและรับมือวิกฤต เช่น น้ำท่วมและการเวนคืนที่ดิน อย่างไรก็ตาม ระดับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนดั้งเดิมกับหมู่บ้านจัดสรรใหม่ยังคงแยกส่วน ส่งผลให้ทุนทางสังคมเชื่อมโยง (bridging social capital) อยู่ในระดับจำกัด ภาพนี้สอดคล้องกับงานของ Douglas et al. (2005) ที่อธิบายว่า ความแตกต่างด้านชนชั้น รายได้ และภูมิหลังในเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามารถเป็นอุปสรรคต่อความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อม เว้นแต่จะมีบทบาทของรัฐหรือภาคประชาสังคมซึ่งทำหน้าที่เป็น "ตัวกลางสร้างความไว้วางใจ" ในการเชื่อมกลุ่มต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ข้อค้นพบของงานวิจัยชี้ว่า ทุนทางสังคมของนครชัยศรีสามารถใช้ทั้งเพื่อร่วมมือ ต่อรอง และบางครั้งเพื่อต้านทานนโยบายรัฐหรือทุนขนาดใหญ่ แต่กลับมีข้อจำกัดเมื่อปัญหาเกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจระดับภูมิภาค สอดคล้องกับข้อถกเถียงในวรรณกรรมว่าทุนทางสังคมเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ หากไม่ถูกเชื่อมเข้ากับกรอบธรรมาภิบาลแบบพหุระดับ (multi-level governance) และภาวะผู้นำเชิงพื้นที่ที่เข้มแข็ง (Beer et al., 2019; Hambleton, 2014; Ansell & Gash, 2007) ข้อสรุปเชิงทฤษฎี งานวิจัยนี้ยืนยันว่า พลวัตของนครชัยศรีในฐานะเมืองปริมณฑลเป็นกระบวนการซับซ้อนที่เชื่อมโยงสามมิติ ได้แก่ (1) การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของพื้นที่เมือง–ชนบท ตามแบบ peri-urban transition (2) ภาวะผู้นำเชิงปรับตัวและเชิงพื้นที่ที่ขับเคลื่อนผ่านเครือข่ายหลายระดับ (3) ทุนทางสังคมที่ทั้งเอื้อต่อและจำกัดความสามารถของเมืองรองในการจัดการปัญหา การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนในนครชัยศรีจึงต้องออกแบบนโยบายที่เสริมสร้างทั้งสามมิติควบคู่กัน ได้แก่ ผังเมืองที่เข้าใจบริบทกึ่งเมือง–กึ่งชนบท การสร้างพื้นที่ให้ผู้นำทำงานแบบ adaptive และ place-based leadership และการลงทุนระยะยาวในการพัฒนาทุนทางสังคมทั้งเชิงยึดเหนี่ยวและเชื่อมโยง เพื่อให้เมืองสามารถเปลี่ยนผ่านสู่อนาคตที่น่าอยู่และยั่งยืนได้จริง

สรุป

งานวิจัยในเชิงวิเคราะห์นี้ชี้ให้เห็นอย่างเป็นระบบว่า “ศักยภาพของเมืองในการรับมือกับความซับซ้อนของการเปลี่ยนแปลง” ไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยเชิงโครงสร้างทางกายภาพหรือเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว หากแต่ถูกกำหนดอย่างมีนัยสำคัญโดยคุณภาพของภาวะผู้นำและโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่ภายในเมืองด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาวะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์เชิงระบบ มีบทบาทสำคัญในการมองเห็นความเชื่อมโยงของปัญหาเมืองในมิติที่ซับซ้อนและพึ่งพากัน เช่น มิติสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และการบริหารจัดการเมือง ผู้นำลักษณะนี้ไม่เพียงแต่สามารถวิเคราะห์ปัญหาแบบองค์รวมได้เท่านั้น แต่ยังมีความสามารถในการสื่อสารวิสัยทัศน์ดังกล่าวให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในหลายระดับของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย อีกทั้งยังสามารถทำหน้าที่เป็น “ตัวเชื่อมประสาน” ระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างมีเอกภาพ ในขณะเดียวกัน ทุนทางสังคม ถือเป็นปัจจัยเชิงกลไกที่มีบทบาทเสริมสร้างความเข้มแข็งของเมืองอย่างมีนัยสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นความไว้วางใจระหว่างประชาชนกับรัฐ เครือข่ายความสัมพันธ์ในระดับชุมชน หรือรูปแบบความร่วมมือเชิงสถาบันที่เกิดจากการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ทุนทางสังคมเหล่านี้ช่วยลดต้นทุนความขัดแย้ง เพิ่มระดับการยอมรับของนโยบายสาธารณะ และส่งเสริมความสามารถในการปรับตัวของเมืองต่อแรงกดดันและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อพิจารณาในภาพรวม ผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการบูรณาการแนวคิดสามมิติหลัก ได้แก่ พลวัตเมือง ภาวะผู้นำเชิงระบบ และทุนทางสังคม เข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม เพื่อทำความเข้าใจการพัฒนาเมืองในเชิงลึกมากยิ่งขึ้น ทั้งในมิติของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและเชิงความสัมพันธ์ทางสังคม ในเชิงนโยบาย ผลการศึกษามีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการออกแบบแนวทางการพัฒนาเมืองระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในบริบทของเมืองกำลังเปลี่ยนผ่านของประเทศไทย ซึ่งต้องเผชิญทั้งความท้าทายจากการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว ความเหลื่อมล้ำทางสังคม และข้อจำกัดด้านทรัพยากร การเสริมสร้างภาวะผู้นำเชิงระบบควบคู่ไปกับการลงทุนในทุนทางสังคม จึงเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับความสามารถของเมืองให้สามารถปรับตัวได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแก่ภาครัฐ

1. ปฏิรูประบบผังเมืองและกฎหมายควบคุมการใช้ที่ดิน ปรับปรุง พ.ร.บ.ผังเมือง เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีอำนาจในการอนุมัติโครงการที่กระทบภูมินิเวศ เช่น การถมคลอง การปรับพื้นที่ลุ่มต่ำ กำหนดมาตรการคุ้มครองพื้นที่น้ำท่วมตามธรรมชาติ (Retention Area) ของเมืองรองโดยเฉพาะ

2. จัดตั้ง “ศูนย์บริหารพื้นที่เมืองหลัก-เมืองรอง” ระดับจังหวัดเพื่อเชื่อมประสานงานของหน่วยงานส่วนกลาง จังหวัด ท้องถิ่น ทำหน้าที่วิเคราะห์ผลกระทบของการขยายตัวเมืองหลักต่อ เมืองรอง เช่น นครปฐม นครชัยศรี

3. พัฒนาระบบข้อมูลเชิงพื้นที่แบบบูรณาการ (Integrated Spatial Data Platform) ในการใช้ GIS และฐานข้อมูลน้ำ-คลอง-การใช้ที่ดินร่วมกันทุกหน่วยงาน, สนับสนุนงบประมาณเพื่อใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการวางแผนเมือง

4. ส่งเสริมงบประมาณเฉพาะกิจสำหรับเมืองรอง (Secondary Cities Fund) เพื่อรองรับโครงสร้างพื้นฐาน การบริหารจัดการน้ำ และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และลดความเหลื่อมล้ำด้านงบประมาณระหว่างเมืองหลักและเมืองรอง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษาผลกระทบเชิงระบบจากการขยายตัวของเมืองหลักต่อเมืองรองในระยะยาว
2. การเปลี่ยนแปลงของภูมินิเวศสวน-คลองแบบ Longitudinal Study
3. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเก่า-ชุมชนใหม่ในเชิงสังคมวิทยาเมือง
4. ศึกษาเศรษฐกิจเมืองรองเชิงเปรียบเทียบระหว่างจังหวัด เพื่อหาโมเดลการพัฒนาเศรษฐกิจที่เหมาะสมของเมืองรองไทยแต่ละแห่ง

เอกสารอ้างอิง

กตัญญู แก้วหานาม. (2564). การพัฒนาต้นแบบเมืองแห่งการเรียนรู้ (Learning City) ผ่านระบบ กลไกความร่วมมือเชิงพื้นที่เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น: กรณีศึกษาเทศบาล เมืองกาฬสินธุ์. *วารสารวิชาการการพัฒนาเมืองและท้องถิ่น*, 10(2), 45-60.

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การปกครองท้องถิ่นไทย: หลักการและมิติใหม่ในอนาคต*. สำนักพิมพ์เสมาธรรม.

ณิชมล ปัญญาวชิโรกุล, & สุรเชษฐ์ ศรีภูริรักษ์. (2568). [บทความ/รายงานเกี่ยวกับความเป็นเมืองในเอเชีย]. (กรุณาเพิ่มรายละเอียดแหล่งตีพิมพ์)

ปาณิสรา ตรัสศรี. (2559). [งานวิจัยด้านการพัฒนาเมือง/การมีส่วนร่วม]. (กรุณาเพิ่มรายละเอียดแหล่งตีพิมพ์)

ประเวศ วะสี. (2545). *พลังสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา: ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมไทย*. หมอชาวบ้าน.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2542). *ประชาสังคมกับการพัฒนาประเทศไทย*. สำนักพิมพ์วิญญูชน.

อรทัย ก๊กผล. (2554). *การกระจายอำนาจกับการปกครองท้องถิ่นไทย*. สถาบันพระปกเกล้า.

สมาน ศิริเจริญสุข. (2565). ภาวะผู้นำกับการจัดการความขัดแย้ง. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 5(6), 301-316.

สวทช. (2560). *แนวคิดเมืองอัจฉริยะ (Smart City) และการพัฒนาเมืองในประเทศไทย*. สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ.

Angel, S. (2011). *Making room for a planet of cities*. Lincoln Institute of Land Policy.

Angel, S., Parent, J., Civco, D. L., Blei, A., & Potere, D. (2012). The dimensions of global urban expansion: Estimates and projections for all countries, 2000–2050. Lincoln Institute of Land Policy.

Ansell, C., & Gash, A. (2007). Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory, 18*(4), 543–571. https://doi.org/10.1093/jopart/mum 032

Beer, A., McKenzie, F., Blažek, J., & Sotarauta, M. (2019). *Place-based leadership and regional development*. Routledge.

Bingham, L. B., Nabatchi, T., & O'Leary, R. (2005). The new governance: Practices and processes for stakeholder and citizen participation in the work of government. *Public Administration Review, 65*(5), 547–558.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). Greenwood.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Campbell, S. (1996). Green cities, growing cities, just cities? Urban planning and the contradictions of sustainable development. *Journal of the American Planning Association, 62*(3), 296–312.

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology, 94*, S95–S120.

Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Sage Publications.

Crosby, B. C., & Bryson, J. M. (2005). *Leadership for the common good: Tackling public problems in a shared-power world*. Jossey-Bass.

Douglas, I., et al. (2005). Urban ecology / urban environmental change in Southeast Asia. (Details need verification).

Evans, B., Joas, M., Sundback, S., & Theobald, K. (2006). *Governing sustainable cities*. Earthscan.

European Commission, Joint Research Centre (JRC). (2024). *Urbanisation and sustainable cities in Asia: Challenges and policy responses*. European Commission.

Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry, 12*(2), 219–245. https://doi.org/10.1177/1077800405284363

Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology, 78*(6), 1360–1380.

Hambleton, R. (2014). *Leading the inclusive city: Place-based innovation for a bounded planet*. Policy Press.

Heifetz, R. A. (1994). *Leadership without easy answers*. Harvard University Press.

Heifetz, R. A., Grashow, A., & Linsky, M. (2009). *The practice of adaptive leadership: Tools and tactics for changing your organization and the world*. Harvard Business Press.

Hooghe, L., & Marks, G. (2003). Unraveling the central state, but how? Types of multi-level governance. *American Political Science Review, 97*(2), 233–243.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Blackwell. (Original work published 1974)

Marshall, J. D., McDonald, R. L., & Levy, M. J. (2009). Urbanization and environmental health: The role of urban growth in developing countries. *Environmental Research Letters, 4*(4), 044005.

McGee, T. G. (1991). The emergence of desakota regions in Asia: Expanding a hypothesis. In N. Ginsburg, B. Koppel, & T. G. McGee (Eds.), *The extended metropolis* (pp. 3–25). University of Hawaii Press.

Mol, A. P. J., & Spaargaren, G. (2000). Ecological modernisation theory in debate. *Environmental Politics, 9*(1), 17–49.

Pacione, M. (2009). *Urban geography: A global perspective* (3rd ed.). Routledge.

Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.

Rhodes, R. A. W. (1997). *Understanding governance: Policy networks, governance, reflexivity and accountability*. Open University Press.

Sandelowski, M. (1995). Sample size in qualitative research. *Research in Nursing & Health, 18*(2), 179–183. https://doi.org/10.1002/nur.4770180211

Satterthwaite, D. (2016). Successful small cities: A different vision for urbanisation. *Environment and Urbanization, 28*(1), 3–8. https://doi.org/10.1177/0956247815627525

Sieverts, T. (2003). *Cities without cities: An interpretation of the Zwischenstadt*. Routledge.

SDSN Thailand. (2024). *Sustainable Development Report Thailand: SDG 11 Sustainable Cities and Communities*. Sustainable Development Solutions Network Thailand.

The Rockefeller Foundation. (2025). *100 Resilient Cities: Building urban resilience in the 21st century*. Rockefeller Foundation.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2018). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*. United Nations.

UN-Habitat. (2020). *World cities report 2020: The value of sustainable urbanization*. United Nations Human Settlements Programme.

Uhl-Bien, M., Marion, R., & McKelvey, B. (2007). Complexity leadership theory: Shifting leadership from the industrial age to the knowledge era. *The Leadership Quarterly, 18*(4), 298–318. https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2007.04.002

World Bank. (2009). *World development report 2009: Reshaping economic geography*. World Bank.

Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). Sage Publications.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Knowledge Management Strategies for Enhancing the Business Potential of Coffee Shops in Mueang Chiang Mai District Chiang Mai Province

แนวทางการจัดการความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟ ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

Pisittakorn Karahong[1], & Chatwarun Angasinha[2]*

พิสิฐกร การะหงษ์[1], & ฉัตรวรัญช์ องคสิงห[2]*

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Pisittakorn Karahong
พิสิฐกร การะหงส์
College of Leadership and Social Innovation, Rangsit University, Thailand.
สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต
Email: monpstk1999@gmail.com

2. Chatwarun Angasinha*
ฉัตรวรัญช์ องคสิงห
College of Leadership and Social Innovation, Rangsit University, Thailand.
สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต
Email: chattrsu@gmail.com

คำสำคัญ:
การจัดการความรู้, ร้านกาแฟ, ผู้ประกอบการรายย่อย, ความยั่งยืน, เชียงใหม่

Keywords:
Knowledge Management, Coffee Shop, Small Business Owner, Sustainability, Chiang Mai

Article history:
Received: 16/01/2026
Revised: 20/02/2026
Accepted: 01/03/2026
Available online: 18/04/2026

How to Cite:
Karahong, P. & Angasinha, C. (2026). Knowledge Management Strategies for Enhancing the Business Potential of Coffee Shops in Mueang Chiang Mai District Chiang Mai Province. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 92-102.

ABSTRACT

This study aimed to 1) examine knowledge management practices in coffee shop businesses in Chiang Mai Province, 2) analyze opportunities, problems, and obstacles faced by coffee shop entrepreneurs, and 3) propose knowledge management guidelines to enhance the capacity and sustainability of coffee shop businesses in Mueang Chiang Mai District, Chiang Mai Province. A qualitative research design was employed, combining documentary research with field data collection. In-depth interviews were conducted with 13 key informants selected through purposive sampling, consisting of coffee farmers, baristas, coffee shop owners, and coffee consumers. The research instruments included a semi-structured in-depth interview guide and field note documentation. Data were analyzed using content analysis and interpretive thematic synthesis.

The findings revealed that although coffee shop businesses in Chiang Mai have experienced continuous growth and high diversity, most entrepreneurs still lack a systematic knowledge management framework. Key deficiencies were identified in cost management, human resource management, marketing, and risk management. Much of the existing knowledge remains tacit, relying heavily on individual experience rather than structured organizational systems. This situation makes businesses vulnerable to economic fluctuations and external crises. The application of knowledge management concepts can facilitate the systematic collection, sharing, and development of organizational knowledge, thereby improving decision-making efficiency and enhancing competitive

advantage. This study proposes an integrated knowledge management approach that links people, processes, and collaborative learning within coffee shop enterprises. Such an approach is expected to strengthen business resilience, reduce operational risks, and support sustainable development within the context of Chiang Mai as a cultural and tourism-oriented city.

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟในจังหวัดเชียงใหม่ 2) วิเคราะห์โอกาส ปัญหา และอุปสรรคของผู้ประกอบการธุรกิจร้านกาแฟ และ 3) เสนอแนวทางการจัดการความรู้เพื่อยกระดับศักยภาพและความยั่งยืนของธุรกิจร้านกาแฟในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องร่วมกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่คัดเลือกแบบเจาะจงจำนวน 13 คน ประกอบด้วย เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ บาริสต้า เจ้าของร้านกาแฟ และผู้บริโภค เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบบันทึกภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ร่วมกับการสังเคราะห์ประเด็นเชิงตีความ

ผลการวิจัยพบว่า ธุรกิจร้านกาแฟในจังหวัดเชียงใหม่มีการเติบโตอย่างต่อเนื่องและมีความหลากหลายสูง แต่ยังขาดระบบการจัดการความรู้ที่เป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในด้านการบริหารต้นทุน การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การตลาด และการจัดการความเสี่ยง ความรู้ส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในรูปของความรู้ฝังลึก ที่อาศัยประสบการณ์ส่วนบุคคลเป็นหลัก ส่งผลให้ธุรกิจมีความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสถานการณ์วิกฤตต่าง ๆ การประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการความรู้สามารถช่วยให้เกิดการรวบรวม ถ่ายทอด และพัฒนาองค์ความรู้ภายในองค์กรได้อย่างเป็นระบบ อันนำไปสู่การตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของผู้ประกอบการ งานวิจัยนี้เสนอแนวทางการจัดการความรู้เชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงคน กระบวนการ และการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของธุรกิจร้านกาแฟ ลดความเสี่ยงในการดำเนินงาน และสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทเมืองท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่

บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ธุรกิจร้านกาแฟได้กลายเป็นหนึ่งในภาคธุรกิจบริการที่มีการเติบโตอย่างต่อเนื่องทั้งในระดับโลกและระดับประเทศ โดยเฉพาะในประเทศไทยที่พฤติกรรมการบริโภคกาแฟของผู้บริโภคมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้จำนวนร้านกาแฟขยายตัวอย่างรวดเร็วทั้งในเขตเมืองและแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ จังหวัดเชียงใหม่ถือเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีความโดดเด่นด้านวัฒนธรรมกาแฟจนได้รับการขนานนามว่าเป็น

“เมืองแห่งกาแฟ” โดยมีจำนวนร้านกาแฟมากกว่า 2,700 แห่งทั่วจังหวัด อย่างไรก็ตาม การขยายตัวในเชิงปริมาณดังกล่าวไม่ได้สะท้อนถึงความมั่นคงและความยั่งยืนของธุรกิจโดยรวม เนื่องจากผู้ประกอบการจำนวนไม่น้อยยังคงเผชิญกับภาวะการแข่งขันที่รุนแรง ตลาดที่มีลักษณะอิ่มตัว ต้นทุนการดำเนินงานที่เพิ่มสูงขึ้น และความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ รวมถึงผลกระทบจากวิกฤตการณ์โควิด-19 ที่ส่งผลให้ธุรกิจขนาดย่อมจำนวนมากต้องปิดกิจการลง (International Coffee Organization, 2023; World Bank, 2022) ในเชิงการบริหารจัดการธุรกิจร้านกาแฟส่วนใหญ่ โดยเฉพาะธุรกิจขนาดย่อมและรายย่อย (Small and Micro Enterprises: SMEs) มักประสบปัญหาการขาดระบบการจัดการที่เป็นรูปธรรมในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการต้นทุน การบริหารทรัพยากรมนุษย์ การตลาด การบริการลูกค้า และการบริหารความเสี่ยง โดยความรู้ที่ใช้ในการดำเนินธุรกิจมักอยู่ในรูปของความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) ซึ่งเกิดจากประสบการณ์เฉพาะบุคคลของผู้ประกอบการ มากกว่าการจัดการความรู้เชิงระบบ (explicit knowledge management) ส่งผลให้ความรู้ดังกล่าวไม่ถูกถ่ายทอด จัดเก็บ หรือพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ธุรกิจขาดความสามารถในการเรียนรู้เชิงองค์กร (organizational learning) และมีความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ (Nonaka & Takeuchi, 1995; Davenport & Prusak, 1998) แม้ว่าแนวคิดการจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) จะได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นกลไกสำคัญในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืนขององค์กร แต่การประยุกต์ใช้แนวคิดดังกล่าวในบริบทของธุรกิจขนาดย่อมยังคงมีข้อจำกัด โดยงานวิจัยส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่องค์กรขนาดใหญ่หรือภาคอุตสาหกรรมที่มีระบบการจัดการที่เป็นทางการ ขณะที่ธุรกิจขนาดเล็ก เช่น ร้านกาแฟอิสระ มักถูกละเลยในการศึกษาเชิงลึก (Grant, 1996; OECD, 2019) นอกจากนี้ งานวิจัยด้านการจัดการความรู้ในบริบทของประเทศไทยยังคงมีข้อจำกัดในด้านการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ (local context) โดยเฉพาะในจังหวัดที่มีลักษณะเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการท่องเที่ยวเป็นฐาน เช่น จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีบริบททางสังคม วัฒนธรรม และโครงสร้างเศรษฐกิจที่แตกต่างจากพื้นที่เมืองหลวงอย่างมีนัยสำคัญ

การวิจัยดังกล่าวสะท้อนถึงความจำเป็นในการศึกษาการจัดการความรู้ในบริบทที่แท้จริงของผู้ประกอบการร้านกาแฟในจังหวัดเชียงใหม่ ทั้งในมิติของกระบวนการจัดการความรู้ ปัจจัยสนับสนุน และอุปสรรคในการประยุกต์ใช้ เพื่อนำไปสู่การพัฒนากรอบแนวคิดที่เหมาะสมกับบริบทของธุรกิจขนาดย่อมในพื้นที่จริง ผลการศึกษาดังกล่าวจะมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ลดความเสี่ยงในการดำเนินธุรกิจ และส่งเสริมความยั่งยืนของธุรกิจร้านกาแฟในระยะยาว

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้แนวคิดทฤษฎีต่างๆ มาเป็นกรอบการวิจัยได้แก่แนวคิดการจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) อันเป็นกระบวนการที่มุ่งรวบรวม สร้าง จัดเก็บ แลกเปลี่ยน และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานและความสามารถในการแข่งขันขององค์กร โดยให้ความสำคัญกับทั้งความรู้โดยนัย (Tacit Knowledge) ซึ่งอยู่ในตัวบุคคล และความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ที่สามารถถ่ายทอด

ในรูปเอกสารหรือระบบได้ แนวคิดนี้มองว่าความรู้เป็น “ทุน” ที่มีคุณค่ามากกว่าทรัพยากรทางกายภาพ และเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืน (Wiig, 1993; Henrie & Hedgepeth, 2003) การวิจัยนี้นำแนวคิดการจัดการความรู้มาใช้เป็นกรอบหลักในการวิเคราะห์รูปแบบการบริหารธุรกิจร้านกาแฟ โดยพิจารณาว่าผู้ประกอบการมีการจัดการความรู้ในกระบวนการดำเนินธุรกิจอย่างไร ความรู้ใดเป็นความรู้เฉพาะบุคคล และความรู้ใดถูกพัฒนาเป็นระบบที่ช่วยเสริมสร้างศักยภาพและความยั่งยืนของธุรกิจ ทั้งนี้ Nonaka และ Takeuchi เสนอโมเดล SECI เพื่ออธิบายการสร้างและหมุนเวียนความรู้ภายในองค์กรผ่าน 4 กระบวนการ ได้แก่ Socialization (การถ่ายทอดความรู้โดยนัยผ่านประสบการณ์ร่วม) Externalization (การแปลงความรู้โดยนัยเป็นความรู้ชัดแจ้ง) Combination (การรวมความรู้ชัดแจ้งจากหลายแหล่งให้เกิดองค์ความรู้ใหม่) และ Internalization (การนำความรู้ชัดแจ้งไปใช้จนกลายเป็นความรู้โดยนัย) ซึ่งทั้งสี่กระบวนการเชื่อมโยงกันเป็นวัฏจักรการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (Nonaka & Takeuchi, 1995) งานวิจัยนี้ใช้โมเดล SECI เป็นกรอบในการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ในร้านกาแฟ เช่น การสอนงานบาริสต้า การจัดทำสูตรเครื่องดื่มหรือคู่มือการทำงาน และการนำความรู้ไปใช้จริง เพื่อสะท้อนระดับความเป็นระบบของการจัดการความรู้ในธุรกิจร้านกาแฟ นอกจากนั้น การวิจัยนี้นำแนวคิดของ Wiig มาใช้วิเคราะห์โครงสร้างการจัดการความรู้ของร้านกาแฟ ว่ามีการพัฒนาความรู้จากระดับบุคคลไปสู่ระดับองค์กรหรือไม่ และมีระบบหรือกลไกใดที่สนับสนุนการแลกเปลี่ยนและใช้ความรู้ภายในร้านกาแฟ (Wiig, 1993)

ในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟ องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องคือ แนวคิดการจัดการต้นทุนมุ่งเน้นการวางแผน ควบคุม และประเมินต้นทุนในการดำเนินธุรกิจ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดความสูญเสีย โดยอาศัยความรู้ด้านการคำนวณต้นทุนวัตถุดิบ ค่าแรง ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน และการกำหนดราคาที่เหมาะสม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อความอยู่รอดของธุรกิจขนาดย่อม (บริษัท เอ็น แอล คอฟฟี่ เทรดดิ้ง จำกัด, 2561) และการจัดการทรัพยากรมนุษย์ให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพบุคลากร การถ่ายทอดทักษะ การสร้างแรงจูงใจ และการรักษาพนักงานให้มีคุณภาพ ซึ่งมีผลโดยตรงต่อคุณภาพการบริการและภาพลักษณ์ของธุรกิจร้านกาแฟ โดยใช้วิเคราะห์การจัดการความรู้ด้านบุคลากร เช่น การฝึกอบรมบาริสต้า การเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อสะท้อนความพร้อมของร้านกาแฟในการพัฒนาทุนมนุษย์อย่างยั่งยืน แนวคิดทฤษฎีที่สำคัญคือการจัดการการตลาดและการจัดการความเสี่ยง ที่มุ่งเน้นการสร้างคุณค่า การสื่อสารกับลูกค้า และการสร้างความแตกต่างทางการแข่งขัน ขณะที่แนวคิดการจัดการความเสี่ยงมุ่งเน้นการรับมือกับความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ การแข่งขัน และวิกฤตที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต (Henrie & Hedgepeth, 2003) โดยนำมาวิเคราะห์ว่าผู้ประกอบการร้านกาแฟนำความรู้ด้านการตลาดและการจัดการความเสี่ยงมาใช้ในการตัดสินใจและปรับตัวอย่างไร และการจัดการความรู้มีบทบาทในการเสริมสร้างความอยู่รอดและความยั่งยืนของธุรกิจในบริบทเมืองเชียงใหม่อย่างไร และแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวนำมาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้ ดังภาพที่ 1

กรอบแนวคิดในการวิจัย

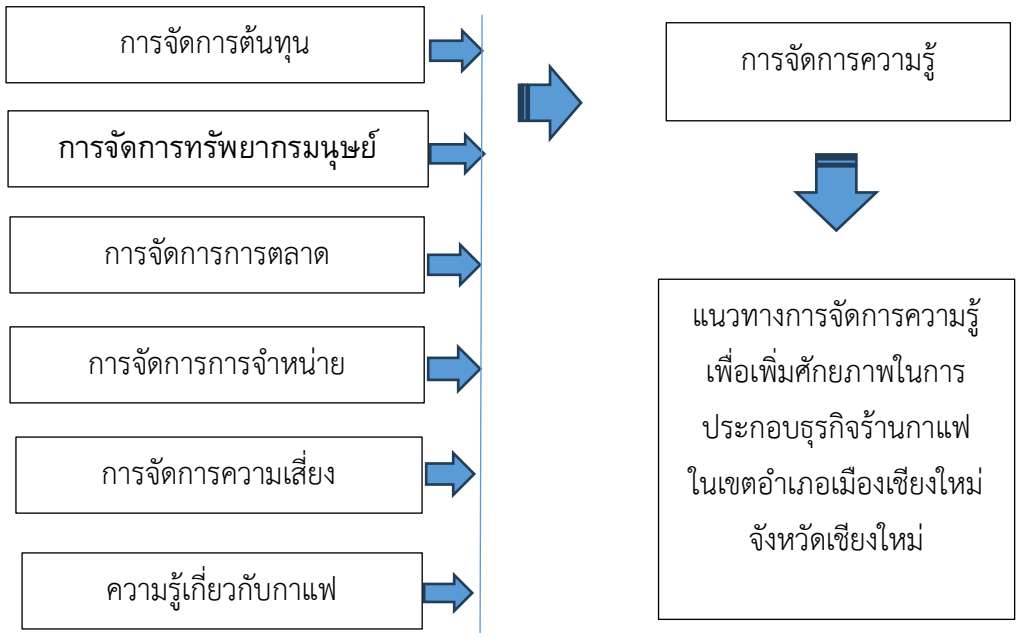

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดการความรู้การประกอบธุรกิจร้านกาแฟในจังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาโอกาส ปัญหา และอุปสรรคในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟในจังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อเสนอแนวทางการความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยใช้การออกแบบการวิจัยเชิงคุณภาพแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายและทำความเข้าใจปรากฏการณ์การจัดการความรู้ของธุรกิจร้านกาแฟ โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การศึกษาจากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และ (2) การเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งเชิงแนวคิดและเชิงประจักษ์ สำหรับพื้นที่ในการศึกษาคือร้านกาแฟในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีจำนวนร้านกาแฟหนาแน่น มีความหลากหลายของรูปแบบธุรกิจ และมีการแข่งขันสูง เหมาะสมต่อการศึกษาการจัดการความรู้ในสถานการณ์จริงของผู้ประกอบการร้านกาแฟ โดยผู้ให้ข้อมูลหลักและเกณฑ์การคัดเลือกมีจำนวนทั้งสิ้น 13 คน แบ่งออกเป็น

4 กลุ่ม ได้แก่ (1) เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ จำนวน 1 คน (2) บาริสต้า จำนวน 4 คน (3) เจ้าของธุรกิจร้านกาแฟ จำนวน 4 คน และ (4) ผู้บริโภคกาแฟ จำนวน 4 คน

การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีเกณฑ์สำคัญ ได้แก่เป็นผู้ที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับธุรกิจร้านกาแฟโดยตรง ทั้งในด้านการผลิต การแปรรูป การให้บริการหรือการบริโภค และมีประสบการณ์จริงในการประกอบธุรกิจหรือใช้บริการร้านกาแฟในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ สำหรับร้านกาแฟหรือพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเป็นร้านที่ได้รับความนิยม หรือมีบทบาทในพื้นที่สำคัญ เช่น ย่านประตูท่าแพ ย่านนิมมานเหมินทร์ และย่านเจริญเมือง และเป็นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการความรู้ การดำเนินธุรกิจ และการปรับตัวในภาวะวิกฤตได้ เกณฑ์ดังกล่าวช่วยให้ข้อมูลที่ได้สะท้อนบริบทจริงของธุรกิจร้านกาแฟในพื้นที่ศึกษาอย่างรอบด้าน สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบปลายเปิด (In-depth Interview) ซึ่งพัฒนาตามวัตถุประสงค์การวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ โดยดำเนินการตามขั้นตอน ได้แก่ การจัดระเบียบข้อมูล การกำหนดรหัสข้อมูล การสร้างข้อสรุปชั่วคราว การสังเคราะห์เป็นบทสรุป และการพิสูจน์ความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และส่วนสุดท้ายคือการนำเสนอข้อมูลใช้การบรรยายเชิงพรรณนา ประกอบแผนภาพและการอธิบายเชื่อมโยงตามประเด็นการวิจัย เพื่อสะท้อนกระบวนการจัดการความรู้ บริบทการดำเนินธุรกิจ และข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

รูปแบบการจัดการความรู้ในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟ ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยพบว่า การจัดการความรู้ในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟในพื้นที่ศึกษาเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดห่วงโซ่การดำเนินธุรกิจ ตั้งแต่การปลูกกาแฟ การแปรรูปเมล็ดกาแฟ การคั่ว การจัดเก็บ การชง การบริการลูกค้า จนถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการบริหารจัดการร้าน ความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้เชิงปฏิบัติที่สั่งสมจากประสบการณ์ของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ผู้ประกอบการ และบาริสต้า ซึ่งอยู่ในรูปของความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) และถ่ายทอดผ่านการเรียนรู้จากการลงมือทำ การฝึกงาน และการแลกเปลี่ยนภายในร้าน มากกว่าการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ และแม้ว่าร้านกาแฟที่ประสบความสำเร็จจะมีการรวบรวม แบ่งปัน และใช้ความรู้ในการควบคุมคุณภาพสินค้าและบริการอย่างต่อเนื่อง แต่โดยภาพรวมยังพบว่าการจัดการความรู้ขาดรูปแบบที่เป็นทางการ ไม่มีระบบฐานข้อมูลหรือแนวปฏิบัติมาตรฐานที่ชัดเจน ส่งผลให้ความรู้ยังคงผูกติดอยู่กับบุคคลและเสี่ยงต่อการสูญหายเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงบุคลากร

โอกาส ปัญหา และอุปสรรคของผู้ประกอบการร้านกาแฟในกระบวนการจัดการความรู้

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ธุรกิจร้านกาแฟในจังหวัดเชียงใหม่มีโอกาสสำคัญจากการเป็นแหล่งปลูก กาแฟคุณภาพดี วัฒนธรรมการดื่มกาแฟที่เข้มแข็ง การเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยว และการขยายตัวของร้านกาแฟในฐานะพื้นที่ทางสังคม อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการต้องเผชิญกับการแข่งขันที่รุนแรงจากร้านกาแฟ รายย่อย ร้านแฟรนไชส์ และสินค้าทดแทน เช่น กาแฟจากร้านสะดวกซื้อ สำหรับปัญหาและอุปสรรคสำคัญ ได้แก่ การขาดความรู้เชิงระบบด้านการบริหารต้นทุน การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การตลาด การจัดจำหน่าย และการบริหารความเสี่ยง ความรู้ที่ใช้ในการตัดสินใจส่วนใหญ่ยังอาศัยประสบการณ์ส่วนบุคคลมากกว่าข้อมูลเชิงวิเคราะห์ ส่งผลให้ธุรกิจมีความเปราะบางต่อความผันผวนทางเศรษฐกิจ สถานการณ์โรคระบาด การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้บริโภค และปัจจัยเสี่ยงด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ฝุ่น PM 2.5 หรือข้อจำกัดด้านทำเลที่ตั้ง

แนวทางการจัดการความรู้ที่ช่วยเสริมสร้างศักยภาพและความยั่งยืนของธุรกิจร้านกาแฟ

จากการสังเคราะห์ผลการวิจัย บทที่ 5 และบทที่ 6 เสนอว่า การเพิ่มศักยภาพและความยั่งยืนของธุรกิจร้านกาแฟควรอาศัยแนวทางการจัดการความรู้เชิงบูรณาการ โดยเชื่อมโยง คน กระบวนการ และการเรียนรู้ร่วมกัน ผู้ประกอบการควรพัฒนาระบบการจัดการความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของร้านกาแฟ เช่น การจัดทำฐานข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเมล็ดกาแฟ การคั่ว การชง และการบริการ การฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง และการสร้างวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในร้าน นอกจากนี้ ควรนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้สนับสนุนการจัดเก็บและถ่ายทอดความรู้ รวมถึงการนำองค์ความรู้ไปใช้ในการบริหารต้นทุน การตลาด การจัดจำหน่ายผ่านแพลตฟอร์มเดลิเวอรี่ และการจัดการ ความเสี่ยง แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ลดความเปราะบางของธุรกิจ และสนับสนุนการเติบโตอย่างยั่งยืนของธุรกิจร้านกาแฟในระยะยาว

อภิปรายผล

การอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ที่ 1 รูปแบบการจัดการความรู้ในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การจัดการความรู้ในการประกอบธุรกิจ ร้านกาแฟในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตลอดห่วงโซ่ธุรกิจ โดยเฉพาะเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ บาริสต้า และผู้ประกอบการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการความรู้ที่มองว่าความรู้จำนวนมากในองค์กรเป็นความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) ที่ถ่ายทอดผ่านการปฏิบัติ การมีปฏิสัมพันธ์และการทำงานร่วมกัน มากกว่าการจัดเก็บในรูปเอกสารหรือระบบอย่างเป็นทางการ (Wiig, 1993; Nonaka & Takeuchi, 1995) ลักษณะดังกล่าวสะท้อนกระบวนการสร้างความรู้ตามโมเดล SECI โดยเฉพาะขั้น

Socialization และ Internalization ซึ่งความรู้ ถูกถ่ายทอดผ่านการทำงานจริงและประสบการณ์ร่วมกันในร้านกาแฟ อย่างไรก็ตาม การขาดกระบวนการ Externalization และ Combination อย่างเป็นระบบ ทำให้ความรู้ไม่ถูกพัฒนาเป็นองค์ความรู้ขององค์กรอย่างแท้จริง ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานของ Henrie และ Hedgepeth (2003) ที่ชี้ว่าธุรกิจขนาดย่อมมักมีข้อจำกัดด้านโครงสร้างการจัดการความรู้ และพึ่งพาความรู้เฉพาะบุคคลเป็นหลัก ในมิติของต้นทุนและกำไร สอดคล้องกับงานของ เกรียงไกร นามนัย (2562) ที่ศึกษาศักยภาพการบริหารต้นทุน และการวางแผนกำไรของธุรกิจ SMEs ในมหาสารคาม ซึ่งชี้ว่าการบริหารต้นทุนทั้งภาพรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมาก และการระดมความคิดหลากหลายเพื่อวิเคราะห์ต้นทุนสัมพันธ์กับความได้เปรียบเชิง การแข่งขันขององค์กร (เกรียงไกร นามนัย, 2562) ผลการวิจัยนี้พบว่าความรู้ด้านต้นทุนต้องถูกยกระดับจากความรู้เฉพาะตัวไปสู่ระบบและกระบวนการ เพื่อให้เกิดการตัดสินใจที่มีข้อมูลรองรับ (data-informed) ไม่ใช่การตัดสินใจแบบสัญชาตญาณเพียงอย่างเดียว ซึ่งสอดรับกับผลงานวิจัยที่สนับสนุนว่าปัญหาธุรกิจจำนวนมากไม่ได้อยู่ที่การขาดความรู้ แต่เป็นการขาดระบบการรวบรวม การถ่ายทอด และการใช้ความรู้ ดังนั้นการจัดการความรู้จึงเป็นการรวบรวม จัดระเบียบ พัฒนา จัดเก็บความรู้ให้เข้าถึงได้ เพื่อยกระดับการปฏิบัติงานและสร้างความได้เปรียบการแข่งขัน โดยมีองค์ประกอบหลักคน เทคโนโลยี และกระบวนการความรู้ (อุรัชชา สุวพานิช, 2560) อันเป็นการนำ KM ไปสู่การปฏิบัติ แบบเป็นขั้นตอน (10 ขั้นตอน) ซึ่งช่วยแปลงจากแนวคิดไปเป็นเครื่องมือจัดการจริง (Anderson & Plomp, 2003)

สำหรับการอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ธุรกิจร้านกาแฟในจังหวัดเชียงใหม่มีโอกาสจากบริบทเชิงพื้นที่ วัฒนธรรมการดื่มกาแฟ และแหล่งวัตถุดิบคุณภาพ แต่ยังเผชิญปัญหาและอุปสรรคด้านการบริหารต้นทุน การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การตลาด และการจัดการความเสี่ยง สอดคล้องกับแนวคิดของ Wiig (1993) ที่ระบุว่า หากองค์กรไม่สามารถพัฒนาและใช้ความรู้ในระดับองค์กรได้ อย่างเป็นระบบ จะส่งผลให้เกิดความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงภายนอก ผลการวิจัยสามารถอภิปรายร่วมกับงานของ นวพล แก้วสุวรรณ (2563) ที่ชี้ว่า KM จะเกิดประโยชน์จริงเมื่อองค์กรตระหนักว่าทรัพยากรมนุษย์เป็นตัวขับเคลื่อนกระบวนการจัดการความรู้นำไปสู่สมรรถนะและประสิทธิภาพงานที่สูงขึ้น (นวพล แก้วสุวรรณ, 2563) ในกรณีร้านกาแฟบุคลากรที่สำคัญอย่างบาริสต้าจึงไม่ใช่เพียงแรงงานบริการ แต่เป็นผู้ครอบครองความรู้หน้างาน (frontline knowledge holder) ที่ควรถูกออกแบบให้มีบทบาทในระบบรวบรวมและถ่ายทอดความรู้เช่น บันทึกปัญหา ข้อร้องเรียน สูตรกาแฟที่ได้ผลและวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เป็นต้น

สำหรับการอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ที่ 3 ข้อเสนอแนวทางการจัดการความรู้เชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงคน กระบวนการ และการเรียนรู้ร่วมกัน มีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการความรู้ของ Nonaka และ Takeuchi, 1995) ที่เน้นการสร้างวงจรการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องผ่านกระบวนการ SECI รวมถึงแนวคิดของ (Wiig (1993) ที่มองว่าการจัดการความรู้ต้องมุ่งไปสู่การใช้ประโยชน์จริง ไม่ใช่เพียง การจัดเก็บข้อมูล การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้สนับสนุนการจัดเก็บและถ่ายทอดความรู้ รวมถึงการนำองค์ความรู้ไปใช้ในการบริหารต้นทุน การตลาด และการจัดการความเสี่ยง สอดคล้องกับข้อเสนอของ (Henrie และ Hedgepeth, 2003) ที่ชี้ว่าการจัดการความรู้ที่มีประสิทธิภาพจะช่วยเพิ่มขีดความสามารถ ในการแข่งขัน และสนับสนุนความยั่งยืนของ

องค์กร โดยเฉพาะในบริบทของธุรกิจขนาดย่อมที่ต้องเผชิญการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในด้านความสำเร็จของธุรกิจร้านกาแฟ งานของ (วัฒนา รสชา, 2554) พบองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับความสำเร็จ เช่น เอกลักษณ์ธุรกิจ คุณภาพบริการ การส่งเสริมการตลาด และระบบการบริหารจัดการ (วัฒนา รสชา, 2554) ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยนี้

สรุป

การวิจัยเรื่อง “การเพิ่มศักยภาพในการประกอบธุรกิจร้านกาแฟในบริบทเมืองเชียงใหม่ด้วยการจัดการความรู้” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ของผู้ประกอบการร้านกาแฟ 2) วิเคราะห์โอกาส ปัญหา และอุปสรรคในการดำเนินธุรกิจ และ 3) เสนอแนวทางการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความยั่งยืนของธุรกิจ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ อาศัยการศึกษาเอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนามผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 13 คน ซึ่งเป็นผู้ประกอบการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในห่วงโซ่ธุรกิจกาแฟในจังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยพบว่า ธุรกิจร้านกาแฟในจังหวัดเชียงใหม่มีการเติบโตอย่างต่อเนื่องและมีความหลากหลายสูง อันเป็นผลจากปัจจัยเชิงพื้นที่ วัฒนธรรมการบริโภคกาแฟ และการขยายตัวของภาคการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ยังขาดระบบการจัดการความรู้ที่เป็นรูปธรรม โดยองค์ความรู้สำคัญในการดำเนินธุรกิจ เช่น การบริหารต้นทุน การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การตลาด และการจัดการความเสี่ยง ยังคงอยู่ในรูปของความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) และถ่ายทอดผ่านประสบการณ์ส่วนบุคคลมากกว่าการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้ธุรกิจมีความเปราะบางต่อความผันผวนทางเศรษฐกิจและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ การขาดกลไกในการรวบรวมและถ่ายทอดองค์ความรู้ในระดับองค์กร ทำให้การตัดสินใจเชิงธุรกิจพึ่งพาประสบการณ์เฉพาะบุคคลเป็นหลัก ซึ่งจำกัดศักยภาพในการแข่งขันในระยะยาว การนำแนวคิดการจัดการความรู้มาใช้จึงมีบทบาทสำคัญในการรวบรวม ถ่ายทอด และต่อยอดองค์ความรู้ภายในองค์กร เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์และลดความเสี่ยงในการดำเนินธุรกิจ โดยผลการวิจัยได้นำเสนอแนวทางการจัดการความรู้เชิงบูรณาการที่เชื่อมโยง “คน–กระบวนการ–การเรียนรู้” ผ่านการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในห่วงโซ่ธุรกิจกาแฟ การเรียนรู้จากการปฏิบัติ (learning by doing) และการนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้อย่างเป็นระบบ แนวทางดังกล่าวประกอบด้วย (1) การพัฒนาระบบการจัดการความรู้ภายในร้านเพื่อรวบรวม จัดเก็บ และถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านต้นทุน บุคลากร และการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ เพื่อลดการพึ่งพาความรู้เฉพาะบุคคล (2) การกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติงานและส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันภายในองค์กร เพื่อรักษาคุณภาพบริการและลดความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงบุคลากร (3) การใช้ข้อมูลต้นทุนและยอดขายเป็นฐานในการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ เพื่อลดความเสี่ยงด้านการเงิน และ (4) การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในห่วงโซ่ธุรกิจกาแฟ รวมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการจัดการความรู้และการตลาด

โดยสรุป การจัดการความรู้เชิงบูรณาการไม่เพียงช่วยเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันของธุรกิจร้านกาแฟในเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความยั่งยืนของธุรกิจในบริบทเมืองเชียงใหม่ในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ผู้ประกอบการร้านกาแฟควรพัฒนาระบบการจัดการความรู้ภายในธุรกิจอย่างเป็นรูปธรรม โดยเริ่มจากการรวบรวมองค์ความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติงานจริง เช่น สูตรการชง มาตรฐานการบริการ การควบคุมต้นทุน และการจัดการความเสี่ยง เพื่อให้สามารถถ่ายทอดและนำไปใช้ต่อยอดได้อย่างต่อเนื่อง โดยผู้ประกอบกการธุรกิจควรส่งเสริมให้บุคลากรทุกระดับ โดยเฉพาะบาริสต้าและพนักงานหน้าร้าน มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสะท้อนประสบการณ์การทำงาน เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ร่วมกันภายในธุรกิจ ทั้งนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา หรือเครือข่ายผู้ประกอบการ ควรสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการร้านกาแฟผ่านกิจกรรมอบรมหรือเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการจัดการความรู้ การบริหารต้นทุน และการตลาด

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการสนับสนุนธุรกิจร้านกาแฟ ในฐานะธุรกิจบริการที่มีบทบาทต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น โดยส่งเสริมการจัดการความรู้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายพัฒนา SMEs และควรสนับสนุนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ตลอดห่วงโซ่ธุรกิจกาแฟ ตั้งแต่เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟจนถึงผู้ประกอบการร้านกาแฟ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจในระดับพื้นที่

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณหรือการวิจัยแบบผสมผสาน เพื่อทดสอบผลของการจัดการความรู้ต่อผลการดำเนินงานและความยั่งยืนของธุรกิจร้านกาแฟ ในเชิงเปรียบเทียบ และควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังพื้นที่เมืองอื่นๆ หรือกลุ่มธุรกิจบริการ ประเภทอื่น เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการความรู้และปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของธุรกิจ และควรศึกษาบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลในการสนับสนุนการจัดการความรู้ของธุรกิจร้านกาแฟ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทเศรษฐกิจดิจิทัลในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

เกรียงไกร นามนัย. (2562). ศักยภาพในการบริหารต้นทุนและการวางแผนกำไรที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของธุรกิจ SMEs ในจังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. สืบค้นจาก https://fulltext.rmu.ac.th/fulltext/2562/M127730/Namnai%20Kriengkrai.pdf

นวพล แก้วสุวรรณ. (2563). การจัดการความรู้เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของธุรกิจสตาร์ทอัพในประเทศไทย. *วารสารนาคบุตรปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช*, 12(3), 213–210.

บริษัท เอ็น แอล คอฟฟี่ เทรดดิ้ง จำกัด. (2561). *คู่มือการบริหารจัดการธุรกิจร้านกาแฟ*. กรุงเทพฯ: บริษัท เอ็น แอล คอฟฟี่ เทรดดิ้ง จำกัด.

วัฒนา รสชา. (2554). *การศึกษาศักยภาพการจัดการธุรกิจที่มีผลต่อความสำเร็จของธุรกิจร้านกาแฟสด อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม (การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต).* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อุรัชชา สุวพานิช. (2560). *การจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM). สืบค้น 19 กุมภาพันธ์ 2566, จาก.* https://erp.mju.ac.th/acticleDetail.aspx?qid=669

Anderson, T., & Plomp, T. (2003). *Theory and practice of online learning*. Athabasca University.

Davenport, T. H., & Prusak, L. (1998). *Working knowledge: How organizations manage what they know*. Harvard Business School Press.

Grant, R. M. (1996). Toward a knowledge-based theory of the firm. *Strategic Management Journal*, 17(S2), 109–122. https://doi.org/10.1002/smj.4250171110

Henrie, M., & Hedgepeth, O. (2003). A conceptual framework for knowledge management in small businesses. *Journal of Knowledge Management Practice*, 4(1).

Henrie, M., & Hedgepeth, O. (2003). A conceptual framework for knowledge management in the context of organizational learning. *International Journal of Production Research*, 41(2), 247–265.

International Coffee Organization. (2023). *Coffee market report 2023*. https://www.ico.org

Nonaka, I., & Takeuchi, H. (1995). *The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation*. Oxford University Press.

OECD. (2019). *SME and entrepreneurship outlook 2019*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/34907e9c-en

Wiig, K. M. (1993). *Knowledge management foundations: Thinking about thinking—How people and organizations create, represent, and use knowledge*. Schema Press.

World Bank. (2022). *Global economic prospects 2022*. World Bank Publications. https://www.worldbank.org

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Determinants of International Educational Experiences in Private Universities

Lan Peng[1*], & Fuangfa Amponstira[2]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Lan Peng*
Faculty of Management, Shinawatra University, Thailand.
Email: 358731523@qq.com

2. Fuangfa Amponstira
Faculty of Management, Shinawatra University, Thailand.
Email: fuangfa.a@siu.ac.th

Keywords:
Institutional Support, Financial Resources, International Partnerships, International Learning Readiness

Article history:
Received: 31/01/2026
Revised: 11/01/2026
Accepted: 10/03/2026
Available online: 18/04/2026

How to Cite:
Peng, L. & Amponstira, F. (2026). Determinants of International Educational Experiences in Private Universities. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 103-115.

ABSTRACT

International educational experiences have become a critical component of higher education, providing students with global competencies, intercultural awareness, and enhanced employability. However, private universities often face significant constraints that shape their ability to offer robust international programs. This quantitative study investigates the factors influencing international educational experiences in private universities, focusing on four key dimensions: Institutional Support, Financial Resources, International Partnerships, and International Learning Readiness. A structured questionnaire was administered to 400 undergraduate students enrolled in private universities with existing internationalization initiatives. Data were analyzed using Structural Equation Modeling to determine the direct and indirect effects of each factor on students' international participation.

Results indicate that Institutional Support and International Partnerships have a strong positive impact on students perceived accessibility to international programs, while Financial Resources remain the most significant barrier. International Learning Readiness, particularly English proficiency, cultural readiness, and motivation, was found to be a critical determinant of intention to participate in international programs. The final SEM model demonstrated good fit indices (CFI > 0.95, RMSEA < 0.06), supporting the theoretical framework. The study highlights the need for private universities to develop stronger institutional systems, expand sustainable partnerships, and increase financial aid mechanisms to improve program accessibility. Recommendations include strategic investment in international offices, expanding scholarship programs, and implementing pre-departure training initiatives. Overall, this research

contributes empirical evidence supporting policy formulation and internationalization strategies in private higher education.

Introduction

Internationalization has become a central agenda in higher education, driven by globalization and the need for graduates who can operate in diverse, international contexts. Universities now integrate various forms of international educational experiences—such as study abroad, exchange programs, internships, and virtual collaboration—as key strategies to enhance employability, institutional reputation, and students' intercultural competencies (Altbach & Knight, 2015; de Wit, 2020). However, significant disparities exist between public and private universities in implementing internationalization. Private institutions, especially in emerging economies, often face financial constraints, limited infrastructure, and weaker global partnerships, which restrict their ability to provide accessible and high-quality international programs (Marginson, 2018; Mok & Neubauer, 2016). As a result, student access to international opportunities is often uneven and limited. Student participation is also shaped by institutional support, including clear communication, advising services, scholarships, and administrative efficiency. Strong institutional support increases student engagement, while weak systems can discourage participation even among interested students (Jones, 2014; Salisbury et al., 2013). Financial barriers remain a major obstacle, as costs related to travel, tuition, visas, and living expenses often exclude students from lower socioeconomic backgrounds (OECD, 2019; Whatley, 2017). In addition, international partnerships and institutional readiness play a crucial role in shaping opportunities. Effective collaborations enable mobility and academic exchange, but many private universities struggle to establish and sustain such networks due to limited resources (Knight, 2012; Qiang, 2013). Students' own international learning readiness—such as language ability, cultural openness, and confidence—also influences their willingness to participate (Anderson & Lawton, 2015; Luo & Jamieson-Drake, 2015). Despite growing research on internationalization, limited attention has been given to private universities, particularly in Southeast Asia, where they serve a large proportion of students (Mok & Marginson, 2021). To address this gap, this study examines four key determinants of international educational experiences in private universities: institutional support, financial resources, international partnerships, and international learning readiness.

Using a quantitative Structural Equation Modeling (SEM) approach, the study investigates how these factors influence students' access to and engagement with international programs. The findings aim to inform policy and institutional strategies that enhance equity and expand meaningful international learning opportunities in private higher education.

Literature Review and Theoretical Framework

Internationalization has become a central theme in contemporary higher education, reflecting the global rise of academic mobility, cross-border collaboration, and international knowledge exchange. While its definition continues to evolve, scholars generally conceptualize internationalization as a process that integrates intercultural, international, and global dimensions into the purpose, functions, and delivery of higher education (Knight, 2012; de Wit, 2020). This process encompasses a wide range of activities, including student and staff mobility,

international partnerships, transnational education, curriculum internationalization, and collaborative online learning initiatives. As universities compete in an increasingly globalized academic landscape, internationalization has become essential for institutional reputation, student employability, and engagement in global knowledge production (Altbach & Knight, 2015).

Internationalization in Higher Education

Student mobility remains one of the most prominent dimensions of higher education internationalization. Opportunities such as study abroad programs, international internships, and exchange programs provide students with exposure to diverse cultural contexts and global learning environments. Research indicates that participation in mobility programs enhances graduates' intercultural competence, communication skills, adaptability, and global awareness (Anderson & Lawton, 2015; Luo & Jamieson-Drake, 2015). Beyond individual benefits, international mobility also strengthens institutional networks and fosters global academic collaboration. Another major component of internationalization is curriculum reform. Universities increasingly integrate global perspectives into course content, embed intercultural communication competencies, and develop internationally oriented learning outcomes. Such curricular innovations aim to internationalize the "home campus experience," ensuring that all students—regardless of their ability to travel—gain exposure to global perspectives (Leask, 2015). Internationalization at home also helps institutions address equity concerns by broadening access to intercultural learning. International partnerships serve as the structural backbone of global engagement. These partnerships involve bilateral or multilateral agreements that facilitate student exchanges, faculty collaboration, joint research, dual-degree programs, and capacity-building initiatives. Effective partnerships allow universities to share resources, expand academic opportunities, and improve institutional visibility within the global academic community (Damrongsiri et al., 2022; Qiang, 2013). However, establishing and sustaining partnerships requires significant administrative capacity, financial investment, and strategic planning—factors that may vary across institutional types.

Challenges of Internationalization in Private Universities

Although the benefits of internationalization are well-documented, private universities often face unique challenges that restrict their capacity to offer comprehensive international programs. Unlike public universities, which frequently benefit from government subsidies, national funding schemes, and long-established global networks, private institutions must often operate with limited financial and structural resources (Mok & Neubauer, 2016). These constraints affect their ability to develop international offices, recruit globally competent staff, or maintain long-term international partnerships. Financial limitations represent one of the most significant barriers. International mobility programs often involve substantial costs, including travel expenses, insurance, visa processing, and tuition fees. When private universities lack sufficient scholarships, grants, or external funding opportunities, participation becomes disproportionately accessible to students from higher socioeconomic backgrounds (Whatley, 2017). Consequently, unequal access to global learning opportunities reinforces existing socioeconomic disparities. Structural and administrative challenges further impede internationalization efforts. Private universities sometimes lack the institutional infrastructure

required to support international engagement—such as dedicated international relations offices, trained administrative personnel, or well-developed mobility procedures (Marginson, 2018). Inefficient administrative processes, fragmented communication, and limited guidance services can discourage students from pursuing international opportunities, even when programs technically exist. Furthermore, private universities may struggle to compete for international recognition or visibility. Limited global reputation can restrict their ability to establish high-quality partnerships, attract international students, or participate in prestigious academic networks (Mazzarol & Soutar, 2001). Without strong institutional branding or research output, their capacity to engage in meaningful global collaborations may remain constrained. These challenges underscore the importance of examining the internal and external factors that influence the international educational experiences of students enrolled in private HEIs. The present study focuses on four constructs that repeatedly appear in the literature as key determinants of student engagement in internationalization: Institutional Support, Financial Resources, International Partnerships, and International Learning Readiness.

Institutional Support

Institutional Support refers to the degree to which universities provide the administrative, academic, and informational structures required to facilitate students' participation in international programs. This includes academic advising, pre-departure orientation, accessible mobility information, and operational support from international offices. Research shows that the availability and quality of institutional support strongly influence students' decisions to study abroad and their perceived accessibility of international opportunities (Salisbury et al., 2013; Jones, 2014). When institutions actively promote global learning, streamline administrative procedures, and ensure transparency, student engagement in international programs increases significantly.

Financial Resources

Financial Resources represent one of the most critical determinants of students' participation in international education. The high cost of international mobility—often exceeding domestic educational expenses—creates a substantial barrier for many students, particularly those in private institutions that typically rely on tuition-based revenue (OECD, 2019). Numerous studies confirm that financial constraints are the strongest predictor of whether students pursue international mobility, with underrepresented or economically disadvantaged students participating at much lower rates (Whatley, 2017). Scholarships, financial aid, and cost-sharing schemes are therefore essential for promoting equitable access to global learning.

International Partnerships

International Partnerships provide the structural foundation for universities to implement student mobility programs, collaborative teaching, and cross-border research initiatives. These partnerships enable credit transfer agreements, co-branded degrees, international internships, and faculty exchanges. Knight (2012) emphasizes that sustainable partnerships require long-term mutual commitment, alignment of institutional goals, and strong administrative

coordination. For private universities with limited visibility, developing these partnerships can be particularly challenging, yet they remain crucial for expanding international educational opportunities.

International Learning Readiness

International Learning Readiness encompasses several psychological, academic, and cultural competencies necessary for successful participation in international programs. Key components include language proficiency—especially English—intercultural communication skills, academic confidence, and emotional readiness for overseas experiences. Anderson and Lawton (2015) found that students perceived preparedness significantly influences their intention to participate in international mobility programs. Students who lack confidence or fear intercultural adjustment are less likely to engage abroad, even when opportunities are available. Universities can mitigate these concerns by providing language training, intercultural workshops, and pre-departure support.

Conceptual Framework

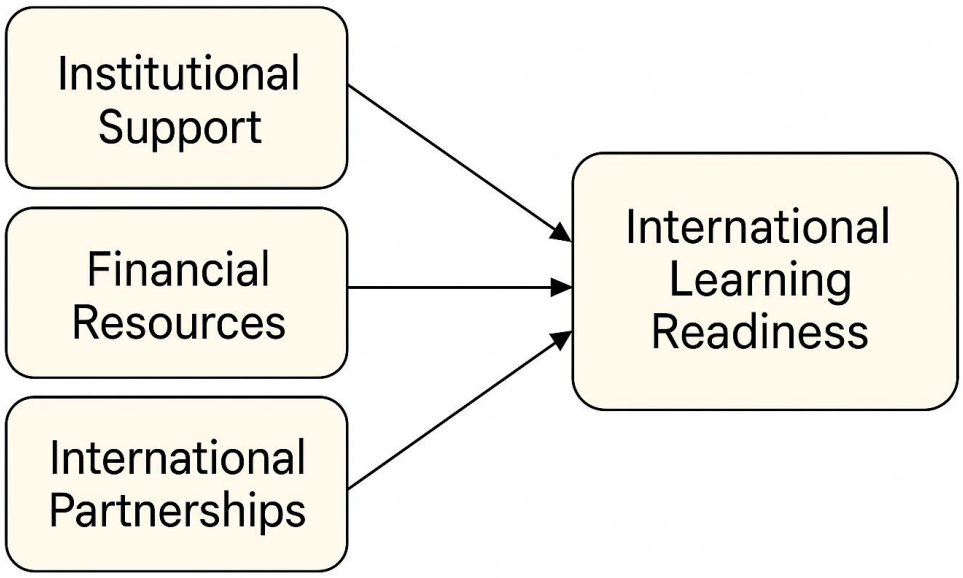

Figure 1 Theoretical Framework

Objectives

1. To investigate the effect of institutional support on students perceived accessibility to international educational programs.
2. To assess the influence of financial resources on students' ability to participate in international programs.

3. To analyze the role of international partnerships in facilitating student engagement in global learning opportunities.

4. To evaluate the impact of international learning readiness, including English proficiency, cultural adaptability, and motivation, on students' intention to participate in international experiences.

Methodology

This study employed a quantitative research design to examine the structural relationships among Institutional Support, Financial Resources, International Partnerships, and International Learning Readiness among students enrolled in private universities. A quantitative approach was selected because it enables the systematic measurement of latent constructs and the statistical testing of hypothesized relationships using large samples (Creswell & Creswell, 2018). Structural Equation Modeling (SEM) was adopted as the primary analytical technique because it allows for the simultaneous estimation of measurement models (via Confirmatory Factor Analysis) and structural relationships among variables. SEM is widely recognized as appropriate for studies involving complex theoretical frameworks and latent variables, making it well suited for this investigation.

Data were collected from 400 undergraduate students across multiple private universities offering internationalization initiatives. A stratified sampling strategy was used to ensure representation across academic faculties and year levels. Participants were required to be full-time students enrolled in programs where international activities—such as student exchanges, visiting faculty programs, or international collaboration projects—were available. The sample size of 400 meets and exceeds the recommended minimum for SEM analyses, which typically require at least 200 respondents or a ratio of 10–20 participants per estimated parameter (Kline, 2016). Participation was voluntary, and responses were collected anonymously through an online survey platform to ensure confidentiality.

The research instrument consisted of four multi-item scales measuring the key constructs: Institutional Support, Financial Resources, International Partnerships, and International Learning Readiness. Items were adapted from established internationalization and higher education measurement tools to ensure conceptual validity. A five-point Likert scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree) was used to assess participants' perceptions. Prior to full data collection, the instrument underwent expert review for content validity and was pilot-tested with 30 students to identify issues related to clarity and item wording. Feedback indicated that all items were understandable and relevant, and minor revisions were made to improve readability.

Instrument reliability and validity were evaluated using Cronbach's alpha and Confirmatory Factor Analysis (CFA). Cronbach's alpha coefficients for all constructs exceeded the acceptable threshold of .70, indicating strong internal consistency (Nunnally & Bernstein, 1994). CFA was conducted to assess the measurement model, examining factor loadings, Composite Reliability (CR), and Average Variance Extracted (AVE). All standardized loadings were above .60, CR values exceeded .80, and AVE values met the recommended minimum of .50 for convergent validity (Hair et al., 2019). Discriminant validity was confirmed using the Fornell–Larcker criterion. After validating the measurement model, SEM was performed to test the structural relationships among the constructs. Model fit indices—including CFI, TLI,

RMSEA, and SRMR—were examined to ensure the adequacy of the hypothesized model before interpreting the path coefficients.

Results

Confirmatory Factor Analysis (CFA) was conducted to assess the measurement model, examining factor loadings, Average Variance Extracted (AVE), and Composite Reliability (CR). All standardized loadings were above .60, CR values exceeded .80. and AVE values met the recommended minimum of .50 for convergent validity Table 1

Table 1 validation results of descriptive and correlation analysis

Construct	√AVE	CR	Cronbach's α	Assessment	Interpretation
Institutional Support	0.78	0.88	0.91	Pass	Strong convergent validity & high reliability
Financial Resources	0.62	0.79	0.82	Pass	Good convergent validity & internal consistency
International Partnership	0.74	0.85	0.89	Pass	Acceptable validity, barrier effect interpretable
International Learning Readiness	0.81	0.90	0.93	Pass	Excellent construct representation & reliability

The model fit indices indicated an excellent fit between the measurement model and the empirical data. The chi-square value ($\chi^2 = 2.1$, df = 3) is below the recommended value of 3.0. Additional fit indices demonstrated strong model adequacy: RMSEA = 0.05; GFI = 0.92; NFI = 0.93; TLI = 0.97; CFI = 0.96. All indices were within the thresholds commonly used to indicate good model fit in structural equation modeling Table 2

Table 2 model fitting index

Indicators	χ2 df	RMSEA	GFI	NFI	TLI	CFI
Judgment Criteria		Absolute fit < 0.06	Absolute fit > 0.90	Absolute fit > 0.90	Absolute fit > 0.90	Absolute fit > 0.90
Value	2.1 3	0.05	0.92	0.93	0.97	0.96

After validating the measurement models, Structural Equation Modeling (SEM) was conducted to examine the hypothesized causal relationships among institutional support, financial resources, international partnerships and international learning readiness. The research results showed that institutional support has a direct effect on international learning readiness (Beta = 0.64, $p < 0.01$)); financial resources have a direct effect on international learning readiness (Beta = 0.58, $p < 0.01$); and international partnerships have a direct effect on international learning readiness (Beta = 0.58, $p < 0.01$) Table 3

The model fit indices for the causal relationship among variables indicated an excellent fit between the measurement model and the empirical data. The chi-square value (χ^2 = 2.1, df = 3) is below the recommended value of 3.0. Additional fit indices demonstrated strong model adequacy: RMSEA = 0.05; GFI = 0.92; NFI = 0.93; TLI = 0.97; CFI = 0.96. All indices were within the thresholds commonly used to indicate good model fit in structural equation modeling Table 4

Table 3 The causal relationships among institutional support, financial resources, international partnerships and international learning readiness

Hypothesis	Path	Standardized Beta	t-value	S.E.	C.R.	P Values	Result
H1	Institutional Support → International Learning Readiness	0.64	12.8	0.050	12.80	<0.001	Supported
H2	Financial Resources → International Learning Readiness	0.58	10.6	0.055	10.55	<0.001	Supported
H3	International Partnerships → International Learning Readiness	0.71	15.2	0.047	15.11	<0.001	Supported

Table 4 The model fit indices for the causal relationships among variables

Indicators	χ2 df	RMSEA	GFI	NFI	TLI	CFI
Judgment Criteria		Absolute fit < 0.06	Absolute fit > 0.90	Absolute fit > 0.90	Absolute fit > 0.90	Absolute fit > 0.90
Value	2.1 3	0.05	0.93	0.94	0.96	0.95

The descriptive analysis provided an overview of students' perceptions of institutional support, financial resources, international partnerships, and international learning readiness. Overall, students reported moderate institutional support, indicating that while advisory services, communication, and information resources were recognized, they were not always perceived as fully accessible or sufficient. Financial resources were rated lower, highlighting cost-related barriers such as travel expenses, visa fees, and limited scholarships. International partnerships were also perceived at a moderate level, suggesting that although collaborations exist, students are not always fully aware of or able to access them. Overall, the findings indicate that internationalization efforts are present but uneven in accessibility, awareness, and financial support.

The Structural Equation Modeling (SEM) results showed an excellent model fit (CFI = 0.96, RMSEA = 0.05), confirming the adequacy of the proposed framework. Institutional Support had a significant positive effect on International Learning Readiness, indicating that better academic and administrative support enhances students' preparedness for international experiences. International Partnerships also showed a strong positive influence, suggesting that visible and

well-developed collaborations increase student readiness and interest. Financial Resources, however, had a significant negative effect, confirming that financial constraints reduce students' willingness and ability to participate in international programs.

Overall, the findings suggest that institutional support and international partnerships promote international learning readiness, while financial barriers remain a key limiting factor. These results emphasize the need for stronger support systems, improved partnership visibility, and expanded financial aid to enhance equitable access to international educational opportunities.

Discussion

This study set out to examine the key factors influencing students' participation in international educational programs, focusing on institutional support, financial resources, international partnerships, and international learning readiness. Overall, the findings reinforce a growing body of global research highlighting that both structural and individual factors jointly shape students' access to and engagement in internationalization opportunities.

First, in relation to Objective 1, the findings demonstrate that institutional support plays a significant role in enhancing students perceived accessibility to international programs. This result is consistent with recent studies emphasizing that universities with well-defined international strategies, efficient administrative systems, and clear communication channels significantly improve student engagement in global learning initiatives (Brandenburg et al., 2020; Jones & de Wit, 2022). Institutional mechanisms such as academic advising, program promotion, and mobility coordination appear to reduce informational and procedural barriers, thereby increasing students' awareness and confidence in accessing international opportunities. Furthermore, as noted by Streitwieser and Hofer (2022), the effectiveness of internationalization is not solely dependent on program availability, but on how well institutions operationalize and support these initiatives. The present findings therefore confirm that institutional support functions as a foundational enabler of international participation.

Second, addressing Objective 2, the study found that financial resources significantly influence students' ability to participate in international programs, with financial constraints acting as a major barrier. This aligns with recent research indicating that economic limitations remain one of the most persistent obstacles to equitable access in international education (Arias & Otero, 2021; Tran & Marginson, 2023). Costs related to travel, accommodation, and program fees often discourage students, particularly those from lower-income backgrounds or private institutions where tuition fees are already high. These findings highlight that even when institutional support and program availability are strong, financial barriers can undermine participation. Consequently, affordability emerges as a critical determinant of inclusivity in internationalization efforts.

Third, in line with Objective 3, the results reveal that international partnerships positively contribute to students' engagement in global learning opportunities. This supports recent analyses suggesting that long-term, sustainable, and academically integrated partnerships enhance both access and readiness for international programs (Leal et al., 2023). Strong partnerships can provide structured pathways for student mobility, facilitate credit transfer, and ensure program quality, all of which increase student confidence and participation. Consistent with the findings of Sutthadaanantaphokin et al. (2025), the effectiveness of partnerships lies not only in their existence but in their depth, continuity, and alignment with

institutional goals. Thus, international collaborations serve as strategic mechanisms that expand and legitimize international learning opportunities.

Finally, with regard to Objective 4, the study highlights the importance of international learning readiness—including English proficiency, cultural adaptability, and motivation—in shaping students' intention to participate in international experiences. These individual-level factors are critical in determining whether students feel prepared to engage in global environments. Students with higher levels of readiness are more likely to perceive international programs as achievable and beneficial. This finding is consistent with contemporary literature emphasizing that psychological and competency-based readiness complements structural support in driving participation. Without sufficient language skills, intercultural competence, and intrinsic motivation, students may be less inclined to take advantage of available opportunities, even when institutional and financial support are present.

Taken together, the findings support a broader global consensus that effective internationalization requires a holistic approach. While institutional support and international partnerships act as key enablers, financial constraints remain the most significant barrier limiting equitable participation. As highlighted by Klemenčič and Fumasoli (2022), private universities face particular challenges due to resource limitations and reliance on tuition-based funding, making financial support mechanisms even more crucial. Recent frameworks further argue that inclusive internationalization must simultaneously address institutional capacity, partnership quality, and economic accessibility (Streitwieser & Hofer, 2022).

In conclusion, this study contributes to ongoing discussions in international higher education by demonstrating that successful internationalization is not simply about increasing program availability, but about ensuring that students are supported, prepared, and financially able to participate. While institutional systems and partnerships provide the necessary infrastructure, addressing financial inequities remains essential for achieving truly inclusive and sustainable international education outcomes.

Conclusion

This study provides empirical evidence that can support private universities in enhancing their internationalization strategies and improving student participation in global learning opportunities. The findings confirm that institutional systems—such as administrative support, communication mechanisms, and well-structured international partnerships—play a decisive role in shaping students' readiness to engage in international education. Strengthening internal capacity, therefore, is not merely an operational improvement but a strategic priority that directly influences institutional competitiveness and student success in an increasingly globalized higher education environment. By developing more coherent internationalization policies, expanding cross-border collaborations, and increasing the visibility of mobility opportunities, private universities can foster a more supportive ecosystem that encourages students to pursue international learning.

Equally important is the need to invest in students' International Learning Readiness, which emerged as one of the strongest predictors of participation in international programs. Readiness encompasses language proficiency, cultural openness, academic confidence, and the psychological ability to adapt to new environments. Universities must therefore move beyond program availability and ensure that students are well-prepared to benefit from these opportunities. This includes offering language training, intercultural workshops, pre-departure

orientations, and personalized academic advising. When combined with targeted financial support mechanisms—such as scholarships, grants, and cost-sharing initiatives—these strategies can reduce long-standing barriers and promote more equitable access to international education. Ultimately, improving both institutional capacity and student readiness will enable private universities to create sustainable, inclusive, and globally competitive internationalization models.

Recommendations

Contribution to the Body of Knowledge

This study contributes to the growing literature on higher education internationalization by empirically demonstrating the dual importance of institutional capacity and individual student readiness in shaping participation in international learning programs. While prior research has often treated these dimensions separately, this study integrates them into a complementary framework, showing that institutional systems and personal preparedness jointly determine international engagement outcomes.

Furthermore, the findings extend understanding of International Learning Readiness as a multidimensional construct that includes not only cognitive and linguistic preparedness but also psychological adaptability and cultural openness. This broadens the conceptualization of readiness beyond academic preparedness alone and highlights its predictive power in explaining student participation behavior.

Future Research Directions

Future studies may expand this research in several important ways. First, comparative studies between public and private universities could help determine whether institutional type influences internationalization outcomes in different ways. Second, longitudinal research could examine how International Learning Readiness develops over time and how it translates into actual participation and post-exchange outcomes.

References

Altbach, P. G., & Knight, J. (2007). The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of Studies in International Education*, 11(3–4), 290–305.

Altbach, P. G., & Knight, J. (2015). The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of Studies in International Education*, 11(3–4), 290–305.

Anderson, P. H., & Lawton, L. (2015). Business school students' perceptions of study abroad programs. *Journal of Teaching in International Business*, 26(2), 105–120.

Anderson, P. H., & Lawton, L. (2015). The effects of study abroad on intercultural competence and personal development. *Frontiers: The Interdisciplinary Journal of Study Abroad*, 26, 1–18.

Arias, J., & Otero, M. (2021). Financial barriers and inequalities in student mobility participation. *International Journal of Educational Development*, 84, 102436.

Brandenburg, U., de Wit, H., Jones, E., & Leask, B. (2020). Internationalization in higher education for society (IHES). *Journal of Studies in International Education*, 24(2), 136–142.

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approach (5th ed.).* SAGE Publications.

Damrongsiri, T., Harnphanich, B., Snongtaweeporn, T., Channuwong, S., Benjawatanapon,W., Raktakanishtha, P., Wongsurakrai, S., & Siribensanont, C. (2022). Leadership of administrators for improving mission implementation of Thai Private Higher Education Institutions. *Journal of Positive School Psychology*, 6(9), 2558-2568.

de Wit, H. (2020). Internationalization of higher education: A critical review. *Higher Education Policy*, 33(1), 1–14.

de Wit, H. (2020). *Internationalization of higher education: A critical review.* (Various publications and policy reports on global higher education).

Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2019). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) (2nd ed.).* SAGE Publications.

Jones, E. (2014). Internationalization and employability in higher education. *Journal of Studies in International Education*, 18(2), 90–110.

Jones, E. (2014). *Internationalization and employability in higher education.* Routledge.

Jones, E., & de Wit, H. (2022). The future of internationalization in higher education: New directions and priorities. *International Higher Education*, 110, 3–5.

Knight, J. (2012). Concepts, rationales, and interpretive frameworks in the internationalization of higher education. *In Higher Education in the World 4: Higher Education's Commitment to Sustainability* (27–42). GUNI.

Klemenčič, M., & Fumasoli, T. (2022). Governing private higher education under global pressures: Challenges in funding and internationalization. *Higher Education Quarterly*, 76(3), 476–491.

Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling (4th ed.).* The Guilford Press.

Leal, F., Stallivieri, L., & Knight, J. (2023). Reframing international partnerships for post-pandemic higher education. *Higher Education Research & Development*, 42(5), 1263–1278.

Leask, B. (2015). *Internationalizing the curriculum.* Routledge.

Luo, J., & Jamieson-Drake, D. (2015). Predictors of study abroad intent, participation, and college outcomes. *Research in Higher Education*, 56(1), 29–56.

Luo, J., & Jamieson-Drake, D. (2015). Predictors of study abroad participation: Implications for higher education policy. *Journal of Studies in International Education*, 19(4), 323–338.

Marginson, S. (2018). Global field and global imagining: Bourdieu and worldwide higher education. *British Journal of Sociology of Education*, 39(2), 227–240.

Marginson, S. (2018). *Global perspectives on higher education.* Johns Hopkins University Press.

Mazzarol, T., & Soutar, G. N. (2001). *The global market for higher education: Sustainable competitive strategies for the new millennium.* Edward Elgar Publishing.

Mok, K. H., & Marginson, S. (2021). Higher education and policy in Asia: Globalization and institutional transformation. *Higher Education*, 81, 1–20.

Mok, K. H., & Neubauer, D. (2016). Higher education governance in crisis: A comparative study of Hong Kong and Taiwan. *Asia Pacific Journal of Education*, 36(1), 1–15.

Mok, K. H., & Neubauer, D. (2016). Higher education governance in Asia: Universities in a changing landscape. *Higher Education Policy*, 29(1), 1–18.

Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory (3rd ed.).* McGraw-Hill.

OECD. (2019). *Education at a Glance 2019: OECD indicators.* Organisation for Economic Co-operation and Development.

OECD. (2019). *Education at a glance 2019: OECD indicators.* OECD Publishing.

Qiang, Z. (2013). Internationalization of higher education: Towards a conceptual framework. *Policy Futures in Education*, 11(2), 201–210.

Qiang, Z. (2013). Internationalization of higher education in Asia: Challenges and opportunities. *Asia Pacific Education Review,* 14(2), 123–135.

Salisbury, M. H., Umbach, P. D., Paulsen, M. B., & Pascarella, E. T. (2013). Going global: Understanding the choice process of study abroad. *Research in Higher Education*, 54(4), 402–428.

Salisbury, M. H., Umbach, P. D., Paulsen, M. B., & Pascarella, E. T. (2013). The effects of study abroad on intercultural competence and career outcomes. *Research in Higher Education*, 54(2), 202–234.

Sutthadaanantaphokin, K., Channuwong, S., Moolngearn, P., Luangsmarnkul, P., & Wang, S. (2025). Transformational leadership influencing mission implementation of Thai Universities. *Sciences of Conservation and Archaeology*, 37(3), 58-67. https://doi.org/10.48141/sci-arch-37.3.25.7

Streitwieser, B., & Hofer, J. (2022). Global learning equity and the transformation of international higher education. *Frontiers in Education*, 7, 824112.

Tran, L. T., & Marginson, S. (2023). Global mobility, access, and inequality: Reconsidering international education in a shifting world. *Journal of International Students*, 13(2), 379–394.

Whatley, M. (2017). Equity and access in study abroad participation. *Journal of Studies in International Education*, 21(4), 314–331.

Whatley, M. (2017). The influence of socioeconomic status on study abroad participation. *Journal of Studies in International Education*, 21(2), 128–143.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Academic Article

Application Of Buddhist Principles in Creating Work-Life Balance in Modern Thai Society

การประยุกต์ใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในการสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานในสังคมไทยยุคใหม่

Phrabaidika Sunthorn Piyaputto Buaphat[1*]

พระใบฎีกาสุนทร ปิยปุตฺโต บัวพัตร์[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phrabaidika Sunthorn Piyaputto Buaphat*

พระใบฎีกาสุนทร ปิยปุตฺโต บัวพัตร์

Mahachulalongkornrajavidyalaya University,Mahavajiralongkornpalitherava darajavidyalaya Nakhon Pathom, Thailand.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย นครปฐม

Email: suntornpatana@gmail.com

คำสำคัญ:
หลักธรรม, สมดุลชีวิตและการทำงาน, พุทธศาสนา, สังคมไทยยุคใหม่

Keywords:
Dharma Principles, Work-Life Balance, Buddhism, Modern Thai Society

Article history:
Received: 11/12/2025
Revised: 25/01/2026
Accepted: 20/02/2026
Available online: 18/04/2026

How to Cite:
Buaphat, P. (2026). Application Of Buddhist Principles in Creating Work-Life Balance in Modern Thai Society. *Journal Dhamma for Life,* 32(3*),* 116-127.

ABSTRACT

This academic article aims to explore the application of Buddhist principles to create work-life balance in modern Thai society, which is facing continuous social, economic, and technological changes. Irregularities between personal and work life are a significant problem affecting people's physical and mental health, especially in the digital age where work and personal life often overlap. This study focuses on analyzing approaches to applying Buddhist principles to enhance quality of life and promote ethics in working effectively together with work.

This conceptual article presents a conceptual framework for key Buddhist principles related to life, such as mindfulness, concentration, the Four Noble Truths, and the Threefold Training. These principles can be applied to work in this highly complex era, including the application of Buddhist principles to time management, stress management, and the creation of a virtuous organizational culture. The article also offers practical approaches to applying Buddhist principles in the context of working from home, working in digital environments, and managing workplace relationships. This article focuses on a value analysis of Buddhist principles and considers their application at the individual and organizational levels, both in the context of digital work and increasingly fast-paced and complex lifestyles. This study aims to contribute to the development of a new conceptual framework that can significantly connect Buddhist principles to contemporary life. Both in theory and practice.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในการสร้างความสมดุลระหว่างชีวิต และการทำงานในสังคมไทยยุคใหม่ ซึ่งกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง ความไม่สมดุลระหว่างชีวิตส่วนตัว และงานเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลต่อสุขภาพกาย และจิตใจของประชาชน โดยเฉพาะ ในยุคดิจิทัลที่การทำงาน และชีวิตส่วนตัวมักทับซ้อนกัน การศึกษานี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์แนวทาง ในการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาปรับใช้เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี และส่งเสริมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตร่วมกับการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

บทความนี้เป็นบทความวิชาการเชิงแนวคิด (conceptual article) ซึ่งบทความได้นำเสนอกรอบแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เช่น สติ สมาธิ อริยสัจสี่, และหลักไตรสิกขา ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับการทำงานในยุคที่มีความซับซ้อนสูง ตลอดจนการใช้หลักธรรมในการบริหารเวลา การจัดการกับความเครียด และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มีคุณธรรม โดยบทความยังเสนอแนวทางการนำหลักธรรมไปใช้จริงในบริบทของการทำงานจากที่บ้าน การทำงานในสภาพแวดล้อมดิจิทัล และการบริหารความสัมพันธ์ในที่ทำงาน บทความฉบับนี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงคุณค่าของหลักธรรม และการพิจารณาแนวทางการประยุกต์ใช้ในระดับบุคคล และองค์กร ทั้งในบริบทของการทำงานภายใต้ระบบดิจิทัล และวิถีชีวิตที่มีความเร่งรีบและซับซ้อนมากขึ้น การศึกษานี้หวังจะมีส่วนช่วยในการพัฒนากรอบแนวคิดใหม่ที่สามารถเชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการดำรงชีวิตร่วมสมัยได้อย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในเชิงทฤษฎี และการปฏิบัติ

บทนำ

ในปัจจุบัน สังคมไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอย่างรวดเร็วในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และวัฒนธรรม อันเป็นผลสืบเนื่องจากการเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจดิจิทัล (Digital Economy) และการเปลี่ยนผ่านสู่รูปแบบการทำงานสมัยใหม่ที่มีความยืดหยุ่นมากขึ้น เช่น การทำงานแบบทางไกล (Work from Home) และการทำงานแบบผสมผสาน (Hybrid Work) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแม้จะเพิ่มประสิทธิภาพและความคล่องตัวในการทำงาน แต่ในขณะเดียวกันกลับก่อให้เกิดความท้าทายต่อขอบเขตระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัว ซึ่งนำไปสู่ภาวะ “ความไม่สมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน” (Work-Life Imbalance) ที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาวะทางจิต คุณภาพชีวิต และความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลอย่างมีนัยสำคัญ (Brown & Ryan, 2003) งานวิชาการในระดับสากลชี้ให้เห็นว่า การขาดสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานมีความสัมพันธ์โดยตรงกับระดับความเครียด ภาวะหมดไฟในการทำงาน (Burnout) และประสิทธิภาพการทำงานที่ลดลง (Kabat-Zinn, 1990) ขณะที่ในบริบทของสังคมไทย ประเด็นดังกล่าวมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่ผสานแนวคิดพุทธศาสนา ซึ่งเน้นการพัฒนาจิตใจผ่านหลักธรรม เช่น สติ (Mindfulness) สมาธิ (Concentration) และปัญญา (Wisdom) ซึ่งนักวิชาการไทยได้อธิบายว่าเป็นกรอบคิดสำคัญในการดำเนินชีวิตอย่างมีดุลยภาพและมีเหตุผล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) นอกจากนี้ หลักธรรมสำคัญใน

พระพุทธศาสนา อาทิ อริยสัจสี่ และไตรสิกขา มิได้จำกัดอยู่เพียงมิติทางศาสนาเพื่อการหลุดพ้นเท่านั้น หากแต่สามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในบริบทการทำงานร่วมสมัย เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถจัดการอารมณ์ ความเครียด การตัดสินใจ และการบริหารเวลาได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม (Holistic Human Development) ที่เน้นความสมดุลระหว่างมิติทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญา ในบริบทองค์กรไทย ปัจจุบันเริ่มมีการนำแนวคิดการพัฒนาจิตตระหนักรู้ (Mindfulness-Based Interventions) และการบริหารจัดการเชิงจริยธรรมมาประยุกต์ใช้มากขึ้น เช่น การฝึกอบรมการเจริญสติในสถานที่ทำงาน การส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อความยั่งยืนทางจิตใจของบุคลากร แนวโน้มดังกล่าวสะท้อนถึงการบูรณาการระหว่างหลักพุทธธรรมกับการบริหารจัดการสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลเชิงบวกทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับองค์กร

ด้วยเหตุนี้ บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานในบริบทสังคมไทยยุคใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวทางการบูรณาการหลักสติ สมาธิ และปัญญาในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและประสิทธิภาพการทำงานอย่างยั่งยืน ทั้งในระดับบุคคลและระดับองค์กร อันจะนำไปสู่การลดความเครียด เพิ่มความพึงพอใจในชีวิต และเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจภายใต้บริบทการแข่งขันทางเศรษฐกิจและสังคมที่เข้มข้นในปัจจุบัน

หลักธรรมพระพุทธศาสนาในการสร้างสติและสมาธิ

หมายถึง การศึกษาและทำความเข้าใจแนวทางตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่มุ่งเน้นการฝึกฝน “สติ” (mindfulness) และ “สมาธิ” (concentration) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจให้มีความมั่นคง เยือกเย็น และมีประสิทธิภาพในการดำเนินชีวิต และการทำงานอย่างมีคุณภาพในสังคมไทยยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความเร่งรีบ การแข่งขัน และแรงกดดันจากเทคโนโลยี “สติ” และ “สมาธิ” จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้บุคคลสามารถจัดการกับความเครียด ความฟุ้งซ่าน และความสับสนในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในกลุ่มคนวัยทำงาน ที่ต้องเผชิญกับปัญหาการขาดสมดุลระหว่างชีวิตส่วนตัวกับการทำงาน ดังนั้น การศึกษาหัวข้อนี้จึงมุ่งเน้น การวิเคราะห์ว่า หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเสนอแนวทางอย่างไรในการพัฒนา สติและสมาธิ และแนวทางเหล่านี้สามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถมีสุขภาวะทางจิตใจที่ดี พร้อมทั้งมีความสามารถในการทำงานอย่างยั่งยืนได้อย่างไรบ้าง การบริหารจิต คือ การฝึกฝนอบรมจิตใจให้ดีงาม นุ่มนวล อ่อนโยน มีความหนักแน่นมั่นคง แข็งแกร่งและมีความผ่อนคลายสงบสุข(พุทธทาสภิกขุ, 2535; พระไพศาล วิสาโล, 2557) ดังนี้ คือ

1. สติในการจัดการกับความเครียด “สติ” เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา โดยปรากฏในหมวดสติปัฏฐาน 4 และเป็นองค์ประกอบของอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกในการกำกับรู้เท่าทันอารมณ์ ความคิด และสภาวะทางจิตใจในปัจจุบันขณะ

ในบริบทของการทำงานยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยแรงกดดันและข้อมูลข่าวสารจำนวนมาก ความเครียดเรื้อรังได้กลายเป็นปัญหาสำคัญของคนวัยทำงาน การมีสติช่วยให้บุคคลสามารถรับรู้สภาวะอารมณ์ของตนเองได้ทันทีเมื่อเกิดความเครียด และลดการตอบสนองเชิงอัตโนมัติที่เกิดจากอารมณ์ การฝึกสติ เช่น การกำหนดรู้ลมหายใจ หรือการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันอย่างมีสติ ช่วยให้จิตใจตั้งมั่นอยู่กับปัจจุบัน ลดความฟุ้งซ่านจากอดีตและอนาคต ซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญของความเครียด กล่าวโดยสรุป สติเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการความเครียด ช่วยเพิ่มความสามารถในการควบคุมอารมณ์ การตัดสินใจ และส่งเสริมคุณภาพชีวิตทั้งในระดับบุคคลและการทำงาน (พุทธทาสภิกขุ, 2535; เกษม ตันติผลาชีวะ, 2544)

2. สมาธิในการจัดการกับภาระงาน “สมาธิ” หมายถึงความตั้งมั่นของจิตที่แน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน และสามารถจดจ่อกับอารมณ์เดียวได้อย่างต่อเนื่อง เป็นองค์ธรรมสำคัญในไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา (พุทธทาสภิกขุ, 2535) ในบริบทการทำงานยุคดิจิทัล การถูกรบกวนจากเทคโนโลยี เช่น โทรศัพท์มือถือและสื่อสังคมออนไลน์ ส่งผลให้เกิดภาวะขาดสมาธิในการทำงาน (work distraction) และลดประสิทธิภาพการทำงานโดยรวม การฝึกสมาธิอย่างต่อเนื่อง เช่น การเจริญสมถะภาวนา หรือการฝึกจดจ่อกับลมหายใจ ช่วยพัฒนาความสามารถในการควบคุมความคิดและเพิ่มระยะเวลาการจดจ่อ สมาธิที่มีคุณภาพประกอบด้วย 3 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ (1) ความบริสุทธิ์ของจิต (2) ความตั้งมั่นเป็นหนึ่งเดียว (3) ความพร้อมในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ งานวิชาการด้านจิตวิทยาได้ชี้ให้เห็นว่า การฝึกสมาธิอย่างสม่ำเสมอสามารถส่งเสริมการทำงานของสมองที่เกี่ยวข้องกับความสนใจและการควบคุมตนเอง ส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงานและการตัดสินใจในระดับที่ดีขึ้น ดังนั้น สมาธิจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารภาระงาน ช่วยลดความฟุ้งซ่าน เพิ่มประสิทธิภาพและส่งเสริมความยั่งยืนในการทำงาน (พุทธทาสภิกขุ, 2535)

3. การฝึกสติและสมาธิในชีวิตประจำวัน แนวคิด “ตัวอยู่ไหน ใจอยู่นั่น” ของพระไพศาล วิสาโล สะท้อนหลักการสำคัญของการเจริญสติในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ การทำกิจกรรมทุกอย่างด้วยความรู้ตัวอย่างต่อเนื่อง ไม่ปล่อยให้จิตใจล่องลอยไปกับความคิดอื่น การฝึกสติสามารถทำได้ผ่านกิจกรรมทั่วไป เช่น การรับประทานอาหาร การเดิน หรือการสนทนา โดยการมีความรู้ตัวอยู่กับกิจกรรมนั้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งช่วยลดความฟุ้งซ่านและเพิ่มความชัดเจนทางจิตใจ (พระไพศาล วิสาโล, 2557) ในบริบทการทำงาน การนำสติและสมาธิมาประยุกต์ใช้ เช่น การหยุดหายใจลึก ๆ เมื่อเกิดความเครียด หรือการฝึกสมาธิระยะสั้น 5–10 นาทีระหว่างวัน สามารถช่วยลดความตึงเครียดของระบบประสาทและเพิ่มความชัดเจนในการตัดสินใจ นอกจากนี้ การส่งเสริมกิจกรรมฝึกสติในองค์กร เช่น การจัดพื้นที่สงบ หรือการอบรมด้านสมาธิ สามารถช่วยลดภาวะหมดไฟ (burnout) เพิ่มความพึงพอใจในการทำงาน และส่งเสริมความสัมพันธ์ในองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

การนำหลักอริยสัจสี่มาประยุกต์ใช้ในการทำงานและชีวิต

หมายถึง การศึกษาการนำคำสอนหลักในพระพุทธศาสนา คือ อริยสัจ 4 ซึ่งประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการจัดการกับปัญหา ความขัดแย้ง และความเครียดในชีวิตประจำวัน และการทำงาน เพื่อส่งเสริมความเข้าใจที่ถูกต้อง และการแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพในสังคมไทยยุคปัจจุบัน อริยสัจ แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2522) อริยสัจ 4 ได้แก่ คือ

1. ทุกข์ในการทำงานและการจัดการกับทุกข์ ทุกข์ในอริยสัจหมายถึงสภาวะความไม่สมบูรณ์และความไม่พึงพอใจในชีวิต ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส วิปปโยค และอัปปิยสัมปโยค โดยสรุปคือขันธ์ห้าอันเป็นฐานแห่งอุปาทาน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556) มนุษย์ทุกคนย่อมเผชิญความยากลำบากและความท้าทายทั้งในชีวิตและการทำงาน การเข้าใจหลักทุกข์ช่วยให้เกิดการยอมรับความเป็นจริง ลดการยึดติดในความสำเร็จและความล้มเหลว และส่งเสริมทัศนคติที่ตั้งอยู่บนความไม่ประมาทและความมีสติ ในบริบทการทำงานสมัยใหม่ ความทุกข์ปรากฏในรูปของภาระงานที่เพิ่มขึ้น แรงกดดันด้านเป้าหมาย ความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ และปัญหาความสัมพันธ์ในองค์กร ความเหนื่อยล้า ความเครียด และความผิดหวังเป็นประสบการณ์ร่วมของแรงงาน การตระหนักรู้ทุกข์ตามหลักพระพุทธศาสนาช่วยให้บุคลากรเข้าใจความไม่สมบูรณ์ของสภาพงาน ลดการยึดติด และเพิ่มความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง การจัดการทุกข์ในทางปฏิบัติสามารถดำเนินได้ผ่านการสร้างสภาพแวดล้อมการทำงานที่สนับสนุนการสื่อสารอย่างเปิดเผย การมีระบบสนับสนุนทางจิตใจ เช่น การให้คำปรึกษา และกิจกรรมลดความเครียด รวมถึงการฝึกสติและสมาธิ นอกจากนี้การพัฒนาทักษะการมองอย่างเป็นกลางและการลดการตัดสินตนเองและผู้อื่นช่วยเสริมความยืดหยุ่นทางอารมณ์ส่งผลให้เกิดความเห็นอกเห็นใจ ลดความขัดแย้ง และเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกันอย่างยั่งยืน

2. สมุทัยและการลดความเครียดจากงาน สมุทัยหมายถึงเหตุแห่งทุกข์ ได้แก่ ตัณหา 3 ประการ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ซึ่งอาศัยการทำงานร่วมกันของอายตนะภายในและภายนอก ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ผ่านกระบวนการทางจิต ได้แก่ วิญญาณ ผัสสะ เวทนา สัญญา สังขาร วิตก และวิจาร ในบริบทการทำงาน สมุทัยสะท้อนผ่านสาเหตุของความเครียด เช่น เป้าหมายที่ไม่ชัดเจน ภาระงานเกินสมดุล ความคาดหวังที่ไม่สอดคล้อง และปัญหาความสัมพันธ์ในองค์กร การไม่ตระหนักถึงรากเหตุเหล่านี้นำไปสู่ความวิตกกังวลและความตึงเครียดเรื้อรัง การประยุกต์แนวคิดสมุทัยในองค์กรคือการระบุและจัดการ “เหตุ” ของความเครียดอย่างเป็นระบบ เช่น การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน การสื่อสารที่โปร่งใส และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดรับความคิดเห็น ควบคู่กับการพัฒนาความยืดหยุ่นทางอารมณ์ผ่านการฝึกสติและสมาธิ เพื่อปรับมุมมองต่อความเครียดให้เป็นสัญญาณในการปรับตัวและจัดลำดับความสำคัญใหม่ หลักฐานเชิงจิตวิทยาแบบองค์รวมชี้ว่า การตระหนักรู้สาเหตุของความเครียดและการปรับทัศนคติสามารถลดระดับฮอร์โมนความเครียดและเพิ่มความพึงพอใจในการทำงาน ส่งผลต่อประสิทธิภาพและความสุขในการทำงานอย่างยั่งยืน

3. นิโรธ การพัฒนาความสุขในที่ทำงาน นิโรธ หมายถึงความดับทุกข์ตามหลักอริยสัจ ได้แก่ การดับตัณหาอย่างสิ้นเชิงผ่านการปล่อยวาง ความไม่ยึดมั่น และการสละความยึดติดในกระบวนการรับรู้ทั้งอายตนะภายใน–ภายนอก รวมถึงกระบวนการทางจิต เช่น วิญญาณ ผัสสะ เวทนา สัญญา และสังขาร (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556) แนวคิดดังกล่าวสะท้อนการยุติเหตุแห่งทุกข์อันนำไปสู่ความสงบและความเบิกบานภายในอย่างแท้จริง ในบริบทการทำงาน นิโรธสามารถประยุกต์เป็นแนวทางการสร้าง “ระบบนิเวศแห่งความสุข” ในองค์กร โดยเน้นการลดปัจจัยก่อความเครียดเชิงโครงสร้าง ควบคู่กับการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่ตั้งอยู่บนความเคารพ เมตตา และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน รวมถึงนโยบายการทำงานที่ยืดหยุ่น การส่งเสริมสุขภาวะ และกิจกรรมพัฒนาสุขภาพจิต นอกจากนี้ การประยุกต์นิโรธยังรวมถึงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการปล่อยวางความคิดลบผ่านการฝึกสติและสมาธิ ตลอดจนการเสริมสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกในองค์กร เพื่อลดความขัดแย้งและเพิ่มความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของทีม ผลการศึกษาด้านองค์การชี้ว่า การส่งเสริม Employee Well-being มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับประสิทธิภาพการทำงาน การคงอยู่ของพนักงาน และภาพลักษณ์องค์กร อันสะท้อนว่านิโรธมิใช่เพียงการลดความเครียดเฉพาะหน้า แต่เป็นการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยั่งยืนด้านสุขภาวะ

4. มรรค การพัฒนาคุณธรรมในการทำงาน มรรคมีองค์ 8 เป็นกรอบปฏิบัติที่นำไปสู่การดับทุกข์ ได้แก่ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ ความเพียรชอบ สติชอบ และสมาธิชอบ ซึ่งเป็นระบบบูรณาการทั้งด้านปัญญา ศีล และสมาธิ ในบริบทการทำงาน สามารถจัดกลุ่มการประยุกต์ได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ (1) ด้านปัญญา สัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะ เน้นความเข้าใจบทบาทหน้าที่ที่ถูกต้อง การมีเจตคติเชิงสร้างสรรค์ และความรับผิดชอบต่อองค์กร (2) ด้านศีล สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เน้นการสื่อสารที่สุภาพ การทำงานอย่างซื่อสัตย์ และการประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งส่งเสริมความไว้วางใจในองค์กร (3) ด้านจิตภาวนา สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เน้นการพัฒนาวินัยทางจิต การรู้เท่าทันอารมณ์ และความสามารถในการมีสมาธิจดจ่อ ส่งผลต่อประสิทธิภาพและคุณภาพการทำงาน การประยุกต์ใช้มรรคในระดับองค์การสามารถพัฒนาวัฒนธรรมองค์กรที่โปร่งใส เป็นธรรม และเอื้ออาทร ลดความขัดแย้ง และเพิ่มความร่วมมือระหว่างบุคลากร ผ่านกิจกรรมฝึกอบรมด้านคุณธรรม จริยธรรม และการฝึกสติสมาธิอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ มรรคมิได้เป็นเพียงกรอบจริยธรรมส่วนบุคคล แต่เป็นฐานโครงสร้างของการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืนที่เชื่อมโยงคุณธรรมกับประสิทธิภาพการทำงานและความสมดุลชีวิตของบุคลากร

การสร้างสมดุลระหว่างชีวิตส่วนตัวและการทำงานด้วยหลักธรรมเชิงพุทธบูรณาการ

การสร้างสมดุลระหว่างชีวิตส่วนตัวและการทำงานภายใต้กรอบแนวคิดทางพระพุทธศาสนา สามารถอธิบายได้ในฐานะ “การบูรณาการหลักธรรมกับการดำเนินชีวิตสมัยใหม่” เพื่อให้เกิดภาวะดุลยภาพระหว่างภาระหน้าที่ทางวิชาชีพและคุณภาพชีวิตส่วนบุคคล แนวคิดดังกล่าวมุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์ทั้งในมิติทางกาย จิต และปัญญา ผ่านการประยุกต์ใช้หลักธรรมสำคัญ ได้แก่ สติ สมาธิ อริยมรรค และเมตตา ซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุนการบริหารเวลา การจัดการความเครียด และการเสริมสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกในครอบครัวและ

องค์กร ในเชิงพุทธจิตวิทยา การดำเนินชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะถือเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิต เนื่องจากช่วยให้บุคคลสามารถรับรู้และเข้าใจสภาวะของตนเองในปัจจุบันได้อย่างเท่าทัน ส่งผลให้เกิดการตัดสินใจที่เหมาะสมและลดภาวะความเครียดสะสม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “ปัจจุบันขณะ” ในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เน้นการเจริญสติในทุกอิริยาบถ (แม่ชีสุดา โรจนอุทัย, 2010)

1. การตั้งสติและการกำหนดเวลาในการพักผ่อน การตั้งสติเป็นกลไกสำคัญในการบริหารความสมดุลระหว่างงานและชีวิตส่วนตัว โดยสติทำหน้าที่เป็นเครื่องมือกำกับรู้เท่าทันสภาวะทางกายและจิต ทำให้บุคคลสามารถประเมินระดับความเหนื่อยล้า ความเครียด และความพร้อมในการทำงานได้อย่างเหมาะสม การตระหนักรู้ดังกล่าวนำไปสู่การตัดสินใจเชิงพฤติกรรมที่เหมาะสม เช่น การหยุดพัก การจัดสรรเวลา หรือการปรับเปลี่ยนกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูพลังงานทางจิตและกาย นอกจากนี้ การกำหนดช่วงเวลาพักอย่างเป็นระบบ เช่น การพักระหว่างการทำงาน การจัดตารางกิจกรรมส่วนตัว การออกกำลังกาย หรือการทำสมาธิ มีส่วนสำคัญในการลดความเสี่ยงของภาวะหมดไฟ (burnout) และโรคที่เกี่ยวข้องกับความเครียด เช่น โรคหัวใจและหลอดเลือด รวมถึงภาวะซึมเศร้า ในมิติทางพุทธธรรม การเจริญสติอย่างต่อเนื่องช่วยให้จิตเกิดความตั้งมั่น (สมาธิ) และความรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวธรรมตามหลักไตรลักษณ์ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเข้าใจต่อความไม่เที่ยงของประสบการณ์ชีวิต อันเป็นพื้นฐานของการลดความยึดมั่นถือมั่นและความทุกข์ทางจิตใจ

2. การทำงานอย่างมีสติและการประยุกต์หลักธรรมในชีวิตประจำวัน การทำงานอย่างมีสติสามารถอธิบายได้ว่าเป็นกระบวนการกำกับรู้ขณะปฏิบัติงาน โดยบุคคลสามารถรับรู้ความคิด อารมณ์ และการกระทำของตนเองอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดความสามารถในการควบคุมสมาธิ ลดสิ่งรบกวนภายนอก และเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน หลักธรรมสำคัญที่สนับสนุนแนวทางดังกล่าว ได้แก่ สติ สมาธิ และสัมมาทิฏฐิ ซึ่งทำหน้าที่เป็นกรอบคิดเชิงจริยธรรมและเชิงปัญญาในการปฏิบัติงานอย่างถูกต้องเหมาะสม การทำงานภายใต้กรอบคุณธรรมยังรวมถึงการรักษาศีลในบริบทการทำงาน เช่น การสื่อสารอย่างสุจริต การเคารพสิทธิของผู้อื่น และการมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ซึ่งล้วนส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่มีความไว้วางใจและความร่วมมือ ในทางปฏิบัติหลายองค์กรได้นำแนวทางการฝึกสติและสมาธิมาประยุกต์ใช้ เช่น การฝึกสมาธิระยะสั้นในช่วงพักงาน หรือการพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาวะทางจิตของพนักงาน ซึ่งพบว่าสามารถเพิ่มระดับความพึงพอใจในการทำงานและลดความเครียดได้อย่างมีนัยสำคัญ

3. การพัฒนาคุณธรรมในที่ทำงานเพื่อความสมดุลของชีวิต การพัฒนาคุณธรรมในบริบทการทำงานเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตส่วนตัวและชีวิตการทำงาน โดยมุ่งเน้นการปลูกฝังคุณค่าหลัก ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความร่วมมือ และการมุ่งประโยชน์ส่วนรวม ประการแรก ความซื่อสัตย์เป็นรากฐานของความไว้วางใจในองค์กร ซึ่งครอบคลุมทั้งความโปร่งใสในการทำงาน การรักษาข้อตกลง และการยอมรับความผิดพลาดอย่างมีความรับผิดชอบ ประการที่สอง ความร่วมมือสะท้อนถึงการทำงานร่วมกันอย่างเคารพในความแตกต่าง ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน อันนำไปสู่การพัฒนานวัตกรรมและประสิทธิภาพของทีม ประการสุดท้าย การทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นการขยายขอบเขตของคุณธรรมจากระดับปัจเจกไปสู่ระดับองค์กรและสังคม เมื่อคุณธรรมเหล่านี้ได้รับการบูรณาการในวัฒนธรรมองค์กร จะส่งผลให้

เกิดผลลัพธ์เชิงบวก ได้แก่ ความพึงพอใจในการทำงาน ความสงบทางจิตใจ และการลดความขัดแย้งภายในองค์กร ซึ่งในระยะยาวช่วยส่งเสริมความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัวอย่างยั่งยืน

การประยุกต์ใช้หลักธรรมกับการสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานในสังคมยุคใหม่

ในบริบทสังคมยุคปัจจุบันที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และโครงสร้างการทำงาน ความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน (work–life balance) กลายเป็นประเด็นสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของบุคคล ความกดดันจากการแข่งขัน การทำงานเชิงผลลัพธ์ และการเชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องผ่านระบบดิจิทัล ส่งผลให้เกิดความเครียดและภาวะหมดไฟในการทำงานเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ภายใต้บริบทดังกล่าว การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบคิดเชิงจริยธรรมและจิตวิทยาเชิงพุทธ สามารถช่วยเสริมสร้างสมดุลชีวิตและการทำงานได้อย่างเป็นระบบ โดยหลักธรรมสำคัญที่นำมาประยุกต์ใช้ ได้แก่ สติ สมาธิ อริยสัจ 4 ไตรสิกขา อิทธิบาท 4 และพรหมวิหาร 4 ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกในการพัฒนาการรับรู้ตนเอง การควบคุมอารมณ์ การจัดการงาน และการพัฒนาความสัมพันธ์ในองค์กร

1. การประยุกต์ใช้สติและสมาธิในการทำงาน สติ (mindfulness) เป็นกลไกสำคัญในการกำกับการรับรู้ตนเองทั้งในระดับความคิด อารมณ์ และพฤติกรรม การฝึกสติอย่างต่อเนื่องช่วยลดความฟุ้งซ่านทางความคิดและเพิ่มความสามารถในการจดจ่อกับงาน ส่งผลให้ประสิทธิภาพในการทำงานเชิงลึก (deep work) เพิ่มขึ้น รวมทั้งลดความผิดพลาดในการตัดสินใจ ในขณะเดียวกัน สมาธิ (concentration) มีบทบาทในการทำให้จิตตั้งมั่นและมีเสถียรภาพทางอารมณ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางจิตวิทยาสมัยใหม่เกี่ยวกับภาวะการทำงานที่มีประสิทธิภาพสูง (flow state) ที่บุคคลสามารถมีสมาธิสูงสุดและเกิดความพึงพอใจในการทำงานควบคู่กัน แนวคิดของพระวชิรเมธีสะท้อนว่า การพัฒนาสติไม่ใช่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทันที แต่เป็นกระบวนการสะสมจากการฝึกอย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน โดยการมีสติในกิจกรรมพื้นฐาน เช่น การเดิน การรับประทานอาหาร หรือการทำงานประจำวัน จะค่อย ๆ พัฒนาความตื่นรู้และความเข้าใจตนเอง เมื่อสติถูกพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ จะนำไปสู่การเกิดปัญญาในการแก้ปัญหาและการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล (Wachiramethi, 2015)

2. การใช้หลักอริยสัจ 4 และไตรสิกขาในการสร้างความสมดุล อริยสัจ 4 สามารถประยุกต์ใช้เป็นกรอบคิดเชิงระบบในการแก้ปัญหาในชีวิตและการทำงาน โดยเริ่มจากการระบุปัญหา (ทุกข์) วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา (สมุทัย) กำหนดเป้าหมายของการดับปัญหา (นิโรธ) และวางแนวทางปฏิบัติ (มรรค) กระบวนการดังกล่าวช่วยให้การแก้ปัญหาเป็นระบบและมีเหตุผลมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น เมื่อบุคคลเผชิญความเครียดจากภาระงาน สามารถวิเคราะห์สาเหตุว่าเกิดจากการจัดลำดับความสำคัญที่ไม่เหมาะสม และนำไปสู่การปรับแผนการทำงาน การลดงานที่ไม่จำเป็น หรือการบริหารเวลาอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในขณะเดียวกัน ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ทำหน้าที่เป็นกรอบการพัฒนาพฤติกรรมแบบองค์รวม โดยศีลช่วยกำกับความประพฤติให้มีความรับผิดชอบและจริยธรรม สมาธิช่วยพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจ และปัญญาช่วยเสริมความสามารถในการ

ตัดสินใจอย่างมีเหตุผล การบูรณาการทั้งสามองค์ประกอบนี้ช่วยยกระดับประสิทธิภาพการทำงานควบคู่ไปกับการรักษาสมดุลชีวิต

3. หลักพรหมวิหาร 4 กับความสัมพันธ์ในที่ทำงาน พรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงบวกในองค์กร เมตตาและกรุณาช่วยสร้างพฤติกรรมการสนับสนุนและช่วยเหลือผู้อื่น มุทิตาช่วยลดความรู้สึกอิจฉาและส่งเสริมการยอมรับความสำเร็จของผู้อื่น ส่วนอุเบกขาช่วยให้เกิดความสมดุลทางอารมณ์ในการจัดการความขัดแย้ง การประยุกต์ใช้พรหมวิหาร 4 ในบริบทการทำงาน เช่น การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ การให้กำลังใจทีมงาน และการจัดการความขัดแย้งอย่างเป็นกลาง ช่วยลดความตึงเครียดในองค์กรและเพิ่มประสิทธิภาพของการทำงานร่วมกัน เมื่อพิจารณาในภาพรวม การประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าวไม่เพียงเป็นการปฏิบัติทางศาสนา แต่ยังเป็นกรอบคิดเชิงจิตวิทยาและการบริหารจัดการชีวิตที่สามารถนำไปใช้ในบริบทการทำงานสมัยใหม่ได้อย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้เกิดสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน ลดความเครียด และเพิ่มคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน

สรุป

สังคมยุคใหม่เต็มไปด้วยความซับซ้อน ความเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว และแรงกดดัน จากเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และความคาดหวังขององค์กร ทำให้หลายคนประสบปัญหาความเครียด ขาดสมดุลระหว่างชีวิตส่วนตัว และการทำงาน ความไม่สมดุลนี้อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพกาย และใจ ประสิทธิภาพการทำงาน และคุณภาพความสัมพันธ์ทั้งในครอบครัว และที่ทำงาน การนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้จึงเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพ และยั่งยืน หลักธรรมสำคัญที่สามารถนำมาใช้ได้ ได้แก่ สติ สมาธิ อริยสัจสี่ ไตรสิกขา และพรหมวิหาร 4 โดยแต่ละหลักสามารถปรับใช้ได้ทั้งในชีวิตส่วนตัว และการทำงาน สติ ช่วยให้บุคคลสามารถสังเกตความคิด อารมณ์ และร่างกายของตนเองได้อย่างชัดเจน ทำให้สามารถระบุความเครียดหรือความฟุ้งซ่านและจัดการได้ทันท่วงที การฝึกสติ เช่น การทำ หรือการระลึกรู้ในกิจกรรมประจำวัน ช่วยให้สามารถโฟกัสกับงานสำคัญ ลดความผิดพลาด และตัดสินใจอย่างรอบคอบ สมาธิ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้จิตใจตั้งมั่น และสงบ ซึ่งช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น ลดความฟุ้งซ่าน และเสริมสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ การฝึกสมาธิสามารถนำไปสู่ภาวะ “Flow” ซึ่งบุคคลสามารถโฟกัสกับงานอย่างเต็มที่ และมีความสุขในการทำงาน การฝึกสมาธิสั้น ๆ ก่อนเริ่มงานหรือในระหว่างวันสามารถช่วยปรับสมดุลของจิตใจ ลดความเครียด และเสริมประสิทธิภาพการทำงาน อริยสัจสี่ สามารถประยุกต์เป็นกรอบคิดในการแก้ปัญหา และการวางแผนงาน บุคคลสามารถมองปัญหาเป็น “ทุกข์” วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา (สมุทัย) หาวิธีดับทุกข์ (นิโรธ) และวางแนวทางปฏิบัติ (มรรค) เช่น การจัดลำดับความสำคัญของงาน การวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดซ้ำ หรือการปรับปรุงกระบวนการทำงานให้มีประสิทธิภาพ ไตรสิกขา ประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา ศีลช่วยให้ปฏิบัติตนอย่างมีวินัย และจริยธรรม สมาธิช่วยสร้างสมาธิ และความมั่นคงทางจิตใจ และปัญญาช่วยให้ตัดสินใจอย่างรอบคอบและสร้างสรรค์ การบูรณาการไตรสิกขาในชีวิตการทำงานทำให้บุคคลสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีคุณภาพ

ในบริบทของสังคมยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน ความเร่งรีบ และความกดดัน การสร้างสมดุลระหว่างชีวิต และการทำงาน กลายเป็นความจำเป็นที่สำคัญต่อสุขภาพจิต คุณภาพชีวิต และประสิทธิภาพในการทำงาน การประยุกต์ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาแนวคิด และพฤติกรรมที่นำไปสู่ความสมดุลดังกล่าวได้ทำให้บุคคลสามารถสร้าง สมดุลระหว่างชีวิต และการทำงาน ได้อย่างยั่งยืน ลดความเครียด เพิ่มความสุข และเสริมสร้างประสิทธิภาพการทำงาน ตัวอย่างเชิงปฏิบัติ ได้แก่ การกำหนดเวลาสำหรับฝึกสติ และสมาธิ การใช้กรอบอริยสัจสี่ในการวิเคราะห์ปัญหา การประเมินพฤติกรรมการทำงานด้วยไตรสิกขา และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรด้วยพรหมวิหาร ๔ การบูรณาการหลักธรรมของพระพุทธศาสนาไม่เพียงเป็นการปฏิบัติทางจิตวิญญาณ แต่เป็น แนวทางเชิงปฏิบัติ ที่ช่วยให้บุคคล และองค์กรสร้างชีวิตที่สมดุล มีสุขภาพจิตดีมีประสิทธิภาพในการทำงาน และสามารถรับมือกับความซับซ้อน และความไม่แน่นอนของสังคมยุคใหม่ได้อย่างมั่นคง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1. ควรมีการพัฒนาตัวชี้วัดเชิงประจักษ์ (empirical indicators) ของ “สมดุลชีวิตเชิงสติ” เพื่อใช้ทดสอบเชิงปริมาณในองค์กรจริง

2. ควรศึกษาการประยุกต์ใช้ในระดับองค์กรเปรียบเทียบระหว่างองค์กรที่มีนโยบายส่งเสริมธรรมะกับองค์กรทั่วไป

3. ควรขยายการวิจัยไปสู่การสร้างโมเดลเชิงสาเหตุ (causal model) เพื่ออธิบายผลของการปฏิบัติธรรมต่อประสิทธิภาพการทำงานและสุขภาวะจิต

4. ควรบูรณาการร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่ เช่น จิตวิทยาเชิงบวก (positive psychology) และพฤติกรรมองค์กร (organizational behavior)

องค์ความรู้ใหม่

ผลการวิเคราะห์เชิงแนวคิดชี้ให้เห็นว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ สติ (mindfulness) สมาธิ (concentration) อริยสัจสี่ (Four Noble Truths) และไตรสิกขา (threefold training) สามารถถูกรวมเข้ากับแนวคิดการจัดการชีวิตการทำงาน (work-life integration) เกิดเป็นกรอบแนวคิดใหม่ที่สามารถอธิบายกลไกของ “ความสมดุลอย่างมีสติ” (mindful balance) แทนแนวคิดดั้งเดิมที่เน้นเพียงการแบ่งแยกเวลา (work-life separation)

เอกสารอ้างอิง

เกษม ตันติผลาชีวะ. (2544). *การพัฒนาจิตและการจัดการความเครียด.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แม่ชีสุดา โรจนอุทัย. (2553). *การเจริญสติในชีวิตประจำวันและการพัฒนาคุณภาพชีวิต.* กรุงเทพมหานคร: (ระบุสำนักพิมพ์ หากมี).

พุทธทาสภิกขุ. (2535). *ธรรมะกับการปฏิบัติสมาธิและสติ.* สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ สวนโมกขพลาราม.

พระไพศาล วิสาโล. (2557). *สติในชีวิตประจำวัน.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2522). *พุทธธรรม: ฉบับปรับขยาย.* กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พุทธธรรม (ฉบับปรับขยาย).* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). 2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระวชิรเมธี. (2558). *ธรรมะกับการพัฒนาชีวิตในสังคมยุคใหม่.* กรุงเทพฯ: อมรินทร์ธรรมะ.

Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 822–848. https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.4.822

Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience.* Harper & Row.

Dane, E. (2011). Paying attention to mindfulness and its effects on task performance in the workplace. *Journal of Management*, 37(4), 997–1018. https://doi.org/10.1177/0149206310367948

Eurofound & International Labour Office. (2017). *Working anytime, anywhere: The effects on the world of work.* Publications Office of the European Union.

Kabat-Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness.* Delacorte Press.

Kabat-Zinn, J. (2003). Mindfulness-based interventions in context: Past, present, and future. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2), 144–156. https://doi.org/10.1093/clipsy.bpg016

Neff, K. D. (2003). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and Identity*, 2(2), 85–101. https://doi.org/10.1080/15298860309032

Sonnentag, S., & Fritz, C. (2015). Recovery from job stress: The stressor-detachment model. *Journal of Organizational Behavior*, 36(S1), S72–S103. https://doi.org/10.1002/job.1924

World Economic Forum. (2020). *The future of jobs report 2020.* https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020/

World Health Organization. (2022). *Burn-out an "occupational phenomenon": International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11).* https://www.who.int

World Health Organization. (2022). *Mental health and work.* WHO.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Academic Article

The Role of Buddhism in the Digital Age in Contemporary Thai Society

บทบาทของพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลในสังคมไทยปัจจุบัน

Phra Somkiat Jinavaro Saehan[1*]

พระสมเกียรติ ชินวโร แซ่ห่าน[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phra Somkiat Jinavaro Saehan*
พระสมเกียรติ ชินวโร แซ่ห่าน
Mahachulalongkornrajavidyalaya University,Mahavajiralongkornpalitherava darajavidyalaya Nakhon Pathom, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย นครปฐม
Email: chikunya09@gmail.com

คำสำคัญ:
บทบาท, พระพุทธศาสนา, ยุคดิจิทัล, สังคมไทยปัจจุบัน

Keywords:
Role, Buddhism, Digital Age, Contemporary Thai Society

Article history:
Received: 11/12/2025
Revised: 25/01/2026
Accepted: 20/02/2026
Available online: 19/04/2026

How to Cite:
Saehan, P. (2026). The Role of Buddhism in the Digital Age in Contemporary Thai Society. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 128-139.

ABSTRACT

This article aims to explore the role of Buddhism in the digital age in contemporary Thai society. In this era of rapid social, technological, and value transformation, facing rapid economic, social, and technological changes, Buddhism is Thailand's national religion and has long exerted a profound influence on the lives of Thais, including culture, traditions, education, and social ethics. Even in this era of globalization, where Thai society faces rapid changes in technology, the economy, and new values, Buddhism continues to play a role in fostering mental peace and promoting morality. However, religion also faces new challenges, such as declining faith among young people and misunderstandings of traditional teachings.

This descriptive and analytical article focuses on presenting structured data on the role of Buddhism in various aspects, including culture, lifestyle, education, technology, and faith in Thai society. It also analyzes challenges and approaches to preserving the essence of Buddhism in line with the times. The results of this article indicate that while Buddhism continues to exert cultural and psychological influence on the majority of Thai people, systematic development is necessary, including the appropriate use of technology, developing the quality of monks, organizing learning programs that are relevant to the new generation, and creating spaces for Dhamma practice that are consistent with the modern context, in order for Buddhism to continue to play a valuable and sustainable role in Thai society. This article presents both a qualitative study of the cultural and social roles of Buddhism in Thailand. This includes a critical analysis of the impact of technology and social change on the faith and practices of contemporary Thais, along with

suggestions for promoting and developing religion appropriate for the context of the new generation.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลในสังคมไทยปัจจุบัน ในยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี และค่านิยมอย่างรวดเร็วซึ่งกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย และมีอิทธิพลอย่างมากต่อการดำรงชีวิตของคนไทยมาอย่างยาวนานทั้งในด้านวัฒนธรรม ประเพณี การศึกษา และจริยธรรมของสังคม แม้ในยุคโลกาภิวัตน์ที่สังคมไทยเผชิญ กับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และค่านิยมใหม่พระพุทธศาสนายังคงมีบทบาทในการสร้างความสงบสุขทางจิตใจ และส่งเสริมคุณธรรม อย่างไรก็ตามศาสนายังต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ ๆ เช่น การลดลงของศรัทธาในหมู่เยาวชน และความเข้าใจผิดในคำสอนดั้งเดิม

บทความนี้เป็นบทความวิชาการเชิงพรรณนา และวิเคราะห์ ที่เน้นการนำเสนอข้อมูลเชิงโครงสร้างเกี่ยวกับบทบาทของพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ วัฒนธรรม วิถีชีวิต การศึกษา เทคโนโลยี และศรัทธาในสังคมไทย พร้อมทั้งวิเคราะห์ความท้าทาย และแนวทางการรักษาแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับยุคสมัย ผลการศึกษาในบทความนี้ชี้ให้เห็นว่าแม้พระพุทธศาสนายังคงมีอิทธิพลทางวัฒนธรรม และจิตใจต่อคนไทยส่วนใหญ่ แต่ก็จำเป็นต้องมีการพัฒนาเชิงระบบ เช่น การใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม การพัฒนาคุณภาพของพระสงฆ์การจัดการเรียนรู้ที่เข้ากับคนรุ่นใหม่ และการสร้างพื้นที่สำหรับการปฏิบัติธรรมที่สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่ เพื่อให้พระพุทธศาสนายังคงมีบทบาทอย่างมีคุณค่า และยั่งยืนในสังคมไทย

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมไทยมาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่การรับพระพุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดนสยาม พระธรรมคำสอนได้ทำหน้าที่เป็นทั้งกรอบจริยธรรมและกลไกในการหล่อหลอมวิถีชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะหลักการสำคัญ เช่น เมตตากรุณา อหิงสา และความพอเพียง ซึ่งมีส่วนกำหนดแบบแผนพฤติกรรม ค่านิยม และความสัมพันธ์ทางสังคมของคนไทยอย่างลึกซึ้ง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546; สุพัตรา สุภาพ, 2554) ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงในฐานะระบบความเชื่อ หากแต่เป็นรากฐานเชิงโครงสร้างของวัฒนธรรม ประเพณี และอัตลักษณ์ทางสังคมของไทย

ในบริบทสังคมร่วมสมัย พระพุทธศาสนายังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจ และเป็นกลไกในการสร้างความสมานฉันท์ในระดับชุมชน อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากกระแสโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัล และการขยายตัวของสังคมเมือง ได้ส่งผลให้รูปแบบการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติทางศาสนาของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ (ประเวศ วะสี, 2550; นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2558) ความหลากหลายของค่านิยมและรูปแบบการเสพสื่อในยุคดิจิทัลได้ท้าทายบทบาทดั้งเดิมของสถาบันศาสนา

โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีแนวโน้มตีความและเข้าถึงศาสนาในลักษณะที่แตกต่างจากอดีต ภายใต้บริบทดังกล่าว พระพุทธศาสนาจำเป็นต้องมีการปรับตัวอย่างเหมาะสมเพื่อธำรงรักษาแก่นสารแห่งคำสอน ขณะเดียวกันก็ต้องสามารถสื่อสารและตอบสนองต่อความต้องการของสังคมยุคใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวทางการปรับตัวดังกล่าวครอบคลุมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแผ่ธรรมะ การพัฒนาหลักสูตรการศึกษาทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลง และการสร้างพื้นที่ทางศาสนาที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ (พระไพศาล วิสาโล, 2561; ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2560)

ดังนั้น การศึกษาบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคมไทยในยุคปัจจุบันจึงมีความสำคัญทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ กล่าวคือ ไม่เพียงช่วยให้เข้าใจพลวัตของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังช่วยระบุถึงความท้าทายและโอกาสในการพัฒนาศาสนาให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนในบริบทโลกสมัยใหม่ บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ภาพรวมของบทบาทพระพุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย โดยเน้นการสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอแนวทางเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติสำหรับการส่งเสริมบทบาทของพระพุทธศาสนาในอนาคต

บทบาทของพระพุทธศาสนาในวัฒนธรรมไทย

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่สำคัญของวัฒนธรรมไทย โดยมีบทบาทในการกำหนดขนบธรรมเนียมประเพณี และค่านิยมที่ส่งต่อกันมาชั่วคนหลายชั่วอายุคน วัฒนธรรมไทยหลายด้านได้รับอิทธิพลโดยตรงจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งในเรื่องของความเมตตา ความกรุณา ความสงบสุข และการใช้ชีวิตอย่างมีสติหนึ่งในบทบาทที่เด่นชัดคือการเป็นแกนกลางของพิธีกรรม และประเพณีต่าง ๆ เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ และเทศกาลทางศาสนาอย่างวันวิสาขบูชา และวันเข้าพรรษา ที่ไม่เพียงแต่เป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา แต่ยังเป็นโอกาสในการรวมชุมชน สร้างความสัมพันธ์ และส่งเสริมความสามัคคีในสังคม สมบูรณ์ วัฒนะ และคณะ, 2568 นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมีอิทธิพลต่อศิลปะ และวรรณกรรมไทย ทั้งภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัด ประติมากรรม และบทสวดมนต์ ที่สะท้อนถึงแนวคิด และคติธรรมทางศาสนาอันเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมที่คนไทยภาคภูมิใจในชีวิตประจำวัน วิถีปฏิบัติทางศาสนา เช่น การทำบุญ ตักบาตร และการถือศีลในวันพระ ยังคงเป็นกิจกรรมที่สะท้อนถึงความผูกพันระหว่างคนไทยกับพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้ การดำรงอยู่ของศาสนาในฐานะของวัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยรักษาความสงบสุข และความเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยจนถึงปัจจุบัน

1. พระพุทธศาสนามีบทบาทเชิงโครงสร้างในการกำหนดขนบธรรมเนียมและประเพณีไทย โดยทำหน้าที่เป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงพิธีกรรม เทศกาล และวิถีชีวิตเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงมิติความเชื่อ หากแต่เป็นฐานรากของการหล่อหลอมอัตลักษณ์ ความสัมพันธ์ทางสังคม และความเป็นปึกแผ่นของชุมชนไทยตลอดช่วงชีวิตมนุษย์ (1) พิธีกรรมวงจรชีวิต พิธีกรรมสำคัญ เช่น การบวช การแต่งงาน และงานศพ สะท้อนอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในระดับลึก การบวชทำหน้าที่ทั้งเชิงศาสนาและสังคม

เป็นกระบวนการสร้างความชอบธรรมทางศีลธรรมและสถานะความเป็นผู้ใหญ่ ขณะที่พิธีแต่งงานผสานการทำบุญและการประกอบพิธีทางสงฆ์เพื่อเสริมสิริมงคลและความมั่นคงของชีวิตคู่ ส่วนพิธีศพ โดยเฉพาะการสวดพระอภิธรรมและฌาปนกิจ มีบทบาททั้งในการอุทิศส่วนกุศลและการเยียวยาทางจิตใจ พร้อมทั้งตอกย้ำหลักไตรลักษณ์ในฐานะกรอบคิดต่อความไม่เที่ยงของชีวิต (2) เทศกาลทางศาสนาและความสัมพันธ์เชิงชุมชน เทศกาลสำคัญ เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา และช่วงเข้าพรรษา–ออกพรรษา เป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านกิจกรรมทำบุญ เวียนเทียน และการปฏิบัติธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนถูกเสริมสร้างผ่านระบบการอุปถัมภ์และการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง อันนำไปสู่การสร้างทุนทางสังคมและความสามัคคีในระดับท้องถิ่น โดยสรุป พระพุทธศาสนาในบริบทไทยทำหน้าที่เป็นทั้งระบบความหมายและสถาบันทางสังคมที่แทรกซึมในมิติพิธีกรรม ศิลปวัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตประจำวัน อันมีส่วนสำคัญต่อการคงอยู่และการสืบทอดโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของสังคมไทยในระยะยาว

2. ศาสนาในชีวิตประจำวันของคนไทย ศาสนาในชีวิตประจำวันของคนไทยหมายถึงบทบาทและการปฏิบัติทางศาสนาที่แทรกอยู่ในกิจวัตรและวิถีชีวิต โดยมีอิทธิพลต่อค่านิยม ความเชื่อ และพฤติกรรมของบุคคลและชุมชนอย่างต่อเนื่อง การปฏิบัติสำคัญ ประเวศ อินทองปาน, 2559 ได้แก่ การทำบุญตักบาตร การสวดมนต์ การไหว้พระ การฟังธรรม และการถือศีล ซึ่งสะท้อนทั้งความศรัทธาและการยึดมั่นในหลักจริยธรรม ศาสนาจึงทำหน้าที่เป็นกลไกในการหล่อหลอมจิตใจ ส่งเสริมความสงบภายใน และกำหนดกรอบการดำเนินชีวิตอย่างมีความหมาย ในบริบทสังคมไทย พระพุทธศาสนามีบทบาทเด่นในการหลอมรวมเข้ากับวิถีชีวิตประจำวัน ไม่จำกัดเฉพาะพิธีกรรมเชิงทางการ แต่ปรากฏในกิจกรรมปกติ เช่น การตักบาตรยามเช้า การเข้าวัดในวันพระ และการรักษาศีล โดยเฉพาะศีล 5 อันเป็นพื้นฐานของการควบคุมพฤติกรรมและพัฒนาจิตใจ กิจกรรมดังกล่าวยังส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับชุมชน ทำให้วัดเป็นศูนย์กลางทางสังคมและจิตวิญญาณ นอกจากนี้ ศาสนายังแทรกซึมในวัฒนธรรมการดำรงชีวิต เช่น การไหว้ การใช้ภาษา และประเพณีต่าง ๆ อาทิ พิธีบวช งานบุญ และวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งล้วนสะท้อนการผสานระหว่างความเชื่อกับอัตลักษณ์ความเป็นไทย ศาสนาจึงมีบทบาทในการสร้างและธำรงค่านิยมด้านความกตัญญู ความเมตตา การให้อภัย และความสามัคคีในสังคม แม้พระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาหลัก แต่สังคมไทยยังประกอบด้วยความหลากหลายทางศาสนา เช่น อิสลาม คริสต์ และซิกข์ ซึ่งต่างมีส่วนในการกำหนดวิถีชีวิตและค่านิยมของชุมชนตามบริบทความเชื่อของตน โดยรวมแล้ว ศาสนาจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ฝังรากลึกในโครงสร้างทางวัฒนธรรมและสังคมของไทย และยังคงปรับเปลี่ยนรูปแบบการปฏิบัติให้สอดคล้องกับบริบทยุคสมัยอย่างต่อเนื่อง

พระพุทธศาสนากับระบบการศึกษาและเยาวชน

พระพุทธศาสนากับระบบการศึกษา และเยาวชน หมายถึง บทบาท และอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในการส่งเสริม และพัฒนาการศึกษาทั้งในด้านความรู้ คุณธรรม และจริยธรรมแก่เยาวชน ผ่านระบบการศึกษาในประเทศไทย โดยพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของการจัดการศึกษาไทยมาตั้งแต่อดีต และยังคงมีบทบาท

สำคัญในการปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์แก่เด็กและเยาวชนไทยในปัจจุบัน พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานทางความคิด และพฤติกรรมของเยาวชนไทยมายาวนาน ทั้งในระบบการศึกษาแบบดั้งเดิมที่วัดเป็นศูนย์กลาง และในระบบการศึกษาปัจจุบันที่พยายามบูรณาการหลักธรรมเข้าไปในหลักสูตร เพื่อสร้างเยาวชนที่มีคุณธรรม จริยธรรม และสติปัญญา การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาพัฒนาการศึกษาสมัยใหม่ เช่น การนำหลักสันติธรรมมาพัฒนาเยาวชนโดยใช้ 3 หมวดธรรม ได้แก่ สติ คือ ความระลึกได้ไม่พลั้งเผลอเมื่อเจอกระทบจิตใจ ขันติ คือ ความอดทน ตั้งมั่น ฟันฝ่าอุปสรรคในชีวิต และ สันติ คือ ความสงบจิตใจ และความเสียสละให้อภัย ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความเยือกเย็น พระมหาประเสริฐ อคฺคเตโช, พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ และขันทอง วัฒนะ, 2560

1. การเรียนรู้หลักธรรมในสถานศึกษา สถานศึกษาในประเทศไทยบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าสู่หลักสูตร เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกของผู้เรียน มุ่งเสริมสร้างสติปัญญาและการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม โดยกำหนดการเรียนรู้ทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ อาทิ หลักอริยสัจ 4 และไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์, 2561 ที่เน้นความเข้าใจเชิงลึกและการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน การจัดการเรียนรู้ครอบคลุมทั้งในและนอกห้องเรียน ได้แก่ (1) การเรียนการสอนรายวิชาพระพุทธศาสนาในหลักสูตรภาคบังคับ (2) กิจกรรมเสริมประสบการณ์ที่เน้นการปฏิบัติจริง (3) ค่ายคุณธรรมเพื่อฝึกสมาธิและการอยู่ร่วมกันอย่างมีเมตตา (4) กิจกรรมบวชภาคฤดูร้อนเพื่อปลูกฝังวินัย ความอดทน และความกตัญญู และ (5) การสวดมนต์และทำวัตรประจำวันเพื่อพัฒนาสมาธิและความสงบทางจิตใจ อนุชิต กิ่งนรา และ พระสุทธิสารเมธี, 2563 แนวทางดังกล่าวสะท้อนการหลอมรวมหลักธรรมกับศาสตร์การจัดการเรียนรู้สมัยใหม่ โดยเน้นการพัฒนาสัมมาทิฐิ การไม่เบียดเบียน และการกำกับตนเอง ส่งผลให้ผู้เรียนสามารถจำแนกดี–ชั่วได้อย่างมีวิจารณญาณ อันนำไปสู่การพัฒนาพลเมืองที่มีคุณภาพ มีวินัย และมีความรับผิดชอบต่อสังคมในระยะยาว

2. การบ่มเพาะคุณธรรมผ่านวัดและชุมชน วัดเป็นสถาบันทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และพัฒนาจิตใจของเยาวชนไทยมาอย่างยาวนาน โดยมีบทบาทสำคัญในการบ่มเพาะคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมทางสังคม ทั้งในรูปแบบการศึกษาอย่างเป็นทางการและการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมทางศาสนาในชีวิตประจำวัน การบ่มเพาะคุณธรรมผ่านวัดและชุมชน กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2554 สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประการสำคัญ ได้แก่ (1) โรงเรียนพระปริยัติธรรม ซึ่งแบ่งเป็นแผนกธรรมและแผนกบาลี มุ่งถ่ายทอดทั้งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและความรู้เชิงลึก ควบคู่กับการปลูกฝังวินัยและคุณธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง (2) โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ที่เปิดโอกาสให้เยาวชนได้ฝึกปฏิบัติธรรม เรียนรู้วินัย ความอดทน และการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนา (3) กิจกรรมวัด–ชุมชน เช่น ค่ายคุณธรรม การเวียนเทียน การทอดผ้าป่า และกฐิน ซึ่งส่งเสริมการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ เสริมสร้างศรัทธา และความผูกพันระหว่างเยาวชนกับชุมชน (4) บทบาทของพระสงฆ์ ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณและครูทางธรรม ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ อบรม และแนะแนวการดำเนินชีวิตแก่เยาวชน ในภาพรวม การบ่มเพาะคุณธรรมผ่านวัดและชุมชนเป็นกระบวนการบูรณาการระหว่าง “ความรู้ทางธรรม” และ “การปฏิบัติจริง” โดยอาศัยวัด

เป็นฐานการเรียนรู้และชุมชนเป็นกลไกสนับสนุน ส่งผลให้เยาวชนมีพัฒนาการด้านจิตใจที่มั่นคง มีวินัย และมีคุณธรรมอันเหมาะสมต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างยั่งยืน

การเปลี่ยนแปลงของพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล

การเปลี่ยนแปลงของพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล หมายถึง การปรับตัว และการประยุกต์ใช้หลักการทางพระพุทธศาสนาให้เข้ากับโลกยุคใหม่ที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล โดยมีทั้งโอกาส และความท้าทาย การเปลี่ยนแปลงนี้จึงเปรียบเสมือน เครื่องมือ ที่ช่วยให้พระพุทธศาสนายังคงมีความสำคัญ และเข้าถึงผู้คนได้ในยุคปัจจุบัน แต่ก็จำเป็นต้องใช้อย่างมีสติ และรู้เท่าทัน เพื่อให้การเผยแผ่เป็นไปอย่างถูกต้อง และรักษาแก่นสารที่แท้จริงของพระธรรมคำสอนไว้ (กรุงเทพธุรกิจ, 2567; พระพรหมบัณฑิต, 2566)

1. การเผยแผ่ธรรมะผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล การประยุกต์ใช้สื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook, YouTube และ TikTok ได้กลายเป็นกลไกสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีพฤติกรรมการบริโภคสื่อแบบดิจิทัล วัดและพระสงฆ์จำนวนมากใช้แพลตฟอร์มดังกล่าวในการสื่อสารธรรมะในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น บทความสั้น การถ่ายทอดสดพิธีกรรม และวิดีโอการสอนสมาธิ ซึ่งช่วยเพิ่มการเข้าถึงและความต่อเนื่องของการเรียนรู้ (สุภาพรรณ กลิ่นนาค, 2557) Facebook มีบทบาทในการสร้าง “ชุมชนธรรมะเสมือนจริง” ผ่านการสื่อสารแบบสองทางและการถ่ายทอดสดกิจกรรมทางศาสนา ขณะที่ YouTube ทำหน้าที่เป็นคลังความรู้ที่สามารถเข้าถึงย้อนหลังได้ ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างเป็นระบบ ส่วน TikTok เน้นการสื่อสารเนื้อหาสั้น กระชับ และเข้าใจง่าย ซึ่งมีประสิทธิภาพในการดึงดูดความสนใจของผู้ใช้งานรุ่นใหม่ และอาจทำหน้าที่เป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้เชิงลึกในลำดับถัดไป

2. โอกาสและความท้าทายในยุคดิจิทัล แม้เทคโนโลยีดิจิทัลจะเปิดโอกาสให้การเผยแผ่ธรรมะมีขอบเขตกว้างขึ้นและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ขณะเดียวกันก็สร้างความท้าทายสำคัญ ได้แก่ (1) ความเสี่ยงของการบิดเบือนเนื้อหา (2) การนำเสนอแบบผิวเผินเพื่อดึงดูดความสนใจ และ (3) การลดบทบาทของปฏิสัมพันธ์โดยตรงระหว่างครูบาอาจารย์กับผู้ปฏิบัติ ดังนั้น การใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงจำเป็นต้องดำเนินควบคู่กับการรักษาความถูกต้องของหลักธรรม และการส่งเสริมการเรียนรู้เชิงลึก เพื่อให้การปรับตัวในยุคดิจิทัลยังคงสอดคล้องกับแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา

ตารางที่ 1 สรุปการปรับตัวของพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล

ประเด็นการปรับตัว	รูปแบบการเผยแผ่	เทคโนโลยีและแพลตฟอร์มที่ใช้	จุดเด่นและผลกระทบ
การเผยแผ่ธรรมะผ่านเทคโนโลยี	ไลฟ์สดบรรยายธรรม	Facebook Live, YouTube Live, Zoom	สร้างปฏิสัมพันธ์แบบเรียลไทม์ ทำให้ผู้ฟังรู้สึกใกล้ชิดกับพระอาจารย์มากขึ้น

ประเด็นการปรับตัว	รูปแบบการเผยแผ่	เทคโนโลยีและแพลตฟอร์มที่ใช้	จุดเด่นและผลกระทบ
	วิดีโอธรรมะ	YouTube, TikTok, Facebook Reels	เข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้ง่ายด้วยเนื้อหาสั้นกระชับ สามารถรับชมได้ทุกที่ทุกเวลา
	สื่อสังคมออนไลน์	Facebook, Instagram, Twitter	สร้างชุมชนออนไลน์เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และเข้าถึงกลุ่มผู้สนใจเฉพาะทาง
การเรียนรู้ธรรมะแบบออนไลน์	คอร์สเรียนออนไลน์	เว็บไซต์เฉพาะ Google Classroom	ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ธรรมะได้ด้วยตนเองตามตารางเวลาที่สะดวก
	แอปพลิเคชันธรรมะ	แอปพลิเคชันรวมบทสวดมนต์ บทเรียนธรรมะ	เพิ่มความสะดวกในการเข้าถึงเนื้อหา ทำให้ธรรมะเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน
การจัดกิจกรรมและพิธีกรรม	การทำบุญออนไลน์	เว็บไซต์วัด E-commerce	อำนวยความสะดวกให้ผู้ศรัทธาสามารถทำบุญได้จากที่บ้าน โดยไม่ต้องเดินทาง
	พิธีกรรมแบบ Virtual	Zoom, Google Meet	การสวดมนต์หรือประกอบพิธีทางศาสนาแบบออนไลน์ ทำให้ผู้คนเข้าร่วมได้แม้จะอยู่ห่างไกล
การบริหารจัดการวัด	เว็บไซต์และเพจวัด	เว็บไซต์ของวัด Facebook Page	เป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์ข่าวสารและกิจกรรมของวัดได้อย่างรวดเร็ว
	การใช้ QR Code	QR Code	ใช้ในการรับบริจาค, ลงทะเบียนกิจกรรม หรือเป็นช่องทางสำหรับเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการ

ตารางนี้สรุปให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีการปรับตัวครั้งใหญ่เพื่อใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมหลายมิติ ตั้งแต่การเผยแผ่ธรรมะไปจนถึงการบริหารจัดการวัดการปรับตัวที่เด่นชัดที่สุดคือการใช้ แพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น Facebook, YouTube และ TikTok เพื่อเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งไลฟ์สด วิดีโอสั้น และโพสต์ข้อความ ทำให้ธรรมะเข้าถึงคนทุกเพศทุกวัยได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยียังขยายไปถึง การจัดกิจกรรม และพิธีกรรม ทำให้ผู้คนสามารถทำบุญหรือเข้าร่วมพิธีจากที่ไหนก็ได้ และยังช่วยในการ บริหารจัดการวัด ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นผ่านช่องทางออนไลน์ต่าง ๆ กล่าวโดยรวมคือ การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่การเผยแพร่เนื้อหาเท่านั้น แต่ยังเป็นการปฏิวัติวิธีการที่ศาสนาสื่อสาร สร้างปฏิสัมพันธ์ และดำรงอยู่ร่วมกับโลกยุคใหม่ได้อย่างกลมกลืน

ความศรัทธาและความท้าทายในพระพุทธศาสนาไทย

พระพุทธศาสนายังคงทำหน้าที่เป็นแกนหลักทางจิตใจและวัฒนธรรมของสังคมไทย ขณะเดียวกันเผชิญแรงกดดันจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ซึ่งส่งผลต่อระดับความเชื่อมั่นและรูปแบบการมีส่วนร่วมของพุทธศาสนิกชน ความศรัทธาในบริบทไทยมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติความเชื่อ หากแต่ฝังรากในวิถีชีวิต ผ่านประเพณี พิธีกรรม การทำบุญตักบาตร การเข้าวัดในวันสำคัญ การบรรพชา ตลอดจนการยึดหลักศีลธรรม เช่น ศีล 5 เป็นแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อีกทั้งยังสะท้อนผ่านมรดกทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมทางศาสนา

1. ความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการทำบุญ รูปแบบการทำบุญร่วมสมัยได้ปรับเปลี่ยนอย่างมีนัยสำคัญภายใต้อิทธิพลของเทคโนโลยีดิจิทัลและบริบทสังคมสมัยใหม่ จากการปฏิบัติในพื้นที่วัดสู่แพลตฟอร์มออนไลน์ที่เอื้อต่อความสะดวก รวดเร็ว และการเข้าถึงที่กว้างขึ้น วัดและองค์กรการกุศลพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล เช่น เว็บไซต์ โซเชียลมีเดีย และระบบ e-Donation ผ่านแอปพลิเคชันธนาคาร ซึ่งเชื่อมโยงข้อมูลกับหน่วยงานรัฐและสนับสนุนสิทธิประโยชน์ทางภาษี ขณะเดียวกัน แนวคิด “การทำบุญเชิงสังคม” ได้รับความสำคัญมากขึ้น โดยมุ่งเน้นผลลัพธ์เชิงประจักษ์ต่อสาธารณะ อาทิ การช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส ผู้ประสบภัย การสนับสนุนบริการสาธารณสุข และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนผ่านนี้สะท้อนการขยายความหมายของ “บุญ” จากพิธีกรรมสู่การสร้างคุณค่าทางสังคม นอกจากนี้ พฤติกรรมการทำบุญมีแนวโน้มสู่ “ความตรงจุดและความโปร่งใส” มากขึ้น เช่น การเลือกถวายสังฆทานที่สอดคล้องกับความจำเป็นจริงของพระสงฆ์ แทนชุดสำเร็จรูป และการติดตามผลการใช้จ่ายผ่านช่องทางสาธารณะ โดยสรุป การทำบุญในสังคมไทยร่วมสมัยมีลักษณะผสมผสานระหว่างรูปแบบดั้งเดิมและดิจิทัล พร้อมทั้งเชื่อมโยงกับเครือข่ายสังคมและสื่อออนไลน์อย่างเข้มข้น ส่งผลให้การปฏิบัติทางศาสนามีความยืดหยุ่น หลากหลาย และสอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบันมากยิ่งขึ้น แม้จะเปิดโอกาสในการเข้าถึงที่กว้างขึ้น แต่ก็ท้าทายต่อการรักษาแก่นสารทางศาสนาและความหมายเชิงจิตวิญญาณในระยะยาว

ตารางที่ 2 รูปแบบการทำบุญ

รูปแบบ	**วิธีการ /ลักษณะเฉพาะ**
e-Donation ระบบของรัฐ / ผ่านธนาคาร /แอป	ระบบบริจาคอิเล็กทรอนิกส์ที่ทางราชการ /ธนาคารสนับสนุน เช่น ระบบ e-Donation ของกรมสรรพากร ที่ช่วยให้ผู้ทำบุญสามารถ ลดหย่อนภาษีได้ โดยไม่ต้องเก็บใบอนุโมทนาบัตร
QR Code /สแกนจ่าย /โอนเงินออนไลน์	วัดหรือองค์กรติด QR Code บริจาคที่ตู้บริจาค /บนเว็บไซต์ /แอปพลิเคชันธนาคาร
แอปพลิเคชันเฉพาะสายบุญ	เช่นแอป “Thai Merit” ที่รวมสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั่วประเทศ หน้าที่ของแอปคืออำนวยความสะดวกในการทำบุญออนไลน์
การทำบุญแทน /บริการแบบ “เจ้าภาพใจบุญ” / “ส่งบุญแทน”	ผู้ทำบุญสามารถจ่ายเงินทำบุญ แล้วองค์กรจัดการพิธี /ซื้อของไหว้ /ส่งให้วัด / จัดพิธีแทน แล้วส่งหลักฐาน เช่น รูปภาพ /ใบอนุโมทนาให้ผู้ทำบุญ
กิจกรรมบุญออนไลน์ / ทำบุญเชิงสังคม / การรวมกลุ่ม	กิจกรรมที่จัดขึ้นในโซเชียลมีเดียหรือออนไลน์

2. การส่งต่อศรัทธาสู่คนรุ่นใหม่ การส่งต่อศรัทธาหมายถึงกระบวนการทำให้คนรุ่นใหม่ (เช่น Gen Z และ Millennials) สามารถเข้าใจ เชื่อมโยง และประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวันได้อย่างมีความหมาย มิใช่เพียงการธำรงรักษาธรรมเนียม แต่เป็นการทำให้หลักธรรมมีความร่วมสมัย เข้าถึงได้ และตอบโจทย์ชีวิตจริง โดยมุ่งถ่ายทอดความเชื่อ คุณค่าทางจิตวิญญาณ และการปฏิบัติทางศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตาม การส่งต่อศรัทธาเผชิญความท้าทายจากสภาพแวดล้อมร่วมสมัยที่มีความหลากหลายทางข้อมูล ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และพัฒนาการทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว โดยคนรุ่นใหม่มีแนวโน้มให้ความสำคัญกับเหตุผล การตรวจสอบได้ และการมีส่วนร่วมมากกว่าการยึดถือแบบแผนดั้งเดิม ดังนั้น แนวทางการถ่ายทอดหลักธรรมจึงควรปรับรูปแบบจากการบรรยายเชิงท่องจำไปสู่การเรียนรู้เชิงประยุกต์ที่เน้นความเข้าใจเชิงลึกและการใช้ประโยชน์ได้จริง โดยเนื้อหาควรสอดคล้องกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชีวิต เช่น การจัดการความเครียด การควบคุมอารมณ์ การมีสติในปัจจุบัน และการพัฒนาตนเอง ควบคู่กับการใช้ภาษาที่กระชับ เข้าใจง่าย และลดการใช้ศัพท์เฉพาะที่ซับซ้อน นอกจากนี้ ควรส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมผ่านการตั้งคำถามและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อกระตุ้นการคิดเชิงวิพากษ์และการสร้างความหมายด้วยตนเอง รวมถึงการใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลเป็นช่องทางสำคัญในการสื่อสาร เพื่อให้สอดคล้องกับพฤติกรรมการใช้สื่อของคนรุ่นใหม่ โดยสรุป การส่งต่อศรัทธาสู่คนรุ่นใหม่มิใช่เพียงการธำรงรักษาศาสนา หากแต่เป็นการปรับกระบวนการสื่อสาร

และการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่ เพื่อให้หลักธรรมยังคงมีบทบาทเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีในสังคมร่วมสมัย

สรุป

พระพุทธศาสนาในประเทศไทยยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะรากฐานทางศาสนา สังคม จริยธรรม และวัฒนธรรม แม้เผชิญพลวัตจากยุคดิจิทัลและโลกาภิวัตน์ โดยทำหน้าที่เป็นแหล่งบ่มเพาะคุณธรรมผ่านหลักศีล สมาธิ ปัญญา และพรหมวิหาร ซึ่งมีส่วนลดทอนปัญหาความเสื่อมทางค่านิยม อาทิ ความรุนแรง ความไม่ซื่อสัตย์ และบริโภคนิยม ขณะเดียวกัน วัดและพระสงฆ์ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจของชุมชน สนับสนุนความมั่นคงทางจิตใจ การช่วยเหลือทางสังคม และการพัฒนาสาธารณประโยชน์ ในเชิงวิถีชีวิต พระพุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นกรอบอ้างอิงในการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยสร้างสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุและจิตวิญญาณ ช่วยให้ปัจเจกรับมือกับแรงกดดันทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีได้อย่างมีสติ ทั้งนี้ สถาบันสงฆ์ได้ปรับตัวผ่านการใช้สื่อดิจิทัลและแพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อเผยแผ่ธรรมะสู่กลุ่มเมืองและคนรุ่นใหม่ เพิ่มการเข้าถึงและความต่อเนื่องของการเรียนรู้ทางศาสนา อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาไทยเผชิญความท้าทายสำคัญ ได้แก่ การบิดเบือนคำสอน การลดลงของศรัทธาในบางกลุ่ม โดยเฉพาะเยาวชนเมือง ความตึงเครียดระหว่างการธำรงรักษาจารีตกับการปรับตัวสมัยใหม่ ตลอดจนข้อจำกัดด้านทรัพยากรและทักษะดิจิทัล บทความนี้วิเคราะห์การปรับตัวของพระพุทธศาสนาไทยเพื่อความยั่งยืนในยุคดิจิทัล โดยสรุปเป็น 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) การเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อดิจิทัล ซึ่งเพิ่มการเข้าถึงอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว (2) พลวัตของศรัทธาท่ามกลางบริบทสังคมสมัยใหม่ (3) การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำบุญสู่แพลตฟอร์มออนไลน์ และ (4) กลไกการถ่ายทอดศรัทธาสู่คนรุ่นใหม่ผ่านเนื้อหาที่ประยุกต์ใช้ได้จริงและการสื่อสารที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตดิจิทัล

โดยสรุป พระพุทธศาสนายังคงมีบทบาทหลายมิติในสังคมไทย และมีแนวโน้มดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน หากสามารถรักษาดุลยภาพระหว่างแก่นธรรมกับการปรับตัวเชิงเทคโนโลยี เพื่อคงความเป็นที่พึ่งทางจิตใจที่สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอเชิงนโยบายและการปฏิบัติ

ควรส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ด้าน “สมรรถนะดิจิทัลเชิงธรรมะ (digital dhamma literacy)” เพื่อให้สามารถสื่อสารธรรมะได้อย่างมีประสิทธิภาพในโลกออนไลน์ รวมถึงการจัดทำมาตรฐานการเผยแผ่ธรรมะดิจิทัลเพื่อป้องกันการบิดเบือนคำสอน

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ คือแนวคิด “การแปรรูปศาสนาเชิงดิจิทัล” ที่อธิบายการเปลี่ยนผ่านของพระพุทธศาสนาจากศาสนาเชิงวัดไปสู่ศาสนาเชิงแพลตฟอร์ม ทำให้การรับรู้และปฏิบัติธรรมเกิดขึ้นในพื้นที่เสมือนมากขึ้น ส่งผลให้รูปแบบศรัทธามีลักษณะกระจายตัวและยืดหยุ่นกว่าเดิม ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นความจำเป็นในการรักษาสมดุลระหว่างแก่นธรรมกับรูปแบบการสื่อสารสมัยใหม่ โดยควรพัฒนาแนวทางการสื่อธรรมะแบบร่วมสมัยที่ยังคงสาระสำคัญของศีล สมาธิ และปัญญา แต่สามารถเข้าถึงผู้คนยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ศรัทธาของผู้คนไม่ได้ลดลง แต่กำลังเปลี่ยนจากศรัทธาเชิงสถาบันไปสู่ศรัทธาเชิงประสบการณ์ โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติธรรมที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริงมากขึ้น งานศึกษานี้ยังเสนอแนวคิด “พุทธเศรษฐกิจเชิงบุญดิจิทัล” ซึ่งมองการทำบุญออนไลน์เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธา เทคโนโลยี และพฤติกรรมทางสังคมในยุคใหม่อย่างมีนัยสำคัญ

เอกสารอ้างอิง

กรุงเทพธุรกิจ. (2567). *การเปลี่ยนแปลงของพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล.* สืบค้นจาก https://www.bangkokbiznews.com

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2554). *ประวัติความเป็นมาของศาสนาพระพุทธศาสนาและองค์การศาสนาต่าง ๆ ในประเทศไทย.* เอกสารเผยแพร่, กรมศิลปากร

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2560). *สันติวิธี: แนวคิดและการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเวศ อินทองปาน. (2559). “การธำรงวัฒนธรรมไทยที่มีรากฐานจากพระพุทธศาสนา”, *วารสารมหาจุฬาวิชาการ*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2559) : 68.

ประเวศ วะสี. (2550). *บทความและงานเขียนทางสังคมและสุขภาพ.* กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2558). *ว่าด้วยวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และสังคมไทย.* กรุงเทพมหานคร: มติชน.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พุทธธรรม (ฉบับปรับขยาย).* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

พระพรหมบัณฑิต. (2566). *พระพุทธศาสนากับการปรับตัวในสังคมยุคดิจิทัล.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาประเสริฐ อคฺคเตโช, พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, & ขันทอง วัฒนะ. (2560). การประยุกต์หลักสันติธรรมเพื่อพัฒนาเยาวชน. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา.*

พระไพศาล วิสาโล. (2561). *พระพุทธศาสนาในโลกสมัยใหม่.* กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

สมบูรณ์ วัฒนะ และคณะ. (2565). พระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตคนไทยในดินแดนสุวรรณภูมิ, *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม 2565): 955.

สุพัตรา สุภาพ. (2554). *สังคมวิทยา.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาพรรณ กลิ่นนาค. (2557). *สื่อสังคมออนไลน์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมศึกษา.

อนุชิต กิ่งนรา, & พระสุทธิสารเมธี. (2563). การนำพระพุทธศาสนาสู่เด็ก และเยาวชนภายใต้โครงสร้างการศึกษา", *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, ปีที่ 25 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2563) : 61-67.

อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์. (2561). *การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการจัดการศึกษาไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Academic Article

Buddhist Monks And Community Development Along the Lines of Sufficiency Economy

พระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

Trinik Wananpirun[1*]

ไตรนิกส์ วรรณพิรุณ[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Trinik Wananpirun*
ไตรนิกส์ วรรณพิรุณ

The Privy Purse Bureau Chachoengsao, Thailand.
เจ้าหน้าที่จัดประโยชน์ สำนักงานพระคลังข้างที่ จังหวัดฉะเชิงเทรา
Email: thebest7667@hotmail.com

คำสำคัญ:
พระสงฆ์, การพัฒนาชุมชน, เศรษฐกิจพอเพียง

Keywords:
Buddhist Monks, Community Development, Sufficiency Economy

ABSTRACT

This study aims to analyze the role of Buddhist monks as a key mechanism in strengthening community resilience, particularly in promoting the Sufficiency Economy Philosophy at the local level. The findings reveal that monks play an active role as both spiritual and social leaders who maintain close relationships with communities across multiple dimensions, including religious rituals, education, moral and ethical development, counseling, and mediation of family and community conflicts. Moreover, monks serve as important intermediaries between the state and local communities by facilitating the dissemination of public knowledge and policies, particularly in communicating the principles of the Sufficiency Economy Philosophy and the New Theory to support practical application in everyday life.

The study generates new insights indicating that Buddhist monks' function not only as religious leaders but also as holders of cultural social capital that contributes significantly to community strengthening. This is achieved through the integration of Buddhist teachings with sustainable development concepts, particularly the application of the Sufficiency Economy Philosophy to improve people's quality of life in a tangible manner. The findings highlight the importance of enhancing the role of monks within participatory community development systems to foster long-term sustainability in social, economic, and cultural dimensions.

Article history:
Received: 11/12/2025
Revised: 25/01/2026
Accepted: 20/02/2026
Available online: 19/04/2026

How to Cite:
Wananpirun, T. (2026). Buddhist Monks And Community Development Along the Lines of Sufficiency Economy. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 140-152.

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะกลไกสำคัญของการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง โดยเฉพาะในบริบทของการส่งเสริมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน ผลการศึกษาพบว่าพระสงฆ์มีบทบาทเชิงรุกในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณและผู้นำทางสังคมที่มีความใกล้ชิดกับชุมชนในหลากหลายมิติ ทั้งด้านพิธีกรรมทางศาสนา การศึกษา การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม การให้คำปรึกษา และการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในระดับครอบครัวและชุมชน นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นสื่อกลางระหว่างภาครัฐกับชุมชนในการถ่ายทอดองค์ความรู้และนโยบายสาธารณะ โดยเฉพาะการเผยแพร่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่สู่การประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตจริงของประชาชน

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์มิได้เป็นเพียงผู้นำทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็น “ทุนทางสังคมเชิงวัฒนธรรม” ที่มีศักยภาพในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม ผลการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการเสริมบทบาทพระสงฆ์ในระบบการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความยั่งยืนทั้งในมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในระยะยาว

บทนำ

ในช่วงเกือบทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยได้ดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ซึ่งเน้นการเปิดเสรีทางการค้า การลงทุน และการแข่งขันในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี ส่งผลให้โครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศมีลักษณะพึ่งพาภาคต่างประเทศในระดับสูง ทั้งในด้านการส่งออก เงินทุน และเทคโนโลยี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540) อย่างไรก็ตาม ความเปราะบางของระบบเศรษฐกิจดังกล่าวได้ปรากฏชัดเจนในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบในวงกว้าง ทั้งการว่างงาน หนี้สินภาคครัวเรือน และปัญหาสังคมที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น ภายหลังวิกฤตดังกล่าว รัฐบาลไทยได้ปรับทิศทางการพัฒนาไปสู่การฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาระดับฐานราก ได้แก่ ตำบลและหมู่บ้าน ทั้งนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานว่าการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างควรเริ่มจากการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การใช้ทุนทางสังคม ที่มีอยู่ในสังคมไทย (Putnam, 1993) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ชุมชน” และ “การรวมกลุ่ม” ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความร่วมมือ การพึ่งพาตนเอง และการจัดการปัญหาในระดับพื้นที่ แนวคิดดังกล่าวได้รับการบูรณาการเข้ากับ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่มุ่งเน้นการพัฒนาอย่างสมดุล มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันต่อความเปลี่ยนแปลง โดยแนวคิดนี้ได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้เป็นกรอบนโยบายการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 เป็นต้นมา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540) นอกจากนี้ บทบาทของ “พระสงฆ์” ในฐานะทุนทางสังคมเชิงสถาบัน ได้รับความ

สนใจเพิ่มมากขึ้นในบริบทการพัฒนาชุมชน โดยพระสงฆ์มิได้มีบทบาทเพียงด้านศาสนาและจิตวิญญาณเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้นำทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติในระดับชุมชน ผ่านการเผยแพร่หลักธรรม การสร้างเครือข่ายทางสังคม และการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของประชาชน

ดังนั้น บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยอาศัยการทบทวนเอกสารทางวิชาการ เพื่อวิเคราะห์พัฒนาการของนโยบายตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 บริบทของการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาประเทศ ตลอดจนบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมและประยุกต์ใช้แนวคิดดังกล่าวในระดับชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับกลไกการพัฒนาที่เชื่อมโยงระหว่างศาสนา ชุมชน และนโยบายสาธารณะ

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงกับบริบทการพัฒนาประเทศ

การพัฒนากรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในความหมายเชิงทฤษฎีของกลุ่มนักคิดต่างๆ พอสรุปได้ว่า “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาการดำรงชีวิตและการดำรงชาติที่ก้าวพ้นเพดานความคิดแบบตะวันตกที่ลักษณะเป็นเอกนิยมและทวินิยมแต่ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มีลักษณะเป็นพหุนิยมที่ยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันของสิ่งที่แตกต่างกัน โดยไม่จำเป็นต้องมีความขัดแย้งซึ่งมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยที่เชื่อมโยงของวิถีชีวิตเข้าด้วยกัน จึงเป็นทฤษฎีแบบบูรณาการเป็นองค์รวมทั้งเป็นปรัชญาที่มองสถานการณ์โลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัตรมีความเป็นสากล เข้าใจง่ายและสามารถนำมาปฏิบัติได้ผลจริง จึงมีพลังสูงในกรกระตุ้นให้คนปฏิบัติมีความสุขได้ตามอัตภาพที่เหมาะสมกับสถานะของตน โดยประยุกต์ใช้ได้กับการปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับตลอดเวลา ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งมีความสมสมัยในการชี้นำสังคมให้สามารถรอดพ้นวิกฤต และใช้เป็นแนวทางการวางแผนและการพัฒนาประเทศภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่มีกาเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเป็นอย่างดี

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Self-sufficient Economy) ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นปรัชญาที่สะท้อนถึงแนวคิดหลักซึ่งจะเป็นหนทางในการฟื้นจากวิกฤติเศรษฐกิจ โดยได้ทรงพระราชทานแก่ผสกนิกรให้ปฏิบัติชีวิตเรียบง่ายตามแนวทางเศรษฐกิจ พอเพียงเพื่อที่จะสามารถอยู่รอดจากวิกฤติเศรษฐกิจ การสร้างความเข้มแข็งจำเป็นต้องมีเศรษฐกิจบูรณาการหรือเป็นองค์รวมคือเป็นเศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเองและความเข้มแข็ง มีความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมืองพร้อมกันไปในตัว เศรษฐกิจแบบนี้จะทำให้เกิดความเป็นป่ากลับมา ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง มีการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมพร้อมๆ กับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาจิตใจ (สังศิต พิริยะรังสรรค์, 2548: 4) การพึ่งตนเองของชุมชน เช่น การรวมกลุ่มในลักษณะที่มีสหพันธ์และมีลักษณะพลวัตร มีอำนาจในการตัดสินใจกำหนดเป้าหมายของชุมชน ใช้ศักยภาพของชุมชนอย่างเต็มที่ มีความช่วยเหลือเกื้อกูล สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และทักษะความรู้ ให้เอื้อต่อการดำรงชีวิตได้อย่างอิสระ มั่นคง สามารถแก้ไขปัญหาและนำการพัฒนาชุมชนเพื่อบรรลุอุดมการณ์การพึ่งตนเองได้ โดยมีเงื่อนไขและปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญคือ

จิตสำนึกแห่งการพึ่งตนเอง มีกลไกประสานด้านสังคมวัฒนธรรม รวมถึงมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนในลักษณะความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพาอาศัยกันเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างสมบูรณ์ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2529: 2-4)

การพัฒนากรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในความหมายเชิงทฤษฎีของกลุ่มนักคิดต่างๆ พอสรุปได้ว่า “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาการดำรงชีวิตและการดำรงชาติที่ก้าวพ้นเพดานความคิดแบบตะวันตกที่ลักษณะเป็นเอกนิยมและทวินิยมแต่ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มีลักษณะเป็นพหุนิยมที่ยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันของสิ่งที่แตกต่างกัน โดยไม่จำเป็นต้องมีความขัดแย้งซึ่งมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยที่เชื่อมโยงของวิถีชีวิตเข้าด้วยกัน จึงเป็นทฤษฎีแบบบูรณาการเป็นองค์รวมทั้งเป็นปรัชญาที่มองสถานการณ์โลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัตรมีความเป็นสากล เข้าใจง่ายและสามารถนำมาปฏิบัติได้ผลจริง จึงมีพลังสูงในกรกระตุ้นให้คนปฏิบัติมีความสุขได้ตามอัตภาพที่เหมาะสมกับสถานะของตน โดยประยุกต์ใช้ได้กับการปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับตลอดเวลา ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งมีความสมสมัยในการชี้นำสังคมให้สามารถรอดพ้นวิกฤต และใช้เป็นแนวทางการวางแผนและการพัฒนาประเทศภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่มีกาเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเป็นอย่างดี

จุดเริ่มต้นนโยบายสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจแบบพอเพียง

ประเทศไทยนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) จนกระทั่งถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ล้วนแต่มุ่งเน้นการพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองในด้านวัตถุ คือ น้ำไหล ไฟสว่าง ทางสะดวก คนมีงานทำ จึงก่อให้เกิดผลกระทบในด้านสิ่งแวดล้อมและสภาพจิตใจ กล่าวคือวัตถุเจริญก้าวหน้าแต่ศีลธรรมตกต่ำ (ธีรพงษ์ มหาวีโร, 2555: 10) ดังนั้น นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยประสบกับปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจคือฟองสบู่แตก ทำให้ประเทศไทยมีภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง เหตุนี้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 8 จึงเน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาคือ พัฒนาวัตถุควบคู่กับการพัฒนาคนให้เป็นคนดีและมีคุณภาพนั้น เน้นการพัฒนาแบบบูรณาการหรือองค์รวม คือวัตถุกับจิตใจควบคู่กัน นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่ง'ชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) เป็นต้นมาจนปัจจุบัน ล้วนแต่ได้มีการอัญเชิญหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศให้เกิดความสมดุล มั่นคง และยั่งยืนเป็นประการสำคัญ เพราะเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่เป็นกลไกอันสำคัญยิ่งต่อการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทิศทางที่ก่อให้เกิดความสมดุล มั่นคง และยั่งยืน เพราะเศรษฐกิจพอเพียง (จินตนา สุจจานันท์, 2549: 43) อย่างไรก็ตามการพัฒนาสังคมในทางสังคมวิทยามีความหมายได้หลายแง่มุม อาจหมายถึงการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมให้

สอดคล้องกับยุคสมัยเพื่อให้เกิดความทันสมัย หรือเพื่อพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการดำเนินชีวิตด้วยการส่งเสริมให้มีการศึกษา มีอาชีพ และมีรายได้ (สมพงษ์ ดุลยอนุกิจ, 2549: 94)

การพัฒนาสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลที่ให้ผลประโยชน์ส่วนบุคคลตรงกับผลประโยชน์ของส่วนรวม ขจัดความขัดแย้งและความไม่ลงรอยกันที่มีอยู่ในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลให้น้อยลงหรือหมดไป การพัฒนาสังคมจึงมิได้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงในด้านใดด้านหนึ่งของสังคมเพียงชั่วครั้งชั่วคราว หากแต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทุกด้านที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่ของมนุษย์ นอกจากนี้การพัฒนาสังคมยังหมายความรวมถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศให้เอื้อต่อการดำรงชีวิต ด้วยเหตุนี้การพัฒนาสังคมจึงมิได้หมายถึงการสร้างสรรค์นวัตกรรมทางวัตถุให้เจริญก้าวหน้าเพียงอย่างเดียว การที่สังคมใดมีความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ เช่น มีอาคารบ้านเรือนที่ทันสมัย มีถนนหนทางสำหรับการคมนาคมที่สะดวกสบาย มีรถเรือ หรือยานพาหนะที่มีสมรรถนะสูง เป็นต้น ถือว่าเป็นเพียงเปลือกนอกของการพัฒนาเท่านั้น การพัฒนาสังคมมีแก่นสารหรือสาระสำคัญอยู่ที่การพัฒนาคน ซึ่งการพัฒนาคนนั้นมีเป้าหมายอยู่ 2 ประการ (อุทัย หิรัญโต, 2556: 218) ดังนี้ 1) พัฒนาคนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมให้มีความสมบูรณ์ มีคุณภาพและมีความสามารถ รวมทั้งมีสติปัญญาในการพิจารณาตัดสินใจแก้ปัญหาตนเองและปัญหาที่เกี่ยวกับส่วนรวมได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) พัฒนาคนให้มีทักษะและประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต ประกอบกิจการงานอันเป็นภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนาคนให้เป็นคน และทำคนให้เป็นทรัพยากรบุคคลที่เป็นเลิศ หรือการพัฒนาสังคม หมายถึง การพัฒนาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ การศึกษา สาธารณสุข ประกันชีวิต และสวัสดิการสังคม ความปลอดภัยจากอาชญากรรมและความรุนแรง ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งควรเป็นเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ ควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งมักเน้น การเติบโตของผลผลิต (วิทยากร เชียงกูล, 2550: 117)

หากมองย้อนไปตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับ ที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) มานั้น คณะกรรมการนโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น (กนภ.) ได้อนุมัติกรอบโครงสร้างแผนฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมชนบท เพื่อระดมความร่วมมือจากภาครัฐและนอกภาครัฐในการร่วมมือกันแก้ไขวิกฤติเศรษฐกิจโดยในระยะสั้น (2541–2542) เร่งการสร้างงานในชนบทและระยะยาว (2542–2544) สร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจชนบทแบบพอเพียงด้วยการเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนรูปแบบประชาคมอำเภอและระดมทรัพยากรจากทุกฝ่าย กระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบแนวทางการพัฒนาดังกล่าวได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองอันประกอบด้วย นโยบายหลัก 5 ประการ และ กิจกรรม 9 ประการ ประกอบด้วย

1. ยึดชุมชนและครอบครัวเป็นหลักตามแนวพระราชดำริ โดยเริ่มจากการส่งเสริมการผลิตขั้นพื้นฐานตามแนวทางทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 เป็นการทำการเกษตรผสมผสานและเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชน

2. ยึดการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ โดยใช้กิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือเริ่มที่กลุ่มออมทรัพย์หรือกองทุนชุมชน และนำทุนไปใช้ในกิจกรรมแปรรูปผลผลิตหรือกลุ่มอาชีพและมีร้านค้าชุมชนหรือสหกรณ์ดำเนินการรวมกันซื้อและการรวมกันขาย

3. ยึดหลักการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายโครงการส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้านขึ้นและจัดทำยังเครือข่ายองค์กรชุมชน และส่งเสริมการเรียนรู้จากกระบวนการพัฒนาที่ประสบผลสำเร็จ

4. ยึดหลักการส่งเสริมตลาดชุมชน โดยจัดให้มีตลาดนัดชุมชน หรือร้านค้าชุมชนในทุกอำเภอเพื่อให้เกษตรหรือกลุ่มอาชีพนำผลผลิตออกมาจำหน่าย

5. ยึดการจัดเวทีชาวบ้านเป็นหลัก “แบบคิดเอง ทำเอง” โดยจัดให้มีการประชุมประชาคมเศรษฐกิจหรือเวทีประชาคมอำเภอ เป็นฐานชุมชนระดับอำเภอ เพื่อเป็นเวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปรึกษาหารือในลักษณะ “คิดเอง ทำเอง” ระหว่าง “เพื่อน” ด้วยกันแนวทางปฏิบัติ 9 มาตรการ ได้แก่ 1) สนับสนุนการดำเนินการเรื่องเกษตรผสมผสาน (ทฤษฎีใหม่) และเกษตรยั่งยืน 2) สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน 3) สนับสนุนการดำเนินการระดมทุนหรือจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนและพัฒนาไปสู่องค์กรทางการเงินในที่สุด 4) สนับสนุนการดำเนินการเรื่อง การพัฒนากลุ่มอาชีพ การปลูกพืชสมุนไพรและแพทย์แผนโบราณเพื่อประโยชน์ต่อเศรษฐกิจชุมชน และอนุรักษ์ด้านประวัติศาสตร์/โบราณ 5) สนับสนุนเรื่องการทำผังเครือข่ายองค์กรชุมชน 6) สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการจัดร้านค้าชุมชนและตลาดนัดชุมชน 7) สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการพัฒนาเครือข่ายร้านค้าชุมชน 8) สนับสนุนเรื่องการดำเนินการเรื่องประชาคมอำเภอ 9) สนับสนุนการดำเนินการเรื่องจัดตั้งศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จด้านการเกษตรเพื่อบรรเทาปัญหาการว่างงานอยู่ในขณะนี้ และ “โครงการส่งเสริมการใช้น้ำตามทฤษฎีใหม่” เป็นกิจกรรมหนึ่งตามแนวเศรษฐกิจชุมชน

เมื่อพิจารณาจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการเศรษฐกิจประกอบกับแนวทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จะมีข้อสรุปได้ว่า การบริหารเศรษฐกิจไม่สามารถจะใช้ระบบกลไกตลาดเพียงอย่างเดียวต้องอาศัยภาครัฐที่มีประสิทธิภาพ รัฐจะต้องทำให้ตลาดทำงานได้ และแก้ไขความล้มเหลวของระบบตลาด นอกจากนี้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงชี้ให้เห็นด้วยว่ารัฐต้องมีบทบาททางสังคม ที่จะสร้างให้คนในสังคมมีความพอเพียง มีเหตุมีผลและมีภูมิคุ้มกัน นั่นเป็นบทบาทที่ลึกไปกว่าการทำให้ระบบตลาดทำงานตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งหากจะมองในแต่ละด้านที่สำคัญคือ รัฐต้องสร้างความสมดุลในการจัดการเศรษฐกิจ

บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

บทบาทของพระสงฆ์โดยที่เริ่มจากบทบาทภายในของคณะสงฆ์แล้วยังมีการพัฒนาชุมชนด้วย สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ด้าน ได้แก่ บทบาทด้านการปกครอง บทบาทด้านสุขภาพจิต บทบาทด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ บทบาทด้านการเผยแผ่ และ บทบาทด้านสาธารณูปการ และ สาธารณสงเคราะห์ สามารถนำเสนอโดยสังเขป ดังนี้

1. บทบาทด้านการปกครอง บทบาทด้านนี้มองจากการปกครองภายในของพระสงฆ์เองเป็นการปกครองในเชิงลักษณะของหลักธรรมาภิบาล ดูแลกันโดยธรรม ปกครองกันแบบพ่อปกครองลูกอาจารย์ปกครองศิษย์ดังปรากฏตัวอย่างที่ เป็นต้นแบบให้เห็นชัดเจน คือหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อลัทธิวิหาริก และหน้าที่

ของลัทธิวิหาริก ที่ จะพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ตรัสสั่งให้พระอุปัชฌาย์และลัทธิวิหาริกตั้งจิตสนิทสนมในกัน และกันให้พระ อุปัชฌาย์สำคัญลัทธิวิหาริกฉันบุตรให้ลัทธิวิหาริกนับถือพระอุปัชฌาย์ฉันบิดา และเมื่อเป็นเช่นนี้ ต่างจะมีความ เคารพเชื่อพึงกันและกันย่อมถึงซึ่งความเจริญงอกงามในธรรมตรัสสั่งให้ พระอุปัชฌาย์และลัทธิวิหาริกให้เอื้อเฟื้อประพฤติชอบต่อกันหน้าที่ของลัทธิวิหาริก เรียกว่าสิทธิวิ หาริกวัตร และอาจริยวัตร หน้าที่ของศิษย์ที่จะพึงปฏิบัติต่ออาจารย์เรียกว่าอันเตวาสิกวัตรหน้าที่ของอาจารย์ จะพึงปฏิบัติต่อศิษย์ทั้งสองฝ่ายต่างก็เอื้ออาทรต่อกันมีไมตรีจิตต่อกัน

2. บทบาทด้านสุขภาพจิต สร้างวัดให้เป็นสถานที่เกื้อหนุนต่อกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพของทั้งพระภิกษุ สามเณร และพุทธคาสนิกชนด้วยความเกื้อกูลของชุมชนโดยหลักการร่มรื่น ร่มเย็น ร่วมสร้าง ร่วมจิตวิญญาณ และร่วมพัฒนา เพื่อการแก้ไขปัญหาสุขภาพอนามัยของคน ชุมชน และสังคม ครบถ้วนทั้งสี่สุขภาวะ คือ กาย ใจ สังคม และจิต วิญญาณ และครบ ครันของความเป็นท้องถิ่นน่าอยู่

3. บทบาทด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ เป็นบทบาทของพระสงฆ์โดยการมองจากพื้นฐานอันเป็นแก่นแท้ของคำสอนแล้วผู้เข้าสู่มรรคแห่งสมณเพศ การเข้าสู่สังคมสงฆ์หมายถึงเข้าสู่วิถีแห่งการศึกษาและตราบใดที่ยังไม่บรรลุมรรคผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์นั่นหมายถึงยังต้องเป็นผู้ที่ ต้องศึกษาที่เรียกว่ายังเป็นพระเสขะบุคคลคือบุคคลที่ยังต้องศึกษาที่เรียกว่า ไตรสิกขา คือข้อที่จะต้องศึกษาข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือการฝึกหัดอบรมกายวาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันพระสงได้ทำหน้าที่อนุเคราะห์ในด้านการศึกษาทั้งส่วนที่จัดการศึกษาเอง โดยตรงโดยเฉพาะยิ่งในส่วนที่ทางรัฐบาลไม่สามารถจัดการศึกษาบริการได้ทั่วถึงอันได้แก่ กลุ่มประชากรด้อยโอกาสทางสังคมด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจเป็นเหตุให้ด้อยโอกาสทางการศึกษาก็ได้อาศัยพระสงฆ์ให้การศึกษาในขณะที่ศึกษาก็ไม่ต้องใช้งบประมาณจากรัฐบาล การสร้างอาคารเรียน ให้ทุนการศึกษาแก่เด็กที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ ฯลฯ

4. บทบาทด้านการเผยแผ่ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้มอบหมายให้เป็นหน้าที่โดยตรงของพระภิกษุ เพราะหน้าที่ของพระสาวกคือหน้าที่ศึกษาเรียนรู้หน้าที่คำสอนให้เกิดความรู้ความเข้าใจแล้วปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนและต้องสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตามด้วยนี้จึงได้ชื่อว่าพระสงฆ์สาวกการให้การอบรมการสอนการเผยแผ่เป็นหน้าที่หลักของพระสงค์ที่สำคัญที่พระสงฆ์ปฏิบัติมาเป็นปกติอยู่แล้ว (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุต.โต), 2533: 1) เรียกว่าการเทศน์แสดงธรรม หรือการปาฐกถาก็ตาม ซึ่งประชาชนทั่วไปให้ความเคารพและสนใจที่จะฟังสาระที่พรสงฆ์เป็นผู้ให้อยู่แล้ว แสดงธรรมการเผยแผ่ธรรมอยู่เป็นปกติและในรูปแบบที่ไม่เป็นรูปแบบกล่าวคืออาจจะใช้วิธีการพูดคุย สนทนา ในโอกาสพบปะจะเป็นการเผยแผ่โดยไม่เป็นกิจจะลักษณะแต่ก็แฝงด้วยให้ข้อคิดทางธรรม

5. บทบาทด้านสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ บทบาทด้านนี้ของพระสงฆ์มีความสำคัญไม่น้อย เพราะต้องคำนึงถึงความเป็นเอกลักษณ์แห่งความเป็นพระพุทธศาสนาอยู่ในที่ด้วยเพราะการสร้างวัดสร้างคาสนวัตถุต้องให้เป็นเอกลักษณ์ที่ดำรงไว้ซึ่งความเป็นพุทธ เป็นแบบอย่างในเชิงของการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม บทบาทพระสงฆ์ด้านสาธารณสงฆ์สงเคราะห์ เช่น สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล ศาลาปราคม ศาลาพักริมทาง ทำบ่อน้ำ สร้างสะพาน เป็นต้น

พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเตือนภิกษุสงฆ์อยู่เสมอ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในที่แห่งหนึ่งว่า“บรรพชิตควรพิจารณาเนืองๆ ว่าความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น” และในอีกแห่งหนึ่ง ใจความว่า“ภิกษุทั้งหลาย ชาวบ้านมีอุปการะแก่เธอ บำรุงเธอด้วยปัจจัย 4 แม้พวกเธอก็จงมีอุปการะแก่ชาวบ้านด้วยการแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุดให้แจ่มแจ้ง ทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะแก่ชาวบ้านเถิด เพราะคฤหัสถ์และบรรพชิตต่างต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ด้วยการให้วัตถุและให้ธรรม” และในอีกที่หนึ่งตรัสไว้ใจความว่า”ภิกษุพึงแผ่เมตตาจิตเพื่อที่จะได้ไม่ทำให้การฉางข้าวของชาวบ้านเป็นของว่างเปล่า ซึ่งหมายความว่า “ภิกษุแผ่เมตตาแก่ชาวบ้านเป็นการตอบแทนอุปการะของชาวบ้าน” ดังนั้น พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน มีดังต่อไปนี้ (สภายุวพุทธสมาคมแห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์, 2538: 1-4)

1. เป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธาและปัญญา ในสังคมยุคโลกาภิรัตน์เช่นทุกวันนี้พระสงฆ์ควรจะมีบทบาทในการเป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธา ปัญญาของชุมชนและประชาชนโดยเฉพาะพุทธศาสนิกชน พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและชุมชน ให้ประชาชนมีหลักธรรม คำสอนของศาสนาเป็นที่พึ่งทยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เพื่อยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นให้สามารถ มีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุขในโลกยุคโลกาภิวัตน์ให้มีศรัทธา ปัญญาที่ลูกต้อง เพื่อจะได้คิด พูด ทำในสิ่งที่ถูกต้องเป็นประโยชน์และเป็นธรรม

2. พัฒนาจิตใจของประชาชน โดยที่การพัฒนาจิตใจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับศาสนาและพระสงฆ์ พระสงฆ์จึงควรมีบทบาทในการพัฒนาจิตใจของประชาชน การพัฒนาชุมชนจะไม่เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนหากประชาชนในชุมชนไม่ได้รับการพัฒนาจิตใจ

3. ส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชน วัดและพระสงฆ์ได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชนทั้งความรู้ทางโลก ความรู้ทางธรรม หลายวัดได้จัดตั้งศูนย์เด็กเล็กก่อนวัยเกณฑ์ โรงเรียนประถมและโรงเรียนมัธยมในวัดเพื่อให้การศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการแก่เด็กและเยาวชน ได้ตั้งโรงเรียนนักธรรม บาลี โรงเรียนสายสามัญ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา รวมทั้งความรู้สายสามัญแก่ภิกษุ สามเณร เด็กและเยาวชน ได้รับความรู้ความ เจริญก้าวหน้า ได้ทำงานที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน สังคมและประเทศชาติ

4. ส่งเสริมศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นแกนนำและเป็นรากฐานที่สำคัญของศิลปวัฒนธรรมและประเพณีของไทยหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เช่น ทศพิธราชธรรม ได้ใช้เป็นหลักในการปกครองประเทศของพระมหากษัตริย์และผู้ปกครอง หลักธรรมเรื่องศีล 5 สังคหวัตถุ 4 และฆราวาสธรรม 4 ได้ใช้เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของคนไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชน ทำให้สังคมของเรามีความสงบเรียบร้อยประเทศชาติมีความเจริญมั่นคงก้าวหน้า

5. ให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อน พระสงฆ์ผู้เป็นสรณะหรือที่พึ่งของประชาชนควรให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนเท่าที่สามารถจะทำได้โดยให้ธรรมะ คำปรึกษา และคำแนะนำ ให้กำลังใจ และความหวังแก่ผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อน

6. ช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชน การแก้ไขปัญหาของชุมชนควรทำเป็นขั้นตอน มีการวางแผน และใช้กรรมวิธีเช่นเดียวกับการแก้ทุกข์ตามอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า คือ ต้องรู้ทุกข์ รู้สภาพของทุกข์เสียก่อนว่ามีอะไรบ้าง รู้สมุทัย รู้สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ รู้นิโรธ รู้การดับทุกข์ และรู้มรรควิธีที่จะดับทุกข์

ส่วนบทบาทวัดและพระสงฆ์เพื่อการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 บทบาทของสถาบันศาสนากับองค์กรอื่นๆ เช่น วัด เพื่อพัฒนาให้ประชาชนพุทธระดับเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (มาตรา 6) สถาบันศาสนาในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีสิทธิจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ทั้งการศึกษาในระบบการศึกษา นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ด้วยบทบาทอันสำคัญที่สถาบันศาสนาต้องรับผิดชอบตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับปัจจุบันกับบทบาทที่สถาบัน พระพุทธศาสนากำลังดำเนินการอยู่ในขณะนั้นสอดคล้องกันค่อนข้างมาก กล่าวคือ วัดจัดการศึกษาให้แก่ศาสนาทายาทและประชาชนทั่วไปถึง 3 ระบบ คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอก ระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย นอกจากนี้ภารกิจของคณะสงฆ์ด้านการปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่ศาสนธรรม การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณูปการ และการศาสน สงเคราะห์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้นเป็นภารกิจที่มีอุปการคุณต่อสังคมไทยเป็นอันมาก โดยช่วยหล่อหลอมประชาชนชาวไทยให้ยึดมั่นในคุณธรรม และการดำเนินชีวิตตามวิถีธรรม และจารีตประเพณีไทยเสมอมา แม้จะมีอุปสรรคและปัญหาทั้งในสังคมนอกวัด และสังคมในวัดก็สามารถขจัดปัญหาต่างๆ เหล่านั้นไปด้วยดี

บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนตามแนวเศรฐกิจพอเพียง

บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นบทบาทที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน การสร้างความเจริญก้าวหน้าและความทันสมัยที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนายึดโยงกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การสร้างพลังในการขับเคลื่อนชุมชนสู่การเปลี่ยนแปลงเป็นจุดแรกเริ่มของการพัฒนา การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เจตคติ ความเชื่อ ความคิดริเริ่ม ความขัดแย้ง การแข่งขัน การผสมกลมกลืน หรือบูรณาการ และความร่วมมือเพราะชุมชนบางชุมชนในสังคมชนบท (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2532: 35-36) ปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ตั้งอยู่บนห้ากระแสหลักใหญ่ (อภิชัย พันธเสน (บรรณาธิการ), 2550: 62) ดังนี้

1. กระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ตรัสเตือนสติคนไทยให้มีความพอเพียงพร้อมทั้งพระราชทานเกษตรทฤษฎีใหม่ให้เป็นตัวอย่าง

2. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ที่เน้นส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน และความเป็นประชาคม

3. รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ต้องการปฏิรูปสังคมให้มีรากฐานที่แข็งแรง

4. พระพุทธศาสนาที่ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทา ความเอื้ออาทร ความสะอาด ความสว่าง และความสงบ

5. วิถีไทย แต่ดั้งเดิมที่เน้นความรักความเมตตาต่อกัน การมีวิถีชีวิตที่มักน้อยและสันโดษ หรือเรียบง่าย รวมทั้งการมีศิลปวัฒนธรรมธรรมที่งดงาม

ปัจจุบันองค์กรสงฆ์ยังเป็นองค์กรที่มีบทบาทมากต่อการพัฒนาชุมชนและสังคม พระสงฆ์จึงควรที่จะได้ศึกษาเรียนรู้ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงอย่างละเอียด และวิธีการที่จะนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลจริง เพื่อจะได้สามารถนำไปถ่ายทอดให้กับประชาชนในชุมชนรอบวัดได้อย่างถูกต้อง อันจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม และประเทศชาติโดยรวม นอกจากนั้นในการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าว พระสงฆ์ยังควรรู้วิธีที่จะนำทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้สนับสนุนคำสอนในพุทธศาสนา เพื่อช่วยให้ประชาชนมองเห็นประโยชน์ของคำสอนที่มีต่อความสุขของมนุษย์ และความสุขของสังคมและธรรมชาติได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากการดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองที่หน่วยงานราชการได้กำหนดขึ้นนี้มีหลายหน่วยงานที่รับผิดชอบ มีการดำเนินงานหลากหลาย ผลการดำเนินงานอาจจะไม่บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์เท่าที่ควร พระสงฆ์นั้นมีความเข้าใจและมีความต้องการการช่วยเหลือ ส่งเสริม และสนับสนุนการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง โดยพระสังฆาธิการเองเป็นผู้มีบทบาทหลักในการส่งเสริม และสนับสนุนแนวความคิดในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองบนรากฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

สรุป

บทบาทพระสงฆ์ในมีส่วนร่วมกระบวนการพัฒนาสังคมของภาครัฐในอดีตที่ผ่านมาไม่ว่าจะเป็นโครงการที่ดำเนินนโยบายวางแผนโดยภาครัฐหรือโครงการใหม่ๆ ที่พระสงฆ์คิดค้นขึ้นมาเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของสังคมย่อมแสดงให้เห็นว่าในฐานะที่พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไม่ได้อยู่นิ่งเฉยต่อความทุกข์ยากลำบากของคนในสังคม ยังตื่นตัวเดือดร้อนใจแทนชาวบ้านมิอาจทนเห็นความลำบาก พระสงฆ์จึงต้องลุกขึ้นมาช่วยพัฒนาสังคมโดยอาศัยบทบาทและสถานะในความเป็นผู้นำทั้งทางโลกและทางธรรมช่วยเหลือสังคมในทุกรูปแบบ ทั้งหมดของการพัฒนาย่อมมีส่วนให้การสนับสนุนกระบวนการพัฒนาของภาครัฐและประชาชนทั้งสิ้น หลายโครงการพัฒนาของพระสงฆ์ได้ช่วยแก้ปัญหาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองและด้านสังคมได้อย่างแท้จริง บางครั้งออกมาในรูปแบบของการพัฒนาทางด้านวัตถุบางครั้งออกมาในรูปแบบของการพัฒนาทางด้านจิตใจหรือแม้กระทั่งออกมาในรูปแบบของการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและทางด้านจิตใจควบคู่กันไป ซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปในทิศทางที่ดีขึ้น ดังภาพ

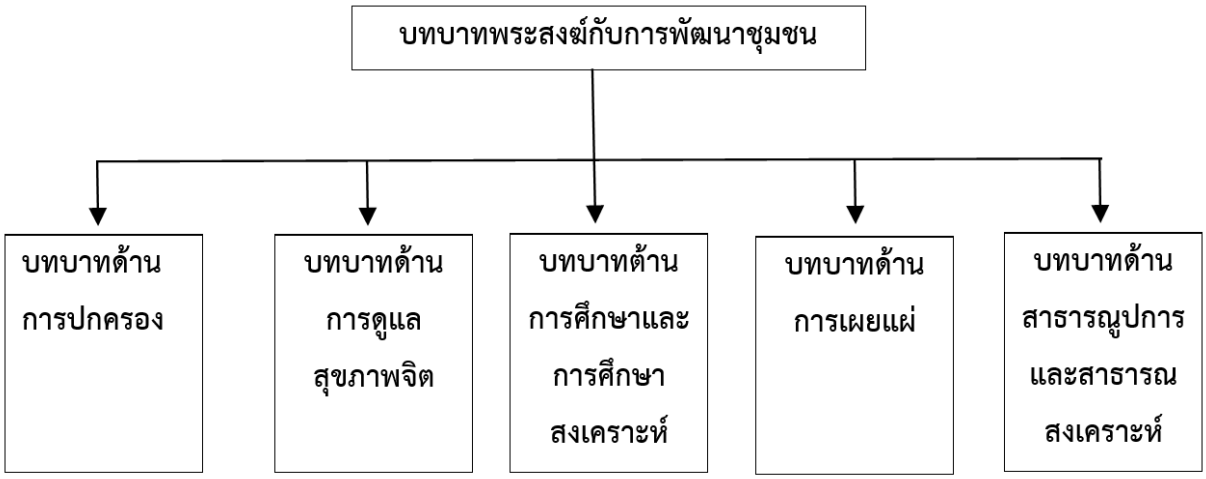

ภาพแสดง บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องควรบูรณาการบทบาทของพระสงฆ์เข้าสู่ระบบการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นทางการ โดยสนับสนุนให้พระสงฆ์มีบทบาทในฐานะ “ผู้นำการเรียนรู้ชุมชน” ผ่านการจัดทำโครงการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ด้านการสื่อสาร การให้ความรู้ และการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนร่วมกับภาคีเครือข่าย

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ควรส่งเสริมกลไกความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานรัฐในลักษณะเครือข่ายการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน ทั้งในด้านเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาคุณธรรม และการแก้ไขปัญหาสังคมในระดับพื้นที่ นอกจากนี้ควรพัฒนารูปแบบกิจกรรมที่ทำให้ประชาชนสามารถนำหลักธรรมและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษา

การศึกษานี้ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญ คือ “โมเดลพระสงฆ์ในฐานะทุนทางสังคมเชิงบูรณาการเพื่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์มิได้มีบทบาทเฉพาะด้านศาสนา แต่เป็นกลไกเชิงระบบที่เชื่อมโยง 3 มิติสำคัญ ได้แก่ (1) มิติศาสนาและจิตวิญญาณ (2) มิติสังคมและการมีส่วน

ร่วมของชุมชน และ (3) มิติการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน โดยการบูรณาการทั้งสามมิตินี้ช่วยเสริมสร้างความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง ลดความขัดแย้ง และเพิ่มความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

เกษม วัฒนชัย. (2549). *เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จินตนา สุจจานันท์. (2549). *การศึกษาและการพัฒนาชุมชน.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2529). *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนกับการพึ่งตนเอง.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธีรพงษ์ มหาวีโร. (2555). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559).* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เดอะบุคส์.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. (2542). *พระราชดำรัสเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุต.โต). (2533). *บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน.* กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์.

วิทยากร เชียงกูล. (2550). *สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา.* กรุงเทพฯ: สายธาร.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2532). *การพัฒนาชุมชนประยุกต์.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สังศิต พิริยะรังสรรค์. (2548). *เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง แนวคิดและยุทธศาสตร์.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรังสิต.

สมพงษ์ ดุลยอนุกิจ. (2549). *สังคมศาสตร์กับการพัฒนา.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สภายุวพุทธสมาคมแห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์. (2538). *บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน.* กรุงเทพฯ: สภายุวพุทธสมาคมแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2504–2509). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2535–2539). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540–2544).* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540–2544). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2542). *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: กรอบแนวคิดและหลักการ.* กรุงเทพฯ: สศช.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545–2549).* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สังศิต พิริยะรังสรรค์. (2548). *เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง แนวคิดและยุทธศาสตร์.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรังสิต.

อภิชัย พันธเสน (บรรณาธิการ). (2550). *“สังเคราะห์องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง”.* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

อุทัย หิรัญโต. (2526). *สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Academic Article

Dharma Discussion: The Dynamics of Buddhist Transmission in the 21st Century

ธรรมสากัจฉา: พลวัตแห่งการสืบทอดพุทธรรมในศตวรรษที่ 21

Phrakhu Kittisutakun[1*], Phra Anan Adnandho[2], Phra Chanamet Tejadharo[3], & Phra Thanathada Rattanapunyo[4]

พระครูกิตติสุตคุณ[1*], พระอนันต์ อภินนฺโท[2], พระชนาเมธ เตชธโร[3], & พระธนธาดา รตนปญฺโญ[4]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phrakhu kittisutakun*
พระครูกิตติสุตคุณ
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตนครราชสีมา
Email: prateep64ke@gmail.com

2. Phra Anan Adnandho
พระอนันต์ อภินนฺโท
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตนครราชสีมา
Email: anan_adnan@gmail.com

3. Phra Chanamet Tejadharo
พระชนาเมธ เตชธโร
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตนครราชสีมา
Email: chanamet_123@gmail.com

4. Phra Thanathada Rattanapunyo
พระธนธาดา รตนปญฺโญ
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตนครราชสีมา
Email: thanathada_123@gmail.com

คำสำคัญ:
ธรรมสากัจฉา, พระพุทธศาสนาเถรวาท, ศตวรรษที่ 21, ปัญญา

ABSTRACT

Dharma Sakaccha, meaning dialogue and exchange of ideas about Dharma, is not only a fundamental method of communication in Theravada Buddhism, but also a crucial dynamic mechanism for preserving and transmitting Buddhist teachings and cultivating holistic wisdom. This academic work aims to explore the dynamics of Dharma Sakaccha based on evidence in the Tripitaka scriptures and commentaries, and its application in the social context of the 21st century. Theravada Buddhism faces significant challenges and opportunities amidst globalization and rapid technological advancements. The transmission of Buddhist teachings and the development of wisdom therefore rely on Dharma Sakaccha, or critical dialogue on Dharma, to ensure that Buddhism remains a beacon for global society. Thus, Dharma Sakaccha plays a role as both a tool for knowledge transmission and a participatory process for developing wisdom through questioning, rational analysis, and collaborative problem-solving, leading to wisdom. This facilitates the realization of Dharma as Santitthiko (something that can be seen for oneself) and serves as a vital tool for compiling Buddhist scriptures, ensuring the continued transmission of Buddhism to the present day. Furthermore, Dhamma discussions have been effectively applied to student learning in schools, emphasizing a student-centered approach.

Keywords:
Dhamma Discussions, Theravada Buddhism, 21St Century, Wisdom

Article history:
Received: 19/01/2026
Revised: 20/02/2026
Accepted: 10/03/2026
Available online: 21/04/2026

How to Cite:
Phrakukittisutakun, et al. (2026). Dharma Discussion: The Dynamics of Buddhist Transmission in the 21st Century. *Journal Dhamma for Life,* 32(3*),* 153-165.

บทคัดย่อ

ธรรมสากัจฉา หมายถึง การสนทนาแลกเปลี่ยนเรื่องธรรมะ ไม่เพียงเป็นวิธีการสื่อสารพื้นฐานในพระพุทธศาสนาเถรวาท หากแต่เป็นกลไกพลวัตสำคัญ ในการรักษาสืบทอดพุทธธรรม และบ่มเพาะภูมิปัญญาแบบองค์รวม งานวิชาการชิ้นนี้มุ่งสำรวจพลวัตของธรรมสากัจฉาตามหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และการประยุกต์ใช้ในบริบทสังคม ในศตวรรษที่ 21 พระพุทธศาสนาเถรวาทกำลังเผชิญกับความท้าทายและโอกาสครั้งสำคัญ ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด การสืบทอดพุทธธรรมและการพัฒนาภูมิปัญญาจึงต้องอาศัย ธรรมสากัจฉา หรือการสนทนาธรรมอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อนำพาพระพุทธศาสนาให้ยังคงเป็นประทีปส่องสว่างแก่สังคมโลก ฉะนั้นธรรมสากัจฉามีบทบาทเป็นทั้งเครื่องมือถ่ายทอดความรู้ และ กระบวนการพัฒนาปัญญาแบบมีส่วนร่วม ผ่านการตั้งคำถาม การวิเคราะห์ด้วยเหตุผล และการขบคิดปัญหาร่วม จนเกิดปัญญา ซึ่งเอื้อต่อการทำให้ธรรมะเป็น สันทิฏฐิโก (เห็นได้ด้วยตนเอง) และเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำสังคายนา ส่งผลทำให้พระพุทธศาสนายังคงได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ธรรมสากัจฉายังได้นำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้ของนักเรียนในโรงเรียนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทนำ

ธรรมสากัจฉา อ่านว่า ทำ-มะ-สา-กัด-ฉา ประกอบด้วยคำว่า ธรรม มาจากบาลีว่า ธมฺม แปลตามศัพท์ว่า สภาพที่ทรงไว้ + สากัจฉา มาจากบาลีว่า สากจฺฉา แปลตามศัพท์ว่า การพูดด้วยดี หมายถึง การสนทนา การพูดคุย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 บอกไว้ว่า “ธรรมสากัจฉา : (คำนาม) การสนทนาธรรม” ขยายความก็หมายถึง การสนทนา อภิปราย หรือซักถามเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมะ เพื่อขจัดกิเลส ไม่ใช่การพูดคุยเรื่องโลกๆ (อามิสสากัจฉา) โดยเน้นการพูดคุยที่ "ประกอบด้วยปัญญา ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งประโยชน์ นำไปสู่ความหลุดพ้น" ปรากฏในมงคลสูตรข้อที่ 30 ที่กล่าวว่า “กาเลน ธมฺมสากัจฺฉา แปลว่า การสนทนาธรรมตามกาลอันเป็นมงคลอย่างยิ่ง “ลักษณะสำคัญเป็นการพูดคุยอย่างมีหลักการ ไม่ใช่วาทะเพื่อเอาชนะ แต่เพื่อความเข้าใจแจ่มแจ้งร่วมกัน ธรรมสากัจฉา ถือเป็นกลไกหลักในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ใช้สำหรับการกำหนดพระวินัยและ

สิกขาบทต่าง ๆ มาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน แม้ภายหลังการปรินิพพาน กระบวนการนี้ยังคงเป็นหัวใจสำคัญในการสังคายนา เพื่อตรวจสอบและชำระพระไตรปิฎกให้บริสุทธิ์ ในสังคมไทย ธรรมสากัจฉา ได้รับการสืบทอดผ่านรูปแบบทางวัฒนธรรม เช่น การเทศน์ปุจฉาวิสัชนา หรือการเทศน์แจง ซึ่งมิได้จำกัดเพียงการแสดงธรรมบนธรรมาสน์ แต่เน้น การสื่อสารสองทาง ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน หรือระหว่างกลุ่มผู้แสวงหาความรู้ด้วยกันเอง ตามคำนิยามของ (ดร.วิทยา ทองดี, 256: 1) วิธีการสอนในรูปแบบนี้คือการ สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการอภิปรายปัญหาโดยใช้เหตุผลเป็นฐาน เพื่อฝึกฝนให้ผู้เรียนรู้จักการคิดวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ จัดเป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพและมีความทันสมัยอยู่เสมอ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเลือกใช้บ่อยที่สุดในการเผยแผ่ธรรม โดยเน้นการแสวงหาคำตอบร่วมกันผ่านการวิเคราะห์ คัดค้าน หรือสนับสนุนจนได้ข้อสรุปที่ชัดเจน กระบวนการปุจฉาวิสัชนาและการอภิปรายเชิงวิชาการเช่นนี้ ช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจในหลักธรรมอย่างลึกซึ้งและได้รับการฝึกฝนอย่างเป็นรูปธรรม ธรรมสากัจฉาจึงเปรียบเสมือน หัวใจสำคัญ ที่ช่วยรักษาความคงอยู่ของพุทธธรรมและสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน อีกทั้งยังเป็นวิถีแห่งการพัฒนาสติปัญญาที่มุ่งไปสู่ความหลุดพ้นและการเป็นผู้รู้แจ้งอย่างแท้จริงในสังคม

ความเป็นมาและความสำคัญของธรรมสากัจฉา

ธรรมสากัจฉา ซึ่งแปลว่า การสนทนาธรรม การพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องธรรมะ เป็นมากกว่าการถามตอบปัญหา แต่เป็นพุทธศิลปะการสื่อสารและวิถีแห่งการถ่ายทอดธรรมอย่างมีกลยุทธ์ หนึ่งในความอัศจรรย์ของพระพุทธองค์คือ การที่ผู้ฟังทุกคนต่างรู้สึกสะดุดใจราวกับว่าพระองค์กำลังสนทนากับตนโดยเฉพาะ ซึ่งสร้างแรงศรัทธาอย่างเปี่ยมล้น ในด้านการปฏิสันถาร พระองค์ทรงพบกับผู้ถามหลากรูปแบบ ทั้งผู้ที่แสวงหาความรู้จริง ผู้ที่ถามเพื่อเทียบเคียงกับลัทธิอื่น หรือแม้แต่ผู้ที่จงใจมาท้าทายเพื่อสร้างความอับอาย ซึ่งพุทธวิธีในการตอบนั้นจะทรง พิจารณาจากลักษณะของปัญหาและบริบทของสถานการณ์เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เหมาะสมที่สุด สำหรับการเผยแผ่ธรรม พระองค์ทรงยึดหลักการ สอนตามลำดับจากเรื่องง่ายไปหายาก โดยเริ่มจากสิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจนไปสู่สภาวะธรรมที่ละเอียดลึกซึ้ง เพื่อโน้มน้าวใจให้เกิดความเลื่อมใสและเตรียมจิตใจให้ละเอียดอ่อนพร้อมรับหลักธรรมที่สูงขึ้น กระบวนการนี้คือหลัก อนุปุพพิกถา (พระครูปริยัติสันติธรรม,2562) ที่เน้นความสอดคล้องกับระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคล ซึ่งเหล่าสาวกในรุ่นต่อมาได้ยึดถือแนวทางนี้ผ่านพุทธลีลา 4 ประการ คือ สันทัสสนา (อธิบายให้กระจ่างชัด) สมาทปนา (ชี้ชวนให้ลงมือปฏิบัติ) สมุตเตชนา (ปลุกใจให้แกล้วกล้า) และสัมปหังสนา (สร้างความแช่มชื่นเบิกบานใจ) (สมนึก บ่อชน, 2562: 13) การอธิบายรูปแบบการแสดงธรรมหรือพุทธลีลาในการสอนนั้นได้อธิบาย ดังนี้ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2566) รูปแบบการแสดงธรรมมีพุทธลีลาทั้งสี่ด้าน ได้แก่

1. ด้านสันทัสสนา (การอธิบายชัดเจนแจ่มแจ้ง) หมายถึง การสนับสนุนให้พระสงฆ์พัฒนาทักษะการแสดงธรรมให้มีความกระจ่าง ถือเป็นสิ่งสำคัญ โดยต้องเน้นกระบวนการอธิบายที่ละเอียด มีการจำแนกแยกแยะและให้เหตุผลอย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้ฟังสามารถรับรู้และเข้าใจเนื้อหาได้อย่างทะลุปรุโปร่ง การถ่ายทอดที่มี

ประสิทธิภาพเช่นนี้จะสร้างความประทับใจและความมั่นใจให้กับพุทธศาสนิกชนว่าผู้สอนมีความเชี่ยวชาญในหลักธรรมอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิด ความเคารพและความศรัทธา ต่อตัวผู้สอน แนวทางการสอนดังกล่าวมีต้นแบบมาจากพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงธรรมจนเห็นภาพพจน์ชัดเจนเป็นรูปธรรม จนได้รับคำยกย่องว่ามีความแจ่มแจ้งอย่างยิ่ง เปรียบเสมือนการหงายของที่คว่ำ การเปิดสิ่งที่ปิดอยู่ การจุดไฟในที่มืด หรือการชี้ทางให้คนหลงทาง ท้ายที่สุดแล้ว การใช้กลวิธีที่แยบคายในการสื่อสารและอธิบายความหมายจะส่งผลให้การเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จ ได้อย่างง่ายดายและมีประสิทธิภาพ

2. ด้านสมาทปนา (การอธิบายให้เข้าใจจูงใจ) หมายถึง การส่งเสริมให้พระสงฆ์เทศน์โจทย์ได้อย่างจูงใจ พูดชักชวนให้อยากจะนำาไปปฏิบัติตามคำสอนนั้น คือสิ่งใดควรปฏิบัติก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า

3. ด้านสมุตเตชนา (การทำให้เกิดความแกล้วกล้า) หมายถึง การส่งเสริมให้พระสงฆ์เทศน์โจทย์ได้อย่างแกล้วกล้า มีวิธีการพูดที่ให้ผู้ฟังเกิดความเร้าใจอาจหาญ แกล้วกล้าในการทำความดี

4. ด้านสัมปหังสนา (การทำให้เกิดความร่าเริง) หมายถึง การเทศน์ชโลมใจให้ผู้ฟังสดชื่นร่าเริง แช่มชื่น ซึ่งในบางเหตุการณ์พระพุทธองค์ทรงรอคอยให้อินทรีย์ของพระสาวกบางท่านแก่กล้าพอเสียก่อนแล้วจึงทรงแสดงธรรมภายหลัง ทรงรอคอยความพร้อมเต็มบริบูรณ์ เช่น ดังเช่น ที่ทรงรอคอยอินทรีย์ของพระวักกลิเป็นเวลาหลายเดือนเพียงเพื่อจะตรัสพระวาจาว่า “ดูก่อนวักกลิ จะประโยชน์อะไรด้วยร่างกายที่เปื่อยเน่าซึ่งเธอตามดูอยู่ วักกลิ! ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” (สำ.ข. (ไทย) 17/147/216) เป็นต้น ยามที่เกิดอธิกรณ์หรือความวุ่นวายในหมู่พระสาวก พระบรมศาสดาทรงพิจารณาสาเหตุของปัญหาเพื่อวางกฎเกณฑ์อันเป็นบรรทัดฐาน เมื่อมีการแจ้งเหตุแห่งความผิดพลาด พระพุทธองค์จะโปรดให้เรียกประชุมสงฆ์เพื่อไต่สวนหาความสัตย์จริง พร้อมทั้งทรงชี้แจงโทษของการกระทำผิดและอานิสงส์ของการประพฤติที่ถูกต้อง ทรงประทานพระธรรมเทศนาที่สอดคล้องกับกรณีนั้นๆ ก่อนจะบัญญัติสิกขาบทโดยระบุวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน ภายใต้ความเห็นชอบและมติที่เป็นเอกฉันท์ท่ามกลางพุทธบริษัท กระบวนการนี้แสดงให้เห็นถึงการนำหลัก "ธรรมสากัจฉา" มาใช้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในการวินิจฉัยพระธรรมวินัยและการสอนธรรม พระองค์มิได้ทรงใช้อำนาจส่วนพระองค์ในการตัดสิน แต่ทรงให้ความสำคัญกับการรับฟังเหตุผลและการหาข้อยุติผ่านความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยสรุปแล้วพุทธวิธีการสอนหรือการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าสามารถแบ่งได้ เป็น 4 วิธี ดังนี้ (พระมหาสมชาย แก่นจันทร์, 2559)

1. การสอนแบบสากัจฉา คือ การสอนด้วยวิธีการถามคู่สนทนา เพื่อนำให้เกิดความเข้าใจหลักธรรมอันจะนำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา วิธีการสอนแบบนี้ เห็นได้จากที่พระองค์ใช้โปรดบุคคลในกลุ่มที่มีจำนวนจำกัด สามารถโต้ตอบกันได้ มีการถามรายละเอียดได้มากกว่าแบบทั่วไป และด้วยบุคคลที่มีจำกัดทำให้เมื่อแสดงธรรมจบ จะมีผู้ฟังที่สามารถได้รับคุณวิเศษจากการฟังโดยวิธีนี้

2. การสอนแบบบรรยาย การสอนแบบนี้จะใช้ในการประชุมใหญ่ เช่น การแสดงธรรมประจำวันซึ่งมีประชาชนและพระสาวกจำนวนมากเข้าร่วมรับฟัง ซึ่งมีทั้งการแสดงธรรมแบบยาว และสั้นตามสถานการณ์ เช่น ในพรหมชาลสูตร พระองค์ทรงบรรยายเนื้อหาเกี่ยวกับศีลระดับต่าง ๆ เป็นต้น

3. การสอนแบบตอบปัญหา สอนให้ผู้เรียนหรือผู้ฟังพิจารณาปัญหา ในลักษณะของปัญหา และให้วิธีตอบที่เหมาะสม โดยตอบลึกตื้นไม่เหมือนกันในปัญหาเดียวกัน โดยดูจากภูมิของผู้ฟังธรรม เป็นสำคัญ

4. การสอนแบบวางข้อบังคับ เป็นการสอบแบบกำหนดกฎเกณฑ์ลงไป วางข้อบังคับ ระเบียบให้ปฏิบัติร่วมกัน เพื่อนำมาซึ่งความสงบเรียบร้อยของหมู่คณะ ดังเช่น พระพุทธองค์ได้ตรัสก่อนที่จะเสด็จปรินิพพานว่า ธรรมและวินัยที่เราแสดงดีแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลายหลังจากเราปรินิพพานไปแล้ว จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เราจะเห็นว่า ธรรมสากัจฉา เป็นหนึ่งในพุทธวิธีการสอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพัฒนาการ กรสืบต่อพระพุทธศาสนา ตัวอย่างธรรมสากัจฉา ที่เด่นชัดของพระสาวกที่เป็นกำลังในการสืบทอดพระศาสนา ได้แก่ พระมหากัสสปเถระ ซึ่งมีบทบาทในการประกาศพระศาสนาโดยการสนทนาธรรม ตอบปัญหากับพระสาวกรูปอื่น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1) สนทนาธรรมเรื่องผู้ทำให้ป่างาม พระมหากัสสปเถระ สนทนากับพระสารีบุตรเถระ ณ ป่าโคสิงคสาลวัน อันเป็นที่รื่นรมย์ โดยท่านกล่าวว่าภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ (1) ตนเองอยู่ป่าเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร (2)ตนเองเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร(3)ตนเองถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เป็นต้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2) สนทนาธรรมเรื่องผู้ไม่สะดุ้งกลัวต่อความชั่วกับพระสารีบุตรพระมหากัสสปะ กล่าวว่าท่านผู้มีอายุ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ไม่ทำความเพียรเครื่องเผากิเลส โดยคิดว่าบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแก่เราพึงเป็นไปเพื่อความพินาศเมื่อดับพึงเป็นไปเพื่อความพินาศภิกษุชื่อว่าไม่มีความสะดุ้งกลัวเป็นอย่างนี้ ภิกษุเป็นผู้ไม่มีความเพียรเครื่องเผากิเลส ไม่มีความสะดุ้งกลัว เป็นผู้ไม่ควรเพื่อตรัสรู้ ไม่ควรเพื่อนิพพาน ไม่ควรเพื่อบรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยม

3) สนทนาเรื่องสัตว์ตายแล้วเกิดอีกหรือไม่เกิดอีก พระมหากัสสปเถระกับพระสารีบุตรเถระที่ถามปัญหาว่า การที่สัตว์หลังจากตายแล้วไปเกิดอีกหรือไม่เพราะเหตุใด พระผู้พระภาคจึงมิได้ทรงพยากรณ์ไว้ พระมหากัสสปเถระตอบว่า ปัญหานี้ พระองค์มิได้ทรงพยากรณ์ไว้ เพราะว่าไม่มีประโยชน์ ไม่มีเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับกิเลส เพื่อเข้าไปสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อการตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

4) สนทนาธรรมเรื่องเหตุเลื่อมจากพระศาสนากับพระผู้มีพระภาคเจ้า

5) สนทนาธรรมเรื่องโพชฌงค์ 7กับพระผู้มีพระภาคเจ้า ขณะที่พระมหากัสสปเถระอาพาธไม่สบายอยู่ที่ปิปผลิคูหา โดยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กัสสปะ โพชฌงค์7ประการนี้เรากล่าวไว้ชอบแล้ว ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

6) แสดงธรรมเรื่องการพยากรณ์พระอรหัตผลแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะที่ท่านพักอยู่ที่เวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน ท่านกล่าวกะภิกษุทั้งหลายว่าผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมพยากรณ์อรหัตผลว่า เรารู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

บทบาทของ พระมหากัสสปเถระ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีความโดดเด่นอย่างมาก โดยท่านได้ดำเนินตามรอยพระพุทธองค์ด้วยการใช้กระบวนการ “ธรรมสากัจฉา” (การสนทนาธรรม) เพื่อให้การถ่ายทอดหลักธรรมประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ในช่วงก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน แม้ท่านจะใช้การสนทนาธรรมอยู่บ้าง แต่จุดเน้นหลักของท่านคือ การปฏิบัติตนให้เห็นเป็นแบบอย่าง มากกว่าการเทศนาเพียงอย่างเดียว ท่านจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความเป็นเลิศในด้าน การถือธุดงค์เป็นวัตร (วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย, 2568) ซึ่งการปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดนี้ถือเป็นการประกาศศาสนาผ่านการกระทำเพื่อให้พระสงฆ์สาวกรูปอื่น ๆ ได้ยึดถือเป็นแบบแผน ภายหลังการพุทธปรินิพพาน พระมหากัสสปเถระได้ก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในฐานะ ประธานในการทำสังคายนา โดยท่านได้ประยุกต์ใช้รูปแบบการปุจฉาและวิสัชนา (การถามและตอบ) เพื่อจัดระเบียบพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจนและเป็นระบบ กระบวนการธรรมสากัจฉาในช่วงเวลานี้จึงไม่ได้เป็นเพียงการสนทนาทั่วไป แต่กลายเป็นเครื่องมือหลัก ในการทบทวนและตรวจสอบความถูกต้องของหลักพุทธธรรมอย่างเป็นทางการ

ในกระบวนการนี้ จะมีการตั้งคำถามไปยังพระเถระผู้มีความเชี่ยวชาญในแต่ละด้าน และคำตอบที่ได้รับจะถูกนำมา สวดสาธยายเพื่อจดจำร่วมกัน โดยมีที่ประชุมสงฆ์เป็นผู้ให้การรับรองความถูกต้อง ที่สำคัญคือ พระมหากัสสปเถระยังคงยึดมั่นในการ รักษาพระธรรมวินัยดั้งเดิมไว้โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีการบัญญัติสิ่งใหม่เพิ่มหรือตัดทอนเนื้อหาเดิมออก ซึ่งถือเป็นวิธีการสืบทอดและปกป้องพระพุทธศาสนาที่เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมและมั่นคงที่สุด

บทบาทธรรมสากัจฉาในพระไตรปิฎก

1. ด้านพระวินัยปิฎก ในสมัยพุทธกาล การที่จะบัญญัติสิกขาบทใดขึ้นมา ต้องมีเหตุผลที่ชัดเจนที่เกิดขึ้นก่อนเสมอ พระพทธองค์จะไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทใดๆ ขึ้นมาล่วงหน้า ดังปรากฏในภิกขุวิภังค์ ที่พระสารีบุตรได้กราบทูลขอบัญญัติสิกขาบท โดยยกเหตุผลเพื่อความมีเสถียรภาพของพระพุทธศาสนา แต่พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธข้อกราบทูลดังกล่าว เพราะยังไม่มีเหตุการณ์เกิดขึ้น จะไม่ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า แล้วทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง (วิ.มหา.(ไทย) 1/21/13) เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่า กระบวนการบัญญัติสิกขาบทนั้น มาจากการที่มีผู้ติเตียนพฤติกรมของภิกษุ และเมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบ ก็จะโปรดให้ประชุมสงฆ์ เพื่อสอบสวน แล้วจึงตรัสถึงโทษ และชี้แจงธรรมีกถา สมควรแก่กรณีและยกสิกขาบทขึ้นแสดง (วิ.มหา.(ไทย) 1/84/74) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยการบัญญัติพระวินัยนั้น ก็มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม ดังนี้

ประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม 1) เพื่อยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์ คือ เพื่อความเรียบร้อยดีงามแห่งสงฆ์ ซึ่งได้ทรงชี้แจงให้มองเห็นคุณ โทษ แห่งความประพฤตินั้น ๆ ชัดเจนแล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นไว้โดยความเห็นร่วมกัน 2) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์

ประโยชน์แก่บุคคล 1) เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก คือ เพื่อกำราบคนผู้ด้าน ประพฤติทราม 2) เพื่อความผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลงาม

ประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์ แก่ชีวิต ทั้งกายและใจ 1) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน คือ เพื่อระงับปิดทางแห่งความเสื่อม ความทุกข์ ความเดือดร้อน ที่จะมีในปัจจุบัน 2) เพื่อบำบัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดมีในอนาคต คือ เพื่อแก้ไขมิให้เกิดความเสื่อมเสีย ความทุกข์ความเดือดร้อน ที่จะมีมาในภายหน้าหรือภพหน้า

ประโยชน์แก่พระศาสนา 1) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสัทธรรม 2) เพื่ออนุเคราะห์วินัย คือ ทำให้มีบทบัญญัติสำหรับใช้เป็นหลักเกณฑ์จัดระเบียบหมวดหมู่ สนับสนุนความมีวินัยให้หนักแน่นมั่นคงยิ่งขึ้น พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต,2557)

พระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตให้มีการ ประชุมและกล่าวธรรม ฟังธรรม สมาทานอุโบสถของคฤหัสถ์และการลงอุโบสถของพระภิกษุ (การฟังพระปาติโมกข์) ในวันพระจันทร์เพ็ญ และ วันพระจันทร์ดับ ตามคำทูลขอของพระเจ้าพิมพิสาร (วิ.ม.(ไทย) 4/132/242) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นอกจากนั้นยังทรงมีพระพุทธานุญาตให้ทำอุโบสถเป็นวาระพิเศษ ในคราวที่ภิกษุแตกสามัคคีกัน แล้วกลับเข้ามาปรองดองกันได้อีก เช่น กรณีภิกษุชาวเมืองโกสัมพี เป็นต้น (วิ.ม.(ไทย) 5/451-457/353-363) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เพื่อเป็นการสมานสามัคคีของภิกษุ เรียกว่า “สามัคคีอุโบสถ” การทำอุโบสถของภิกษุนี้ จัดเป็นรูปแบบ ธรรมสากัจฉา เนื่องจากมีการประชุมของสงฆ์โดยพร้อมเพรียงกันอย่างสม่ำเสมอทุกปักษ์ โดยนำสิกขาบทที่ทรงบัญญัติขึ้นเป็นปาติโมกขุทเทส ซึ่งจะเป็นการสอบทานพระวินัย เพื่อให้ภิกษุได้สอบถามถึงอาบัติกันและกัน หากภิกษุใดระลึกได้ ก็แสดงอาบัติ หากไม่ยอมเปิดเผยอาบัติของตนก็จะต้องอาบัติเนื่องด้วยสัมปชานมุสาวาท (วิ.มหา.(ไทย) 2/2-3/186-187, วิ.มหา.(ไทย) 4/133-135/200-210) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้มีการทำสังฆกรรม (การประชุมสงฆ์) และ มีคำสวดที่ใช้ในการทำสังฆกรรม (พระธรรมกิตติวงศ์, 2548) ประกอบด้วย 1) ญัตติ คำเผดียงสงฆ์ คือ การประกาศให้สงฆ์ทราบว่าต่อไปนี้จะทำอะไร เรื่องอะไร เป็นต้น 2) อนุสาวนา คือ คำประกาศขอปรึกษาและขอมติหรือ ขออนุมัติเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อันหมายถึง คำสวดหารือหรือขอข้อตกลงว่า กรรมที่ทำนั้น เห็นสมควรหรือไม่ จะมีใครคัดค้านหรือไม่ ถ้ามีก็ต้องคัดค้านขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ แต่ถ้าตกลงให้ทำกรรมนั้นได้ ก็ให้นิ่งเฉยอยู่

สำหรับเรื่องที่นำเข้าพิจารณาในที่ประชุมสงฆ์นั้น มีดังนี้ 1) อปโลกธรรม กรรมที่ทำด้วยการบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ การปรึกษาหารือ ไม่ต้องตั้งญัตติและสวดอนุสาวนา 2) ญัตติกรรม กรรมที่ทำด้วยการตั้งญัตติ คือ คำประกาศให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจของสงฆ์ร่วมกัน การประชุมที่มีการสวดตั้งเรื่องที่จะประชุม ไม่ต้องสวดอนุสาวนา 3) ญัตติทุติยกรรม กรรมที่ทำด้วยการตั้งญัตติแล้ว สวดอนุสาวนาหนเดียว 4) ญัตติจตุตถกรรม กรรมที่ทำด้วยการตั้งญัตติแล้ว สวดอนุสาวนา 3 หน (วิ.ม.(ไทย) 5/474/368-360) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จะเห็นได้ว่าในรูปแบบเชิงโครงสร้างแล้วพระพุทธองค์ทรงบัญญัติอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุได้มีการประชุม ปรึกษาหารือกัน และร่วมลงมติร่วมกัน นอกจากนี้ในแง่บทบาทที่เป็นแหล่งของการสนทนาหาความรู้ ตีความ อภิปราย ระดมความคิดเห็นต่าง ๆ ในบทบัญญัติแห่งภิกขุณีวิภังค์ ฉัตตุปาหนวรรค สิกขาบทที่ 12 ว่า “ภิกษุณี ผู้ถามปัญหากับภิกษุ ขอโอกาสอันใดต้องถามอันนั้น ถ้าขอโอกาสถามพระสูตรแล้ว กลับไปถามพระวินัยก็ดี ถามพระอภิธรรมก็ดี ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ขอโอกาสถามพระวินัยกลับไปถามพระสูตรหรือพระ

อภิธรรม ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ขอโอกาสถามพระอภิธรรม กลับไปถามพระสูตรหรือพระวินัยต้องอาบัติปาจิตตีย์” (วิ.ภิกฺขุนี. (ไทย) 3/1210/360-361) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ทั้งนี้ก็เพราะจะได้เป็นข้อปฏิบัติในการตั้งประเด็นคำถามให้ถูกต้อง ตามความรู้ ความถนัดของภิกษุตอบปัญหา และยังประโยชน์เพื่อความเลื่อมใสในภายภาคหน้าของภิกษุณีปริษัท เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังนำหลักธรรมสากัจฉา มีใช้ในกระบวนการทางวินัยกรรม ที่จะดำเนินการระดับหมู่คณะ (สังฆกรรม) เพื่อประกาศให้รับทราบถามความเห็น ข้อตกลงกันตามสมควรแก่ความหนักเบาแต่ละกรณี เป็นต้น

2. ด้านพระสุตตันตปิฎก ธรรมสากัจฉาในพระสุตตันตปิฎก นั้นได้รับการยอมรับว่า เป็นมงคลสูงสุดประการหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าทรงสนับสนุนให้ภิกษุทั้งหลายทำธรรมสากัจฉาอย่างสม่ำเสมอเพราะเป็นแนวทางสำคัญประการหนึ่งที่สามารถนำไปสู่เป้าหมายหลักทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ความสิ้นอาสวะได้ตามลำดับ (องฺจตุกฺก.(ไทย) 21/147/211) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในมงคลสูตรพระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ธรรมสากัจฉาเป็นมงคลอันสูงสุด” (ขุ.ขุ.(ไทย) 25/10/8) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยมีอรรถาธิบายว่า “ เพราะเป็นหตุแห่งคุณทั้งหลายมีความฉลาดในอาคม คือ นิกายทั้ง 5 เป็นต้น “ (ขุ.ขุ.(ไทย) 1/207) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ส่วนพระพุทธดำรัสที่ตรัสรับรอง ปรากฏในปาสราสิสูตร ตอนหนึ่งว่า “ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า ภิกษุสนทนากันจบแล้วจึงเสด็จเข้าไปนั่นและตรัสถามเรื่องราวที่สนทนา หลังทรงทราบจึงมีพระพุทธดำรัสสนับสนุนว่า ภิกษุผู้ออกบวชด้วยศรัทธา นั่งสนทนาธรรมีกถากันเป็นความประพฤติสมควร และเมื่อภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกัน ควรทำกิจ 2 อย่าง คือ ธรรมสากัจฉา หรือนั่งนิ่งแบบพระอริยะ” (ม.มู.(ไทย) 12/273/205-206) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

พระผู้มีพระภาคจะทรงตรัสเรื่องที่ควรสนทนาระหว่างภิกษุในบริบทต่าง ๆ เช่น ตรัสโดยตรง ปรากฏในติรัจฉานกถาสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามการพูดคุยเรื่องราวเป็นติรัจฉานกถา (ที.สี.อ.(บาลี) 17/84) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในหมู่ภิกษุแนะนำให้ภิกษุพูดคุยเรื่องราวปรารภอริยสัจ (สำ.ม.(ไทย) 10/1080-500) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในกถาวัตถุสูตร ทรงตรัสแนะนำเรื่องสำหรับพูดคุยในหมู่ภิกษุ คือ 1) ถ้อยคำที่ชักนำให้ปรารถนาน้อย 2) ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ 3) ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงัดกายและใจ 4) ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ 5) ถ้อยคำที่ชักนำให้มุ่งนั่นทำความเพียร 6) ถ้อยคำที่ชักนำให้อยู่ในศีล 7) ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตให้ตรงมั่น 8) ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา 9) ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจพ้นจากกิเลสและความทุกข์ 10) ถ้อยคำที่ชักนำให้สนใจและเข้าใจเรื่องความรู้ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ (องฺทสก. (ไทย) 24/60/138) ธรรมสากัจฉาในฐานะมูลรากของพระสูตร คือ เป็นต้นธารแห่งสูตรทั้งหลาย มูลเหตุแห่งพระสูตร มี 4 ประการ คือ 1) เกิดเพราะอัธยาศัยของตนเอง เช่น ในทวยตานุปัสสนาสูตร พระผู้มีพระภาคทรงทำการอนุเคราะห์ภิกษุบริษัท โดยทรงตั้งคำถามต่อภิกษุซึ่งนั่งประชุมกันในที่นั้นว่า “หากถูกถามว่า การฟังอริยธรรมมีประโยชน์อะไร ควรตอบว่า มีประโยชน์ให้รู้จักธรรมแยกออกเป็น 2 คู่ ตามความเป็นจริง (ขุ.สุ.(ไทย) 25/720/672) 2) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เกิดเพราะอัธยาศัยของผู้อื่น เช่น ในเมตตสูตร ตรัสถึงภิกษุผู้บำเพ็ญสมณธรรมในป่าว่า ผู้มุ่งหวังบรรลุสันตบท ควรทำกรณียกิจเป็นผู้อาจหาญ ซื่อตรง เคร่งครัด ว่าง่าย อ่อนโยนไม่เย่อหยิ่ง ควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจน้อย (ขุ.ขุ.อ.(บาลี) 0/216)

เป็นต้น 3) เกิดเพราะเกิดเรื่องขึ้น เช่น ในอุคคสูตร ทรงยกย่องอุคคหบดีเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมน่าอัศจรรย์ 8 ประการ ในภิกษุบริษัท (องฺ.อฏฺฐก. (ไทย) 23 /21/257-250) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) 4) เกิดเพราะอำนาจแห่งคำถาม เช่น ในวัมมิกสูตร แสดงเรื่องเทวดาผูกปริศนาปัญหาถามต่อท่านกุมารกัสสปะ เพื่อให้ไปทูลถามต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า (ม.มู.(บาลี) 12/201/100-200) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จะพบว่าธรรมสากัจฉาเป็นต้นธารแห่งพระสูตร รวบรวมคำอธิบายพระสูตรต่าง ๆ ในรูปแบบมุขปาฐะ ในสมัยพุทธกาลเป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งที่สำคัญในการอยู่ร่วมกันของหมู่สงฆ์ ทั้งนี้เพื่อให้ภิกษุมีปฏิสัมพันธ์กัน มีการสื่อสารกันทั้งผู้สื่อสารและผู้รับสาร ในทุกระดับชั้น การดูแลเอื้อเฟื้อกันโดยธรรม เป็นต้น

ธรรมสากัจฉา: พลวัตแห่งการสืบทอดพุทธรรมและการพัฒนาภูมิปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความสำคัญของ “ธรรมสากัจฉา” หรือการสนทนาแลกเปลี่ยนความเห็นในฐานะกลไกหลักเพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของหลักธรรม ตั้งแต่การทำสังคายนาครั้งแรกหลังพุทธกาล โดยพระมหากัสสปะและคณะสงฆ์ได้ลงมติร่วมกันที่จะรักษาพระธรรมวินัยเดิมไว้ทั้งหมดโดยไม่ตัดทอนหรือเพิ่มเติม แม้จะมีความเห็นต่างจากพระปุราณะหรือประเด็นเรื่องการถอนสิกขาบทเล็กน้อยก็ตาม กระบวนการนี้ถือเป็นต้นแบบของการสืบทอดพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เน้นการคงรักษาคำสอนดั้งเดิมผ่านความเห็นพ้องของหมู่คณะ ในปัจจุบันธรรมสากัจฉายังคงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยปรับใช้หลักธรรมให้เข้ากับยุคสมัยในพื้นที่สาธารณะและโลกออนไลน์ ธรรมสากัจฉา จึงเปรียบเสมือนพลวัตที่ขับเคลื่อนการสืบทอดและพัฒนาภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา ให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคงสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ธรรมสากัจฉา ในฐานะเป็นองค์ความรู้ของพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงจากอดีตกับปัจจุบันที่ทันสมัย

สมัยพุทธกาล การประกาศพุทธพจน์หรือการเผยแผ่หลักคำสอน พระพุทธเจ้าทรงจำแนกสภาวะของเวไนยสัตว์ผ่านอุปมาแห่งปทุมชาติ 4 ประเภท ได้แก่ บัวจมน้ำ บัวปริ่มน้ำ และบัวพ้นน้ำ โดยในชั้นอรรถกถาได้ระบุถึงบัวประเภทที่ 4 คือ บัวที่มีโรคซึ่งจมปลักลึกเป็นเหยื่อแก่ปลาและเต่า ซึ่งมิได้ปรากฏในพระบาลี จากนั้นทรงจัดแบ่งระดับสติปัญญาบุคคลเป็น 4 จำพวก คือ (1) อุคฆฏิตัญญู (2) วิปปจิตัญญู (3) เนยยะ และ (4) ปทปรมะ โดยเปรียบอุคฆฏิตัญญูดั่งบัวพ้นน้ำที่พร้อมคลี่บานเมื่อได้รับแสงอุษาทันที เปรียบวิปจิตัญญูเหมือนบัวที่เสมอน้ำซึ่งจะบานในวันถัดไป เปรียบเนยยะดั่งบัวใต้น้ำที่จะพ้นน้ำเพื่อบานในวันที่สาม ส่วนปทปรมะเปรียบเสมือนบัวพิการที่เป็นเพียงอาหารของสัตว์น้ำโดยไร้โอกาสผลิบาน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2544: 9-10) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีกระบวนการ วิเคราะห์คุณสมบัติพื้นฐานของผู้เรียน เพื่อให้การสื่อสารธรรมสอดคล้องกับศักยภาพที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นลักษณะของการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ที่เน้นการปลูกฝังเพื่อให้เกิดผลลัพธ์การเรียนรู้ตามลำดับ. ดังนั้น รูปแบบการถ่ายทอดสารจึงต้องมีความผันแปรตามความเหมาะสม โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายที่มีภูมิปัญญาเลิศล้ำเปรียบเสมือนบัวพ้นน้ำ การใช้วิธีการที่ไม่ซับซ้อนก็เพียงพอที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ในระดับสูงสุด คือการ

เปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Mindset) ได้อย่างรวดเร็ว การใช้วิธี "ธรรมสากัจฉา" หรือกระบวนการสนทนาแลกเปลี่ยนและระดมความคิดเห็น จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุดสำหรับผู้ที่มีความพร้อมในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในพุทธกาล ตัวอย่างที่ชัดเจนคือการโปรดชฎิล 3 พี่น้อง จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติและหันมานับถือพระพุทธศาสนาพร้อมด้วยบริวารเป็นจำนวนมหาศาล

การธำรงพุทธธรรมในกาลก่อนอาศัยมุขปาฐะร่วมกับการจารึกไว้ในพระไตรปิฎก ทว่าปัจจุบัน นวัตกรรมการสื่อสารก้าวเข้ามาเป็นปัจจัยหลักที่ช่วยกระจายหลักธรรมให้แผ่ไพศาลและว่องไว โลกศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ดมีความพลิกผันอย่างยิ่ง โดยมีเหตุจากความก้าวหน้าทางเทคนิคที่ก้าวกระโดดไปจากเดิม ส่งผลให้รูปแบบการดำเนินชีวิตผันแปรจนมุ่งเน้นเพียงวัตถุ จนส่วนรวมหลงลืมการขัดเกลาทางจิตวิญญาณ โดยเฉพาะปัญหาศีลธรรมที่ซับซ้อนซึ่งต้องอาศัยพุทธธรรมเพื่อวางทิศทางการยกระดับมโนธรรมอันดีงาม จนเกิดกระบวนทัศน์และแนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสม ถูกต้อง สอดรับกับบริบทสังคมและวัฒนธรรม รูปแบบการเผยแผ่ต้องเป็นกระบวนการการถ่ายทอดในลักษณะ Active Learning รูปแบบการศึกษาเชิงรุกเน้นให้ผู้เข้ารับการพัฒนาได้ฝึกปฏิบัติจริง โดยมุ่งเน้นการบ่มเพาะเชิงอ้อมมากกว่าการถ่ายทอดโดยตรง เพื่อให้หลักจริยธรรมแทรกซึมอยู่ในทุกขั้นตอนของกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพ สำหรับลำดับขั้นการเรียนรู้จากระดับง่ายไปสู่ความซับซ้อน 8 ประการ ประกอบด้วย 1. ทราบ 2. กระจ่าง 3. นำไปใช้ 4. จำแนก 5. ผสานรวม 6. ประเมินวิธีแสวงหาความรู้ของตน 7. ปรับปรุงแนวทางการเรียนรู้ และ 8. ระดับสูงสุดคือการปรับเปลี่ยนทัศนคติหรือการปฏิรูปกระบวนทัศน์ ซึ่งเป็นผลผลิตของการเรียนรู้ที่พัฒนาสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง การศึกษาระดับสูงเช่นนี้เปรียบดั่งกลไกเข้าสู่พุทธธรรมและคุณความดี เนื่องจากจริยธรรมเป็นเรื่องที่มีความละเอียดซับซ้อน ซึ่งปัจจุบันผู้คนในไทยและทั่วโลกต่างกำลังเสาะหาความหมายของ "จริยธรรม" ที่ดูเหมือนว่าจะยังมองไม่เห็นความชัดเจนที่เป็นรูปธรรมในบริบทสังคมปัจจุบัน (วรภัทร์ ภู่เจริญ, 2547) (สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ ,2564) การพัฒนากระบวนการประกาศพุทธธรรมโดยพุทธบุคลากรที่สอดรับกับวิถีเรียนรู้แห่งศตวรรษที่ 21 มุ่งเน้นความร่วมมือเพื่อขับเคลื่อนสังคมไทยสู่การดำเนินชีวิตบนฐานพุทธธรรม สร้างพลเมืองให้มีปัญญาควบคู่จริยธรรมตามแนวทางพุทธศาสนา โดยอาศัยสารัตถะอันทรงคุณค่าจากองค์ความรู้ในพุทธศาสตร์เป็นแกนกลางสำคัญ การปรับเปลี่ยนนี้มุ่งเน้นการยกระดับผลลัพธ์การเรียนรู้จากการเพียงแค่ "รู้" ไปสู่การปรับเปลี่ยน "กระบวนทัศน์" หรือ Mindset ซึ่งเป็นขั้นสูงสุดของการพัฒนาปัญญาตามที่ระบุไว้ในแหล่งข้อมูล การสร้างรูปแบบดังกล่าวจะช่วยให้จริยธรรมที่เคยถูกมองว่าเป็นเรื่องนามธรรมและซับซ้อน กลายเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ผ่านกระบวนการสอดแทรกคุณธรรมในทุกขั้นตอนของการเผยแผ่เชิงรุก การปรับเปลี่ยนนี้มุ่งเน้นการยกระดับผลลัพธ์การเรียนรู้จากการเพียงแค่ "รู้" ไปสู่การปรับเปลี่ยน "กระบวนทัศน์" หรือ Mindset ซึ่งเป็นขั้นสูงสุดของการพัฒนาปัญญาตามที่ระบุไว้ในแหล่งข้อมูล. การสร้างรูปแบบดังกล่าวจะช่วยให้จริยธรรมที่เคยถูกมองว่าเป็นเรื่องนามธรรมและซับซ้อน กลายเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ผ่านกระบวนการสอดแทรกคุณธรรมในทุกขั้นตอนของการเผยแผ่เชิงรุก ธรรมสากัจฉา หากมองในแง่ของการสื่อสาร ก็จัดเป็นการสื่อสารแบบ 2 ทาง (Two – way Communication) เป็นการเปิดโอกาสให้มีการโต้ตอบหรือแสดงทัศนะที่ประกอบด้วยเหตุผล ปัญญา ของผู้สนทนาด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้ ความศรัทธาอันเกิดจาก

การวิเคราะห์เหตุผลของผู้สนทนาหรือผู้รับสารเอง อันจะเป็นการสื่อสารที่เหมาะกับยุคปัจจุบัน ภูมิปัญญาในพระพุทธศาสนาคือความเข้าใจในอริยสัจ 4 และกฎธรรมชาติ เพื่อนำไปสู่การพ้นทุกข์ ในศตวรรษที่ 21 การพัฒนาภูมิปัญญาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการศึกษาพระธรรม แต่ยังรวมถึงการประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อเผชิญกับปัญหาและความท้าทายในชีวิตประจำวันการสื่อสารเรื่องของธรรมะหรือเรื่องราวทางพระพุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่ที่ยุคการแสดงความคิดเห็นเป็นอิสระ ไม่ถูกจำกัดด้วยกรอบแนวคิดแบบคนรุ่นก่อนที่ผ่านมา 1. การบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับชีวิต แนวคิด พุทธธรรม 4.0 สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการนำหลักอริยสัจ 4 มาปรับใช้กับปัญหาในยุคดิจิทัล เช่น การรู้เท่าทันสื่อและการจัดสรรเวลาในการใช้โซเชียลมีเดียอย่างสมดุล 2. การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักภาวนา 4 (กาย ศีล จิต ปัญญา) ยังคงเป็นแนวทางที่สำคัญในการสร้างความเจริญงอกงามทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ 3. ภูมิปัญญาสาธารณะ พระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่ให้คำตอบในระดับปัจเจกบุคคล แต่ยังมีบทบาทในการสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทยมาช้านาน ปัจจุบันนี้มีการผลักดันให้นำภูมิปัญญาทางศาสนามาขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมในหลายด้าน เช่น สันติภาพ การดูแลสิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจที่ยั่งยืน รวมถึงนำมาปรับใช้กับการศึกษายุคศตวรรษที่ 21 ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ข้อมูลนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ พระสุทธิพงษ์ สุทธิวโส (2561) เรื่องการใช้แนวทาง "ธรรมสากัจฉา" เพื่อเพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนศึกษานารีวิทยา กรุงเทพฯ โดยพบว่าวิธีสอนนี้ช่วยให้ผู้เรียนมีทักษะการคิดแก้ปัญหา มีเหตุผล และเข้าถึงหลักธรรมผ่านการฝึกฝนอย่างจริงจัง หากศึกษาในพระไตรปิฎกจะพบว่าพระพุทธเจ้าทรงนิยมใช้วิธีนี้ เนื่องจากเปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้แสดงความคิดเห็น สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่สนุกสนานจนไม่รู้สึกว่ากำลังถูกสอน แต่กลับรู้สึกเหมือนได้สนทนาปราศรัยกับพระองค์อย่างใกล้ชิด จึงถือได้ว่าธรรมสากัจฉา เป็นกระบวนการที่มีพลังในการสืบทอดพุทธธรรมและพัฒนาภูมิปัญญาในสายพุทธศาสนาเถรวาทให้ก้าวหน้าต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

สรุป

เนื้อหาดังกล่าวมาชี้ให้เห็นความสำคัญของ “ธรรมสากัจฉา” หรือการสนทนาแลกเปลี่ยนธรรมในฐานะกลไกหลักเพื่อการสืบทอดพระพุทธศาสนาเถรวาทให้คงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21 วิธีการนี้เป็นมรดกทางปัญญาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เพื่ออบรมสั่งสอนผู้คนทุกชนชั้น และเป็นเครื่องมือสำคัญในการ “สังคายนาพระธรรมวินัย” มาอย่างยาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การใช้เหตุผลและปัญญาผ่านการสนทนาไม่เพียงแต่ช่วยรักษาแก่นแท้ของคำสอนพระพุทธศาสนาเอาไว้เท่านั้น แต่ยังสามารถปรับใช้อย่างสร้างสรรค์กับเทคโนโลยีสมัยใหม่และระบบการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ กระบวนการนี้จึงเป็นเครื่องยืนยันว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อรักษา “คุณค่าอันเป็นสากล”ให้ยั่งยืนสืบไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงบูรณาการ

1. ยกระดับ “ธรรมสากัจฉา” สู่แพลตฟอร์มดิจิทัล ควรพัฒนาเวทีสนทนาธรรมในรูปแบบออนไลน์ เช่น ห้องสนทนาเชิงปัญญาหรือชุมชนการเรียนรู้ผ่านแอปพลิเคชัน เพื่อเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่เข้าถึงและมีส่วนร่วมได้มากขึ้น โดยเน้นการกลั่นกรองเนื้อหาให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม

2. บูรณาการกับระบบการศึกษาเชิงวิพากษ์ สามารถนำแนวคิดธรรมสากัจฉาไปประยุกต์ใช้ในห้องเรียน โดยส่งเสริมการตั้งคำถาม การอภิปราย และการใช้เหตุผล มากกว่าการท่องจำเพียงอย่างเดียว ซึ่งจะช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการฟังอย่างลึกซึ้ง

3. สร้าง “ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางธรรม” (ควรสนับสนุนให้เกิดกลุ่มสนทนาธรรมทั้งในวัด มหาวิทยาลัย และสังคมออนไลน์ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนมุมมองอย่างต่อเนื่อง และสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกัน ที่ไม่ยึดติดกับลำดับชั้น

4. พัฒนาองค์ความรู้ด้าน “ธรรมสื่อสาร” ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิธีการสื่อสารธรรมะให้เหมาะสมกับบริบทสมัยใหม่ เช่น การใช้สื่อมัลติมีเดีย การเล่าเรื่อง (storytelling) หรือแม้แต่ AI เพื่อทำให้เนื้อหาธรรมะเข้าถึงง่ายและน่าสนใจโดยไม่บิดเบือนสาระสำคัญ

5. ใช้ธรรมสากัจฉาเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาสังคม การสนทนาเชิงธรรมสามารถนำไปใช้เป็นกระบวนการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง หรือสร้างความเข้าใจในสังคมพหุวัฒนธรรม โดยเน้นหลักเหตุผล ความเมตตา และการเคารพความเห็นต่าง

เอกสารอ้างอิง

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูพิพิธธรรมาภรณ์ (บุญแทน ศรีทอง). (2556). *การประยุกต์ใช้พุทธวิธีทางการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดพิจิตร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูพิมลธรรมภาณ (มานพ ปาละพันธ์). (2568). บทบาทพระมหากัสสปเถระในการประกาศพระพุทธศาสนา. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 7(1), มกราคม–กุมภาพันธ์.

พระครูปลัดทินกร คงถาวร. (2565). ธุดงควัตร: แนวทางพัฒนาศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, 27(1), 80–93.

พิฑูร มลิวัลย์, และ ไสว มาลาทอง. (2553). *ประวัติพระพุทธศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

พระครูปริยัติ สันติธร, พระครูปลัดสมหมาย อตฺถสิทฺโธ, และ ไพฑูรย์ สวนมะไฟ. (2566). การส่งเสริมการเทศน์โจทย์ตามประเพณีอีสานของพระสงฆ์อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด. *วารสารบัณฑิตสาเกตปริทรรศน์*, 8(1), มกราคม–มิถุนายน.

พระมหาสมชาย กลิ่นจันทร์. (2559). *การเผยแผ่พระพุทธศาสนา: การพัฒนารูปแบบและวิธีการเชิงรุกของคณะสงฆ์ไทย*. ดุษฎีนิพนธ์, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พระสุทธิพงษ์ สุทธิวโส (วันทองหลาง). (2561). *การจัดการเรียนรู้โดยใช้ธรรมสากัจฉาเพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนศึกษานารีวิทยาเขตบางบอน กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคม, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2566). *พุทธวิธีในการสอน* (พิมพ์ครั้งที่ 26). นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.

วิทยา ทองดี, และ สุรพล พรมกุล. (2561). *การพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม*. รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Academic Article

The Vipassana Practice According to the Principle of Kāyānupassanāsatipaṭṭhāna

การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

Phra Chakkarin Kantasīlo Thirathiratham[1*], & Phramaha Somchai Kittipanyo Chanhorm[2]

พระจักริน กนฺตสีโล ถิรธีรธรรม[1*], & พระมหาสมชาย กิตฺติปณฺโณ จันทร์หอม[2]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phra Chakkarin Kantasīlo Thirathiratham*
พระจักริน กนฺตสีโล ถิรธีรธรรม
Mahachulalongkornrajavidyalaya University,Mahavajiralongkornpalitherava darajavidyalaya Nakhon Pathom, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย นครปฐม
Email: thirathiratham@gmail.com

2. Phramaha Somchai Kittipanyo Chanhorm
พระมหาสมชาย กิตฺติปณฺโณ จันทร์หอม
Mahachulalongkornrajavidyalaya University,Mahavajiralongkornpalitherava darajavidyalaya Nakhon Pathom, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย นครปฐม
Email: somchai.cha@mcu.ac.th

คำสำคัญ:
การปฏิบัติ, วิปัสสนา, กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

Keywords:
Practice, Vipassana, Kāyānupassanāsatipaṭṭhāna

Article history:
Received: 11/12/2025
Revised: 20/01/2026
Accepted: 15/03/2026
Available online: 21/04/2026

How to Cite:
Thirathiratham, P. & Chanhorm, P. (2026). The Vipassana Practice According to the Principle of Kāyānupassanāsatipaṭṭhāna. *Journal Dhamma for Life,* 32(3)*,* 166-177.

ABSTRACT

The Vipassana Practice According to the Principle of Kāyānupassanāsatipaṭṭhāna is to develop mindfulness to examine the body as it really is, seeing that the body is not a permanent self, but merely a material form that arises, exists, and ceases. This is the development of wisdom to let go of clinging to the five aggregates, which are divided into six categories and fourteen chapters: 1) Anapanasati, which is mindfulness of the in-breath and out-breath, seeing long and short breaths as they really are. 2) Iriyapatha, which is mindfulness of the body while standing, walking, sitting, and lying down. 3) Sampajanna, which is awareness of every movement, step, glance, or action. 4) Patikulamanasikara, which is contemplating the body as unattractive, such as hair, fur, nails, teeth, skin, etc. 5) Dhātumanasikara, which is contemplating the body composed of the four elements: earth, water, fire, and wind, as not being an animal, a person, a self, us, them. 6) Navasivathika, which is contemplating corpses in a cemetery for nine periods of time to see the decay and disintegration of the body. Until there is weariness, lust is released, and letting go. When the practitioner has mindfulness to consider and determine the form and name according to reality in this way, then the mind will gradually become pure. Wisdom will arise to see the truth of the body, that it is not the self, not us, not them, which is the foundation for attaining the path, the fruit, and nirvana in the end.

บทคัดย่อ

การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การเจริญสติพิจารณาร่างกายตามความเป็นจริง โดยเห็นว่าร่างกายนี้ไม่ใช่ตัวตนถาวร เป็นเพียงรูปธรรมที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เป็นการพัฒนาปัญญาเพื่อละความยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ 5 ซึ่งแบ่งออกเป็น 6 หมวด 14 บรรพ ได้แก่ 1) อานาปานสติ คือ การมีสติกำหนดรู้ลมหายใจเข้า-ออก เห็นลมหายใจยาว-สั้น ตามความเป็นจริง 2) อิริยาบถ คือ การมีสติกำหนดรู้กายในการยืน เดิน นั่ง นอน 3) สัมปชัญญะ คือ ความรู้สึกตัวในการเคลื่อนไหว ก้าวเดิน เหลียวแล หรือการกระทำทุกอย่าง 4) ปฏิกูลมนสิการ คือ การพิจารณากายนี้โดยความเป็นของไม่งาม เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น 5) ธาตุมนสิการ คือ การพิจารณากายนี้ที่ประกอบด้วยธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ว่าไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา และ 6) นวสีวถิกา คือ การพิจารณาซากศพในป่าช้า 9 ระยะเวลา เพื่อให้เห็นถึงความแตกดับ สลายของร่างกาย จนเกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด และปล่อยวาง เมื่อผู้ปฏิบัติมีสติพิจารณากำหนดรู้รูป-นามตามความเป็นจริงอย่างนี้แล้วก็จะมีจิตบริสุทธิ์เป็นขั้น ๆ เกิดปัญญาเห็นความจริงของกาย ว่าไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่เรา ไม่ใช่เขา ซึ่งเป็นบาทฐานทำให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้ในที่สุด

บทนำ

การปฏิบัติวิปัสสนาเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพราะเป็นหนทางให้ผู้ปฏิบัติได้พัฒนาสติ สมาธิ และปัญญา เพื่อรู้แจ้งความจริงของสรรพสิ่งตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา โดยพระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน “มหาสติปัฏฐานสูตร” ที.ม. (ไทย) 10/372-405/301-340 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539) ว่าด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ เป็นทางสายเอกเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อล่วงพ้นทุกข์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสติปัฏฐาน 4 เป็นรากฐานสำคัญของการภาวนาและการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา

กายานุปัสสนาสติปัฏฐานในมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นบรรพแรกที่พระพุทธองค์ทรงแสดง เพราะกายเป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติสามารถสังเกตได้โดยตรง มีความชัดเจนและหยาบกว่านามธรรมอื่น ๆ จึงเหมาะสมที่จะใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการฝึกสติ ได้แก่ 1) อานาปานบรรพ คือ การมีสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก เข้ายาวมีสติรู้ เข้าสั้นมีสติรู้ 2) อิริยาบถบรรพ คือ การมีสติระลึกรู้ในอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน และอิริยาบถย่อยอื่น ๆ 3) สัมปชัญญะบรรพ คือ สร้างสัมปชัญญะในการกระทำความเคลื่อนไหวทุกอย่าง 4) ปฏิกูลมนสิการบรรพ คือ การพิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ ว่าในกายนี้มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร มันสมอง 5) ธาตุมนสิการบรรพ คือ การพิจารณาความเป็นธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม ที่มีอยู่ในร่างกาย และ 6) นวสีวถิกาบรรพ คือ การเพ่งพิจารณาร่างกายโดยเทียบกับศพในลักษณะต่าง ๆ เช่น ศพที่ถูกทิ้งขึ้นอืด ศพในสภาพต่าง ๆ บางทีเรียกหมวดป่าช้าทั้ง 9 เพื่อคลายมานะ ละทิฐิไม่ยึดมั่นถือมั่น เกิดเบื่อหน่าย คลายกำหนัดไม่รักหลง ก็ไม่เกิดทุกข์ วิธีเหล่านี้ล้วนมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้ปฏิบัติเห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่

มีตัวตนของกาย องค์ธรรมของกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ สติ หรือ สติเจตสิก วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, 2553 อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ ผู้คนจำนวนมากยังคงเผชิญกับปัญหาการยึดติดในกาย เช่น การหลงใหลในความสวยงาม ความแข็งแรง สุขภาพ หรือแม้แต่ความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับร่างกาย การไม่เข้าใจความจริงของกายย่อมนำไปสู่ตัณหา อุปาทาน และความทุกข์ การศึกษาหรือการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐานจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นวิธีการที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดปัญญา เห็นกายตามความเป็นจริง ลดความยึดมั่นถือมั่น และเป็นบาทฐานที่สำคัญในการพัฒนาสติปัฏฐานด้านอื่น ๆ ต่อไป

ดังนั้น การศึกษาเรื่อง “การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน” จึงมีความจำเป็นทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ เพื่ออธิบายแนวทางและความหมายของการภาวนาในพระพุทธศาสนา ชี้ให้เห็นความสำคัญของการพิจารณากายต่อการบรรลุธรรม และยังเป็นแนวทางปฏิบัติที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนและผู้สนใจทั่วไป

ความหมายของกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน (Kāyānupassanā Satipaṭṭhāna) เป็นองค์ประกอบสำคัญในหลักสติปัฏฐาน 4 ซึ่งมุ่งเน้นการเจริญสติผ่านการพิจารณากายตามความเป็นจริง โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งในลักษณะไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา การพิจารณากายในบริบทนี้มิใช่การรับรู้ในเชิงสมมติบัญญัติว่าเป็น “ตัวตน” หากแต่เป็นการรู้เท่าทันสภาวธรรมของรูปขันธ์ที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2560) ในเชิงพระพุทธพจน์ กายานุปัสสนาสติปัฏฐานได้รับการอธิบายไว้อย่างชัดเจนในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า ภิกษุพึงเป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกายอย่างต่อเนื่อง ด้วยความเพียร มีสัมปชัญญะ และมีสติ พร้อมทั้งละอภิชฌาและโทมนัสในโลก ซึ่งสะท้อนแนวคิดของการกำกับรู้ (mindful awareness) อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง (สยาดอภัททันตวิโรจนะ, 2556) การปฏิบัติกายานุปัสสนาสติปัฏฐานสามารถจำแนกออกเป็น 6 หมวดหลัก รวมทั้งสิ้น 14 บรรพ ได้แก่ (1) อานาปานสติ (2) อิริยาบถ (3) สัมปชัญญะ (4) ปฏิกูลมนสิการ (5) ธาตุมนสิการ และ (6) นวสีวถิกา ซึ่งเป็นกระบวนการฝึกสติให้ครอบคลุมทั้งการรับรู้ลมหายใจ การเคลื่อนไหวของร่างกาย และการพิจารณาสภาพร่างกายในมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น (พระภาวนาพิศาลเมธี, 2562; พระครูภาวนาสังวรกิจ, 2558)

ในมิติของการปฏิบัติจริง การกำหนดรู้กายเริ่มตั้งแต่การรับรู้ลมหายใจเข้า–ออกอย่างชัดเจน โดยผู้ปฏิบัติจะต้องมีความตื่นรู้ต่อความสั้น–ยาวของลมหายใจ รวมถึงการเคลื่อนไหวของกายในอิริยาบถต่าง ๆ เช่น ยืน เดิน นั่ง และนอน ตลอดจนกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การเคลื่อนไหวของแขนขา การบริโภคอาหาร หรือการเปลี่ยนอิริยาบถ ทั้งนี้ การกำหนดรู้ดังกล่าวต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและมีสัมปชัญญะกำกับ (พระมหาอนุชน สาสนกิตฺติ, 2555) นอกจากนี้ แนวทางการพิจารณากายในเชิงลึกยังรวมถึงการวิเคราะห์องค์ประกอบของร่างกายในลักษณะปฏิกูล (อสุภะ) และการแยกพิจารณาเป็นธาตุ 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม และไฟ ซึ่งช่วยให้ผู้ปฏิบัติลดความยึดมั่นถือมั่นในกายว่าเป็นตัวตน อีกทั้งการพิจารณาซากศพใน 9 ระยะ (นวสีวถิกา) ยังเป็นเครื่องมือ

สำคัญในการเสริมสร้างความเข้าใจในสัจธรรมของชีวิตและความไม่เที่ยงของร่างกาย (พระสมุห์มานัส อคฺคปญฺโญ, 2565)

โดยสรุป กายานุปัสสนาสติปัฏฐานหมายถึงกระบวนการตั้งสติพิจารณากายอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เห็นกายตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงรูปธรรมที่อาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น มิใช่ตัวตนถาวร การปฏิบัติดังกล่าวครอบคลุมทั้งมิติของการรับรู้เชิงประจักษ์ และการพัฒนาปัญญาเชิงลึก อันนำไปสู่การลดละอวิชชาและความยึดมั่นในที่สุด

ความสำคัญของกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

กายานุปัสสนาสติปัฏฐานมีความสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติธรรมเพื่อการหลุดพ้นจากความทุกข์ ความสำคัญนี้อยู่ที่การเจริญสติเพื่อรู้เท่าทันกายในอิริยาบถต่าง ๆ ให้เกิดความเข้าใจในกายว่าเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน ซึ่งอธิบายความสำคัญไว้ ดังนี้

1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติสติปัฏฐานในมหาสติปัฏฐานสูตรแบ่งสติปัฏฐานเป็น 4 หมวด คือ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา ทั้ง 4 หมวดนี้ พระพุทธเจ้าทรงวาง กายานุปัสสนาไว้เป็นลำดับแรก แสดงถึงความสำคัญในฐานะเป็นประตูเบื้องต้น ให้ผู้ปฏิบัติเริ่มพัฒนาสติจากสิ่งที่เห็นชัดและสัมผัสได้ง่ายที่สุด คือ กาย นั่นเอง

2) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นฐานของสติและสมาธิ คือ การระลึกรู้กาย เช่น การกำหนดลมหายใจ การเคลื่อนไหวอิริยาบถ หรือการพิจารณาความไม่เที่ยงของกาย ช่วยให้ผู้ปฏิบัติ มีสติอยู่กับปัจจุบัน ไม่ฟุ้งซ่านไปในอดีตหรืออนาคต และส่งผลให้จิตใจสงบ เกิดสมาธิอันมั่นคง อันเป็นพื้นฐานสำคัญของวิปัสสนา

3) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นเครื่องละความยึดมั่นในกาย คือ มนุษย์โดยส่วนมากมักยึดถือว่ากายนี้เป็นเรา หรือ ของเรา แต่กายานุปัสสนาสติปัฏฐานสอนให้เห็นกายตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียง ธาตุ 4 ดิน น้ำ ไฟ ลม หรือเป็นเพียง สังขารที่ไม่เที่ยง ซึ่งการเห็นเช่นนี้ทำให้คลายความหลงผิด คือ อวิชชา และลดความยึดมั่นในรูปกาย เกิดเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เกิดทุกข์

4) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นเครื่องกำจัดกิเลสเบื้องต้น คือ การพิจารณากาย เช่น การพิจารณาซากศพ หรือ อสุภกรรมฐาน ช่วยระงับราคะ ความกำหนัดในกาย การพิจารณาอาการ 32 ทำให้เกิดปัญญาเห็นความเป็นเพียงส่วนประกอบที่ไม่งาม ไม่ใช่ตัวตน จึงเป็นวิธีฝึกใจให้ละความกำหนัดและความหลง

5) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นรากฐานนำไปสู่วิปัสสนาญาณ คือ เมื่อสติฝึกมั่นคงด้วยการตามดูกาย ผู้ปฏิบัติจะเริ่มเห็นการเกิดขึ้น-ดับไปของกายและสภาวธรรมอื่น ๆ นี่คือจุดเริ่มต้นของ วิปัสสนาญาณ ที่จะพัฒนาไปสู่การเห็นอริยสัจ 4 อย่างแจ่มแจ้ง ดังนั้น กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงมีความสำคัญในฐานะทางผ่านไปสู่การบรรลุธรรมขั้นสูง

6) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติพิจารณาให้เห็น กายภายนอก และ กายภายในด้วยการพิจารณาใน 6 หมวด 14 บรรพ ได้แก่ 1) อานาปานบรรพ คือ การเรียนรู้ในการทำความเข้าใจลมหายใจเข้า-ออก

เข้ายาวมีสติรู้ เข้าสั้นมีสติรู้ 2) อิริยาบถบรรพ คือ การมีสติระลึกรู้ในอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน และอิริยาบถย่อย 3) สัมปชัญญะบรรพ คือ การตั้งสติพิจารณาเห็นกายภายใน หมายถึงพิจารณาเห็นอิริยาบถย่อยในกายของตนด้วยสัมปชัญญะ 4 ประการ คือ 1. สาตถกสัมปชัญญะ รู้ชัดว่ามีประโยชน์ 2. สัปปายสัมปชัญญะ รู้ชัดว่าเป็นสัปปายะ 3. โคจรสัมปชัญญะ รู้ชัดว่าเป็นโคจร และ 4. อสัมโมหสัมปชัญญะ รู้ชัดโดยไม่หลง 4) ปฏิกูลมนสิการบรรพ คือ การพิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ ว่าในกายนี้ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร มันสมอง 5) ธาตุมนสิการบรรพ คือ การพิจารณาความเป็นธาตุต่าง ๆ ที่ประกอบเข้าด้วยกัน และ 6) นวสีวถิกาบรรพ คือ การเพ่งพิจารณาร่างกายโดยเทียบกับศพในลักษณะต่าง ๆ เช่น ศพที่ถูกทิ้งขึ้นอืด ศพในสภาพต่าง ๆ บางทีเรียกหมวดป่าช้าทั้ง 9 เพื่อน้อมจิตเข้าระลึกรู้ในกายว่ามีธรรมดาเป็นเช่นนั้น จะได้คลายมานะ ละทิฐิ ไม่ยึดมั่นถือมั่น เกิดเบื่อหน่าย คลายกำหนัด ไม่รักหลง

สรุปความได้ว่า ความสำคัญของกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ เป็นจุดเริ่มต้นของการฝึกสติ สร้างสมาธิ พัฒนาปัญญา เห็นความไม่เที่ยงของกาย รู้เท่าทันกายในทุกอิริยาบถ ช่วยให้ไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ หรือตกอยู่ในความหลงผิดว่ากายเป็นตัวตนของเรา ช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถเชื่อมโยงกับปัจจุบัน เป็นบันไดสู่การเจริญวิปัสสนาญาณ เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน

การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน แบ่งออกเป็น 6 หมวด 14 บรรพ ซึ่งอธิบายวิธีการปฏิบัติไว้ ดังนี้

1) การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักอานาปานบรรพ หมวดว่าด้วยอานาปานสติ คือ การกำหนดดูลมหายใจเข้าออก ลมหายใจสั้นยาว เช่น เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกยาว เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกสั้น สำเหนียกว่า เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจเข้า สำเหนียกว่า เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออก สำเหนียกว่า เราระงับกายสังขาร หายใจเข้า สำเหนียกว่า เราระงับกายสังขาร หายใจออก เป็นต้น

2) การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักอิริยาบถบรรพ หมวดว่าด้วยอิริยาบถ คือ การเอาสติกำหนดรู้อิริยาบถใหญ่ทั้ง 4 คือ เดิน ยืน นั่ง นอน ดังมีพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุเมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่า เราเดิน เมื่อยืน ก็รู้ชัดว่า เรายืน เมื่อนั่ง ก็รู้ชัดว่า เรานั่ง เมื่อนอน ก็รู้ชัดว่า เรานอน เมื่อดำรงกายอยู่โดยอาการใด ๆ ก็รู้ชัดกายที่ดำรงอยู่โดยอาการนั้น ๆ ในอิริยาบถทั้ง 4 ข้างต้นนี้ เมื่อกายอยู่ในอิริยาบถใดให้มีสติรู้ตัวอยู่ทุกขณะที่กายเคลื่อนไหว อันประกอบด้วยองค์ธรรม 3 คือ ความเพียร การมีสติกำหนดรู้ มีสัมปชัญญะได้แก่ปัญญารู้ตัวขณะกายดำรงอยู่ในอาการนั้น ๆ จึงจะละ และเพิกถอนความสำคัญผิดคิดว่า เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขาได้ โดยมีวิธีการปฏิบัติดังนี้ 1. การกำหนดอิริยาบถยืน เมื่อกำหนดสติระลึกอาการยืนก็ให้ใส่ใจกำกับอาการยืนนั้นให้สติรับรู้อาการให้

เห็นปรากฏว่ายืนอยู่จริง ไม่ได้ปรากฏความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขาให้ทราบชัดลงไปอย่างนี้ ดังปรากฏยืนยันดังเนื้อที่แสดงไว้ว่า เมื่อยืนก็รู้ชัดว่า เรายืน เมื่อกำหนดรู้อาการยืนก็ให้ใส่ใจในอาการนั้นให้ชัดเจน เพื่อประโยชน์แก่การกำหนรู้อิริยาบถของการเดินต่อไป อันจะทำให้เกิดความเข้าใจในการเดินตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ดังต่อไปนี้ 2. การกำหนดอิริยาบถเดิน การกำหนดรู้อาการเดินจงกรมก็เช่นกันควรใส่ใจในขณะที่กำหนดกำกับความรู้เท่าทันในขณะรับรู้ความเป็นไปของการเคลื่อนไหวให้ต่อเนื่องสม่ำเสมออย่าให้ขาดตอนจากการมีสติกำหนดรู้ว่า เมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่าเราเดิน ในการเดินจงกรม การกำหนดรู้อาการเดินจงกรมนี้ยังมีการแสดงรายละเอียดมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้มีสติต่อเนื่องในการกำหนดรู้รูปนามได้อย่างชัดเจนในปัจจุบันขณะที่กำลังปรากฏอาการจากขณะหนึ่งไปสู่ขณะหนึ่งของการเดินจงกรม ในคัมภีร์ฎีกาว่า ขณะเดิน การยก เกิดจากธาตุไฟเป็นหลัก ธาตุลมคล้อยตาม เพราะธาตุไฟมีสภาพเบากว่าธาตุลม ตามอาการปรากฏของธาตุไฟ ว่ามีการให้ถึงความอ่อน หรือ การพุ่งขึ้นสูงเป็นเครื่องปรากฏ เกิดจากธาตุลมเป็นหลักธาตุไฟคล้อยตาม เพราะมีสภาพผลักดันตามอาการปรากฏของธาตุลมว่า มีการผลักดันเป็นเครื่องปรากฏ 3. การกำหนดอิริยาบถนั่ง การกำหนดรู้อาการนั่งถือว่า มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะหลักจากที่เราเดินจงกรมจนมีความเพียรในการให้วิริยะสม่ำเสมอดีแล้วทำให้การรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดจากการเดินมีผลต่อการนั่งกำหนดรู้ชัดเจน อาการของการกำหนดรู้ก็จะปรากฏความรู้เห็นตามเป็นจริงว่า เมื่อนั่ง ก็รู้ชัดว่า เรานั่งอยู่ ผู้ปฏิบัติได้อย่างนี้จึงชื่อว่า พิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างนี้ คำว่า การนั่งคือ นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า (ตั้งสติมุ่งตรงต่อกรรมฐาน) เมื่อมีการทำการกำหนดรู้ในอิริยาบถนั่งได้อย่างต่อเนื่อง ก็ทำให้การปฏิบัติเป็นอย่างไม่ขาดตอน ความเกื้อกูลที่จะเกิดต่อจากการนั่งปฏิบัติก็เป็นเหตุปัจจัยต่อการกำหนดรู้อาการนอนอย่างมีสติรู้เท่าทันต่อไป 4. การกำหนดอิริยาบถนอน ในการกำหนดรู้อิริยาบถนอนถือว่า มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งไม่น้อยกว่าอิริยาบถอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว เพราะนักปฏิบัติ ย่อมไม่ละเลยจากการกำหนดรู้ในหลักของการปฏิบัติที่กล่าวไว้ว่าต้องปฏิบัติตั้งแต่ตื่นจนถึงเวลาเข้านอนให้ปฏิบัติอย่างนี้จนเป็นปกติวิสัยของการกำหนดรู้สติตื่นอยู่เสมอว่า เมื่อนอน ก็รู้ชัดว่า เรานอน คำว่าการนอนคือ เมื่อนอนอยู่ ก็รู้ว่านอนอยู่ หมายความว่า ขณะที่เอนตัวลงจะนอน พึงกำหนดตามกิริยาอาการ และท่าทางของกาย จนกว่าจะนอนเป็นที่เรียบร้อยจนกว่าจะหลับไป แน่นอนว่าการกำหนดรู้อิริยาบถทั้ง ยืน เดิน นั่ง และนอนนั้น จะเป็นการสิ้นสุดของการกำหนดรู้ ดังที่พระพุทธเจ้าแสดงหลักการที่จะทำให้สติเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องที่เป็นในอิริยาบถน้อยใหญ่ที่เป็นไปหมวดสัมปชัญญะ ดังต่อไปนี้

3) การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสัมปชัญญบรรพ หมวดว่าด้วยสัมปชัญญะ คือ การเอาสติกำหนดรู้อิริยาบถย่อยมีการเหยียด การคู้ เป็นต้น ร่วมไปกับอิริยาบถใหญ่ โดยมีวิธีการปฏิบัติ ดังนี้ 1. ทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ 2. ทำความรู้สึกตัวในการแลดู การเหลียวดู 3. ทำความรู้สึกตัวในการคู้เข้า การเหยียดออก 4. ทำความรู้สึกตัวในการครองสังฆาฏิ บาตร และจีวร 5. ทำความรู้สึกตัวในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม 6. ทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ 7. ทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง การกำหนดรู้ในสัมปชัญญะ หรืออิริยาบถย่อยนี้ ก็จะช่วยส่งเสริมให้สติมีกำลังในการใส่ใจที่เข้าไประลึกรู้ด้วยโยนิโสมนสิการในการทำความรู้สึกตัวในสัมปชัญญะ คือ รู้ตัวทั่วพร้อม รู้รอบคอบ รู้ตัวเสมอ รู้ที่ถูกต้องสมบูรณ์ การเจริญวิปัสสนาด้วยการตั้งสติไว้ที่ฐาน คือ อิริยาบถย่อยต่าง ๆ ประกอบด้วยการ

รู้เท่าทันว่า การทำความรู้สึกตัวด้วยการก้าวไป การถอยกลับ การดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตร และจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้มรส การถ่ายอุจจาระ การปัสสาวะ การยืน การเดิน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง ในการกำหนดอิริยาบถย่อยต่าง ๆ นี้ ทำให้เกิดปัญญาเห็นประโยชน์ เห็นโทษของการเคลื่อนไหว ในอิริยาบถต่าง ๆ อย่างละเอียดเพิ่มขึ้น เพิ่มความเข้มข้นของสติในการพิจารณารู้ “รูป” ส่วนที่เป็นการเคลื่อนไหวในอิริยาบถต่าง ๆ และ “นาม” จิต ที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในอิริยาบถต่าง ๆ

4) การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักปฏิกูลมนสิการบรรพ หมวดว่าด้วยการพิจารณาร่างกายของตนตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง ซึ่งมีส่วนประกอบต่าง ๆ มารวมกัน ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ ว่า ‘ในกายนี้ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต (วักกะ โบราณแปลว่า ม้าม และแปลคำว่า ปิหกะ ว่า “ไต” แต่ในที่นี้ แปล วักกะ ว่า “ไต” และแปล ปิหกะ ว่า “ม้าม” อธิบายว่า ไต ได้แก่ ก้อนเนื้อ 2 ก้อน มีขั้วเดียวกัน รูปร่างคล้ายลูกสะบ้าของเด็ก ๆ หรือ คล้ายผลมะม่วง 2 ผลที่ติดอยู่ในขั้วเดียวกัน มีเอ็นใหญ่รึงรัดจากลำคอลงไปถึงหัวใจแล้วแยกออก ห้อยอยู่ทั้ง 2 ข้าง) หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่าดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูกไขข้อ มูตร

ในกายนี้ มีแต่สิ่งที่เป็นปฏิกูล ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ลำไส้ใหญ่ สำไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร อุปมาดุจถุงมีปาก 2 ข้าง บรรจุธัญพืชชนิดต่าง ๆ คือข้าวสาลี ข้าวเปลือก ถั่วเขียว ถั่วเหลือง เมล็ดงา ข้าวสาร ไว้เต็มถุง คนตาดีเปิดถุงนั้นออก พิจารณาแยกประเภทได้ว่า “นี้เป็นข้าวสาลี นี้เป็นข้าวเปลือก นี้เป็นถั่วเขียว นี้เป็นถั่วเหลือง นี้เป็นเมล็ดงา นี้เป็นข้าวสาร” ฉันใด ภิกษุก็ควรพิจารณาร่างกายนี้ซึ่งมีหนังหุ้มอยู่โดยรอบเต็มไปด้วยสิ่งที่เป็นปฏิกูลชนิดต่าง ๆ ตั้งแต่ปลายผมจรดฝ่าเท้า ในกายนี้มีแต่สิ่งที่เป็นปฏิกูล เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ก็เป็นสิ่งปฏิกูล ที่เราหลงว่าสวยว่างามนั้นที่แท้จริงแล้วกายนี้เป็นของปฏิกูล ทั้งนั้น ผม เป็นต้น ถ้าดูโดยลักษณะของเส้นผมอาจไม่เห็นถึงความน่ารังเกียจ แต่เมื่อเอาไปเผาไฟ กลิ่นของเส้นผมนั้นเป็นสิ่งน่าน่ารังเกียจยิ่ง ถ้าเปรียบเหมือนกับผักสำหรับแกงที่เกิดในน้ำคร่ำที่ไหลออกจากบ้านขังอยู่ในที่ไม่สะอาดย่อมเป็นสิ่งน่าเกลียดไม่น่าบริโภคฉันใด แม้เส้นผมทั้งหลายก็น่ารังเกียจฉันนั้น เพราะถูกหล่อเลี้ยงด้วยน้ำที่ซึมออกมาจากแต่ละส่วนต่าง ๆ มีน้ำเหลือง เลือด มูตร กรีส น้ำดี และเสมหะ เป็นต้น เพราะเกิดในที่ไม่สะอาด ดุจผักเกิดที่กองคูถ อาการทั้ง 32 นั้นล้วนเป็นสิ่งปฏิกูล น่ารังเกียจ แล้วที่เรามีชีวิตอย่างดิ้นรนเดือดร้อนอยู่ทุกวันนี้ก็เพื่อหล่อเลี้ยงร่างปฏิกูลนี้หรือ และที่เรายึดว่าบุคคลนี้เป็นของเรานั้น เรากำลังยึดสิ่งปฏิกูลมิใช่หรือ ถ้าผู้พิจารณาเห็นความจริงอย่างนี้ได้ก็จะไม่หลงยึดในอัตตาตัวตนว่าเป็นเรา เขา เป็นต้น

5) การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักธาตุมนสิการบรรพ หมวดว่าด้วยการพิจารณาโดยความเป็นธาตุ คือ การเอาสติกำหนดรู้ร่างกายว่ามีธาตุทั้ง 4 คือ การพิจารณาธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม ในกายของตน หรือ กรรมฐานที่กำหนดธาตุ การพิจารณาเห็นกายนี้แหละ ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่ โดยความเป็นธาตุว่า ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุ

ไฟ และธาตุลม มีอยู่ในกายนี้ ได้แก่ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ธาตุทั้ง 4 เหล่านี้มีความเด่นชัดตามสมควรแก่วัตถุสิ่งของ เช่น ในดินหรือไม้เป็นต้น มีธาตุดินปรากฏชัด ในน้ำมีธาตุน้ำปรากฏชัด ในไฟมีธาตุไฟปรากฏชัด ในลมมีธาตุลมปรากฏชัด แม้อวัยวะที่เรียกว่า อาการ 32 ก็แบ่งตามธาตุได้เป็น 2 ลักษณะ โดยมีวิธีการปฏิบัติ ดังนี้ 1. ธาตุดิน คือ อาการ 20 อย่าง ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ไขกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังพืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า มันสมอง มีลักษณะแข็ง อ่อน 2. ธาตุน้ำ คือ อาการ 12 อย่าง ได้แก่ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ ปัสสาวะ มีลักษณะไหล เกาะกุม 3. ธาตุไฟ คือ ไฟทำให้เสื่อมโทรม ไฟแผดเผา และไฟที่ย่อยอาหาร มีลักษณะเย็น ร้อน 4. ธาตุลม คือ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในลำไส้ ลมพัดไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ และลมหายใจ มีลักษณะหย่อน ตึง

พระพุทธองค์ทรงให้พิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่โดยความเป็นธาตุว่า ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่ จากนั้นทรงแสดงอุปมาว่า เหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือของคนฆ่าโคผู้มีความชำนาญ ครั้นฆ่าโคแล้วแบ่งอวัยวะออกเป็นส่วน ๆ นั่งอยู่ที่หนทางใหญ่สี่แพร่ง เมื่อผู้ปฏิบัติพิจารณาเห็นความเป็นจริงของกายนี้ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่ โดยความเป็นธาตุว่า ในกายนี้มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่ เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถพิจารณาเห็นความเป็นไปของร่างกายที่เป็นสักแต่ว่าธาตุเท่านั้น จนกระทั่งเกิดปัญญาเห็นแจ้งแล้วละตัณหาและทิฏฐิได้ ไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นในกายด้วยความเห็นผิด ธาตุ 4 เหล่านี้ บางแห่งเรียกว่า มหาภูตรูป คือ รูปใหญ่โตปรากฏชัด แปลว่า รูปที่ใหญ่โตโดยรูปร่าง และปรากฏชัดโดยลักษณะ เพราะวัตถุสิ่งของทั้งสิ้นประกอบขึ้นจากรูปเหล่านี้ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตนเด่นชัด คือ 1. ปฐวีธาตุ ธาตุดิน มีลักษณะแข็ง หรืออ่อน 2. อาโปธาตุ ธาตุน้ำ มีลักษณะไหล หรือเกาะกุม 3. เตโชธาตุ ธาตุไฟ มีลักษณะเย็น หรือร้อน 4. วาโยธาตุ ธาตุลม มีลักษณะหย่อน หรือตึง พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ), 2549

ดังนั้น ผลที่เกิดจากการปฏิบัตินี้ จะทำให้ผู้ปฏิบัติพิจารณาเห็นกายในกายภายในบ้าง (กายภายใน ในที่นี้หมายถึง อิริยาบถ 4 คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ในกายของตน) พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกบ้าง (กายภายนอก ในที่นี้ หมายถึง อิริยาบถ 4 คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ในกายของผู้อื่น) หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายบ้าง พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายบ้าง หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายบ้าง หรือว่า มีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก

6) นวสีวถิกาบรรพ หมวดว่าด้วยการพิจารณาซากศพที่อยู่ในสภาพต่าง ๆ กัน เรียกกว่าการพิจารณาซากศพ 9 ระยะ เริ่มตั้งแต่ซากศพที่ตายใหม่ ๆ ไปจนถึงกระดูกผุ แล้วให้ย้อนนึกเปรียบเทียบกับร่างกายตนว่าจะต้องเป็นเช่นนั้นเหมือนกัน เช่น ซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้าซึ่งตายแล้ว 1-3 วัน เป็นศพขึ้นอืด ซากศพที่ถูกสัตว์กัดกิน ซากศพที่เป็นโครงกระดูกมีเนื้อและเลือด มีเอ็นรึงรัดอยู่ ซากศพที่เป็นโครงกระดูกไม่มีเนื้อแต่มีเลือดเปื้อน มีเอ็นรึงรัดอยู่ ซากศพที่เป็นโครงกระดูกไม่มีเอ็นรึงรัด กระจุยกระจายไปในทิศต่าง ๆ ซากศพที่เป็นท่อนกระดูกสีขาวเหมือนสีสังข์ ซากศพที่เป็นท่อนกระดูกกองอยู่ด้วยกันเกินกว่า 1 ปี ซากศพที่เป็นท่อนกระดูกผุป่นเป็นชิ้นเล็นชิ้นน้อย การพิจารณาซากศพที่อยู่ในสภาพต่าง ๆ กัน 9 เวลา ได้แก่ 1. เห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่า

ช้าซึ่งตายแล้ว 1-3 วัน เป็นศพขึ้นอืด ศพเขียวคล้ำศพมีน้ำเหลืองเยิ้ม คือ ศพที่ตายแล้วได้วันหนึ่งบ้าง แม้ทั้งหมดเป็นบรรพอันหนึ่ง 2. เห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้าซึ่งถูกกา จิกกิน นกตะกรุม จิกกิน แร้งทึ้งกิน สุนัขกัดกิน สุนัขจิ้งจอกกัดกิน หรือสัตว์เล็ก ๆ หลายชนิดกัดกินอยู่ คือ ศพที่ฝูงกาจิกกินบ้าง เป็นต้น เป็นบรรพอันหนึ่ง 3. เห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงกระดูกยังมีเนื้อ และเลือด มีเอ็นรึงรัดอยู่ คือ ร่างกระดูก ที่ยังมีเนื้อและเลือดมีเส้นเอ็นรัดรึงอยู่ เป็นบรรพอันหนึ่ง 4. เห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงกระดูกไม่มีเนื้อแต่ยังมีเลือดเปื้อนเปรอะ มีเอ็นรึงรัดอยู่ คือ ปราศจากเนื้อแต่เปื้อนเลือด มีเส้นเอ็นรัดรึงอยู่ เป็นบรรพอันหนึ่ง 5. เห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงกระดูกไม่มีเลือดและเนื้อ แต่ยังมีเอ็นรึงรัดอยู่ คือ ปราศจากเนื้อและเลือด มีเส้นเอ็นรัดรึงอยู่ เป็นบรรพอันหนึ่ง 6. เห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงกระดูกไม่มีเอ็นรึงรัดแล้ว กระจุยกระจายไปในทิศใหญ่ ทิศเฉียง คือ กระดูก มืออยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกเท้าอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกแข้งอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกขาอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกสะเอวอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกหลังอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกซี่โครงอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกหน้าอกอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกแขนอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกไหล่อยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกคออยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกคางอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกฟันอยู่ทางทิศหนึ่ง กะโหลกศีรษะอยู่ทางทิศหนึ่ง คือ กระดูกทั้งหลาย ที่ปราศจากเส้นเอ็นรัดรึงแล้วเป็นต้น เป็นบรรพอันหนึ่ง 7. เห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งเป็นท่อนกระดูกสีขาวเหมือนสีสังข์ คือ กายนี้มีสภาพและมีลักษณะดุจท่อนกระดูกนี้ ไม่ล่วงพ้นสภาพเช่นนี้ไปได้ คือ กระดูกทั้งหลาย ขาว คล้ายสีสังข์ เป็นบรรพอันหนึ่ง 8. เห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งเป็นท่อนกระดูกกองอยู่ด้วยกันเกินกว่า 1 ปี คือ กระดูกทั้งหลายที่กองเรี่ยราย เกินหนึ่งปีขึ้นไป เป็นบรรพอันหนึ่ง 9. เห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งเป็นกระดูกผุป่นเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย คือ กระดูกทั้งหลายที่ผุ แหลกเป็นผง เป็นบรรพอันหนึ่ง สติกำหนดซากศพเป็นอริยสัจ 4 คือ สติอันกำหนดป่าช้าทั้ง 9 ข้อ จัดเป็น ทุกขสัจ ตัณหาที่มีในก่อนที่ยังสตินั้นให้เกิดขึ้น จัดเป็น สมุทัยสัจ การหยุดทุกขสัจและสมุทัยสัจทั้งสอง จัดเป็น นิโรธสัจ อริยมรรคอันกำหนดทุกข์ ละสมุทัย มีนิโรธเป็นอารมณ์ จัดเป็น มรรคสัจ

สรุปความได้ว่า การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การเจริญสติพิจารณากายตามความเป็นจริง เห็นกายไม่ใช่ตัวตนถาวร แต่เป็นเพียงรูปธรรมที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ซึ่งเป็นการพัฒนาปัญญาเพื่อละความยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ 5 แบ่งออกเป็น 6 หมวด 14 บรรพ ได้แก่ 1) อานาปานสติ คือ มีสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก เห็นลมหายใจยาว-สั้น ตามความเป็นจริง 2) อิริยาบถ คือ มีสติกำหนดรู้กายในการยืน เดิน นั่ง นอน 3) สัมปชัญญะ คือ ทำความรู้สึกตัวในการเคลื่อนไหว ก้าวเดิน เหลียวแล หรือการกระทำทุกอย่าง 4) ปฏิกูลมนสิการ คือ พิจารณากายนี้โดยความเป็นของไม่งาม เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น 5) ธาตุมนสิการ คือ พิจารณากายนี้ที่ประกอบด้วยธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ว่าไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา 6) นวสีวถิกา คือ พิจารณาซากศพในป่าช้า 9 เวลา เพื่อให้เห็นถึงความแตกดับ สลายของร่างกาย จนเกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด และปล่อยวาง

ผลจากการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การเอากายเป็นเครื่องมือในการเจริญสติ รู้ตามความจริง ไม่ใช่เพื่อทำให้กายดีหรือสวยงาม แต่เพื่อให้เห็นความจริงของกายว่ามีแต่การเกิดดับและแตกสลาย ซึ่งอธิบายผลจากการปฏิบัติไว้ ดังนี้

1) ผลทางด้านสติและสมาธิ คือ ทำให้ผู้ปฏิบัติจะมีสติรู้กาย ตลอดเวลา ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน หรือทำกิจกรรมใด ๆ จิตตั้งมั่น ไม่ฟุ้งซ่านง่าย เกิดสมาธิภายใน จากการตามรู้กายและลมหายใจ เกิดความรู้ตัวทั่วพร้อม มีสัมปชัญญะในการเคลื่อนไหวและการดำเนินชีวิตประจำวัน

2) ผลทางด้านปัญญา คือ ทำให้เห็นความจริงของกายว่าเป็นเพียงรูปธรรม ที่ประกอบด้วยธาตุ 4 ดิน น้ำ ไฟ ลม เกิดความเข้าใจตามไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง กายมีความเปลี่ยนแปลง ไม่เที่ยง ทุกขัง กายไม่อาจบังคับบัญชาได้ เกิดความเสื่อม เจ็บป่วย แก่ ตาย อนัตตา กายไม่ใช่ตัวตนของเรา ไม่ใช่ของเรา ไม่อยู่ในอำนาจบังคับ ปัญญาที่เกิดขึ้นจะค่อย ๆ พัฒนาเป็น วิปัสสนาญาณ เช่น เห็นการเกิดดับ เบื่อหน่าย คลายกำหนัด และนำไปสู่การหลุดพ้น

3) ผลทางด้านจิตใจและพฤติกรรม คือ ทำให้คลายความยึดมั่นในร่างกาย ไม่หลงใหลในความงาม ความแข็งแรง หรือสุขภาพจนเกินควร ทำให้จิตใจมีความ เป็นกลาง (อุเบกขา) ต่อสุขและทุกข์ทางกาย ลดความฟุ้งซ่าน ความวิตกกังวล และอารมณ์ด้านลบต่าง ๆ เกิดความสงบเย็นและมั่นคงในการดำเนินชีวิต

4) ผลทางด้านศาสนธรรม คือ เป็นพื้นฐานในการเจริญสติปัฏฐาน 4 อย่างครบถ้วน เพราะเมื่อกายานุปัสสนามั่นคง ก็ต่อยอดไปสู่เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนาได้ ซึ่งเป็นทางสายตรงที่นำไปสู่การบรรลุมรรค ผล นิพพาน เพราะสติปัฏฐาน 4 เป็นทางสายเอก เพื่อดับทุกข์และโทมนัส ทำให้ผู้ปฏิบัติดำเนินชีวิตตามแนวทาง อริยมรรคมีองค์ 8 ได้อย่างมั่นคง โดยเฉพาะในองค์ธรรมด้านสัมมาสติและสัมมาสมาธิ

สรุปความได้ว่า ผลจากการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ ด้านสติและสมาธิ คือ ทำให้ผู้ปฏิบัติจะมีสติรู้กาย ตลอดเวลา ด้านปัญญา คือ ทำให้เห็นความจริงของกายว่าเป็นเพียงรูปธรรม เข้าใจในไตรลักษณ์ ด้านจิตใจและพฤติกรรม คือ ทำให้คลายความยึดมั่นในร่างกาย ไม่หลงใหลในความงาม ด้านศาสนธรรม คือ เป็นทางสายตรงที่นำไปสู่การบรรลุมรรค ผล นิพพาน

สรุป

การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติกำกับรู้เท่าทันอาการทางกายตามความเป็นจริง ซึ่งกายานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นบรรพแรกของสติปัฏฐาน 4 มีบทบาทสำคัญในการฝึกสติ เพราะกายเป็นสิ่งที่สามารถสังเกตและกำหนดรู้ได้ง่ายกว่านามธรรมอื่น ๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีปฏิบัติไว้หลายประการ เช่น การกำหนดลมหายใจ การพิจารณาอิริยาบถ การรู้สึกตัวในการเคลื่อนไหว การพิจารณาความไม่งามของร่างกาย การพิจารณากายตามธาตุ และการพิจารณาซากศพ ทั้งหมดนี้มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้ปฏิบัติเห็นกายตามไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และการปฏิบัติกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ยังเป็นการช่วยให้ผู้

ปฏิบัติเกิดความเข้าใจและคลายความยึดมั่นในกาย ลดความหลงใหลในรูป ร่างกาย และความสวยงาม ตลอดจนช่วยให้จิตมีความเป็นกลางต่อความเปลี่ยนแปลงของกาย นำไปสู่ความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด และพัฒนาปัญญาเพื่อก้าวสู่การบรรลุมรรคผลนิพพาน นอกจากนี้ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนและผู้สนใจทั่วไป เพื่อสร้างสติ ความรู้ตัว ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อสภาวธรรมที่ปรากฏ และเป็นทางสายเดียวที่นำไปสู่การบรรลุมรรค ผล นิพพาน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงบูรณาการ

ชี้ให้เห็นว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐานสามารถเชื่อมต่อการปฏิบัติในรูปแบบกับชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการฝึกสติผ่านกายในกิจกรรมพื้นฐานช่วยให้เกิดความรู้ตัวอย่างต่อเนื่อง และส่งผลเชิงบวกต่อสุขภาวะทางจิตและพฤติกรรม

ควรมีการพัฒนางานวิจัยเชิงสหวิทยาการเพื่ออธิบายกลไกของกายานุปัสสนาในมิติทางจิตวิทยาและประสาทวิทยาศาสตร์ รวมถึงการวิจัยเชิงทดลองเพื่อประเมินผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม เช่น การลดความเครียด การเพิ่มสมาธิ และการพัฒนาทักษะการกำกับตนเอง ทั้งนี้เพื่อยกระดับองค์ความรู้จากกรอบทางพุทธปรัชญาสู่การยอมรับในวงวิชาการสากล

องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษา

การศึกษานี้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ว่า การปฏิบัติกายานุปัสสนาสติปัฏฐานสามารถอธิบายได้ในฐานะ “กลไกเชิงประจักษ์ของการพัฒนาปัญญา” ที่เริ่มต้นจากการรับรู้กายซึ่งเป็นรูปธรรม และพัฒนาไปสู่ความเข้าใจสภาวธรรมในระดับนามธรรมอย่างเป็นลำดับ โดยพบว่ากายทำหน้าที่เป็นฐานการเรียนรู้ที่เข้าถึงได้ง่ายและมีเสถียรภาพ ส่งผลให้การเจริญสติในระยะเริ่มต้นมีความแม่นยำและต่อเนื่องมากขึ้น องค์ความรู้สำคัญที่ได้คือการกำหนดรู้กายอย่างเป็นระบบ เช่น การตามรู้ลมหายใจ อิริยาบถ และการเคลื่อนไหว มิได้เป็นเพียงเทคนิคการฝึกสมาธิ แต่เป็นกระบวนการลดทอนความยึดมั่นในอัตตาผ่านประสบการณ์ตรง ทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นไตรลักษณ์ในระดับการรับรู้จริง ไม่ใช่เพียงความเข้าใจเชิงทฤษฎี ซึ่งส่งผลให้เกิดความเป็นกลางทางจิต ลดปฏิกิริยาตอบสนองแบบอัตโนมัติ และเสริมสร้างความสามารถในการกำกับตนเอง

เอกสารอ้างอิง

พระครูภาวนาสังวรกิจ. (2558). *การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *เล่มที่ 10 มหาสติปัฏฐานสูตร*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). *แนวทางการเจริญวิปัสสนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระภาวนาพิศาลเมธี. (2562). *แนวทางการเจริญสติปัฏฐาน 4*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอนุชน สาสนกิตฺติ. (2555). *การศึกษากายานุปัสสนาสติปัฏฐาน*. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระสมุห์มานัส อคฺคปญฺโญ. (2565). *การพัฒนาปัญญาด้วยกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสงฆ์.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ). (2549). *มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ที่เกี่ยวข้อง.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เล่มที่ 10)*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วรรณสิทธิ์ ไวทยะเสวี. (2553). *สติปัฏฐาน 4 และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน*. กรุงเทพฯ: ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2560). *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)*. กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.

สยาดอภัททันตวิโรจนะ. (2556). *มหาสติปัฏฐานสูตร (คำอธิบาย)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Tipitaka: Mahasatipatthana Sutta* (Vol. 10). Bangkok: MCU Press.

Mahasi Sayadaw. (2006). *The Satipatthana Vipassana Meditation*. Bangkok: Buddhist Publication.

Payutto, P. A. (2013). *Buddhadhamma: Expanded Edition*. Bangkok: Buddhadhamma Foundation.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
Journal of Dhamma for Life

Academic Article

Dharma and Stress: Applied Buddhism for Thai Society in Transition

ธรรมะกับความเครียด: พุทธศาสตร์ประยุกต์สำหรับสังคมไทยยุคเปลี่ยนผ่าน

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN 2822-0048X
https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Phrakhrusangkharak Nuttawut Ciṇṇadhammo Fakwang[1*]

พระครูสังฆรักษ์ณัฐวุฒิ จิณฺณธมฺโม ฟักหว่าง[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phrakhrusangkharak Nuttawut Ciṇṇadhammo Fakwang*

พระครูสังฆรักษ์ณัฐวุฒิ จิณฺณธมฺโม ฟักหว่าง

Mahachulalongkornrajavidyalaya University,Mahavajiralongkornpalitherava darajavidyalaya Nakhon Pathom, Thailand.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย นครปฐม

Email: nuttawut123@gmail.com

คำสำคัญ:
ธรรมะ, ความเครียด, พุทธศาสตร์ประยุกต์, สังคมไทยยุคเปลี่ยนผ่าน

Keywords:
Dhamma, Stress, Applied Buddhism, Thai Society in the Transitional Era

Article history:
Received: 30/11/2025
Revised: 01/01/2026
Accepted: 10/02/2026
Available online: 21/04/2026

How to Cite:
Fakwang, P. (2026). Dharma and Stress: Applied Buddhism for Thai Society in Transition. *Journal Dhamma for Life,* 32(3*)*, 178-188.

ABSTRACT

This article aims to study Dhamma and Stress: Applied Buddhism for Thai Society in a Transition Era. In a transitional era of Thai society, which is full of pressures from the economy, technology, and cultural changes, stress has become a common problem that affects people's quality of life. This research or article aims to study the role of Buddhist principles in relieving stress and to propose guidelines for applying Buddhism to develop mental health at the individual and social levels by using important principles such as the Four Noble Truths, the Four Foundations of Mindfulness, and the Eightfold Path to analyze together with modern psychological concepts. It was found that Dhamma is not only a religious concept, but can also be used as a tool to cope with problems, manage emotions, and develop self-awareness effectively. It was also found that the application of Dhamma in applied Buddhist studies can create a balance between external changes and internal mental states, which is very important for living mindfully in a rapidly changing society.

The article suggests that disseminating applied Buddhism in an easily accessible format that is consistent with contemporary life is one approach that can effectively reduce stress at the individual and social levels. Promoting Dhamma learning in an easy-to-understand format that is consistent with contemporary life is a possible approach to reduce stress in Thai society. and is a strong foundation for sustainable development at the mental and social levels.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ธรรมะกับความเครียด: พุทธศาสตร์ประยุกต์สำหรับสังคมไทยยุคเปลี่ยนผ่าน ในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านของสังคมไทย ซึ่งเต็มไปด้วยแรงกดดันจากเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ปัญหาความเครียดได้กลายเป็นภาวะทั่วไปที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน งานวิจัย หรือบทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาในการบรรเทาความเครียด และเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้พุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาสุขภาวะจิตในระดับบุคคลและสังคม โดยอาศัยหลักธรรมสำคัญ เช่น อริยสัจ 4 สติปัฏฐาน 4 และหลักมรรคมีองค์ 8 มาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดทางจิตวิทยาสมัยใหม่ พบว่าธรรมะมิได้เป็นเพียงแนวคิดทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังสามารถนำมาปรับใช้เป็นเครื่องมือในการเผชิญปัญหา จัดการอารมณ์ และพัฒนาความรู้เท่าทันตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ยังพบว่าการประยุกต์ธรรมะในเชิงพุทธศาสตร์ประยุกต์ จะสามารถสร้างดุลยภาพระหว่างความเปลี่ยนแปลงภายนอกกับสภาพจิตภายใน ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตอย่างมีสติในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

บทความเสนอว่าการเผยแพร่พุทธศาสตร์ประยุกต์ในรูปแบบที่เข้าถึงง่าย และสอดคล้องกับชีวิตร่วมสมัย เป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยลดความเครียดในระดับบุคคล และสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพการส่งเสริมการเรียนรู้ธรรมะในรูปแบบที่เข้าใจง่าย และสอดคล้องกับวิถีชีวิตร่วมสมัย เป็นแนวทางที่เป็นไปได้ในการลดความเครียดในสังคมไทย และเป็นรากฐานที่เข้มแข็งของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับจิตใจ และสังคม

บทนำ

ในยุคปัจจุบันที่สังคมไทยอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลต่อแรงกดดันทางจิตใจในวงกว้าง ทำให้ “ความเครียด” กลายเป็นปัญหาสุขภาพจิตที่เรื้อรังและทวีความรุนแรงมากขึ้นในทุกกลุ่มวัย โดยเฉพาะในวัยทำงานและเยาวชน (จิรพัฒน์, 2564; สมชาย & อมรเทพ, 2565) ธรรมะในฐานะหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเยียวยาจิตใจมนุษย์อย่างแพร่หลาย และสามารถปรับประยุกต์ใช้กับบริบทสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม (บุญเลิศ, 2562; ศิริพร, 2563) การศึกษาพฤติกรรมการใช้ธรรมะเพื่อบรรเทาความเครียดในสังคมไทยจึงมีความสำคัญเพื่อสร้างแนวทางการจัดการสุขภาพจิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและค่านิยมท้องถิ่น ความเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเกิดจากเทคโนโลยีสารสนเทศ โลกาภิวัตน์ ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ และวิทยาศาสตร์ ได้สร้างความสะดวกสบาย แต่ในขณะเดียวกันก็เพิ่มแรงกดดันทางจิตใจอย่างมาก สภาพสังคมที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน แรงกระตุ้นจากสื่อสังคมออนไลน์ ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ส่งผลต่อภาวะสุขภาพจิตของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นความวิตกกังวล ภาวะซึมเศร้า หรือความเครียดที่พบได้ทั่วไป (กรมสุขภาพจิต, 2565; ศรีวิไล & ปิติ, 2564) ข้อมูลจากกรมสุขภาพจิตชี้ว่าหลังวิกฤตโควิด-19 ระดับความเครียดของประชาชนเพิ่มสูงขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอย่างฉับพลัน ความเครียดทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนรูปแบบการทำงาน ความโดดเดี่ยว และความไม่แน่นอนของอนาคต เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้

ประชาชนขาดความมั่นคงทางใจและไม่สามารถฟื้นตัวทางอารมณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (กรมสุขภาพจิต, 2565) สาเหตุของความเครียดไม่ได้มาจากปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกิดจากการตอบสนองของจิตใจต่อสิ่งเร้า เช่น ความคาดหวัง ความยึดติด ความอยากได้ ความกลัว และความรู้สึกผิด ซึ่งเป็นกลไกระดับจิตใต้สำนึกที่ก่อให้เกิดความทุกข์ที่ยากต่อการจัดการด้วยวิธีทางโลกเพียงอย่างเดียว แม้เครื่องมือทางจิตวิทยา เช่น การบำบัดพฤติกรรม หรือการใช้ยา จะช่วยลดอาการได้ แต่ไม่สามารถแก้ไขต้นเหตุของความทุกข์ได้อย่างถาวร ดังนั้น การพัฒนาแนวทางเยียวยาใจในระดับลึกจึงมีความจำเป็น (ชาญวิทย์, 2563; อรวรรณ, 2564) อย่างไรก็ดี การนำธรรมะมาประยุกต์ใช้เพื่อลดความเครียดในบริบทสังคมไทยยุคเปลี่ยนผ่านยังเผชิญกับข้อท้าทายหลายประการ เช่น ความเข้าใจธรรมะในเชิงพิธีกรรมมากกว่าปฏิบัติจริง การขาดความต่อเนื่องของนโยบายภาครัฐ และความไม่รู้เท่าทันแนวคิดพุทธศาสตร์ ดังนั้น การศึกษาบทบาทของธรรมะในการบรรเทาความเครียด และการเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาสุขภาพจิตอย่างยั่งยืน

ธรรมะกับความเครียด

ความเครียดเป็นปัญหาทางจิตใจที่พบได้ทั่วไปในสังคมปัจจุบัน ซึ่งส่งผลต่อทั้งสุขภาพกายและใจอย่างลึกซึ้ง แนวทางทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักธรรมะ ถือเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการจัดการกับความเครียด บทความนี้มุ่งศึกษาและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมะกับความเครียด โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นสองหัวข้อหลัก ได้แก่ ความเข้าใจเกี่ยวกับความเครียดในมุมมองของพระพุทธศาสนา และแนวทางการบำบัดความเครียดด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมการนำธรรมะมาใช้เป็นเครื่องมือในการดูแลจิตใจและพัฒนาคุณภาพชีวิต (Hanson, 2020; สิริคุโณ, 2022)

ความเครียดในมุมมองของพระพุทธศาสนา

ในโลกยุคปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเต็มไปด้วยการแข่งขันสูง ความเครียดกลายเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพกายและจิตใจของมนุษย์ ความเครียดสามารถเกิดขึ้นได้จากหลายปัจจัย ทั้งจากภายนอก เช่น ความกดดันจากการทำงาน สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือจากภายใน เช่น ความคาดหวังในตนเอง การยึดติดกับอดีต หรือความกังวลต่ออนาคต (ระเดชขจร, 2018) การรับมือกับความเครียดด้วยวิธีการทางจิตวิญญาณจึงเริ่มได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแนวทางที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจอย่างลึกซึ้งและยั่งยืน (ธรรมสภาเรียบเรียง, 2020) ในพระพุทธศาสนา ความเครียดมิได้ถูกอธิบายโดยใช้คำว่า “Stress” ตรงตัวอย่างในทางจิตวิทยาสมัยใหม่ แต่สามารถตีความและเข้าใจได้ผ่านหลักธรรมพื้นฐานที่เรียกว่า อริยสัจ 4 โดยเฉพาะข้อแรก คือ “ทุกข์” ซึ่งหมายถึงภาวะของชีวิตที่ไม่เป็นไปตามความต้องการ เป็นสภาวะของความไม่สบายกายและใจ (Hanson, 2020) พระพุทธเจ้าทรงแบ่ง “ทุกข์” ออกเป็นหลายรูปแบบ เช่น ชาตทุกข์ ชราทุกข์ มรณะทุกข์ โสกะ ปริเทวะ

ทุกข์โทมนัส และอุปายาส ความเครียดทางจิตใจจัดอยู่ในกลุ่มของ โทมนัส และ อุปายาส คือ ความหม่นหมอง ความเศร้าสร้อย ความหวาดหวั่น และความคับแค้นใจ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อบุคคลเผชิญกับแรงกดดันหรือเหตุการณ์ที่ไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง (สิริคุโณ, 2022) การมองความเครียดว่าเป็น “ทุกข์” ในทางพระพุทธศาสนา ทำให้ไม่จำเป็นต้องหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธความรู้สึกนั้น แต่สามารถยอมรับและเผชิญกับมันอย่างตรงไปตรงมา ด้วยเจตนาที่จะเข้าใจมันอย่างลึกซึ้ง และหาทางดับเหตุแห่งทุกข์นั้นอย่างเป็นระบบ ไม่ใช่การระงับความรู้สึกชั่วคราวด้วยสารเสพติดหรือพฤติกรรมชดเชยเชิงลบ (มรรยาท รุจิวิชชญ์, 2013)

สาเหตุของความเครียดในมุมมองของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการทำความเข้าใจต้นเหตุของทุกข์ ซึ่งในบริบทสมัยใหม่สามารถตีความเป็น “ต้นเหตุของความเครียด” ได้อย่างชัดเจน แนวคิดนี้ปรากฏในอริยสัจข้อที่สอง หรือ สมุทัย ซึ่งหมายถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้ทุกข์เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่า สมุทัยส่วนใหญ่เกิดจาก ตัณหา หรือความทะยานอยาก การยึดติด และความปรารถนาอันแรงกล้าในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมักไม่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและโลก การวิเคราะห์สมุทัยจึงช่วยให้เข้าใจกลไกภายในที่ทำให้เกิดความเครียดและทุกข์ทางจิตใจได้อย่างลึกซึ้ง

1. ตัณหา ต้นตอสำคัญของความเครียด ตัณหาเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ผลักดันให้เกิดความเครียด และสามารถแบ่งออกเป็นสามประเภทหลัก ได้แก่

กามตัณหา – ความอยากในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส หรือวัตถุภายนอก เช่น ความต้องการทรัพย์สิน การยอมรับ หรือความรักจากผู้อื่น

ภวตัณหา – ความอยากเป็น หรืออยากมีสถานะ เช่น ความปรารถนาความสำเร็จในหน้าที่การงาน หรือการได้รับการยกย่องจากสังคม

วิภวตัณหา – ความอยากไม่ให้สิ่งที่ไม่พึงประสงค์เกิดขึ้น เช่น ความกลัวความเจ็บป่วย ความแก่ หรือความล้มเหลว

ตัณหาเหล่านี้ทำงานร่วมกัน สร้างแรงกดดันทางจิตใจและความคาดหวังที่ไม่สมจริง ส่งผลให้บุคคลต้องเผชิญกับความเครียดอย่างต่อเนื่อง

2. อุปาทาน การยึดมั่นถือมั่นที่นำไปสู่ความเครียด นอกจากตัณหาแล้ว อุปาทาน หรือการยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความเครียดเกิดขึ้นและดำรงอยู่ อุปาทานสามารถแบ่งออกเป็นสี่ประเภทหลัก ได้แก่

กามุปาทาน – การยึดติดกับความสุขทางโลก

ทิฏฐุปาทาน – การยึดมั่นในความเห็นและความคิดเห็นของตนเอง

สีลัพพตุปาทาน – การยึดติดกับพิธีกรรม กฎเกณฑ์ หรือรูปแบบภายนอก

อัตตวาทุปาทาน – การยึดติดกับความเป็นตัวตน เช่น ความต้องการเป็นคนเก่งหรือสมบูรณ์แบบ

ความยึดมั่นถือมั่นเหล่านี้เปรียบเสมือน “แรงเสริม” ให้ตัณหาแข็งแรงขึ้นและทำให้จิตใจเกิดความเครียดซ้ำซ้อน

3. กิเลสและอวิชชา อีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ความเครียดสะสมคือ กิเลส ซึ่งประกอบด้วย โลภะ โทสะ และโมหะ กิเลสเป็นแรงผลักดันภายในที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติของจิตใจมนุษย์ การไม่รู้เท่าทันกิเลสและความไม่รู้หรืออวิชชา จะทำให้ความเครียดทวีความรุนแรงและยืดเยื้อ การฝึกสติ เช่น การเจริญสติปัฏฐาน 4 และการพิจารณาไตรลักษณ์ จึงถือเป็นแนวทางสำคัญในการคลี่คลายความเครียดอย่าง การตระหนักรู้ตนเองและการลดการยึดมั่นถือมั่นเป็นขั้นตอนที่พระพุทธศาสนาชี้ชัดว่า สามารถลดต้นเหตุของความเครียดได้อย่างตรงจุด

พุทธศาสตร์ประยุกต์สำหรับสังคมไทยยุคเปลี่ยนผ่าน

พุทธศาสตร์ประยุกต์ (Applied Buddhism) หมายถึง การนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาใช้ในชีวิตจริง และปรับให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และปัญหาปัจจุบัน โดยไม่ลดทอนสาระของธรรมะเดิม

ความหมายของคำว่า “พุทธศาสตร์”

คำว่า “พุทธศาสตร์” (Buddhist Studies หรือ Buddhist Science) หมายถึง การศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมทั้งหลักธรรมคำสอน ประวัติศาสตร์พระพุทธเจ้า พุทธปรัชญา ตลอดจนแนวทางการปฏิบัติและการเผยแผ่ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงแก่นแท้ของพระธรรมวินัย ซึ่งประกอบด้วยความรู้ 3 ด้านหลัก ได้แก่

พุทธปรัชญา (Philosophy of Buddhism) – การวิเคราะห์หลักธรรมด้วยเหตุผล เช่น อริยสัจ 4 ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท

พุทธจริยศาสตร์ (Ethics of Buddhism) – การนำหลักธรรมมาใช้กำหนดพฤติกรรมทางศีลธรรม เช่น ศีล 5 พรหมวิหาร 4

พุทธปฏิบัติศาสตร์ (Practical Buddhism) – การลงมือปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง เช่น สมถะ วิปัสสนา และการเจริญสติ

พุทธศาสตร์จึงไม่ใช่เพียงแค่การเรียนรู้เชิงทฤษฎี แต่ยังครอบคลุมถึงการปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจของบุคคล โดยเน้นการเข้าถึง “ธรรมะ” ผ่านกระบวนการภายในของการรู้เห็นตามความเป็นจริง เมื่อคำว่า “พุทธศาสตร์” ถูกผนวกเข้ากับคำว่า “ประยุกต์” จึงเกิดคำว่า “พุทธศาสตร์ประยุกต์” (Applied Buddhism) ซึ่งหมายถึง การนำเอาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามาปรับใช้กับชีวิตประจำวันและปัญหาทางสังคมในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และระบบสังคมที่กว้างขึ้น พุทธศาสตร์ประยุกต์มิใช่เพียงการ “ศึกษา” ธรรมะ แต่คือการทำให้ธรรมะมีชีวิต (Living Dhamma) โดยการนำหลักการของพระพุทธเจ้ามาใช้กับสถานการณ์สมัยใหม่ เช่น การแก้ปัญหาความเครียด การเสริมสร้างสุขภาพจิต

การจัดการความสัมพันธ์ การบริหารองค์กรอย่างมีคุณธรรม หรือการพัฒนาเมืองและนโยบายสาธารณะให้ยั่งยืน พุทธศาสตร์ประยุกต์มีจุดเด่น 3 ประการสำคัญ (จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, 2548)

เน้นการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม – การประยุกต์ใช้ธรรมะกับปัญหาในชีวิตจริง เช่น การใช้ “อริยสัจ 4” วิเคราะห์ความขัดแย้ง หรือใช้ “ไตรสิกขา” (ศีล สมาธิ ปัญญา) ฟื้นฟูผู้ป่วยจิตเวช

เชื่อมโยงข้ามศาสตร์และข้ามวัฒนธรรม – พุทธศาสตร์ประยุกต์สามารถบูรณาการกับสาขาวิชาสมัยใหม่ เช่น จิตวิทยา สังคมวิทยา การแพทย์ การจัดการ และการศึกษา

ส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน – ธรรมะในพระพุทธศาสนามีศักยภาพในการเป็นแนวทางพัฒนาที่ยั่งยืน เน้นทางสายกลาง ความพอประมาณ และความสัมพันธ์อิงอาศัยกันของสิ่งมีชีวิต

ความจำเป็นของพุทธศาสตร์ประยุกต์ในยุคเปลี่ยนผ่านของสังคมไทย

สังคมไทยในยุคปัจจุบันเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงหลายด้านพร้อมกัน ได้แก่ เทคโนโลยี การเปลี่ยนค่านิยม การลดบทบาทของครอบครัว และความเปราะบางทางจิตใจของประชาชน ดังนั้น พุทธศาสตร์ที่เคยอยู่ในบริบทของวัดและพิธีกรรม ต้องปรับรูปแบบให้ “เคลื่อนที่” เข้าไปในพื้นที่สังคม เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล องค์กร และโลกออนไลน์ ตัวอย่างของสถานการณ์ที่พุทธศาสตร์ประยุกต์สามารถเข้ามามีบทบาท ได้แก่

การดูแลผู้ป่วยแบบประคับประคองด้วยหลักธรรมะ เช่น อนิจจัง และอุเบกขา

การบริหารองค์กรด้วย “อิทธิบาท 4” หรือ “พรหมวิหาร 4”

การพัฒนาหลักสูตรการศึกษาเชิงคุณธรรม ด้วยการบูรณาการหลักไตรสิกขา

การใช้สติและการเจริญภาวนาในการดูแลสุขภาพจิต และลดภาวะซึมเศร้า

ในระดับนโยบายและสถาบัน พุทธศาสตร์ประยุกต์สามารถมีบทบาทกว้างขวาง เช่น ระดับการศึกษา การบูรณาการหลักธรรมในหลักสูตรโรงเรียน ระดับสังคม การพัฒนาพื้นที่ปลอดภัยทางจิตใจในชุมชน ระดับเศรษฐกิจ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างมีธรรมะ พุทธศาสตร์ประยุกต์ คือการฟื้นชีวิตให้กับธรรมะ มิใช่เพียงการศึกษาคำสอน แต่เป็นการนำไปใช้แก้ปัญหาและความท้าทายของสังคมยุคใหม่ หากประเทศไทยสามารถนำพุทธศาสตร์ประยุกต์สู่ระบบการศึกษา สุขภาพ การบริหาร และชีวิตประชาชนอย่างสมดุล จะสามารถสร้าง “สังคมแห่งสติ สันติ และสมดุล” ที่มั่นคงในยุคเปลี่ยนผ่าน (สืบนิสัย, อังสุมาลี, โยธิโก, & จันทาพูน, 2568)

ความสำคัญของพุทธศาสตร์ประยุกต์ในยุคสังคมเปลี่ยนผ่าน

ยุคปัจจุบันของสังคมไทยและโลกโดยรวมสามารถอธิบายได้ว่าเป็น “ยุคสังคมเปลี่ยนผ่าน” ซึ่งสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคล ระดับสังคม และระดับโลกอย่างรวดเร็วและลึกซึ้ง การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการ ได้แก่ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจและแรงงาน การปรับเปลี่ยนค่านิยม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ซึ่งล้วนมีผลต่อวิถีชีวิต ความคิด และจิตวิญญาณของผู้คนอย่างต่อเนื่อง

บริบทของสังคมไทยในยุคเปลี่ยนผ่าน

การเปลี่ยนผ่านทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะอินเทอร์เน็ต ปัญญาประดิษฐ์ (AI) และโซเชียลมีเดีย ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนถูกปรับเปลี่ยนในทุกมิติ ทั้งการทำงาน การศึกษา การสื่อสาร และการแสดงออกทางอัตลักษณ์ แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงนี้สร้างความสะดวกสบายและเพิ่มโอกาสในการเชื่อมต่อโลก แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความท้าทายด้านจิตใจและสังคม เช่น ความเครียด การเสพติดเทคโนโลยี ภาวะซึมเศร้า และความรู้สึกโดดเดี่ยว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นของการพัฒนาภูมิคุ้มกันทางจิตใจและคุณธรรมของบุคคล (ไรพงษ์ ณ อยุธยา ช., อุดมธรรมานุภาพ เ., & รักขันโท ส., 2568) ในด้านเศรษฐกิจและสังคม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างแรงงาน การแข่งขันทางเศรษฐกิจ และการเคลื่อนย้ายทุนอย่างรวดเร็ว ส่งผลต่อเสถียรภาพชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะกลุ่มแรงงานระดับล่างและผู้มีรายได้น้อย การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ยังสร้างความเหลื่อมล้ำด้านสังคมและการเข้าถึงโอกาส ซึ่งทำให้ผู้คนจำนวนมากเกิดความไม่มั่นคง ความวิตกกังวล และความรู้สึกสิ้นหวัง การแสวงหาความหมายและคุณค่าของชีวิตจึงกลายเป็นความจำเป็นที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ (จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, 2548) นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมและวัฒนธรรมในยุคปัจจุบันยังทำให้ผู้คนให้คุณค่ากับความเป็นปัจเจกบุคคลและเสรีภาพส่วนบุคคลมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็เกิดภาวะการสูญเสียความเป็นชุมชนและวัฒนธรรมร่วม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเริ่มห่างเหินและขาดความเข้าใจซึ่งกันและกัน ปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นความท้าทายเชิงคุณธรรมและจริยธรรมที่สังคมต้องเผชิญ เช่น การหลอกลวงในโลกออนไลน์ การบูลลี่ หรือการเสื่อมศรัทธาในสถาบันต่าง ๆ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2533)

พุทธศาสตร์ประยุกต์กับการเยียวยาจิตใจในยุคความไม่แน่นอน

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยี ภัยพิบัติ และความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความไม่แน่นอน (uncertainty) พุทธศาสตร์ประยุกต์ โดยเฉพาะการเจริญสติ การมองเห็นไตรลักษณ์ และการฝึกสมาธิ ช่วยให้บุคคลยอมรับและอยู่ร่วมกับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีสติ งานวิจัยยืนยันว่าการฝึกสติมีผลดีต่อสุขภาพจิต เช่น ลดอาการซึมเศร้า บำบัด PTSD และเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางอารมณ์ (ไรพงษ์ ณ อยุธยา ช. et al., 2568) หลักธรรมเช่น ศีล 5 และพรหมวิหาร 4 ช่วยส่งเสริมคุณธรรม และหากประยุกต์สู่การศึกษาและบริหารองค์กร จะช่วยสร้างบุคลากรที่มีทั้งคุณธรรมและทักษะวิชาชีพ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2533) พุทธศาสตร์ประยุกต์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการเยียวยาจิตใจและสร้างความมั่นคงภายใน ทำให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอย่างสงบสุขและมีความหมายท่ามกลางยุคสังคมเปลี่ยนผ่าน

ความเครียดในบริบทของสังคมไทยยุคเปลี่ยนผ่าน

ในยุคที่สังคมไทยกำลังเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรมและดิจิทัล รวมถึงผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยี และโครงสร้างเศรษฐกิจใหม่ ทำให้เกิดความเครียดในหลายมิติ ทั้งระดับบุคคล ครอบครัว และสังคมโดยรวม (วันพรรษา & กมลาศ, 2561; อาจารย์ ดร.ไพเราะ, 2565)

สาเหตุของความเครียดในยุคเปลี่ยนผ่านของสังคมไทย

เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยี การสื่อสาร และรูปแบบการทำงาน ค่านิยมเปลี่ยนจากความพอเพียงไปสู่บริโภคนิยมและการแข่งขันสูง ผู้สูงอายุจำนวนมากไม่สามารถปรับตัวกับเทคโนโลยีใหม่ได้ ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ค่าครองชีพสูง รายได้ไม่พอใช้ และหนี้สินครัวเรือนเพิ่มขึ้น คนรุ่นใหม่เผชิญปัญหาการว่างงาน ความไม่มั่นคงของงาน ความโดดเดี่ยว และขาดการพึ่งพิง โครงสร้างครอบครัวแบบเดิม (ครอบครัวขยาย) สลายตัว ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวห่างเหินจากการย้ายถิ่นและรูปแบบการใช้ชีวิตใหม่ ผลกระทบจากโซเชียลมีเดีย เช่น การเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่น เกิดภาวะ self-esteem ต่ำ และข้อมูลล้นเกิน (information overload) ทำให้จิตใจว้าวุ่น ความกดดันด้านการศึกษาและหน้าที่การงาน ระบบการศึกษาที่เน้นการแข่งขันสูง วัฒนธรรม “ต้องประสบความสำเร็จ” ทำให้เกิดความเครียดสะสม การจัดการความเครียดด้วยแนวทางพุทธศาสตร์ ได้แก่

การฝึกสติ (สติปัฏฐาน 4) – รู้ทันอารมณ์ตนเอง ลดความฟุ้งซ่านและความกังวล

อริยสัจ 4 – ยอมรับความทุกข์ ค้นหาสาเหตุความเครียด และปฏิบัติมรรคเพื่อชีวิตที่พอดี

หลักพรหมวิหาร 4 – เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพื่อสร้างความมั่นคงและความสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้อื่น

เศรษฐกิจพอเพียง – ยึดหลักพอประมาณและมีเหตุผล ลดความเครียดจากความอยากและบริโภคเกินตัว

ความเครียดในสังคมไทยยุคเปลี่ยนผ่านเป็นผลจากแรงกดดันในทุกมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี การประยุกต์ใช้พุทธธรรม เช่น สติ อริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4 จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันทางใจ เพื่อให้คนไทยอยู่รอดและเติบโตอย่างมั่นคงในโลกยุคใหม่

พุทธศาสตร์ประยุกต์เพื่อการจัดการความเครียด

การจัดการความเครียดในแนวทางพุทธศาสตร์มิได้จำกัดเพียงการนั่งสมาธิหรือสวดมนต์ แต่เป็นกระบวนการบูรณาการความคิด พฤติกรรม และจิตวิญญาณเพื่อความเข้าใจในตนเองและธรรมชาติชีวิต ประการแรก การมีสติ ช่วยให้หยุดและสังเกตอารมณ์ ความคิด และปฏิกิริยาของตนก่อนที่จะถูกอารมณ์ควบคุม เป็นจุดเริ่มต้นของการคลี่คลายปัญหา ต่อมา การเข้าใจหลักไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง (ไม่เที่ยง) ทุกขัง (ทุกข์) และอนัตตา (ไม่ใช่ตัวตน) ช่วยเปลี่ยนกรอบคิดในการรับรู้ปัญหา พุทธศาสตร์มองความเครียดเป็นสภาวะ

ธรรมชาติที่เกิดชั่วคราวและสามารถผ่านพ้นได้ หลักศีล สมาธิ ปัญญา (ไตรสิกขา) เป็นกระบวนการฝึกตนอย่างเป็นระบบ เริ่มจากศีล ควบคุมพฤติกรรมไม่ทำร้ายตนเองและผู้อื่น ต่อด้วยสมาธิ ทำให้จิตตั้งมั่น และปัญญาเพื่อเข้าใจที่มาของความเครียด เมตตาภาวนา การฝึกอย่างสม่ำเสมอช่วยลดความเครียด วิตกกังวล และภาวะซึมเศร้า เสริมสร้างความรู้สึกเป็นมิตรต่อโลกภายในและภายนอก ความพอเพียงและอุเบกขา ช่วยจัดการความเครียดจากการเปรียบเทียบ การแข่งขัน และความไม่สมหวัง ความพอเพียงหมายถึงพอใจในสิ่งที่มี ส่วนอุเบกขาช่วยรักษาสมดุลใจท่ามกลางสถานการณ์ต่าง ๆ การประยุกต์พุทธศาสตร์กับสังคม เช่น การสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งสติ การส่งเสริมการศึกษาแนวจิตตปัญญา หรือกิจกรรมภาวนาในชุมชน จะช่วยปลูกฝังทักษะทางจิตใจให้ประชาชนมีศักยภาพในการเผชิญความเครียดอย่างมีสติและสามารถฟื้นตัวได้เร็ว

สรุป

ในการเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อนของชีวิตยุคใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ความเครียด” ซึ่งเป็นภัยเงียบที่บ่อนทำลายสุขภาพกายและจิตใจของผู้คนในสังคมไทยยุคเปลี่ยนผ่าน จากบริบทสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเทคโนโลยี ค่านิยม วัฒนธรรม และโครงสร้างครอบครัว ล้วนเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดแรงกดดันต่อจิตใจของมนุษย์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ความไม่แน่นอนในชีวิต ความโดดเดี่ยวทางสังคม และการแข่งขันที่สูงขึ้น ได้ส่งผลให้ระดับความเครียดของคนไทยพุ่งสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ขณะที่เครื่องมือทางโลก เช่น เทคโนโลยี การบำบัด หรือยา อาจช่วยบรรเทาความทุกข์ได้เพียงชั่วคราว แต่ไม่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันทางใจอย่างถาวรได้ ในทางกลับกัน ธรรมะตามแนวทางของพุทธศาสนาเสนอแนวทางที่ลึกซึ้งกว่า โดยเน้นการรู้เท่าทันจิตใจ (สติ) การเข้าใจความจริงของชีวิต (ปัญญา) และการฝึกวางใจอย่างสมดุล (อุเบกขา) สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการภายในที่ช่วยให้บุคคลสามารถเผชิญกับความเครียดได้อย่างมีสติและมั่นคง ไม่ใช่เพียงการหลีกเลี่ยงหรือกดทับปัญหา แต่คือการเรียนรู้และอยู่กับความทุกข์อย่างเข้าใจธรรมชาติของมัน แนวทาง “พุทธศาสตร์ประยุกต์” ไม่ได้เป็นเพียงแนวคิดทางทฤษฎีเท่านั้น แต่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในหลากหลายระดับ ไม่ว่าจะเป็นการฝึกสติในชีวิตประจำวัน การเข้าใจไตรลักษณ์เพื่อคลายความยึดติด การเจริญเมตตาภาวนาเพื่อเยียวยาใจ การใช้แนวคิดเรื่องความพอเพียงและอุเบกขาในการลดแรงต้านจากโลกภายนอก หรือการสร้างวัฒนธรรมองค์กรและครอบครัวแห่งสติ ทั้งหมดนี้ล้วนสะท้อนว่า พุทธศาสตร์สามารถตอบโจทย์ความต้องการด้านสุขภาพจิตในบริบทที่เปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างแท้จริง การฝึกธรรมะอย่างเหมาะสมไม่จำเป็นต้องใช้เวลานานหรือเคร่งครัดในรูปแบบพิธีกรรม หากแต่เป็นการค่อย ๆ สอดแทรกหลักธรรมเข้าสู่กิจวัตรของชีวิต เช่น การหายใจอย่างมีสติในช่วงรถติด การฟังธรรมะสั้น ๆ ก่อนนอน การแผ่เมตตาเมื่อรู้สึกโกรธ หรือแม้แต่การพิจารณาความไม่เที่ยงของชีวิตในขณะเผชิญปัญหาเล็ก ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นการฝึกจิตให้แกร่งขึ้น มีพื้นที่ภายในที่สงบขึ้น และสร้างแนวทางการตอบสนองต่อโลกอย่างอ่อนโยนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การผลักดันให้พุทธศาสตร์ประยุกต์เข้าไปมีบทบาทในการจัดการความเครียดในสังคมไทย ยังต้องการความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว สถานศึกษา องค์กรภาครัฐและเอกชน รวมถึงการสื่อสารจากพระสงฆ์หรือผู้เผยแผ่ธรรมะ ที่สามารถ

นำเสนอหลักธรรมในรูปแบบที่เข้าใจง่าย เข้าถึงได้ และประยุกต์ได้จริงในบริบทของผู้ฟังแต่ละกลุ่ม ซึ่งจะช่วยลดอคติที่ว่า “ธรรมะเป็นเรื่องของผู้สูงวัย หรือเฉพาะในวัด” และเปลี่ยนมาเป็น “ธรรมะคือเครื่องมือของคนทุกคนในการอยู่กับโลกอย่างมีสติ”ธรรมะกับความเครียดมิใช่เรื่องที่อยู่คนละมิติ แต่คือความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันอย่างแนบแน่น หากเราเปิดใจให้ธรรมะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต ก็เท่ากับว่าเราได้สร้าง “พื้นที่แห่งความเข้าใจและการเยียวยา” ให้กับจิตใจของตนเอง และอาจต่อยอดไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระดับลึกที่มนุษย์จะสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีสติ เห็นอกเห็นใจ และรู้เท่าทันความทุกข์อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและสังคม

การผลักดันพุทธศาสตร์ประยุกต์ในการจัดการความเครียดจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือหลายภาคส่วน ได้แก่ บุคคล ครอบครัว สถาบันการศึกษา องค์กรภาครัฐและเอกชน ตลอดจนผู้เผยแผ่ธรรมะ การนำเสนอหลักธรรมในรูปแบบที่เข้าถึงง่าย สามารถปฏิบัติได้ และเหมาะสมกับบริบทของผู้ฟัง จะช่วยลดอคติว่าธรรมะเป็นเรื่องของผู้สูงอายุหรือเฉพาะในวัด และส่งเสริมให้ธรรมะเป็น เครื่องมือสำหรับทุกคนในการอยู่กับโลกอย่างมีสติ

องค์ความรู้ใหม่

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมะกับความเครียดสะท้อนถึงการเชื่อมโยงระหว่างการจัดการจิตใจและการเผชิญความซับซ้อนของชีวิตในสังคมยุคใหม่ การประยุกต์พุทธศาสตร์ช่วยสร้างพื้นที่ภายในที่สงบและยืดหยุ่น ทำให้บุคคลสามารถตอบสนองต่อความทุกข์ได้อย่างมีสติและมีความเห็นอกเห็นใจ ซึ่งสามารถต่อยอดเป็น โมเดลการจัดการความเครียดเชิงระบบ (systemic stress management model) สำหรับสังคมไทยได้

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต. (2565). *รายงานสถานการณ์สุขภาพจิตของประชาชนไทยหลังโควิด-19.* กรุงเทพฯ: กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.

ชาญวิทย์. (2563). *จิตวิทยาและความทุกข์: แนวทางเยียวยาใจ.* เชียงใหม่: สำนักพิมพ์เชียงใหม่.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์. (2548). *พุทธศาสตร์กับการพัฒนาคุณธรรมในยุคสังคมเปลี่ยนผ่าน.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

จิรพัฒน์. (2564). *ความเครียดและวัยทำงานไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพจิต.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์. (2548). *พุทธศาสตร์ประยุกต์: แนวทางการนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวัน.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

บุญเลิศ. (2562). *ธรรมะกับการพัฒนาจิตใจคนเมือง.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสาร.

มรรยาท รุจิวิชชญ์. (2013). การจัดการความเครียดด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธศาสน์ศึกษา , 12*(2), 45–60.

ระเดชขจร. (2018). *ความเครียดและการปรับตัวในสังคมสมัยใหม่.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วันพรรษา, ช., & กมลาศ, ส. (2561). *ความเครียดและการปรับตัวของคนไทยในยุคสังคมเปลี่ยนผ่าน.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

สิริคุโณ. (2022). *ธรรมะบำบัดความเครียด: แนวทางปฏิบัติสำหรับผู้สนใจพุทธศาสนา.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.

สมชาย, & อมรเทพ. (2565). *ความเครียดในวัยรุ่นและวัยทำงาน: การศึกษาเชิงสังคม.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพจิต.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (2533). *พุทธศาสตร์ประยุกต์: หลักธรรมเพื่อชีวิตและสังคม.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธศาสน์.

สืบนิสัย, อังสุมาลี, โยธิโก, & จันทาพูน. (2568). พุทธศาสตร์ประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคมไทยในยุคเปลี่ยนผ่าน. *วารสารพุทธศาสตร์ประยุกต์, 5*(1), 1–25.

ธรรมสภาเรียบเรียง. (2020). *หลักธรรมและจิตวิทยาแห่งความสุข.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

ไรพงษ์ ณ อยุธยา ช., อุดมธรรมานุภาพ เ., & รักขันโท ส. (2568). การประยุกต์สติและสมาธิเพื่อสุขภาพจิตในยุคเทคโนโลยีและความเปลี่ยนแปลง. *วารสารจิตวิทยาประยุกต์, 12*(2), 45–63.

ศิริพร. (2563). *การประยุกต์ใช้ธรรมะในบริบทสมัยใหม่.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

ศรีวิไล, & ปิติ. (2564). *ผลกระทบของเทคโนโลยีและโลกาภิวัตน์ต่อสุขภาพจิต.* นครราชสีมา: สำนักพิมพ์วิชาการ.

อาจารย์ ดร. ไพเราะ. (2565). การจัดการความเครียดเชิงจิตวิญญาณในสังคมไทยยุคดิจิทัล. *วารสารการพัฒนาสังคม, 7*(1), 101–118.

อรวรรณ. (2564). *การจัดการความเครียดเชิงจิตวิทยาในสังคมไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

Hanson, R. (2020). *Resilient: How to thrive in an uncertain world.* New York, NY: Harmony Books.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

The Model for Promoting Cultural Tourism of Buddhists in the Mun River Basin Community Dansai District Loei Province

รูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชน ในลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

Prakaymas Chuaboonmee[1*], Udorn Chanthawan[2], & Jaruchit Piriyasuwat[3]

ประกายมาศ เชื้อบุญมี[1*], อุดร จันทวัน[2], & จารุกิตต์ พิริยสุวัฒน์[3]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Prakaymas Chuaboonmee*
ประกายมาศ เชื้อบุญมี
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidlayala University, Thailand.
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: prakaymaschua@gmail.com

2. Udorn Chanthawan
อุดร จันทวัน
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidlayala University, Thailand.
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: udorn.nar@mcu.ac.th

3. Jaruchit Piriyasuwat
จารุกิตต์ พิริยสุวัฒน์
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidlayala University, Thailand.
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Email: Jaruchit.nar@mcu.ac.th

คำสำคัญ:
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, ลุ่มน้ำหมัน, การส่งเสริมการท่องเที่ยว, พุทธศาสนิกชน

Keywords:
Cultural Tourism, Mun River Basin, Tourism Promotion, Buddhist Communities

Article history:
Received: 11/012/2025
Revised: 20/02/2026
Accepted: 01/03/2026
Available online: 21/04/2026

How to Cite:
Chuaboonmee, P. et al. (2026). The Model for Promoting Cultural Tourism of Buddhists in the Mun River Basin Community Dansai District Loei Province. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 189-205.

ABSTRACT

This study aims to (1) examine the cultural tourism potential of Buddhist communities in the Mun River Basin, (2) analyze existing tourism promotion processes, and (3) propose a community-appropriate model for cultural tourism enhancement. A qualitative research approach was employed, utilizing document review, field observation, and in-depth interviews with key stakeholders, including government officials, local administrators, monks, community leaders, entrepreneurs, and residents.

The findings indicate that the area possesses rich cultural assets—such as the Bun Luang–Phi Ta Khon festival, Phra That Si Song Rak, significant temples, and local wisdom reflecting strong Buddhist identity. Despite this potential, current tourism management remains fragmented, particularly in information systems, public communication, and inter-organizational collaboration. The proposed promotion model includes developing activities aligned with traditional cultural calendars, designing integrated cultural routes, strengthening the roles of local leaders as cultural transmitters, and establishing a cultural learning center. This model supports sustainable cultural tourism development and helps preserve the unique identity of the Mun River Basin communities.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในพื้นที่ลุ่มน้ำหมัน 2) วิเคราะห์กระบวนการส่งเสริมการท่องเที่ยวในปัจจุบัน และ 3) เสนอรูปแบบการส่งเสริมที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสังเกตการณ์ภาคสนาม และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลักจากภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการ และประชาชนในพื้นที่

ผลการวิจัยพบว่า ลุ่มน้ำหมันมีทุนวัฒนธรรมที่โดดเด่น เช่น ประเพณีบุญหลวง–ผีตาโขน พระธาตุศรีสองรัก วัดสำคัญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนอัตลักษณ์ชุมชน แม้มีศักยภาพสูง แต่การจัดการท่องเที่ยวยังขาดความเป็นเอกภาพด้านข้อมูล การประชาสัมพันธ์ และความร่วมมือระหว่างภาคส่วน จากผลการวิเคราะห์จึงเสนอรูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ประกอบด้วย การจัดกิจกรรมตามปฏิทินประเพณี การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงวัดและวิถีชีวิต การเสริมบทบาทผู้นำท้องถิ่นในฐานะผู้ถ่ายทอดคุณค่า และการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของลุ่มน้ำหมันอย่างยั่งยืน

บทนำ

ปัจจุบันอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในหลายประเทศ โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียที่รัฐบาลต่างให้ความสำคัญกับการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ การจ้างงาน และโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ การเติบโตของการท่องเที่ยวยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ทำให้การท่องเที่ยวกลายเป็น “พื้นที่ทางสังคม” ที่ผู้คนจากต่างวัฒนธรรมสามารถเรียนรู้ แลกเปลี่ยน และทำความเข้าใจซึ่งกันและกันได้อย่างลึกซึ้ง ผ่านประเพณี เทศกาล ศิลปะ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกนำเสนอในบริบทของแหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถใช้ทุนวัฒนธรรมในการสร้างคุณค่าให้ทั้งด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม โดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบทิศทางการเรียนรู้ การตีความคุณค่าทางวัฒนธรรม และการจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วยตนเอง ทั้งยังเป็นกลไกสำคัญในการรักษาเอกลักษณ์ ประเพณี วิถีชีวิต และภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาให้คงอยู่สู่คนรุ่นหลัง การท่องเที่ยวที่ดีจึงต้องคำนึงถึงความยั่งยืนของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนเป็นสำคัญ (พจนา สวนศรี, 2546: 14-15) ทิศทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) ได้กลายเป็นประเด็นหลักในเวทีวิชาการและนโยบายระดับนานาชาติในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ขณะเดียวกันพฤติกรรมผู้บริโภครุ่นใหม่ที่มีความตระหนักต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพิ่มขึ้น ทำให้รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวต้องปรับเปลี่ยนสู่แนวทางการท่องเที่ยวทางเลือก เช่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Socio-Cultural Tourism) และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ซึ่งต่างเน้นการเรียนรู้ การอนุรักษ์ และการมีส่วนร่วมของชุมชน

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของผู้คนผ่านการเดินทาง ทรัพยากรดึงดูดของการท่องเที่ยวประเภทนี้ ได้แก่ วิถีชีวิตท้องถิ่น งานเทศกาล ประเพณี พิธีกรรม ศิลปะการแสดง หัตถกรรม พิพิธภัณฑ์ ตลอดจนงานสร้างสรรค์ร่วมสมัยที่สะท้อนภูมิปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ของชุมชน การท่องเที่ยวลักษณะนี้ไม่เพียงเปิดพื้นที่ให้นักท่องเที่ยวเกิดการเรียนรู้ หากยังช่วยเสริมสร้างรายได้ กระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน และเพิ่มความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของคนในท้องถิ่น (จุฑามาศ คงสวัสดิ์, 2550: 1)

ในประเทศไทย การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งจากหน่วยงานรัฐ เอกชน และชุมชน โดยมีการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวในแหล่งชุมชนเพื่อเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมท้องถิ่น การพักแบบโฮมสเตย์และกิจกรรมเชิงเรียนรู้ต่าง ๆ กลายเป็นรูปแบบสำคัญที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวสมัยใหม่ที่มองหา ประสบการณ์แท้จริง และต้องการสัมผัสวิถีชนบทที่เรียบง่าย การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องมีกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ การบริหารจัดการ ไปจนถึงการสรุปบทเรียน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในระยะยาว ทั้งยังต้องคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของทรัพยากรธรรมชาติและความพร้อมของชุมชนควบคู่กัน สิ่งสำคัญคือ ต้องพัฒนาให้คนในชุมชนเป็น “หัวใจของการท่องเที่ยว” ทั้งในฐานะผู้จัดการ ผู้ให้บริการ ผู้ผลิตสินค้า และผู้สืบทอดภูมิปัญญา ซึ่งจะทำให้ชุมชนสามารถดูแลและฟื้นฟูทรัพยากรท้องถิ่นได้อย่างสมดุล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จังหวัดเลยเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสูง และมีชุมชนหลายแห่งที่พัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม เช่น กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนนาอ้อ ชุมชนไทดำบ้านนาป่าหนาด และชุมชนในอำเภอด่านซ้าย ซึ่งเป็นพื้นที่เด่นด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประเพณี เช่น พระธาตุศรีสองรัก วัดเนรมิตวิปัสสนา วัดโพนชัย และพิพิธภัณฑ์ผีตาโขน ซึ่งสถิตินักท่องเที่ยวระหว่างปี 2563–2565 แสดงให้เห็นว่าจังหวัดเลยมีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง โดยในปี 2565 มีจำนวนนักท่องเที่ยว 4,616,994 คน สร้างรายได้กว่า 9,235 ล้านบาท และคาดว่าหนึ่งในสามของนักท่องเที่ยวทั้งหมดเดินทางมายังอำเภอด่านซ้าย (สำนักงานสถิติจังหวัดเลย, 2566) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเศรษฐกิจในพื้นที่เติบโตตามการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน อย่างไรก็ดี พื้นที่ลุ่มน้ำหมันในอำเภอด่านซ้ายเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรม วิถีชีวิตของผู้คนยังผูกพันกับความเชื่อ ตำนาน และประเพณีที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ โดยเฉพาะคติความเชื่อเชื่อมโยงกับตำนานพระธาตุศรีสองรักและตำนานผีเจ้านาย ชุมชนลุ่มน้ำหมันมีทุนทางวัฒนธรรมเข้มแข็งและมีแหล่งเรียนรู้ร่วมสมัยที่เกิดจากความร่วมมือของรัฐ เอกชน และชุมชน รวมทั้งนโยบายจังหวัดเลยที่กำหนดให้อำเภอด่านซ้ายเป็นพื้นที่พิเศษเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เพื่อเข้าใจคุณค่า เอกลักษณ์ และศักยภาพของวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนเพื่อเป็นข้อมูลเชิงวิชาการสำหรับพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมแก่ชุมชน และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการวางนโยบายหรือแนวทางการพัฒนาในระดับพื้นที่ต่อไป

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและความเชื่อพื้นบ้าน

วัฒนธรรมพื้นบ้านถือเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงอยู่และการสืบทอดอัตลักษณ์ของชุมชนในแต่ละพื้นที่ โดยมิได้เป็นเพียงรูปแบบของการแสดงออกเชิงประเพณีหรือพิธีกรรมเท่านั้น หากยังครอบคลุมถึงระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และแบบแผนพฤติกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้านจึงทำหน้าที่เป็น “โครงสร้างเชิงสัญลักษณ์” ที่กำหนดความหมายให้กับชีวิตของสมาชิกในสังคม และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในระดับปัจเจกและระดับชุมชนอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในสังคมไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง ความเชื่อพื้นบ้านมักผสมผสานเข้ากับหลักธรรมทางศาสนาอย่างแนบแน่น เกิดเป็นระบบความเชื่อแบบสหบท ที่สะท้อนทั้งโลกทัศน์ทางศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น (เขมจารีเถระ, 2559; เพ็ญศรี ดุ๊ก, 2558) ในมิติทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ความเชื่อพื้นบ้านยังทำหน้าที่เป็นกลไกในการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ผ่านพิธีกรรมและกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมอย่างสม่ำเสมอ เช่น พิธีบุญงานประเพณี หรือการประกอบพิธีกรรมตามฤดูกาล ซึ่งล้วนมีบทบาทในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและการสร้างทุนทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ยังเป็นกรอบแนวคิดสำคัญที่หล่อหลอมจริยธรรมและวิถีการดำรงชีวิตของพุทธศาสนิกชน ไม่ว่าจะเป็นหลักอริยสัจ 4 มรรคมีองค์ 8 หรือหลักกุศลกรรมบถ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนากิจกรรมทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวให้มีมิติทางจิตวิญญาณและคุณค่าทางศีลธรรมเพิ่มขึ้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เน้นการแสวงหาประสบการณ์ที่มีความหมายผ่านการเรียนรู้และการมีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นด้านประเพณี ศิลปะ วิถีชีวิต หรือภูมิปัญญาชุมชน โดยนักท่องเที่ยวมิได้มีบทบาทเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ เท่านั้น แต่ยังเป็น “ผู้มีส่วนร่วม” ในกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และคุณค่าระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาเยือน (พจนา สวนศรี, 2546) อย่างไรก็ตาม การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจำเป็นต้องดำเนินการภายใต้กรอบของความสมดุลระหว่าง “การอนุรักษ์” และ “การพัฒนา” เนื่องจากการท่องเที่ยวที่ขาดการจัดการที่เหมาะสมอาจนำไปสู่การบิดเบือนคุณค่าทางวัฒนธรรม หรือการทำลายทรัพยากรทางสังคมและสิ่งแวดล้อมได้ การศึกษาของจุฑามาศ คงสวัสดิ์ (2550) ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน คือ “การมีส่วนร่วมของชุมชน” ในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน ไปจนถึงการประเมินผลและการกระจายผลประโยชน์ ซึ่งต้องเป็นไปอย่างเป็นธรรมและโปร่งใส ในเชิงนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังสามารถเชื่อมโยงกับแนวคิดเศรษฐกิจ และการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการ

นำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างมูลค่าเพิ่มในรูปแบบของสินค้าและบริการที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับชุมชน แต่ยังส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในระยะยาวอีกด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีและอัตลักษณ์ท้องถิ่น

ประเพณีท้องถิ่นเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญที่สะท้อน “อัตลักษณ์” ของชุมชนอย่างเด่นชัด โดยเป็นผลลัพธ์ของการสั่งสมประสบการณ์ ความเชื่อ และภูมิปัญญาที่มีลักษณะเฉพาะในแต่ละพื้นที่ ตัวอย่างที่ชัดเจน คือ ประเพณีผีตาโขน ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะของจังหวัดเลย และมีความเชื่อมโยงกับตำนานทางพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ประเพณีดังกล่าวมิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อความบันเทิงเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และโลกเหนือธรรมชาติ (สนอง อุปลา, 2564) ในบริบทของการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ประเพณีท้องถิ่นสามารถถูกยกระดับเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่มีศักยภาพในการดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาในลักษณะนี้จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับ “ความถูกต้องเชิงบริบท” เพื่อป้องกันการบิดเบือนหรือการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์ที่ขาดความหมายดั้งเดิม นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนยังคงเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาอัตลักษณ์และความยั่งยืนของประเพณี ข้อมูลเชิงสถิติด้านการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญในการวิเคราะห์แนวโน้มทิศทาง และศักยภาพของพื้นที่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะในระดับจังหวัดและระดับชุมชน ข้อมูลจากสำนักงานสถิติจังหวัดเลย (2566) แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพของจังหวัดเลยในการเป็นจุดหมายปลายทางด้านการท่องเที่ยวที่สำคัญ ในบริบทของพื้นที่ลุ่มน้ำหมัน แนวโน้มดังกล่าวถือเป็น “โอกาสเชิงยุทธศาสตร์” (strategic opportunity) ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยสามารถนำเอาทรัพยากรทางวัฒนธรรม เช่น ประเพณีท้องถิ่น วิถีชีวิตชุมชน และแหล่งโบราณคดี มาบูรณาการเข้ากับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ทั้งนี้ การพัฒนาดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยการวางแผนอย่างเป็นระบบ การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ (evidence-based planning) และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ การอนุรักษ์วัฒนธรรม และความยั่งยืนของทรัพยากรในระยะยาว

กรอบแนวคิดในการวิจัย

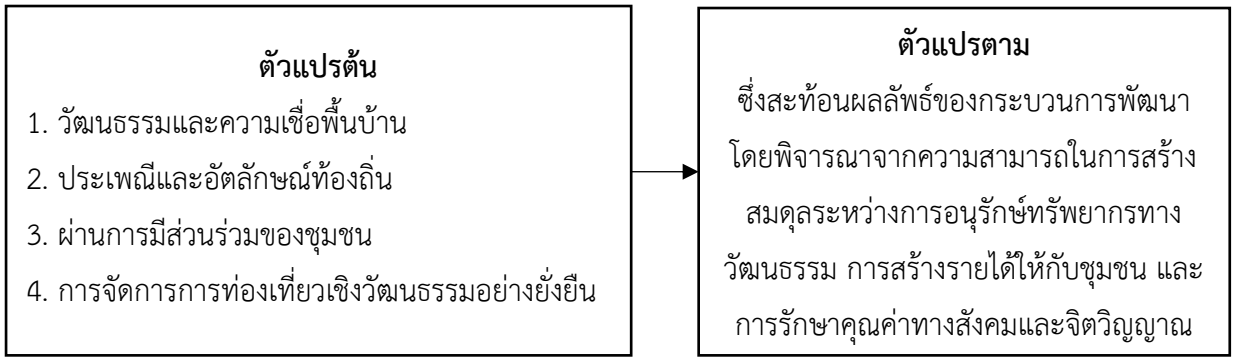

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย
2. เพื่อศึกษาการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย
3. เพื่อเสนอรูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานของการวิจัยตั้งอยู่บนข้อสันนิษฐานว่า วัฒนธรรมและความเชื่อพื้นบ้านเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อการก่อรูปของประเพณีและอัตลักษณ์ท้องถิ่น และเมื่อองค์ประกอบดังกล่าวได้รับการขับเคลื่อนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความยั่งยืน

ระเบียบวิธีการวิจัย

บทความวิจัยเรื่อง “รูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในลุ่มแม่น้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ บทบาทของหน่วยงานต่าง ๆ และศักยภาพของพื้นที่ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการเก็บข้อมูลภาคสนามผ่านการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ เพื่อนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและสังเคราะห์เป็นข้อเสนอแนวทางการส่งเสริม

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรของการวิจัยประกอบด้วยผู้แทนภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม รวมจำนวนทั้งสิ้น 34 คน โดยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกจากผู้รู้จริง ได้แก่ ผู้บริหารหน่วยงานรัฐ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว ผู้นำท้องถิ่น พระสงฆ์ และปราชญ์ชาวบ้าน ทั้งหมดมีบทบาทในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของลุ่มน้ำหมัน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลใช้ทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ ข้อมูลปฐมภูมิประกอบด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง และการสังเกตการณ์เข้าร่วมกิจกรรมในงานประเพณีท้องถิ่น ส่วนข้อมูลทุติยภูมิได้จากรายงานประจำปี นโยบาย แผนงาน หน่วยงานรัฐ ตลอดจนงานวิจัยและบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์สถานการณ์โดยรวม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบกึ่งมีโครงสร้าง ซึ่งผู้วิจัยเตรียมประเด็นคำถามล่วงหน้าอย่างเป็นระบบ แต่คงความยืดหยุ่นเพื่อให้สามารถปรับหรือเพิ่มเติมคำถามให้สอดคล้องกับสถานการณ์จริงระหว่างการสัมภาษณ์ได้ ทั้งนี้ เพื่อเปิดโอกาสให้ข้อมูลเชิงลึกและมุมมองของผู้ให้ข้อมูลสะท้อนประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยอย่างครบถ้วน เนื้อหาของคำถามมุ่งสำรวจ ศักยภาพการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำหมัน โดยอิงกรอบแนวคิดศักยภาพการท่องเที่ยว 6A's ได้แก่ 1) Attraction ด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว 2) Accessibility ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว 3) Amenities ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก 4) Ancillary Services ด้านการบริหารจัดการ 5) Accommodation ด้านที่พัก 6) Activities ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งเครื่องมือนี้จึงช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ลึก ซับซ้อน และสะท้อนสภาพจริงของชุมชนอย่างรอบด้าน

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือและการวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตจะถูกนำมาถอดความ แยกหมวดหมู่ และวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อค้นหารูปแบบ เนื้อหา ความสัมพันธ์ และประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพื้นที่ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการใช้หลายแหล่งข้อมูลร่วมกัน (Triangulation) และนำผลวิเคราะห์ไปหารือกับอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อปรับปรุงความถูกต้อง ก่อนเรียบเรียงผลการวิจัยในรูปเล่มฉบับสมบูรณ์

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า พื้นที่ลุ่มน้ำหมันเป็นแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนในอำเภอด่านซ้าย ชุมชน วัด และหน่วยงานท้องถิ่นต่างมีส่วนร่วมในการสืบสานศรัทธาและประเพณีที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน ก่อให้เกิดกิจกรรมและพิธีกรรมทางวัฒนธรรมตลอดทั้งปี ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ การศึกษาจึงมุ่งสำรวจสภาพแหล่งท่องเที่ยวในหลากหลายมิติ ทั้งแหล่งน้ำ วัดสำคัญ กิจกรรมประเพณี และการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อประเมินความพร้อมและศักยภาพของพื้นที่สำหรับการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวในลำดับถัดไป

1) สภาพการจัดการแหล่งน้ำเชิงท่องเที่ยวในเขตลุ่มน้ำหมัน ผลการวิจัยพบว่า ลำน้ำหมันเป็นทรัพยากรหลักที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ วิถีชุมชน และวัฒนธรรมอย่างเด่นชัด ลำน้ำมีน้ำไหลตลอดปีและเคยเป็นศูนย์กลางกิจกรรมสำคัญของชุมชน เช่น การแข่งขันเรือพายและพิธีกรรมทางศาสนาในช่วงออกพรรษา อย่างไรก็ตาม การตื้นเขินของลำน้ำในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้กิจกรรมดังกล่าวลดลงจนยุติลง ทำให้บทบาทของลำน้ำในฐานะพื้นที่วัฒนธรรมอ่อนตัวลงตามลำดับ หน่วยงานท้องถิ่นได้พยายามฟื้นฟูพื้นที่ผ่านโครงการขุดลอกลำน้ำในช่วงปี พ.ศ. 2546–2547 เพื่อปรับปรุงคุณภาพลำน้ำให้สามารถใช้ประโยชน์ด้านอุปโภค–บริโภคและกิจกรรมท่องเที่ยวได้ แม้ว่าสภาพลำน้ำยังอยู่ในระดับที่ไม่เสื่อมโทรม แต่การตื้นเขินยังคงเกิดขึ้นต่อเนื่อง ประกอบกับการใช้น้ำประปาแทนน้ำจากลำน้ำ ทำให้บทบาทของลำน้ำหมันในชีวิตประจำวันของชุมชนลดลงอย่างเห็นได้ชัด ด้านการจัดการพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่สำคัญในการดูแลความสะอาด พัฒนาภูมิทัศน์ และสร้างจุดเข้าถึงแหล่งน้ำเพื่อส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ลำน้ำหมันยังคงเผชิญข้อจำกัดด้านความตื้นเขิน ความเชื่อมโยงกับกิจกรรมชุมชนที่ลดลง และการขาดแผนบูรณาการเชื่อมแหล่งน้ำกับเส้นทางท่องเที่ยวสำคัญ เช่น เส้นทางไหว้พระ–พระธาตุศรีสองรัก และกิจกรรมบุญหลวงผีตาโขน จึงจำเป็นต้องมีแนวทางฟื้นฟูและพัฒนาเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มศักยภาพทางการท่องเที่ยวของพื้นที่อย่างยั่งยืน

2) แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับวัดในอำเภอด่านซ้าย ผลการศึกษาพบว่า วัดและโบราณสถานในพื้นที่ลุ่มน้ำหมันมีความโดดเด่นทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และความศรัทธา โดยมี 3 แหล่งสำคัญ ได้แก่ (1) พระธาตุศรีสองรัก เป็นปูชนียสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมสูง สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2103 เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยาและอาณาจักรล้านช้าง พระธาตุตั้งอยู่ริมลำน้ำหมันและเป็นศูนย์กลางของงานสมโภชประจำปีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ประเพณีนี้เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นที่สะท้อนความศรัทธาและความผูกพันระหว่างชุมชนกับศาสนา ซึ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวจำนวนมาก (2) วัดเนรมิตวิปัสสนา ตั้งอยู่บนเนินเขาใกล้พระธาตุศรีสองรัก มีสถาปัตยกรรมศิลาแลงขนาดใหญ่ที่หาชมได้ยาก พระอุโบสถและเจดีย์ตกแต่งวิจิตรสวยงาม เป็นพื้นที่ที่นักท่องเที่ยวจำนวนมากนิยมเดินทางมาสักการะและเรียนรู้หลักธรรมควบคู่กัน (3) วัดโพนชัย เป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองและเป็นศูนย์กลางพิธีกรรมงานบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน ภายในมีพระประธานอันศักดิ์สิทธิ์ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง และพิพิธภัณฑ์ผีตาโขน ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญของ

ประวัติศาสตร์และวิถีชุมชนด่านซ้าย แหล่งท่องเที่ยวทั้ง 3 แห่งมีศักยภาพสูงในการเชื่อมโยงเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม–จิตวิญญาณ ซึ่งสะท้อนอัตลักษณ์ของพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมันอย่างครบถ้วน

3) กิจกรรมการท่องเที่ยวในรอบปี กิจกรรมท่องเที่ยวตลอดปีในพื้นที่สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประเพณี พิธีกรรม และคติความเชื่อของชุมชน โดยกิจกรรมที่สำคัญที่สุดคือ ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน ซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ พ.ศ. 2556 ยกตัวอย่างเช่น ประเพณีผีตาโขนเป็นการแสดงที่ผสมผสานความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อพื้นบ้านเข้าด้วยกัน สะท้อนบทบาทของชุมชนในการสืบสานวิถีแห่งศรัทธา พิธีกรรมต่าง ๆ ในงาน เช่น พิธีเบิกพระอุปคุต แห่พระเวสสันดรเข้าเมือง การสะเดาะเคราะห์บ้านเมือง และการเทศน์มหาชาติ ล้วนเป็นกิจกรรมที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวจำนวนมาก และก่อให้เกิดการกระจายรายได้ในชุมชน นอกจากประเพณีสำคัญดังกล่าวแล้ว พื้นที่ยังมีกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิต และประเพณีรายปีอื่น ๆ ซึ่งเป็นทุนทางสังคมสำคัญที่สามารถต่อยอดสู่กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ได้อย่างหลากหลาย

4) การมีส่วนร่วมบริหารจัดการของทุกภาคส่วน ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในลุ่มน้ำหมันขับเคลื่อนด้วยความร่วมมือของหลายภาคส่วนตามแนวคิด “การจัดการแบบมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยมีโครงสร้างสำคัญดังนี้ (1) ภาครัฐระดับจังหวัดและส่วนกลาง ทำหน้าที่กำหนดนโยบาย วางยุทธศาสตร์ด้านวัฒนธรรม จัดสรรงบประมาณ และส่งเสริมการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์จังหวัด (2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล/อบต.) เป็นผู้บริหารจัดการพื้นที่โดยตรง ดูแลสาธารณูปโภค ปรับปรุงภูมิทัศน์ สร้างเส้นทางท่องเที่ยว และสนับสนุนผู้ประกอบการชุมชน (3) พระสงฆ์และวัดในพื้นที่ เป็นผู้ทำหน้าที่อนุรักษ์และถ่ายทอดคติความเชื่อ ทำให้กิจกรรมท่องเที่ยวอยู่บนพื้นฐานของศรัทธาและความถูกต้องตามประเพณี (4) ชุมชนและประชาชน เป็นผู้สืบสานประเพณี ผลิตงานวัฒนธรรม ต้อนรับนักท่องเที่ยว และร่วมจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้การท่องเที่ยวมีชีวิตและความหมาย โดยภาพรวมแสดงให้เห็นว่า ความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เป็นกลไกหลักที่ทำให้แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของลุ่มน้ำหมันมีความต่อเนื่องและมีศักยภาพในการพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนาคต

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า ด้วยการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในเขตลุ่มน้ำหมันสะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่ดังกล่าวมีศักยภาพโดดเด่นทั้งด้านอัตลักษณ์ทางศาสนา ประเพณีวิถีชีวิต และองค์ความรู้ท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน การพัฒนาการท่องเที่ยวจึงต้องอาศัยแนวทางที่เคารพความหมายของวัฒนธรรมควบคู่กับการยกระดับคุณภาพการท่องเที่ยวให้ตอบสนองต่อผู้มาเยือนอย่างสมดุล ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงสององค์ประกอบสำคัญ คือ แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และแนวทางการจัดการร่วมระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่นำไปสู่การพัฒนาที่มีความยั่งยืน

1) แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมัน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำหมันมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชน ซึ่งผูกพันกับประเพณี ความเชื่อ และวัดอย่างลึกซึ้ง ประเพณีสำคัญ เช่น บุญเลี้ยงหอ บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก ตลอดจนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับบรรพชนและพระพุทธศาสนา ล้วนเป็นเสน่ห์สำคัญที่สามารถต่อยอดสู่ประสบการณ์ท่องเที่ยวที่มีคุณค่าได้อย่างมี

ศักยภาพ นอกจากนี้ วัดในพื้นที่ เช่น วัดป่าห้วยลาด และวัดศรีโพธิ์ชัย ยังเป็นแหล่งรวมจิตวิญญาณ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ช่วยถ่ายทอดตัวตนของชุมชนได้อย่างชัดเจน ผลการวิจัยนำไปสู่แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในรูปแบบที่ชุมชนเป็นฐานสำคัญ ดังนี้ (1) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน การเปิดพื้นที่ให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนา เช่น การสร้างกิจกรรมเรียนรู้ประเพณี โฮมสเตย์เชิงวัฒนธรรม หรือการจัดแสดงพิธีกรรมในบริบทที่เหมาะสม ช่วยให้ชุมชนมีความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง และเกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม (2) พัฒนาเครือข่ายวัดและศูนย์การเรียนรู้ วัดสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนา พิธีกรรม และวัฒนธรรม เช่น การสอนธรรมะ การจัดกิจกรรมเยาวชน หรือโครงการอบรมวิถีชีวิตพุทธแบบดั้งเดิม ซึ่งช่วยสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีความหมายทางจิตวิญญาณมากขึ้น (3) สร้างสื่อประชาสัมพันธ์ที่สะท้อนคุณค่าแท้ของวัฒนธรรม การสร้างสื่อ เช่น เว็บไซต์ คลิปวิดีโอ นิทรรศการภาพ หรือแผ่นพับ ที่ให้ข้อมูลครบถ้วน ถูกต้อง และเคารพความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม จะช่วยเสริมความน่าเชื่อถือและดึงดูดผู้สนใจเรียนรู้วัฒนธรรมอย่างแท้จริง (4) เชื่อมโยงทรัพยากรธรรมชาติกับวัฒนธรรม การออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวที่ผสานกิจกรรมทางธรรมชาติ เช่น การเดินป่า ศึกษาธรรมชาติ หรือเยี่ยมชมลำน้ำหมัน เข้ากับกิจกรรมศาสนาและประเพณี จะช่วยสร้างประสบการณ์แบบองค์รวมที่นักท่องเที่ยวจดจำได้ยาวนานสรุปได้ว่า แนวทางการส่งเสริมดังกล่าวเน้นแก่นของวัฒนธรรม ความศรัทธา และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการพัฒนาท่องเที่ยวที่ลึกซึ้ง มีความหมาย และยั่งยืนในเชิงคุณค่ามากกว่าเชิงปริมาณ

2) แนวทางส่งเสริมการจัดการของแต่ละฝ่าย ผลการวิจัยพบว่าการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตลุ่มน้ำหมันจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยความร่วมมือของหลายภาคส่วน โดยมีบทบาทแตกต่างกันตามความรับผิดชอบ แต่สามารถประสานกันเป็นระบบเดียวได้ ดังนี้ (1) ภาครัฐส่วนกลางและระดับจังหวัด ภาครัฐมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายท่องเที่ยว ทำแผนยุทธศาสตร์ สนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ระบบสาธารณูปโภค และการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์จังหวัด หน่วยงานอย่างสำนักงานจังหวัดและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมีส่วนสำคัญในการประสานงานเชิงนโยบายเพื่อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวมีทิศทางชัดเจนและเกิดผลในวงกว้าง (2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) อปท. เช่น เทศบาลตำบลด่านซ้าย และองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่ รับผิดชอบด้านการบริหารจัดการพื้นที่โดยตรง ทั้งการดูแลสถานที่ท่องเที่ยว ความสะอาด ความปลอดภัย การพัฒนาสินค้าชุมชน รวมถึงการจัดพื้นที่จำหน่ายสินค้าและบริการต่าง ๆ อปท. เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้พื้นที่มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว (3) ภาคประชาสังคมและผู้ทรงภูมิปัญญา ภาคประชาสังคม เช่น ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชน มีบทบาทในการถ่ายทอดองค์ความรู้ แสดงอัตลักษณ์ผ่านงานหัตถกรรม กิจกรรมพื้นบ้าน และการต้อนรับนักท่องเที่ยว ทำให้วัฒนธรรมที่ถ่ายทอดมีความแท้จริง และเกิดคุณค่าต่อผู้มาเยือนอย่างลึกซึ้ง (4) พระสงฆ์และวัดในพื้นที่ พระสงฆ์เป็นศูนย์กลางของความศรัทธา ทำหน้าที่ดูแลพิธีกรรม ถ่ายทอดคำสอน เช่น หลักสังคหวัตถุ 4 และรักษาความถูกต้องของกิจกรรมทางศาสนา การที่วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ยังช่วยยกระดับการท่องเที่ยวให้มีความหมายทางจิตวิญญาณมากขึ้น และยังช่วยป้องกันไม่ให้วัฒนธรรมถูกดัดแปลงจนเสียความเป็นต้นฉบับ (5) ประชาชนในพื้นที่ ประชาชนเป็นผู้ขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยตรง ทั้งใน

ฐานะเจ้าบ้าน ผู้จัดกิจกรรม นักอนุรักษ์ และผู้ผลิตสินค้าชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยให้การท่องเที่ยวสร้างรายได้อย่างเป็นธรรมและสอดคล้องกับความต้องการท้องถิ่น ทำให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมันจะยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อทุกภาคส่วนทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ภาครัฐสนับสนุนเชิงนโยบาย อปท. ดูแลพื้นที่ ประชาสังคมและพระสงฆ์ถ่ายทอดวัฒนธรรม และประชาชนเป็นศูนย์กลางของการมีส่วนร่วม เมื่อทุกฝ่ายทำงานสอดประสานกัน จะเกิดระบบการท่องเที่ยวที่ไม่เพียงสร้างรายได้ แต่ยังรักษาคุณค่าทางจิตวิญญาณและภูมิปัญญาของชุมชนให้คงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์ที่ 3 จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ประกอบกับการสัมภาษณ์เชิงลึก เสนอว่าการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมันจำเป็นต้องพัฒนาอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับอัตลักษณ์ทางศาสนาและประเพณีดั้งเดิมของชุมชน การจัดการที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยความร่วมมือของหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐระดับจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พระสงฆ์ และชุมชนท้องถิ่น โดยแต่ละฝ่ายมีบทบาทเฉพาะที่เชื่อมต่อกันอย่างเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว ภาครัฐทำหน้าที่กำหนดนโยบาย วางทิศทางการพัฒนา และสนับสนุนงบประมาณเพื่อยกระดับโครงสร้างพื้นฐาน ส่วนเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นกำลังหลักในการบริหารจัดการพื้นที่จริง ดูแลความสะอาด ความปลอดภัย และสนับสนุนผู้ประกอบการท้องถิ่น พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้กำกับพิธีกรรม ถ่ายทอดคุณค่าทางศาสนา และรักษาความถูกต้องของวัฒนธรรม ขณะที่ประชาชนเป็นผู้สืบสานประเพณี ส่งต่อภูมิปัญญา และสร้างบรรยากาศการต้อนรับที่มีชีวิตชีวา จากการวิเคราะห์พบว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในลุ่มน้ำหมันกำลังเผชิญความท้าทายหลายด้าน เช่น ความแออัดในช่วงงานบุญผีตาโขน การขาดแคลนสิ่งอำนวยความสะดวก ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น และความไม่เข้าใจในพิธีกรรมของนักท่องเที่ยวบางส่วน อย่างไรก็ตาม พื้นที่นี้ยังมีศักยภาพโดดเด่น ทั้งทางวัฒนธรรม ศาสนา และธรรมชาติ ซึ่งสามารถต่อยอดสู่การสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวที่ลึกซึ้งและยั่งยืนได้ แนวทางสำคัญที่เสนอ คือ การเสริมพลังชุมชน การใช้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงวัฒนธรรม การประชาสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ และการบูรณาการวัฒนธรรมเข้ากับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การพัฒนาเช่นนี้จะช่วยให้การท่องเที่ยวสามารถตอบโจทย์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม จิตวิญญาณ และการอนุรักษ์วัฒนธรรมได้อย่างสมดุล

ตารางที่ 1 สรุปข้อเสนอรูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในลุ่มน้ำหมัน

ประเด็นสำคัญ	รายละเอียดสรุป
แนวคิดหลักของการพัฒนา	พัฒนาการท่องเที่ยวโดยเคารพอัตลักษณ์ทางศาสนา ประเพณีท้องถิ่น และวิถีชีวิตชุมชน ควบคู่กับการพัฒนาระบบบริหารจัดการที่มีส่วนร่วม
รูปแบบการจัดการ	การบริหารแบบบูรณาการ (Integrated Participatory Governance) ระหว่างภาครัฐ – อปท. – พระสงฆ์ – ชุมชน

ประเด็นสำคัญ	รายละเอียดสรุป
บทบาทภาครัฐระดับจังหวัด	กำหนดนโยบายยุทธศาสตร์ สนับสนุนงบประมาณ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ประสานงานกับหน่วยงานระดับชาติ
บทบาทเทศบาล/อบต.	บริหารจัดการพื้นที่จริง สำรวจข้อมูลแหล่งวัฒนธรรม จัดทำแผนบริหารพื้นที่ พัฒนาสาธารณูปโภค สนับสนุนผู้ประกอบการชุมชน
บทบาทพระสงฆ์	รักษาความถูกต้องของพิธีกรรม ถ่ายทอดคุณค่าทางศาสนา เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้วัฒนธรรมและจิตวิญญาณ
บทบาทประชาชน	สืบสานประเพณีผลิตสินค้าท้องถิ่น ต้อนรับนักท่องเที่ยว ถ่ายทอดภูมิปัญญา และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
ปัญหา/อุปสรรค	ความแออัดช่วงเทศกาล สิ่งอำนวยความสะดวกไม่เพียงพอ การจราจรติดขัด ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น และความไม่เข้าใจพิธีกรรมของนักท่องเที่ยว
ศักยภาพของพื้นที่	ประเพณีบุญหลวง–ผีตาโขน วัฒนธรรมพุทธเข้มแข็ง วิถีชุมชนดั้งเดิม วัดเป็นศูนย์กลางธรรมะ ธรรมชาติสวยงามเชื่อมโยงกิจกรรมจิตวิญญาณ
แนวทางส่งเสริมหลัก	ชุมชนมีส่วนร่วม / ใช้วัดเป็นศูนย์เรียนรู้ / พัฒนาผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม / ประชาสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ / บูรณาการกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ผลลัพธ์ที่คาดหวัง	การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน สมดุลระหว่างเศรษฐกิจ–วัฒนธรรม–ศาสนา ชุมชนเข้มแข็ง รายได้กระจาย และคงคุณค่าทางจิตวิญญาณของพื้นที่

อภิปรายผล

ผลการศึกษาเรื่อง รูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมัน สามารถนำมาอภิปรายผลใน 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ด้านคติความเชื่อของชาวบ้านและพิธีกรรมกับขนบธรรมเนียมประเพณี 2) พัฒนาการประเพณีผีตาโขน 3) ผลการศึกษารูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมัน จากการส่งเสริมการท่องเที่ยวงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนที่มีต่อวิถีชุมชนพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมัน เขตเทศบาลตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

1) ด้านคติความเชื่อของชาวบ้านและพิธีกรรมกับขนบธรรมเนียมประเพณี สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า คติความเชื่อของชาวบ้านและพิธีกรรมกับขนบธรรมเนียมประเพณี โดยเฉพาะการละเล่นผีตาโขนของชาวอำเภอด่านซ้าย เป็นพิธีกรรมที่มีรากฐานมาจากคติความเชื่อเกี่ยวกับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติและความศรัทธาในองค์พระธาตุศรีสองรัก รวมถึงความเชื่อเรื่องผีบรรพชนซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่หล่อหลอมวิถีชีวิตของชาวด่านซ้ายโดยชัดเจน ในการละเล่นนี้ จะมีพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพชนซึ่งถูกเชื่อว่าคอยปกปักรักษาและมอบสิ่งดี ๆ ให้กับชุมชน พร้อมส่งเสริมความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างคนกับผี คนกับชุมชน และคนกับธรรมชาติผ่านความอ่อนน้อมถ่อมตนและการสำนึกในบุญคุณของผีบรรพชน ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านอำเภอด่านซ้ายยังคงยึดถือคติ

ความเชื่อทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับบุญและกรรม โดยที่พุทธศาสนาในพื้นที่ต้องปรับวิธีเผยแพร่ให้สอดคล้องกับคติความเชื่อท้องถิ่น เช่น การผสมผสานพิธีทางพุทธกับพิธีกรรมไสยศาสตร์ของพราหมณ์ เช่น พิธีกรรมแห่พระและสะเดาะเคราะห์บ้านเมือง ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของพระอริยานุวัตร เขมจารีเถระที่เน้นถึงความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานที่ได้รับการสืบทอดผ่านพิธีกรรมและคติความเชื่อ (เขมจารีเถระ, 2559: 25-27) ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ผีสางเทวดา พระภูมิเมือง ผีบรรพชน ลางสังหรณ์ ประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ก็ผสมกลมกลืนกับคติพุทธศาสนาในท้องถิ่น (เพ็ญศรี ดุ๊ก, 2558: 14-15) อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาทางมิติทางมานุษยวิทยา พิธีกรรมละเล่นผีตาโขนและการเคารพบูชาผีบรรพชนนี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากรุ่นก่อนสู่รุ่นหลัง เป็นองค์ประกอบที่ช่วยเสริมสร้างความอยู่รอดและความสามัคคีของชุมชนมนุษย์มาตั้งแต่สังคมดึกดำบรรพ์ (Turner, 1967: 94) พิธีกรรมเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมทางศาสนา แต่ยังเป็นกฎเกณฑ์และระเบียบปฏิบัติที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืนในฐานะสถาบันทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงมนุษย์เข้าด้วยกันอย่างลึกซึ้ง (Geertz, 1973: 89) แสดงให้เห็นว่า คติความเชื่อของชาวบ้านและพิธีกรรมผีตาโขนในอำเภอด่านซ้ายเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนทั้งแนวคิดทางศาสนาพุทธและความเชื่อดั้งเดิมที่รวมตัวกันอย่างกลมกลืน สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ทำหน้าที่เสริมสร้างความสามัคคีและรากฐานวัฒนธรรมที่ยังคงมีชีวิตชีวาในชุมชน (Noyes, 1996: 120)

2) พัฒนาการประเพณีผีตาโขน ชี้ให้เห็นว่า จากการวิจัยพบว่า ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนเป็นพิธีกรรมบวงสรวงวิญญาณผีบรรพชนที่ชนชาติพันธุ์ไท-ลาวเชื่อว่า ผีบรรพชนมีอำนาจดลบันดาลความอุดมสมบูรณ์หรือความหายนะแก่บ้านเมือง จึงทำพิธีละเล่นผีตาโขนเพื่อบูชาผีเหล่านี้และสืบทอดประเพณีจากรุ่นสู่รุ่น (สนอง, 2564: 45); (สนองม, 2564) แบ่งพัฒนาการประเพณีผีตาโขนเป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุคดั้งเดิม ยุคแสวงหา และยุคปัจจุบัน โดย ยุคดั้งเดิม (ก่อน พ.ศ. 2500) มาจากการละเล่นปู่เยอย่าเยอที่ผสมผสานศาสนาพุทธ พราหมณ์ และผี โดยชาวด่านซ้ายได้รับอิทธิพลจากหลวงพระบาง และปรับเป็น ผีตาโขน ของตนเอง ใช้สำหรับบวงสรวงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผีเจ้านาย และผีบรรพชน มีผีตาโขนใหญ่ 2 ตัวเป็นตัวแทนเพศชายและหญิง พร้อมตุ๊กตาผีตาโขนธรรมดา (สนอง, 2564: 48-50) ยุคแสวงหา (พ.ศ. 2500-2530) การพัฒนาเกิดขึ้นควบคู่เศรษฐกิจและการเข้ามาจัดการของราชการ กระแสวัยรุ่น และการท่องเที่ยว ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในแนวทางพัฒนา แต่สุดท้ายผสมผสานกันเป็นรูปแบบประเพณีผีตาโขนยุคนี้ ที่มีการประกวดหน้ากากและแต่งชุดแบบใหม่เพิ่มสีสันและจำนวนผู้เล่นขึ้นมาก (สนอง, 2564: 51-53) ยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2530-2554) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยนำประเพณีบุญหลวงและผีตาโขนเข้ามาในแผนส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้ประเพณีเปลี่ยนจากพิธีกรรมทางวัฒนธรรมเป็นการแสดงเพื่อความบันเทิงและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาบางส่วนและผู้เข้าร่วมหลากหลายขึ้น (สนอง, 2564: 55-57) พัฒนาการนี้สะท้อนถึงการปรับตัวของวัฒนธรรมประเพณีที่เดินทางจากพิธีกรรมศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม มาสู่การเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สำคัญสำหรับการส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้ชุมชน โดยยังคงรักษาแก่นแท้ทางจิตวิญญาณไว้บางส่วนตามหลักทฤษฎี Cultural Change และ Heritage Tourism (Smith, 2006: 44)

3) รูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมัน ชี้ให้เห็นว่า จากการศึกษารูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย พบว่าในอดีตพุทธศาสนิกชนตั้งบ้านเรือนเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กโดยมีวัดโพนชัยเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและชุมชน ชาวบ้านดำเนินชีวิตด้วยการทำนาและเกษตรกรรมแบบพอเพียง ด้วยความสัมพันธ์แบบเครือญาติและความสามัคคีในการช่วยเหลือกัน ประเพณีผีตาโขนและการจุดบั้งไฟเป็นพิธีกรรมบูชาผีเจ้านายเพื่อขอฝนและความอุดมสมบูรณ์ของพืชผล ช่วยสร้างความผูกพันระหว่างธรรมชาติและวิถีชีวิตของชาวบ้าน ทำให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีและความมั่นใจในการดำรงชีวิต แม้ว่าในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมา การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและคมนาคม พร้อมกับการเข้ามาของพ่อค้าและข้าราชการจากต่างถิ่นได้นำวัฒนธรรมใหม่เข้ามาผสมผสาน ทำให้วิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมันเปลี่ยนแปลงไป การแลกเปลี่ยนช่วยเหลือเริ่มลดลง การทำมาหากินเปลี่ยนเป็นเศรษฐกิจทุนนิยม และเกิดการปรับตัวเข้ากับสังคมสมัยใหม่ กล่าวได้ว่า การส่งเสริมงานบุญหลวงและผีตาโขนในฐานะประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวได้สร้างรายได้และงานให้ชุมชน แต่ก็เกิดผลกระทบทั้งทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ เช่น การขายที่ดิน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และวัฒนธรรม ที่ต้องมีการถกเถียงถึงการรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมดั้งเดิมควบคู่กับการพัฒนา (Chaiwut, 2567) ผลการศึกษาชี้ว่าวิถีการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีประสิทธิภาพควรบูรณาการพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านกิจกรรมในวัดโพนชัยและมีส่วนร่วมของพุทธศาสนิกชน เพื่อรักษารากฐานทางจิตใจ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และคงมรดกวัฒนธรรมไว้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมัน ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนพุทธ โดยชี้ให้เห็นว่าทุนวัฒนธรรมของลุ่มน้ำหมันเป็นระบบเครือข่ายที่ประกอบด้วยศรัทธาทางศาสนา ประเพณี ภูมิปัญญา และวิถีชีวิต ซึ่งมีคุณค่าต่อการพัฒนาเป็นประสบการณ์ท่องเที่ยวเชิงลึกได้อย่างมีมิติ นอกจากนี้ ยังระบุปัจจัยท้าทายสำคัญ ได้แก่ ความไม่เป็นเอกภาพของข้อมูล การประชาสัมพันธ์ที่จำกัด บริการพื้นฐานที่ไม่เพียงพอ และความร่วมมือระหว่างภาคส่วนที่ยังไม่เข้มแข็ง งานวิจัยยังเสนอองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์และผู้นำชุมชนในฐานะ “สื่อกลางถ่ายทอดคุณค่าทางวัฒนธรรม” ตลอดจนแนวคิดการออกแบบกิจกรรมตามปฏิทินประเพณี การจัดเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่ยึดวิถีชีวิตชุมชนเป็นศูนย์กลาง สุดท้าย งานวิจัยได้สังเคราะห์กรอบแนวคิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบความร่วมมือหลายระดับ อันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่อื่นของประเทศไทยต่อไป

แผนภาพที่ 2 องค์ความรู้ใหม่

สรุป

พุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมันมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนผ่านการส่งเสริมการท่องเที่ยวงานประเพณีบุญหลวงและผีตาโขน โดยก่อให้เกิดผลเชิงบวกในหลายมิติ ด้านสังคมพบว่ามีการพัฒนาท้องถิ่น การจ้างงานเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะในกลุ่มสตรี พร้อมทั้งยกระดับการศึกษาและมาตรฐานความปลอดภัย รวมถึงลดการย้ายถิ่น ด้านวัฒนธรรมช่วยฟื้นฟูอัตลักษณ์ท้องถิ่น ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน ส่วนด้านเศรษฐกิจทำให้รายได้เพิ่มขึ้น เกิดการลงทุนและการกระจายรายได้ในชุมชน อย่างไรก็ตาม มีผลกระทบเชิงลบบางประการ เช่น ปัญหายาเสพติด ความแออัด และอาชญากรรมจากคนย้ายถิ่น แต่ยังไม่รุนแรง โดยรวมการท่องเที่ยวดังกล่าวจึงเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างเศรษฐกิจและความเข้มแข็งของชุมชนควบคู่กับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

โดยสรุป แม้ภาพรวมจะสะท้อนผลเชิงบวกเป็นส่วนใหญ่ แต่ยังพบผลกระทบทางลบในบางประเด็น โดยเฉพาะความเห็นของคนส่วนน้อยที่ระบุถึงปัญหายาเสพติด ความแออัด และอาชญากรรมที่อาจเกิดจากการเคลื่อนย้ายของประชากรภายนอกเข้าสู่พื้นที่ แม้ปัญหาเหล่านี้จะยังไม่อยู่ในระดับรุนแรง แต่ก็เป็นสัญญาณที่ควรได้รับการเฝ้าระวังและจัดการอย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

รูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนในลุ่มน้ำหมัน ควรยึดหลักความยั่งยืนทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม โดยให้พุทธศาสนิกชนในชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางและบริหารจัดการด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ร่วมและการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรสนับสนุนพื้นที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมและสินค้าเกษตรพื้นถิ่น พร้อมประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจและความเข้มแข็งให้ชุมชนในระยะยาว

2. เทศบาลตำบลด่านซ้ายสามารถใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือพัฒนาท้องถิ่น โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพุทธศาสนิกชนในการกำหนดทิศทางพัฒนาชุมชน และส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในด้านการวางแผน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการปกป้องสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล

3. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการเรียนรู้และสืบทอดประเพณี พร้อมพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนและพระสงฆ์ให้เป็นผู้นำด้านวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ

4. จัดสรรงบประมาณเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และส่งเสริมการผลิตสื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมทางวัฒนธรรมและศาสนาอย่างเหมาะสม

5. บูรณาการความรู้วัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาในหลักสูตร และสนับสนุนงานวิจัยระดับท้องถิ่นเพื่อสร้างองค์ความรู้ที่เป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษารูปแบบการบริหารท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับหมู่บ้านหรือเครือข่ายหลายตำบล เปรียบเทียบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของชุมชนที่มีประเพณีคล้ายกัน และวิเคราะห์ผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณจากการท่องเที่ยว

เอกสารอ้างอิง

เขมจารีเถระ, อ. (2559). *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คดีความเชื่อ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

จุฑามาศ คงสวัสดิ์ (2550). *แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนตลาดบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม". วิทยานิพนธ์*ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550), 1.

พจนา สวนศรี (2546). *คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ,* (กรุงเทพมหานคร : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, 2546), 14-15.

เพ็ญศรี ดุ๊ก. (2558). วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ. ขอนแก่น: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สนอง อุปลา. (2564). *พัฒนาการประเพณีผีตาโขน.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วัฒนธรรม.

สำนักงานสถิติจังหวัดเลย. (2566). *รายงานสถิตินักท่องเที่ยวจังหวัดเลย ปี 2563–2565.* เลย: สำนักงานสถิติจังหวัดเลย.

Chaiwut Montirak. (2024). *Promoting Cultural Tourism in the Man River Basin.* Khon Kaen: Local Publishing House.

Clifford Geertz. (1973). *The Interpretation of Cultures.* New York: Basic Books.

Dorothy Noyes. (1996). *The Judgment of Solomon: Global Protections for Tradition and the Problem of Community Ownership.* Cultural Analysis.

Melanie K. Smith. (2006). *Issues in Cultural Tourism Studies.* London: Routledge.

Victor Turner. (1967). *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Saṅgahavatthu Principles of School Administrators Affecting Organizational Culture of Schools Under Bangkok Metropolitan Administration, Southern Krungthon Group

สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้

Janjira Ninlapong[1*], & Phramaha Kraiwan Chiinathattiyo[2]

จันทร์จิรา นิลพงศ์[1*], & พระมหาไกรวรรณ์ ชินทตฺติโย[2]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Janjira Ninlapong*
จันทร์จิรา นิลพงศ์
Mahamakut Buddhist University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Email: janjira3838@gmail.com

2. Phramaha Kraiwan Chiinathattiyo
พระมหาไกรวรรณ์ ชินทตฺติโย
Mahamakut Buddhist University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Email: kraichinnatat@gmail.com

คำสำคัญ:
สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา, วัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา, สังกัดกรุงเทพมหานครกลุ่มกรุงธนใต้

Keywords:
Saṅgahavatthu Principles of School Administrators, Organizational Culture Of School, Bangkok Metropolitan Administration, Southern Krungthon Group

Article history:
Received: 15/01/2026
Revised: 20/01/2026
Accepted: 10/03/2026
Available online: 21/04/2026

How to Cite:
Ninlapong, J. & Chiinathattiyo, P. (2026). Saṅgahavatthu Principles of School Administrators Affecting Organizational Culture of Schools Under Bangkok Metropolitan Administration, Southern Krungthon Group. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 206-221.

ABSTRACT

This thesis aimed to study (1) Saṅgahavatthu Principles of School Administrators under Bangkok Metropolitan Administration, Southern Krungthon Group, (2) the organizational Culture of Schools under Bangkok Metropolitan Administration, Southern Krungthon Group, and (3) Saṅgahavatthu Principles of School Administrators Affecting Organizational Culture of Schools under Bangkok Metropolitan Administration, Southern Krungthon Group. The population for this study consisted of 70 schools under the Bangkok Metropolitan Administration, Southern Krungthon Group. The sample included 59 schools, with 236 respondents comprising school directors, deputy directors or academic heads, and teachers. Research instruments included in-depth interviews and a questionnaire. Data were analyzed using statistical software. Descriptive statistics (Frequency, Percentage, Mean, and Standard Deviation) and Multiple Regression Analysis were used for hypothesis testing.

The results of this research were as follows: 1. Saṅgahavatthu Principles of School Administrators under Bangkok Metropolitan Administration, Southern Krungthon Group, was at the highest level overall. The principle practiced most was the administrators' Atthacariya (beneficial actions), followed by the administrators' Piyavaca (kind speech), and the administrators' Dana (liberality). 2. The organizational Culture of Schools under Bangkok Metropolitan Administration, Southern Krungthon Group was also at the highest level overall. The highest-rated dimension was criteria of success, followed by dominant characteristics, and organizational leadership. 3.

Saṅgahavatthu Principles of School Administrators affected the organizational Culture of Schools under Bangkok Metropolitan Administration, Southern Krungthon Group, with statistical significance at the .01 level, and the predictive equation can be written as follows:

Forecast equations in raw score form

$\hat{Y} = 1.017 + .198(X2) + .177(X3) + .344(X4)$

Forecast equations in standard score form

$\hat{Z} = .236(X2) + .218(X3) + .412(X4)$

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ 2) วัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ และ3)สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ สถานศึกษาในสังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ จำนวน 70 แห่ง กลุ่มตัวอย่าง คือ สถานศึกษาในสังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ จำนวน 59 แห่ง ผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้อำนวยการสถานศึกษา รองผู้อำนวยการสถานศึกษาหรือหัวหน้าฝ่ายวิชาการและครูผู้สอน จำนวน 236 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการทดสอบสมมุติฐานใช้การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ

ผลการวิจัยพบว่า 1)สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาในภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยเป็นอันดับแรก ได้แก่ ด้านอัตถจริยาของผู้บริหารสถานศึกษา รองลงมา ได้แก่ ด้านปิยวาจาของผู้บริหารสถานศึกษา สำหรับด้านที่มีค่าเฉลี่ยเป็นอันดับสุดท้าย ได้แก่ ด้านทานของผู้บริหารสถานศึกษา 2) วัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษาในภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยเป็นอันดับแรก ได้แก่ ด้านเงื่อนไขแห่งความสำเร็จ รองลงมา ได้แก่ ด้านลักษณะเด่นขององค์กร สำหรับด้านที่มีค่าเฉลี่ยเป็นอันดับสุดท้าย ได้แก่ ด้านภาวะผู้นำองค์กร 3) สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ โดยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สามารถเขียนสมการพยากรณ์การถดถอยพหุคูณ ได้ดังนี้

สมการพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบ $\hat{Y} = 1.017 + .198(X2) + .177(X3) + .344(X4)$

สมการพยากรณ์ในรูปคะแนนมาตรฐาน $\hat{Z} = .236(X2) + .218(X3) + .412(X4)$

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีดิจิทัลมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบการศึกษาในระดับโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ทางการเรียนรู้ ส่งผลให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้อย่างไร้ขีดจำกัด เกิดการเรียนรู้แบบต่อเนื่อง (lifelong learning) และต้องปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมฐานความรู้ (knowledge-based society) สำหรับประเทศไทย การจัดการศึกษามีทิศทางการพัฒนาภายใต้กรอบแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีทักษะในศตวรรษที่ 21 ควบคู่กับการเสริมสร้างศักยภาพการแข่งขันของประเทศในเวทีโลก (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนนโยบายดังกล่าวในระดับสถานศึกษายังคงเผชิญกับความท้าทายเชิงโครงสร้างและเชิงการบริหาร โดยเฉพาะบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาวัฒนธรรมองค์กรให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ทางการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษา เนื่องจากต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรทางการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด อีกทั้งยังมีบทบาทในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบุคลากรในทุกระดับ เพื่อสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็งและเอื้อต่อการพัฒนาการเรียนรู้ภายในสถานศึกษา ในมิติทางจริยธรรมและพุทธจริยศาสตร์ แนวคิด “สังคหวัตถุ 4” ถือเป็นหลักธรรมสำคัญในการบริหารและการอยู่ร่วมกันในองค์กร ประกอบด้วย (1) ทาน (การให้และการแบ่งปัน) (2) ปิยวาจา (การสื่อสารด้วยถ้อยคำที่เหมาะสม) (3) อัตถจริยา (การประพฤติตนเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น) และ (4) สมานัตตตา (ความเสมอภาคและการปรับตัวเข้ากับผู้อื่น) ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวมีบทบาทในการเสริมสร้างความสัมพันธ์เชิงบวก ความสามัคคี และความยุติธรรมภายในองค์กร (พุทธทาสภิกขุ, 2525; สมเด็จพระมหาวีรวงศ์, 2541) ในขณะเดียวกัน แนวคิดวัฒนธรรมองค์กร (organizational culture) ได้รับการยอมรับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคลากร ความร่วมมือ และประสิทธิผลขององค์กร โดยวัฒนธรรมองค์กรสะท้อนถึงแบบแผนความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐานที่บุคลากรยึดถือร่วมกัน ซึ่งมีการสืบทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่องภายในองค์กร (นิติพล ภูตะโชติ, 2560) วัฒนธรรมองค์กรโรงเรียนมีความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญกับความสามารถระหว่างวัฒนธรรมของนักเรียน ($r = 0.625$, $p < 0.01$) และสามารถทำนายความสามารถดังกล่าวได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = 0.228$, $p = 0.029$) สะท้อนให้เห็นว่าวัฒนธรรมองค์กรมีบทบาทสำคัญต่อผลลัพธ์ทางการศึกษาในมิติที่กว้างขึ้น อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าการวิจัยที่สำคัญ ได้แก่ งานวิจัยส่วนใหญ่ยังเน้นความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมองค์กรกับผลลัพธ์ทางการศึกษา แต่ยังขาดการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทของหลักสังคหวัตถุ 4 ของผู้บริหารในการกำหนดวัฒนธรรมองค์กรโดยตรง นอกจากนี้ ยังขาดหลักฐานเชิงประจักษ์ในบริบทสถานศึกษาของประเทศไทย โดยเฉพาะสถานศึกษาสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น กรุงเทพมหานคร อีกทั้งการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการบริหารสถานศึกษาเชิงวัฒนธรรมองค์กรยังมีจำกัด และยังไม่ปรากฏเป็นแบบจำลองการวิจัยที่ชัดเจนหรือเป็นระบบ ดังนั้น การศึกษานี้จึงมี

ความสำคัญในการเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว โดยมุ่งวิเคราะห์อิทธิพลของการประยุกต์ใช้สังคหวัตถุ 4 ของผู้บริหารต่อการเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษา อันจะนำไปสู่การพัฒนาการบริหารการศึกษาอย่างมีคุณธรรมและยั่งยืนต่อไป

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

หลักสังคหวัตถุธรรมในบริบทการบริหารสถานศึกษา

หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นกรอบแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มีรากฐานจากการสร้างความสัมพันธ์เชิงสังคมอย่างเกื้อกูลและยั่งยืน โดยประกอบด้วยองค์ธรรม 4 ประการ ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา ซึ่งมิได้มีความหมายจำกัดเพียงมิติของการให้วัตถุสิ่งของ หากแต่ครอบคลุมถึงการให้ในเชิงคุณค่า การแบ่งปันทางจิตใจ การสื่อสารเชิงบวก และการวางตนอย่างเสมอภาคในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มสังคม (กรมการศาสนา, 2544; พระครูไพโรจน์กิจจาทร (สกุล สุภทฺโท, 2563) เมื่อพิจารณาในบริบทของการบริหารสถานศึกษา หลักสังคหวัตถุธรรมสามารถถูกตีความใหม่ในฐานะ “ทุนทางสังคมเชิงจริยธรรม” (ethical social capital) ของผู้บริหารสถานศึกษา โดยทานสามารถสะท้อนถึงการจัดสรรทรัพยากรทางการศึกษาอย่างเป็นธรรมและเอื้อเฟื้อ ปิยวาจาเป็นกลไกของการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ที่ช่วยลดความขัดแย้งและเสริมสร้างบรรยากาศเชิงบวกในองค์กร อัตถจริยาสะท้อนถึงการลงมือปฏิบัติงานที่มุ่งประโยชน์ส่วนรวม และสมานัตตตาเป็นการวางตนอย่างเสมอภาค ลดลำดับชั้นเชิงอำนาจที่กดทับความร่วมมือในองค์กร ในเชิงทฤษฎีการบริหารการศึกษา การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุธรรมยังสอดคล้องกับแนวคิดภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม ซึ่งเน้นการเป็นแบบอย่างที่ดี ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม และการตัดสินใจที่คำนึงถึงผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดในองค์กร (Brown & Treviño, 2006) โดยผู้บริหารสถานศึกษาที่มีการใช้หลักธรรมดังกล่าวอย่างเป็นระบบ จะสามารถสร้างความไว้วางใจ (trust) และความยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ภายในสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการศึกษาของนักวิชาการร่วมสมัยยังชี้ให้เห็นว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการบริหารสถานศึกษาไม่ได้เป็นเพียงมิติทางศีลธรรม แต่ยังเป็นกลไกเชิงโครงสร้างที่ช่วยยกระดับคุณภาพการบริหารจัด การองค์กรทางการศึกษาให้มีความยั่งยืนและมีภูมิคุ้มกันทางสังคม (บรรณวัชร พลคำ, 2567)

แนวคิดวัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษา

วัฒนธรรมองค์กร หมายถึงระบบของค่านิยม ความเชื่อ บรรทัดฐาน และรูปแบบพฤติกรรมที่สมาชิกในองค์กรยึดถือร่วมกัน ซึ่งถูกถ่ายทอดผ่านกระบวนการทางสังคมภายในองค์กรอย่างต่อเนื่อง วัฒนธรรมองค์กรทำหน้าที่เสมือน “กรอบความหมายร่วม” ที่กำหนดวิธีคิด วิธีปฏิบัติ และการตัดสินใจของบุคลากรในสถ านศึกษา ในบริบทของสถานศึกษา วัฒนธรรมองค์กรมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อประสิทธิผลของการจัดการศึกษา เนื่องจากสถานศึกษาเป็นองค์กรเชิงความรู้ (knowledge-based organization) ที่ต้องอาศัยความร่วมมือของ

ครู บุคลากร และผู้บริหารในการพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นระบบ งานวิจัยจำนวนมากพบว่าวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่สนับสนุนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม และการสื่อสารแบบ มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและประสิทธิผลของสถานศึกษา (จินตนา ทายะ, 2565; จิราภรณ์ พงษ์พัง, 2565) นอกจากนี้ วัฒนธรรมองค์กรยังมีบทบาทในฐานะตัวแปรเชิงสื่อกลาง (mediating variable) ที่เชื่อมโยงระหว่างภาวะผู้นำของผู้บริหารกับผลลัพธ์ขององค์กร กล่าวคือ ภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพจะส่งผลผ่านการหล่อหลอมวัฒนธรรมองค์กรให้เอื้อต่อการทำงานร่วมกันและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

องค์กรแห่งการเรียนรู้และการบริหารสถานศึกษา

แนวคิดองค์กรแห่งการเรียนรู้ ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบโดยมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องภายในองค์กร โดย Peter Senge ได้เสนอองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การคิดเชิง ความเป็นบุคคลรอบรู้ แบบแผนความคิด การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม และการเรียนรู้เป็นทีม เมื่อประยุกต์ใช้ในบริบทของสถานศึกษา องค์กรแห่งการเรียนรู้หมายถึงสถานศึกษาที่สามารถพัฒนาศักยภาพของครูและบุคลากรอย่างต่อเนื่อง ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสะท้อนผลการปฏิบัติงาน และการพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษา วัฒนธรรมองค์กรจึงเป็นปัจจัยเชิงโครงสร้างที่สำคัญ เนื่องจากเป็นตัวกำหนดว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นในลักษณะเปิดกว้างหรือปิดกั้น งานวิจัยร่วมสมัยชี้ให้เห็นว่า สถานศึกษาที่มีวัฒนธรรมองค์กรแบบสนับสนุน และเน้นความร่วมมือ จะมีแนวโน้มสูงในการพัฒนาไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (จินตนา ทายะ, 2565) ทั้งนี้ การสร้างบรรยากาศเชิงบวกภายในองค์กรถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการขับเคลื่อนการเรียนรู้เชิงลึกในระดับบุคคลและองค์กร

ความสัมพันธ์ระหว่างสังคหวัตถุธรรมกับวัฒนธรรมองค์กร

ความสัมพันธ์ระหว่างหลักสังคหวัตถุธรรมกับวัฒนธรรมองค์กรสามารถอธิบายได้ในลักษณะของความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล โดยหลักสังคหวัตถุธรรมทำหน้าที่เป็น “กลไกเชิงคุณค่า” (value-based mechanism) ที่หล่อหลอมพฤติกรรมของผู้บริหารและบุคลากรในองค์กร ขณะที่วัฒนธรรมองค์กรทำหน้าที่เป็น “ผลลัพธ์เชิงระบบ” ที่สะท้อนรูปแบบพฤติกรรมร่วมของสมาชิกในองค์กร การประยุกต์ใช้ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา ในการบริหารสถานศึกษา ส่งผลโดยตรงต่อการสร้างบรรยากาศองค์กรที่มีความไว้วางใจ (trust-based culture) ลดความขัดแย้งภายใน และส่งเสริมความร่วมมือระหว่างบุคลากรในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะในสถานศึกษาที่มีโครงสร้างเชิงลำดับชั้น การใช้หลักสมานัตตตาช่วยลดช่องว่างทางอำนาจและส่งเสริมความเสมอภาคในการมีส่วนร่วมของครูและบุคลากรนอกจากนี้ หลักสังคหวัตถุธรรมยังมีบทบาทในการเสริมสร้างทุนทางสังคมภายในองค์กร (organizational social capital) ซึ่งประกอบด้วยความไว้วางใจ เครือข่ายความสัมพันธ์ และบรรทัดฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน องค์ประกอบเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็งและยั่งยืน (กัญญาณัฐ สิมสวัสดิ์, 2566; บรรณวัชร พลคำ, 2567) ในเชิง

สังเคราะห์เชิงทฤษฎี สามารถกล่าวได้ว่าหลักสังคหวัตถุธรรมเป็นปัจจัยเชิงจริยธรรมระดับบุคคลและผู้นำ ขณะที่วัฒนธรรมองค์กรเป็นผลสะท้อนเชิงโครงสร้างระดับองค์กร ซึ่งทั้งสองมิติมีความสัมพันธ์แบบพลวัตและเกื้อหนุนซึ่งกันและกันในการพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นองค์กรที่มีประสิทธิผลและยั่งยืนในระยะยาว

กรอบแนวคิดในการวิจัย

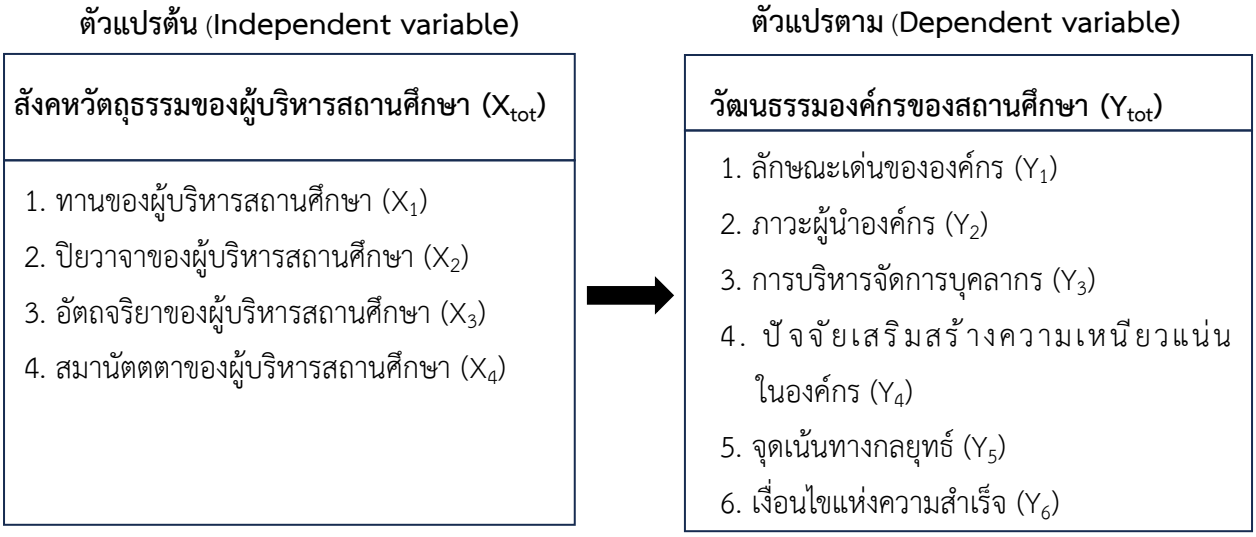

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้
2. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้
3. เพื่อศึกษาสังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานนี้แสดงให้เห็นว่า พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของผู้บริหาร ซึ่งสะท้อนผ่านหลักทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา จะส่งผลต่อการสร้างบรรยากาศองค์กรที่เอื้อต่อความร่วมมือ ความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมของบุคลากร ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็ง

ระเบียบวิธีการวิจัย

ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ สถานศึกษาในสังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ จำนวน 70 แห่ง แบ่งตามสำนักงานเขตได้ 7 สำนักงานเขต ได้แก่ สำนักงานเขตภาษีเจริญ สำนักงานเขตหนองแขม สำนักงานเขตบางขุนเทียน สำนักงานเขตราษฎร์บูรณะ สำนักงานเขตบางแค สำนักงานเขตทุ่งครุ และสำนักงานเขตบางบอน โดยมีผู้อำนวยการสถานศึกษา รองผู้อำนวยการสถานศึกษา และครูผู้สอน จำนวน 2,990 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 10 มิถุนายน 2567)

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ สถานศึกษาในสังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ จำนวน 59 แห่ง ซึ่งได้จากการเปิดตารางนการประมาณค่าสัดส่วนประชากรตัวอย่างเครจซี่และมอร์แกน มีระดับความเชื่อมั่นอยู่ที่ 95% และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่กระจายและครอบคลุมทั่วถึง ผู้วิจัยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น (stratified random sampling) โดยแบ่งสถานศึกษาออกเป็น 3 ขนาด คือ สถานศึกษาขนาดเล็ก มีจำนวนนักเรียนไม่เกิน 400 คนสถานศึกษาขนาดกลาง มีจำนวนนักเรียนไม่เกิน 800 คน และสถานศึกษาขนาดใหญ่ มีจำนวนนักเรียนไม่น้อยกว่า 800 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้าและสร้างขึ้น เพื่อรวบรวมข้อมูล จำนวน 1 ฉบับ แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน และประสบการณ์ในการทำงานจำนวน 5 ข้อ มีลักษณะเป็นแบบตัวเลือก ที่กำหนดคำตอบไว้ให้ (force choice) ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับสังคหวัตถุธรรมของผู้บริหาร 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านทานของผู้บริหาร 2) ด้านปิยวาจาของผู้บริหาร 3) ด้านอัตถจริยาของผู้บริหาร 4) ด้านสมานัตตตาของผู้บริหาร ซึ่งแบบสอบถามมีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ของลิเคิร์ท (Likert's Five Rating Scale) โดยกำหนดค่าระดับคะแนนของช่วงระดับประสิทธิภาพเป็น 5 ระดับ มีความหมาย ดังนี้ ระดับ 5 หมายถึง สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหาร อยู่ในระดับมากที่สุด ระดับ 4 หมายถึง สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหาร อยู่ในระดับมาก ระดับ 3 หมายถึง สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหาร อยู่ในระดับปานกลาง ระดับ 2 หมายถึง สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหาร อยู่ในระดับน้อย ระดับ 1 หมายถึง สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหาร อยู่ในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา 6 ด้าน ประกอบด้วย 1) ลักษณะเด่นขององค์กร 2) ภาวะผู้นำองค์กร 3) การบริหารจัดการบุคลากร 4) ปัจจัยเสริมสร้างความเหนียวแน่นในองค์กร 5) จุดเน้นทางกลยุทธ์ 6) เงื่อนไขแห่งความสำเร็จ

ซึ่งแบบสอบถามมีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ของลิเคิร์ท (Likert's Five Rating Scale) โดยกำหนดค่าระดับคะแนนของช่วงระดับประสิทธิภาพเป็น 5 ระดับ มีความหมาย ดังนี้ ระดับ 5 หมายถึง วัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด ระดับ 4 หมายถึง วัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา อยู่ในระดับมาก ระดับ 3 หมายถึง วัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา อยู่ในระดับปานกลาง ระดับ 2 หมายถึง วัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา อยู่ในระดับน้อย ระดับ 1 หมายถึง วัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา อยู่ในระดับน้อยที่สุด

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินตามขั้นตอน ดังนี้ 1) ผู้วิจัยทำหนังสือถึงคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ผ่านประธานสาขาวิชาการบริหารการศึกษา เพื่อทำหนังสือขอความร่วมมือจากผู้อำนวยการสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ เพื่อขอความอนุเคราะห์และความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามจากโรงเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง 2) ผู้วิจัยดำเนินการจัดส่งแบบสอบถามด้วยตนเอง โดยนำหนังสือขอความอนุเคราะห์ เก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ถึงผู้อำนวยการสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลการทำวิจัย 3) รวบรวมข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของแบบสอบถามที่รับคืน และก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นอันดับต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูลและเกณฑ์การแปลความหมาย

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ผู้ให้ข้อมูลเป็นหน่วยวิเคราะห์ (unit of analysis) ประกอบด้วย ผู้อำนวยการสถานศึกษา รองผู้อำนวยการสถานศึกษาหรือหัวหน้าฝ่ายวิชาการ และครูผู้สอน ในสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ โดยการแยกการวิเคราะห์ข้อมูลตามลักษณะของเครื่องมือในการวิจัยเมื่อได้รับข้อมูลกลับคืนมาโดยมีขั้นตอน ดังนี้ 1) ผู้วิจัยนำแบบสอบถามทั้งหมดมารวบรวมเพื่อคัดเลือกแบบสอบถามที่สมบูรณ์ แล้วจัดระเบียบข้อมูล 2) ลงรหัสในแบบสอบถามและทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยโปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อคำนวณ ค่าทางสถิติ

ผลการวิจัย

เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย เรื่อง “สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบ 1) เพื่อศึกษาสังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ 2) เพื่อศึกษาวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ และ 3) เพื่อศึกษาสังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ เมื่อจำแนกตามสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถามในสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ โดยผู้วิจัยใช้แบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลกลุ่มตัวอย่างวิจัยเชิงคุณภาพและกลุ่มตัวอย่างวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยนำเสนอรายละเอียดของผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ตาราง 1 จำนวนและร้อยละข้องผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามข้อมูลทั่วไป (n=236)

ข้อที่	ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน(คน)	ร้อยละ
1.	**เพศ**		
	ชาย	116	49.15
	หญิง	120	50.85
	รวม	**236**	**100**
ข้อที่	**ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม**	**จำนวน(คน)**	**ร้อยละ**
2.	**อายุ**		
	ไม่เกิน 30 ปี	42	17.80
	31 - 40 ปี	83	35.17
	41 - 50 ปี	79	33.47
	51 ปีขึ้นไป	32	13.56
	รวม	**236**	**100**
3.	**ระดับการศึกษา**		
	ปริญญาตรี	87	36.86
	ปริญญาโท	133	56.36
	ปริญญาเอก	16	6.78
	รวม	**236**	**100**
4.	**ตำแหน่งหน้าที่**		

ข้อที่	ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน(คน)	ร้อยละ
	ผู้อำนวยการสถานศึกษา	59	25.00
	รองผู้อำนวยการสถานศึกษาหรือหัวหน้าฝ่ายวิชาการ	59	25.00
	ครูผู้สอน	118	50.00
	รวม	**236**	**100**
5.	**ประสบการณ์ในการทำงาน**		
	น้อยกว่า 5 ปี	63	26.69
	5 – 15 ปี	98	41.53
	16 - 25 ปี	52	22.03
	มากกว่า 25 ปี	23	9.75
	รวม	**236**	**100**
6.	**ขนาดสถานศึกษา**		
	ขนาดเล็ก (จำนวนนักเรียนไม่เกิน 400 คน)	88	37.29
	ขนาดกลาง (จำนวนนักเรียนไม่เกิน 800 คน)	52	22.03
	ขนาดใหญ่ (จำนวนนักเรียนไม่น้อยกว่า 800 คน)	96	40.68
	รวม	**236**	**100**

จากตารางที่ 1 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามทั้งสิ้น 236 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 120 คน คิดเป็นร้อยละ 50.85 และเพศชาย จำนวน 116 คน คิดเป็นร้อยละ 49.15 ใหญ่มีอายุ 31 - 40 ปี จำนวน 83 คน คิดเป็นร้อยละ 35.17 รองลงมา คือ อายุ 41 - 50 ปี จำนวน 79 คน คิดเป็นร้อยละ 33.47 อายุไม่เกิน 30 ปี จำนวน 42 คน คิดเป็นร้อย 17.80 และอายุ 51 ปีขึ้นไป จำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 13.56 ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาปริญญาโท จำนวน 133 คน คิดเป็นร้อยละ 56.36 รองลงมามีระดับการศึกษาปริญญาตรี จำนวน 87 คน คิดเป็นร้อยละ 36.86 และมีระดับการศึกษาปริญญาเอก จำนวน 16 คน คิดเป็นร้อยละ 6.78 ส่วนใหญ่มีตำแหน่งหน้าที่ ครูผู้สอน จำนวน 118 คน คิดเป็นร้อยละ 50.00 รองลงมา คือ ผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 59 คน คิเป็นร้อยละ 50 และรองผู้อำนวยการสถานศึกษา หรือหัวหน้าฝ่ายวิชาการ จำนวน 59 คน คิดเป็นร้อยละ 50 ส่วนใหญเป็นสถานศึกษาขนาดใหญ่ (จำนวนนักเรียนไม่น้อยกว่า 800 คน) จำนวน 96 คน คิดเป็นร้อยละ 40.68 รองลงมา คือ ขนาดเล็ก (จำนวนนักเรียนไม่เกิน 400 คน)จำนวน 88 คน คิดเป็นร้อยละ 37.29 และขนาดกลาง (จำนวนนักเรียนไม่เกิน 800 คน) จำนวน 52 คิดเป็นร้อยละ 22.03 ตามลำดับ

ตาราง 2 ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และระดับวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ ด้านเงื่อนไขแห่งความสำเร็จ (Y_6) (n=236)

ด้านเงื่อนไขแห่งความสำเร็จ (Y_6)		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1.	สถานศึกษามีการกำหนดวิสัยทัศน์และพันธกิจที่ชัดเจนและปฏิบัติได้จริง	4.74	0.48	มากที่สุด
2.	การบริหารจัดการทรัพยากรบุคคลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล	4.54	0.57	มากที่สุด
3.	ครูและบุคลากรมีความมุ่งมั่นร่วมกันในการทำงานเป็นทีมเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร	4.56	0.60	มากที่สุด
4.	สถานศึกษาส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพความก้าวหน้าของครูและบุคลากรอย่างต่อเนื่อง	4.56	0.55	มากที่สุด
5.	สถานศึกษามีการวางแผนและดำเนินงานอย่างเป็นระบบและตรวจสอบได้	4.63	0.58	มากที่สุด
6.	สถานศึกษาสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภายในและภายนอกเพื่อเสริมสร้างความสำเร็จ	4.63	0.53	มากที่สุด
รวม		**4.61**	**0.41**	**มากที่สุด**

จากตารางที่ 2 พบว่าวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ด้านเงื่อนไขแห่งความสำเร็จ ภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.61, S.D. = 0.41) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีคะแนนเฉลี่ยมากที่สุด คือ สถานศึกษามีการกำหนดวิสัยทัศน์และพันธกิจที่ชัดเจนและปฏิบัติได้จริง อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.74, S.D. = 0.48) รองลงมา คือ สถานศึกษาสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภายในและภายนอกเพื่อเสริมสร้างความสำเร็จ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.63, S.D. = 0.53) สถานศึกษามีการวางแผนและดำเนินงานอย่างเป็นระบบและตรวจสอบได้ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.53, S.D. = 0.58) สถานศึกษาส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพความก้าวหน้าของครูและบุคลากรอย่างต่อเนื่อง อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.56, S.D. = 0.55) ครูและบุคลากรมีความมุ่งมั่นร่วมกันในการทำงานเป็นทีมเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.56, S.D. = 0.60) และข้อที่มีคะแนนเฉลี่ยน้อยที่สุด การบริหารจัดการทรัพยากรบุคคลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล อยู่ในระดับมากที่สุด มีคะแนนอยู่ที่ ($\bar{X}$ = 4.54, S.D. = 0.57)

สรุปเนื้อความผลการวิจัยเรื่อง สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร (กลุ่มกรุงธนใต้) สามารถเรียงเป็นเนื้อความต่อเนื่องได้ดังนี้ครับจากการศึกษาพบว่า สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา ในภาพรวมอยู่ในระดับ มากที่สุด โดยด้านที่มีการปฏิบัติโดดเด่นที่สุดคือ ด้านอัตถจริยา ซึ่งผู้บริหารให้ความสำคัญกับการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมขององค์กร รองลงมาคือ ด้านปิยวาจา ที่เน้นการใช้ถ้อยคำสุภาพเหมาะสม และ ด้านสมานัตตตา ที่มุ่งสร้างบรรยากาศความสามัคคี ขณะที่ด้านทาน แม้จะมีค่าเฉลี่ยเป็นอันดับสุดท้ายแต่ยังอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเน้นที่ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการสนับสนุนการทำงานของบุคลากรเป็นหลักในส่วนของ วัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา พบว่าในภาพรวมอยู่ในระดับ มากที่สุด เช่นกัน โดยมี ด้านเงื่อนไขแห่งความสำเร็จ เป็นอันดับแรก ซึ่งสะท้อนถึงการมีวิสัยทัศน์และพันธกิจที่ชัดเจนและปฏิบัติได้จริง รองลงมาคือ ด้านลักษณะเด่นขององค์กร ที่มีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ และ ด้านภาวะผู้นำองค์กร เป็นอันดับสุดท้าย ซึ่งผู้บริหารโดดเด่นในเรื่องการกำหนดทิศทางการพัฒนาองค์กรได้อย่างเหมาะสมเมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์และอิทธิพล พบว่า สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารส่งผลโดยตรงต่อวัฒนธรรมองค์กร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยสามารถพยากรณ์วัฒนธรรมองค์กรได้ร้อยละ 77.6 ซึ่งตัวแปรที่มีอำนาจในการพยากรณ์หลักประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ด้านสมานัตตตา (ที่มีอิทธิพลส่งผลมากที่สุด) ตามด้วย ด้านปิยวาจา และ ด้านอัตถจริยา ตามลำดับ โดยสามารถเขียนเป็นสมการพยากรณ์ในรูปคะแนนมาตรฐานได้ว่า $\hat{Z} = .236(X_2) + .218(X_3) + .412(X_4)$

อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับสังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา (2) ศึกษาระดับวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา และ (3) วิเคราะห์อิทธิพลของสังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ โดยผลการวิจัยสามารถอภิปรายได้ดังนี้

ระดับสังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีระดับการปฏิบัติหลักสังคหวัตถุธรรมโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเฉพาะด้านอัตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์) ซึ่งมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมผู้นำที่มุ่งเน้นการให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน และอุทิศตนเพื่อประโยชน์ขององค์กรและบุคลากรอย่างเป็นรูปธรรม ผลดังกล่าวสะท้อนบทบาทของผู้บริหารในฐานะผู้นำเชิงจริยธรรมที่มิได้จำกัดอยู่เพียงการบริหารเชิงโครงสร้าง แต่ยังครอบคลุมถึงการสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกภายในองค์กร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุธรรมในบริบทการบริหารการศึกษา ที่เน้นการสร้างความศรัทธา ความร่วมมือ และความไว้วางใจภายในองค์กร (กัญญาณัฐ สิมสวัสดิ์, 2566; พระครูไพโรจน์กิจจาทร (สกุล สุภทฺโท), 2563) นอกจากนี้ การที่ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือและสนับสนุนบุคลากร ยังสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารที่ยึดหลักพุทธบูรณาการซึ่งมุ่งสร้างดุลยภาพระหว่างประสิทธิภาพการบริหารและความเป็นมนุษย์ในองค์กร (บรรณวัชร พลคำ, 2567)

ระดับวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเฉพาะด้านเงื่อนไขแห่งความสำเร็จที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด สะท้อนให้เห็นว่าสถานศึกษามีวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็ง มีการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน มีความร่วมมือในการปฏิบัติงาน และมีระบบคุณค่าที่ส่งเสริมความสำเร็จขององค์กรอย่างชัดเจน ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกันและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อประสิทธิผลของสถานศึกษา (จิราภรณ์ พงษ์พัง, 2565) อีกทั้งยังสอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบว่าวัฒนธรรมองค์กรที่มีความชัดเจนในด้านค่านิยมร่วม จะส่งผลเชิงบวกต่อประสิทธิภาพการบริหารและผลลัพธ์ทางการศึกษา (จินตนา ทายะ, 2565) ดังนั้น วัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษาในกลุ่มกรุงธนใต้จึงสะท้อนถึงการพัฒนาองค์กรเชิงระบบที่อาศัยทั้งภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วมของบุคลากรเป็นกลไกสำคัญ

อิทธิพลของสังคหวัตถุธรรมต่อวัฒนธรรมองค์กร

ผลการวิเคราะห์พบว่า สังคหวัตถุธรรมของผู้บริหาร ได้แก่ สมานัตตตา ปิยวาจา และอัตถจริยา สามารถร่วมกันพยากรณ์วัฒนธรรมองค์กรได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีอำนาจการพยากรณ์ร้อยละ 77.6

ผลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของผู้บริหารมีบทบาทโดยตรงต่อการกำหนดและหล่อหลอมวัฒนธรรมองค์กร โดยเฉพาะการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสม การสื่อสารเชิงบวก และการอุทิศตนเพื่อส่วนรวม ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการสร้างบรรยากาศองค์กรที่เอื้อต่อความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความผูกพันของบุคลากร ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารสถานศึกษาตามหลักสังคหวัตถุธรรมที่เน้นว่าพฤติกรรมของผู้นำเป็นปัจจัยกำหนดทิศทางของวัฒนธรรมองค์กรทั้งในเชิงค่านิยมและพฤติกรรมร่วมของบุคลากร (บรรณวัชร พลคำ, 2567; กัญญาณัฐ สิมสวัสดิ์, 2566)

ประเด็นที่ไม่พบอิทธิพลทางสถิติของ “ทาน”

ผลการวิจัยพบว่า “ทาน” ไม่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมองค์กรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อาจเนื่องมาจากพฤติกรรมการให้ในระดับปัจเจกบุคคลมีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเชิงจิตวิทยาสังคม แต่ยังไม่เพียงพอในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างวัฒนธรรมองค์กรโดยรวม ซึ่งต้องอาศัยระบบการบริหารจัดการที่เป็นทางการและความต่อเนื่องในระดับองค์กร กล่าวโดยสรุป การพัฒนาวัฒนธรรมองค์กรจำเป็นต้องอาศัยทั้งพฤติกรรมเชิงคุณธรรมของผู้นำควบคู่กับระบบการบริหารที่มีความเป็นเอกภาพ มิใช่เพียงการแสดงออกเชิงน้ำใจหรือการให้ในระดับบุคคลเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเชิงพุทธที่มองว่าการพัฒนาองค์กรต้องดำเนินควบคู่ทั้งมิติพฤติกรรมและโครงสร้างอย่างสมดุล

สรุป

ผลการวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า สังคหวัตถุธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในมิติของสมานัตตตา ปิยวาจา และอัตถจริยา มีบทบาทเชิงโครงสร้างและเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการหล่อหลอมและเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรของสถานศึกษาในบริบทการบริหารการศึกษาไทยร่วมสมัย ทั้งนี้ ผลการวิเคราะห์เชิงลึกชี้ให้เห็นว่าองค์ประกอบทั้งสามดังกล่าวมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นคุณลักษณะเชิงพฤติกรรมรายบุคคลของผู้นำหรือบุคลากรทางการศึกษาเท่านั้น หากแต่มีลักษณะเป็น “กลไกทางสังคมเชิงบรรทัดฐาน” (normative social mechanism) ที่ช่วยกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และระบบการสื่อสารภายในองค์กรอย่างเป็นระบบ มีนัยสำคัญทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติอย่างลึกซึ้ง ในเชิงทฤษฎี ผลการศึกษาได้ขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงพุทธบูรณาการ (Buddhist-integrated leadership) โดยชี้ให้เห็นว่าสังคหวัตถุธรรมสามารถทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดเชิงโครงสร้างในการอธิบายพฤติกรรมผู้นำและวัฒนธรรมองค์กรได้อย่างเป็นระบบ มิใช่เพียงแนวคิดเชิงจริยธรรมในระดับปัจเจกเท่านั้น ในเชิงปฏิบัติ ผลการศึกษานี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาในบริบทไทยอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการออกแบบนโยบายและกลไกการพัฒนาภาวะผู้นำที่เน้นการเสริมสร้างสมานัตตตา ปิยวาจา และอัตถจริยาเป็นแกนกลางของการพัฒนาองค์กร

ดังนั้น สังคหวัตถุธรรมจึงมิได้เป็นเพียงหลักธรรมทางศาสนา หากแต่สามารถถูกตีความใหม่ในฐานะ “ทุนทางวัฒนธรรมเชิงจริยธรรม” ที่มีศักยภาพในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบขององค์กรทางการศึกษาให้มีความยั่งยืน มีความเป็นมนุษย์ และสอดคล้องกับบริบทสังคมไทยร่วมสมัยอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการปฏิบัติ

1. ผู้บริหารสถานศึกษา ควรส่งเสริมบทบาทของผู้บริหารในเชิงสังคหวัตถุธรรมอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะด้านสมานัตตตา ปิยวาจา และอัตถจริยา เพื่อสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อความร่วมมือการทำงานเป็นทีม และความยั่งยืนของการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน

2. สำนักงานการศึกษาหรือสำนักงานเขต ควรจัดอบรมและสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในการบริหารจัดการสำหรับผู้บริหารโรงเรียน สร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเผยแพร่แนวปฏิบัติที่ดีในการสร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงบวก

3. สถานศึกษา ควรสนับสนุนการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารในเชิงปฏิบัติ เช่น การจัดกิจกรรม PLC (Professional Learning Community) ด้านการบริหารคุณธรรม การสร้างความผูกพันของบุคลากร และการพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา

4. ผู้นำองค์กร ควรสร้างระบบและบรรยากาศการทำงานที่โปร่งใส มีการสื่อสารสองทาง เปิดโอกาสให้บุคลากรทุกฝ่ายแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้และการพัฒนาต่อเนื่อง

5. ควรมีระบบประเมินสังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารและวัฒนธรรมองค์กร อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนพัฒนาผู้บริหารและบุคลากรอย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาปัจจัยอื่นที่อาจส่งผลต่อสังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารและวัฒนธรรมองค์กรในบริบทของโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร กลุ่มกรุงธนใต้ เช่น ปัจจัยด้านโครงสร้างองค์กร ทรัพยากรบุคคล และเทคโนโลยีสารสนเทศ

2. ควรทำการศึกษาเชิงคุณภาพเชิงลึกเพื่อให้เข้าใจบทบาทของผู้บริหารในการสร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงบวก และวิธีการประยุกต์ใช้สังคหวัตถุธรรมในบริบทการปฏิบัติจริงของโรงเรียน

3. ควรศึกษาผลกระทบของสังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน และความพึงพอใจของครู เพื่อสร้างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่สามารถนำไปปรับใช้ในระดับโรงเรียนและเขตพื้นที่การศึกษาได้

4. ควรศึกษาการเปรียบเทียบสังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารและวัฒนธรรมองค์กรระหว่างกลุ่มโรงเรียนขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ เพื่อประเมินความแตกต่างและพัฒนากลยุทธ์การบริหารจัดการตามบริบทของแต่ละประเภทสถานศึกษา

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา. (2544). *สารานุกรมไทย ฉบับเยาวชน เล่ม 4*. กรุงเทพฯ: พระบรมมหาราชวัง, 38.

กัญญาณัฐ สิมสวัสดิ์. (2566). *การบริหารงานสังคหวัตถุธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา: ผลกระทบต่อ วัฒนธรรมองค์กร*. วารสารการบริหารการศึกษา, 12(1), 23–37.

จินตนา ทายะ. (2565). *วัฒนธรรมองค์กรกับองค์กรแห่งการเรียนรู้ของสถานศึกษาสังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 1*. วิทยานิพนธ์การศึกษาครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.

จิราภรณ์ พงษ์พัง. (2565). *วัฒนธรรมองค์กรกับประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษานครปฐมเขต 2*. วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา แผน ก แบบ ก2 , บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นิติพล ภูตะโชติ. (2560). *พฤติกรรมองค์การและการพัฒนาองค์การ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บรรณวัชร พลคำ. (2567). การบริหารวิทยาลัยอาชีวศึกษาตามหลักสังคหวัตถุ 4 นักวิชาการอิสระ. วารสาร *มจร เพชรบุรี ปริทรรศน์*, *7*(3), 218.

พระครูไพโรจน์กิจจาทร (สกุล สุภทโท). (2563). การพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาตามหลักสังคหวัตถุ 4 สำหรับโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดกรุงเทพมหานคร. *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,* 7(2).

พุทธทาสภิกขุ. (2525). *สังคหวัตถุ 4 และหลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกัน.* สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ.

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร). (2541*). หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคม.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579.* กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

Brown, M. E., & Treviño, L. K. (2006). Ethical leadership: A review and future directions. *The Leadership Quarterly*, 17(6), 595–616. https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2006.10.004

Senge, P. M. (1990). *The fifth discipline: The art and practice of the learning organization. New* York: Doubleday.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Development Of a Phenomenon-Based Learning Manual for Master's Degree Students in Social Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Sawan Campus

การพัฒนาคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานสำหรับนิสิตปริญญาโท สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

Chaowarit Jongkatkorn[1*]
เชาวฤทธิ์ จงเกษกรณ์[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Chaowarit Jongkatkorn*
เชาวฤทธิ์ จงเกษกรณ์
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Sawan Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
Email: jchaowarit@gmail.com

คำสำคัญ:
การพัฒนาคู่มือ, การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน, สาขาวิชาสังคมศึกษา

Keywords:
Model Development, School Administration Model, Management for Success

Article history:
Received: 31/01/2026
Revised: 20/02/2026
Accepted: 20/03/2026
Available online: 28/04/2026

How to Cite:
Jongkatkorn, C. (2026). Development Of a Phenomenon-Based Learning Manual for Master's Degree Students in Social Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Sawan Campus. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 222-238.

ABSTRACT

This research aimed to: 1) the development of a Phenomenon-Based Learning manual for master's degree students in social studies; (2) to evaluate the Phenomenon-Based Learning management competency of master's degree students in social studies; and (3) to assess the satisfaction of master's degree students in social studies with the Phenomenon-Based Learning manual. The population comprised 15 master's degree students in social studies at Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhonsawan Campus, who were enrolled in Course Philosophy of Education with Curriculum Development, Social Studies Learning Management, and Classroom Management during the second semester of the 2024 academic year. Participants were selected using a purposive sampling method. The instruments utilized in this study included the Phenomenon-Based Learning Management Manual, accompanying lesson plans, an evaluation form designed to assess Phenomenon-Based Learning design competency, an academic achievement test, and a satisfaction questionnaire.

The research follow: 1) The manual was evaluated to be at the highest level of appropriateness and demonstrated an efficiency ratio of 87.51/82.67, which exceeded the established criteria 2) The master's degree students in social studies who utilized the Phenomenon-Based Learning Management Manual

demonstrated an increase in their knowledge and understanding of PBL management, reflecting an improvement of 70.37%. 3) Master's degree students in social studies at Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhonsawan Campus, expressed satisfaction at the highest level.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานสำหรับนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ 2) ประเมินความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานของนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ และ 3) ประเมินความพึงพอใจของนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ต่อคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน ประชากร ได้แก่ นิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ ปีการศึกษา 2567 จำนวน 15 คน ที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาปรัชญาการศึกษากับการพัฒนาหลักสูตรการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาและการจัดการชั้นเรียน ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2567 ด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ คู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน แผนการจัดการเรียนการสอนประกอบการใช้คู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน แบบประเมินความสามารถในการออกแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และแบบประเมินความพึงพอใจสถิติที่ใช้ ได้แก่ เครื่องมือวัดผลวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้คะแนนเฉลี่ยของคะแนนสอบก่อนเรียนและหลังเรียน ค่าเฉลี่ยส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ร้อยละ และใช้ค่าดัชนีประสิทธิผล

ผลการวิจัย พบว่า 1) คู่มือมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด และมีประสิทธิภาพเท่ากับ 87.51/82.67 สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด 2) นิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษาที่เรียนโดยคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน มีความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานเพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 70.37 และ 3) นิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์มีความพึงพอใจของต่อคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน โดยภาพรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด

บทนำ

การศึกษามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาปัจเจกบุคคลอันเป็นกำลังสำคัญในการนำไปสู่ การพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการเมืองการปกครอง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างราดเร็วในยุคโลกาภิวัตน์ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาคนของประเทศให้มีศักยภาพ และบุคคลที่มี

บทบาทสำคัญยิ่งกว่าต่อวงการศึกษา คือ “ครู” ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยขับเคลื่อน ให้วงการศึกษาดำเนินไปในทิศทางหรือเป้าหมายที่กำหนด รวมทั้งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้เป็นผู้ที่มีความรู้และทักษะขั้นสูงเหมาะสมสอดคล้องกับเศรษฐกิจฐานความรู้สำหรับการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือการศึกษาขั้นมหาวิทยาลัยในปัจจุบันที่มีการขยายตัวกว้างขวางขึ้น เพื่อการผลิตนักวิชาชีพชั้นสูงสาขาต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศก็ยังเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญ และจากที่คณะกรรมการระหว่างประเทศด้านการศึกษาเพื่อศตวรรษที่ 21 (เลขาธิการสภาการศึกษา, 2562) ได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์วิสัยทัศน์และมุมมองของนักคิดและผู้นำทางการศึกษาจากทั่วโลก และนำเสนอสี่เสาหลักทางการศึกษาว่าการจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จในศตวรรษหน้าจะต้องเป็นการศึกษาให้เกิดการเรียนรู้ 4 แบบ ซึ่งต้องดำเนินไปตลอดชีวิต ได้แก่ การเรียนเพื่อรู้ (Learning to Know) การเรียนรู้เพื่อที่จะปฏิบัติจริง (Learning to Do) การเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกัน (Learning to Together) และการเรียนรู้เพื่อชีวิต (Learning to Be)

แนวโน้มคุณลักษณะของครูไทยในทศวรรษหน้าพบว่า ความสามารถทางวิชาชีพครูประการหนึ่งคือความสามารถในการจัดการเรียนรู้ (Learning Management) ได้แก่ ความสามารถในการวิเคราะห์หลักสูตร ความสามารถในการกำหนดผลการเรียนรู้ ความสามารถในการออกแบบการเรียนรู้โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ มีความเชี่ยวชาญวิชาที่สอนทั้งเนื้อหาและเทคนิคการสอนความสามารถในการสอน โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นผู้จัดการ สร้างเครือข่ายให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ทั้งในและนอกสถานศึกษา เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เป็นผู้ที่ร่วมเรียนรู้กับผู้เรียนทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นผู้ที่มีความสามารถสอนให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองและสามารถใช้กระบวนการวิจัยมาช่วยในการสอน (เจริญวิชญ์ สมพงษ์ธรรม และคณะ, 2553) นอกจากนี้ยังพบว่า เมื่อนักศึกษาครูสำเร็จการศึกษาออกไปประกอบวิชาชีพเป็นครูใหม่ในสถานศึกษา พบว่า ครูใหม่พยายามเรียนรู้เทคนิคการสอนและการจัดการเรียนการสอนรวมทั้งเรียนรู้ประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนโดยมองการเขียนตำราปรุงอาหารที่จะมีรายละเอียดในประเด็นปลีกย่อย มีลักษณะการเรียนรู้ที่เป็นการเลียนแบบหรือการทำตามคำแนะนำของบุคคลอื่น โดยให้ความสนใจกับเนื้อหาวิชาหรือการถ่ายทอดเนื้อหา (Randall & Thornton, 2001) ประกอบกับจากผลงานวิจัยยังพบอีกว่า นักศึกษาครูและครูใหม่ไม่เข้าใจทฤษฎีการเรียนรู้ เทคนิคการสอน การวัดและประเมินผลและปรัชญาการศึกษา ทำให้ไม่สามารถเลือกวิธีเหมาะสมกับผู้เรียนได้ ไม่สามารถเชื่อมโยงทฤษฎีที่เรียนไปสู่การปฏิบัติการสอนจริงในบริบทของห้องเรียน และมีความวิตกกังวลในการจัดการเรียนการสอน (Richert, 1990) ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียน (ทิศนา แขมมณี, 2554) พบว่าครูในสถานศึกษาขาดแนวทางและกระบวนการออกแบบ การเรียนการสอน ซึ่งส่งผลกระทบให้ครูไม่สามารถเขียนแผนการจัดการเรียนรู้เชิงรุกได้ ครูยังต้องการความรู้และทักษะ สภาพการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นจนกลายเป็นปัญหาลูกโซ่จากนักศึกษาครู ครูใหม่ ตลอดจนข้าราชการครูในสถานศึกษา ซึ่งเป็นสภาวะวิกฤตแห่งคุณภาพครูที่ส่งผลต่อวิชาชีพครูดังเช่นปัจจุบัน

การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาโดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานสำหรับห้องเรียนแบบไฮบริด เป็นการเรียนรู้แบบบูรณาการในวิชาสังคมศึกษาการสอนที่สัมพันธ์เชื่อมโยงความคิดรวบยอดจากหลาย ๆ สถานการณ์เข้า

ด้วยกัน ที่สำคัญที่สุดคือช่วยให้เกิดการสร้างองค์ความรู้ การถ่ายโอนความรู้ แบบบูรณาการจะช่วยให้ผู้เรียนเชื่อมโยงสิ่งที่เรียนเข้ากับชีวิตจริงได้และในทางกลับกันก็จะสามารถเชื่อมโยงเรื่องของชีวิตจริงภายนอกห้องเรียนเข้ากับสิ่งที่เรียนได้ (เชาวฤทธิ์ จงเกษกรณ์, 2564) เมื่อเกิดการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรน่า (COVID-19) การเรียนการสอนในห้องเรียน (Onsite) จึงต้องมีการปรับรูปแบบใหม่เพื่อลดความเสี่ยงต่อการติดเชื้อ และสถานการณ์ดังกล่าวการที่จะต้องออกแบบห้องเรียนยุคใหม่ให้ตอบโจทย์การเรียนการสอนในยุคถัดไป (Next Normal) นั้น ก็สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “รูปแบบการจัดเรียนการสอนที่ทำให้เกิดการเรียนแบบมีปฏิสัมพันธ์ที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนากระบวนการคิดวิเคราะห์ ความสามารถในการสื่อสาร การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ตลอดจนการทำงานเป็นทีม การเรียนรู้ร่วมกัน และการสร้างความรู้ใหม่ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลโลก (Global Citizen) ที่สามารถดำรงตนในโลกศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จ” (Chantem, 2022)

จากสภาพการณ์ปัจจุบันและปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยเล็งเห็นความสำคัญของการส่งเสริมความสามารถในการออกแบบการเรียนการสอนของนักศึกษาสาขาวิชาสังคมศึกษาโดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน ซึ่งเป็นการจัดการเรียนรู้เชิงรุกที่บูรณาการในวิชาสังคมศึกษา การสอนที่สัมพันธ์เชื่อมโยงความคิดรวบยอดจากหลาย ๆ สถานการณ์เข้าด้วยกัน ที่สำคัญที่สุดคือช่วยให้เกิดการสร้างองค์ความรู้ การถ่ายโอนความรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบบูรณาการจะช่วยให้ผู้เรียนเชื่อมโยงสิ่งที่เรียนเข้ากับชีวิตจริงได้และในทางกลับกันก็จะสามารถเชื่อมโยงเรื่องของชีวิตจริงภายนอกห้องเรียนเข้ากับสิ่งที่เรียนได้ จากความสำคัญและปญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะจัดทำคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานสำหรับนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ ในการพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมความสามารถในการออกแบบการเรียนการสอนของนักศึกษาสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ให้เกิดคุณลักษณะของครูที่มีคุณภาพในวงการวิชาชีพต่อไป

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน

การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon-Based Learning: PhenoBL) ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในฐานะแนวทางการจัดการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมที่มุ่งเน้นการบูรณาการองค์ความรู้ผ่านบริบทของโลกจริง โดยใช้ “ปรากฏการณ์” เป็นจุดตั้งต้นในการกระตุ้นการเรียนรู้ของผู้เรียน แนวคิดดังกล่าวมีรากฐานสำคัญจากการปฏิรูปการศึกษาของประเทศฟินแลนด์ ซึ่งให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และการพัฒนาองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงกับสถานการณ์จริงในชีวิตประจำวัน (Pibool & Suthasinobol, 2021) การเรียนรู้ในลักษณะนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการถ่ายทอดเนื้อหาเชิงวิชาการ แต่เน้นให้ผู้เรียนสร้างความเข้าใจผ่านกระบวนการสืบค้น การตั้งคำถาม และการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบในลักษณะสหวิทยาการ (Jongyung, 2025; Kongrat, 2024) ลักษณะสำคัญของการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิด PhenoBL

สะท้อนถึงการเป็นการเรียนรู้แบบองค์รวมที่เชื่อมโยงศาสตร์หลายสาขาเข้าด้วยกัน โดยมีการใช้สถานการณ์หรือปรากฏการณ์จริงเป็นฐานในการเรียนรู้ ควบคู่กับการส่งเสริมทักษะการคิดขั้นสูง การเรียนรู้แบบร่วมมือ และการสะท้อนคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Chaiwon & Nugultham, 2021; Bubpamas & Songserm, 2024) กระบวนการเรียนรู้มักดำเนินไปอย่างเป็นลำดับ ตั้งแต่การสำรวจปรากฏการณ์ การตั้งคำถาม การสืบค้นข้อมูล การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ไปจนถึงการสังเคราะห์องค์ความรู้และการประเมินผล ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเอื้อต่อการพัฒนาความสามารถในการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ (Niyomphon et al., 2023) ทั้งนี้ งานวิจัยจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า PhenoBL ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีความหมาย เนื่องจากผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้กับประสบการณ์จริง และนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทที่หลากหลายได้อย่างเหมาะสม (Kongrat, 2024; Insan, 2025)

ทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์นิยม

ในเชิงทฤษฎี แนวคิด PhenoBL มีความสอดคล้องอย่างใกล้ชิดกับทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์นิยม (Constructivism) ซึ่งมองว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ขึ้นด้วยตนเองผ่านประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้เรียนในฐานะผู้สร้างความหมาย มากกว่าผู้รับสารจากผู้สอน โดยผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (facilitator) ที่ช่วยสนับสนุนและกระตุ้นกระบวนการคิดของผู้เรียน (Manowaluilou et al., 2022) ภายใต้กรอบแนวคิดดังกล่าว การเรียนรู้เกิดขึ้นจากการลงมือปฏิบัติจริง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และการเชื่อมโยงความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของการจัดการเรียนรู้แบบ PhenoBL ที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นของผู้เรียน (Chotchuang et al., 2025)

แนวคิดสมรรถนะครูและการจัดการเรียนรู้

การพัฒนาสมรรถนะของครูในการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิด PhenoBL ถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการจัดการเรียนรู้ งานวิจัยในบริบทของประเทศไทยสะท้อนให้เห็นว่าการนำ PhenoBL มาใช้สามารถส่งเสริมสมรรถนะของครูในด้านการออกแบบการเรียนรู้เชิงบูรณาการ การจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับสถานการณ์จริง และการส่งเสริมทักษะการคิดขั้นสูงของผู้เรียนได้อย่างมีนัยสำคัญ (Manowaluilou et al., 2022; Bubpamas & Songserm, 2024) อีกทั้งยังช่วยพัฒนาความสามารถในการจัดการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความแตกต่างระหว่างบุคคล และสนับสนุนการเรียนรู้เชิงรุก ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของการศึกษายุคใหม่ (Chotchuang et al., 2025)

ความพึงพอใจในการเรียนรู้

ในด้านผลลัพธ์ของการเรียนรู้ ความพึงพอใจของผู้เรียนถือเป็นตัวชี้วัดสำคัญที่สะท้อนถึงคุณภาพและประสิทธิภาพของการจัดการเรียนรู้ โดยเฉพาะในงานวิจัยเชิงพัฒนา ซึ่งมักพิจารณาร่วมกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและสมรรถนะของผู้เรียน งานวิจัยที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า การจัดการเรียนรู้ตามแนวคิด PhenoBL ส่งผลให้ผู้เรียนมีระดับความพึงพอใจในระดับสูง เนื่องจากรูปแบบการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ และสามารถเชื่อมโยงเนื้อหาการเรียนรู้กับบริบทชีวิตจริงได้อย่างชัดเจน (Kongrat, 2024; Niyomphon et al., 2023) นอกจากนี้ การผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ เข้ากับการจัดการเรียนรู้แบบ PhenoBL ยังช่วยยกระดับประสบการณ์การเรียนรู้ และเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดการเรียนรู้ในภาพรวม (Insan, 2025)

โดยสรุป แนวคิดการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานไม่เพียงแต่เป็นแนวทางที่สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ร่วมสมัย หากยังเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ทั้งในด้านการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการเรียนรู้อย่างมีความหมาย ตลอดจนเป็นแนวทางในการพัฒนาสมรรถนะของครูและยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาในบริบทปัจจุบันอย่างมีประสิทธิภาพ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

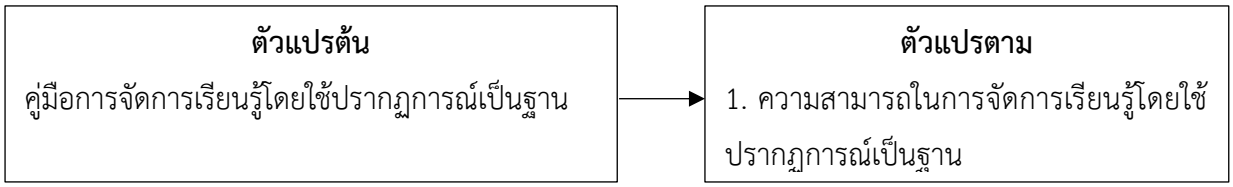

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน
2. เพื่อประเมินความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน
3. เพื่อประเมินความพึงพอใจต่อคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน

สมมติฐานการวิจัย

1. คู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด
2. นิสิตมีความสามารถในการจัดการเรียนรู้หลังใช้คู่มือสูงกว่าก่อนใช้
3. นิสิตมีความพึงพอใจต่อคู่มือในระดับสูง

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัย แบบวิจัยและพัฒนา (Research and Development) มีรายละเอียดการดำเนินการศึกษา ดังนี้

1. ประชากร ได้แก่ นิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ จำนวน 15 คน ที่ลงทะเบียนเรียนวิชา 623101 ปรัชญาการศึกษากับการพัฒนาหลักสูตรการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาและการจัดการชั้นเรียน ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2567 ด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มีดังนี้

1. คู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน
2. แผนการจัดการเรียนการสอน
3. แบบประเมินความสามารถการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน
4. แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
5. แบบประเมินความพึงพอใจ

การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

กระบวนการพัฒนาเครื่องมือและวิจัยการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon-Based Learning) มีดังนี้ 1. การพัฒนาเครื่องมือการสอนคู่มือการเรียนรู้ สร้างผ่านการศึกษาเอกสารและให้ผู้ทรงคุณวุฒิ 9 คนประเมิน ซึ่งผลประเมินอยู่ในระดับ "มากที่สุด"แผนการจัดการเรียนรู้ มี 8 แผน (15 ชั่วโมง) ผ่านการตรวจสอบค่าความสอดคล้อง (IOC) และทดลองใช้ (Try Out) โดยเน้นการใช้คำถามกระตุ้น คลิปวิดีโอและสถานการณ์ปัจจุบัน (Hot Issue) เพื่อเร้าความสนใจ 2. เครื่องมือการวัดและประเมินผลแบบประเมินความสามารถ ใช้เกณฑ์ Rubrics 5 ด้าน (30 ข้อ) เพื่อวัดทักษะการออกแบบการสอนของนิสิตแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ เป็นข้อสอบปรนัย 5 ตัวเลือก (40 ข้อ) มีค่าความยากง่าย 0.50 - 0.80 และค่าความเชื่อมั่นรวมที่ 0.77แบบประเมินความพึงพอใจ ใช้มาตรประมาณค่า 5 ระดับ (Likert Scale) 3. วิธีการดำเนินงานและวิเคราะห์ข้อมูลการเก็บข้อมูล เริ่มจากปฐมนิเทศ 1 ชม. สอนจริง 15 ชม. และสังเกตพฤติกรรมพร้อมบันทึกหลังการสอน สถิติที่ใช้ ใช้ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ($S.D.$) การหาประสิทธิภาพ (E_1/E_2) ดัชนีประสิทธิผล (E.I.) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ปฐมนิเทศนิสิตเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานพร้อมกับการปฐมนิเทศของกระบวนวิชาใช้เวลา 1 ชั่วโมง จากนั้นดำเนินการจัดการเรียนการสอนตามแผนการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานจำนวน 6 แผน ใช้เวลาทั้งหมด 15 ชั่วโมง

2. ศึกษาผลที่ได้เกิดขึ้นจากการการพัฒนาคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน โดยการสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของนิสิตในระหว่างการจัดการเรียนการสอนแล้วจดบันทึกในแบบบันทึกหลังการสอนหลังการเรียนทุกแผน

3. ประเมินความสามารถในการออกแบบการเรียนการสอนของนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ภายหลังเสร็จสิ้นแผนการจัดการเรียนการสอนที่ 6 จากการมอบหมายให้นิสิตวางแผนและออกแบบการเรียนการสอนโดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน แล้วเขียนแผนการจัดการเรียนรู้ เวลา 1 - 2 ชั่วโมง และสร้างเงื่อนไข โดยการกำหนดสาระและระดับชั้นที่สอนแตกต่างกันในแต่ละบุคคล จากนั้นส่งแผนการจัดการเรียนรู้พร้อมทั้งนำเสนอหน้าชั้นเรียน ผู้สอนประเมิน โดยการตรวจแผนการจัดการเรียนรู้ประกอบกับการนำเสนอเหตุผลสนับสนุน และซักถามตามประเด็นที่ต้องการและให้ได้ข้อมูลประกอบการประเมินเพิ่มเติมจนครบทุกองค์ประกอบ

ผลการวิจัย

1. ผลการพัฒนาคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานสำหรับนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ มีดังนี้

ตารางที่ 1 ผลการประเมินความเหมาะสมของคู่มือ

ที่	องค์ประกอบ	ระดับความเหมาะสม		ความหมาย
		$\bar{X}$	S.D.	
1	ด้านองค์ประกอบของคู่มือ	4.76	.75	มากที่สุด
2	ด้านองค์ประกอบของแผนการจัดการเรียนรู้	4.61	.70	มากที่สุด
3	ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้	4.58	.69	มากที่สุด
4	ด้านการวัดและการประเมินผล	4.69	.59	มากที่สุด
เฉลี่ยรวมทุกด้าน		**4.66**	**.68**	**มากที่สุด**

จากตารางที่ 1 ผลการประเมินความเหมาะสมของคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน พบว่า ภาพรวมของคู่มือมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$ = 4.66, S.D. = .68) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าคู่มือที่พัฒนาขึ้นสามารถตอบสนองต่อการนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้สำหรับนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านองค์ประกอบของคู่มือมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{x}$ = 4.76, S.D. =

.75) แสดงให้เห็นว่าคู่มือมีโครงสร้าง เนื้อหา และการจัดลำดับสาระที่ชัดเจน ครบถ้วน และเอื้อต่อการนำไปใช้จริง ซึ่งอาจเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ผู้สอนสามารถทำความเข้าใจและประยุกต์ใช้แนวทางการจัดการเรียนรู้ได้อย่างเป็นระบบ

รองลงมา คือ ด้านการวัดและการประเมินผล ($\bar{x}$ = 4.69, S.D. = .59) สะท้อนว่าคู่มือมีแนวทางการประเมินที่ชัดเจน สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ และสามารถใช้วัดผลลัพธ์การเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ค่อนข้างต่ำยังบ่งชี้ว่าผู้ประเมินมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน

ในขณะที่ด้านองค์ประกอบของแผนการจัดการเรียนรู้ ($\bar{x}$ = 4.61, S.D. = .70) และด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ($\bar{x}$ = 4.58, S.D. = .69) แม้จะมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่าด้านอื่นเล็กน้อย แต่ยังคงอยู่ในระดับมากที่สุด สะท้อนว่ากิจกรรมและแผนการจัดการเรียนรู้มีความเหมาะสมและสามารถนำไปใช้ได้จริง อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยดังกล่าวอาจบ่งชี้ถึงโอกาสในการพัฒนาเพิ่มเติม เช่น การออกแบบกิจกรรมให้มีความหลากหลายหรือสอดคล้องกับบริบทของผู้เรียนมากยิ่งขึ้น

ตารางที่ 2 ผลการหาประสิทธิภาพของประสิทธิภาพของคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน

รายการประเมิน	**เกณฑ์ 80/ 80**	
	E_1	E_2
คู่มือการจัดการเรียนรู้ โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน	87.51	82.67

จากตารางที่ 2 ค่าประสิทธิภาพของคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานสำหรับนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ ตามเกณฑ์ 80/80 มีค่า 87.51/82.67 สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด

2. ผลการประเมินความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานสำหรับนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ มีดังนี้ ผลการประเมินความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน

ตารางที่ 3 ผลการประเมินความรู้ความเข้าใจของนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษาที่เรียนโดยคู่มือ การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน

จำนวนผู้เรียน	คะแนนเต็ม	ผลรวมคะแนน		E.I.
		ร้อยละของผลรวมของคะแนนก่อนเรียน	ร้อยละของผลรวมของคะแนนหลังเรียน	
15	40	41.50	82.67	0.7037

จากตารางที่ 3 ผลการประเมินความรู้ความเข้าใจของนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษาที่เรียนโดยคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน จากการทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนคะแนนเต็ม 40 คะแนน ร้อยละของผลรวมของคะแนนก่อนเรียน เท่ากับ 41.50 คะแนน ร้อยละของผลรวมของคะแนนหลังเรียน เท่ากับ 82.67 คะแนน เมื่อคำนวณโดยใช้สูตรดัชนีประสิทธิผล (E.I.) ได้เท่ากับ 0.7037 หมายความว่านิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษาที่เรียนโดยคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน มีความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานเพิ่มขึ้น 0.7037 หรือคิดเป็นร้อยละ 70.37 ผลการประเมินความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน

ตารางที่ 4 สรุปคะแนนประเมินความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน

คนที่	ประเด็นการประเมินด้านที่					รวมคะแนน (150)	ระดับคุณภาพ
	1	2	3	4	5		
1	28	23	35	20	27	**133**	**4**
2	30	24	36	22	28	**140**	**5**
3	27	22	35	20	28	**132**	**4**
4	30	23	37	22	28	**140**	**5**
5	27	22	35	21	29	**134**	**4**
6	30	24	35	19	28	**136**	**5**
7	30	24	32	18	27	**131**	**4**
8	30	23	37	21	26	**137**	**5**
9	29	23	33	20	26	**131**	**4**
10	30	23	34	20	29	**136**	**5**
11	27	22	37	20	29	**135**	**5**
12	30	24	37	21	29	**141**	**5**

13	30	24	33	20	28	**135**	**5**
14	29	22	39	24	28	**142**	**5**
15	23	19	36	19	29	**126**	**4**

จากตารางที่ 4 สรุปคะแนนประเมินความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานของนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ พบว่า นิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ มีความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์อยู่ในระดับคุณภาพ 5 ดีมาก จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 60.00 และมีความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์อยู่ในระดับคุณภาพ 4 ดี จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 40.00 ผลการประเมินความพึงพอใจของนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ต่อคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน

ตารางที่ 5 ผลการประเมินความพึงพอใจต่อคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน

ที่	องค์ประกอบ	ระดับความเหมาะสม		ความหมาย
		$\bar{X}$	S.D.	
1	เนื้อหามีระดับความยากง่านที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้	4.79	.71	มากที่สุด
2	เนื้อหาเหมาะสมต่อการเป็นครูสังคมศึกษา	4.87	.89	มากที่สุด
3	กิจกรรมช่วยให้นิสิตได้วิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ	4.70	.82	มากที่สุด
4	กิจกรรมช่วยให้นิสิตเข้าใจเนื้อหา	4.64	.51	มากที่สุด
5	กิจกรรมช่วยให้นิสิตเข้าใจการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน	4.67	.83	มากที่สุด
6	กิจกรรมช่วยส่งเสริมให้นิสิตเกิดกระบวนการสืบเสาะ	4.75	.72	มากที่สุด
7	กิจกรรมช่วยให้นิสิตเกิดทักษะการสร้างองค์ความด้วยตนเอง	4.69	.62	มากที่สุด
8	กิจกรรมช่วยกระตุ้นให้นิสิตได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้	4.78	.76	มากที่สุด
9	มีการใช้สื่อ/แหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย	4.76	.81	มากที่สุด
10	มีวิธีการวัดและประเมินผลที่หลากหลายและประเมินตามสาพจริง	4.81	.68	มากที่สุด
11	มีเกณฑ์การประเมินผลที่ชัดเจนและยุติธรรม	4.69	.92	มากที่สุด
12	คู่มือช่วยให้นิสิตออกแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน	4.87	.74	มากที่สุด
	เฉลี่ยรวม	**4.75**	**.75**	**มากที่สุด**

จากตารางที่ 5 ผลการประเมินความพึงพอใจของนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ต่อคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน พบว่าโดยภาพรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด

อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) พัฒนาคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon-based Learning: PhBL) (2) ประเมินความสามารถในการจัดการเรียนรู้ของนิสิต และ (3) ประเมินความพึงพอใจต่อคู่มือ ผลการวิจัยสามารถอภิปรายตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

การพัฒนาคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน

ผลการวิจัยพบว่า คู่มือที่พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด และมีประสิทธิภาพเท่ากับ 87.51/82.67 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนด (80/80) สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการพัฒนาคู่มือมีความเป็นระบบและสอดคล้องกับหลักการออกแบบการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ข้อค้นพบดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่าการพัฒนาคู่มือครั้งนี้ได้ดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน ตั้งแต่การสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การออกแบบโครงสร้างเนื้อหา การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับแนวคิดปรากฏการณ์เป็นฐาน ตลอดจนการตรวจสอบคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญ (connoisseurship) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ช่วยยกระดับความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (content validity) และความเหมาะสมของเครื่องมือ ผลดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของไพบูลย์ ลิ้มมณี (2558) พัชทิชา กุลสุวรรณ์ (2558) และวุฒิศักดิ์ บุญแน่น (2558) ที่พบว่าคู่มือหรือชุดการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นโดยใช้กระบวนการอย่างเป็นระบบและผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ จะมีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนด ทั้งนี้อาจสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการออกแบบการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และการบูรณาการเนื้อหากับสถานการณ์จริง ซึ่งเป็นแกนสำคัญของแนวคิด PhBL นอกจากนี้ประสิทธิภาพของคู่มือยังสะท้อนให้เห็นว่าการนำ “ปรากฏการณ์” มาเป็นบริบทในการเรียนรู้ช่วยให้เนื้อหามีความหมาย (meaningful learning) และเอื้อต่อการเชื่อมโยงองค์ความรู้ข้ามศาสตร์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

ความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน

ผลการวิจัยพบว่า นิสิตมีความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นร้อยละ 70.37 และมีความสามารถในการจัดการเรียนรู้อยู่ในระดับดีถึงดีมาก (ร้อยละ 100) ซึ่งสะท้อนถึงประสิทธิผลของคู่มือที่พัฒนาขึ้น ผลลัพธ์ดังกล่าวสามารถอธิบายได้ด้วยกรอบแนวคิดของการเรียนรู้เชิงสร้างองค์ความรู้ และการเรียนรู้แบบสืบเสาะ กล่าวคือ การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เผชิญกับสถานการณ์จริงหรือสถานการณ์จำลองที่มีความซับซ้อน กระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถาม การสืบค้นข้อมูล การอภิปราย และการสังเคราะห์องค์ความรู้ร่วมกัน

ซึ่งกระบวนการดังกล่าวส่งเสริมการเรียนรู้เชิง และการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับทัณฑธร (จุ้ยสวัสดิ์, 2564) และ (หัสวนัส เพ็งสันเทียะ, 2563) ที่พบว่าการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานสามารถพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณได้อย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานของ (วุฒิศักดิ์ บุญแน่น, 2558) ที่รายงานค่าดัชนีประสิทธิผลในระดับสูง ในประเด็นของความสามารถเชิงปฏิบัติ ที่อยู่ในระดับดีมากนั้น อาจอธิบายได้ว่าคู่มือที่พัฒนาขึ้นไม่ได้เน้นเพียงความรู้เชิงทฤษฎี แต่ยังออกแบบกิจกรรมที่เน้นการปฏิบัติจริง การทำงานกลุ่ม และการสะท้อนคิด ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาสมรรถนะครูในบริบทวิชาชีพ

ความพึงพอใจต่อคู่มือการจัดการเรียนรู้

ผลการวิจัยพบว่า นิสิตมีความพึงพอใจต่อคู่มือในระดับมากที่สุด ซึ่งสามารถอธิบายได้จากหลายปัจจัย ได้แก่ (1) ลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีความแปลกใหม่และเชื่อมโยงกับสถานการณ์จริง (2) บรรยากาศการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม (3) การส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ข้อค้นพบนี้สะท้อนให้เห็นว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานไม่เพียงแต่ส่งผลต่อผลลัพธ์ทางการเรียนรู้ (learning outcomes) แต่ยังส่งผลต่อมิติทางอารมณ์และแรงจูงใจ (affective domain) ของผู้เรียน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้ที่ยั่งยืน นอกจากนี้ การใช้ “ประเด็นร้อน” (hot issues) เป็นตัวกระตุ้นการเรียนรู้ ยังช่วยเพิ่มความเกี่ยวข้อง (relevance) ของเนื้อหา และทำให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ในบริบทชีวิตจริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ตามสภาพจริง (authentic learning)

องค์ความรู้การวิจัย

จากการพัฒนาคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานสำหรับนิสิตปริญญาโทสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ พบว่า ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 การเลือกใช้สถานการณ์ (Selecting Affairs Process) ขั้นที่ 2 การตั้งคำถาม (Inquiry Question Process) ขั้นที่ 3 การค้นคว้าหาข้อเท็จจริง (Fact-finding Process) ขั้นที่ 4 การนำเสนอผลการค้นคว้าสู่สาธารณะ (Public Presentation Process) ขั้นที่ 5 การสะท้อนการเรียนรู้ (Reflection Process) และขั้นที่ 6 การประเมินผล (Evaluation Process) แสดงดังแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน (Phenomenon-Based Learning) คือกระบวนการเรียนรู้เชิงรุกแบบบูรณาการ 6 ขั้นตอน เริ่มต้นจากการ เลือกสถานการณ์ จริงในโลกมาเป็นตัวตั้ง เพื่อนำไปสู่การตั้งคำถาม เชิงสืบเสาะที่กระตุ้นการคิดขั้นสูง จากนั้นให้ผู้เรียน ค้นคว้าหาข้อเท็จจริง ผ่านการทำงานกลุ่มและสืบค้นด้วยตนเอง ก่อนจะ นำเสนอผลงานสู่สาธารณะ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น และปิดท้ายด้วยการให้ผู้เรียน สะท้อนการเรียนรู้ เพื่อทบทวนตนเอง โดยมีผู้สอนทำหน้าที่ ประเมินผล ตามสภาพจริงอย่างต่อเนื่องในทุกขั้นตอน

สรุป

การวิจัยครั้งนี้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างครบถ้วน โดยสามารถพัฒนาคู่มือการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพสูงกว่ามาตรฐานที่กำหนด อีกทั้งยังส่งผลให้นิสิตมีความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการออกแบบการจัดการเรียนรู้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน รวมถึงมีความพึงพอใจต่อการใช้คู่มือในระดับมากที่สุด ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิผลของแนวทางการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานในการพัฒนาศักยภาพนิสิตครูในระดับบัณฑิตศึกษา ในเชิงวิชาการ งานวิจัยนี้มีส่วนช่วยยืนยันและขยายองค์ความรู้ด้านนวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้แนวคิดปรากฏการณ์เป็นฐานในบริบทการศึกษาสังคมศึกษา อีกทั้งยังเป็นแนวทางเชิงประจักษ์สำหรับการพัฒนาหลักสูตร การออกแบบการเรียนการสอน และการยกระดับสมรรถนะวิชาชีพครูให้สอดคล้องกับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. รูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานมี 7 องค์ประกอบ และมีประสิทธิภาพเหมาะสำหรับนำไปประยุกต์ใช้พัฒนาหลักสูตรในสถาบันอื่น

2. ผู้สอนควรเตรียมความพร้อม วางแผนกิจกรรมให้เหมาะสม มีบรรยากาศส่งเสริมการเรียนรู้ และสถาบันควรมีบุคลากร/สื่อสนับสนุน พร้อมจัดทำคู่มือการใช้รูปแบบ

3. สถาบันควรชี้แจงแนวทางให้ชัดเจน ผู้สอนต้องวิเคราะห์ผู้เรียนและหลักสูตร วางแผน ติดตาม และมีความรู้เนื้อหาและวิจัยอย่างเพียงพอ

4. ผู้เรียนต้องมีความมุ่งมั่นและแรงจูงใจ ควรกำหนดงาน แผนติดตาม และมีการให้คำแนะนำและเสริมแรงอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยรูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน ร่วมกับการใช้ปัญหาเป็นฐานรายวิชา ปรัชญาการศึกษากับการพัฒนาหลักสูตรการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาและ การจัดการชั้นเรียนและรายวิชาอื่น ๆ โดยให้ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม เนื่องจาก ผู้เรียนต้องใช้เวลาในการค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมนอกเวลาเรียนด้วย

2. ควรมีการวิจัยรูปแบบการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน รายวิชาปรัชญาการศึกษากับการพัฒนาหลักสูตรการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาและการจัดการชั้นเรียน สำหรับนิสิตปริญญาโทสาขาการสอนสังคมศึกษา โดยใช้แนวคิดอื่น ๆ เช่น การพัฒนาในรูปแบบการศึกษาทางไกล การศึกษาแบบออนไลน์ การพัฒนารูปแบบรายวิชาในลักษณะ E-Learning เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

เจริญวิชญ์ สมพงษ์ธรรม และคณะ. (2553). *การพัฒนาสมรรถนะการปฏิบัติงาน: สมรรถนะหลัก (Core Competency).* ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

เชาวฤทธิ์ จงเกษกรณ์. (2564). *การจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาโดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานสำหรับห้องเรียนแบบไฮบริด ใน การประชุมวิชาการระดับชาติ "วิทยาลัยสงฆ์แพร่".* ครั้งที่ 2 ของวิทยาลัยสงฆ์แพร่.

ทัณฑธร จุ้ยสวัสดิ์. (2564). *การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ด้วยการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐาน.*ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต. สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน, บัณฑิตวิทยาลัย,มหาวิทยาลัยบูรพา.

ทิศนา แขมมณี. (2554). *ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการที่มีประสิทธิภาพ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

หัสวนัส เพ็งสันเทียะ. (2563). *ผลการจัดการเรียนรู้โดยใช้ปรากฏการณ์เป็นฐานที่มีต่อการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6. ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการวัดประเมิน และวิจัยการศึกษา,* บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ.

พัชทิชา กุลสุวรรณ์. (2558). การพัฒนาคู่มือการจัดการเรียนการสอนเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการสำหรับนิสิตปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ใน *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 19(1): 265-276.

วุฒิศักดิ์ บุญแน่น. (2558). *การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เพื่อกระตุ้นความเพียรของนักเรียนที่มีผลการเรียนต่ำโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม).* มหาสารคาม: โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม).

เลขาธิการสภาการศึกษา. (2562). *รายงานความก้าวหน้าการจัดการเรียนรู้ ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปี 2561-2562.* กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

ไพบูลย์ ลิ้มมณี. (2558). *การพัฒนาคู่มือการจัดการเรียนรู้รายวิชา การถ่ายภาพสิ่งแวดล้อมศึกษาสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.* มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

Bubpamas, S., & Songserm, U. (2024). Teacher competency development through phenomenological learning. *Journal of Educational Studies*, 18(2), 45–60.

Chaiwon, P., & Nugultham, S. (2021). Phenomenologically-based integrated learning to promote higher-order thinking skills. *Journal of Educational Studies*, 15(1), 23–37.

Chantem, S. (2022). *Hybrid Learning with the innovation of teaching accounting subjects in the 21st century. 21: Case studies of the University of the Thai Chamber of Commerce.* Retrieved December 8, 2022 from https://bit.ly/3nyjaw3/. (In Thai)

Chotchuang, R., Somchai, T., & Kittipong, N. (2025). Development of active learning management using 21st-century creative thinking concepts. *Journal of Educational Research*, 20(1), 75–92.

Insan, M. (2025). Application of artificial intelligence combined with phenomenological learning. *Journal of Educational Technology and Innovation*, 12(1), 101–118.

Jongyung, K. (2025). Phenomenon-based learning: Integrating interdisciplinary knowledge in modern classrooms. International *Journal of Educational Innovation*, 9(1), 33–48.

Kongrat, S. (2024). The effect of phenomenon-based learning management on student achievement and satisfaction. *University Journal of Educational Studies*, 17(3), 89–105.

Manowaluilou, P., Srisawat, K., & Thamma, R. (2022). Teacher competency development based on constructivist learning concept. *Journal of Educational Research*, 14(2), 55–70.

Niyomphon, T., Wattanakul, P., & Rattanachai, S. (2023). Phenomena-based learning management to develop analytical thinking skills. *Journal of Educational Research and Development*, 19(2), 112–128.

Pibool, S., & Suthasinobol, T. (2021). Educational reform in Finland and its application in Thailand. *Journal of Educational Policy*, 10(1), 1–15.

Randall, V. A., & Thornton, N. A. (2001). Do androgens influence hair growth by altering the paracrine factors secreted by dermal papilla cells? *in Eur J Dermatol*, 11(4): 315-20.

Richard M. (1990). *Management: Theory, Process and Practice. 5thed.* New York: Harcourt Brace Jovanorich.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Teacher Development Model Using Professional Learning Community with Collaborative Lesson Development Methods Together to Enhance the Digital Age Learning Management Competencies of Teachers at Wat Pak Nam School

รูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียน ร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครู โรงเรียนวัดปากน้ำ

Ratchaneewan Thongkham[1*]
รัชนีวรรณ ทองคำ[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Ratchaneewan Thongkham*
รัชนีวรรณ ทองคำ Watpaknam School, Suphanburi Primary Educational Service Area Office 3, Thailand.
โรงเรียนวัดปากน้ำ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3
Email: ratchaneewan.th@gmail.com

คำสำคัญ:
รูปแบบการพัฒนาครู, ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC), การพัฒนาบทเรียนร่วมกัน (Lesson Study), สมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล, โรงเรียนวัดปากน้ำ

Keywords:
Teacher Development Model, Professional Learning Community (PLC), Lesson Study (LS), Digital Learning Management Competency, Wat Pak Nam School

Article history:
Received: 31/01/2026
Revised: 20/02/2026
Accepted: 25/03/2026
Available online: 28/04/2026

How to Cite:
Thongkham, R. (2026). Teacher Development Model Using Professional Learning Community with Collaborative Lesson Development Methods Together to Enhance the Digital Age Learning Management Competencies of Teachers at Wat Pak Nam School. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 239-255.

ABSTRACT

This Research and Development (R&D) study aimed to develop a teacher development model using Professional Learning Communities (PLC) and Lesson Study (LS) to enhance digital learning management competencies at Wat Pak Nam School. The sample consisted of 159 participants, including teachers, students, school board members, and parents. Data were collected through questionnaires, interviews, and tests, and analyzed using mean, standard deviation, and content analysis.

The results revealed that while the current state of teacher development was at a moderate level, there was a critical need for enhancement at the highest level. The developed model comprises five core components: principles, objectives, processes, evaluation, and implementation conditions. Expert validation confirmed the model's feasibility, propriety, utility, and accuracy at high to highest levels. After implementing the model, teachers' knowledge and attitudes toward digital learning management increased significantly, with post-test scores rising by 25% compared to pre-test results ($p < .000$). This improvement directly impacted student achievement, as evidenced by higher grade point averages and improved scores in national standardized tests, including O-NET (Grade 6), NT (Grade 3), and RT (Grade 1). Furthermore, teachers, students, and stakeholders expressed a high level of

satisfaction with the model. In conclusion, integrating PLC and LS processes effectively empowers teachers to navigate digital education and significantly enhances student learning outcomes.

บทคัดย่อ

การวิจัยและพัฒนานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน สร้างรูปแบบ ทดลองใช้ และประเมินความพึงพอใจต่อรูปแบบการพัฒนาครูโรงเรียนวัดปากน้ำ โดยใช้กระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) ร่วมกับวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกัน (LS) เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล กลุ่มตัวอย่างรวม 159 คน ประกอบด้วยครู นักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษา และผู้ปกครอง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าสถิติพื้นฐานและการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัจจุบันด้านการพัฒนาบทเรียนร่วมกันของครูอยู่ในระดับน้อย แต่มีความต้องการพัฒนาในระดับมากที่สุด โดยรูปแบบที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ หลักการ วัตถุประสงค์ กระบวนการ การวัดผล และเงื่อนไขการนำไปใช้ ซึ่งผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญว่ามีความเหมาะสมและเป็นไปได้ในระดับมากถึงมากที่สุด ภายหลังการทดลองใช้รูปแบบ พบว่าครูมีคะแนนทดสอบความรู้และเจตคติด้านการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลเพิ่มขึ้นร้อยละ 25 ซึ่งสูงกว่าก่อนการพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000 ส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้เพิ่มสูงขึ้น รวมถึงคะแนนการทดสอบระดับชาติทั้ง O-NET, NT และ RT มีค่าเฉลี่ยสูงขึ้นกว่าปีการศึกษาที่ผ่านมาอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้ ครู นักเรียน และผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีความพึงพอใจต่อรูปแบบการพัฒนานี้ในระดับมาก สรุปได้ว่ารูปแบบดังกล่าวมีประสิทธิภาพในการยกระดับสมรรถนะครูและคุณภาพผู้เรียนในยุคดิจิทัลได้อย่างเป็นรูปธรรม

บทนำ

การจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตราที่ 22 ได้ระบุว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาจึงต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในกลไกนี้ก็คือ ครู โดยครูควรเริ่มจากการทบทวนและปรับแต่งความคิด ความเข้าใจ เกี่ยวกับการเรียน แก่นแท้ของการเรียน คือ การเรียนรู้ของผู้เรียนต้องเปลี่ยนจากการยึดวิชาเป็นตัวตั้งมาเป็นการยึดผู้เรียนเป็นตัวตั้งหรือที่เรียกว่า ผู้เรียนเป็นสำคัญ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ในยุคของการปฏิรูปการศึกษานั้นมีการกำหนดแล้วว่า ครูทุกคนจะต้องใช้รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จึงเป็นความจำเป็นสำหรับครูทุกคนที่จะต้องทำความเข้าใจและหาแนวทางมาใช้ในการปฏิบัติงานของตนเองให้ประสบผลสำเร็จ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2561:1) การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงวิชาชีพ (Professional

Learning Community: PLC) นับว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ เป็นการรวมตัวกันเป็นกลุ่มของครูเพื่อร่วมมือรวมพลังเรียนรู้ร่วมกัน และสะท้อนผลการปฏิบัติอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ดังที่สำนักงานราชบัณฑิตยสภา (2558: 404) กล่าวว่า ชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงวิชาชีพคือ การรวมกลุ่มของผู้สอนและบุคลากรทางการศึกษาในลักษณะของชุมชนเชิงวิชาการที่มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยใช้กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติ การถอดบทเรียน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับ DuFour (2007: 4 - 8) กล่าวว่า ชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงวิชาชีพเป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ครูและนักการศึกษาทำงานร่วมกันในวงจรของการร่วมกันตั้งคำถามและการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อบรรลุผลการเรียนรู้ที่ดีขึ้นของผู้เรียน โดยมีความเชื่อว่าหัวใจของการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนให้ดีขึ้นอยู่ที่การเรียนรู้ที่ฝังอยู่ในการทำงานของครูและนักการศึกษา อีกทั้งยังสอดคล้องกับ วิจารณ์ พานิช (2555: 11) ที่ได้กล่าวถึงครูในศตวรรษที่ 21 ว่าต้องเปลี่ยนบทบาทของตนเองจาก “ครูสอน” (Teacher) ไปเป็น “ครูฝึก” (Coach) หรือ “ผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้” (Learning facilitator) และต้องเรียนรู้ทักษะในการทำหน้าที่นี้ โดยรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องที่เรียกว่าชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงวิชาชีพนั่นเอง

การจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูเป็นการจัดการเรียนรู้ที่เน้นทักษะการคิดสร้างสรรค์ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสร้างสรรค์นวัตกรรมและการวิจัยด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ภายใต้การคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงสร้างสรรค์ การคำนึงถึงผลิตภาพ และการคำนึงถึงความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อมภายนอก อันเป็นพื้นฐานสำคัญของคุณธรรม จริยธรรม จากการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการคิดสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนานวัตกรรมแสดงให้เห็นถึง การเรียนที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีในการทำงานเพื่อประโยชน์สูงสุด ดังนั้นครูผู้สอนจะต้องสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ผ่านกระบวนการเรียนการสอน การจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครู เปรียบเสมือนภาพสะท้อนให้หน่วยงานทางการศึกษาตระหนักต่อการปรับเปลี่ยนแบบทำลายล้างเพื่อสร้างสรรค์ สิ่งใหม่ โดยเฉพาะครูผู้มีบทบาทในการปรับเปลี่ยนรูปแบบหรือวิธีการสอนจากการบรรยายในรูปแบบเดิมมาเป็นการจัดกิจกรรมร่วมกับผู้เรียน ตั้งแต่กระบวนการคิดหาโจทย์ การระบุปัญหา การวิเคราะห์ปัญหาและการหาวิธีการแก้ไขปัญหา ดังจะเห็นได้จากโปรแกรมการค้นหา ซึ่งเป็นเครื่องมือที่จำเป็นในการได้มาซึ่งคำตอบ แต่สิ่งหนึ่งที่มีความจำเป็นและขาดเสียไม่ได้ คือ การพัฒนากระบวนการคิดเพื่อตอบโจทย์การเรียนรู้หรือการเรียนรู้เพื่อการค้นพบตัวตน ดังนั้นการพัฒนากระบวนการคิดวิเคราะห์ และการคิดเชิงสร้างสรรค์ นับได้ว่าเป็นกระบวนการคิดที่จำเป็นต้องพัฒนาให้เกิดภายในตัวครูผู้สอน เพื่อการถ่ายทอดสู่ผู้เรียนต่อไป (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2561: 2) จากสภาพปัจจุบันของโรงเรียนวัดปากน้ำ ด้านการจัดการเรียนรู้ พบว่า ครูที่ไม่มีความชำนาญในการใช้เทคโนโลยีในการจัดการเรียนการสอนก็จะกลายเป็น ครูที่ไม่สามารถตามเท่าทันสื่อและเทคโนโลยีได้ครูมีความเชี่ยวชาญ และความสามารถในการจัดการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ครูขาดความรู้ ความเข้าใจในการวัดและประเมินผลด้วยวิธีการที่หลากหลาย อีกทั้งยังขาดทักษะในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับการจัดการเรียนรู้ โดยเฉพาะกลุ่มครูรุ่นเก่าส่วนใหญ่ที่มีอายุมากที่ยังคงยึดวิธีการสอนแบบดั้งเดิม โดยใช้การบรรยายเน้นครูเป็นศูนย์กลาง ไม่ยอมปรับตัวเปลี่ยนแปลง

จากเหตุผลที่กล่าวไปข้างต้น การเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูจำเป็นที่จะต้องอาศัยรูปแบบการบริหารที่มีประสิทธิภาพเข้ามาช่วยได้แก่ การพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเป็นส่วนช่วยพัฒนาครู จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนให้เป็นไปตามกรอบแนวทางการขับเคลื่อนการศึกษาของประเทศที่เป็นผลผลิตทางการศึกษาและหลักสูตรของชาติที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยในฐานะเป็นผู้บริหารสถานศึกษาจึงศึกษารูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ เพื่อนำไปเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครู สู่การพัฒนาการจัดการเรียนการสอน และพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC)

ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC) เป็นกรอบแนวคิดเชิงระบบในการพัฒนาวิชาชีพครูที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในระดับนานาชาติ โดยมีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือ (collaborative learning) และการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง (continuous professional development) ซึ่งมุ่งเน้นให้ครูเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (practice-based learning) และการสะท้อนคิดร่วมกัน (collective reflection) เพื่อยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้และผลลัพธ์ของผู้เรียนอย่างเป็นระบบ (DuFour et al., 2008; Stoll et al., 2006) สาระสำคัญของ PLC มิได้จำกัดอยู่เพียงการรวมกลุ่มของครูเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ แต่เป็นการสร้าง “วัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกัน” (culture of collaborative inquiry) ที่มีเป้าหมายชัดเจนในการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (student-centered learning) โดย DuFour et al. (2008) ได้เสนอองค์ประกอบหลักของ PLC ที่สะท้อนโครงสร้างเชิงระบบ 4 ประการ ได้แก่ (1) การมุ่งเน้นผลลัพธ์การเรียนรู้ของผู้เรียน (focus on student learning outcomes) ซึ่งเป็นตัวกำหนดทิศทางของการทำงานร่วมกันของครู (2) วัฒนธรรมความร่วมมือ (collaborative culture) ที่ส่งเสริมการทำงานเป็นทีมอย่างมีเป้าหมายร่วม (3) การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ในการตัดสินใจ (data-driven decision making) เพื่อปรับปรุงการสอนอย่างมีหลักฐานรองรับ และ (4) การสะท้อนผลการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (continuous reflective practice) ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาความเป็นครูมืออาชีพ ในบริบทของประเทศไทย แนวคิด PLC ได้รับการบูรณาการเข้าสู่นโยบายการพัฒนาครูของกระทรวงศึกษาธิการอย่างเป็นทางการ โดยเน้นให้สถานศึกษาเป็นฐานของการพัฒนาวิชาชีพ (school-based professional development) ผ่านการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในโรงเรียนและระหว่างโรงเรียน (learning networks) เพื่อส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมการจัดการเรียนรู้และการยกระดับคุณภาพผู้เรียนอย่างยั่งยืน (Ministry of Education, Thailand, 2019) ทั้งนี้ PLC จึงมิใช่เพียงเครื่องมือการพัฒนา แต่เป็น “ระบบนิเวศทางวิชาชีพ” (professional

ecosystem) ที่เปลี่ยนบทบาทของครูจากผู้ถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้ร่วมสร้างความรู้ (co-constructors of knowledge)

แนวคิดการพัฒนาบทเรียนร่วมกัน

การพัฒนาบทเรียนร่วมกัน (Lesson Study) เป็นแนวทางการพัฒนาวิชาชีพครูที่มีต้นกำเนิดจากประเทศญี่ปุ่น และได้รับการยอมรับในฐานะกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียน (classroom-based action research) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพการสอนผ่านการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบของครู (Lewis, 2002) แก่นของ Lesson Study อยู่ที่การเปลี่ยนการสอนจากกิจกรรมส่วนบุคคลไปสู่กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของครู (collective instructional improvement) โดยมีโครงสร้างกระบวนการ 3 ขั้นตอนที่มีลักษณะเป็นวงจรการเรียนรู้ (cyclical process) ได้แก่ (1) ขั้นการร่วมกันวางแผนบทเรียน (Plan) ซึ่งครูร่วมกันวิเคราะห์หลักสูตร กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ และออกแบบกิจกรรมการสอนอย่างละเอียด (2) ขั้นการสอนและการสังเกตการสอน (Do/Observe) ซึ่งครูผู้สอนดำเนินการสอนจริง ขณะที่ครูคนอื่นทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างเป็นระบบ และ (3) ขั้นการสะท้อนผลและปรับปรุงบทเรียน (See/Reflect) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกตเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงการสอนในรอบถัดไป งานวิจัยเชิงประจักษ์จำนวนมากสะท้อนว่า Lesson Study มีผลเชิงบวกต่อการพัฒนาคุณภาพการสอนของครู ทั้งในด้านการเพิ่มความลึกของความเข้าใจเนื้อหา (pedagogical content understanding) การพัฒนาทักษะการสังเกตผู้เรียน และการส่งเสริมการเรียนรู้เชิงลึก (deep learning) ของผู้เรียน (Murata, 2011) นอกจากนี้ Lesson Study ยังทำหน้าที่เป็น “พื้นที่สะท้อนเชิงวิชาชีพ” (professional reflective space) ที่ช่วยลดความเป็นปัจเจกของการสอน และส่งเสริมวัฒนธรรมการวิพากษ์เชิงสร้างสรรค์ (constructive professional critique) ในหมู่ครู

สมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล

ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว สมรรถนะของครูในยุคดิจิทัล (digital-age teaching competencies) ได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของคุณภาพการศึกษา โดยครูจำเป็นต้องมีความสามารถในการบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ากับกระบวนการเรียนการสอนอย่างมีความหมาย มิใช่เพียงการใช้เทคโนโลยีในเชิงเครื่องมือ แต่ต้องสามารถออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่ส่งเสริมทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การทำงานร่วมกัน และการสร้างสรรค์ (Voogt et al., 2013) กรอบแนวคิดที่ได้รับการอ้างอิงอย่างแพร่หลายคือ Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) ของ Mishra และ Koehler (2006) ซึ่งอธิบายว่าการสอนที่มีประสิทธิภาพในยุคดิจิทัลเกิดจากการบูรณาการความรู้ 3 มิติ ได้แก่ ความรู้ด้านเนื้อหา (Content Knowledge: CK) ความรู้ด้านวิธีสอน (Pedagogical Knowledge: PK) และความรู้ด้านเทคโนโลยี (Technological Knowledge: TK) โดยจุดแข็งของกรอบ TPACK อยู่ที่การเน้น “การบูรณาการแบบพลวัต” (dynamic integration) มากกว่าการแยกองค์ประกอบออกจากกัน

นอกจากนี้ UNESCO (2018) ได้พัฒนา Digital Competence Framework for Educators ซึ่งเน้นสมรรถนะครูใน 6 ด้านหลัก เช่น การจัดการทรัพยากรดิจิทัล การสร้างเนื้อหาดิจิทัล การส่งเสริมความปลอดภัยทางดิจิทัล และการใช้เทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ที่มีความหมาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบทบาทของครูในยุคดิจิทัลได้ขยายจาก “ผู้สอน” ไปสู่ “ผู้ออกแบบระบบนิเวศการเรียนรู้ดิจิทัล” (digital learning designer)

ทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสังคมและการสร้างความรู้ร่วมกัน

ทฤษฎีสังคมวัฒนธรรม (sociocultural theory) ของ Vygotsky (1978) เป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดการเรียนรู้ที่เน้นปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยเสนอว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและบริบททางวัฒนธรรม มากกว่าการเกิดขึ้นภายในตัวบุคคลเพียงลำพัง แนวคิดสำคัญคือ “เขตพัฒนาการใกล้เคียง” (Zone of Proximal Development: ZPD) ซึ่งอธิบายระยะห่างระหว่างระดับความสามารถที่ผู้เรียนทำได้ด้วยตนเอง กับระดับที่สามารถทำได้เมื่อได้รับการช่วยเหลือจากผู้อื่นที่มีความเชี่ยวชาญมากกว่า ในบริบทของการพัฒนาวิชาชีพครู แนวคิด ZPD สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายพลวัตของ PLC และ Lesson Study ได้อย่างชัดเจน โดยครูจะเรียนรู้ผ่านการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมวิชาชีพ การสังเกตการสอน และการสะท้อนคิดร่วมกัน ซึ่งเป็นกระบวนการ “scaffolding ระหว่างผู้ใหญ่” (adult scaffolding) ที่ช่วยยกระดับสมรรถนะครูจากระดับปัจจุบันไปสู่ระดับที่สูงขึ้น ดังนั้น การเรียนรู้ในเชิงวิชาชีพจึงมิใช่กระบวนการปัจเจก แต่เป็นกระบวนการสร้างความรู้ร่วมกัน (co-construction of knowledge) ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในชุมชนการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด PLC และ Lesson Study อย่างเป็นระบบ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

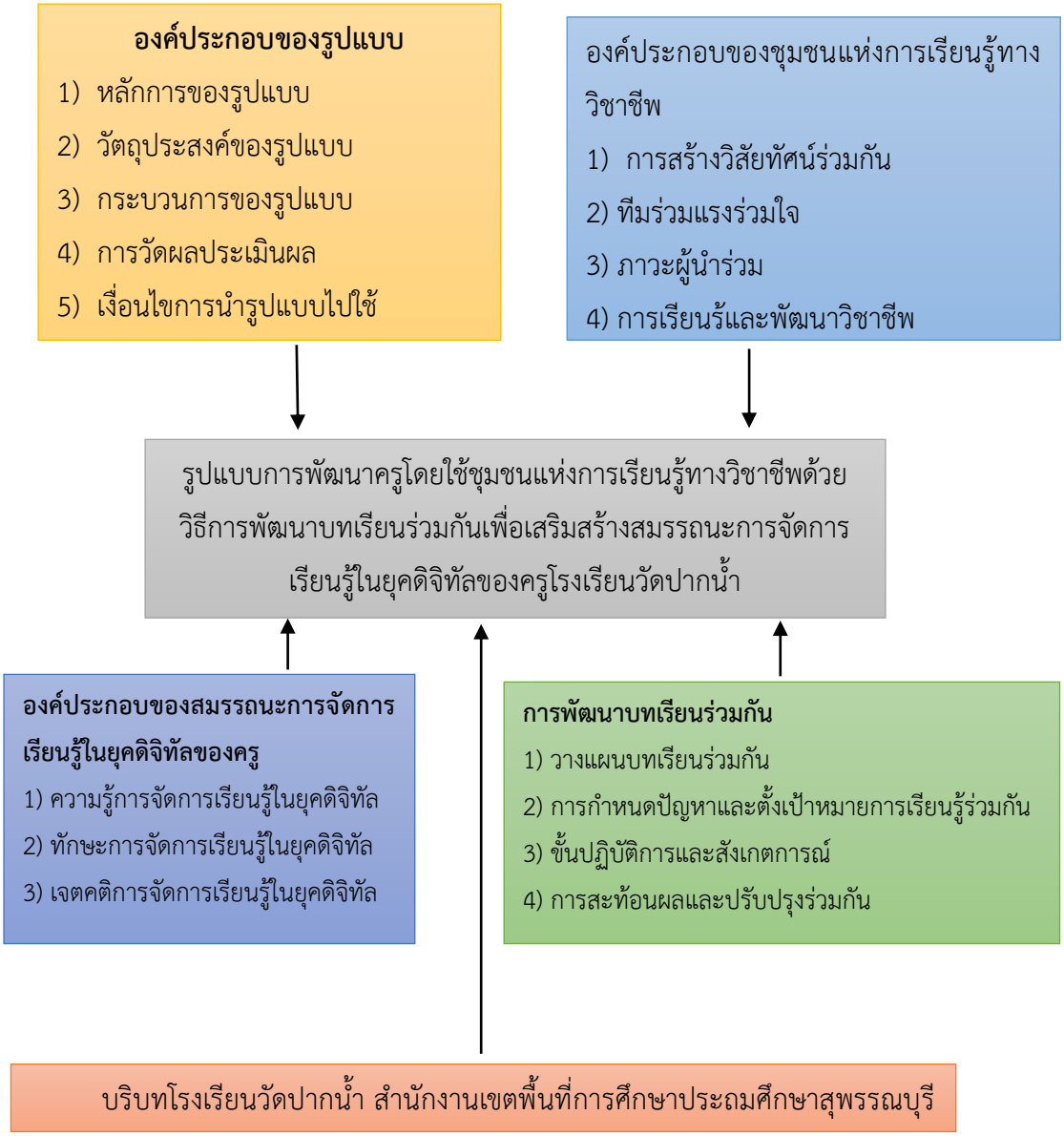

แผนภาพที่1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและความต้องการการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกัน เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ
2. เพื่อสร้างและตรวจสอบรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครู โรงเรียนวัดปากน้ำ

3. เพื่อทดลองใช้รูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ

4. เพื่อศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ

สมมติฐานการวิจัย

1. ครูมีระดับความต้องการพัฒนาสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลอยู่ในระดับสูง
2. รูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ PLC ร่วมกับ Lesson Study มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด
3. หลังการทดลองใช้รูปแบบ ครูมีสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลสูงกว่าก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญ

ระเบียบวิธีการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร ครูโรงเรียนวัดปากน้ำ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 จำนวน 10 คน นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 จำนวน 34 คน และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวน 38 คน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 9 คน และผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 87 คน รวมทั้งสิ้น 178 คน

2. กลุ่มตัวอย่าง ครูโรงเรียนวัดปากน้ำ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 จำนวน 10 คน (จากประชากร) นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 จำนวน 17 คน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวน 38 คนได้มาโดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ซึ่งมีความสามารถในการตอบแบบสอบถาม คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจำนวน 7 คน (ไม่นับรวมผู้บริหารและผู้แทนครู)และผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 87 คน (จากประชากร) รวมทั้งสิ้น 159 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสอบถามความพึงพอใจของครูต่อรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check-list) จำนวน 2 ข้อ ได้แก่ เพศ และระดับการศึกษา

ตอนที่ 2 ระดับความพึงพอใจของครูต่อรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ

จำนวน 10 ข้อ มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ โดยมีเกณฑ์ให้คะแนนดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด. 2560:121)

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

2. แบบสอบถามความพึงพอใจของนักเรียนต่อรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check-list) จำนวน 2 ข้อ ได้แก่ เพศ และระดับการศึกษา

ตอนที่ 2 ระดับความพึงพอใจของนักเรียนต่อรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ จำนวน 10 ข้อ มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ โดยมีเกณฑ์ให้คะแนนดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด. 2560:121)

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

3. แบบสอบถามความพึงพอใจของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ปกครองนักเรียนต่อรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check-list) จำนวน 2 ข้อ ได้แก่ เพศ และระดับการศึกษา

ตอนที่ 2 ระดับความพึงพอใจของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ปกครองนักเรียนต่อรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ จำนวน 10 ข้อ มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ โดยมีเกณฑ์ให้คะแนนดังนี้

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากครูผู้สอนโรงเรียนวัดปากน้ำ ด้วยตนเองในวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2568

1. แบบสอบถามความพึงพอใจของครูต่อรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ จำนวน 10 ฉบับ ได้ตอบกลับมาจำนวน 10 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100

2. แบบสอบถามความพึงพอใจของนักเรียนต่อรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ จำนวน 55 ฉบับ ได้ตอบกลับมาจำนวน 55 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100

3. แบบสอบถามความพึงพอใจของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ปกครองนักเรียนต่อรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ จำนวน 87 ฉบับ ได้ตอบกลับมาจำนวน 87 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100

การวิเคราะห์ข้อมูลและเกณฑ์การแปลความหมาย

1. วิเคราะห์ข้อมูลสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยคำนวณหาค่าความถี่ (Frequency) และร้อยละ (Percentage)

2. วิเคราะห์ระดับความพึงพอใจของครูต่อรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ โดยคำนวณหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) รายข้อและภาพรวม มีเกณฑ์การแปลความหมายของค่าเฉลี่ยดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด. 2560:121)

ผลการวิจัย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวน ร้อยละของสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อที่	สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
1	เพศ		
	ชาย	35	37.23
	หญิง	59	62.77
	รวม	**94**	**100**
2	อายุ		
	อายุต่ำกว่า 31 ปี	6	6.38
	อายุ 31 – 40 ปี	45	47.87
	อายุ 41 – 50 ปี	32	34.04
	อายุ 51 ปีขึ้นไป	11	11.71
	รวม	**94**	**100**
3	**ระดับการศึกษา**		
	ต่ำกว่าปริญญาตรี	67	71.28

ข้อที่	สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
	ปริญญาตรี	27	28.72
	สูงกว่าปริญญาตรี	-	-
	รวม	**94**	**100**
4	สถานภาพ		
	คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน	7	7.45
	ผู้ปกครองนักเรียน	87	92.55
	รวม	94	100

จากตารางที่ 1 จำนวน ร้อยละของสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 94 คน เป็นชาย จำนวน 35 คน คิดเป็นร้อยละ 37.23 และเป็นหญิง จำนวน59 คน คิดเป็น ร้อยละ 62.77 อายุต่ำกว่า 31 ปี จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 6.38 อายุ 31 - 40 ปี จำนวน คน 45 คิดเป็นร้อยละ 47.87 อายุ 41 - 50 ปี จำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 34.04 และอายุ 51 ปีขึ้นไป จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 11.71 ระดับการศึกษา ต่ำกว่าปริญญาตรี จำนวน 67คน คิดเป็นร้อยละ 71.28 ปริญญาตรี จำนวน 27 คน คิดเป็นร้อยละ 28.72 สถานภาพ คณะกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 7.45 และ ผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 87 คน คิดเป็นร้อยละ 92.55

ตารางที่ 2 ผลการศึกษาความพึงพอใจของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ปกครองนักเรียนต่อรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ n = 94

ข้อที่	ข้อคำถาม	ระดับความพึงพอใจ		
		$\bar{X}$	S.D.	ค่าระดับ
1	โรงเรียนนำพัฒนาครูเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล ได้อย่างเหมาะสม	4.22	0.53	มาก
2	โรงเรียนมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล	4.15	0.62	มาก
3	ครูมีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนการสอนที่เป็นประโยชน์แก่นักเรียนและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน	4.32	0.59	มาก
4	ครูมีความกระตือรือร้นและตั้งใจที่จะช่วยเหลือนักเรียนเมื่อมีปัญหา	4.31	0.62	มาก
5	กระบวนการเรียนการสอนของครูก้าวหน้าและทันต่อเหตุการณ์	4.04	0.65	มาก

ข้อที่	ข้อคำถาม	ระดับความพึงพอใจ		
		$\overline{X}$	S.D.	ค่าระดับ
6	โรงเรียนนำความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ปกครองนักเรียนมาดำเนินการปรับปรุงวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครู	4.03	0.65	มาก
7	โรงเรียนให้ความร่วมมือความช่วยเหลือและเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง	4.19	0.63	มาก
8	โรงเรียนอำนวยความสะดวกให้กับผู้ปกครองที่มาติดต่อราชการกับทางโรงเรียน	4.36	0.55	มาก
9	โรงเรียนและชุมชนมีการติดต่อประสานงานในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง	4.21	0.70	มาก
10	โรงเรียนจัดประชุม ชี้แจง ให้ความรู้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนแก่ผู้ปกครองอย่างต่อเนื่อง	4.17	0.68	มาก
	เฉลี่ยรวม	4.21	0.25	มาก

จากตารางที่ 2 ผลการศึกษาระดับความพึงพอใจของคณะกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐานและผู้ปกครองนักเรียนต่อรูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.21 , S.D. = 0.25) และ เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยเรียงลำดับสูงสุด ได้แก่ โรงเรียนอำนวยความสะดวกให้กับผู้ปกครองที่มาติดต่อราชการกับทางโรงเรียน ($\overline{X}$ = 4.36 , S.D. = 0.55) รองลงมา ได้แก่ ครูมีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนการสอนที่เป็นประโยชน์แก่นักเรียนและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ($\overline{X}$ = 4.32 , S.D. = 0.59) และ ต่ำสุด ได้แก่ โรงเรียนนำความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและผู้ปกครองนักเรียนมาดำเนินการปรับปรุงวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครู ($\overline{X}$ = 4.03, S.D. = 0.65)

องค์ประกอบของรูปแบบและความต้องการพัฒนา องค์ประกอบด้าน PLC, LS และสมรรถนะดิจิทัลที่ผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้น มีความครบถ้วนและเป็น และ แม้ครูจะมีความสามารถพื้นฐานด้านเทคโนโลยีอยู่บ้าง แต่สภาพปัจจุบันในการใช้กระบวนการ PLC และ LS ยังอยู่ในระดับปานกลางถึงน้อย ซึ่งขัดแย้งกับความต้องการพัฒนาที่อยู่ในระดับมากที่สุด สอดคล้องกับ นวพัฒน์ เก็มกาแมน (2563) และ ศุภกฤต

ดิษฐสุวรรณ (2564) ที่ยืนยันว่าครูจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลเพื่อยกระดับคุณภาพการสอนให้เท่าทันยุคสมัย

คุณภาพและประสิทธิภาพของรูปแบบ รูปแบบและคู่มือที่พัฒนาขึ้นได้รับคะแนนประเมินคุณภาพในระดับมากที่สุดจากผู้เชี่ยวชาญ เนื่องจากมีขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจนและเหมาะสมกับบริบทจริง ตามแนวคิดของ จารุชา สมศรี (2566) และ ชรินรัตน์ จิตตสุโภ (2564) ที่ว่าเครื่องมือที่ดีต้องเน้นการปฏิบัติและใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ซึ่งผลการทดลองใช้ยืนยันความสำเร็จโดยครูมีสมรรถนะดิจิทัลสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .000 สอดคล้องกับผลการวิจัยของ อรไท แสงลุน (2564) และ สมเกียรติ ดาสา (2565)

ผลกระทบต่อคุณภาพผู้เรียน ความสำเร็จของรูปแบบไม่ได้จำกัดอยู่ที่ตัวครู แต่ส่งผลโดยตรงต่อผู้เรียน โดยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคะแนนทดสอบระดับชาติ (O-NET, NT, RT) เพิ่มสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ เป็นผลจากการที่ครูทำงานร่วมกันเป็นทีมและใช้สื่อเทคโนโลยีที่หลากหลาย สอดคล้องกับ นิชวรรณ นิลสุข (2563) และ ภาณุมาศ เกสรสุริวงค์ (2566) ที่เสนอว่าการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ (PLC) จะช่วยให้ครูออกแบบกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC) ร่วมกับวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกัน (Lesson Study: LS) เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครูโรงเรียนวัดปากน้ำ สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ดังนี้

สภาพปัจจุบันและความต้องการจำเป็นของการพัฒนาครู

ผลการวิจัยพบว่า สภาพการดำเนินงานด้านกระบวนการพัฒนาบทเรียนร่วมกันของครูอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ ในขณะที่ความต้องการพัฒนาสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลอยู่ในระดับสูงมากอย่างมีนัยสำคัญ ผลดังกล่าวสะท้อนถึงช่องว่างระหว่าง “การมีทักษะพื้นฐานด้านเทคโนโลยี” กับ “การประยุกต์ใช้เชิงระบบในกระบวนการจัดการเรียนรู้” ซึ่งอาจเกิดจากการขาดกลไกสนับสนุนเชิงโครงสร้างในการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ PLC ที่เน้นการพัฒนาครูผ่านการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ (DuFour et al., 2008) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ นวพัฒน์ เก็มกาแมน (2563), ศุภกฤต ดิษฐสุวรรณ (2564) และ ขัตติยา ทองเทพ (2565) ที่พบว่า แม้ครูจะมีการใช้เทคโนโลยีในการสอนในระดับปานกลาง แต่ยังขาดการออกแบบการเรียนรู้เชิงรุกที่บูรณาการดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับสไบทิพย์ แสงอรุณ (2566) ที่เน้นว่าสมรรถนะดิจิทัลของครูเป็นปัจจัยสำคัญต่อการยกระดับคุณภาพผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

การสร้างและตรวจสอบรูปแบบการพัฒนาครู

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ หลักการ วัตถุประสงค์ กระบวนการ วัดผล และเงื่อนไขการนำไปใช้ รวมถึงคู่มือการดำเนินงาน ซึ่งได้รับการประเมินความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ในระดับมากที่สุด ผลการประเมินดังกล่าวสะท้อนว่ารูปแบบมีความสอดคล้องเชิงโครงสร้าง (structural validity) และมีความเป็นระบบ (systematic design) ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของการพัฒนารูปแบบทางการศึกษา ตามแนวคิดของ Joyce & Weil (2009) ที่ระบุว่ารูปแบบการสอนที่มีประสิทธิภาพต้องมีองค์ประกอบครบถ้วนและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับ จารุชา สมศรี (2566) ที่เสนอว่ารูปแบบที่ดีต้องมีลักษณะเป็นเครื่องมือเชิงปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในบริบทสถานศึกษา และสอดคล้องกับ ชรินรัตน์ จิตตสุโภ (2564) ที่เน้นความสำคัญของคู่มือที่มีความชัดเจน กระชับ และสนับสนุนการปฏิบัติของผู้ใช้ ส่งผลให้ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินรูปแบบในระดับสูง ในทำนองเดียวกัน ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับ อรไท แสงลุน (2564), สมเกียรติ ดาสา (2565) และ ศศิธร ศรีวงษ์ญาติด (2566) ที่ยืนยันว่าการตรวจสอบรูปแบบโดยผู้เชี่ยวชาญมีบทบาทสำคัญในการยืนยันความถูกต้องเชิงเนื้อหาและเพิ่มความน่าเชื่อถือของรูปแบบก่อนนำไปใช้จริง

ผลการทดลองใช้รูปแบบ

ผลการทดลองใช้รูปแบบพบว่า ครูมีคะแนนความรู้และเจตคติด้านดิจิทัลเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีอัตราการเพิ่มขึ้นร้อยละ 25 และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน รวมถึงคะแนนการทดสอบระดับชาติ (O-NET, NT, RT) มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ผลดังกล่าวสะท้อนว่ากระบวนการ PLC ร่วมกับ LS มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาศักยภาพครูผ่านการเรียนรู้แบบร่วมมือ (collaborative professional learning) และการสะท้อนผลการสอน (reflective practice) ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการปรับปรุงคุณภาพการจัดการเรียนรู้ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Stoll et al. (2006) ที่ระบุว่า PLC ช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกันในองค์กร และสอดคล้องกับงานวิจัยของ นิชวรรณ นิลสุข (2563), พิมพ์รำไพ ลายระยะพงษ์ (2563) และ ภาณุมาศ เกสรสุริวงค์ (2566) ที่พบว่าการพัฒนาครูผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและการอบรมเชิงปฏิบัติการด้านดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ครูสามารถออกแบบการจัดการเรียนรู้ที่ตอบสนองผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ความพึงพอใจต่อรูปแบบการพัฒนาครู

ผลการวิจัยพบว่า ครูมีความพึงพอใจต่อรูปแบบในระดับมากที่สุด ทั้งในด้านความเหมาะสมของกระบวนการ ความชัดเจนของคู่มือ และประโยชน์ในการนำไปใช้จริงในสถานศึกษา ผลดังกล่าวสะท้อนว่ารูปแบบมีความสอดคล้องกับบริบทการทำงานจริงของครู และสามารถลดความซับซ้อนในการนำแนวคิด PLC

และ LS ไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Fullan (2016) ที่เน้นว่าการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาจะเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนเมื่อครูมีความเป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนาและเห็นคุณค่าในการปฏิบัติจริง

สรุป

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างครบถ้วน โดยพบว่าสภาพปัจจุบันของการพัฒนาครูด้านการพัฒนาบทเรียนร่วมกันอยู่ในระดับต่ำ แต่มีความต้องการพัฒนาในระดับสูงมาก จึงนำไปสู่การพัฒนารูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้กระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) ร่วมกับการพัฒนาบทเรียนร่วมกัน (LS) ซึ่งประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ หลักการ วัตถุประสงค์ กระบวนการ การวัดและประเมินผล และเงื่อนไขการนำไปใช้ โดยผู้เชี่ยวชาญประเมินว่ามีความเหมาะสมและเป็นไปได้ในระดับมากถึงมากที่สุด ผลการทดลองใช้รูปแบบพบว่า ครูมีความรู้และเจตคติด้านการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ และส่งผลเชิงบวกต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน รวมถึงผลการทดสอบระดับชาติ (O-NET, NT และ RT) มีแนวโน้มสูงขึ้น นอกจากนี้ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีความพึงพอใจต่อรูปแบบในระดับมาก โดยสรุป รูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิภาพในการเสริมสร้างสมรรถนะครูและยกระดับคุณภาพผู้เรียนในยุคดิจิทัลอย่างเป็นระบบ อีกทั้งมีคุณค่าทางวิชาการในการเป็นต้นแบบสำหรับการพัฒนาครูในบริบทการศึกษาอื่นต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการปฏิบัติ

1. ควรทำการศึกษาความต้องการจำเป็นและแนวทางในการพัฒนาสมรรถนะอื่น ๆ ของครูที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานตามมาตรฐานตำแหน่ง ที่จะส่งผลต่อคุณภาพผู้เรียน เช่น การดูแลช่วยเหลือผู้เรียน การวิจัยในชั้นเรียน เป็นต้น

2. ควรวิจัยและพัฒนารูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครู เพื่อยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน

3. ควรมีการวิจัยและพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอนด้านอื่น ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาครูผู้สอน และเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาสถานศึกษาต่อไป

4. ควรพัฒนาคู่มือการใช้รูปแบบการพัฒนาครูโดยใช้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพด้วยวิธีการพัฒนาบทเรียนร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลของครู เพื่อใช้สำหรับการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครูให้มีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษารายละเอียดของรูปแบบให้เข้าใจชัดเจน และมีการวางแผนการดำเนินการทั้งระบบ เพื่อให้เกิดประสิทธิผลอย่างเต็มที่ในการใช้รูปแบบ

2. ผู้บริหารสถานศึกษาควรศึกษาข้อมูลพื้นฐานของครูในสถานศึกษาในภาพรวมก่อนว่ามีความจำเป็นที่จะต้องใช้รูปแบบนี้หรือไม่ และมีความจำเป็นในด้านใดมากที่สุด เพื่อให้ครูได้รับการพัฒนาสมรรถนะอย่างเต็มที่ตามความต้องการ

3. ผู้บริหารสถานศึกษาควรมีการวางแผนนิเทศ กำกับ ติดตามการพัฒนาสมรรถนะของครูให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละสถานศึกษา และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2562). *แนวทางการดำเนินงานชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC).* กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

ขัตติยา ทองเทพ. (2565). สมรรถนะครูด้านดิจิทัลกับการจัดการเรียนรู้เชิงรุก. *วารสารวิจัยและพัฒนาการศึกษา*, 18(3), 77–92.

จารุชา สมศรี. (2566). *การพัฒนารูปแบบการเรียนรู้เชิงปฏิบัติในสถานศึกษา.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์การศึกษา.

ชรินรัตน์ จิตตสุโภ. (2564ข). การพัฒนาคู่มือการจัดการเรียนรู้สำหรับครูในศตวรรษที่ 21. *วารสารศึกษาศาสตร์*, 32(2), 45–60.

นิชวรรณ นิลสุข. (2563ข). การพัฒนาครูโดยใช้กระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ. *วารสารการศึกษาไทย*, 14(2), 55–70.

นวพัฒน์ เก็มกาแมน. (2563ข). การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการเรียนการสอนของครู. *วารสารครุศาสตร์*, 48(1), 101–115.

พิมพ์รำไพ ลายระยะพงษ์. (2563). การอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลของครู. *วารสารเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา*, 9(1), 23–38.

ภาณุมาศ เกสรสุริวงค์. (2566ข). การพัฒนาวิชาชีพครูด้วยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน. *วารสารวิจัยทางการศึกษา*, 21(2), 88–103.

วิจารณ์ พานิช. (2555). *ครูเพื่อศิษย์สร้างห้องเรียนกลับทาง.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิสยามกัมมาจล.

ศศิธร ศรีวงษ์ญาติด. (2566). การตรวจสอบความตรงของรูปแบบทางการศึกษาโดยผู้เชี่ยวชาญ. *วารสารวิชาการศึกษาศาสตร์*, 25(1), 1–15.

ศุภกฤต ดิษฐสุวรรณ. (2564ข). การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนรู้. *วารสารครุศาสตร์อุตสาหกรรม*, 20(2), 30–44.

สไบทิพย์ แสงอรุณ. (2566). สมรรถนะดิจิทัลของครูกับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21. *วารสารนวัตกรรมการศึกษา*, 11(2), 40–58.

สมเกียรติ ดาสา. (2565ข). การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนในสถานศึกษา. *วารสารบริหารการศึกษา*, 19(3), 66–80.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2558). *พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ร่วมสมัย.* กรุงเทพฯ: สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม.* กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

อรไท แสงลุน. (2564ข). การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยผู้เชี่ยวชาญ. *วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัย*, 12(1), 12–27.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2561). *การศึกษาไทยในศตวรรษที่ 21.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

DuFour, R. (2007). Professional learning communities: A bandwagon, an idea worth considering, or our best hope for high levels of learning? *Middle School Journal, 39*(1), 4–8.

Fullan, M. (2016). *The new meaning of educational change* (5th ed.). Teachers College Press.

Joyce, B., & Weil, M. (2009). *Models of teaching* (8th ed.). Pearson.

Lewis, C. (2002). *Lesson study: A handbook of teacher-led instructional improvement.* Research for Better Schools.

Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record, 108*(6), 1017–1054.

Ministry of Education, Thailand. (2019). *Policy on professional learning community development in schools.* Bangkok: Ministry of Education.

Murata, A. (2011). Introduction: Conceptual overview of lesson study. *ZDM Mathematics Education, 43*(6–7), 375–379.

Stoll, L., Bolam, R., McMahon, A., Wallace, M., & Thomas, S. (2006). Professional learning communities: A review of the literature. *Journal of Educational Change, 7*(4), 221–258.

UNESCO. (2018). *UNESCO ICT competency framework for teachers.* UNESCO.

Voogt, J., Fisser, P., Pareja Roblin, N., Tondeur, J., & van Braak, J. (2013). Technological pedagogical content knowledge – a review of the literature. *Journal of Computer Assisted Learning, 29*(2), 109–121.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes.* Harvard University Press.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Participatory Management Model of Private Schools under the Office of the Private Education Commission

รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน

Tanai Sutabutra[1*], & Phramaha Kraiwan Chiinathattiyo[2]

ธนัย สูตะบุตร[1*], & พระมหาไกรวรรณ์ ชินทตฺติโย[2]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Tanai Sutabutra*
ธนัย สูตะบุตร
Mahamakut Buddhist University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Email: tanai.sut@student.mbu.ac.th

2. Phramaha Kraiwan Chiinathattiyo
พระมหาไกรวรรณ์ ชินทตฺติโย
Mahamakut Buddhist University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Email: kraichinnatat@gmail.com

คำสำคัญ:
รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม, โรงเรียนเอกชน, สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริ การศึกษาเอกชน

Keywords:
Participatory Management Model, Private Schools, Office of the Private Education Commission

Article history:
Received: 08/02/2026
Revised: 20/03/2026
Accepted: 01/04/2026
Available online: 28/04/2026

How to Cite:
Sutabutra, T. & Chiinathattiyo, P. (2026). Participatory Management Model of Private Schools under the Office of the Private Education Commission. *Journal Dhamma for Life,* 32(3*),* 256-272.

ABSTRACT

The objectives of this research were: 1) to study the components of participatory management in private schools under the Office of the Private Education Commission, 2) to develop a participatory management model for these schools, and 3) to evaluate and validate the model. This study employed a mixed methods research approach. The sample consisted of 335 private elementary schools under the Office of the Private Education Commission. The respondents included school directors, deputy directors, teachers, and school board members—four individuals from each school—totaling 1,340 participants. Data collection tools included interviews, questionnaires, and evaluation forms. Data were analyzed using descriptive statistics such as frequency, percentage, standard deviation, and exploratory factor analysis.

The research findings were as follows: 1. The study identified a total of 148 variables constituting six core components of participatory management in private schools under the Office of the Private Education Commission. 2. The developed participatory management model comprised 6 key components with 114 variables: 1) Organizational Leadership Skills (23 variables) 2) Participation in Operations (20 variables) 3) Organizational Commitment (19 variables) 4) Internal Communication (22 variables) 5) Participation in Decision-Making (17 variables) 6) Creative Change Management (13 variables) 3.The developed model was evaluated and validated as accurate, appropriate, feasible, and beneficial, with an overall mean score ($\bar{X}$) of 4.89, indicating strong agreement with theoretical frameworks and research principles.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาองค์ประกอบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน 2) เพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน 3) เพื่อประเมินและรับรองรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยแบบผสมผสาน โดยใช้กลุ่มตัวอย่างได้แก่ โรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนที่เปิดสอนระดับประถมศึกษา จำนวน 335 โรงเรียน ผู้ให้ข้อมูลได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียนรองผู้อำนวยการ ครูผู้สอน คณะกรรมการบริหารสถานศึกษา โรงเรียนละ 4 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 1,340 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม แบบประเมินและรับรองรูปแบบ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน วิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ

ผลการวิจัยพบว่า 1. องค์ประกอบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน พบว่า ได้องค์ประกอบ 6 องค์ประกอบ 148 ตัวแปร 2. รูปแบบการริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน มีจำนวน 6 องค์ประกอบ รวมทั้งสิ้น 114 ตัวแปร ได้แก่ องค์ประกอบที่ 1 ทักษะภาวะผู้นำองค์การ จำนวน 23 ตัวแปร องค์ประกอบที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน จำนวน 20 ตัวแปร องค์ประกอบที่ 3 ความผูกพันต่อองค์การ จำนวน 19 ตัวแปร องค์ประกอบที่ 4 การสื่อสารภายในองค์การ จำนวน 22 ตัวแปร องค์ประกอบที่ 5 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จำนวน 17 ตัวแปร และ องค์ประกอบที่ 6 การบริหารการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ จำนวน 13 ตัวแปร ตามลำดับ 3. รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ทั้ง 6 องค์ประกอบได้รับการประเมินและรับรองรูปแบบว่ามีความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย ผ่านการประเมินมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) 4.89

บทนำ

ในโลกปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ทำให้มนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงจากการใช้วิถีชีวิตประจำวันให้สอดคล้องกับสังคมโลก รูปแบบการดำเนินชีวิตบางด้านได้รับการพัฒนาขึ้น อาทิเช่น ด้านการใช้สื่อเทคโนโลยี การรักษาสุขภาพด้วยเทคนิคการแพทย์ที่ทันสมัย แต่บางด้านกลับเป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม อาทิ แนวคิด ทัศนคติ การดำเนินชีวิต ความพึงพอใจในวัตถุมากกว่าความดีงาม ฉะนั้นการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ด้านอย่างเหมาะสม จึงจำเป็นต้องพัฒนาคนให้มีความเจริญในทุก ๆ ด้านอย่างดีและเหมาะสม วิธีการพัฒนาคนที่ได้ผลดีมากวิธีการหนึ่งคือ การให้การศึกษาเพราะการศึกษาเป็นกระบวนการที่ดีและเหมาะสมอย่างยิ่งในการนำมาใช้พัฒนาคนและประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรือง

ดั่งพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตและนักศึกษาวิทยาลัยวิชาการศึกษาเมื่อวันพฤหัสบดี 13 ธันวาคม พ.ศ. 2505 ความตอนหนึ่งว่า “การศึกษาเป็นเรื่องใหญ่และสำคัญยิ่งของมนุษย์ คนเราเมื่อเกิดมาก็ได้รับการสั่งสอนจากบิดามารดาอันเป็นความรู้เบื้องต้น เมื่อเจริญเติบโตขึ้น ก็เป็นหน้าที่ของครูและอาจารย์สั่งสอนให้ได้รับวิชาความรู้สูงและอบรมจิตใจให้ถึงพร้อมด้วยคุณธรรม เพื่อจะได้เป็นพลเมืองดีของชาติสืบต่อไป” และพระบรมราโชวาทที่ทรงพระราชทานแก่คณะครูและนักเรียนที่ได้รับพระราชทานรางวัลฯ ณ ศาลาดุสิคาลัยเมื่อวันจันทร์ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2524 ความตอนหนึ่งว่า “สังคมและบ้านเมืองใด ให้การศึกษาที่ดีแก่เขาวชนได้อย่างครบถ้วนล้วนพอเหมาะกันทุก ๆ ด้านสังคมและบ้านมืองนั้น ก็จะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถธำรงรักษาความเจริญมั่นคงของประเทศชาติไว้ และพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไปได้โดยตลอด ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษาทุก ๆ คนจึงต้องถือว่าตัวของท่านมีความรับผิดชอบต่อชาติบ้านเมืองอยู่อย่างเต็มที่ในอันที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เที่ยงตรง ถูกต้องสมบูรณ์โดยเต็มกำลัง จะประมาทหรือละเลยมิได้” แบ่งความหมายของ “รูปแบบ” ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ แบบจำลองของสิ่งที่ยังไม่สมบูรณ์ เช่น โมเดลบ้าน โมเดลรถยนต์ แบบจำลองทางคณิตศาสตร์ เช่น Mathematical Model แผนภาพที่แสดงองค์ประกอบหรือแนวคิด เช่น รูปแบบการสอน รูปแบบการบริหาร ระบุว่า “รูปแบบ” คือ แบบจำลองที่อธิบายปรากฏการณ์ให้เข้าใจง่ายขึ้น โดยมีองค์ประกอบหลัก 6 ประการ ได้แก่ เป้าหมาย ตัวแปร โครงสร้าง กระบวนการ ข้อมูล/เทคโนโลยี และบริบท Bardo & Hardman (1982) แบ่งรูปแบบในเชิงนิเวศเมือง เช่น Concentric Zone Model เพื่อบรรยายลักษณะของพื้นที่เมือง และ Residential Segregation Model เพื่ออธิบายลักษณะของประชากรเมือง Yukl (1981) เสนอแนวคิดการบริหารแบบมีส่วนร่วม ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แสดงความคิดเห็นและมีอิสระในการทำงาน ซึ่งช่วยเพิ่มแรงจูงใจและประสิทธิภาพในการทำงานเคท เดวิส (Keith Davis, 1981) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วม (Involvement) ว่าหมายถึงการร่วมงานที่มีการเกี่ยวข้องกันทางด้านจิตใจและอารมณ์ผลการเกี่ยวข้องกันทำให้การดำเนินการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม พร้อมทั้งเกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อกลุ่มด้วย

ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่ารูปแบบการบริหารโดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบการบริหารที่สามารถนำไปสู่ผลสำเร็จของโรงเรียนได้หากผู้บริหารสถานศึกษาเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนได้จัดระบบ การบริหารที่เน้นการมีส่วนร่วมอย่างเต็มศักยภาพก็จะทำให้ผลการดำเนินงานของโรงเรียนอยู่ในเกณฑ์ที่ดีขึ้นตามเป้าหมายที่กำหนดไว้แต่หากผู้บริหารขาดการบริหารแบบมีส่วนร่วมอย่างจริงจังอาจจะทำให้การพัฒนาบางอย่างและบริการไม่ต่อเนื่องส่งผลให้ปัญหาไม่ได้รับการแก้ไข ประสิทธิผลของการจัดการศึกษาก็ไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนซึ่งจะได้รูปแบบที่เหมาะสม และเป็นประโยชน์ต่อการบริหารโรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนต่อไป

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารแบบมีส่วนร่วม

การบริหารแบบมีส่วนร่วม เป็นกรอบแนวคิดทางการบริหารที่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องภายใต้กระบวนทัศน์การบริหารยุคใหม่ที่ให้ความสำคัญกับ “การกระจายอำนาจ และ “การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder engagement)” เป็นสำคัญ แนวคิดดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานความเชื่อว่าองค์กรทางการศึกษาจะสามารถบรรลุประสิทธิผลสูงสุดได้ เมื่อเปิดพื้นที่ให้บุคลากรทุกระดับมีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ขององค์กรอย่างเป็นระบบ ในมิติทางทฤษฎี การบริหารแบบมีส่วนร่วมสามารถอธิบายได้ผ่านแนวคิดทฤษฎีองค์การเชิงมนุษยนิยม ที่ให้ความสำคัญกับศักยภาพของมนุษย์ การมีแรงจูงใจภายใน และความสัมพันธ์เชิงความร่วมมือภายในองค์กร นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับทฤษฎีการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของ Likert (System 4 Management) ซึ่งเน้นว่าการบริหารแบบกลุ่มมีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อประสิทธิภาพองค์กร เนื่องจากช่วยเสริมสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ และความผูกพันต่อ ในบริบทของสถานศึกษา การบริหารแบบมีส่วนร่วมมิได้จำกัดอยู่เพียงระดับผู้บริหารเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงครู บุคลากรทางการศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชน ซึ่งถือเป็นเครือข่ายทางสังคมของโรงเรียน ที่มีบทบาทร่วมกันในการกำหนดทิศทางการพัฒนาองค์กรทางการศึกษา นักวิชาการไทยได้อธิบายว่ากระบวนการดังกล่าวเป็นรูปแบบของ “การบริหารแบบกระจายอำนาจเชิงบูรณาการ” ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างความร่วมมืออย่างเป็นระบบมากกว่าการสั่งการจากบนลงล่างเพียงอย่างเดียว (รัตนา มูลป้อม & พิกุล ภูมิโคกรักษ์, 2565) นอกจากนี้ ไกรสิทธิ์ ดิบรุณย์ และธารินทร์ รสานนท์ (2564) ได้สะท้อนให้เห็นเชิงประจักษ์ว่าการมีส่วนร่วมของครูในการบริหารงานวิชาการไม่ได้เป็นเพียงปัจจัยเสริม แต่เป็นตัวแปรเชิงสาเหตุที่ส่งผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพของโรงเรียน โดยเฉพาะในมิติของการวางแผนเชิงกลยุทธ์ การตัดสินใจเชิงวิชาการ และการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนอย่างยั่งยืน ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่าการมีส่วนร่วมช่วยลดช่องว่างระหว่างนโยบายและการปฏิบัติจริง ส่งผลให้การดำเนินงานมีความสอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษามากยิ่งขึ้น

องค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วม

จากการสังเคราะห์วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปองค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมในสถานศึกษาได้อย่างเป็นระบบ โดยประกอบด้วยมิติสำคัญ 5 ด้าน ซึ่งสะท้อนวงจรการบริหาร (management cycle) อย่างครบถ้วน ได้แก่ การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การประเมินผล และการมีส่วนร่วมจากภายนอกองค์กร

ประการแรก การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning Participation) ถือเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการบริหารเชิงกลยุทธ์ โดยเปิดโอกาสให้บุคลากรทุกระดับมีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และ

ตัวชี้วัดความสำเร็จของโรงเรียน กระบวนการนี้ช่วยสร้างความสอดคล้องเชิงเป้าหมาย (goal congruence) และลดความขัดแย้งเชิงโครงสร้างภายในองค์กร

ประการที่สอง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision-Making Participation) เป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความโปร่งใสและความเป็นประชาธิปไตยในองค์กรทางการศึกษา การเปิดพื้นที่ให้ครูและบุคลากรมีบทบาทในการเลือกแนวทางปฏิบัติช่วยเพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจ เนื่องจากเกิดจากการบูรณาการข้อมูลเชิงประสบการณ์จากภาคปฏิบัติจริง

ประการที่สาม การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation Participation) เป็นขั้นตอนที่สะท้อนการแปลงนโยบายไปสู่การปฏิบัติจริง (policy implementation) โดยอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่ายในการขับเคลื่อนแผนงานให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้มีผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพของกระบวนการจัดการศึกษา เนื่องจากช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัวขององค์กร

ประการที่สี่ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation Participation) เป็นกลไกสะท้อนกลับ (feedback mechanism) ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาองค์กรอย่างต่อเนื่อง (continuous improvement) การประเมินผลร่วมกันช่วยให้เกิดการเรียนรู้เชิงองค์กร (organizational learning) และการปรับปรุงกระบวนการทำงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ประการสุดท้าย การมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้ปกครอง (Community Participation) เป็นมิติที่สะท้อนแนวคิดโรงเรียนในฐานะระบบเปิด (open system) ที่มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมภายนอก การมีส่วนร่วมของชุมชนช่วยสนับสนุนทรัพยากรทางการศึกษา เสริมสร้างทุนทางสังคม (social capital) และเพิ่มความยั่งยืนของการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในระยะยาว

แนวคิดการพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม

การพัฒนารูปแบบ (Model Development) ในงานวิจัยทางการศึกษาถือเป็นกระบวนการเชิงระบบที่มุ่งสร้างองค์ความรู้เชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติให้มีความสอดคล้องกัน โดยทั่วไปประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงทฤษฎี การสังเคราะห์รูปแบบเบื้องต้น การตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ (expert validation) และการประเมินความเป็นไปได้ของการนำไปใช้จริง ในเชิงระเบียบวิธีวิจัย การพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมมักใช้แนวทางการวิจัยเชิงผสมผสาน (mixed methods research) เพื่อให้ได้ทั้งข้อมูลเชิงลึกและข้อมูลเชิงปริมาณที่สามารถตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้อย่างรอบด้าน โดยเฉพาะการใช้เทคนิค Delphi technique หรือการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหารและครู เพื่อให้ได้องค์ความรู้จากประสบการณ์จริงในภาคสนาม งานวิจัยของรัตนา มูลป้อม และคณะ (2566) ชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จของการพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในโรงเรียนเอกชนขึ้นอยู่กับความสอดคล้องระหว่างบริบทองค์กรกับองค์ประกอบของรูปแบบที่พัฒนา หากรูปแบบขาดความยืดหยุ่นหรือไม่สอดคล้องกับสภาพจริง

ของโรงเรียน อาจส่งผลให้การนำไปใช้ไม่เกิดประสิทธิผลตามที่คาดหวัง ดังนั้น การประเมินความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์จึงเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนารูปแบบ

การมีส่วนร่วมในบริบทโรงเรียนเอกชน

โรงเรียนเอกชนมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากสถานศึกษาของรัฐในหลายมิติ โดยเฉพาะในด้านความยืดหยุ่นของการบริหารจัดการ การพึ่งพาทรัพยากรจากภาคเอกชน และการแข่งขันเชิงคุณภาพทางการศึกษา ส่งผลให้การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อความอยู่รอดและความสำเร็จขององค์กร ในบริบทดังกล่าว การมีส่วนร่วมของครูและผู้บริหารไม่ได้เป็นเพียงกลไกเชิงการบริหาร แต่ยังเป็นปัจจัยเชิงกลยุทธ์ที่ส่งผลต่อความสามารถในการแข่งขันของโรงเรียน งานวิจัยจำนวนมากสะท้อนว่าโรงเรียนเอกชนที่มีระดับการมีส่วนร่วมสูงมักมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนที่ดีกว่า รวมถึงมีประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอนที่สูงขึ้น (กัญวัญญ์ ธารีบุญ & นพดล เจนอักษร, 2563) ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่า การมีส่วนร่วมในโรงเรียนเอกชนช่วยสร้างวัฒนธรรมองค์กรแบบร่วมมือ (collaborative organizational culture) ซึ่งส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ การตัดสินใจที่มีคุณภาพ และความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการ นอกจากนี้ยังช่วยเพิ่มแรงจูงใจของบุคลากรผ่านการรับรู้ถึงความสำคัญของบทบาทตนเองในองค์กร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพโดยรวมของสถานศึกษาในระยะยาว

กรอบแนวคิดในการวิจัย

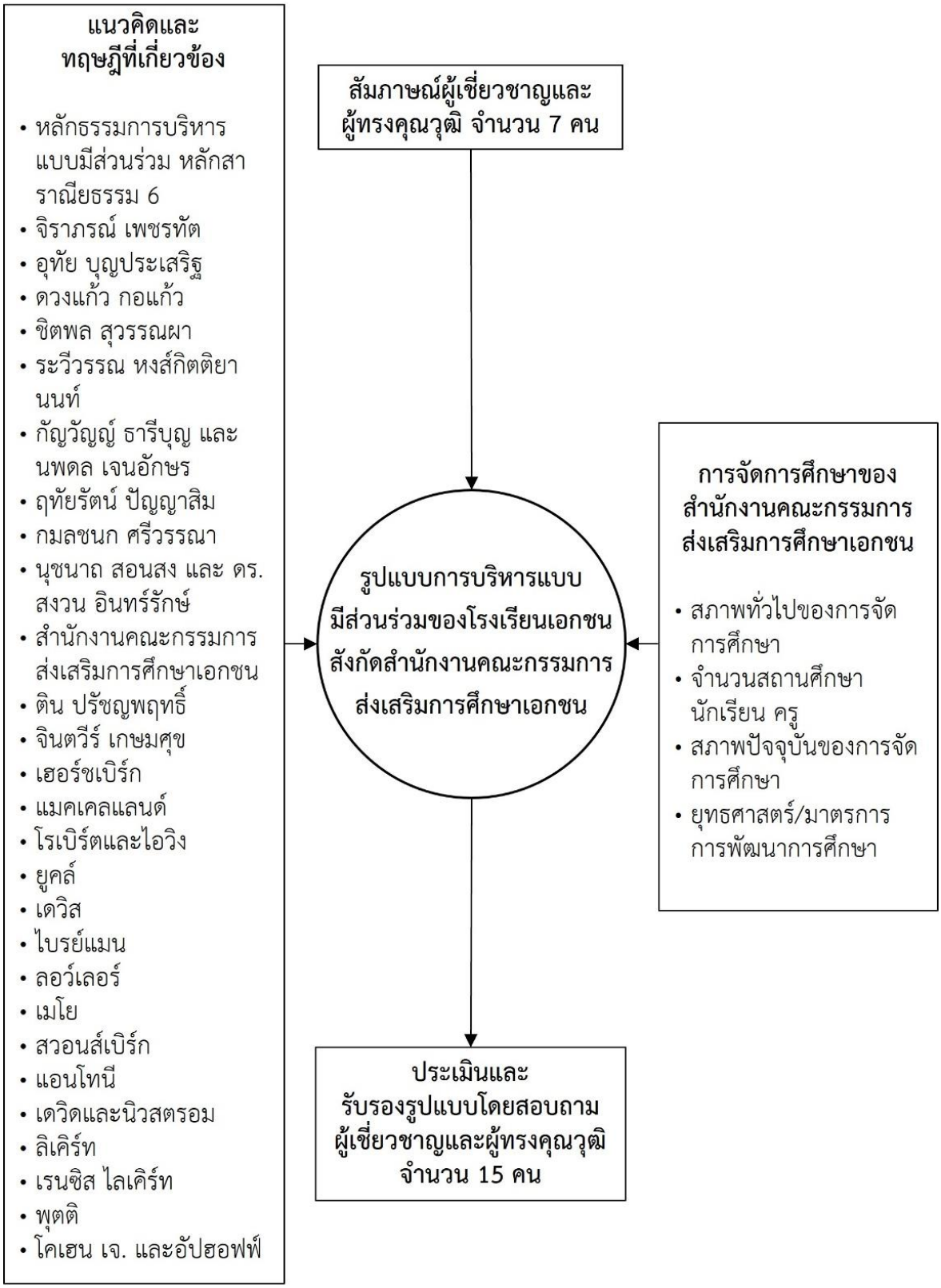

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1

2. เพื่อศึกษาระดับการการบริหารงานบุคคลในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1

3. วิเคราะห์สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการบริหารงานบุคคลในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1

สมมติฐานการวิจัย

การมีส่วนร่วมในการวางแผนมีอิทธิพลเชิงบวกต่อประสิทธิผลการบริหารสถานศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากการวางแผนร่วมกันช่วยสร้างความชัดเจนของเป้าหมายองค์กร และเพิ่มความสอดคล้องระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริง ส่งผลให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ระเบียบวิธีการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่โรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ที่เปิดสอนระดับประถมศึกษาจำนวน 2,561

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้เป็นโรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ที่เปิดสอนในระดับประถมศึกษา ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออกและภาคตะวันตก จำนวน 335 โรงเรียนกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยการเปิดตารางสำเร็จรูปของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan) สำหรับรายชื่อโรงเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในครั้งนี้ใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Sample Random Sampling) ด้วยวิธีการจับสลาก (Lottery) ผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลจากโรงเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างโรงเรียนละ 4 คน ประกอบไปด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียน รองผู้อำนวยการหรือผู้ช่วย ครูผู้สอนและคณะกรรมการสถานศึกษา รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 1,340 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการวิจัยจำนวน 3 ฉบับ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ จัดทำขึ้นจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน โดยสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารการศึกษา จำนวน 7 คน ด้วยวิธีการคัดเลือกแบบ

เฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) แบบสอบถามความคิดเห็น ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลและสร้างรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 3 ตอน ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป เช่น เพศ อายุ วุฒิการศึกษา ประสบการณ์ และขนาดสถานศึกษา (แบบเลือกตอบ) ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยใช้มาตราส่วนลิเคิร์ท 5 ระดับ ตอนที่ 3 คำถามปลายเปิดเพื่อรับข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากผู้ตอบแบบสอบถาม แบบประเมินรูปแบบ เป็นแบบประเมินแบบประมาณค่า 5 ระดับ ใช้สำหรับให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความเป็นประโยชน์ และให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม เพื่อนำมาปรับปรุงและพัฒนารูปแบบให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ขอหนังสือจากคณะศึกษาศาสตร์เพื่อแจ้งผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ สถานศึกษา ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในทุกขั้นตอน

2. การเก็บข้อมูลแบบสอบถามความคิดเห็น ผู้วิจัยจัดส่งและรับคืนแบบสอบถามดังนี้ 1. ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือจากบริษัทอักษรเจริญทัศน์ ซึ่งเป็นผู้จำหน่ายหนังสือและแบบเรียนทั่วประเทศ ในด้านการเก็บข้อมูลโดยมีผู้อำนวยการส่วนภูมิภาคสายงานการตลาด รองผู้อำนวยการส่วนภูมิภาคสายงานการตลาด ผู้จัดการภาคสายงานการตลาด และพนักงานการตลาดในแต่ละจังหวัดทุกจังหวัด 2. เขตกรุงเทพมหานคร ผู้จัดการภาคมารับเอกสารแบบสอบถามงานวิจัยด้วยตนเองที่โรงเรียนพิชญศึกษา อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และมอบให้พนักงานการตลาดมอบให้กับโรงเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง 3. จังหวัดในภาคต่าง ๆ ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ให้กับผู้อำนวยการส่วนภูมิภาคสายงานการตลาด ผู้จัดการภาคสายงานการตลาด และมอบให้พนักงานการตลาดส่งแบบสอบถามไปให้โรงเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง (ภาคผนวก ช)

3 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม 1. เขตกรุงเทพมหานครผู้จัดการภาคเป็นผู้รวบรวมข้อมูลมามอบให้ที่โรงเรียนพิชญศึกษา 2. จังหวัดต่าง ๆ ผู้จัดการ ภาครวบรวมข้อมูลส่งคืนทางไปรษณีย์ 3. การเก็บรวบรวมข้อมูลสามารถเก็บได้ครบตามกลุ่มตัวอย่าง

การวิเคราะห์ข้อมูลและเกณฑ์การแปลความหมาย

เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้เป็นไปอย่างถูกต้องตามระเบียบวิธีวิจัย ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูล ทุกขั้นตอน และนำมาวิเคราะห์ โดยใช้สถิติในการวิจัยดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม (กลุ่มตัวอย่าง) ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ประสบการณ์ในการทำงาน ขนาดของสถานศึกษา กำหนดให้เป็นการตอบแบบเลือกตอบ (Check list) โดยใช้ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

2. วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน 1) ค่าสถิติมัชฌิมเลขคณิต (Mean) และส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน

(Standard deviation) สำหรับเกณฑ์วิเคราะห์ข้อมูลด้านองค์ประกอบสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน วิเคราะห์ข้อมูล ตามแนวคิดของ เบสท์ (Best) 2) ค่าดัชนี KMO (Kaiser-Mayer-Olkin Measurers of Sampling Adequacy) ใช้วิเคราะห์เนื้อหาความเหมาะสมของข้อมูลเพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบ มีค่าระหว่าง 0 ถึง 1 โดยค่าที่เหมาะสมจะต้องมากกว่า 0.50 และค่า KMO จะเท่ากับ 1 เมื่อตัวแปรแต่ละตัวสามารถทำนายได้ด้วยตัวแปรอื่นโดยปราศจากความคลาดเคลื่อน ส่วนในช่วงอื่นแปลความหมาย

3. การวิเคราะห์รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ใช้สถิติการวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสำรวจ (Exploratory Factor - Analysis) และค่าสหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร (Correlation) โดยใช้ โปรแกรมสำเร็จรูป

4. การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิยืนยันรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน จำนวน 15 คน มีความคิดเห็นต่อรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน เพื่อประเมินและรับรองรูปแบบและเพิ่มความน่าเชื่อถือในการสร้างรูปแบบที่พัฒนาขึ้นให้มีความถูกต้อง เหมาะสม ความเป็นไปได้และความเป็นประโยชน์ โดยแบบประเมินมีโครงสร้างให้เลือกเป็นแบบประมาณค่า 5 ระดับ พร้อมทั้งข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงให้ได้รูปแบบการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนที่เหมาะสมอีกขั้น โดยมีการประเมิน 4 ด้าน ซึ่งใช้หลักเกณฑ์การตัดสินระดับคุณภาพของการประเมินคุณภาพของสำนักงาน รับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) หรือ สมศ. โดยใช้เกณฑ์รับรอง 5 ระดับ คือ ดีเยี่ยม ดีมาก ดี พอใช้ ปรับปรุง โดยใช้เกณฑ์การรับรองในระดับดีขึ้นไป คือ ตั้งแต่ร้อยละ 75 ขึ้นไปจะถือว่า รับรองหรือผ่านเกณฑ์การประเมินในแต่ละองค์ประกอบทุกด้านทั้ง 4 ด้าน คือ

1) ด้านความถูกต้อง (Accuracy)

2) ด้านความเหมาะสม (Propriety)

3) ด้านความเป็นไปได้ (Feasibility)

4) ความเป็นประโยชน์ (Utility) การนำเสนอข้อมูลจากผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอในรูปของตารางแผนภูมิและการพรรณนาตามลักษณะของข้อมูลที่วิเคราะห์ได้

ผลการวิจัย

ตารางที่ 1 ค่าความถี่และค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามสถานภาพของกลุ่มตัวอย่าง ที่ตอบแบบสอบถาม (n = 1,300)

ข้อมูลสถานภาพ	ความถี่ (Frequency)	ร้อยละ (Percentage)
1. เพศ		
1. ชาย	234	18.00
2. หญิง	1,066	82.00
รวม	**1,300**	**100.00**
2. อายุ		
1. ต่ำกว่า 30 ปี	21	1.63
2. 30 – 39 ปี	259	19.92
3. 40 – 49 ปี	694	53.38
4. 50 ปีขึ้นไป	326	25.07
รวม	**1,300**	**100.00**
3. ระดับการศึกษา		
1. ปริญญาตรี	667	50.83
2. ปริญญาโท	618	47.54
3. ปริญญาเอก	15	1.63
รวม	**1,300**	**100.00**
4. ประสบการณ์ในการทำงาน		
1. ไม่เกิน 9 ปี	16	1.24
2. 10 – 19 ปี	519	39.92
3. 20– 29 ปี	495	38.08
4. 30 – 39 ปี	210	16.15
5. 40 ปี ขึ้นไป	60	4.61
รวม	**1,300**	**100.00**
5. ขนาดของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน		
1. เล็ก (จำนวนนักเรียนน้อยกว่า 500 คน)	93	27.76

ข้อมูลสถานภาพ	ความถี่ (Frequency)	ร้อยละ (Percentage)
2. กลาง (จำนวนนักเรียน 500 – 1,499 คน)	186	55.52
3. ใหญ่ (จำนวนนักเรียน 1,500 - 2,499 คน)	32	9.56
4. ใหญ่พิเศษ (จำนวนนักเรียน 2,500 คน ขึ้นไป	24	7.17
รวม	**335**	**100.00**

จากตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงจำนวน 1,066 คน คิดเป็นร้อยละ 82.00 และเป็นเพศชายจำนวน 234 คน คิดเป็นร้อยละ 18.00 ส่วนใหญ่ มีอายุ 40-49 ปีจำนวน 694 คน คิดเป็นร้อยละ 33.38 รองลงมามีอายุ 50 ปีขึ้นไปจำนวน 326 คน คิดเป็นร้อยละ 25.07 มีอายุ 30 - 39 ปี จำนวน 259 คน คิดเป็นร้อยละ 19.92 และมีอายุต่ำกว่า 30 ปี จำนวน 21 คน คิดเป็นร้อยละ 1.63

ข้อมูลเกี่ยวกับระดับการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรีจำนวน 667 คนคิดเป็นร้อยละ 50.83 รองลงมามีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาโท จำนวน 618 คนคิดเป็นร้อยละ 47.54 และมีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาเอก จำนวน 15 คนคิดเป็นร้อยละ 1.63 ข้อมูลประสบการณ์ในการทำงานในปัจจุบันพบว่าส่วนใหญ่มีประสบการณ์ทำงาน 10-19 ปี จำนวน 519 คนคิดเป็น ร้อยละ 39.92 รองลงมามีประสบการณ์ในการทำงาน 20-29 ปี จำนวน 495 คนคิดเป็นร้อยละ 38.08 ประสบการณ์ในการทำงาน 30-39 ปี จำนวน 210 คน คิดเป็นร้อยละ 16.15 ประสบการณ์ในการทำงาน 40 ปีขึ้นไป จำนวน 60 คนคิดเป็นร้อยละ 4.61 และประสบการณ์ในการทำงานไม่เกิน 9 ปีจำนวน 16 คนคิดเป็นร้อยละ 1.24 ข้อมูลเกี่ยวกับขนาดของสถานศึกษาพบว่าส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนขนาดกลาง (จำนวนนักเรียน 500 ถึง 1,499 คน) จำนวน 186 โรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 55.52 รองลงมาเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก (จำนวนนักเรียนน้อยกว่า 500 คน) จำนวน 93 โรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 27.76 โรงเรียนขนาดใหญ่ (จำนวนนักเรียน 1,500-2,499 คน) จำนวน 32 โรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 9.56 และโรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษ (จำนวนนักเรียน 2,500 คนขึ้นไป) จำนวน 24 โรงเรียนคิดเป็นร้อยละ 7.16

ตารางที่ 2 ผลการประเมินและรับรองจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความคิดเห็นต่อ ประเด็นพิจารณาในด้านความถูกต้อง (Accuracy) (n=15)

ประเด็นในการพิจารณา	ค่ามัชฌิมเลขคณิต ($\bar{X}$)	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)	แปลผล
1. ผลการประเมินและรับรองจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความคิดเห็นต่อประเด็นพิจารณาในด้านความถูกต้อง (Accuracy)	4.87	0.22	มากที่สุด

ประเด็นในการพิจารณา	ค่ามัชฌิมเลขคณิต ($\bar{X}$)	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)	แปลผล
2. ผลการประเมินและรับรองจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความคิดเห็นต่อประเด็นพิจารณาในด้านความเหมาะสม (Propriety)	4.93	0.14	มากที่สุด
3. ผลการประเมินและรับรองจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความคิดเห็นต่อประเด็นพิจารณาในด้านความเป็นไปได้ (Feasibility)	4.87	0.15	มากที่สุด
4. ผลการประเมินและรับรองจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความคิดเห็นต่อประเด็นพิจารณาในด้านความเป็นประโยชน์ (Utility)	4.90	0.26	มากที่สุด
รวมเฉลี่ย	**4.89**	**0.11**	**มากที่สุด**

การประเมินและรับรองรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน จากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 15 คน พบว่า รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ที่พัฒนาขึ้นมีความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถนำไปใช้การพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ซึ่งผลการประเมินและรับรองอยู่ในระดับมากที่สุด มีคะแนนค่าเฉลี่ยในภาพรวมเท่ากับ ($\bar{X}$ = 4.89 S.D. = .11) ถือได้ว่าเป็นการรับรองรูปแบบโดยผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ รวม 114 ตัวแปรคือองค์ประกอบที่ 1 ทักษะภาวะผู้นำองค์การ จำนวน 23 ตัวแปร องค์ประกอบที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน จำนวน 20 ตัวแปร องค์ประกอบที่ 3 ความผูกพันต่อองค์การ จำนวน 19 ตัวแปรองค์ประกอบที่ 4 การสื่อสารภายในองค์การ จำนวน 22 ตัวแปร องค์ประกอบที่ 5 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จำนวน 17 ตัวแปร องค์ประกอบที่ 6 การบริหารการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ จำนวน 13 ตัวแปร ซึ่งการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ทั้ง 6 องค์ประกอบ สามารถแสดงได้ในแผนภาพที่ 1

อภิปรายผล

ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า รูปแบบการบริหารความปลอดภัยสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำไปประยุกต์ใช้ในระดับมาก ทั้งนี้สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ดังนี้

องค์ประกอบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน

ผลการศึกษาพบว่าองค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมประกอบด้วยการมีส่วนร่วมของผู้บริหาร ครู บุคลากร นักเรียน และผู้ปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่เน้นการกระจายอำนาจและการสร้างความรับผิดชอบร่วมกันในองค์กรทางการศึกษา โดยผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของทิศนา แขมมณี (2553) ที่เสนอว่าการบริหารที่มีประสิทธิภาพควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันและนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับ Daniel Goleman (2005) ที่อธิบายว่า ภาวะผู้นำที่มีความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Intelligence) จะส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบุคลากรในองค์กร ผ่านการสร้างความไว้วางใจ การรับฟัง และการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการบริหารแบบมีส่วนร่วมในสถานศึกษา

การสร้างและพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีความสอดคล้องเชิงระบบ โดยประกอบด้วยหลักการ แนวคิด กระบวนการดำเนินงาน และผลลัพธ์ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้จริงในบริบทโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ผลดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ สมคิด พรมแดง (2552) ที่ระบุว่าการบริหารสถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องบูรณาการการมีส่วนร่วมกับวัฒนธรรมองค์กร และต้องคำนึงถึงบริบทของสถานศึกษาเป็นสำคัญ นอกจากนี้ การนำหลักพุทธธรรม ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มาเป็นกรอบแนวคิดในการบริหาร ยังช่วยเสริมสร้างความร่วมมือ ความสามัคคี และการตัดสินใจเชิงจริยธรรมภายในองค์กร ในมิติของการพัฒนาเชิงระบบ รูปแบบดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวคิดของการออกแบบระบบการบริหารเชิงบูรณาการ ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลลัพธ์ ซึ่งเป็นหลักสำคัญของการพัฒนารูปแบบทางการบริหารในเชิงวิชาการ

การประเมินและรับรองรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม

ผลการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญพบว่า รูปแบบที่พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสะท้อนถึงความเป็นไปได้ในการนำไปใช้จริงในสถานศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากรูปแบบมีความชัดเจนในเชิงโครงสร้างและมีความสอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนเอกชน ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับหลักการของ บุญทัน ดอกไธสง (2550)

ที่ระบุว่า ความปลอดภัยและประสิทธิภาพขององค์กรทางการศึกษาจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายและการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมความรับผิดชอบร่วมกัน

โดยสรุป ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมที่บูรณาการกับหลักพุทธธรรมไม่เพียงแต่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารสถานศึกษาในเชิงโครงสร้างเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อการพัฒนามิติทางจิตใจ ความไว้วางใจ และความสัมพันธ์เชิงบวกภายในองค์กร ดังนั้น รูปแบบที่พัฒนาขึ้นจึงไม่เพียงเป็นกลไกในการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ แต่ยังเป็นแนวทางในการสร้าง “องค์กรการศึกษาที่มีความปลอดภัยทางกายภาพและจิตใจ” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่มุ่งเน้นทั้งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความเป็นอยู่ที่ดี (well-being) ของผู้เรียนและบุคลากรในสถานศึกษาอย่างยั่งยืน

สรุป

จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า รูปแบบการบริหารความปลอดภัยสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรมที่พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการนำไปประยุกต์ใช้ในสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยรูปแบบดังกล่าวประกอบด้วย 3 มิติหลัก ได้แก่ (1) การบริหารจัดการด้านนโยบายความปลอดภัย (2) การบริหารจัดการด้านปัจจัยสนับสนุนและส่งเสริมความปลอดภัย และ (3) การบริหารจัดการด้านกิจกรรมส่งเสริมความปลอดภัย ซึ่งทั้งสามมิติมีความเชื่อมโยงกันในลักษณะองค์รวม และครอบคลุมทั้งระดับนโยบาย โครงสร้างการดำเนินงาน และการปฏิบัติจริงในสถานศึกษา การบูรณาการหลักพุทธธรรม ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ไตรสิกขา และอริยมรรคมีองค์ 8 มีบทบาทสำคัญในการยกระดับการบริหารความปลอดภัยจากระบบที่มุ่งเน้นการควบคุมและการกำกับภายนอก ไปสู่ระบบที่ส่งเสริมการพัฒนาจิตสำนึกภายในความรับผิดชอบ และวินัยเชิงคุณธรรมของผู้เรียนและบุคลากรในสถานศึกษา ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมความปลอดภัยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจ และการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ผลการศึกษายังสะท้อนว่า รูปแบบดังกล่าวสามารถส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในสถานศึกษา ทั้งผู้บริหาร ครู บุคลากร และนักเรียน อันนำไปสู่บรรยากาศการเรียนรู้ที่ปลอดภัยและเอื้อต่อการพัฒนาอย่างรอบด้าน อีกทั้งยังช่วยลดความเสี่ยงจากพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์และความขัดแย้งภายในองค์กรได้อย่างเป็นระบบ

โดยสรุป การบริหารความปลอดภัยสถานศึกษาตามหลักพุทธธรรมมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติด้านกายภาพเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมมิติด้านจิตใจ ความสัมพันธ์ และพฤติกรรมของบุคคลในสถานศึกษา ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาระบบความปลอดภัยที่มีความยั่งยืน มีคุณภาพ และสอดคล้องกับบริบทของสังคมการศึกษาในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการปฏิบัติ

1. ศึกษารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ ก่อนที่จะนำไปใช้

2. ผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการพัฒนาสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ควรนำองค์ประกอบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ในแต่ละรายละเอียดทั้ง 6 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบที่ 1 ทักษะภาวะผู้นำองค์การ องค์ประกอบที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน องค์ประกอบที่ 3 ความผูกพันต่อองค์การ องค์ประกอบที่ 4 การสื่อสารภายในองค์การ องค์ประกอบที่ 5 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และองค์ประกอบที่ 6 การบริหารการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ ไปเป็นนวัตกรรมหรือตัวชี้วัดในองค์การ เพื่อองค์การจะได้มีการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์การต่อไป

3. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับจังหวัด ซึ่งได้แก่บุคลากรในสังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด ควรนำรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ไปเป็นแนวทางในการทำงานเป็นทีมของผู้บริหารสถานศึกษาเอกชนและเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการบริหารจัดการคุณภาพขององค์กรต่อไปในอนาคต

4. ควรเน้นให้มีการประสานงานความร่วมมือของโรงเรียนเอกชน ในการนำรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ไปใช้ในการทำงานเป็นทีมของโรงเรียน โดยโรงเรียนที่มีความพร้อมมากจะได้ช่วยเหลือโรงเรียนที่มีความพร้อมน้อย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของการทำงานเป็นทีมในแต่ละองค์ประกอบ ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงานในสังกัดอื่นเช่น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกรุงเทพมหานคร เป็นต้น

3. ควรศึกษาความสัมพันธ์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ที่ส่งผลต่อการทำงานเป็นทีมของสถานศึกษาเอกชนกับประสิทธิผลของสถานศึกษา

4. ควรวิจัยเชิงคุณภาพต่อกรณีศึกษาเฉพาะโรงเรียนหรือจังหวัด เป็นการเจาะลึกสัมภาษณ์ผู้บริหาร บุคลากร นักเรียนและผู้ปกครอง ในบางประเด็น ตามเกณฑ์การบริหารคุณภาพเป็นการศึกษาภาคสนามลงพื้นที่จริงด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเพื่อศึกษาในเชิงลึกระยะยาวต่อเนื่อง เพื่อเห็นพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน

เอกสารอ้างอิง

กัญวัญญ์ ธารีบุญ, & นพดล เจนอักษร. (2563). การมีส่วนร่วมของครูในการบริหารสถานศึกษาเอกชนและผลต่อประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอน. *วารสารการบริหารการศึกษา, 14*(2), 45–60.

ทิศนา แขมมณี. (2553). *ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุญทัน ดอกไธสง. (2550). *การบริหารการศึกษาและการพัฒนาองค์กรทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. (2505). *พระบรมราโชวาทพระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร วิทยาลัยวิชาการศึกษา วันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2505.*

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. (2524). *พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะครูและนักเรียนที่ได้รับพระราชทานรางวัล ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2524.*

ไกรสิทธิ์ ดิบรุณย์, & ธารินทร์ รสานนท์. (2564). การมีส่วนร่วมของครูในการบริหารงานวิชาการที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียน. *วารสารวิชาการศึกษาศาสตร์, 22*(1), 78–92.

รัตนา มูลป้อม, & พิกุล ภูมิโคกรักษ์. (2565). การบริหารแบบกระจายอำนาจเชิงบูรณาการในสถานศึกษา. *วารสารบริหารการศึกษาไทย, 19*(3), 33–50.

รัตนา มูลป้อม, และคณะ. (2566). การพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในโรงเรียนเอกชน. *วารสารวิจัยและพัฒนาการศึกษา, 28*(1), 101–118.

สมคิด พรมแดง. (2552). *การบริหารสถานศึกษาเชิงระบบและการมีส่วนร่วม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Bardo, J. W., & Hardman, J. J. (1982). *Urban society: A systematic introduction*. New York: F.E. Peacock Publishers.

Davis, K. (1981). *Human behavior at work: Organizational behavior*. New York: McGraw-Hill.

Goleman, D. (2005). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. New York: Bantam Books.

Likert, R. (1967). *The human organization: Its management and value*. New York: McGraw-Hill.

Yukl, G. (1981). *Leadership in organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Academic Article

Integrating Buddhist Psychology with Modern Psychotherapy: A New Approach to Mental Health Care in Thai Society

การบูรณาการพุทธจิตวิทยากับจิตบำบัดสมัยใหม่: แนวทางใหม่ในการดูแลสุขภาพจิตในสังคมไทย

Phra Krittayanat Vicitto Srisura[1*]

พระกฤตยนัช วิจิตฺโต ศรีสุรา[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phra Krittayanat Vicitto Srisura*
พระกฤตยนัช วิจิตฺโต ศรีสุรา
Mahachulalongkornrajavidyalaya University,Mahavajiralongkornpalitherava darajavidyalaya Nakhon Pathom, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย นครปฐม
Email: krittayanat_sri@gmail.com

คำสำคัญ:
การบูรณาการ, พุทธจิตวิทยากับจิตบำบัดสมัยใหม่, การดูแลสุขภาพจิต, สังคมไทย

Keywords:
Integration, Buddhist Psychology and Modern Psychotherapy, Mental Health Care, Thai Society

Article history:
Received: 08/02/2025
Revised: 10/03/2026
Accepted: 01/04/2026
Available online: 28/04/2026

How to Cite:
Srisura, P. (2026). Integrating Buddhist Psychology with Modern Psychotherapy: A New Approach to Mental Health Care in Thai Society. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 273-287.

ABSTRACT

This academic article explores the integration of Buddhist psychology with modern psychotherapy: a new approach to mental health care in Thai society. The potential for integrating Buddhist psychology, the Buddhist knowledge about the nature of the human mind, with modern psychotherapy, a Western discipline that uses psychological principles to care for and heal individuals' emotional, behavioral, and psychological problems is explored. The article suggests that despite their cultural roots, these two concepts share many commonalities, such as self-awareness, emotional awareness, mental calming, and release from suffering. These can be linked to create new approaches to mental health care for Thai people that are consistent with their cultural and religious contexts. Currently, Thai society faces increasingly severe mental health problems, including depression, anxiety, and chronic stress. These problems are largely due to social, economic, and lifestyle changes that deviate from the Dharma. Many people lack access to traditional psychiatric treatment, either due to resource constraints or a lack of familiarity with Western approaches. Therefore, integrating Buddhist psychology with modern psychotherapy is a suitable option for the Thai context and may contribute to a more in-depth, holistic, and sustainable approach to community mental health care.

This conceptual article presents both the basic theories of Buddhist psychology and modern psychotherapy, as well as practical integration approaches, such as the Mindfulness Model of Therapy. The development of a collaborative training curriculum between monks and psychologists and the

development of mental health care guidelines in meditation centers, hospitals, and communities suggest that integrating these two disciplines can create a common space where people can access appropriate and in-depth mental healing, without abandoning the cultural roots of Thailand, which are tied to Buddhism.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบูรณาการพุทธจิตวิทยากับจิตบำบัดสมัยใหม่ แนวทางใหม่ในการดูแลสุขภาพจิตในสังคมไทย ศักยภาพของการบูรณาการระหว่างพุทธจิตวิทยา ซึ่งเป็นองค์ความรู้จากพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับธรรมชาติของจิตใจมนุษย์กับจิตบำบัดสมัยใหม่ ซึ่งเป็นศาสตร์จากโลกตะวันตกที่ใช้หลักจิตวิทยาในการดูแล และเยียวยาภาวะทางอารมณ์ พฤติกรรม และปัญหาทางจิตใจของบุคคล บทความเสนอว่าแม้ทั้งสองแนวคิดจะมีรากฐานทางวัฒนธรรมต่างกัน แต่กลับมีจุดร่วมหลายประการ เช่น การตระหนักรู้ตนเอง การรู้เท่าทันอารมณ์ การฝึกจิตใจให้สงบ และการปลดปล่อยจากความทุกข์ ซึ่งสามารถนำมาเชื่อมโยงเพื่อสร้างแนวทางใหม่ในการดูแลสุขภาพจิตของประชาชนไทยได้อย่างสอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมและศาสนา ในปัจจุบัน สังคมไทยเผชิญกับปัญหาสุขภาพจิตที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นภาวะซึมเศร้า วิตกกังวล หรือความเครียดเรื้อรัง ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตที่ห่างไกลจากธรรมะ ประชาชนจำนวนมากไม่สามารถเข้าถึงการรักษาทางจิตเวชแบบดั้งเดิมได้ ทั้งจากข้อจำกัดด้านทรัพยากรหรือความรู้สึกไม่คุ้นเคยกับรูปแบบตะวันตก ดังนั้นการนำหลักพุทธจิตวิทยามาบูรณาการกับจิตบำบัดสมัยใหม่จึงน่าจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสมกับบริบทไทย และอาจช่วยให้การดูแลสุขภาพจิตในชุมชนมีความลึกซึ้ง เป็นองค์รวม และยั่งยืนยิ่งขึ้น

บทความนี้เป็นบทความวิชาการเชิงแนวคิด บทความนี้นำเสนอทั้งทฤษฎีพื้นฐานของพุทธจิตวิทยา และจิตบำบัดสมัยใหม่ รวมถึงแนวทางบูรณาการในเชิงปฏิบัติ เช่น โมเดลจิตตภาวนาบำบัด การสร้างหลักสูตรอบรมร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับนักจิตวิทยา และการพัฒนาแนวทางการดูแลสุขภาพจิตในศูนย์ปฏิบัติธรรม โรงพยาบาล และชุมชน ผลการวิเคราะห์ชี้ว่า การบูรณาการทั้งสองศาสตร์จะสามารถสร้างพื้นที่กลางที่ทำให้ประชาชนเข้าถึงการเยียวยาทางจิตใจได้อย่างเหมาะสม และลึกซึ้ง โดยไม่ละทิ้งรากวัฒนธรรมไทย ที่ยึดโยงกับพระพุทธศาสนา

บทนำ

ในปัจจุบัน ปัญหาสุขภาพจิตได้กลายเป็นประเด็นสำคัญทั้งในระดับประเทศและระดับโลก โดยองค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) ระบุว่า ความผิดปกติทางจิต เช่น ความเครียด ความวิตกกังวล และภาวะซึมเศร้า เป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลต่อภาระโรค และคุณภาพชีวิตของประชากรทั่วโลก (WHO, 2022) สอดคล้องกับข้อมูลจากกรมสุขภาพจิตของประเทศไทยที่ชี้ให้เห็นว่าแนวโน้มผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตมี

จำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกลุ่มวัยทำงานและวัยรุ่น อันเป็นผลจากความกดดันทางเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (กรมสุขภาพจิต, 2565) ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าสุขภาพจิตมิได้เป็นเพียงปัญหาทางการแพทย์ หากแต่เป็นประเด็นเชิงสังคมและวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อน และต้องอาศัยแนวทางการดูแลแบบองค์รวม (holistic approach) มากยิ่งขึ้น แนวคิดทางจิตวิทยาสมัยใหม่ได้พัฒนาเครื่องมือและวิธีการบำบัดที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์รองรับ อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดบางประการยังคงปรากฏโดยเฉพาะในมิติของความสอดคล้องทางวัฒนธรรม (cultural congruence) และการเข้าถึงของประชาชนในบริบทท้องถิ่น

ในบริบทของสังคมไทยซึ่งมีรากฐานทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง องค์ความรู้ทาง “พุทธจิตวิทยา” (Buddhist Psychology) อาทิ การเจริญสติ (mindfulness) การฝึกสมาธิ (meditation) และการพัฒนาปัญญา (wisdom development) ได้รับการยอมรับว่าเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาจิตใจและลดทุกขภาวะ (Kabat-Zinn, 2003; สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2558) อย่างไรก็ตาม การนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในระบบบริการสุขภาพจิตเชิงสาธารณะยังอยู่ในวงจำกัด เนื่องจากการขาดการบูรณาการอย่างเป็นระบบกับศาสตร์จิตวิทยาสมัยใหม่และกรอบการวิจัยเชิงประจักษ์ที่ชัดเจน นักวิชาการไทยหลายท่านได้เสนอว่า พุทธจิตวิทยามีศักยภาพในการเป็นฐานความรู้เสริม (complementary framework) สำหรับการบำบัดทางจิตใจ โดยเฉพาะในประเด็นการลดความเครียดและการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจ (psychological resilience) แต่ยังคงต้องการการพัฒนาเชิงทฤษฎีและการทดลองเชิงประจักษ์เพิ่มเติมเพื่อยืนยันประสิทธิผลในบริบทปัจจุบัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556; นันทวัน ทองประเสริฐ, 2561)

ด้วยเหตุนี้ บทความวิจัยฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการบูรณาการพุทธจิตวิทยาเข้ากับจิตบำบัดสมัยใหม่ เพื่อพัฒนาแนวทางการดูแลสุขภาพจิตที่มีความเหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทย ทั้งนี้ การบูรณาการดังกล่าวคาดว่าจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการบำบัด เสริมสร้างการยอมรับในระดับชุมชน และลดข้อจำกัดด้านการเข้าถึงบริการสุขภาพจิต นอกจากนี้ บทความยังมุ่งเสนอแนวทางเชิงปฏิบัติ ได้แก่ การพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมแบบบูรณาการระหว่างพระสงฆ์และนักจิตบำบัด การจัดตั้งศูนย์สุขภาพจิตเชิงพุทธบูรณาการ รวมถึงการดำเนินการวิจัยเชิงทดลอง เพื่อประเมินประสิทธิผลของรูปแบบการบูรณาการดังกล่าว อันจะนำไปสู่การพัฒนาระบบสุขภาพจิตที่มีความยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในระยะยาว

ความหมายและพัฒนาการของพุทธจิตวิทยา

พุทธจิตวิทยาหมายถึงการศึกษาลักษณะ และกระบวนการของจิตใจมนุษย์ตามคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อเข้าใจธรรมชาติของจิตที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เข้าใจสาเหตุของความทุกข์ และนำไปสู่การพัฒนาจิตใจให้ปลอดทุกข์ และสงบสุข พุทธจิตวิทยาไม่ใช่เพียงศาสตร์ทางจิตใจเท่านั้น

แต่ยังเป็นแนวทางปฏิบัติที่เน้นการเจริญสติ สมาธิ และปัญญา เพื่อสร้างความรู้แจ้ง และความเข้าใจในตนเองอย่างลึกซึ้ง จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ, 2552: 5

แนวคิดพื้นฐานของพุทธจิตวิทยา

พุทธจิตวิทยาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาธรรมชาติของจิตตามแนวพระพุทธศาสนา โดยมุ่งอธิบายกลไกการเกิดทุกข์และแนวทางการดับทุกข์ผ่านการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยการฝึกสติ สมาธิ และปัญญา เพื่อให้เกิดความเข้าใจสภาวะจิตตามความเป็นจริง วศิน อินทสระ, 2557: 18-19 โครงสร้างพื้นฐานของจิตอธิบายผ่าน “ขันธ์ 5” ได้แก่ (1) รูป คือ ร่างกายและสสาร (2) เวทนา คือ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ (3) สัญญา คือ การจำและการตีความ (4) สังขาร คือ กระบวนการปรุงแต่งทางจิต เช่น ความคิด เจตนา และแรงขับ (5) วิญญาณ คือ การรับรู้ทางประสาทสัมผัส ขันธ์ 5 เหล่านี้เป็นกระบวนการที่อาศัยกันและกัน และไม่มีตัวตนถาวร สะท้อนหลักอนัตตา พุทธจิตวิทยาเน้นหลักไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา โดย (1) อนิจจัง ชี้ว่าจิตและสภาวะต่าง ๆ มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (2) ทุกขัง อธิบายว่าความทุกข์เกิดจากความไม่รู้เท่าทันและการยึดมั่นถือมั่น (3) อนัตตา แสดงว่าไม่มีตัวตนถาวร มีเพียงกระบวนการของขันธ์ 5 ที่เปลี่ยนแปลงต่อเนื่อง พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต,2557: 13-14 นอกจากนี้ พุทธจิตวิทยาให้ความสำคัญกับ “สติ” ในฐานะกลไกหลักของการรู้เท่าทันปัจจุบันขณะ ช่วยให้บุคคลสังเกตความคิดและอารมณ์โดยไม่ยึดติด ส่งผลให้จิตมีความสงบและมีความยืดหยุ่นทางอารมณ์มากขึ้น กรอบคิดสำคัญอีกประการคือ อริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8 ซึ่งอธิบายโครงสร้างของปัญหาเชิงจิตวิทยา ได้แก่ การเกิดทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และแนวทางปฏิบัติสู่การพ้นทุกข์ โดยมรรคมีองค์ 8 ครอบคลุมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญาอย่างเป็นระบบ พุทธจิตวิทยาเป็นทั้งกรอบแนวคิดและแนวปฏิบัติที่มุ่งพัฒนาจิตใจมนุษย์ผ่านการทำความเข้าใจธรรมชาติของจิตตามความเป็นจริง และการฝึกปฏิบัติอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง ลดความยึดติด และคลี่คลายความทุกข์ทางจิตใจอย่างยั่งยืน ทิพย์ธิดา ณ นคร, (2563)

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบพุทธจิตวิทยากับจิตวิทยาสมัยใหม่

พุทธจิตวิทยา	จิตวิทยาสมัยใหม่
เน้นการเจริญสติรู้เท่าทันปัจจุบัน	ใช้เทคนิคการฝึกสติ (Mindfulness-based therapies) เช่น MBCT, MBSR
มองความทุกข์ว่าเกิดจากความยึดติด และความไม่รู้แจ้ง	มองปัญหาทางจิตว่าเกิดจากความคิดและพฤติกรรมที่ผิดปกติ เช่น CBT เน้นปรับเปลี่ยนความคิด และพฤติกรรม
ใช้การปฏิบัติธรรม และสมาธิเป็นเครื่องมือหลัก	ใช้การบำบัดพูดคุย และวิธีการทางจิตวิทยา เช่น การบำบัดพฤติกรรม การบำบัดความรู้ความเข้าใจ

พุทธจิตวิทยา	จิตวิทยาสมัยใหม่
ให้ความสำคัญกับการเข้าใจธรรมชาติของจิตใจอย่างลึกซึ้ง และการปล่อยวาง	เน้นการแก้ไขอาการ และส่งเสริมสุขภาพจิตผ่านการวิเคราะห์และจัดการกับความคิดและอารมณ์
เน้นการพัฒนาปัญญา และความรู้แจ้งเป็นเป้าหมายสูงสุด	เน้นการฟื้นฟู และปรับสมดุลจิตใจเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

พุทธจิตวิทยา (Buddhist Psychology) และจิตวิทยาสมัยใหม่ (Modern Psychology) ต่างเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับจิตใจ พฤติกรรม และประสบการณ์ของมนุษย์ แต่มีที่มา จุดมุ่งหมาย และแนวทางการศึกษาที่แตกต่างกัน โดยมีความเชื่อมโยง และนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกันได้ พุทธจิตวิทยาอาจถือเป็นจิตวิทยาแห่งการหลุดพ้น ที่เก่าแก่ และเน้นการหยั่งรู้ภายในเพื่อดับทุกข์อย่างถาวร ขณะที่จิตวิทยาสมัยใหม่คือวิทยาศาสตร์ของจิตใจที่เน้นการทำความเข้าใจ และจัดการปัญหาทางจิตอย่างเป็นระบบ และเน้นคุณภาพชีวิตในทางโลก ซึ่งทั้งสองศาสตร์สามารถเติมเต็ม และส่งเสริมกันเพื่อพัฒนาสุขภาพจิตที่ดีของมนุษย์ได้ อาภรทิพย์ (สมบัติบริบูรณ์, 2561)

จิตตภาวนาในการฝึกจิตในพระพุทธศาสนา

จิตตภาวนาเป็นกระบวนการพัฒนาจิตในพระพุทธศาสนาที่มุ่งเสริมความสงบ ความตื่นรู้ และปัญญาผ่านการฝึกสติและสมาธิอย่างเป็นระบบ โดยมิได้จำกัดเฉพาะการนั่งสมาธิ แต่รวมถึงการมีสติในชีวิตประจำวัน เพื่อรู้เท่าทันสภาวะจิตที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (พระเทพวิสุทธิกวี, 2543) แกนสำคัญของการปฏิบัติคือสติปัฏฐาน 4 ได้แก่ การมีสติรู้กาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถพิจารณาความจริงของสภาวธรรมตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา อันนำไปสู่การลดการยึดติดและความทุกข์ทางใจ ผลของการเจริญจิตตภาวนาพบว่า ช่วยพัฒนาความสามารถในการกำกับอารมณ์ สมาธิ และความเข้าใจตนเอง ส่งผลเชิงบวกต่อสุขภาพจิต ทั้งในระดับปัจเจกและการดำเนินชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาปัญญาและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีสติ ในบริบทสุขภาพจิตสมัยใหม่ แนวคิดจิตตภาวนามีความสอดคล้องกับการดูแลสุขภาพจิตเชิงป้องกัน โดยเฉพาะในภาวะวิกฤต เช่น การระบาดของโควิด-19 ซึ่งการฝึกสติถูกนำมาใช้เพื่อลดความเครียดและความไม่มั่นคงทางอารมณ์ในระดับประชากร

บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะนักจิตบำบัดธรรมะ

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำทางจิตใจและผู้ให้คำปรึกษาทางธรรมะ โดยใช้หลักธรรมสอนสั่งให้เข้าใจตนเอง และรับมือกับความทุกข์ในชีวิตประจำวัน ความสามารถของพระสงฆ์ในการฟังและให้คำแนะนำด้วยธรรมะช่วยเสริมสร้างสุขภาพจิต และความสงบในชุมชน พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงผู้รักษาศีลปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นนักจิตบำบัดธรรมะ ซึ่งเป็นผู้นำทางจิตใจ

และผู้ให้คำปรึกษาทางธรรมแก่ประชาชนทั่วไปในชุมชน บทบาทนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในสังคมไทยที่มีความผูกพันลึกซึ้งกับพุทธศาสนา และธรรมะ การเป็นผู้นำทางจิตใจ คือพระสงฆ์เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับในเรื่องความสงบเย็น และปัญญา ทำให้ประชาชนรู้สึกไว้วางใจที่จะมาปรึกษาปัญหาชีวิต การเป็นผู้นำทางจิตใจของพระสงฆ์ช่วยให้ผู้คนมีโอกาสรับฟังคำสอนที่ชี้นำให้เห็นทางออกของความทุกข์ ลดความเครียด และพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง และการใช้หลักธรรมะในการฟื้นฟูสุขภาพจิต คือพระสงฆ์ใช้หลักธรรมคำสอน เช่น อริยสัจ 4 มรรคมีองค์ 8 และการเจริญสติ เป็นเครื่องมือในการช่วยให้ผู้ที่มีความทุกข์รู้จักรับมือกับปัญหาอย่างมีสติ และเรียนรู้การปล่อยวาง ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญในการเยียวยาจิตใจด้วยการอธิบายธรรมะในรูปแบบที่เข้าถึงง่าย พระสงฆ์ช่วยเปลี่ยนมุมมองจากความทุกข์สู่การเข้าใจธรรมชาติของชีวิต และปลูกฝังความหวัง ความสงบ และความเข้าใจในตัวเอง การฟัง และให้คำปรึกษาอย่างมีเมตตา คือการเป็นนักจิตบำบัดธรรมะไม่ได้หมายถึงการให้คำแนะนำทางวิชาการอย่างเดียว แต่รวมถึงการฟังอย่างตั้งใจ และมีเมตตา การฟังปัญหา และความทุกข์ของผู้คนอย่างไม่ตัดสิน เป็นพื้นฐานที่ทำให้ผู้รับคำปรึกษารู้สึกได้รับการยอมรับ และเข้าใจ ซึ่งช่วยเปิดทางให้เกิดการเยียวยาจิตใจอย่างแท้จริงพระสงฆ์ยังมีบทบาทในการส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน โดยการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพจิต เช่น การอบรมจิตตภาวนา การสนทนาธรรมะ และการสร้างพื้นที่ให้คนในชุมชนได้มีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้สึก สิ่งเหล่านี้ช่วยลดความโดดเดี่ยวทางจิตใจ สร้างความเข้มแข็งทางสังคม และส่งเสริมสุขภาวะจิตในระดับชุมชน พระสงฆ์ในฐานะนักจิตบำบัดธรรมะ เป็นบุคคลสำคัญที่ช่วยให้ผู้คนเข้าใจ และรับมือกับความทุกข์ผ่านหลักธรรมคำสอน และการฟังอย่างเมตตา บทบาทนี้ไม่เพียงแต่ช่วยฟื้นฟูสุขภาพจิตของบุคคลแต่ยังสร้างความสงบสุข และความเข้มแข็งในชุมชน ทำให้พระสงฆ์เป็นเสาหลักด้านจิตใจของสังคมไทย (ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานต์, 2563)

พื้นฐานของจิตบำบัดสมัยใหม่

จิตบำบัดสมัยใหม่ คือ กระบวนการทางจิตวิทยาที่ใช้เทคนิค และวิธีการต่าง ๆ เพื่อช่วยให้บุคคลจัดการกับปัญหาทางจิตใจ อารมณ์ พฤติกรรม หรือความสัมพันธ์ โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมสุขภาพจิต และพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพา พื้นฐานของจิตบำบัดสมัยใหม่ คือ การใช้ความรู้ทางจิตวิทยา และเทคนิคหลากหลายเพื่อช่วยให้ผู้คนเข้าใจ และจัดการกับปัญหาทางจิตใจอย่างมีประสิทธิภาพ โดยยึดความสัมพันธ์เชิงบำบัด และการพัฒนาตนเองเป็นหัวใจสำคัญ (พันธุ์นภา กิตติรัตนไพบูลย์ และ แพรว ไตลังคะ, 2020)

ความหมายและวัตถุประสงค์ของจิตบำบัด

จิตบำบัด (Psychotherapy) หมายถึงกระบวนการทางวิชาชีพที่มุ่งช่วยเหลือบุคคลในการปรับเปลี่ยนความคิด อารมณ์ และพฤติกรรม ผ่านการสื่อสารเชิงบำบัดกับผู้เชี่ยวชาญ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจตนเองและเพิ่มความสามารถในการจัดการปัญหาชีวิต วัตถุประสงค์หลักของจิตบำบัดประกอบด้วย (1) การลดอาการทางจิตใจ เช่น ความวิตกกังวลและภาวะซึมเศร้า (2) การเพิ่มความตระหนักรู้ในตนเอง (self-awareness)

(3) การพัฒนาทักษะการเผชิญปัญหา (coping skills) และ (4) การส่งเสริมการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เพื่อให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีสมดุลและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในมิติพุทธจิตวิทยา จิตบำบัดสามารถประยุกต์หลักธรรมเพื่อการพัฒนาจิต โดยเน้นการลดสิ่งรบกวนทางจิตใจและเสริมความสงบภายใน ซึ่งนำไปสู่การรับรู้ความจริงของชีวิตอย่างชัดเจนและลดอิทธิพลของความคิดปรุงแต่ง สมพร บุษราทิจ (1999)

แนวทางหลักของจิตบำบัด

จิตบำบัดร่วมสมัยประกอบด้วยหลายแนวทางที่มีกรอบแนวคิดและเทคนิคแตกต่างกัน แต่มีเป้าหมายร่วมกันคือการฟื้นฟูสุขภาพจิตและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้รับบริการ

1) Cognitive Behavioral Therapy (CBT) CBT เป็นแนวทางที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างความคิด อารมณ์ และพฤติกรรม โดยเชื่อว่าความคิดที่บิดเบือนมีผลโดยตรงต่อภาวะทางอารมณ์ การบำบัดมุ่งปรับโครงสร้างความคิด (cognitive restructuring) และปรับพฤติกรรมผ่านเทคนิคเชิงประจักษ์ เช่น การเผชิญสิ่งกระตุ้น (exposure) และการฝึกทักษะใหม่ เพื่อบรรเทาอาการทางจิตเวชและเพิ่มความสามารถในการปรับตัว

2) Humanistic Therapy จิตบำบัดแนวมนุษยนิยมเน้นศักยภาพของมนุษย์ในการพัฒนาตนเอง โดยให้ความสำคัญกับการยอมรับโดยไม่มีเงื่อนไข (unconditional positive regard) และความสัมพันธ์เชิงบำบัดที่อบอุ่น แนวคิดนี้เชื่อว่าการเติบโตทางจิตใจเกิดจากการได้รับสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนและไม่ตัดสิน ซึ่งช่วยให้บุคคลค้นพบความหมายของชีวิตและพัฒนาศักยภาพของตนเอง

3) Psychodynamic Therapy แนวทางจิตพลวัตเน้นการทำความเข้าใจจิตไร้สำนึก (unconscious mind) และผลของประสบการณ์ในอดีตต่อพฤติกรรมปัจจุบัน โดยใช้กระบวนการวิเคราะห์ความขัดแย้งภายใน (intrapsychic conflict) ความฝัน และรูปแบบความสัมพันธ์ เพื่อเพิ่มความเข้าใจตนเองในระดับลึกและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน

4) Mindfulness-Based Therapy การบำบัดโดยใช้สติเป็นฐานเน้นการตระหนักรู้ในปัจจุบันขณะอย่างไม่ตัดสิน (non-judgmental awareness) ผ่านการฝึกสมาธิและการรับรู้ประสบการณ์ตรง วิธีนี้ช่วยลดความเครียด ความวิตกกังวล และส่งเสริมความยืดหยุ่นทางจิตใจ (psychological resilience)

จิตบำบัดสมัยใหม่เป็นระบบการดูแลสุขภาพจิตที่มีความหลากหลายทางทฤษฎีและวิธีการ โดยแต่ละแนวทางมีความแตกต่างเชิงเทคนิค แต่มีเป้าหมายร่วมกันในการลดความทุกข์ทางจิตใจ เพิ่มความสามารถในการปรับตัว และส่งเสริมคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน การเลือกใช้แนวทางจิตบำบัดควรพิจารณาตามลักษณะปัญหาและบริบทของผู้รับบริการเป็นสำคัญ

แนวทางบูรณาการพุทธจิตวิทยากับจิตบำบัด

การบูรณาการพุทธจิตวิทยากับจิตบำบัดร่วมสมัยเป็นความพยายามเชิงสหวิทยาการในการผสานองค์ความรู้ทางพุทธศาสนากับจิตวิทยาตะวันตก เพื่อพัฒนาแนวทางการดูแลสุขภาพจิตที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมไทย และมีความเป็นองค์รวมมากยิ่งขึ้น โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือการลดความทุกข์และเสริมสร้างศักยภาพของมนุษย์ (Friedman, 1994; สำนักงานพัฒนาสุขภาพจิต, 2552) แม้พุทธจิตวิทยาและจิตบำบัดจะมีฐานคิดต่างวัฒนธรรม แต่ทั้งสองแนวคิดมีจุดร่วมสำคัญ ได้แก่ การให้ความสำคัญต่อ “จิต” ในฐานะศูนย์กลางของประสบการณ์มนุษย์ การตระหนักรู้ตนเอง (self-awareness) และการปรับเปลี่ยนกระบวนการคิดภายในเพื่อคลี่คลายความทุกข์ แนวคิดในจิตบำบัดสมัยใหม่ เช่น Cognitive Behavioral Therapy (CBT) สอดคล้องกับหลักพุทธจิตวิทยาที่อธิบายว่าความทุกข์เกิดจากการปรุงแต่งทางจิตและการตีความต่อสิ่งเร้า ไม่ใช่จากเหตุการณ์ภายนอกโดยตรง (สำนักงานพัฒนาสุขภาพจิต, 2552) นอกจากนี้ แนวคิดสติ (mindfulness) ซึ่งเป็นแกนสำคัญของพุทธจิตวิทยา ได้รับการพัฒนาและบูรณาการเข้าสู่จิตบำบัดร่วมสมัยอย่างกว้างขวาง เช่น การฝึกการตระหนักรู้โดยไม่ตัดสิน ซึ่งมุ่งลดการตอบสนองทางอารมณ์ที่เป็นอัตโนมัติและเพิ่มความยืดหยุ่นทางจิตใจ

หลักการร่วมที่สำคัญระหว่างพุทธจิตวิทยาและจิตบำบัดสมัยใหม่

หลักการร่วมระหว่างพุทธจิตวิทยาและจิตบำบัดสมัยใหม่สะท้อนให้เห็นถึงจุดบรรจบเชิงแนวคิดที่สำคัญในการทำความเข้าใจธรรมชาติของจิตมนุษย์และกระบวนการเยียวยาความทุกข์ทางจิตใจ แม้ทั้งสองแนวทางจะมีรากฐานทางปรัชญาและพัฒนาการทางวิชาการที่แตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาในเชิงโครงสร้างของการอธิบายกลไกภายในจิตใจ กลับพบว่ามีความสอดคล้องกันในหลายมิติอย่างมีนัยสำคัญ

ประการแรก ทั้งพุทธจิตวิทยาและจิตบำบัดสมัยใหม่ต่างยอมรับว่า “จิต” เป็นศูนย์กลางของประสบการณ์มนุษย์ และเป็นปัจจัยหลักที่กำหนดการรับรู้ต่อโลกภายนอก ความทุกข์มิได้เกิดจากเหตุปัจจัยภายนอกโดยตรง หากแต่เกิดจากกระบวนการตีความ การประเมินค่า และการตอบสนองทางความคิดภายในจิตเป็นสำคัญ กล่าวคือ ความเป็นจริงเชิงประสบการณ์ของมนุษย์ถูกสร้างผ่านโครงสร้างทางจิตใจ ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ผ่านการฝึกฝนและการบำบัด

ประการที่สอง แนวคิดเรื่องการรู้เท่าทันตนเอง (self-observation) ถือเป็นจุดร่วมสำคัญอย่างยิ่ง พุทธจิตวิทยาให้ความสำคัญกับการเจริญสติผ่านหลักสติปัฏฐาน ซึ่งมุ่งเน้นการสังเกตการทำงานของกาย เวทนา จิต และธรรมตามความเป็นจริง โดยไม่เข้าไปยึดติดหรือปรุงแต่ง ในขณะที่จิตบำบัดสมัยใหม่ โดยเฉพาะแนวคิดเชิงพฤติกรรมและการรู้คิด (cognitive-behavioral approaches) ให้ความสำคัญกับการตระหนักรู้ตนเองเพื่อระบุรูปแบบความคิด อารมณ์ และพฤติกรรมที่เป็นปัญหา อันนำไปสู่การปรับเปลี่ยนได้อย่างเป็นระบบ

ประการที่สาม ทั้งสองแนวทางมีเป้าหมายร่วมกันในการลดและปล่อยวางความทุกข์ แม้ในพุทธจิตวิทยาจะมุ่งสู่สภาวะนิโรธซึ่งเป็นการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิงผ่านการละเหตุแห่งทุกข์ ส่วนจิตบำบัดสมัยใหม่จะเน้นการลด

อาการทางจิตใจ เช่น ความวิตกกังวล ภาวะซึมเศร้า หรือความเครียด แต่ทั้งสองล้วนมุ่งไปสู่การสร้างสภาวะจิตที่มีความสมดุล ยืดหยุ่น และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพมากขึ้น

ประการที่สี่ แนวคิดเรื่องการพึ่งพาตนเอง (self-empowerment) เป็นอีกหนึ่งหลักการร่วมที่มีความสำคัญ ทั้งพุทธจิตวิทยาและจิตบำบัดสมัยใหม่ต่างมุ่งเน้นให้ผู้รับการบำบัดหรือผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาทักษะในการกำกับดูแลจิตใจของตนเองได้อย่างยั่งยืน มิได้พึ่งพิงเพียงผู้ให้การบำบัดหรือปัจจัยภายนอก แต่สามารถเรียนรู้กลไกภายในและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วยตนเอง

ประการที่ห้า ทั้งสองแนวทางต่างยึดกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน พุทธจิตวิทยานำเสนอกรอบการพัฒนาแบบไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการฝึกฝนจิตใจอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ ขณะที่จิตบำบัดสมัยใหม่ดำเนินการผ่านการประเมิน วางแผนการรักษา การดำเนินการบำบัด และการติดตามผลอย่างเป็นขั้นตอน ซึ่งสะท้อนถึงแนวคิดเชิงกระบวนการที่มีโครงสร้างชัดเจน

ประการสุดท้าย การใช้ความกรุณาเป็นฐานของการเยียวยาเป็นหลักการที่ปรากฏร่วมกันอย่างเด่นชัด พุทธจิตวิทยาให้ความสำคัญกับเมตตาและกรุณาในฐานะคุณธรรมพื้นฐานที่เอื้อต่อการลดความยึดมั่นถือมั่นและการเปิดพื้นที่แห่งการยอมรับ ในขณะที่จิตบำบัดสมัยใหม่ โดยเฉพาะในแนวทางที่เน้นความสัมพันธ์เชิงบำบัด (therapeutic alliance) ก็ให้ความสำคัญกับท่าทีของความเข้าใจ ความอบอุ่น และการไม่ตัดสิน ซึ่งช่วยสร้างสภาพแวดล้อมทางจิตใจที่ปลอดภัยและเอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงภายในของผู้รับการบำบัด

โดยสรุป หลักการร่วมระหว่างพุทธจิตวิทยาและจิตบำบัดสมัยใหม่สะท้อนถึงความสอดคล้องในระดับแก่นของการทำความเข้าใจจิตมนุษย์และกระบวนการเยียวยาความทุกข์ ซึ่งสามารถนำไปสู่การบูรณาการองค์ความรู้เพื่อพัฒนารูปแบบการบำบัดที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทมนุษย์ร่วมสมัยได้อย่างลึกซึ้งและเป็นระบบ

โครงสร้างของโมเดลจิตตภาวนาบำบัด

โมเดลจิตตภาวนาบำบัดเป็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่พัฒนาขึ้นจากการประสานองค์ความรู้ระหว่างพุทธจิตวิทยาและศาสตร์ด้านจิตบำบัดร่วมสมัย โดยมีเป้าหมายสำคัญในการเสริมสร้างกระบวนการเยียวยาจิตใจผ่านการพัฒนาสติ สมาธิ และเมตตาภาวนา ควบคู่ไปกับการประยุกต์ใช้เทคนิคทางจิตวิทยาเชิงบำบัดอย่างเป็นระบบ แนวคิดดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานความเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยทั้งการตระหนักรู้เชิงลึกและการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน โครงสร้างของโมเดลประกอบด้วยกระบวนการหลัก 5 ขั้นตอน ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นลำดับและเสริมกันเชิงระบบ

ขั้นตอนแรกคือ “การรับฟังอย่างไม่ตัดสิน” ซึ่งเน้นการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางจิตใจระหว่างผู้บำบัดและผู้รับการบำบัด โดยผู้บำบัดทำหน้าที่รับฟังประสบการณ์ภายในของผู้รับการบำบัดด้วยท่าทีเปิดกว้าง ปราศจากการตีความหรือประเมินค่าในทันที อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างสัมพันธภาพเชิงบำบัดที่มีคุณภาพ

ขั้นตอนที่สองคือ “การสังเกตอารมณ์และความคิด” ซึ่งมุ่งพัฒนาความสามารถในการรู้เท่าทันกระบวนการทางจิตภายใน ผู้รับการบำบัดได้รับการส่งเสริมให้สังเกตการเกิดขึ้นและดับไปของอารมณ์ ความคิด และปฏิกิริยาทางจิตใจอย่างเป็นกลาง โดยไม่เข้าไปยึดติดหรือผลักไสประสบการณ์ดังกล่าว ซึ่งเป็นการวางรากฐานสำคัญของการพัฒนาสติในระดับที่ลึกขึ้น

ขั้นตอนที่สามคือ “การฝึกสติและสมาธิเบื้องต้น” โดยเป็นการนำเทคนิคการฝึกจิตตามแนวพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในเชิงปฏิบัติ เช่น การตามลมหายใจ การรู้กายรู้ใจในปัจจุบันขณะ และการฝึกตั้งจิตอย่างมีสมาธิ เพื่อเพิ่มความมั่นคงทางจิตใจและลดความฟุ้งซ่าน อันเป็นกลไกสำคัญในการเสริมศักยภาพการกำกับตนเองทางอารมณ์

ขั้นตอนที่สี่คือ “การทำความเข้าใจความยึดติดผ่านหลักไตรลักษณ์” ซึ่งเป็นการนำหลักอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา มาใช้เป็นกรอบในการพิจารณาประสบการณ์ชีวิต ผู้รับการบำบัดจะได้รับการชี้นำให้เห็นความไม่เที่ยงของสภาวะทางจิต ความเป็นทุกข์ที่เกิดจากการยึดติด และการไม่มีตัวตนถาวรของปรากฏการณ์ต่าง ๆ อันนำไปสู่การคลายตัวของความยึดมั่นถือมั่นในระดับความคิดและอารมณ์

ขั้นตอนสุดท้ายคือ “การฝึกต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน” ซึ่งเน้นการบูรณาการการฝึกจิตเข้ากับบริบทชีวิตจริง เพื่อให้การพัฒนาทางจิตไม่จำกัดอยู่เพียงในห้องบำบัด แต่สามารถขยายผลสู่การดำเนินชีวิตประจำวันอย่างเป็นธรรมชาติ ทั้งในด้านการทำงาน ความสัมพันธ์ และการเผชิญกับความเครียด

โดยสรุป โมเดลจิตตภาวนาบำบัดมุ่งเน้นการพัฒนาผู้รับการบำบัดให้เกิดความเข้าใจตนเองอย่างลึกซึ้งผ่านกระบวนการรู้เท่าทันจิตใจ ควบคู่กับการฝึกฝนทักษะการจัดการอารมณ์และความคิดอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้เกิดความสามารถในการดูแลสุขภาวะทางจิตของตนเองได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนในระยะยาว

การบูรณาการพุทธจิตวิทยากับจิตบำบัดสมัยใหม่ในการดูแลสุขภาพจิตในสังคมไทย

การบูรณาการพุทธจิตวิทยา (Buddhist Psychology) กับจิตบำบัดสมัยใหม่ (Modern Psychotherapy) ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง และเป็นแนวทางสำคัญในการดูแลสุขภาพจิตในสังคมไทย เนื่องจากเป็นการผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมเข้ากับศาสตร์ทางวิทยาศาสตร์ ทำให้การบำบัดมีความลึกซึ้ง และเข้าถึงบริบททางวัฒนธรรมของผู้คนได้ง่ายขึ้น การบูรณาการนี้ไม่ได้หมายถึงการเปลี่ยนศาสนา แต่เป็นการนำเอาหลักการทำงานของจิตที่เป็นสากลจากพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับเทคนิคการบำบัดทางจิตวิทยาข้อคิดเห็น แนวทาง หรือข้อแนะนำที่มีเป้าหมายเพื่อผลักดันให้เกิด การเปลี่ยนแปลงในระดับระบบ หรือโครงสร้างของสังคม เช่น การศึกษา การสาธารณสุข ศาสนา หรือการปกครอง ซึ่งจะช่วยให้แนวคิดจากงานวิชาการถูกนำไปใช้ในทางปฏิบัติได้จริง การวางแนวทางหรือเป้าหมายที่พึงประสงค์ในอนาคต ซึ่งอาจรวมถึงการอบรมบุคลากร การจัดตั้งหน่วยงาน การสร้างเครื่องมือใหม่ การวิจัยต่อยอด ฯลฯ เพื่อให้ศาสตร์หรือโมเดลที่ศึกษาในบทความได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ข้อเสนอเชิงนโยบายและการพัฒนาในอนาคต คือ แนวทางที่เสนอให้ภาครัฐ หน่วยงาน

หรือชุมชน นำแนวคิดในบทความไปใช้จริงในระดับระบบ พร้อมทั้งวางแผนพัฒนาต่อไปในอนาคตอย่างเป็นรูปธรรม

การผลักดันนโยบายระดับชาติด้านสุขภาพจิตแบบองค์รวม

การส่งเสริมสุขภาพจิตของประชาชนในระดับชาติไม่สามารถพึ่งพาเพียงองค์ความรู้ทางการแพทย์หรือจิตวิทยาตะวันตกเพียงลำพัง แต่จำเป็นต้องคำนึงถึงรากวัฒนธรรม ความเชื่อ ศรัทธา และสภาพสังคมไทยร่วมด้วย ในบริบทที่คนไทยจำนวนมากมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนา และวัดอย่างแนบแน่น การบูรณาการพุทธจิตวิทยาเข้ากับระบบสุขภาพจิตของชาติ จึงเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น และสามารถเพิ่มการเข้าถึงได้อย่างกว้างขวาง ดังนั้น การผลักดันนโยบายระดับชาติควรพิจารณาแนวทางหลัก 3 ประการ ได้แก่ การส่งเสริมนโยบายสุขภาพจิตเชิงพุทธ การสร้างกรอบนโยบายบูรณาการจิตวิทยากับศาสนา และการส่งเสริมสุขภาพจิตเชิงวัฒนธรรม

ตาราง ที่ 2 สรุปแนวคิดการบูรณาการพุทธจิตวิทยากับจิตบำบัดสมัยใหม่

ประเด็น	พุทธจิตวิทยา	จิตบำบัดสมัยใหม่	การบูรณาการเพื่อดูแลสุขภาพจิต
เป้าหมาย	การดับทุกข์ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค)	ลดความทุกข์ทางจิตใจ / พัฒนาตนเอง	ผสมผสานการเข้าใจทุกข์ตามแนวพุทธกับเทคนิคการบำบัด
ความเข้าใจจิตใจ	จิต = กระบวนการรู้สึกนึกคิดที่แปรเปลี่ยน (อนิจจัง, อนัตตา)	มองจิตใจเป็นระบบของพฤติกรรม ความคิด อารมณ์	ใช้พุทธจิตวิทยาเพื่อเข้าใจ "ธรรมชาติของจิต" เสริมการวิเคราะห์ทางจิตวิทยา
แนวทางแก้ปัญหา	เจริญสติ สมาธิ ปัญญา / มรรคมีองค์ 8	เทคนิคการพูดคุย การรับฟัง CBT, ACT, DBT ฯลฯ	ใช้สติเป็นฐานร่วมกับเทคนิคจิตบำบัด เช่น การสังเกตความคิดใน CBT
การเปลี่ยนแปลงตนเอง	การรู้เท่าทันตนเอง / ปล่อยวาง	พัฒนาการรับรู้ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม	การฝึกปล่อยวาง + การเรียนรู้รูปแบบความคิดใหม่
เครื่องมือ/วิธีการ	การภาวนา สติปัฏฐาน 4, อานาปานสติ	การให้คำปรึกษา บำบัดแบบกลุ่ม/เดี่ยว	ใช้การเจริญสติเป็นเครื่องมือเสริมการบำบัด
เป้าหมายระยะยาว	ความหลุดพ้นทางจิตวิญญาณ	สุขภาพจิตที่ดี / ความสมดุลทางอารมณ์	พัฒนาใจให้สงบ เข้มแข็ง และเข้าใจตนเองลึกซึ้ง

ประเด็น	พุทธจิตวิทยา	จิตบำบัดสมัยใหม่	การบูรณาการเพื่อดูแลสุขภาพจิต
การปรับใช้ในบริบทไทย	สอดคล้องกับวัฒนธรรม ความเชื่อแบบไทย	นำเข้าจากตะวันตก อาจต้องปรับให้เหมาะสม	ปรับให้เข้ากับวิถีไทย เช่น สติในชีวิตประจำวัน การฟังแบบเมตตา

การพัฒนาศูนย์สุขภาพจิตแบบพุทธบำบัด

ในยุคที่ปัญหาสุขภาพจิตกลายเป็นหนึ่งในวิกฤตทางสังคมที่สำคัญของประเทศไทย ทั้งในกลุ่มวัยรุ่น วัยทำงาน ไปจนถึงผู้สูงอายุ แนวทางการดูแลจิตใจที่ครอบคลุมทั้งร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม ระบบบริการสุขภาพจิตในปัจจุบันยังคงจำกัดอยู่ในกรอบของจิตวิทยาตะวันตกและระบบแพทย์แผนปัจจุบัน ขณะที่ประชาชนจำนวนมากมีรากวัฒนธรรม ศรัทธา และความเข้าใจที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม ซึ่งเน้นการเข้าใจตนเอง การฝึกจิต และการปล่อยวางทุกข์ จากเหตุนี้จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนา “ศูนย์สุขภาพจิตแบบพุทธบำบัด” (Buddhist-Based Mental Wellness Center) ที่เป็นพื้นที่ทางเลือกใหม่ในการดูแลใจ โดยผสานหลักธรรมะ เข้ากับองค์ความรู้ทางจิตวิทยา และการแพทย์ เพื่อให้เกิดต้นแบบที่ใช้ได้จริง ในระดับประเทศ “ศูนย์สุขภาพจิตแบบพุทธบำบัด” คือ ศูนย์กลางการเยียวยาจิตใจ ที่ผสานพุทธจิตวิทยา จิตตภาวนา และการบำบัดสมัยใหม่ โดยให้ความสำคัญกับความเข้าใจในธรรมชาติของทุกข์ และการดูแลจิตอย่างลึกซึ้งตามแนวทางของพระพุทธศาสนา วัตถุประสงค์ เพื่อเป็นต้นแบบของศูนย์ดูแลสุขภาพจิตที่ใช้แนวทางบูรณาการธรรมะ และจิตบำบัด เพื่อขยายการเข้าถึงการดูแลสุขภาพจิต ในระดับชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ขาดแคลนบุคลากรทางจิตวิทยา เพื่อสร้างพื้นที่กลางระหว่างพระสงฆ์ นักจิตวิทยา นักบำบัด และชุมชนให้สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรองรับการวิจัย และพัฒนาวิธีการฟื้นฟูจิตใจเชิงพุทธในบริบทวัฒนธรรมไทย ศูนย์สุขภาพจิต แบบพุทธบำบัดอาจตั้งอยู่ในบริเวณวัด โรงเรียน วิทยาลัยสงฆ์ หรือศูนย์พัฒนาเยาวชน โดยมีรูปแบบกิจกรรมหลัก (ระวี ภาวิไล, 2558) ดังนี้ 1) กิจกรรมฟื้นฟูจิตใจแบบพุทธ การเจริญสติปัฏฐาน 4 การนั่งสมาธิ เดินจงกรม ฝึกจิตให้รู้เท่าทันอารมณ์ การฟังธรรม และสนทนาธรรม การใช้เมตตาภาวนาเพื่อเยียวยาความเศร้า ความโกรธ ความกลัว 2) กระบวนการจิตบำบัดร่วมสมัย การให้คำปรึกษารายบุคคล การบำบัดแบบกลุ่ม การบำบัดด้วยสติ การฝึกทักษะทางอารมณ์ 3) กิจกรรมบำบัดแบบองค์รวม ศิลปะบำบัด ดนตรีบำบัด ธรรมะบำบัดสำหรับเด็ก และเยาวชน โยคะ หรือไทเก็กควบคู่กับสติ การดำเนินงานและการสนับสนุน 4) ระดับภาครัฐ กระทรวงสาธารณสุขสนับสนุนด้านบุคลากร นักจิตวิทยา เครื่องมือวัดสุขภาพจิตกระทรวงวัฒนธรรมส่งเสริมบทบาทของวัดในฐานะศูนย์สุขภาวะจิต สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติประสานงานกับคณะสงฆ์ เพื่อส่งพระสงฆ์ที่ผ่านการอบรมเข้าร่วม 5)ระดับองค์กรท้องถิ่นเทศบาลหรือ อบต. สนับสนุนด้านงบประมาณเบื้องต้น พื้นที่ และประชาสัมพันธ์ โรงเรียนและชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย 6) ระดับวิชาการ และมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์และ

มหาวิทยาลัยทั่วไป (ที่มีคณะจิตวิทยา) ร่วมพัฒนาหลักสูตร และส่งนักวิชาการเข้าร่วม ศูนย์สุขภาพจิตแบบพุทธบำบัดเป็นก้าวสำคัญในการตอบโจทย์ปัญหาสุขภาพจิตในบริบทสังคมไทยที่ซับซ้อน โดยไม่เพียงพึ่งพาวิทยาศาสตร์ตะวันตก แต่ยังให้ความสำคัญกับรากวัฒนธรรม ศาสนา และความเข้าใจตนเองตามแนวทางพุทธศาสนา การพัฒนาศูนย์ต้นแบบนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงระบบดูแลสุขภาพจิตแบบองค์รวมที่สอดคล้องกับหัวใจของความเป็นไทยอย่างแท้จริง

สรุป

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการบูรณาการระหว่างพุทธจิตวิทยาและจิตบำบัดสมัยใหม่เพื่อพัฒนารูปแบบการดูแลสุขภาพจิตที่มีความสอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อของสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งกำลังเผชิญกับความท้าทายด้านสุขภาพจิตที่ซับซ้อนและเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง การศึกษานี้ดำเนินการผ่านการวิเคราะห์แนวคิดเชิงเอกสาร โดยทบทวนพัฒนาการ แนวคิดพื้นฐาน และหลักการของพุทธจิตวิทยา ซึ่งเน้นการทำความเข้าใจจิตใจผ่านหลักธรรม อริยสัจ 4 และการเจริญสติสมาธิ เปรียบเทียบกับจิตบำบัดสมัยใหม่ที่มีฐานคิดทางวิทยาศาสตร์ตะวันตกในการฟื้นฟูอารมณ์ ความคิด และพฤติกรรมของบุคคล ผลการวิเคราะห์พบว่า ทั้งสองแนวคิดมีความสอดคล้องกันในเป้าหมายด้านการลดทุกข์ทางจิตใจและการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ แต่มีความแตกต่างในฐานคิด กระบวนทัศน์ และวิธีการบำบัด อย่างไรก็ตาม สามารถบูรณาการร่วมกันได้อย่างเป็นระบบผ่านการพัฒนา “จิตตภาวนาบำบัด” ซึ่งเป็นโมเดลใหม่ที่ผสมผสานการฝึกสติ สมาธิ และเมตตาภาวนา เข้ากับกระบวนการให้คำปรึกษาทางจิตวิทยา เพื่อส่งเสริมการตระหนักรู้ตนเอง การเข้าใจทุกข์ และการจัดการปัญหาทางอารมณ์อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ บทความยังเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้ในระดับปฏิบัติการ ได้แก่ การให้คำปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา การพัฒนาโปรแกรมเสริมสร้างสุขภาวะจิตในกลุ่มเปราะบาง และการบูรณาการการทำงานแบบสหวิชาชีพระหว่างจิตแพทย์ นักจิตวิทยา และพระสงฆ์ในบทบาทธรรมบำบัด ตลอดจนข้อเสนอเชิงนโยบาย เช่น การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมพระสงฆ์ด้านจิตวิทยา การจัดตั้งศูนย์สุขภาพจิตเชิงพุทธ และการบูรณาการแนวคิดดังกล่าวเข้าสู่ระบบบริการสุขภาพจิตระดับชาติ

โดยสรุป การบูรณาการพุทธจิตวิทยาและจิตบำบัดสมัยใหม่มิใช่เพียงการผสมผสานองค์ความรู้สองระบบ หากแต่เป็นการสร้างกรอบแนวคิดใหม่ที่เหมาะสมกับบริบทวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีศักยภาพในการยกระดับประสิทธิภาพการดูแลสุขภาพจิต ลดความทุกข์ทางใจ และส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมของประชาชนอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ ควรได้รับการสนับสนุนในระดับนโยบาย การวิจัยเชิงประจักษ์ และการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านสุขภาพจิตในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ควรส่งเสริมการวิจัยเชิงประจักษ์ (empirical research) เพื่อทดสอบประสิทธิผลของ “จิตตภาวนาบำบัด” ในกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน เช่น ผู้ป่วยซึมเศร้า วัยรุ่นกลุ่มเสี่ยง และผู้ดูแลผู้ป่วยเรื้อรัง รวมทั้งควรพัฒนาเครื่องมือวัดผลเชิงจิตวิทยาที่สามารถสะท้อนผลของการฝึกสติ สมาธิ และเมตตาภาวนาในมิติทางจิตวิทยาสมัยใหม่ได้อย่างเป็นระบบ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ควรพัฒนาแนวทางการบูรณาการการทำงานระหว่างพระสงฆ์ นักจิตวิทยา และจิตแพทย์ในรูปแบบสหวิชาชีพ (multidisciplinary collaboration) โดยกำหนดบทบาทที่ชัดเจนและมีมาตรฐานวิชาชีพรองรับ นอกจากนี้ ควรจัดทำหลักสูตรอบรมเฉพาะทางด้านพุทธจิตวิทยาประยุกต์สำหรับบุคลากรสุขภาพจิต เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการให้บริการที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมไทย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ภาครัฐควรสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์สุขภาพจิตเชิงพุทธบำบัดในระดับชุมชนและโรงพยาบาล รวมทั้งบูรณาการแนวคิดพุทธจิตวิทยาเข้าสู่ระบบบริการสุขภาพจิตแห่งชาติ เพื่อเพิ่มการเข้าถึงบริการและลดช่องว่างทางวัฒนธรรมในการบำบัดทางจิตใจ

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา

งานวิจัยนี้ได้พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบแนวคิด “จิตตภาวนาบำบัดเชิงบูรณาการ (Integrative Contemplative Psychotherapy)” ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่ผสาน 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) หลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น อริยสัจ 4 และการเจริญสติ 2) เทคนิคจิตบำบัดสมัยใหม่ที่เน้นความสัมพันธ์เชิงบำบัด (therapeutic relationship) และการปรับความคิด 3) กระบวนการพัฒนาจิตเชิงประสบการณ์ผ่านสมาธิและเมตตาภาวนา องค์ความรู้นี้เสนอว่า “การเยียวยาความทุกข์ทางจิต” ไม่ได้จำกัดอยู่ที่การปรับพฤติกรรมหรือความคิดเท่านั้น แต่ต้องครอบคลุมถึงการพัฒนาปัญญาภายใน (insight development) และการตระหนักรู้ตนเองอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นแกนกลางของการบูรณาการระหว่างพุทธจิตวิทยาและจิตบำบัดสมัยใหม่

โดยสรุป องค์ความรู้ใหม่ดังกล่าวสามารถนำไปสู่การพัฒนารูปแบบการดูแลสุขภาพจิตที่มีความเป็นองค์รวม (holistic approach) สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมไทย และมีศักยภาพในการขยายผลสู่ระบบสุขภาพจิตระดับชาติอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต. (2565). *รายงานสถานการณ์สุขภาพจิตประเทศไทย.* กระทรวงสาธารณสุข.

จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ. (2552). *พุทธจิตวิทยาเบื้องต้น.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

ทิพย์ธิดา ณ นคร. (2563). การพัฒนาจิตตามแนวสติปัฏฐานเพื่อการดับทุกข์. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.*

นันทวัน ทองประเสริฐ. (2561). การบูรณาการพุทธจิตวิทยากับจิตวิทยาสมัยใหม่ในการเสริมสร้างสุขภาวะทางจิต. *วารสารจิตวิทยาและพุทธศาสตร์ศึกษา.*

พระเทพวิสุทธิกวี. (2543). *การพัฒนาจิตตามแนวพระพุทธศาสนา.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). *พุทธธรรม.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2557). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (13–14).* กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระมหาสมบัติบริบูรณ์ (อาภรทิพย์). (2561). แนวคิดพุทธจิตวิทยาและการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิตใจ. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา.*

พันธุ์นภา กิตติรัตนไพบูลย์, แพรว ไตลังคะ. (2563). *มุมมองด้านสุขภาพจิตและจิตสังคมของการระบาด COVID-19.* สืบค้นเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2566 https://www.prd. go.th/th/content/ category/ detail/id/31 / iid/7012

ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานต์. (2563). พระสงฆ์กับบทบาทด้านสุขภาพจิตในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: (ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์).

ระวี ภาวิไล. (2558). *พุทธบำบัดและการฟื้นฟูสุขภาพจิต.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

สำนักงานพัฒนาสุขภาพจิต. (2552). *แนวทางการดูแลสุขภาพจิตตามหลักพุทธจิตวิทยา.* กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.

สมพร บุษราทิจ. (1999). *พุทธจิตวิทยาและการพัฒนาจิต.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นันทพันธ์

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2558). *พระพุทธศาสนากับการพัฒนาจิตใจ.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Friedman, S, (1994), *The genesis of humanistic psychology, Excerpt from a plenaryaddress. Retrieved from www.ahpweb.org/aboutahp/ Freidmanspeech.* html>, (2 feb 2016)

Kabat-Zinn, J. (2003). Mindfulness-based interventions in context: Past, present, and future. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2), 144–156.

World Health Organization. (2022). *World mental health report: Transforming mental health for all.* Geneva: WHO.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Educational Administrators' Competencies Affecting Personnel Management in Schools Under the Office of Prachuap Khiri Khan Primary Educational Service Area 1

สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาของผู้บริหารการศึกษาที่ส่งผลต่อการบริหารงานบุคคลในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1

Subhanuth Phiphitrutsameekul[1*], & Phramaha Kraiwan Chiinathattiyo[2]

ศุภนัฏฐ์ พิพิธรัศมีกุล[1*], & พระมหาไกรวรรณ์ ชินทตฺติโย[2]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Subhanuth Phiphitrutsameekul*
ศุภนัฏฐ์ พิพิธรัศมีกุล
Mahamakut Buddhist University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Email: ben9029ben@gmail.com

2. Phramaha Kraiwan Chiinathattiyo
พระมหาไกรวรรณ์ ชินทตฺติโย
Mahamakut Buddhist University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Email: kraichinnatat@gmail.com

คำสำคัญ:
สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษา,การบริหารงานบุคคลในโรงเรียน, สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1

Keywords:
Educational Administrators' Competencies, Personnel Management in schools, Prachuap Khiri Khan Primary Educational Service Area 1

Article history:
Received: 15/01/2026
Revised: 20/01/2026
Accepted: 10/03/2026
Available online: 14/05/2026

ABSTRACT

This study aimed to (1) examine the level of school administrators' competencies, (2) investigate the level of personnel management in schools, and (3) analyze the administrators' competencies affecting personnel management in schools under Prachuap Khiri Khan Primary Educational Service Area Office 1. A quantitative research design was employed. The population comprised 117 schools, from which 90 schools were selected as the sample. The total number of informants was 360, including school administrators, heads of personnel administration, and teachers. The research instrument was a rating-scale questionnaire. Data were analyzed using statistical software, employing frequency, percentage, mean, standard deviation, and multiple regression analysis for hypothesis testing.

The findings revealed that: (1) overall, the competencies of school administrators were at a high level. When considered by dimension, teamwork competency ranked highest, followed by the use of technology and innovation, while change management competency ranked lowest. (2) Overall personnel management in schools was also at a high level. Among its dimensions, personnel development ranked highest, followed by personnel separation, whereas personnel maintenance ranked lowest. (3) The competencies of school administrators significantly influenced personnel management in schools at the .01 level of significance. The significant predictors included adaptability and flexibility, the use of technology and

How to Cite:
Ninlapong, J. & Chiinathattiyo, P. (2026). Educational Administrators' Competencies Affecting Personnel Management in Schools Under the Office of Prachuap Khiri Khan Primary Educational Service Area 1. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 288-305.

innovation, and change management competency. These variables collectively accounted for 70.7% of the variance (R^2 = 0.707), with a multiple correlation coefficient of 0.841 and a standard error of estimate of 0.268. The predictive equations were as follows: Raw Score Equation: $\hat{Y}$ = 0.710 + 0.164 (X_3) + 0.202 (X_4) + 0.179 (X_5) Standard Score Equation: $\hat{Z}$ = 0.176 (X_3) + 0.225 (X_4) + 0.195 (X_5)

The results underscore the critical role of adaptive capacity, technological competency, and change management in enhancing effective personnel management in schools. These findings provide empirical evidence to inform policy and practice aimed at strengthening leadership capacity and improving human resource management in educational institutions.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษา (2) ศึกษาระดับการบริหารงานบุคคลในโรงเรียน และ (3) วิเคราะห์สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการบริหารงานบุคคลในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงปริมาณ ประชากรคือสถานศึกษาในสังกัดจำนวน 117 แห่ง กำหนดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 90 แห่ง โดยมีผู้ให้ข้อมูลรวม 360 คน ประกอบด้วยผู้บริหารสถานศึกษา หัวหน้ากลุ่มการบริหารงานบุคคล และครูผู้สอน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามมาตรประมาณค่า วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณเพื่อทดสอบสมมติฐาน

ผลการวิจัยพบว่า (1) สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านการทำงานเป็นทีมมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือด้านการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม และด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลงมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด (2) การบริหารงานบุคคลในโรงเรียนโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านการพัฒนาบุคคลมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือด้านการให้บุคคลพ้นจากงาน และด้านการบำรุงรักษาบุคคลมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด และ (3) สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาที่มีอิทธิพลต่อการบริหารงานบุคคลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ได้แก่ ด้านการปรับตัวและความยืดหยุ่น ด้านการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม และด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลง โดยมีอำนาจในการพยากรณ์ร้อยละ 70.70 (R^2 = 0.707) ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเท่ากับ 0.841 และค่าคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการพยากรณ์เท่ากับ 0.268 สามารถสร้างสมการพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบได้ดังนี้ สมการพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบ $\hat{Y}$ = 0.710 + 0.164 (X_3) + 0.202 (X_4) + 0.179 (X_5) สมการพยากรณ์ในรูปคะแนนมาตรฐาน $\hat{Z}$ = 0.176 (X_3) + 0.225 (X_4) + 0.195 (X_5) ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าสมรรถนะเชิงปรับตัว เทคโนโลยี และการบริหารการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารมีบทบาทสำคัญต่อประสิทธิผลด้านการ

บริหารงานบุคคลในสถานศึกษา ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพผู้บริหารและยกระดับคุณภาพการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในโรงเรียนได้อย่างเป็นระบบและยั่งยืน

บทนำ

การจัดการศึกษาของประเทศไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในหลากหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี สังคม และโครงสร้างประชากร ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อทิศทางและคุณภาพของระบบการศึกษาโดยรวม ภายใต้บริบทดังกล่าว ความคาดหวังจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย อาทิ ผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานเชิงนโยบาย ได้ทวีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น โดยเรียกร้องให้สถานศึกษายกระดับคุณภาพ ควบคู่กับความโปร่งใสและความรับผิดชอบในการบริหารจัดการ (คเณศ นามนัย และคณะ, 2566: 163) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การบริหารทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาและคุณภาพผู้เรียน ในช่วงที่ผ่านมา แนวคิด “สมรรถนะ” (competency) ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในแวดวงการบริหารงานบุคคลของภาครัฐ เนื่องจากเป็นกรอบแนวคิดที่เชื่อมโยงกับการประเมินผลการปฏิบัติงาน และการพัฒนาศักยภาพบุคลากรอย่างเป็นระบบ (จารียา ขุนณรงค์ และสุพจน์ แสงเงิน, 2566: 652) โดยสมรรถนะถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความสามารถของบุคลากรให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (ชัยวุฒิ เทโพธิ์ และพงษ์เสฐียร เหลืองอลงกต, 2564: 137) ทั้งนี้ ในบริบทของสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา นับเป็นปัจจัยเชิงกลยุทธ์ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการบริหารงานบุคคลให้สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กร (อมรรัตน์ เตชะนอก, 2563: 365–366) แม้ว่าภาครัฐของไทยจะได้กำหนดนโยบายและกรอบกฎหมายที่สนับสนุนการกระจายอำนาจและเพิ่มความเป็นอิสระในการบริหารจัดการของสถานศึกษา ตลอดจนมุ่งเน้นการพัฒนาสมรรถนะของผู้บริหารให้สามารถบริหารองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ธนิกานต์ ศรีจันทร์ และคณะ, 2564: 184) อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติยังคงปรากฏข้อจำกัดและปัญหาหลายประการที่สะท้อนถึง “ช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติ” (policy–practice gap) อย่างมีนัยสำคัญ (เอกสิทธิ์ สนามทอง, 2562: 5)

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่ยังคงส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษา คือ การบริหารงานบุคคลในสถานศึกษาที่ยังขาดประสิทธิภาพ อันปรากฏในรูปแบบของการขาดแคลนครู การเคลื่อนย้ายครูในอัตราสูง การบรรจุครูไม่ทันต่อความต้องการ ตลอดจนการจัดครูให้สอนไม่ตรงตามสาขาวิชาเอก ซึ่งล้วนส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างเต็มศักยภาพ นอกจากนี้ ยังพบปัญหาการพัฒนาครูที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นของสถานศึกษา รวมถึงระดับแรงจูงใจในการทำงานของครูที่แตกต่างกัน และการจัดสรรบุคลากรที่ไม่เหมาะสมกับภาระงานจริง (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1, 2567) ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ (ชมพูนุช กำบังภัย, 2567: 349–351) ซึ่งระบุว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการขาดแคลนครู ได้แก่ การย้ายโรงเรียน และขนาดของสถานศึกษา นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย เทคโนโลยีทางการศึกษา และความคาดหวังของสังคม ยังส่งผลให้บทบาทของ

ผู้บริหารสถานศึกษามีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น และต้องอาศัยสมรรถนะที่หลากหลายในการบริหารจัดการ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่ายังมี ที่สำคัญ ได้แก่ (1) การขาดการศึกษาที่เชื่อมโยงอย่างเป็นระบบระหว่าง “สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษา” กับ “ประสิทธิผลของการบริหารงานบุคคล” ในบริบทเชิงพื้นที่เฉพาะ (2) การขาดข้อมูลเชิงประจักษ์ในระดับพื้นที่ที่สะท้อนบริบทจริงของสถานศึกษา โดยเฉพาะในเขตพื้นที่การศึกษาระดับประถมศึกษา (3) การขาดกรอบการวิเคราะห์ที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสมรรถนะผู้บริหารกับปัญหาการจัดสรรและพัฒนาบุคลากรครูอย่างเป็นรูปธรรม ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการดำเนินการวิจัยที่มุ่งศึกษาบทบาทของสมรรถนะผู้บริหารสถานศึกษาในมิติของการบริหารงานบุคคลอย่างลึกซึ้งและสอดคล้องกับบริบทจริง

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการบริหารงานบุคคลในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 เพื่อสร้างองค์ความรู้เชิงประจักษ์ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและเสริมสร้างสมรรถนะของผู้บริหารให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ตลอดจนสนับสนุนการวางแผนการบริหารทรัพยากรมนุษย์ และยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพและความยั่งยืนในระยะยาว

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษา

สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นแกนกลางของความสำเร็จในการขับเคลื่อนองค์กรทางการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายเชิงคุณภาพและเชิงระบบในระยะยาว โดยในเชิงแนวคิด สมรรถนะมิได้จำกัดอยู่เพียงองค์ความรู้เชิงวิชาการ หากแต่เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้ ทักษะ คุณลักษณะส่วนบุคคล และพฤติกรรมการปฏิบัติงาน ที่สะท้อนถึงความสามารถในการจัดการบริบทที่ซับซ้อนของสถานศึกษาในยุคปัจจุบัน (กุลภัสสร ป้องคำ, 2563) ทั้งนี้ สมรรถนะดังกล่าวสามารถอธิบายได้ในกรอบของความสามารถเชิงพหุ ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์เชิงกลยุทธ์ การตัดสินใจบนฐานข้อมูล การสื่อสารองค์กร ไปจนถึงการสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้ ในบริบทของการศึกษาในศตวรรษที่ 21 สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษายิ่งทวีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง เทคโนโลยี และความคาดหวังของสังคมที่มีพลวัตสูง ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องมีความสามารถในการคิดเชิงระบบ (systems thinking) เพื่อเชื่อมโยงองค์ประกอบต่าง ๆ ขององค์กรเข้าด้วยกันอย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่กับความสามารถในการบริหารการเปลี่ยนแปลง และการปรับตัว ให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (จีรพรณัฏฐ์ ภุมรินทร์ และสายสุดา เตียเจริญ, 2562) นอกจากนี้ ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและการวิเคราะห์ข้อมูลยังกลายเป็นสมรรถนะสำคัญที่ส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนการสอนและการบริหารจัดการเชิงนวัตกรรม อีกมิติหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง คือ สมรรถนะด้านการบริหารทรัพยากรบุคคล ซึ่งถือเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนองค์กรให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยผู้บริหารที่มีสมรรถนะสูงจะสามารถพัฒนา

ศักยภาพของบุคลากรผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงวิชาชีพ การสร้างแรงจูงใจทั้งภายในและภายนอก ตลอดจนการบริหารผลการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบและเป็นธรรม (ชัยวุฒิ เทโพธิ์ และ พงษ์เสฐียร เหลืองอลงกต, 2564) นอกจากนั้น ยังรวมถึงความสามารถในการสร้างความผูกพันในองค์กร (organizational commitment) และการเสริมสร้างภาวะผู้นำร่วม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืน กล่าวโดยสรุป สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นตัวแปรเชิงยุทธศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อทั้งคุณภาพผู้เรียน ประสิทธิภาพของครู และความสำเร็จโดยรวมขององค์กรทางการศึกษา โดยต้องอาศัยการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับบริบททางสังคมและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไป

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลในสถานศึกษา

การบริหารงานบุคคลในสถานศึกษาเป็นกระบวนการเชิงระบบที่มุ่งเน้นการพัฒนาและใช้ศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร โดยครอบคลุมกิจกรรมหลัก ได้แก่ การวางแผนอัตรากำลัง การสรรหาและคัดเลือกบุคลากร การพัฒนาและฝึกอบรม การประเมินผลการปฏิบัติงาน ตลอดจนการธำรงรักษาบุคลากรที่มีคุณภาพ (พรวิภา สวนมะลิ และ อดุลย์ วังศรีคูณ, 2564) ทั้งนี้ การบริหารงานบุคคลมิได้เป็นเพียงหน้าที่เชิงปฏิบัติการ แต่เป็นกลไกเชิงกลยุทธ์ที่เชื่อมโยงกับเป้าหมายและวิสัยทัศน์ของสถานศึกษา ในเชิงทฤษฎี การบริหารงานบุคคลในสถานศึกษาสามารถพิจารณาภายใต้กรอบแนวคิดการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์ (Strategic Human Resource Management: SHRM) ซึ่งเน้นความสอดคล้องระหว่างนโยบายด้านบุคลากรกับทิศทางขององค์กร การดำเนินการดังกล่าวช่วยให้สถานศึกษาสามารถสร้างความได้เปรียบเชิงการแข่งขันผ่านการพัฒนาทุนมนุษย์ ที่มีคุณภาพสูง และสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การบริหารงานบุคคลที่มีประสิทธิภาพยังต้องคำนึงถึงมิติของความเป็นธรรม ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วม ของบุคลากรในองค์กร โดยเฉพาะในบริบทของสถานศึกษาที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการเรียนรู้ร่วมกันและการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการบริหารงานบุคคล ยิ่งไปกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสังคมในปัจจุบันได้ส่งผลให้การบริหารงานบุคคลต้องปรับตัวไปสู่รูปแบบดิจิทัลมากขึ้น เช่น การใช้ระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารทรัพยากรมนุษย์ (HRIS) การเรียนรู้แบบออนไลน์ และการประเมินผลการปฏิบัติงานผ่านเครื่องมือดิจิทัล ซึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและความแม่นยำในการบริหารจัดการ ดังนั้น การบริหารงานบุคคลในสถานศึกษาจึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ต้องอาศัยความรู้เชิงทฤษฎี ควบคู่กับทักษะการปฏิบัติและภาวะผู้นำ เพื่อให้สามารถพัฒนาบุคลากรและองค์กรไปสู่ความเป็นเลิศได้อย่างยั่งยืน

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร

การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการบริหารงานถือเป็นแนวทางที่ได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องในแวดวงวิชาการและการปฏิบัติ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมและจริยธรรมเชื่อมโยงกับพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง หลักธรรมดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม (ethical leadership) และการบริหารงานบุคคลที่เน้นความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพและคุณธรรม หลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นกรอบแนวคิดที่ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บริหารและบุคลากร โดยเมตตาและกรุณาช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความเอื้ออาทร มุทิตาช่วยส่งเสริมการยอมรับและชื่นชมความสำเร็จของผู้อื่น ขณะที่อุเบกขาช่วยให้ผู้บริหารสามารถตัดสินใจอย่างเป็นธรรมและไม่ลำเอียง (กัณฑ์พงษ์ นามเสน่ห์, 2559) การนำหลักการดังกล่าวมาใช้จึงช่วยลดความขัดแย้งและเสริมสร้างความสามัคคีในองค์กร ในขณะเดียวกัน หลักวุฒิธรรม 4 ซึ่งประกอบด้วย สัปปุริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ และธัมมานุธัมมปฏิบัติ เป็นแนวทางในการพัฒนาผู้นำให้มีความรู้ ความเข้าใจและวิจารณญาณที่เหมาะสมต่อการตัดสินใจในสถานการณ์ที่ซับซ้อน โดยเฉพาะในยุคที่เทคโนโลยีและปัญญาประดิษฐ์เข้ามามีบทบาทสำคัญ (กิตติ สมอุ่มจารย์ และคณะ, 2568) นอกจากนี้ หลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ยังเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างแรงจูงใจในการทำงานและการมุ่งสู่ความสำเร็จ โดยสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาบุคลากรให้มีความมุ่งมั่น มีความพยายาม และมีการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ (ธีรพล ศรีเปี๊ะบัว, 2566) ท้ายที่สุด แนวคิดไตรลักษณ์ ซึ่งประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ช่วยให้ผู้บริหารมีความเข้าใจในธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอน อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการบริหารจัดการในโลกยุคใหม่ (พระกฤติพงษ์ สุรปญฺโญ, 2567) การตระหนักถึงความไม่เที่ยงดังกล่าวช่วยให้ผู้บริหารสามารถปรับตัวและตัดสินใจได้อย่างยืดหยุ่นและมีสติ

โดยสรุป หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบแนวคิดที่มีคุณค่าในการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาให้มีทั้งความสามารถเชิงวิชาชีพและคุณธรรม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการบริหารองค์กรอย่างยั่งยืนในบริบทของสังคมไทยและสังคมโลกในปัจจุบัน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

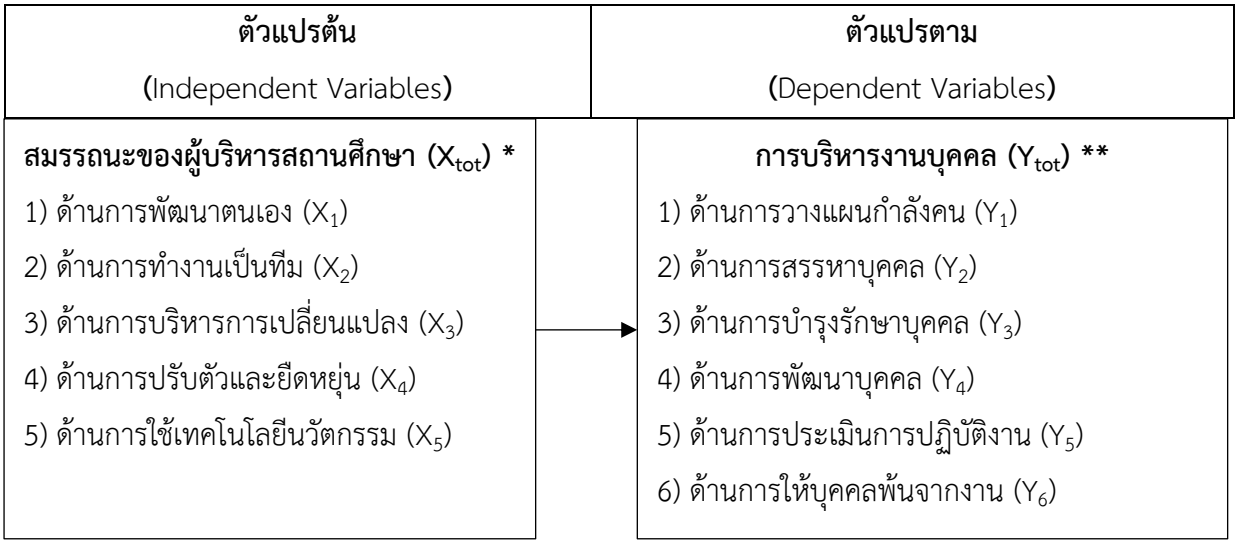

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1
2. เพื่อศึกษาระดับการการบริหารงานบุคคลในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1
3. วิเคราะห์สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการบริหารงานบุคคลในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานการวิจัยดังกล่าวสะท้อนถึงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างตัวแปรหลักทั้งสาม ได้แก่ สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษา การบริหารงานบุคคล และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถนำไปทดสอบเชิงประจักษ์ด้วยวิธีวิจัยเชิงปริมาณหรือเชิงผสม เพื่อยืนยันหรือปรับปรุงองค์ความรู้ในบริบทของการบริหารการศึกษาได้อย่างมีนัยสำคัญต่อไป

ระเบียบวิธีการวิจัย

ประชากร

ประชากรของการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วยสถานศึกษาระดับประถมศึกษาทั้งหมดที่สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 จำนวน 117 แห่ง โดยกำหนดให้สถานศึกษาเป็นหน่วยของการวิเคราะห์ (unit of analysis)

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ สถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 จำนวน 90 แห่ง ซึ่งกำหนดขนาดตัวอย่างโดยอาศัยตารางกำหนดขนาดตัวอย่างของ Krejcie and Morgan เพื่อให้ได้ขนาดตัวอย่างที่เหมาะสมและมีความเป็นตัวแทนของประชากรอย่างเพียงพอภายใต้ระดับความเชื่อมั่นที่ยอมรับได้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อคำถามครอบคลุมวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา จากกลุ่มตัวอย่าง โดยผู้วิจัยเป็นผู้สร้างขึ้น จำนวน 1 ฉบับ แบ่งออกเป็น 3 ตอน มีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามแบบตรวจรายการ (Check list) จำนวน 5 ข้อ เกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และประสบการณ์การทำงาน

ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสมรรถนะของผู้บริหารซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาตามตารางสังเคราะห์ที่ 2.1 รวมทั้งสิ้น 5 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านการพัฒนาตนเอง (X1) 2) ด้านการทำงานเป็นทีม (X2) 3) ด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลง (X3) 4) ด้านการปรับตัวและยืดหยุ่น (X4) และ 5) ด้านการใช้เทคโนโลยีนวัตกรรม (X5)

ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้แนวคิด ของสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากร ทางการศึกษา (ก.ค.ศ.) สำนักปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2565) ดังนี้ 1) ด้านการวางแผนกำลังคน (Y1) 2) ด้านการสรรหาบุคคล (Y2) 3) ด้านการบำรุงรักษาบุคคล (Y3) 4) ด้านการพัฒนาบุคคล (Y4) 5) ด้านการประเมินการปฏิบัติงาน (Y5) และ 6) ด้านการให้บุคคลพ้นจากงาน (Y6) ลักษณะของแบบสอบถามในตอนที่ 2 และตอนที่ 3 เป็นแบบมาตรส่วนประมาณค่า (rating scale) 5 ระดับ ตามแนวคิดของ (Rating Scale) ของลิเคิร์ท (Likert, 1932) โดยกำหนดค่าน้ำหนักคะแนน 5 ระดับ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ผู้วิจัยทำหนังสือถึงคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ผ่านประธานสาขาวิชาการบริหารการศึกษา เพื่อทำหนังสือขอความร่วมมือจากผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 เพื่อขอความอนุเคราะห์และความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามจากโรงเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการขอเก็บข้อมูล

2. ผู้วิจัยดำเนินการจัดส่งแบบสอบถามเก็บรวบรวมข้อมูลผ่าน Google Forms โดยส่งหนังสือขอความอนุเคราะห์ เก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ถึงผู้อำนวยการสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 90 แห่ง เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลการทำวิจัย

3. รวบรวมข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของแบบสอบถามที่ตอบกลับ และก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นอันดับต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถานศึกษาเป็นหน่วยวิเคราะห์ โดยรวบรวมข้อมูลจากผู้บริหารสถานศึกษา หัวหน้าฝ่ายบริหารงานบุคคล และครูผู้สอน จากนั้นดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. ตรวจสอบและคัดเลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ พร้อมจัดระเบียบข้อมูล
2. เข้ารหัสข้อมูล (coding) และวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ
3. นำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบตารางประกอบคำอธิบายเชิงพรรณนา

ทั้งนี้ การแปลผลข้อมูลเชิงปริมาณอาศัยเกณฑ์การแปลความหมายของคะแนนเฉลี่ยตามช่วงของมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ เพื่อให้สามารถตีความระดับของตัวแปรได้อย่างมีนัยสำคัญเชิงวิชาการ

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งได้จากการตอบแบบสอบถามของผู้บริหารสถานศึกษา หัวหน้ากลุ่มการบริหารงานบุคคล และครูผู้สอน จำนวน 360 ฉบับ เมื่อแยกพิจารณาตาม เพศ อายุ อายุราชการ ระดับการศึกษา และตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละข้อมูลของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามสถานภาพ (n=360)

ข้อที่	สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวนคน	ร้อยละ
1	**เพศ**		
	ชาย	100	27.80
	หญิง	260	72.20
	รวม	**360**	**100**
2	**อายุ**		
	ไม่เกิน 30 ปี	54	15.00
	31 - 40 ปี	156	43.30
	41 - 50 ปี	104	28.90
	51 ปีขึ้นไป	46	12.80
	รวม	**360**	**100**
3	**ระดับการศึกษา**		
	ปริญญาตรี	173	48.10
	ปริญญาโท	165	45.80
	ปริญญาเอก	22	6.10
	รวม	**360**	**100**
4	**ตำแหน่งหน้าที่**		
	ผู้บริหารสถานศึกษา	90	25.00
	หัวหน้ากลุ่มการบริหารงานบุคคล	90	25.00
	ครูผู้สอน	180	50.00
	รวม	**360**	**100**
5	**ประสบการณ์ในการทำงาน**		
	ไม่เกิน10 ปี	137	38.00
	11 - 20 ปี	135	37.50
	21 - 30 ปี	59	16.40
	31 ปีขึ้นไป	29	8.100
	รวม	**360**	**100**

จากตารางที่ 1 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 260 คน คิดเป็นร้อยละ 72.20 และเพศชาย จำนวน 100 คน คิดเป็นร้อยละ 27.80 เมื่อพิจารณาอายุพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุไม่เกิน 30 ปี จำนวน 54 คน คิดเป็นร้อยละ 15.00 รองลงมาคือ อายุ 31 - 40 ปี จำนวน 156 คน คิดเป็นร้อยละ 43.30 อายุ 41 - 50 ปี จำนวน 104 คน คิดเป็นร้อยละ 28.90 อายุ 51 ปีขึ้นไป จำนวน 46 คน คิดเป็นร้อยละ 12.8 เมื่อพิจารณาระดับการศึกษา พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน

173 คน คิดเป็นร้อยละ 48.10 รองลงมาคือ ปริญญาโท จำนวน 165 คน คิดเป็นร้อยละ 45.8 ปริญญาเอก จำนวน 22 คน คิดเป็น ร้อยละ 6.1 เมื่อพิจารณาตำแหน่งหน้าที่ในสถานศึกษา พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 90 คน คิดเป็นร้อยละ 25.00 หัวหน้ากลุ่มการบริหารงานบุคคล จำนวน 90 คน คิดเป็นร้อยละ 25.00 และครูผู้สอน จำนวน 180 คน คิดเป็นร้อยละ 50.00 เมื่อพิจารณาประสบการณ์ในการทำงาน พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทำงานไม่เกิน 10 ปี จำนวน 137 คน คิดเป็นร้อยละ 38.00 รองลงมา คือ มีประสบการณ์ในการทำงาน 11 - 20 ปี จำนวน 135 คน คิดเป็นร้อยละ 37.50 มีประสบการณ์ในการทำงาน 21 - 30 ปี จำนวน 59 คน คิดเป็นร้อยละ 16.40 มีประสบการณ์ในการทำงาน 31 ปีขึ้นไป จำนวน 29 คน คิดเป็นร้อยละ 8.10 ตามลำดับ

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และระดับสมรรถนะของผู้บริหาร สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 โดยภาพรวมดังนี้ (n=360)

สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 (X_{tot})	$\bar{X}$	**S.D.**	**แปลผล**
1. ด้านการพัฒนาตนเอง	4.42	0.53	มาก
2. ด้านการทำงานเป็นทีม	4.44	0.53	มาก
3. ด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลง	4.41	0.52	มาก
4. ด้านการปรับตัวและยืดหยุ่น	4.42	0.54	มาก
5. ด้านการใช้เทคโนโลยีนวัตกรรม	4.43	0.53	มาก
รวม	**4.42**	**0.48**	**มาก**

จากตารางที่ 2 พบว่า สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.42, S.D. = 0.48) และเมื่อพิจารณาสมรรถนะผู้บริหารเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยเป็นอันดับแรก คือ ด้านการทำงานเป็นทีม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.44, S.D. = 0.53) รองลงมา คือด้านการใช้เทคโนโลยีนวัตกรรม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.43, S.D. = 0.53) สำหรับด้านที่มีค่าเฉลี่ยเป็นอันดับสุดท้าย คือ ด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลง อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.41, S.D. = 0.52)

ตารางที่ 3 ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และระดับสมรรถนะของผู้บริหาร สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 ด้านการพัฒนาตนเอง (X_1) (n=360)

สมรรถนะของผู้บริหาร	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
ด้านการพัฒนาตนเอง (X1)	4.42	0.53	มาก
ด้านการทำงานเป็นทีม (X2)	4.44	0.53	มาก
ด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลง (X3)	4.41	0.52	มาก
ด้านการปรับตัวและยืดหยุ่น (X4)	4.42	0.54	มาก
ด้านการใช้เทคโนโลยีนวัตกรรม (X5)	4.43	0.53	มาก
รวม	**4.42**	**0.53**	**มาก**

จากตารางที่ 3 ผลการประเมินสมรรถนะของผู้บริหาร พบว่า โดยภาพรวมผู้บริหารมีสมรรถนะอยู่ในระดับ “มาก” ทุกด้าน โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) อยู่ระหว่าง 4.41–4.44 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) อยู่ระหว่าง 0.52–0.54 แสดงให้เห็นว่าผู้ตอบแบบประเมินมีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกันค่อนข้างสูง

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า

ด้านการทำงานเป็นทีม (X2) มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด (($\bar{X}$= 4.44, S.D. = 0.53) สะท้อนว่าผู้บริหารให้ความสำคัญกับการประสานงาน การสร้างความร่วมมือ และการทำงานร่วมกับบุคลากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

รองลงมาคือ ด้านการใช้เทคโนโลยีนวัตกรรม (X5) (($\bar{X}$= 4.43, S.D. = 0.53) แสดงให้เห็นว่าผู้บริหารสามารถนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานได้ดี สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล

ด้านการพัฒนาตนเอง (X1) และ ด้านการปรับตัวและยืดหยุ่น (X4) มีค่าเฉลี่ยเท่ากัน (($\bar{X}$ = 4.42) สะท้อนว่าผู้บริหารมีความพร้อมในการเรียนรู้ พัฒนาศักยภาพของตนเอง รวมถึงสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม

ด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลง (X3) มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด (($\bar{X}$= 4.41, S.D. = 0.52) แม้ยังอยู่ในระดับ “มาก” แต่แสดงให้เห็นว่าอาจเป็นด้านที่ควรได้รับการส่งเสริมเพิ่มเติม เพื่อเพิ่มศักยภาพในการบริหารองค์กรท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว

โดยสรุป ผู้บริหารมีสมรรถนะที่โดดเด่นในด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่นและการใช้เทคโนโลยี ขณะเดียวกันยังมีศักยภาพในการพัฒนาความสามารถด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลงให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น เพื่อรองรับความท้าทายในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ตอนที่ 3 ผลการวิเคราะห์การบริหารงานบุคคลในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1

ตารางที่ 4 ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และระดับการบริหารงานบุคคล ในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 โดยจำแนกเป็นรายด้านดังนี้ (n=360)

การบริหารงานบุคคลในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1	$\bar{X}$	**S.D.**	**แปลผล**
1. ด้านการวางแผนกำลังคน (Y1)	4.41	0.53	มาก
2. ด้านการสรรหาบุคคล (Y2)	4.44	0.53	มาก
3. ด้านการบำรุงรักษาบุคคล (Y3)	4.40	0.56	มาก
4. ด้านการพัฒนาบุคคล (Y4)	4.51	0.50	มากที่สุด
5. ด้านการประเมินการปฏิบัติงาน (Y5)	4.46	0.54	มาก
6. ด้านการให้บุคคลพ้นจากงาน (Y6)	4.48	0.52	มาก
รวม	**4.45**	**0.53**	**มาก**

จากตารางที่ 3 พบว่า การบริหารงานบุคคลของโรงเรียนอยู่ในระดับ “มาก” โดยมีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.45 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 0.53 แสดงให้เห็นว่า โรงเรียนมีการดำเนินงานด้านบุคลากรอย่างมีประสิทธิภาพ และความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามมีความสอดคล้องกันค่อนข้างสูง

ด้านการพัฒนาบุคคล (Y4) มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ($\bar{X}$ = 4.51, S.D. = 0.50) อยู่ในระดับ มากที่สุด สะท้อนว่าโรงเรียนให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพครูและบุคลากร เช่น การอบรม การศึกษาดูงาน และการส่งเสริมความก้าวหน้าทางวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง ทำให้บุคลากรมีโอกาสพัฒนาความรู้และทักษะในการทำงาน

ด้านการให้บุคคลพ้นจากงาน (Y6) มีค่าเฉลี่ย 4.48 อยู่ในระดับ มาก แสดงว่าโรงเรียนมีการดำเนินการเกี่ยวกับการลาออก เกษียณ หรือการพ้นจากตำแหน่งอย่างเป็นระบบ โปร่งใส และเป็นไปตามระเบียบราชการ

ด้านการประเมินการปฏิบัติงาน (Y5) มีค่าเฉลี่ย 4.46 อยู่ในระดับ มาก สะท้อนว่าโรงเรียนมีระบบประเมินผลการทำงานที่ชัดเจน มีเกณฑ์และกระบวนการที่เหมาะสม ช่วยส่งเสริมให้บุคลากรพัฒนาการทำงานของตนเอง

ด้านการสรรหาบุคคล (Y2) มีค่าเฉลี่ย 4.44 อยู่ในระดับ มาก แสดงถึงการคัดเลือกและสรรหาบุคลากรที่เหมาะสมกับตำแหน่ง มีความเป็นธรรม และคำนึงถึงคุณสมบัติที่ตรงตามความต้องการของโรงเรียน

ด้านการวางแผนกำลังคน (Y1) มีค่าเฉลี่ย 4.41 อยู่ในระดับ มาก สะท้อนว่าโรงเรียนมีการวางแผนอัตรากำลังและจัดสรรบุคลากรได้เหมาะสมกับภาระงานและความต้องการของสถานศึกษา

ด้านการบำรุงรักษาบุคคล (Y3) มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด (4.40) แต่ยังอยู่ในระดับ มาก แสดงว่าโรงเรียนมีการดูแลสวัสดิการและสร้างแรงจูงใจให้บุคลากรในระดับที่ดี อย่างไรก็ตาม อาจยังมีบางประเด็นที่ควรพัฒนาเพิ่มเติม เช่น การสร้างขวัญกำลังใจหรือระบบสวัสดิการที่ตอบสนองความต้องการได้มากขึ้น

บทสรุปเชิงวิเคราะห์ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 มีการบริหารงานบุคคลที่มีประสิทธิภาพในทุกด้าน โดยเฉพาะด้านการพัฒนาบุคลากร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการยกระดับคุณภาพการศึกษา ขณะที่ด้านการบำรุงรักษาบุคลากร แม้จะอยู่ในระดับมาก แต่ควรได้รับการส่งเสริมเพิ่มเติมเพื่อสร้างความพึงพอใจและรักษาบุคลากรที่มีคุณภาพให้อยู่ กับองค์กรในระยะยาว

3. สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการบริหารงานบุคคลในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 โดยการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression) ได้แก่ ด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษา (X_3) ด้านการปรับตัวและยืดหยุ่นของผู้บริหารสถานศึกษา (X_4) และด้านการใช้เทคโนโลยีนวัตกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา (X_5) มีอำนาจในการพยากรณ์ได้ร้อยละ 70.7 (R^2 = .707) มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเท่ากับ .841 มีค่าคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการพยากรณ์เท่ากับ .268 โดยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 สามารถเขียนสมการพยากรณ์ได้ดังนี้

สมการพยากรณ์ในรูปคะแนนดิบ

$$\hat{Y} = 0.710 + 0.164\ (X_3) + 0.202\ (X_4) + 0.179\ (X_5)$$

สมการพยากรณ์ในรูปคะแนนมาตรฐาน

$$\hat{Z} = 0.176\ (X_3) + 0.225\ (X_4) + 0.195\ (X_5)$$

อภิปรายผล

ผลการวิจัยพบว่า สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านการทำงานเป็นทีมและการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูง แสดงให้เห็นว่าผู้บริหารมีศักยภาพในการประสานความร่วมมือและประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการบริหารจัดการสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลงมีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด สะท้อนข้อจำกัดในการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายและบริบททางการศึกษาที่มีความพลวัต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ จีรพรณัฏฐ์ ภุมรินทร์ และสายสุดา เตียเจริญ (2562) ที่ระบุว่าการบริหารการเปลี่ยนแปลงในสถานศึกษายังคงเป็นความท้าทายสำคัญของผู้บริหารในยุคปัจจุบัน นอกจากนี้ ผลการศึกษาใกล้เคียงกับแนวคิดของ ธนิกานต์ ศรีจันทร์ และคณะ (2564) ที่เน้นว่าสมรรถนะผู้บริหารเป็นปัจจัยสำคัญต่อการขับเคลื่อนการพัฒนาสถานศึกษาในบริบทการกระจายอำนาจทางการศึกษา

ระดับการบริหารงานบุคคลในโรงเรียน

ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานบุคคลในโรงเรียนโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านการพัฒนาบุคลากรมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ขณะที่ด้านการบำรุงรักษาบุคลากรมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ผลดังกล่าวสะท้อนว่าผู้บริหารสถานศึกษาให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพบุคลากรอย่างต่อเนื่อง เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา อย่างไรก็ตาม การบำรุงรักษาบุคลากรยังเป็นประเด็นที่ต้องให้ความสำคัญเพิ่มเติม เนื่องจากอาจได้รับอิทธิพลจากภาระงานที่เพิ่มขึ้นและสภาพแวดล้อมการทำงานที่เปลี่ยนแปลง ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับ พรวิภา สวนมะลิ และอดุลย์ วังศรีคูณ (2564) ที่เสนอว่าการบริหารงานบุคคลที่มีประสิทธิภาพต้องครอบคลุมทั้งการพัฒนา การธำรงรักษา และการสร้างแรงจูงใจให้แก่บุคลากรในสถานศึกษา อีกทั้งยังสอดคล้องกับ ชัยวุฒิ เทโพธิ์ และพงษ์เสฐียร เหลืองอลงกต (2564) ที่ชี้ให้เห็นว่าการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิผลเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาองค์กรทางการศึกษาอย่างยั่งยืน

อิทธิพลของสมรรถนะผู้บริหารต่อการบริหารงานบุคคล

ผลการวิเคราะห์พบว่า สมรรถนะด้านการปรับตัว การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม และการบริหารการเปลี่ยนแปลง สามารถร่วมกันอธิบายความแปรปรวนของการบริหารงานบุคคลได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผลดังกล่าวสะท้อนว่าสมรรถนะของผู้บริหารมีบทบาทสำคัญต่อประสิทธิภาพของการบริหารงานบุคคล โดยเฉพาะในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาอย่างรวดเร็ว ผู้บริหารที่มีความสามารถในการปรับตัวและใช้เทคโนโลยีจะสามารถสนับสนุนการพัฒนาบุคลากรและการตัดสินใจเชิงบริหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ จารียา ขุนณรงค์ และสุพจน์ แสงเงิน (2566) ยังสนับสนุนว่าแนวคิดสมรรถนะในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ภาครัฐมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการยกระดับผลลัพธ์ขององค์กร ขณะเดียวกัน ชมพูนุช กำบังภัย (2567) ยังสะท้อนว่าปัญหาการขาดแคลนครูเป็นปัจจัยที่ส่งผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพการบริหารงานบุคคลในสถานศึกษา ซึ่งยิ่งตอกย้ำความสำคัญของสมรรถนะผู้บริหารในการจัดการทรัพยากรบุคคลอย่างเป็นระบบ

โดยสรุป ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญต่อประสิทธิภาพการบริหารงานบุคคล ทั้งในมิติของการพัฒนาบุคลากร การสร้างความร่วมมือในองค์กร และการยกระดับประสิทธิผลของสถานศึกษาในภาพรวม โดยเฉพาะสมรรถนะด้านการปรับตัวและเทคโนโลยีมีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทการศึกษายุคดิจิทัล

สรุป

จากผลการวิจัยดังกล่าวสามารถขยายความได้ว่า สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาในด้านการปรับตัว ความสามารถในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม ตลอดจนทักษะการบริหารการเปลี่ยนแปลง มิได้เป็นเพียงคุณลักษณะเสริม แต่เป็น ปัจจัยเชิงกลยุทธ์ ที่มีผลโดยตรงต่อความสำเร็จของการ บริหารงานบุคคลใน

สถานศึกษาอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในบริบทการศึกษาในยุคปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านนโยบาย เทคโนโลยี และความคาดหวังของสังคม ผู้บริหารที่มีความสามารถในการปรับตัวจะสามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดความเสี่ยงในการบริหารจัดการ และสร้างความต่อเนื่องของการดำเนินงานภายในองค์กร ขณะเดียวกัน ความสามารถในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมยังช่วยยกระดับระบบการบริหารงานบุคคลให้มีความทันสมัย เช่น การใช้ระบบสารสนเทศในการจัดการข้อมูลบุคลากร การวางแผนกำลังคน และการประเมินผลการปฏิบัติงาน ซึ่งส่งผลให้การตัดสินใจมีความแม่นยำและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ทักษะการบริหารการเปลี่ยนแปลงถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรไปสู่เป้าหมายใหม่ ผู้บริหารที่สามารถสื่อสาร วิสัยทัศน์ และสร้างการมีส่วนร่วมของบุคลากรได้อย่างเหมาะสม จะช่วยลดแรงต้านต่อการเปลี่ยนแปลง และส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ในเชิงวิชาการองค์ความรู้จากการศึกษานี้ช่วยอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลระหว่างสมรรถนะของผู้บริหารกับประสิทธิผลของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในสถานศึกษาได้อย่างชัดเจน ทำให้เห็นว่าการพัฒนาผู้บริหารไม่สามารถมุ่งเน้นเพียงทักษะด้านการบริหารทั่วไป แต่ต้องบูรณาการทั้งมิติของเทคโนโลยี การปรับตัว และการจัดการการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน ในเชิงการประยุกต์ใช้ ผลการวิจัยสามารถใช้เป็นกรอบแนวทางในการออกแบบหลักสูตรการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา การกำหนดสมรรถนะหลัก (core competencies) และการวางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระบบการศึกษา เพื่อยกระดับคุณภาพการบริหารงานบุคคลให้มีความเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการปฏิบัติ

1. ผู้บริหารควรพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยวางแผนการเรียนรู้ตลอดชีวิต เข้ารับการอบรม สัมมนา หรือศึกษาดูงาน เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่เหมาะสม ส่งผลให้การบริหารงานบุคคลมีประสิทธิภาพและเป็นแบบอย่างที่ดี

2. ควรส่งเสริมการทำงานเป็นทีมอย่างเป็นระบบ เปิดโอกาสให้ครูและบุคลากรมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ และดำเนินงาน พร้อมมอบหมายงานตามความถนัดและสร้างบรรยากาศความร่วมมือ เพื่อลดความขัดแย้งและเพิ่มประสิทธิภาพ

3. ผู้บริหารควรพัฒนาสมรรถนะด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลงให้ทันต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลงเร็ว พร้อมสื่อสารนโยบายอย่างชัดเจน สร้างความเข้าใจและแรงจูงใจ เพื่อให้การบริหารงานบุคคลเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิผล

4. ควรส่งเสริมความยืดหยุ่นในการบริหารงานบุคคล โดยเปิดโอกาสให้ปรับวิธีการทำงาน การมอบหมายหน้าที่ และการแก้ปัญหาให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ซึ่งช่วยให้เข้าใจความแตกต่างรายบุคคลและส่งผลดีต่อขวัญกำลังใจและประสิทธิภาพการทำงาน

5. หน่วยงานต้นสังกัดควรนำผลการวิจัยไปใช้พัฒนาผู้บริหาร โดยเน้นสมรรถนะด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม เช่น ระบบสารสนเทศบุคลากร การประเมินออนไลน์ และการสื่อสารภายในองค์กร เพื่อเพิ่มความรวดเร็ว โปร่งใส และประสิทธิภาพในการบริหารงานบุคคล

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การพัฒนารูปแบบสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการบริหารงานบุคคลในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา

2. การศึกษาสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาด้านการพัฒนาตนเอง การทำงานเป็นทีม และการบริหารการเปลี่ยนแปลง ในเขตพื้นที่การศึกษาที่แตกต่างกัน และผลต่อประสิทธิภาพการบริหารงานบุคคล

3. การศึกษาปัจจัยเสริมอื่น ๆ เช่น วัฒนธรรมองค์กร ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม หรือแรงจูงใจในการทำงานที่ส่งผลร่วมกับสมรรถนะของผู้บริหารต่อการบริหารงานบุคคลในโรงเรียน

เอกสารอ้างอิง

กัณฑ์พงษ์ นามเสน่ห์. (2559). *หลักพรหมวิหารธรรมกับการประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กร.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กิตติ สมอุ่มจารย์, และคณะ. (2568). การประยุกต์ใช้หลักวุฒิธรรมในการพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัล. วารสารพุทธศาสตร์และการพัฒนา, 12(1), 45–60.

กุลภัสสร ป้องคำ. (2563). สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21. *วารสารบริหารการศึกษา*, 15(2), 1–18.

จารียา ขุนณรงค์, และสุพจน์ แสงเงิน. (2566). การประยุกต์ใช้แนวคิดสมรรถนะในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ภาครัฐ. *วารสารรัฐประศาสนศาสตร์*, 21(3), 650–665.

จีรพรณัฏฐ์ ภุมรินทร์, และสายสุดา เตียเจริญ. (2562). การบริหารการเปลี่ยนแปลงในสถานศึกษา. *วารสารศึกษาศาสตร์*, 10(3), 33–50.

ชมพูนุช กำบังภัย. (2567). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการขาดแคลนครูในสถานศึกษา. *วารสารการบริหารการศึกษา*, 18(2), 349–351.

ชัยวุฒิ เทโพธิ์, และพงษ์เสฐียร เหลืองอลงกต. (2564). การบริหารทรัพยากรมนุษย์ในสถานศึกษาเพื่อการพัฒนาองค์กร. *วารสารการบริหารการศึกษา*, 17(1), 55–72.

ชัยวุฒิ เทโพธิ์, และพงษ์เสฐียร เหลืองอลงกต. (2564). สมรรถนะบุคลากรทางการศึกษาและประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน. *วารสารบริหารการศึกษา*, 15(1), 137–150.

ธนิกานต์ ศรีจันทร์, และคณะ. (2564). *นโยบายการกระจายอำนาจและการพัฒนาสมรรถนะผู้บริหารสถานศึกษา. วารสารนโยบายการศึกษา*, 12(2), 180–195.

ธีรพล ศรีเป๊ะบัว. (2566). อิทธิบาท 4 กับการพัฒนาศักยภาพบุคลากรทางการศึกษา. *วารสารพุทธจิตวิทยา*, 8(2), 90–104.

พรวิภา สวนมะลิ, และอดุลย์ วังศรีคูณ. (2564). การบริหารงานบุคคลในสถานศึกษา. วารสารวิชาการการศึกษาไทย, 13(2), 25–42.

พระกฤติพงษ์ สุรปญฺโญ. (2567). ไตรลักษณ์กับการบริหารจัดการในโลกยุคใหม่. *วารสารพุทธธรรมประยุกต์*, 11(1), 12–28.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1. (2567). *รายงานสภาพปัญหาการบริหารงานบุคคลในสถานศึกษา.* ประจวบคีรีขันธ์: ผู้แต่ง.

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา. (2565). *แนวทางการบริหารงานบุคคลของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา.* สำนักปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.

อมรรัตน์ เตชะนอก. (2563). บทบาทผู้บริหารสถานศึกษาในการบริหารทรัพยากรมนุษย์. *วารสารการบริหารการศึกษาไทย*, 14(2), 360–370.

เอกสิทธิ์ สนามทอง. (2562). ช่องว่างระหว่างนโยบายและการปฏิบัติในระบบการศึกษาไทย. *วารสารการบริหารและนโยบายการศึกษา*, 9(1), 1–15.

คเณศ นามนัย, และคณะ. (2566). ความท้าทายของการจัดการศึกษาภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคใหม่. *วารสารวิชาการการศึกษา*, 20(1), 160–175.

Likert, R. (1932). *A technique for the measurement of attitudes.* Archives of Psychology.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Analyze of the Law on the Procedure for Considering Corruption and Misconduct Cases: Case study of the Abbot who Performing or Neglect to Performing his duties Improperly or Corruption According to the Criminal Code Section 157 and the Sangha Act B.E.2505, amend (No 2) B.E. 2535

วิเคราะห์กฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ ศึกษากรณีเจ้าอาวาสปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ หรือโดยทุจริต ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 157 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535

Paradorn Rojanadechanon[1*]
ภราดร โรจนเดชานนท์[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Paradorn Rojanadechanon*
ภราดร โรจนเดชานนท์
Faculty of Social Science, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: 19paradornlawyer@gmail.com

คำสำคัญ:
กฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ, เจ้าอาวาส, การละเว้นการปฏิบัติหน้าที่

Keywords:
Law on Procedures for Corruption and Misconduct Cases, Abbot, Failure to Perform Official Duties

Article history:
Received: 17/01/2026
Revised: 20/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 14/05/2026

How to Cite:
Rojanadechanon, P. (2026). Analyze of the Law on the Procedure for Considering Corruption and Misconduct Cases: Case study of the Abbot who Performing or Neglect to Performing his duties Improperly or Corruption According to the Criminal Code Section 157 and the Sangha Act

ABSTRACT

This research aims to: (1) examine the conceptual framework, theoretical foundations, and historical development of criminal proceedings; (2) analyze acts or omissions of misconduct and corruption committed by state officials and abbots; (3) critically study and compare the inquisitorial system with principles of justice in corruption and misconduct criminal cases; and (4) propose recommendations for the protection of abbots' legal rights during investigation, inquiry, and trial stages. This study adopts a qualitative research methodology based on documentary research. The population and sources of data include primary sources, namely the Tipiṭaka (Buddhist Canon), relevant laws, and secondary sources such as legal commentaries, Supreme Court decisions, textbooks, academic articles, and research studies related to corruption cases and inquisitorial criminal procedures. The research instrument used was a document analysis form. Data were collected through systematic review, categorized, analyzed through content analysis, and synthesized using descriptive interpretation.

The findings reveal that the inquisitorial system in corruption and misconduct criminal cases is fundamentally different from the adversarial system in general criminal

B.E.2505, amend (No 2) B.E. 2535. *Journal Dhamma for Life,* 32(3*)*, 306-320.

proceedings, as it emphasizes an active judicial role in fact-finding to ensure substantive justice. However, such procedures are complex and require a deep understanding among practitioners involved in the justice process. Corruption and misconduct by state officials and abbots remain significant issues affecting governance quality and national development. Although specialized courts and specific legislation, such as the Criminal Court for Corruption and Misconduct Cases, have been established, gaps remain in safeguarding the rights of accused persons. In particular, legal protection for abbots during investigation and trial stages is still insufficient and not fully aligned with the constitutional principle of presumption of innocence under Section 29 of the Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560 (2017). This study concludes that while anti-corruption mechanisms are legally and institutionally strengthened, a more balanced legal framework is required to ensure both effective prosecution and adequate protection of individual rights. The research recommends legal reform to enhance procedural safeguards for abbots and similarly situated accused persons, thereby improving fairness in judicial proceedings and contributing to the stability of both the justice system and Buddhism.

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักแนวคิด ทฤษฎี และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการดำเนินคดีอาญา 2) วิเคราะห์การปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือโดยทุจริตของเจ้าหน้าที่ของรัฐและเจ้าอาวาส 3) ศึกษาเปรียบเทียบและวิเคราะห์ระบบไต่สวนกับความยุติธรรมในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ และ 4) เสนอแนะแนวทางการคุ้มครองสิทธิของเจ้าอาวาสในระหว่างการถูกสอบสวน ไต่สวน และพิจารณาคดี การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก ประชากรและแหล่งข้อมูลประกอบด้วยเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก กฎหมายที่เกี่ยวข้อง และเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ คำอธิบายกฎหมาย คำพิพากษาศาลฎีกา ตำรา บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาทุจริตและระบบไต่สวน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis Form) โดยดำเนินการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์เนื้อหา จัดหมวดหมู่ และสังเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า ระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบมีลักษณะการค้นหาความจริงที่แตกต่างจากระบบกล่าวหาในคดีอาญาทั่วไป โดยมุ่งเน้นบทบาทเชิงรุกของศาลในการแสวงหาความจริงเพื่อให้เกิดความยุติธรรมเชิงเนื้อหา อย่างไรก็ตาม การดำเนินคดีดังกล่าวมีความซับซ้อนและต้องอาศัยความเข้าใจเชิงลึกของผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม ทั้งนี้ การทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าอาวาสยังคงเป็นปัญหาสำคัญที่

ส่งผลกระทบต่อระบบธรรมาภิบาลและการพัฒนาประเทศ แม้ว่าจะมีการจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบและกฎหมายเฉพาะเพื่อแก้ไขปัญหา แต่ยังพบข้อจำกัดด้านการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา โดยเฉพาะเจ้าอาวาสซึ่งยังขาดกลไกทางกฎหมายที่ชัดเจนในการคุ้มครองสิทธิระหว่างกระบวนการสอบสวนหรือไต่สวนให้สอดคล้องกับหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ตามรัฐธรรมนูญ ผลการศึกษาจึงเสนอให้มีการปรับปรุงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเพื่อสร้างสมดุลระหว่างการปราบปรามการทุจริตและการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา อันจะส่งผลต่อประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน

บทนำ

การทุจริตเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีความซับซ้อนและส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อความมั่นคงทางสังคม เศรษฐกิจ และคุณภาพธรรมาภิบาลของรัฐในระดับสากล โดยเป็นหนึ่งในอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศ เนื่องจากการเบี่ยงเบนทรัพยากรสาธารณะไปสู่การแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ ส่งผลให้ประสิทธิภาพของการบริหารจัดการภาครัฐลดลงอย่างมีนัยสำคัญ (Transparency International, 2023) ในระดับประชาคมระหว่างประเทศ ได้มีการพัฒนากลไกทางกฎหมายเพื่อรองรับการป้องกันและปราบปรามการทุจริตอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการทุจริต ค.ศ. 2003 (United Nations Convention Against Corruption: UNCAC) ซึ่งกำหนดพันธกรณีให้รัฐภาคีต้องดำเนินมาตรการทั้งด้านการป้องกัน การกำหนดความผิดทางอาญา และการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อยกระดับความร่วมมือระหว่างประเทศในการต่อต้านการทุจริต (United Nations Office on Drugs and Crime, 2004; คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ, 2551) สำหรับประเทศไทย ในฐานะรัฐภาคีของอนุสัญญาดังกล่าว ได้มีการพัฒนาโครงสร้างทางกฎหมายและสถาบันอย่างต่อเนื่องเพื่อรองรับการป้องกันและปราบปรามการทุจริต โดยเฉพาะการจัดตั้งองค์กรอิสระ เช่น คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) รวมถึงการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการตรวจสอบและดำเนินคดีทุจริต อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากรอบกฎหมายของประเทศไทยจะมีพัฒนาการในเชิงโครงสร้างอย่างต่อเนื่อง แต่การบังคับใช้กฎหมายยังคงต้องอาศัยกลไกทางกระบวนการยุติธรรมที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของคดีทุจริต โดยเฉพาะการจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ ซึ่งนำระบบไต่สวน (inquisitorial system) มาใช้เป็นกลไกหลัก ศาลมีบทบาทเชิงรุกในการแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่ครบถ้วนสำหรับการวินิจฉัยคดี ซึ่งแตกต่างจากระบบกล่าวหา (adversarial system) ที่คู่ความมีบทบาทหลักในการนำเสนอพยานหลักฐาน ระบบดังกล่าวส่งผลให้ผู้ถูกกล่าวหาจำเป็นต้องมีความเข้าใจเชิงกระบวนการยุติธรรมตั้งแต่ชั้นสอบสวน เพื่อให้สามารถใช้สิทธิในการต่อสู้คดีได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติยังพบข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและการตีความกฎหมาย โดยเฉพาะในกรณีของผู้ถูกกล่าวหาที่เป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย เช่น เจ้าอาวาส ซึ่งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 45

ได้กำหนดสถานะเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา ทั้งนี้ ยังมีข้อถกเถียงเชิงวิชาการเกี่ยวกับความเหมาะสมของการขยายสถานะดังกล่าว เมื่อพิจารณาจากลักษณะหน้าที่ของเจ้าอาวาสที่มุ่งเน้นการบริหารกิจการภายในวัดมากกว่าการใช้อำนาจในเชิงโครงสร้างรัฐ ส่งผลให้การตีความสถานะดังกล่าวโดยศาล โดยเฉพาะในความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 157 อาจก่อให้เกิดภาระความรับผิดทางอาญาที่สูงขึ้น และอาจนำไปสู่ความไม่สมดุลระหว่างอำนาจหน้าที่ที่แท้จริงกับความรับผิดทางกฎหมาย ประเด็นดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อหลักความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรม ทั้งในด้านสิทธิในการต่อสู้คดี สิทธิในการได้รับการปล่อยชั่วคราว และผลกระทบต่อสถานะทางสังคมและศาสนาของผู้ถูกกล่าวหา

จากการทบทวนวรรณกรรม พบช่องว่างทางวิชาการที่สำคัญ ได้แก่ (1) การขาดการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับความเหมาะสมของระบบไต่สวนในคดีที่เกี่ยวข้องกับพระภิกษุ (2) การขาดการศึกษาเชิงระบบเกี่ยวกับผลกระทบของสถานะเจ้าพนักงานต่อสิทธิในกระบวนการยุติธรรม (3) การขาดการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเจตนารมณ์ของกฎหมายคณะสงฆ์กับการตีความของศาล (4) การขาดการวิเคราะห์เชิงนโยบายเกี่ยวกับมาตรการคุ้มครองสิทธิในบริบทคดีทุจริตที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ดังนั้น การศึกษานี้จึงมุ่งวิเคราะห์ระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ โดยเฉพาะกรณีเจ้าอาวาสที่ถูกดำเนินคดีตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 157 เพื่อประเมินความสอดคล้องระหว่างกระบวนการยุติธรรมกับหลักความเป็นธรรม พร้อมทั้งเสนอแนวทางในการปรับปรุงกฎหมายและกลไกการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น ทั้งในมิติของกฎหมายอาญา กระบวนวิธีพิจารณาความ และบริบททางศาสนา องค์ความรู้ที่ได้สามารถนำไปสู่การพัฒนาแนวคิดว่าด้วยความยุติธรรมเชิงกระบวนการ (procedural justice) และใช้เป็นฐานในการกำหนดนโยบายเพื่อสร้างสมดุลระหว่างการปราบปรามการทุจริตและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอย่างมีประสิทธิภาพ

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

วิวัฒนาการของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในประเทศไทย

วิวัฒนาการของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไทยพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากระบบจารีตสู่ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่สอดคล้องกับหลักนิติรัฐสมัยใหม่ ในสมัยสุโขทัยกระบวนการยุติธรรมยังไม่มีโครงสร้างแน่นอน อำนาจตุลาการรวมศูนย์อยู่ที่พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงวินิจฉัยข้อพิพาทโดยตรง สะท้อนลักษณะรัฐรวมศูนย์ (กรมศิลปากร, 2547) ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ระบบยุติธรรมมีความเป็นระบบมากขึ้นผ่าน “กฎหมายตราสามดวง” ซึ่งรวบรวมบทบัญญัติด้านวิธีพิจารณาความอาญา แต่กระบวนการยังคงเป็นระบบไต่สวนและมีการใช้วิธีพิสูจน์เชิงจารีต รวมถึงการบังคับให้รับสารภาพ โดยยังขาดความเป็นอิสระของฝ่ายตุลาการ (ราชบัณฑิตยสภา, 2549) จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 ซึ่งนำไปสู่แรงกดดันจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ส่งผลให้เกิดการปฏิรูประบบศาลในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจัดตั้งโครงสร้างศาลสมัยใหม่ กรมอัยการ และการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบกล่าวหา พร้อมการตรากฎหมายวิธีพิจารณาความฉบับแรกในช่วง ร.ศ. 115 และการสังคายนากฎหมายโดยคณะกรรมการชุด ร.ศ.116 นำไปสู่การวางรากฐานกฎหมายสมัยใหม่

(Baker & Phongpaichit, 2014) ต่อมา การจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาสำเร็จใน พ.ศ. 2478 โดยกำหนดระบบกล่าวหาอย่างสมบูรณ์ แยกบทบาทการสอบสวน ฟ้องร้อง และพิจารณาคดีอย่างชัดเจน ศาลมีสถานะเป็นองค์กรอิสระ และรับรองสิทธิของผู้ต้องหาในกระบวนการยุติธรรมตามหลักนิติรัฐ (สำนักงานศาลยุติธรรม, 2563) ก่อนที่การยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในปี พ.ศ. 2481 จะทำให้ระบบศาลไทยมีอธิปไตยสมบูรณ์ โดยสรุป พัฒนาการของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไทยสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากระบบอำนาจรวมศูนย์ไปสู่ระบบนิติรัฐสมัยใหม่ที่มีการแบ่งแยกอำนาจและรับรองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นระบบและเป็นสถาบัน

แนวคิดและความหมายของระบบการดำเนินคดีอาญา

การดำเนินคดีอาญาเป็นกระบวนการทางกฎหมายที่มุ่งตรวจสอบข้อเท็จจริงของข้อกล่าวหาเพื่อให้ได้ข้อยุติ โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการแสวงหาความจริงภายใต้กระบวนการที่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่ง “ความจริง” ที่ใช้ในการวินิจฉัยคดีต้องเป็นความจริงที่ได้มาภายใต้กระบวนการยุติธรรมที่ถูกต้อง (คณิต ณ นคร, 2564) ดังนั้น หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมจึงมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริงเพื่อให้การชี้ขาดคดีมีความถูกต้องและมีประสิทธิภาพ (สมทรัพย์ นำอำนวย, 2541) ระบบการดำเนินคดีอาญา (criminal procedure system) หมายถึงโครงสร้างและกลไกของรัฐในการค้นหาความจริงและชี้ขาดข้อพิพาททางอาญา ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 3 ระบบหลัก ได้แก่ ระบบไต่สวน ระบบกล่าวหา และระบบผสม (อรรถพล ใหญ่สว่าง, 2526) ระบบไต่สวน (inquisitorial system) ให้ศาลหรือผู้ไต่สวนมีบทบาทเชิงรุกในการแสวงหาพยานหลักฐาน โดยกระบวนการเน้นสำนวนเอกสาร การพิจารณาไม่เปิดเผยอย่างสมบูรณ์ และจำกัดบทบาทของคู่ความ ส่งผลให้ลักษณะคดีเป็นแบบไม่เป็นคู่พิพาท (non-adversarial) ระบบกล่าวหา (adversarial system) แยกบทบาทการสอบสวน ฟ้องร้อง และพิจารณาออกจากกันอย่างชัดเจน โดยคู่ความเป็นผู้มีบทบาทหลักในการนำสืบ ศาลวางตัวเป็นกลาง กระบวนการพิจารณาเน้นการไต่สวนด้วยวาจาในที่เปิดเผย และโจทก์มีภาระพิสูจน์ความผิดเกินกว่าข้อสงสัยอันสมเหตุสมผล ระบบผสม (mixed system) เป็นการบูรณาการข้อดีของทั้งสองระบบ โดยในชั้นสอบสวนมีลักษณะเชิงไต่สวน ขณะที่การพิจารณาในศาลยึดหลักการต่อสู้คดีแบบกล่าวหา ประเทศในระบบกฎหมายภาคพื้นยุโรปหลายประเทศ รวมถึงประเทศไทย ได้พัฒนาระบบดังกล่าวให้ศาลมีบทบาทเชิงรุกบางส่วนเพื่อเสริมประสิทธิภาพในการค้นหาความจริง (โสภณ รัตนากร, 2564) อย่างไรก็ตาม การพึ่งพาคู่ความเป็นหลักอาจส่งผลให้ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในศาลไม่สอดคล้องกับความจริงเชิงประจักษ์ (สมทรัพย์ นำอำนวย, 2541)

การดำเนินคดีอาญาที่เป็นคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ

การดำเนินคดีอาญาในศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบเป็นกระบวนพิจารณาคดีเฉพาะทางที่มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ โดยมีฐานอำนาจตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 ซึ่งกำหนดขอบเขตอำนาจศาลทั้งในเชิงประเภทคดีและสถานะ

ผู้กระทำความผิดอย่างชัดเจน คดีในอำนาจศาลดังกล่าวต้องเป็นคดีอาญาที่เข้าลักษณะ “คดีทุจริตและประพฤติมิชอบ” ตามมาตรา 3 อันครอบคลุมการใช้อำนาจรัฐโดยมิชอบ การแสวงหาประโยชน์โดยทุจริต และการกระทำผิดที่เกี่ยวเนื่องกับตำแหน่งหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องในฐานะตัวการ ผู้ใช้ ผู้สนับสนุน หรือผู้สมคบ ในด้านขอบเขตบุคคล “เจ้าหน้าที่ของรัฐ” ถูกนิยามอย่างกว้าง ครอบคลุมทั้งข้าราชการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานของรัฐ ผู้บริหารท้องถิ่น พนักงานรัฐวิสาหกิจ และเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา เพื่อรองรับการควบคุมการใช้อำนาจรัฐทุกรูปแบบที่อาจนำไปสู่การทุจริต ขณะที่ขอบเขตความผิดมิได้จำกัดเฉพาะประมวลกฎหมายอาญา แต่รวมถึงกฎหมายพิเศษ เช่น ความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ การรับสินบน การใช้อำนาจโดยมิชอบ การจัดซื้อจัดจ้าง การฟอกเงินที่เกี่ยวเนื่องกับการทุจริต ตลอดจนความผิดเกี่ยวกับบัญชีทรัพย์สินและหนี้สินและการร่ำรวยผิดปกติ ทั้งนี้ ศาลยังมีอำนาจพิจารณาคดีที่เกี่ยวพันกันเพื่อประสิทธิภาพของกระบวนพิจารณา เว้นแต่คดีที่อยู่ในอำนาจศาลเฉพาะอื่นตามที่กฎหมายกำหนด ในเชิงหลักกฎหมาย ความผิดเกี่ยวกับตำแหน่งหน้าที่ราชการ (มาตรา 147–166) เน้นความสัมพันธ์ระหว่างสถานะเจ้าพนักงานกับการใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบ โดยบุคคลภายนอกอาจรับผิดในฐานะผู้สนับสนุนเท่านั้น แนวคำพิพากษาศาลฎีกายืนยันว่าองค์ประกอบสำคัญคือการใช้อำนาจหรือละเว้นหน้าที่โดยทุจริตที่เชื่อมโยงกับตำแหน่งหน้าที่โดยตรง รวมถึงความผิดฐานสินบน (มาตรา 149) ซึ่งถือเป็นความผิดสำเร็จแม้กระทำในรูปแบบละเว้นหน้าที่หากมีเจตนาแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ ตลอดจนความผิดตามมาตรา 157 ซึ่งศาลใช้เป็นบททั่วไปในกรณีการใช้อำนาจโดยมิชอบ

โดยสรุป ศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบทำหน้าที่เป็นกลไกเฉพาะในการควบคุมการใช้อำนาจรัฐ โดยมีแกนหลักอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่าง “สถานะของผู้กระทำ” และ “การใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบ” ซึ่งได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องผ่านแนวคำพิพากษาศาลฎีกา สะท้อนทิศทางการพัฒนาระบบกฎหมายไทยที่มุ่งเพิ่มประสิทธิภาพในการปราบปรามการทุจริตอย่างเป็นระบบ (พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559; ประมวลกฎหมายอาญา; คำพิพากษาศาลฎีกาที่เกี่ยวข้อง)

ความสัมพันธ์ระหว่างสถานะเจ้าอาวาสกับความเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 45 บัญญัติให้พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกรเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา ก่อให้เกิดประเด็นการตีความว่า “เจ้าอาวาส” อยู่ในข่ายดังกล่าวหรือไม่ เมื่อพิจารณาโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม อำนาจการปกครองคณะสงฆ์เป็นระบบลำดับชั้นภายใต้มหาเถรสมาคม โดยกำหนดให้พระสังฆาธิการ ได้แก่ เจ้าคณะในระดับต่าง ๆ เป็นผู้ใช้อำนาจปกครองเชิงโครงสร้างระดับชาติและภูมิภาค (Sangha Act B.E. 2505, amended B.E. 2535) ในขณะที่ “เจ้าอาวาส” มีอำนาจตามมาตรา 38 ในลักษณะการบริหารจัดการวัดเป็นรายหน่วย (temple-level administration) ครอบคลุมเฉพาะการดูแลความเรียบร้อยภายในวัดและการบังคับใช้ระเบียบภายใน มิได้มีอำนาจบังคับบัญชาในโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางหรือภูมิภาค แม้กฎมหาเถรสมาคมจะจัดให้เจ้าอาวาสเป็นพระสังฆาธิ

การลำดับหนึ่งในเชิงระบบการแต่งตั้ง แต่ยังคงมีข้อถกเถียงว่าการจัดสถานะดังกล่าวทำให้เจ้าอาวาสเป็น “ผู้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์” ตามมาตรา 45 หรือไม่ เมื่อพิจารณาเชิงตีความอย่างเป็นระบบบทบัญญัติมาตรา 45 ประกอบมาตรา 20 และมาตรา 22 สะท้อนว่าผู้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์หมายถึงผู้มีอำนาจในโครงสร้างลำดับชั้นของการปกครอง มิใช่ผู้บริหารวัดเฉพาะหน่วย ดังนั้น เจ้าอาวาสจึงมีลักษณะเป็นผู้บริหารวัดมากกว่าผู้ใช้อำนาจปกครองคณะสงฆ์ในความหมายเชิงโครงสร้าง โดยสรุป โครงสร้างกฎหมายคณะสงฆ์แยกบทบาทระหว่าง (1) ผู้ใช้อำนาจปกครองคณะสงฆ์เชิงลำดับชั้น ซึ่งเข้าข่ายมาตรา 45 และ (2) ผู้บริหารวัดในระดับหน่วย ซึ่งมีอำนาจจำกัดภายในวัด ส่งผลให้สถานะของเจ้าอาวาสในฐานะ “เจ้าพนักงาน” ตามมาตรา 45 ยังมิได้มีความชัดเจนโดยอัตโนมัติ หากปราศจากการกำหนดหรือการตีความขยายความโดยกฎหมายลำดับรองอย่างชัดแจ้ง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

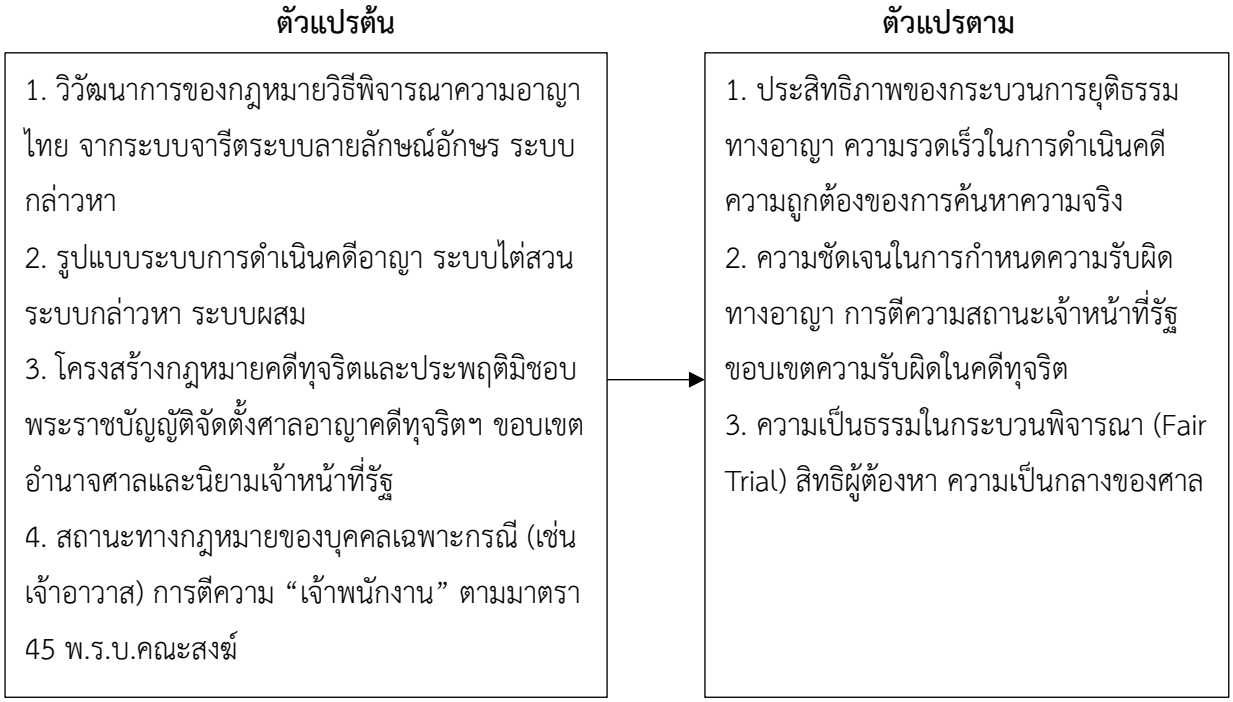

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักแนวคิดทฤษฎีและประวัติความเป็นมาของการดำเนินคดีอาญา
2. เพื่อศึกษาการปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือโดยทุจริตของเจ้าหน้าที่ของรัฐและเจ้าอาวาส รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ระบบไต่สวนและความยุติธรรมที่ได้จากระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

4. เพื่อการได้มาซึ่งข้อเสนอแนะในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินคดีอาญา มาตรา 157 กับเจ้าอาวาส และแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิของเจ้าอาวาสในระหว่างการถูกสอบสวนหรือไต่สวนในคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ

สมมติฐานการวิจัย

โครงสร้างและกระบวนการดำเนินคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบภายใต้มาตรา 157 ของประมวลกฎหมายอาญา มีลักษณะเป็นระบบที่มุ่งเน้นการใช้อำนาจรัฐในการควบคุมและตรวจสอบความรับผิดของเจ้าหน้าที่รัฐอย่างเข้มงวด

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เป็นกรอบการศึกษา มุ่งวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทางกฎหมายและเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่ออธิบายโครงสร้าง แนวคิด หลักการ และกระบวนการดำเนินคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ โดยเฉพาะกรณีเจ้าหน้าที่ของรัฐและเจ้าอาวาสภายใต้ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 157 โดยเน้นการตีความเชิงเหตุ–ผล (causal interpretation) และการวิเคราะห์เชิงระบบ (systemic analysis)

ขอบเขตการวิจัยครอบคลุมเอกสารกฎหมายทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561 พระราชบัญญัติศาลอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ประมวลกฎหมายอาญา และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา รวมถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ส่วนเอกสารทุติยภูมิประกอบด้วย หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ คำพิพากษาศาลฎีกา งานวิจัย และแหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่น่าเชื่อถือ

ในการวิจัยหมายถึงกลุ่มเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการดำเนินคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ และบทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าอาวาสในกระบวนการยุติธรรม โดยกลุ่มตัวอย่างคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความเกี่ยวข้อง ความสำคัญเชิงเนื้อหา และความน่าเชื่อถือทางวิชาการ

เครื่องมือวิจัยประกอบด้วยแบบวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis Form) ตารางวิเคราะห์เชิงประเด็น (Thematic Analysis Matrix) และกรอบการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Legal Analysis Framework) เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ระบบไต่สวนและระบบกล่าวหา รวมถึงโครงสร้างกระบวนการยุติธรรม

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ โดยดำเนินการตามลำดับ ได้แก่ การกำหนดรหัสข้อมูล (coding) การจัดหมวดหมู่ (categorization) การตีความเชิงวิเคราะห์ (interpretation) และการสังเคราะห์เชิงประเด็น (thematic synthesis) เพื่อสร้างองค์ความรู้เชิงระบบเกี่ยวกับกระบวนการทางกฎหมาย

ผลการวิจัยคาดว่าจะนำไปสู่ความเข้าใจเชิงระบบของกระบวนการดำเนินคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ การวิเคราะห์บทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าอาวาสภายใต้กรอบกฎหมาย การประเมินความเป็นธรรมของระบบไต่สวน ตลอดจนข้อเสนอเชิงนโยบายและข้อเสนอทางกฎหมายเพื่อพัฒนากระบวนการยุติธรรมและการคุ้มครองสิทธิภายใต้มาตรา 157 อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผลการศึกษาพบว่า หลักแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญามีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของระบบยุติธรรมทางอาญาอย่างมีนัยสำคัญ จากเดิมที่ระบบกล่าวหา (Adversarial System) ถูกออกแบบขึ้นภายใต้กรอบแนวคิดเสรีนิยมคลาสสิก ซึ่งให้ความสำคัญกับความเป็นอิสระของคู่ความในการนำเสนอพยานหลักฐานต่อศาล โดยรัฐมีบทบาทในฐานะ “ผู้คุมกติกา” มากกว่าผู้แสวงหาความจริงโดยตรง อย่างไรก็ตาม เมื่อบริบททางสังคมและความซับซ้อนของอาชญากรรมเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะคดีที่เกี่ยวข้องกับการทุจริตและการใช้อำนาจรัฐในทางมิชอบ ระบบยุติธรรมทางอาญาจึงได้พัฒนาไปสู่รูปแบบผสมผสาน (Mixed System) ที่นำองค์ประกอบของระบบไต่สวน (Inquisitorial Elements) เข้ามาเสริม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการค้นหาความจริงเชิงเนื้อหา (Substantive Truth) มากกว่าความจริงเชิงกระบวนการ (Procedural Truth) พัฒนาการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนบทบาทของรัฐจากการเป็นเพียง “ผู้ควบคุมการแข่งขันระหว่างคู่ความ” ไปสู่ “ผู้มีบทบาทเชิงรุกในการอำนวยความยุติธรรม” ผ่านการออกแบบกลไกตรวจสอบถ่วงดุล (Checks and Balances) ที่มีความละเอียดอ่อนมากขึ้น ทั้งในระดับการสอบสวน การฟ้องร้อง และการพิจารณาพิพากษา ทั้งนี้ แนวโน้มดังกล่าวยังสอดคล้องกับทฤษฎีความยุติธรรมเชิงสถาบัน (Institutional Justice Theory) ที่มุ่งเน้นให้กระบวนการยุติธรรมสามารถตอบสนองต่อความเป็นจริงทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ลดทอนหลักสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผลการวิเคราะห์เชิงกฎหมายและเชิงโครงสร้างพบว่า ปัญหาการปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือโดยทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมถึงกรณีของเจ้าอาวาส มีลักษณะเป็น “ปัญหาเชิงโครงสร้างเชิงระบบ” (Systemic Structural Problem) มากกว่าปัญหาพฤติกรรมรายบุคคล โดยมีองค์ประกอบสำคัญสามประการ ได้แก่ (1) การมีอำนาจดุลพินิจของเจ้าหน้าที่รัฐที่ค่อนข้างกว้าง (Broad Administrative Discretion) (2) ความไม่สมบูรณ์ของกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลภายในองค์กร และ (3) ความคลุมเครือของขอบเขตความรับผิดทางอาญา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มาตรา 157 แห่งประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งเป็นบทบัญญัติหลักในการเอาผิดเจ้าหน้าที่รัฐที่ปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ ยังคง

ประสบปัญหาในเชิงการตีความและการบังคับใช้ (Interpretative and Enforcement Inconsistency) ทั้งในด้านองค์ประกอบความผิด เช่น “โดยมิชอบ” และ “โดยทุจริต” ซึ่งในทางปฏิบัติศาลและพนักงานสอบสวนอาจมีแนวทางตีความที่แตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนทางกฎหมาย (Legal Uncertainty) นอกจากนี้ยังพบว่ากลไกการตรวจสอบภายในองค์กรของรัฐและองค์กรทางศาสนาไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอ เนื่องจากข้อจำกัดด้านความเป็นอิสระของหน่วยงานตรวจสอบ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในองค์กรที่อาจนำไปสู่ภาวะ “การกำกับดูแลตนเองที่ไม่สมบูรณ์” (Imperfect Self-Regulation) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ปัญหาการใช้อำนาจโดยมิชอบยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลการศึกษาระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ พบว่า ระบบดังกล่าวมีโครงสร้างที่แตกต่างจากระบบกล่าวหาอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการเพิ่มบทบาทเชิงรุกของศาลในการแสวงหาข้อเท็จจริง (Judicial Fact-Finding Activism) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขข้อจำกัดของระบบกล่าวหาที่พึ่งพาความสามารถของคู่ความในการนำสืบพยานหลักฐานเป็นหลัก ในระบบไต่สวน ศาลมิได้เป็นเพียงผู้วินิจฉัยข้อพิพาทระหว่างคู่ความเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการสืบพยาน การเรียกพยานหลักฐานเพิ่มเติม และการตรวจสอบความครบถ้วนของข้อเท็จจริง ซึ่งส่งผลให้กระบวนการพิจารณาคดีมีแนวโน้มมุ่งสู่การค้นหาความจริงที่แท้จริง (Material Truth Orientation) อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นถึงความท้าทายเชิงโครงสร้างของระบบดังกล่าว โดยเฉพาะประเด็นความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพในการปราบปรามการทุจริตกับการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา (Balance between Crime Control and Due Process Model) ซึ่งหากบทบาทของศาลมีลักษณะเชิงรุกมากเกินไป อาจก่อให้เกิดข้อกังวลเกี่ยวกับความเป็นกลางของศาล (Judicial Neutrality) และหลักความเสมอภาคของคู่ความในกระบวนการพิจารณา ดังนั้น ระบบไต่สวนจึงต้องอาศัยกลไกกำกับเชิงสถาบัน (Institutional Safeguards) ที่เข้มแข็ง เพื่อป้องกันไม่ให้การแสวงหาความจริงนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือการลดทอนหลักการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 ผลการวิจัยพบว่า แม้ประเทศไทยจะมีการจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ รวมถึงมีกฎหมายและกระบวนการเฉพาะเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินคดีทุจริต แต่ยังคงปรากฏช่องว่างทางกฎหมาย (Legal Gaps) ในด้านการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาอย่างเป็นระบบและครอบคลุม โดยเฉพาะกรณีของเจ้าอาวาส ซึ่งมีสถานะทางสังคมและศาสนาที่มีลักษณะเฉพาะ (Hybrid Social-Religious Status) ส่งผลให้การดำเนินคดีมีความละเอียดอ่อนมากกว่าคดีอาญาทั่วไป แต่กฎหมายที่มีอยู่ยังไม่สามารถสะท้อนความซับซ้อนดังกล่าวได้อย่างเพียงพอ ทั้งในขั้นตอนการสอบสวน การควบคุมตัว การไต่สวน และการพิจารณาคดี ผลการวิเคราะห์ยังพบว่า หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) แม้จะได้รับการรับรองในเชิงหลักการ แต่ในทางปฏิบัติยังมีความเสี่ยงจากการตีความและการปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจนำไปสู่การตีตราทางสังคม (Social Stigmatization) และผลกระทบต่อสถานะของผู้ถูกกล่าวหาแม้ยังไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุด ดังนั้น จึงมีความจำเป็นในการพัฒนากลไกทางกฎหมายเพิ่มเติมที่ไม่เพียงคุ้มครองสิทธิในเชิงกระบวนการ แต่ยังต้องคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) และสถานะทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาในระหว่างกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

โดยสรุป ระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบมีความโดดเด่นในการมุ่งแสวงหาความจริงเชิงเนื้อหาและเพิ่มบทบาทเชิงรุกของศาล อย่างไรก็ตาม การบังคับใช้กฎหมายในทางปฏิบัติยังเผชิญข้อจำกัดด้านความชัดเจนของหลักเกณฑ์การดำเนินคดีและการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา โดยเฉพาะเจ้าอาวาสซึ่งยังขาดกลไกทางกฎหมายที่เหมาะสมในการรับรองสิทธิในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม ผลการวิจัยจึงเสนอให้มีการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินคดีตามมาตรา 157 และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคดีทุจริต โดยมุ่งเน้นการสร้างดุลยภาพระหว่างประสิทธิภาพในการปราบปรามการทุจริตกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรม อันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของหลักนิติธรรม (Rule of Law) และความยั่งยืนของทั้งระบบกระบวนการยุติธรรมและสถาบันทางศาสนาในระยะยาว

อภิปรายผล

หลักแนวคิด ทฤษฎี และพัฒนาการของการดำเนินคดีอาญา

พัฒนาการของกระบวนการดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของการผสมผสานเชิงโครงสร้างระหว่างแนวคิดของระบบกล่าวหา (accusatorial system) และองค์ประกอบบางประการของระบบไต่สวน (inquisitorial system) ซึ่งมิได้พัฒนาอย่างแยกขาดจากกัน หากแต่เกิดจากกระบวนการปรับตัวเชิงสถาบันของรัฐไทยภายใต้บริบททางการเมือง การบริหาร และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง ในเชิงทฤษฎี ระบบกล่าวหาให้ความสำคัญกับหลักการ “ความเป็นคู่ขัดแย้ง” (adversarial principle) โดยกำหนดบทบาทของพนักงานสอบสวน อัยการ และจำเลยให้ดำเนินกระบวนการพิสูจน์ข้อเท็จจริงผ่านการนำเสนอพยานหลักฐานต่อศาลที่ทำหน้าที่เป็นผู้วินิจฉัยข้อพิพาทอย่างเป็นกลาง อย่างไรก็ดี ในบริบทของประเทศไทย บทบาทของรัฐในฐานะผู้ดำเนินคดีมีความเข้มแข็งสูง ส่งผลให้โครงสร้างดังกล่าวไม่เป็นไปตามอุดมคติของระบบกล่าวหาอย่างแท้จริง ในขณะเดียวกัน การนำองค์ประกอบของระบบไต่สวนเข้ามาใช้ในบางประเภทคดี โดยเฉพาะคดีทุจริตและคดีที่มีผลกระทบต่อประโยชน์สาธารณะ สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐในการเสริมประสิทธิภาพของกระบวนการค้นหาความจริง (truth-seeking function) ผ่านการให้อำนาจศาลและองค์กรอิสระในการแสวงหาข้อเท็จจริงเชิงรุก (active judicial role) มากขึ้น คณิต ณ นคร (2562) ได้อธิบายอย่างมีนัยสำคัญว่า ระบบกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทยควรถูกมองในฐานะ “ระบบผสม” (mixed system) ที่มีการบูรณาการระหว่างแนวคิดสองระบบดังกล่าว ซึ่งส่งผลทั้งเชิงบวกและเชิงลบ กล่าวคือ ในด้านหนึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของรัฐในการควบคุมอาชญากรรม แต่ในอีกด้านหนึ่งอาจกระทบต่อหลักประกันสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา หากไม่มีการออกแบบกลไกถ่วงดุลที่เหมาะสม สอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าว หยุด แสงอุทัย (2561) ได้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยเป็นกระบวนการ “ปรับสมดุลเชิงโครงสร้าง” ระหว่างอำนาจรัฐกับสิทธิเสรีภาพของบุคคล โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับหลักนิติธรรม (rule of law) ให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากล ทั้งนี้ ความท้าทายสำคัญอยู่ที่การทำให้กลไกเชิงสถาบันสามารถรองรับทั้งประสิทธิภาพและความยุติธรรมได้พร้อมกันอย่างแท้จริง

การปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบของเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าอาวาส

ประเด็นการตีความและการบังคับใช้ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 157 ยังคงเป็นพื้นที่ที่มีความซับซ้อนในเชิงนิติวิธี เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการกำหนดขอบเขตของ “เจ้าพนักงาน” และการขยายความรับผิดไปยังบุคคลที่มิใช่เจ้าหน้าที่รัฐโดยตรง แต่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจที่มีลักษณะกึ่งสาธารณะ จากผลการศึกษาพบว่ากรณีที่เกี่ยวข้องกับเจ้าอาวาสซึ่งมีบทบาทในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด ก่อให้เกิดข้อถกเถียงทางกฎหมายว่าการกระทำของบุคคลดังกล่าวสามารถตีความให้เข้าข่ายมาตรา 157 ได้หรือไม่ โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีการใช้อำนาจตามที่ได้รับมอบหมายจากรัฐ หรือดำเนินการในฐานะผู้ดูแลทรัพย์สินที่มีลักษณะเป็นสาธารณะ วิษณุ เครืองาม (2563) ได้ให้ทัศนะเชิงวิเคราะห์ว่า แม้พระภิกษุจะมิใช่เจ้าพนักงานตามนิยามทั่วไปของรัฐ แต่ในบางสถานการณ์ที่มีการมอบอำนาจหรือการใช้อำนาจที่มีลักษณะเชื่อมโยงกับรัฐ อาจต้องพิจารณาความรับผิดในเชิงหน้าที่ (functional approach) มากกว่าการยึดติดกับสถานะทางกฎหมายเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล (2564) ได้ตั้งข้อสังเกตเชิงวิพากษ์ว่า การขยายความรับผิดทางอาญาในลักษณะดังกล่าวอาจก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อการละเมิดหลักความชัดเจนของกฎหมายอาญา (principle of legality หรือ nulla poena sine lege) ซึ่งเป็นหลักประกันพื้นฐานของรัฐเสรีประชาธิปไตย หากการตีความขยายขอบเขตเกินกว่าที่กฎหมายบัญญัติไว้อย่างชัดเจน อาจส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนทางกฎหมาย (legal uncertainty) และกระทบต่อความเชื่อมั่นของสังคมต่อกระบวนการยุติธรรม

ระบบไต่สวนและความยุติธรรมในคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ

ระบบไต่สวนในคดีทุจริตและประพฤติมิชอบในประเทศไทยมีพัฒนาการในลักษณะของการตอบสนองต่อความซับซ้อนของอาชญากรรมเชิงโครงสร้าง (structural corruption) ซึ่งไม่สามารถใช้กระบวนการกล่าวหาแบบดั้งเดิมในการแสวงหาความจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอ ระบบดังกล่าวเปิดโอกาสให้ศาลและองค์กรที่มีอำนาจพิเศษสามารถมีบทบาทเชิงรุกในการสืบหาข้อเท็จจริง (inquisitorial fact-finding function) ซึ่งช่วยลดข้อจำกัดจากความไม่สมดุลของพยานหลักฐานที่คู่ความนำเสนอ อย่างไรก็ตาม การเพิ่มบทบาทของศาลในเชิงรุกย่อมต้องมาพร้อมกับกลไกการคุ้มครองสิทธิของจำเลยอย่างเข้มงวด โดยเฉพาะหลักกระบวนการยุติธรรมโดยชอบ (due process of law) คณิต ณ นคร (2562) ได้เน้นย้ำว่า แม้ระบบไต่สวนจะช่วยยกระดับประสิทธิภาพในการค้นหาความจริง แต่หากขาดกลไกถ่วงดุล อาจนำไปสู่การลดทอนหลักความเป็นกลางของศาล (judicial impartiality) และส่งผลต่อความชอบธรรมของกระบวนการยุติธรรมโดยรวม ในขณะที่ ถวิลวดี บุรีกุล (2560) ได้วิเคราะห์ในเชิงสังคมวิทยากฎหมายว่า ระบบไต่สวนในคดีทุจริตของไทยมีบทบาทสำคัญในการสร้าง “ความไว้วางใจของสาธารณะ” (public trust) ต่อกลไกการปราบปรามการทุจริต แต่ในขณะเดียวกันยังเผชิญกับความท้าทายด้านความโปร่งใสของกระบวนการไต่สวน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของความชอบธรรมเชิงสถาบัน

ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับมาตรา 157 และการคุ้มครองสิทธิของเจ้าอาวาส

จากผลการวิเคราะห์เชิงบูรณาการของข้อมูลเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ งานวิจัยนี้เสนอว่า การพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องควรมุ่งเน้นไปที่การปรับปรุงโครงสร้างเชิงนิยามและการเสริมสร้างกลไกคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ประการแรก ควรมีการกำหนดนิยามของ “เจ้าพนักงาน” ให้มีความชัดเจนและสอดคล้องกับบริบทขององค์กรศาสนาและองค์กรกึ่งรัฐ เพื่อหลีกเลี่ยงการตีความที่ขยายเกินขอบเขตเจตนารมณ์ของกฎหมายอาญา โดยควรพิจารณาแนวคิดเชิงหน้าที่ (functional definition) ควบคู่กับแนวคิดเชิงสถานะ (status-based definition) ประการที่สอง ควรเสริมสร้างกลไกคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะในช่วงการสอบสวนและไต่สวน เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนและหลักกระบวนการยุติธรรมที่เป็นธรรม ทั้งนี้ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล (2564) ได้เสนอว่า หลักความได้สัดส่วน (principle of proportionality) ควรถูกนำมาใช้เป็นกรอบในการกำหนดขอบเขตของอำนาจรัฐในการดำเนินคดีอาญาอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ คณิต ณ นคร (2562) ยังได้เสนอในเชิงนโยบายว่าการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาควรมุ่งไปสู่การสร้าง “ดุลยภาพเชิงโครงสร้าง” (structural balance) ระหว่างประสิทธิภาพของรัฐในการบังคับใช้กฎหมายกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล ซึ่งถือเป็นแก่นกลางของระบบกฎหมายอาญาสมัยใหม่

สรุป

ผลจากการวิจัยการวิจัยนี้เพื่อศึกษาพัฒนาการทางแนวคิดและทฤษฎีของการดำเนินคดีอาญา วิเคราะห์พฤติการณ์การปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือโดยทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าอาวาส ศึกษาเปรียบเทียบระบบไต่สวนกับระบบกล่าวหาในบริบทคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ ตลอดจนเสนอแนวทางการคุ้มครองสิทธิของเจ้าอาวาสในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยการวิจัยเอกสารเป็นหลักจากทั้งเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ แล้วดำเนินการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและสังเคราะห์เชิงพรรณนาอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัยชี้ว่า ระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากระบบกล่าวหา โดยเน้นบทบาทเชิงรุกของศาลในการแสวงหาความจริงเพื่อให้เกิดความยุติธรรมเชิงเนื้อหา (substantive justice) มากกว่าการพิจารณาเชิงรูปแบบ อย่างไรก็ตาม กระบวนการดังกล่าวยังมีความซับซ้อนและต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจเชิงลึกของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม นอกจากนี้ การทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าอาวาสยังคงเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ส่งผลกระทบต่อธรรมาภิบาลและความเชื่อมั่นในระบบยุติธรรม แม้ว่าจะมีการจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบและมีกฎหมายเฉพาะรองรับ แต่ยังพบข้อจำกัดสำคัญในด้านการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา โดยเฉพาะเจ้าอาวาสที่ยังขาดกลไกทางกฎหมายที่ชัดเจนในการรับรองสิทธิระหว่างการสอบสวนและไต่สวนให้สอดคล้องกับหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ตามรัฐธรรมนูญ ดังนั้น การศึกษานี้เสนอให้มีการปรับปรุงกรอบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม โดยมุ่งสร้าง

ดุลยภาพระหว่างประสิทธิภาพในการปราบปรามการทุจริตกับการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา ทั้งนี้เพื่อยกระดับความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เสริมสร้างธรรมาภิบาล และธำรงความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรพิจารณาทบทวนและแก้ไขกฎกระทรวง ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2520) ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยกฎกระทรวง ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2536) ในส่วนที่กำหนดให้เจ้าอาวาสอยู่ในลำดับผู้ปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้สอดคล้องกับบทบาทเชิงปฏิบัติของการบริหารวัด

2. ควรพิจารณาปรับปรุงกฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 24 (พ.ศ. 2541) ว่าด้วยการแต่งตั้งและถอดถอนพระสังฆาธิการ โดยทบทวนสถานะเชิงโครงสร้างของเจ้าอาวาสในระบบการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้เกิดความชัดเจนทางกฎหมายและลดความซ้ำซ้อนของสถานะ

3. หากมีการปรับแก้ไขดังกล่าว จะส่งผลให้สถานะของเจ้าอาวาสไม่ถูกตีความเป็น “เจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา” โดยอัตโนมัติ อันจะช่วยลดความเสี่ยงของการตีความขยายความรับผิดทางอาญาเกินกว่าขอบเขตหน้าที่ที่แท้จริง

4. เจ้าอาวาสยังคงต้องรับผิดในฐานะบุคคลตามบทบัญญัติของประมวลกฎหมายอาญาในกรณีที่มีการกระทำความผิดโดยตรงตามองค์ประกอบของความผิดนั้น ๆ โดยไม่ต้องอาศัยสถานะเจ้าพนักงานเป็นเงื่อนไขในการรับผิด

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับระบบการบริหารศาสนาในต่างประเทศ เพื่อประเมินรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่าง “ผู้นำศาสนา” และ “สถานะเจ้าหน้าที่ของรัฐ” ในบริบทกฎหมายมหาชน

2. ควรมีการศึกษาผลกระทบเชิงประจักษ์ (empirical impact) ของการกำหนดสถานะเจ้าพนักงานต่อการดำเนินคดีอาญาที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ โดยเฉพาะคดีทุจริตและคดีที่อยู่ในอำนาจศาลพิเศษ

3. ควรขยายการวิจัยไปสู่การวิเคราะห์เชิงนิติปรัชญา (legal philosophy) เพื่อพิจารณาความเหมาะสมของการผูกพันสถานะทางศาสนากับสถานะทางอาญาในรัฐสมัยใหม่

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2547). *ประวัติศาสตร์กฎหมายและการปกครองไทย*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ. (2551). *อนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการทุจริต ค.ศ. 2003 (United Nations Convention Against Corruption: UNCAC 2003)*. สำนักงาน ป.ป.ช.

คณิต ณ นคร. (2562). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและระบบกระบวนการยุติธรรมทางอาญา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน.

คณิต ณ นคร. (2564). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.

ถวิลวดี บุรีกุล. (2560). *ธรรมาภิบาล การทุจริต และความไว้วางใจของประชาชนต่อรัฐ*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

ราชบัณฑิตยสภา. (2549). *กฎหมายตราสามดวง ฉบับชำระใหม่*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสภา.

วิษณุ เครืองาม. (2563). “แนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดทางอาญาของเจ้าพนักงานและบุคคลที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับรัฐ”. ใน *เอกสารวิชาการด้านกฎหมายมหาชน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.

สมทรัพย์ นำอำนวย. (2541). *ทฤษฎีและหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานศาลยุติธรรม. (2563). *พัฒนาการระบบศาลและกระบวนการยุติธรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลยุติธรรม.

สำนักงานศาลยุติธรรม. (ม.ป.ป.). *ระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลยุติธรรม.

สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล. (2564). *หลักกฎหมายอาญา: ทฤษฎีและการตีความ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน.

โสภณ รัตนากร. (2564). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ภาคทั่วไป*. กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม.

Baker, C., & Phongpaichit, P. (2014). *A history of Thailand*. Cambridge University Press.

Transparency International. (2023). *Corruption Perceptions Index 2023*. Berlin: Transparency International.

United Nations Office on Drugs and Crime. (2004). *United Nations Convention against Corruption*. Vienna: UNODC.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Parents Participation of Student Care System in Opportunity Expansion School Under the Office of Ubonratchathani Primary Educational Service Area 1

การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงาน ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา อุบลราชธานี เขต 1

Supawan Supasorn[1*]

ศุภวรรณ ศุภษร[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Supawan Supasorn*

ศุภวรรณ ศุภษร

Ubon Ratchathani Rajabhat University, Thailand.

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Email: supawan.sg63@ubru.ac.th

คำสำคัญ:

การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง, ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน, โรงเรียนขยายโอกาส

Keywords:

Parents Participation, Student Care System, Opportunity Expansion School

Article history:

Received: 18/02/2026

Revised: 20/03/2026

Accepted: 10/04/2026

Available online: 14/05/2026

How to Cite:

Supasorn, S. (2026). Parents Participation of Student Care System in Opportunity Expansion School Under the Office of Ubonratchathani Primary Educational Service Area 1. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 321-338.

ABSTRACT

This research aimed to: 1) examine the level of parental participation in the implementation of the student support system in opportunity expansion schools under the Ubon Ratchathani Primary Educational Service Area Office 1; 2) compare parental participation classified by age, position, and educational level; and 3) investigate guidelines for enhancing parental participation in the student support system. The study employed a mixed-methods research design. The sample consisted of 341 participants, including 15 school administrators, 30 teachers, and 296 parents from opportunity expansion schools under the Ubon Ratchathani Primary Educational Service Area Office 1. Research instruments included a questionnaire and a semi-structured interview form. The questionnaire demonstrated a high reliability coefficient of .98. Quantitative data were analyzed using percentage, mean, standard deviation, t-test, and one-way analysis of variance (F-test), while qualitative data were analyzed through content analysis.

The findings revealed that: 1) the overall and individual aspects of parental participation in the implementation of the student support system were at a high level; 2) when comparing parental participation by age, no statistically significant differences were found, whereas differences based on position and educational level were statistically significant at the .01 level; and 3) the proposed guidelines for enhancing parental participation included establishing online communication

channels for exchanging individual student information accurately and efficiently, utilizing accessible online student screening tools with clear interpretation processes, and organizing collaborative meetings between schools and parents to promote student development, solve problems, and provide appropriate referral support. The findings highlight the importance of collaboration between schools and parents in strengthening the effectiveness of the student support system and ensuring its alignment with contemporary educational contexts.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 2) เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง จำแนกตามอายุ ตำแหน่ง และระดับการศึกษา และ 3) ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยมีกลุ่มตัวอย่างจำนวน 341 คน ประกอบด้วยผู้บริหารสถานศึกษา 15 คน ครู 30 คน และผู้ปกครองนักเรียน 296 คน ซึ่งได้มาจากโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง โดยแบบสอบถามมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ .98 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที (t-test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (F-test) ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก 2) ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง จำแนกตามอายุ พบว่าไม่แตกต่างกัน ขณะที่จำแนกตามตำแหน่งและระดับการศึกษา พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และ 3) แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ประกอบด้วย การสร้างช่องทางออนไลน์เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลรายบุคคลของนักเรียนอย่างรวดเร็วและถูกต้อง การใช้เครื่องมือคัดกรองนักเรียนผ่านระบบออนไลน์ที่เข้าถึงง่ายและมีการแปลผลชัดเจน ตลอดจนการจัดประชุมร่วมกันระหว่างโรงเรียนและผู้ปกครองเพื่อวางแนวทางในการส่งเสริม พัฒนา แก้ไขปัญหา และส่งต่อนักเรียนอย่างเหมาะสม ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและผู้ปกครองในการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบททางการศึกษาในปัจจุบัน

บทนำ

โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาเป็นกลไกสำคัญของรัฐในการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา โดยมีบทบาทในการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนในพื้นที่ชนบท พื้นที่ห่างไกล และกลุ่มผู้เรียนที่มีข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจและสังคม โรงเรียนลักษณะดังกล่าวมิได้มีหน้าที่เพียงจัดการเรียนการสอนเท่านั้น หากยังต้องทำหน้าที่ในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนทั้งด้านวิชาการ พฤติกรรม อารมณ์ สังคม และการพัฒนาทักษะชีวิต เพื่อให้นักเรียนสามารถดำรงชีวิตและพัฒนาตนเองได้อย่างเหมาะสมในบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม ประสิทธิผลของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมิได้ขึ้นอยู่กับโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้ปกครองซึ่งถือเป็นสถาบันทางสังคมแรกที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม การเรียนรู้ และพัฒนาการของนักเรียนโดยตรง การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองจึงถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อคุณภาพของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน งานวิจัยที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า นักเรียนที่ได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองทั้งด้านการเรียนรู้ การกำกับดูแลพฤติกรรม และการส่งเสริมทักษะชีวิต มีแนวโน้มประสบความสำเร็จทางการศึกษาสูงกว่า มีพฤติกรรมเสี่ยงลดลง และสามารถปรับตัวทางสังคมได้ดีกว่านักเรียนที่ขาดการดูแลเอาใจใส่จากครอบครัว นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองยังช่วยสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบ้านและโรงเรียน อันนำไปสู่การพัฒนานักเรียนอย่างรอบด้านทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรมจริยธรรม อย่างไรก็ตาม ภายใต้สภาวะเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ผู้ปกครองจำนวนมากต้องเผชิญกับภาระด้านค่าครองชีพและความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้จำเป็นต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการประกอบอาชีพและขาดเวลาในการดูแลบุตรหลานอย่างใกล้ชิด ปัจจัยดังกล่าวอาจนำไปสู่ปัญหาด้านพฤติกรรม การเรียนรู้ และการปรับตัวของนักเรียนในวัยเรียนได้ (ศิวา ขุนชำนาญ, 2564)

ในบริบทของประเทศไทย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้ประชาชนทุกคนมีสิทธิได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม พร้อมทั้งมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข แนวทางดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การจัดการศึกษาในปัจจุบันมิได้มุ่งเน้นเฉพาะผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม โดยเปิดโอกาสให้ครอบครัว ชุมชน และภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นระบบ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542) นอกจากนี้ การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 มิได้จำกัดอยู่เพียงภายในห้องเรียน แต่สามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา โดยเฉพาะภายในครอบครัว ซึ่งถือเป็นพื้นที่การเรียนรู้พื้นฐานที่สำคัญ ผู้ปกครองจึงมีบทบาทในการสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ ส่งเสริมทักษะการคิด การค้นคว้า และการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่บุตรหลานอย่างต่อเนื่อง แม้โรงเรียนจะเป็นศูนย์กลางของการจัดการเรียนรู้เชิงวิชาการ แต่การพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพอย่างสมบูรณ์จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างโรงเรียนและครอบครัว (ภาวันสินี คันศร, 2559) ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนจึงเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริม ป้องกัน และแก้ไขปัญหาของผู้เรียนอย่างเป็นระบบ โดยมีครูที่ปรึกษาเป็นผู้ประสานงานหลักร่วมกับผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้นักเรียนได้รับการดูแลอย่าง

เหมาะสมตามศักยภาพและความแตกต่างระหว่างบุคคล ระบบดังกล่าวครอบคลุมทั้งการส่งเสริมพัฒนาการเชิงบวก การเฝ้าระวังปัญหาพฤติกรรม การป้องกันความเสี่ยงด้านยาเสพติด ความรุนแรง ปัญหาทางเพศ และปัญหาด้านสุขภาพจิต ซึ่งความสำเร็จของระบบขึ้นอยู่กับความร่วมมือของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการติดตาม ดูแล และสนับสนุนพฤติกรรมของนักเรียนในชีวิตประจำวัน แม้ว่างานวิจัยจำนวนมากจะศึกษาประเด็นการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหรือพฤติกรรมของนักเรียน

แต่ยังพบในหลายประเด็น กล่าวคือ งานวิจัยส่วนใหญ่ยังมุ่งศึกษาในบริบทของโรงเรียนทั่วไปหรือโรงเรียนในเขตเมือง ขณะที่การศึกษาที่มุ่งเน้นบริบทของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ซึ่งมีข้อจำกัดเฉพาะด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากร ยังมีอยู่อย่างจำกัด อีกทั้งยังขาดการศึกษาที่วิเคราะห์รูปแบบและระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโดยตรง โดยเฉพาะในบริบทที่ผู้ปกครองต้องเผชิญกับภาระทางเศรษฐกิจและข้อจำกัดด้านเวลา นอกจากนี้ ยังพบว่าการศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ทางการเรียนมากกว่ามิติด้านพฤติกรรม คุณภาพชีวิต และการพัฒนาทักษะชีวิตของนักเรียนอย่างรอบด้าน ดังนั้น การศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองต่อระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาจึงมีความสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและเชิงนโยบาย เนื่องจากจะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของผู้ปกครองในบริบทโรงเรียนที่มีข้อจำกัดเฉพาะ อีกทั้งยังสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนากลไกความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ครอบครัว และชุมชน เพื่อยกระดับประสิทธิภาพของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนอย่างยั่งยืนต่อไป

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา

การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง (Parental Involvement) ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ เนื่องจากผู้ปกครองเป็นผู้ใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของผู้เรียนทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา การที่โรงเรียนเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านต่าง ๆ จะช่วยส่งเสริมประสิทธิภาพในการพัฒนาผู้เรียน และสร้างความร่วมมือระหว่างบ้านกับโรงเรียนให้เกิดความเข้มแข็ง แนวคิดการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองสอดคล้องกับแนวคิดของ Epstein ที่อธิบายว่า ความร่วมมือระหว่างบ้าน โรงเรียน และชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน โดยผู้ปกครองสามารถมีบทบาทได้ทั้งในด้านการดูแล สนับสนุน ส่งเสริมการเรียนรู้ การติดต่อสื่อสารกับโรงเรียน และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้านการศึกษา สุภัสจิรา วงษ์มาดิษฐ์ (2559) กล่าวว่า การที่ผู้ปกครองจะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน จำเป็นต้องมีการสร้างแรงจูงใจและความพึงพอใจให้แก่ผู้ปกครอง เนื่องจากตามหลักจิตวิทยาเชิงพฤติกรรม การเข้าร่วมกิจกรรมในครั้งต่อไปจะขึ้นอยู่กับผลลัพธ์และความประทับใจจากการมีส่วนร่วมในครั้งแรก หากผู้ปกครองได้รับประสบการณ์ที่ดีและเป็นไปตามความคาดหวัง จะส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องและเพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับ ปิยนันท์ พัชรสำราญเดช (2560) ที่พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองมี

ความสำคัญต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสมทั้งจากครอบครัวและโรงเรียน ผู้ปกครองมิได้มีบทบาทเพียงการสนับสนุนด้านการศึกษาเท่านั้น แต่ยังมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน เช่น การประชุมผู้ปกครอง การให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการศึกษา และการร่วมแก้ไขปัญหาของนักเรียนร่วมกับโรงเรียน นอกจากนี้ จันทร์จีรา ไตรวรรณ (2559) ยังกล่าวว่า ผู้ปกครองมีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษา ทั้งด้านการพัฒนาโรงเรียน การเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา การมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตรสถานศึกษา ตลอดจนการร่วมจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยนำองค์ความรู้ ความสามารถเฉพาะด้าน และประสบการณ์ชีวิตมาถ่ายทอดให้แก่นักเรียน ซึ่งส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายทางการศึกษา ในขณะเดียวกัน นันทวีร์ พงษ์นาค (2561) พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยช่วยส่งเสริมพัฒนาการของเด็กทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา อีกทั้งยังช่วยพัฒนาพฤติกรรมและบุคลิกภาพที่เหมาะสมตามวัย โดยผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า เมื่อผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โรงเรียนจะสามารถพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของนักเรียนส่วนใหญ่มักมีสาเหตุมาจากปัจจัยด้านครอบครัว เช่น การขาดความเอาใจใส่ หรือการดูแลที่ไม่เหมาะสม ดังนั้น ผู้ปกครองจึงควรเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลและแก้ไขปัญหาของนักเรียนร่วมกับโรงเรียนผ่านระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน สอดคล้องกับการศึกษาของ Setiawan J. A. และคณะ (2020) ซึ่งศึกษาบทบาทของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาปฐมวัยในเมืองบิมา ประเทศอินโดนีเซีย พบว่า ความเอาใจใส่ ความรัก ความอบอุ่น และความปลอดภัยที่ผู้ปกครองมอบให้แก่เด็ก ส่งผลโดยตรงต่อพัฒนาการด้านการเรียนรู้และลักษณะนิสัยของเด็กปฐมวัย

แนวคิดเกี่ยวกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนเป็นกระบวนการดำเนินงานที่มุ่งส่งเสริม พัฒนา ป้องกัน และแก้ไขปัญหาของผู้เรียนอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้นักเรียนได้รับการดูแลช่วยเหลืออย่างเหมาะสมตามศักยภาพและความแตกต่างระหว่างบุคคล การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโดยทั่วไปประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่

1. การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล
2. การคัดกรองนักเรียน
3. การส่งเสริมนักเรียน
4. การป้องกันและแก้ไขปัญหา
5. การส่งต่อ

ผู้ปกครองถือเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เนื่องจากเป็นผู้ใกล้ชิดและสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรม สภาพแวดล้อม และปัญหาของนักเรียนได้อย่างถูกต้อง ซึ่งจะช่วยให้โรงเรียนสามารถวางแผนในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

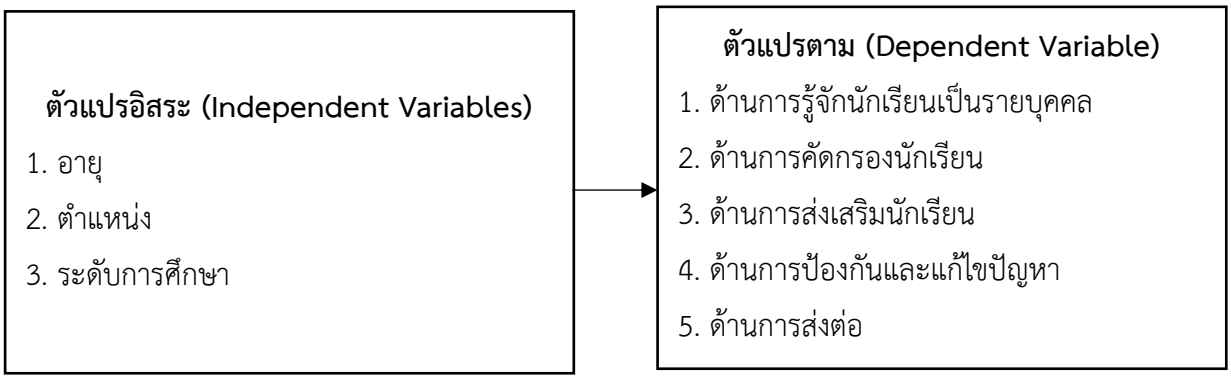

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1
2. เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 จำแนกตามอายุ ตำแหน่ง และระดับการศึกษา
3. เพื่อศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1

สมมติฐานการวิจัย

การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองที่มีอายุต่างกัน ตำแหน่งต่างกัน และระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 แตกต่างกัน

ระเบียบวิธีการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรที่ในการวิจัยได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้ปกครองของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 ผู้วิจัยได้กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้ตารางของเครจซีและมอร์แกน (1970) ผลการจากคำนวณได้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 341 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ มี 2 ชนิด

1. แบบสอบถามการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการบริหารงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 ตามความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และผู้ปกครอง จำนวนทั้งสิ้น 341 คน

2. แบบสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลหลักคือ ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 จำนวน 5 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีการสร้างเครื่องมือในการวิจัยดังนี้

1.ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวกับแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ของ Likert และการสร้างแบบสัมภาษณ์

2. ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ในการงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1

3.สร้างแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 โดยการมีส่วนร่วมใน 5 ด้านประกอบด้วย การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การคัดกรองนักเรียน การพัฒนาและส่งเสริมนักเรียน การป้องกันและแก้ไขปัญหา และการส่งต่อ

4. นำแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ ที่สร้างเสร็จแล้วนั้นเสนอคณะกรรมการ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและให้คำแนะนำ ปรับปรุงแก้ไขต่อไป

5. นำแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วเสนอผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือ เมื่อผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ท่านได้เสนอแนะ และให้ข้อคิดเห็นแล้ว ผู้วิจัยจะนำคำถามมาพิจารณาหาค่า IOC (Index of Item Objective Congruence)

6. นำแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญแล้วไปทดลองใช้ (Try Out) กับที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส ซึ่งไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง และหาความเชื่อมั่นทั้งฉบับโดยวิธีหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ของ Cronbach (ธีรวุฒิ เอกะกุล 2552:182) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .98

7. นำแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบและลองใช้แล้วเสนอคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ครั้งสุดท้าย แล้วจัดทำเป็นฉบับสมบูรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. ผู้วิจัยนำหนังสือขอความร่วมมือในการวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏ อุบลราชธานี เพื่อขอความร่วมมือจากผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครองและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 เพื่อให้สะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2. นำแบบสอบถามพร้อมหนังสือขอความร่วมมือในการวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏ อุบลราชธานี เพื่อขอความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการตอบแบบสอบถามแล้วส่งคืนผู้วิจัย ซึ่งผู้วิจัยจะใช้วิธีดังนี้

3. เมื่อผู้วิจัยได้รับแบบสอบถามคืนครบ 100% จึงนำมาแบบสอบถามมาตรวจสอบความ สมบูรณ์ของแบบสอบถามเพื่อจะนำไปวิเคราะห์ต่อไป

4. ทำการสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 จำนวน 5 คน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. นำแบบสอบถามที่ได้รับคืนมาตรวจสอบความสมบูรณ์ในการตอบแบบสอบถาม

2. นำคะแนนที่ได้จากการวิเคราะห์ทางสถิติด้วยคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป (SPSS) เพื่อหาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่าง

3. นำค่าเฉลี่ยที่ได้จากการวิเคราะห์ไปทำการเปรียบเทียบกับเกณฑ์เพื่อใช้ในการแปลความหมายทั้งรายข้อ รายด้าน และโดยรวมและเปรียบเทียบความแตกต่าง ระหว่างความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง

4. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้รวบรวมและเรียบเรียงสังเคราะห์เขียนเป็นความเรีย

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ตำแหน่ง อายุ และการศึกษา ซึ่งแสดงค่าสถิติเป็นร้อยละ

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละข้อมูลตำแหน่งของผู้ตอบแบบสอบถาม

สถานภาพ	จำนวน	ร้อยละ
ตำแหน่ง		
ผู้บริหารสถานศึกษา	15	4.40
ครู	30	8.80
ผู้ปกครอง	296	86.80
รวม	**341**	**100.00**
อายุ		
ต่ำกว่า 35 ปี	91	26.69
ตั้งแต่ 35 ปีขึ้นไป	250	73.31
รวม	**341**	**100.00**
การศึกษา		
ต่ำกว่าประถมศึกษาและประถมศึกษา	66	19.35
มัธยมศึกษา	145	42.52
สูงกว่ามัธยมศึกษา	130	38.13
รวม	**341**	**100.00**

จากตารางที่ 1 จากตารางข้อมูลผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 341 คน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้ปกครอง จำนวน 296 คน คิดเป็นร้อยละ 86.80 รองลงมาคือครู จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 8.80 และผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 4.40

ด้านอายุ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุตั้งแต่ 35 ปีขึ้นไป จำนวน 250 คน คิดเป็นร้อยละ 73.31 ส่วนผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 35 ปี มีจำนวน 91 คน คิดเป็นร้อยละ 26.69

ด้านระดับการศึกษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา จำนวน 145 คน คิดเป็นร้อยละ 42.52 รองลงมาคือระดับสูงกว่ามัธยมศึกษา จำนวน 130 คน คิดเป็นร้อยละ 38.13 และระดับ

ต่ำกว่าประถมศึกษาและประถมศึกษา จำนวน 66 คน คิดเป็นร้อยละ 19.35 โดยสรุป ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นผู้ปกครอง มีอายุตั้งแต่ 35 ปีขึ้นไป และมีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา

ตอนที่ 2 เสนอผลการวิเคราะห์ผลการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 โดยใช้ค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D) โดยรวมทุกด้านและรายด้าน

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส จังหวัดอุบลราชธานี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 รวมทุกด้าน

ที่	การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน	$\overline{X}$	S.D	ระดับ
1	ด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล	4.12	0.75	มาก
2	ด้านการคัดกรองนักเรียน	3.92	0.85	มาก
3	ด้านการพัฒนาและส่งเสริมนักเรียน	4.17	0.73	มาก
4	ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน	4.20	0.73	มาก
5	ด้านการส่งต่อนักเรียน	4.15	0.78	มาก
รวม		**4.11**	**0.69**	**มาก**

จากตารางที่ 2 จากตารางผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.11, S.D. = 0.69) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าทุกด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน ($\overline{X}$= 4.20, S.D. = 0.73) รองลงมา ได้แก่ ด้านการพัฒนาและส่งเสริมนักเรียน ($\overline{X}$= 4.17, S.D. = 0.73) ด้านการส่งต่อนักเรียน ($\overline{X}$ = 4.15, S.D. = 0.78) ด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล ($\overline{X}$ = 4.12, S.D. = .75) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านการคัดกรองนักเรียน ($\overline{X}$ = 3.92, S.D. = 0.85) แสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียนที่ได้รับความร่วมมือสูงที่สุดจากผู้ปกครอง

ตอนที่ 3 เสนอผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับผลการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา

อุบลราชธานี เขต 1 จำแนกตามตำแหน่ง อายุ และการศึกษา โดยใช้การทดสอบ ค่าที (t-test) และการทดสอบค่าเอฟ (F-test)

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส จังหวัดอุบลราชธานี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 จำแนกตามอายุ

ที่	การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน	อายุ				t	p
		ต่ำกว่า 35 ปี		ตั้งแต่ 35 ปีขึ้นไป			
		$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S		
1	การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล	4.01	0.78	4.16	0.74	1.60	0.11
2	การคัดกรองนักเรียน	3.87	0.80	3.94	0.87	0.76	0.44
3	การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน	4.08	0.70	4.20	0.74	1.41	0.15
4	การป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน	4.04	0.84	4.25	0.67	2.35**	0.01
5	ด้านการส่งต่อนักเรียน	4.11	0.82	4.16	0.76	0.49	0.61
รวม		4.02	0.75	4.14	0.67	1.42	0.15

ที่	การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน	ตำแหน่ง					
		ผู้บริหาร		ครู		ผู้ปกครอง	
		$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S
6	การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล	3.34	1.28	4.19	.70	4.16	.71
7	การคัดกรองนักเรียน	3.26	1.23	4.01	.76	3.95	.82
8	การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน	3.62	1.06	4.44	.54	4.17	.71
9	การป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน	3.52	1.39	4.35	.67	4.22	.67
10	ด้านการส่งต่อนักเรียน	3.48	1.39	4.42	.59	4.16	.73
รวม		**3.44**	**1.25**	**4.28**	**.60**	**4.13**	**.65**

ที่	การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน	ระดับการศึกษา					
		ประถมศึกษา		มัธยม		สูงกว่ามัธยมศึกษา	
		$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S
11	การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล	4.13	0.78	3.94	0.85	4.12	0.75
12	การคัดกรองนักเรียน	4.06	0.72	3.65	0.93	4.16	0.36
13	การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน	4.15	0.62	3.94	0.83	4.43	0.57
14	การป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน	4.26	0.49	3.96	0.83	4.42	0.62
15	ด้านการส่งต่อนักเรียน	4.36	0.48	3.80	0.91	4.43	0.56
รวม		**4.19**	**0.54**	**3.86**	**0.78**	**4.36**	**0.56**

จากตารางที่ 3 ผลการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน จำแนกตามอายุ พบว่าโดยภาพรวมผู้ปกครองทุกช่วงอายุมีระดับการมีส่วนร่วมค่อนข้างสูง โดยกลุ่มอายุ 35 ปีขึ้นไปมีค่าเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มอายุต่ำกว่า 35 ปีในทุกด้าน ทั้งการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การคัดกรอง การส่งเสริมและพัฒนา การป้องกันและแก้ไขปัญหา และการส่งต่อนักเรียน

ผลการทดสอบทางสถิติพบว่าโดยรวมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ($t = 1.42$, $p = 0.15$) แสดงว่าอายุโดยรวมไม่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียนที่ระดับ .01 ($t = 2.35$, $p = 0.01$) โดยผู้ปกครองอายุ 35 ปีขึ้นไปมีค่าเฉลี่ยสูงกว่า ($\bar{X}$= 4.25) เมื่อเทียบกับกลุ่มอายุต่ำกว่า 35 ปี ($\bar{X}$= 4.04) สะท้อนว่ากลุ่มอายุมากกว่าอาจมีประสบการณ์และความตระหนักในด้านนี้มากกว่า

เมื่อพิจารณาในภาพรวม พบว่ากลุ่มอายุต่ำกว่า 35 ปีมีค่าเฉลี่ย 4.02 และกลุ่มอายุ 35 ปีขึ้นไปมีค่าเฉลี่ย 4.14 ซึ่งใกล้เคียงกัน แต่กลุ่มอายุมากกว่ามีแนวโน้มสูงกว่าเล็กน้อย

สำหรับการวิเคราะห์จำแนกตามตำแหน่งของผู้ตอบ พบว่าโดยรวมทุกกลุ่มประเมินการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองอยู่ในระดับค่อนข้างสูง โดยครูให้ค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ($\bar{X}$= 4.28) รองลงมาคือผู้ปกครอง ($\bar{X}$= 4.13) และผู้บริหารต่ำที่สุด ($\bar{X}$= 3.44) สะท้อนว่าครูซึ่งใกล้ชิดนักเรียนมีการรับรู้การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองสูงกว่ากลุ่มอื่น

ผลระดับการศึกษา การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 จำแนกตามระดับการศึกษาพบว่า ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าระดับมัธยมความคิดเห็นเฉลี่ยมากที่สุด อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$= 4.36) และผู้ที่มีระดับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาความคิดเห็นเฉลี่ยน้อยที่สุด อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$=3.86)

เมื่อพิจารณารายด้านพบแนวโน้มสอดคล้องกัน โดยครูมีค่าเฉลี่ยสูงในทุกด้าน โดยเฉพาะด้านการส่งเสริมและพัฒนา และด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหา ขณะที่ผู้บริหารมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่าทุกกลุ่มอย่างต่อเนื่อง แสดงถึงความแตกต่างของมุมมองตามบทบาทหน้าที่ของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 4 แนวทางและข้อเสนอแนะการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1

ด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล ครูและผู้ปกครองร่วมกันให้ข้อมูลนักเรียนด้านต่าง ๆ เช่น สุขภาพ ความสามารถ และครอบครัว เพื่อจัดทำข้อมูลรายบุคคล (เช่น ระเบียนสะสม แบบสังเกต SDQ การเยี่ยมบ้าน และการสัมภาษณ์) ใช้เพื่อส่งเสริม พัฒนา ป้องกัน และแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม

ด้านการคัดกรองนักเรียน สถานศึกษาจัดประชุมผู้ปกครองเพื่อสร้างความเข้าใจ กำหนดเกณฑ์และแนวทางคัดกรองที่ชัดเจนและเป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อจำแนกนักเรียนกลุ่มปกติ กลุ่มเสี่ยง กลุ่มมีปัญหา และกลุ่มที่มีความต้องการพิเศษได้อย่างเหมาะสม

ด้านการส่งเสริมและพัฒนานักเรียน ผู้ปกครองมีส่วนร่วมสนับสนุนกิจกรรม ให้กำลังใจ และส่งเสริมการพัฒนานักเรียน เพื่อให้นักเรียนสามารถปรับตัว แก้ปัญหา และดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม

ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน ครูและผู้ปกครองร่วมกันช่วยเหลือตามสภาพปัญหา โดยไม่ละเลยนักเรียน ใช้วิธีหลากหลาย เช่น การให้คำปรึกษา การประสานผู้ปกครอง การจัดกิจกรรมเสริมทักษะ และการเยี่ยมบ้าน

ด้านการส่งต่อนักเรียน โรงเรียนและผู้ปกครองร่วมวางแผนและกำหนดขั้นตอนการส่งต่ออย่างชัดเจน ทั้งภายในและภายนอก โดยติดตามผลอย่างต่อเนื่อง และประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเมื่อปัญหาเกินขีดความสามารถของสถานศึกษา

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1 ผู้วิจัยสามารถนำประเด็นสำคัญมาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ดังนี้

ระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยภาพรวมและรายด้าน ได้แก่ (1) การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล (2) การคัดกรองนักเรียน (3) การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน (4) การป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน และ (5) การส่งต่อนักเรียน อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าโรงเรียนขยายโอกาสมีการประสานความร่วมมือกับผู้ปกครองอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมทางการศึกษาที่เน้นความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียน (home–school collaboration) ซึ่งมุ่งส่งเสริมให้ผู้ปกครองมีบทบาทร่วมในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ทั้งด้านวิชาการ พฤติกรรม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของณัฐฐิญา ใจสุทธิ (2559) ที่พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองเป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งในด้านการส่งเสริมและการแก้ไขปัญหานักเรียนอย่างเหมาะสม

ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง

จำแนกตามอายุ ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน และผู้ปกครองที่มีอายุแตกต่างกันมีความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในภาพรวมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานการวิจัย ทั้งนี้อาจอธิบายได้ว่า โรงเรียนมีการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในลักษณะเชิงระบบ มีการสื่อสารและประสานงานกับผู้ปกครองอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกช่วงอายุมีความเข้าใจในแนวทางเดียวกัน จึงส่งผลให้ความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ เพ็ญนภา สมบันดาล (2562) และ นันทิวา ทองพุฒิ (2563) ที่พบว่า อายุไม่ส่งผลต่อความแตกต่างของการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในภาพรวม เนื่องจากการรับรู้ข้อมูลและการมีปฏิสัมพันธ์กับโรงเรียนมีความใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตาม งานวิจัยบางส่วนพบความแตกต่างเฉพาะบางด้าน เช่น การส่งเสริมและการป้องกันแก้ไขปัญหา ซึ่งสะท้อนว่าบริบทการมีส่วนร่วมอาจแตกต่างตามบทบาทย่อยของกิจกรรม

จำแนกตามตำแหน่ง ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองจำแนกตามตำแหน่งของผู้ตอบแบบสอบถาม (ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง) มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐาน ผลดังกล่าวสามารถอธิบายได้จากความแตกต่างของบทบาทหน้าที่ในระบบการศึกษา โดยผู้บริหารมีบทบาทด้านนโยบาย การวางแผน และการกำกับติดตาม ครูมีบทบาทในระดับปฏิบัติการ และผู้ปกครองมีบทบาทในฐานะผู้สนับสนุนและผู้รับผลของการดำเนินงาน ความแตกต่างเชิงโครงสร้างบทบาทดังกล่าวส่งผลต่อการรับรู้และการประเมินการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ ไชยา หานุภาพ (2564) และเพ็ญประภา สมพงษ์ (2563) ที่พบว่า สถานภาพตำแหน่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างของการรับรู้และการมีส่วนร่วม เนื่องจากระดับความรับผิดชอบและการเข้าถึงข้อมูลที่ไม่เท่ากัน

จำแนกตามระดับการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองจำแนกตามระดับการศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติสามารถอธิบายได้ว่า ผู้ปกครองที่มีระดับการศึกษาสูงมักมีความเข้าใจเชิงระบบ (system understanding) และสามารถวิเคราะห์นโยบายทางการศึกษาได้ลึกซึ้งกว่า ส่งผลให้มีแนวโน้มเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมากขึ้น ทั้งในระดับการตัดสินใจ การติดตาม และการสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ กันรญาณี ศรีสุรักษ์ (2559), ภัคอาภา สว่างแสง (2559) และ รัชนี แจ่มใส และคณะ (2565) ที่พบว่า ระดับการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง

การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การพัฒนาการมีส่วนร่วมควรเริ่มจากการจัดระบบข้อมูลนักเรียนรายบุคคลอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและผู้ปกครอง รวมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลนักเรียนอย่างรอบด้าน แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับ สุนทร โครพ (2563) ที่ระบุว่าการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลเป็นฐานข้อมูลสำคัญของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เพื่อใช้ในการวางแผนส่งเสริม ป้องกัน และแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม

การคัดกรองนักเรียน โรงเรียนควรพัฒนาเกณฑ์และคู่มือการคัดกรองนักเรียนที่มีความชัดเจน และจัดอบรมเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างครูและผู้ปกครอง ทั้งนี้เพื่อให้การจำแนกนักเรียนเป็นกลุ่มปกติ กลุ่มเสี่ยง และกลุ่มมีปัญหาเป็นไปอย่างมีมาตรฐานและสอดคล้องกัน สอดคล้องกับ ฟองจันทร์ กลิ่นสุคนธ์ (2563) ที่เน้นความสำคัญของระบบคัดกรองที่มีความชัดเจนและการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง

การส่งเสริมและพัฒนานักเรียนการส่งเสริมและพัฒนานักเรียนควรใช้ข้อมูลจากการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลและการคัดกรองเป็นฐานในการออกแบบกิจกรรม เช่น กิจกรรมโฮมรูม การประชุมผู้ปกครอง และการให้คำปรึกษาเชิงระบบ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพผู้เรียนในทุกกลุ่ม สอดคล้องกับ ณัฐฐิญา ใจสุทธิ (2559) ที่ชี้ว่าการส่งเสริมผู้เรียนผ่านกิจกรรมที่เหมาะสมช่วยเสริมแรงจูงใจและพัฒนาศักยภาพผู้เรียนอย่างยั่งยืน

การป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน ควรเน้นการประสานความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและผู้ปกครองอย่างใกล้ชิด มีระบบติดตามพฤติกรรมอย่างต่อเนื่อง และใช้มาตรการที่หลากหลาย เช่น การให้คำปรึกษา การสอนเสริม และการเยี่ยมบ้านนักเรียน เพื่อป้องกันปัญหาเชิงพฤติกรรมอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับ กรดา มลิลา (2564) ที่เน้นบทบาทของครูและผู้ปกครองในการร่วมกันแก้ไขปัญหานักเรียนตั้งแต่ระยะเริ่มต้น

การส่งต่อนักเรียน ควรมีการกำหนดขั้นตอนและแนวปฏิบัติในการส่งต่อนักเรียนอย่างชัดเจน พร้อมทั้งสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างบุคลากรทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา รวมถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับ อุไรรัตน์ พลขันธ์ (2558) ที่เสนอว่าการส่งต่อนักเรียนที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยการทำงานเป็นเครือข่าย (network collaboration) ระหว่างโรงเรียน ผู้ปกครอง และหน่วยงานภายนอก

สรุป

ผลการศึกษาครั้งนี้สามารถสรุปได้อย่างครอบคลุมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยพบว่าระดับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาสโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก แสดงให้เห็นถึงบทบาทที่สำคัญของผู้ปกครองในการมีส่วนร่วมกับสถานศึกษาในการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างต่อเนื่อง ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองจำแนกตามอายุ พบว่าไม่แตกต่างกัน ในขณะที่จำแนกตามตำแหน่งและระดับการศึกษา พบความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สะท้อนว่าปัจจัยด้านสถานภาพทางสังคมและระดับการศึกษามี

อิทธิพลต่อระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง และ แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองที่สำคัญ ได้แก่ การพัฒนาระบบสื่อสารออนไลน์เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลนักเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ การใช้เครื่องมือคัดกรองนักเรียนผ่านระบบดิจิทัลที่เข้าถึงง่าย และการจัดประชุมความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครองอย่างเป็นระบบเพื่อร่วมกันวางแผนพัฒนา แก้ไขปัญหา และส่งต่อนักเรียนอย่างเหมาะสม

โดยสรุป ผลการวิจัยนี้มีประโยชน์เชิงวิชาการในการขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และสามารถใช้เป็นแนวทางเชิงนโยบายและแนวปฏิบัติสำหรับสถานศึกษาในการพัฒนาระบบความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและครอบครัวให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทการศึกษาในปัจจุบันอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. สถานศึกษาควรจัดประชุมเชิงปฏิบัติการในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนภายในสถานศึกษา เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เพื่อลดปัญหาที่เกิดขึ้นและเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน

2. ผู้บริหารสถานศึกษา ควรมีการชี้แจงให้ผู้ปกครองตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ทั้งนี้จะช่วยให้การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาปัจจัยอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

2. ควรขยายขอบเขตการศึกษาให้กว้างขึ้น เพื่อให้ได้ข้อสรุปอันเป็นประโยชน์ต่อการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนขยายโอกาส

เอกสารอ้างอิง

กรดา มลิลา. (2564). บทบาทของครูและผู้ปกครองในการแก้ไขปัญหานักเรียน. *วารสารการบริหารการศึกษา, 12*(2), 45–58.

กันรญาณี ศรีสุรักษ์. (2559). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา. *วารสารวิจัยและพัฒนาการศึกษา, 8*(1), 23–35.

จันทร์จีรา ไตรวรรณ. (2559). *การศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองต่อการจัดการศึกษาระดับปฐมวัย โรงเรียนเมืองพัทยา 4 (วัดหนองใหญ่) เมืองพัทยา ชลบุรี.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสาขาวิชา บริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ไชยา หานุภาพ. (2564). บทบาทของสถานภาพตำแหน่งที่มีต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษา. *วารสารบริหารการศึกษา, 10*(2), 55–70.

ธีรวุฒิ เอกะกุล. (2552). *ระเบียบวิธีวิจัยทางการศึกษา*. อุบลราชธานี: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

ณัฐฐิญา ใจสุทธิ. (2559). การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษา. *วารสารวิจัยการศึกษา, 6*(1), 11–25.

นันทิวา ทองพุฒิ. (2563). การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองนักเรียนในการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนอนุบาลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต 3. *วารสารวิทยาลัยนครราชสีมา (วารสารออนไลน์).* 12; สืบเนื่อง (23 พฤษภาคม 2563): 649-660.

นันทวีร์ พงษ์นาค. (2561). *การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาปฐมวัย โรงเรียนชุมชนบ้านทุ่ง โพธิ์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปราจีนบุรีเขต 2.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ภัคอาภา สว่างแสง. (2559). ระดับการศึกษาและการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา. *วารสารวิจัยทางการศึกษา, 5*(2), 50–62.

ภาวันสินี คันศร. (2559). *การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาระดับปฐมวัย โรงเรียนประภัสสรวิทยา จังหวัดชลบุรี.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

รัชนี แจ่มใส, และคณะ. (2565). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในสถานศึกษา. *วารสารศึกษาศาสตร์ปริทัศน์, 13*(1), 77–90.

ศิวา ขุนชำนาญ. (2564). *การบริหารจัดการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเ ข ต พื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสงขลา เขต 1.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการ บริหาร การศึกษา มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.

ฟองจันทร์ กลิ่นสุคนธ์. (2563). การพัฒนาระบบคัดกรองนักเรียนในสถานศึกษา. *วารสารศึกษาศาสตร์, 15*(3), 67–79.

เพ็ญนภา สมบันดาล. (2562). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษา. *วารสารวิชาการการศึกษา, 7*(1), 30–44.

เพ็ญประภา สมพงษ์. (2563). การรับรู้และการมีส่วนร่วมของบุคลากรทางการศึกษา. *วารสารการบริหารการศึกษา, 11*(1), 18–32.

เพ็ญประภา สมพงษ์. (2563). การรับรู้และการมีส่วนร่วมของบุคลากรทางการศึกษา. *วารสารการบริหารการศึกษา, 11*(1), 18–32.

สุนทร โครพ. (2563). *ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน: แนวคิดและการปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์การศึกษาไทย.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 1. (ม.ป.ป.). *ข้อมูลและนโยบายการจัดการศึกษา*. อุบลราชธานี: ผู้แต่ง.

สุภัสจิรา วงษ์มาดิษฐ์.(2559). *พฤติกรรมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการบริหารการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านไผ่สีทอง จังหวัดสุพรรณบุรี.* งานนิพนธ์การศึกษาหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อุไรรัตน์ พลขันธ์. (2558). การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการส่งต่อนักเรียน. *วารสารการบริหารการศึกษาและพัฒนา, 4*(1), 12–24.

Cochran, W. G. (1977). *Sampling techniques* (3rd ed.). John Wiley & Sons.

Cronbach, L. J. (1990). *Essentials of psychological testing* (5th ed.). Harper & Row.

Epstein, J. L. (2011). *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools* (2nd ed.). Westview Press.

Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement, 30*(3), 607–610.

Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology, 22*(140), 1–55.

Setiawan A. et al. (2020). The Role of Parents on the Character Education of Kindergarten Children Aged 5-6 Years in Bima. *Universal Journal of Educational Research* 8 (3): 2020: 779-784.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

The Need Assessment and Academic Administration Model for Enhancing Elderly Care Based on the Concept of Caree-Oriented Education of Satri Wat Rakhang School

การประเมินความต้องการและรูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุ ตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง

Chalermraj Tingaoum[1*]
เฉลิมรัฐ ติ่งอ่วม[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Chalermraj Tingaoum*
เฉลิมรัฐ ติ่งอ่วม
Satri Wat Rakhang School, Thailand.
โรงเรียนสตรีวัดระฆัง
Email: chalermraj@sr.ac.th

คำสำคัญ:
การศึกษาเพื่ออาชีพ, การบริหารวิชาการ, การดูแลผู้สูงอายุ, รูปแบบ

Keywords:
Career-Oriented Education, Academic Administration, Elderly Care, Model

Article history:
Received: 18/002/2026
Revised: 20/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 15/05/2026

How to Cite:
Tingaoum, C. (2026). The Need Assessment and Academic Administration Model for Enhancing Elderly Care Based on the Concept of Caree-Oriented Education of Satri Wat Rakhang School. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 339-354.

ABSTRACT

The objectives of this research were 1) to study the current state, the desirable state and needs assessment of a model of academic administration for elderly care based on the concept of career-oriented education of Satri Wat Rakhang school and 2) to develop a model of academic administration for elderly care based on the concept of career-oriented education of Satri Wat Rakhang school. This study was conducted with descriptive method. The population was Satri Wat Rakhang school and there were 95 informants, including deputy directors, assistant deputy directors, department heads, and teachers. The research instruments were the current state, the desirable state and needs assessment of a model of academic administration for elderly care based on the concept of career-oriented education of Satri Wat Rakhang school. The data were analyzed by frequency distribution, percentage, mean, standard deviation, mode, content analysis, and PNIModified

Thailand's transition into an aging society poses challenges not only for the government and the healthcare system but also for educational institutions, which play a crucial role in fostering knowledge, attitudes, and essential skills for sustainable and appropriate coexistence within an aging society. Therefore, this study sought to develop a practical and contextually appropriate academic administration model that responds to societal changes and can be feasibly implemented in a school setting. The proposed model aims to enhance students' competencies, preparing them for future careers and enabling them to live with quality and dignity in an aging society.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง 2) พัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง โดยใช้กรอบแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพ การบริหารวิชาการ และการดูแลผู้สูงอายุ การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงบรรยาย ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ โรงเรียนสตรีวัดระฆัง ผู้ให้ข้อมูล คือ รองผู้อำนวยการสถานศึกษา ผู้ช่วยผู้อำนวยการ หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ และครูผู้สอน จำนวน 95 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามสภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์และความต้องการจำเป็นของการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ฐานนิยม การวิเคราะห์เนื้อหา และการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (PNIModified)

การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทยไม่เป็นเพียงความท้าทายของภาครัฐหรือระบบสุขภาพเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมถึงบทบาทของสถานศึกษาในการส่งเสริมความรู้ ทัศนคติ และทักษะที่จำเป็นต่อการอยู่ร่วมกับสังคมสูงวัยอย่างยั่งยืน และเหมาะสม เพื่อจัดการเรียนรู้ให้ตอบสนองต่อสังคมและพัฒนารูปแบบหรือแนวทางที่มีความเป็นไปได้ในการใช้จริงในบริบทของสถานศึกษา และสามารถยกระดับคุณภาพของผู้เรียนให้มีความพร้อมในการประกอบอาชีพและดำรงชีวิตในสังคมผู้สูงอายุได้อย่างมีคุณภาพ

บทนำ

การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (ageing society) เป็นปรากฏการณ์เชิงโครงสร้างประชากรที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในระดับโลก อันเป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางด้านการแพทย์และสาธารณสุขที่ทำให้อัตราการมีอายุขัยเฉลี่ยของประชากรเพิ่มสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว เช่น ประเทศในทวีปยุโรป ญี่ปุ่น และจีน ซึ่งกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางประชากรอย่างรวดเร็วและมีนัยสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจและสังคม (United Nations, 2022) สำหรับประเทศไทย ได้เข้าสู่การเป็น “สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์” (Complete Aged Society) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2564 โดยมีสัดส่วนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด และคาดการณ์ว่าจะเข้าสู่ “สังคมผู้สูงอายุระดับสุดยอด” (Super-aged Society) ภายในปี พ.ศ. 2574 ซึ่งจะมีสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเกินร้อยละ 28 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อโครงสร้างแรงงาน ระบบสวัสดิการ และความต้องการกำลังคนด้านการดูแลผู้สูงอายุ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการปรับตัวเชิงระบบทั้งในระดับนโยบาย การศึกษา และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อมสู่สังคมผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น แต่จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นไปที่ระดับมหภาค เช่น นโยบายสาธารณสุข ระบบการดูแลระยะยาว และโครงสร้างสวัสดิการของผู้สูงอายุเป็นหลัก

ขณะที่การบูรณาการการเตรียมกำลังคนด้านการดูแลผู้สูงอายุในระดับสถานศึกษายังมีข้อจำกัด ทั้งในมิติของรูปแบบการจัดการเรียนรู้ การพัฒนาสมรรถนะผู้เรียน และกลไกการบริหารวิชาการที่เชื่อมโยงกับทักษะอาชีพอย่างเป็นระบบ ในบริบทของสถานศึกษา โรงเรียนสตรีวัดระฆังในฐานะสถาบันการศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพ คุณธรรม และทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาทักษะอาชีพด้านการดูแลผู้สูงอายุ โดยอาศัยกระบวนการบริหารวิชาการของโรงเรียนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล ตลอดจนการพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนให้สามารถจัดการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อบริบทสังคมผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น การศึกษานี้จึงมีความสำคัญในการเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบหรือกลไกการบริหารวิชาการในระดับสถานศึกษา ที่สามารถบูรณาการการเรียนรู้กับการเตรียมความพร้อมด้านทักษะอาชีพการดูแลผู้สูงอายุได้อย่างเป็นระบบและยั่งยืน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนานโยบายการศึกษาและการยกระดับคุณภาพผู้เรียนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของประเทศในอนาคต

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารวิชาการ

การบริหารวิชาการ ถือเป็นหัวใจสำคัญและเป็นพันธกิจหลักของสถานศึกษาซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาด้านการจัดการศึกษาที่มุ่งหวังให้นักเรียนสามารถพัฒนาตนเองในทุกมิติและสามารถบรรลุได้ตามเป้าหมายที่ประเทศชาติคาดหวัง และยังเป็นการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาให้กับนักเรียน เพื่อให้บรรลุผลลัพธ์การเรียนรู้ที่พึงประสงค์ ทั้งในด้านการออกแบบหลักสูตร การจัดการเรียนรู้ และการวัดประเมินผล โดยผู้บริหารต้องเป็นผู้นำครูและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนางานทั้ง 3 ประการ (Sutthadaanantaphokin et al., 2025; สุกัญญา แช่มช้อย, 2565) อีกทั้งต้องส่งเสริมให้ครูและบุคลากรมีศักยภาพในการดำเนินงานที่เกี่ยวเนื่องกับวิชาการอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อพัฒนานักเรียนสู่ความเป็นพลโลก แนวคิดในการบริหารวิชาการมีขอบข่ายดังต่อไปนี้ 1) การพัฒนาหลักสูตร 2) การจัดการเรียนการสอน และ 3) การประเมินผล (สุกัญญา แช่มช้อย, 2565) ซึ่งหัวใจสำคัญของการจัดการศึกษา คือ หลักสูตร ซึ่งเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน ที่มีความมุ่งหวังให้นักเรียนได้รับการส่งเสริมและพัฒนาให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ เจตคติ และคุณลักษณะต่าง ๆ ที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต โดยหลักสูตรที่ดีจะนำสู่การจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ เพราะการจัดการเรียนรู้เป็นหน้าที่สำคัญของครูและบุคลากรทางการศึกษาที่จะพัฒนานักเรียนให้กลายเป็นพลโลกและสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับสังคมในอนาคต โดยผู้บริหารสถานศึกษาต้องส่งเสริมนักเรียน ครูและบุคลากรให้สามารถเรียนรู้ได้อย่างเต็มตามศักยภาพ และเพื่อพัฒนา ปรับปรุง กระบวนการข้างต้นที่กล่าวมานั้น มีขอบข่ายสำคัญอีกประการ คือ การประเมินผลการเรียนรู้หรือการประเมินผลลัพธ์การเรียนรู้ มีเป้าหมายสำคัญเพื่อใช้ผลการประเมินไปพัฒนานักเรียน พัฒนาครู พัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่ออาชีพ

การศึกษาเพื่ออาชีพมีจุดเริ่มต้นจากประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อตอบสนองการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับตลาดแรงงานของประเทศ โดยมี ซิดนีย์ พี มาร์แลนด์ (Marland, 1971) เป็นผู้ให้นิยามของคำว่า “การศึกษาเพื่ออาชีพ” เป็นคนแรก เพื่อช่วยลดช่องว่างของการศึกษาในสถาบันการศึกษากับโลกของการทำงานให้ใกล้กันมากยิ่งขึ้น สำหรับประเทศไทยมีการจัดการศึกษาเพื่ออาชีพในการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังปรากฏในสาระที่ 4 ของกลุ่มสาระการงานอาชีพ คือ สาระการอาชีพ โดยการศึกษาเพื่ออาชีพเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการเรียนรู้ของนักเรียนทุกคนในโรงเรียน เป็นการฝึกประสบการณ์ทางการศึกษาซึ่งเริ่มตั้งแต่วัยเด็กตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิตของการทำงาน โรงเรียนมีหน้าที่ทำให้นักเรียนทุกคนได้รับประสบการณ์ด้านการศึกษาเพื่ออาชีพ เห็นคุณค่า เตรียมนักเรียนให้เข้าสู่การทำงานและนำไปสู่เส้นทางอาชีพ (Channuwong et al., 2022; สุภัชชา โพธิ์เงิน, 2562) ซึ่งอาชีพ หมายถึง งานหรือภาระหน้าที่ของมนุษย์ที่ต้องทำอย่างสม่ำเสมอหรือประจำ ด้วยความถนัด ความสนใจ ความรู้ความสามารถ รวมทั้งประสบการณ์หรือการฝึกฝนจนเชี่ยวชาญ โดยมีผลตอบแทนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความพึงพอใจ เงิน การแลกเปลี่ยน การยกย่องให้มีชื่อเสียง และการสร้างเครือข่ายเพื่อนฝูงในสังคม (กระทรวงแรงงาน, 2557) สำหรับเป้าหมายของการศึกษาเพื่ออาชีพ ถือเป็นความท้าทายของนักการศึกษาที่ต้องการสร้างนักเรียนเกิดการพัฒนาทักษะการทำงานที่จำเป็นสำหรับนักเรียนเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการทำงานในสถานประกอบการ (ขจรเกียรติ ชลเทพ, 2568) และตระหนักถึงความสำคัญของทุกอาชีพ ซึ่งมีแนวทางในการจัดการศึกษาเพื่ออาชีพเพื่อให้สามารถผลิตและพัฒนากำลังคนให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในปัจจุบันและอนาคต ประกอบด้วย 5 แนวทาง ได้แก่ 1) การจัดหลักสูตรฐานสมรรถนะอาชีพระยะสั้นในรายวิชาเพิ่มเติมในระดับ ม.ต้น 2) การจัดหลักสูตรทวิศึกษาสาหรับมัธยมศึกษาตอนปลาย ที่ต้องการวุฒิประกาศนียบัตรวิชาชีพ 3) การจัดหลักสูตรเตรียมพื้นฐานความถนัดกลุ่มสาขาวิชาในการศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา 4) การจัดกิจกรรมชุมนุมเพื่อการเรียนรู้การเป็นผู้ประกอบการ และ 5) การจัดทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ในรายวิชาพื้นฐาน โดยแนวคิดในการจัดการศึกษาเพื่ออาชีพมีขอบข่ายของการจัดการศึกษาเพื่ออาชีพ ดังต่อไปนี้ 1) การตระหนักในอาชีพ 2) การสำรวจโลกของงานอาชีพ 3) การสัมผัสงานอาชีพ และ 4) การเตรียมตัวเข้าสู่งานอาชีพ (สุภัชชา โพธิ์เงิน, 2562)

แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุ

หลักการส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุ (5อ.) เกิดจากการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเสริมสร้างสมรรถนะ สู่ทักษะอายุรศาสตร์การแพทย์ของโรงเรียนสตรีวัดระฆังที่มีการปรับปรุงและพัฒนาให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนแหล่งเรียนรู้และการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศ โรงเรียนได้พัฒนาหลักสูตรฉบับนี้ขึ้นจากองค์ความรู้ของหน่วยงานต่าง ๆ ผู้ทรงคุณวุฒิและคณะกรรมการพิจารณาร่างหลักสูตร จึงเกิดเป็นหลักสูตรที่ส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุซึ่งบูรณาการสู่การจัดการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะและทักษะอายุรศาสตร์การแพทย์ ด้วยหลักการ

5อ. (หลักสูตรท้องถิ่นเสริมสร้างสมรรถนะอายุรศาสตร์การแพทย์, 2566) ประกอบด้วย 1) อาหาร 2) อนามัย 3) ออกกำลังกาย 4) อุบัติเหตุ และ 5) อารมณ์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

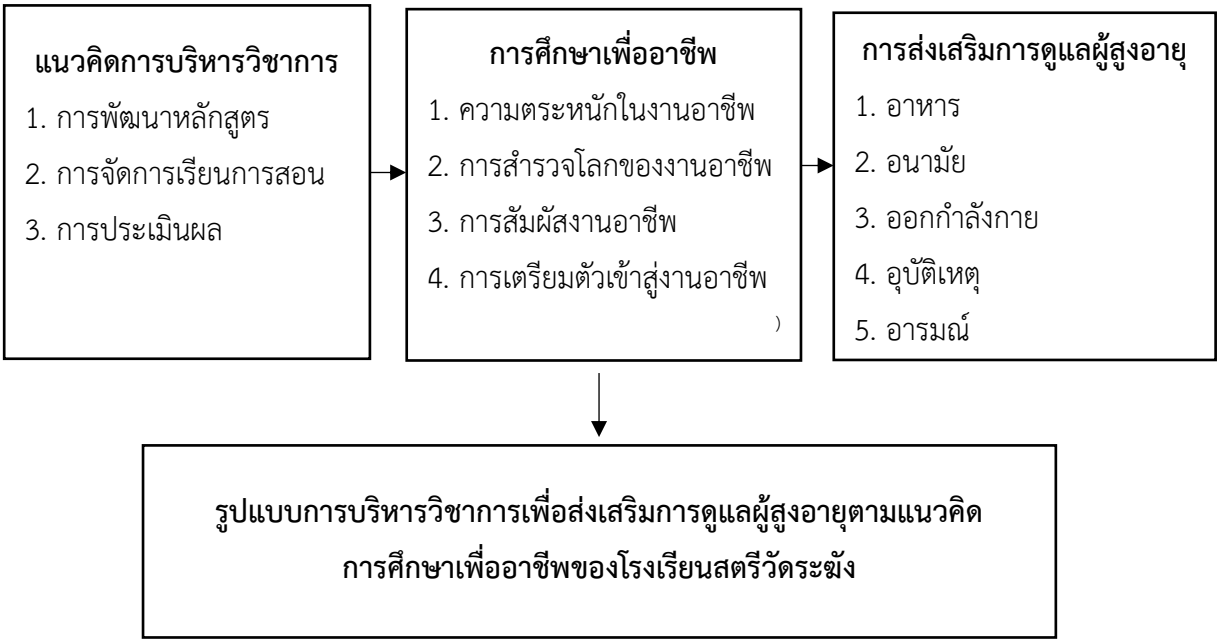

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง

2. เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง

สมมติฐานการวิจัย

การบริหารวิชาการที่มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะอาชีพด้านการดูแลผู้สูงอายุของสถานศึกษา มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับระดับสมรรถนะของผู้เรียน การจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการเนื้อหาอย่างเป็นระบบ ส่งผลต่อการเพิ่มพูนทักษะอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ การพัฒนาสมรรถนะครูในเชิงบวกต่อประสิทธิผลของการบริหารวิชาการของสถานศึกษาและ รูปแบบการบริหารวิชาการที่บูรณาการการเรียนรู้ สามารถทำนายระดับความพร้อมด้านอาชีพของผู้เรียนได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ นำมาวิเคราะห์ สภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์ ความต้องการจำเป็น และพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง ดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร คือ โรงเรียนสตรีวัดระฆัง แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

2. กลุ่มตัวอย่าง คือ รองผู้อำนวยการสถานศึกษา ผู้ช่วยผู้อำนวยการ หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ และครูผู้สอน ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) จำนวน 95 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามสภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์และความต้องการจำเป็นของการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง แบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 สถานภาพและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check Lists) มีจำนวน 7 ข้อ ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) มีจำนวน 40 ข้อ และตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุ ตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง มีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด (Open-ended Questions) มีจำนวน 3 ข้อ รวมทั้งหมด 50 ข้อ

การสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยศึกษาเอกสาร แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่ออาชีพ การบริหารวิชาการและการดูแลผู้สูงอายุ จากนั้นร่างแบบสอบถามให้มีความครอบคลุมกรอบแนวคิดในการวิจัยและโครงสร้างเครื่องมือวิจัย พร้อมเสนอทรงคุณวุฒิ จำนวน 11 คน โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อพิจารณาตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา ความชัดเจนของภาษาเพื่อปรับปรุงแก้ไขและความครอบคลุมจุดประสงค์ที่ต้องการวัด และปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามตามที่ผู้ทรงคุณวุฒิแนะนำ และจัดทำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) ผู้วิจัยจัดประชุมรองผู้อำนวยการและคณะครู จำนวน 95 คน เพื่อทำการชี้แจงและสร้างความเข้าใจร่วมกันในการตอบแบบสอบถาม

2) ผู้วิจัยแจกแบบสอบถาม จำนวน 95 ฉบับ ติดตามการตอบกลับและเก็บรวบรวมเอกสารแบบสอบถามคืนได้ จำนวน 95 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100

3) ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่ได้มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อใช้ดำเนินการในขั้นต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

1) การวิเคราะห์ข้อมูลตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) วิเคราะห์ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) และใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ความถี่ (Frequency) และการหาร้อยละ (Percentage)

2) การวิเคราะห์ข้อมูลตอนที่ 2 ส่วนที่ 1 ความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์และข้อเสนอแนะ เป็นแบบตอบสนองคู่ (Dual-Response Format) มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ วิเคราะห์ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) และใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$) และ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)

3) การวิเคราะห์ข้อมูลตอนที่ 2 ส่วนที่ 2 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง เป็นคำถามลักษณะแบบให้เขียนตอบแสดงความคิดเห็น โดยใช้คำถามปลายเปิด (Open-ended Questions) ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ความถี่ (Frequency)

4) การจัดลำดับความต้องการจำเป็นเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง วิเคราะห์ข้อมูลโดยคำนวณหาค่าความต้องการจำเป็น จากสูตรการคำนวณค่าดัชนีความต้องการจำเป็น (Modified Priority Needs Index: PNIModified)

5) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้สถิติพื้นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย ($\overline{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) และค่าดัชนีที่ใช้ในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ได้แก่ IOC โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) และการหาดัชนีลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นจากสูตรการคำนวณค่าดัชนีความต้องการจำเป็น (Modified Priority Needs Index: PNIModified) รวมถึงการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนและร้อยละการตอบกลับแบบสอบถาม (n = 95)

ข้อมูลแบบสอบถาม	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. เพศ		
ชาย	28	29.47
หญิง	67	70.53
รวม	**95**	**100**
2. ตำแหน่ง		
รองผู้อำนวยการ	5	5.26
ผู้ช่วยผู้อำนวยการ	6	6.32
หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้	14	14.74
ครูผู้สอน	70	73.68
รวม	**95**	**100**
3. อายุ		
ต่ำกว่า 30 ปี	8	8.42
30–39 ปี	22	23.16
40–49 ปี	34	35.79
50 ปีขึ้นไป	31	32.63
รวม	**95**	**100**
4. วุฒิการศึกษา		
ปริญญาตรี	40	42.11
ปริญญาโท	50	52.63
ปริญญาเอก	5	5.26
รวม	**95**	**100**
5. ประสบการณ์ทำงาน		
น้อยกว่า 5 ปี	10	10.53
5–10 ปี	25	26.32
11–15 ปี	30	31.58
มากกว่า 15 ปี	30	31.58
รวม	**95**	**100**

จากตารางที่ 1พบว่า การศึกษาครั้งนี้มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวนทั้งสิ้น 95 คน สามารถสรุปข้อมูลสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามได้ดังนี้

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 67 คน คิดเป็นร้อยละ 70.53 ขณะที่เพศชายมีจำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 29.47 แสดงให้เห็นว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง

เมื่อพิจารณาตำแหน่งของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ส่วนใหญ่เป็นครูผู้สอน จำนวน 70 คน คิดเป็นร้อยละ 73.68 รองลงมาได้แก่ หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 14.74 ผู้ช่วยผู้อำนวยการ จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 6.32 และรองผู้อำนวยการ จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 5.26 ตามลำดับ

ด้านอายุของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 40–49 ปี จำนวน 34 คน คิดเป็นร้อยละ 35.79 รองลงมาคืออายุ 50 ปีขึ้นไป จำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 32.63 อายุ 30–39 ปี จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 23.16 และต่ำกว่า 30 ปี จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 8.42 ตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาโท จำนวน 50 คน คิดเป็นร้อยละ 52.63 รองลงมาคือปริญญาตรี จำนวน 40 คน คิดเป็นร้อยละ 42.11 และปริญญาเอก จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 5.26 ตามลำดับ

ด้านประสบการณ์ทำงาน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีประสบการณ์ทำงาน 11–15 ปี และมากกว่า 15 ปี จำนวนเท่ากัน คือ 30 คน คิดเป็นร้อยละ 31.58 รองลงมาคือ 5–10 ปี จำนวน 25 คน คิดเป็นร้อยละ 26.32 และน้อยกว่า 5 ปี จำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 10.53 ตามลำดับ

สภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการ

ตารางที่ 2 สภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง

ขอบข่ายการบริหารวิชาการ	**สภาพปัจจุบัน**	**ระดับ**	**สภาพที่พึงประสงค์**
	M	SD	M
การพัฒนาหลักสูตร	2.46	0.72	4.14
การจัดการเรียนรู้	1.89	0.64	4.05
การวัดและประเมินผล	1.85	0.63	4.10
ภาพรวม	**2.07**	**0.66**	**4.11**

จากตารางที่ 1 พบว่า สภาพปัจจุบันของการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุฯ โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย (M = 2.07, SD = 0.66) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ การพัฒนาหลักสูตร (M = 2.46, SD = 0.72) รองลงมา คือ การจัดการเรียนรู้ (M = 1.89, SD =

0.64) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ การวัดและประเมินผล (M = 1.85, SD = 0.63) ในขณะที่สภาพที่พึงประสงค์โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (M = 4.11, SD = 0.78) โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ การพัฒนาหลักสูตร (M = 4.14, SD = 0.78) รองลงมา คือ การวัดและประเมินผล (M = 4.10, SD = 0.79) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ การจัดการเรียนรู้ (M = 4.05, SD = 0.78)

ผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น

ตารางที่ 3 ลำดับความต้องการจำเป็นของการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง

ขอบข่ายการบริหารวิชาการ	สภาพปัจจุบัน (D)	สภาพที่พึงประสงค์ (I)	PNIModified	ลำดับ
การวัดและประเมินผล	1.85	4.10	1.22	1
การจัดการเรียนรู้	1.89	4.05	1.15	2
การพัฒนาหลักสูตร	2.46	4.14	0.68	3
ภาพรวม	**2.07**	**4.11**	**0.99**	-

จากตารางที่ 2 พบว่า ความต้องการจำเป็นของการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการฯ โดยภาพรวมมีค่า PNIModified เท่ากับ 0.99 เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านที่มีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด คือ การวัดและประเมินผล (PNIModified = 1.22) รองลงมา คือ การจัดการเรียนรู้ (PNIModified = 1.15) และด้านที่มีความต้องการจำเป็นต่ำที่สุด คือ การพัฒนาหลักสูตร (PNIModified = 0.68) ผลการวิเคราะห์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า โรงเรียนควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบการวัดและประเมินผล รวมถึงการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับการดูแลผู้สูงอายุและการศึกษาเพื่ออาชีพ เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมสูงวัยและการพัฒนาสมรรถนะด้านอาชีพของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง ประกอบด้วย 3 แนวทางหลัก 6 แนวทางย่อย 34 วิธีดำเนินการ ดังต่อไปนี้

การพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง ประกอบด้วย 3 แนวทางหลัก 6 แนวทางย่อย และ 34 วิธีดำเนินการ ดังนี้

1. พัฒนาระบบการประเมินหลักสูตรสถานศึกษาที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ด้านการดูแลผู้สูงอายุและการเตรียมความพร้อมสู่อาชีพอย่างเป็นระบบและยั่งยืน ประกอบด้วย 2 แนวทางย่อย ได้แก่ 1) การพัฒนาเกณฑ์และเครื่องมือประเมินหลักสูตรที่มุ่งผลลัพธ์ด้านการดูแลผู้สูงอายุและการศึกษาเพื่ออาชีพ โดยกำหนดกรอบการประเมินเชิงสมรรถนะ พัฒนาตัวชี้วัดและเครื่องมือประเมินด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะทางจิตใจ แต่งตั้งคณะทำงาน จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ และประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการประเมินผล 2) การพัฒนากรอบ

การประเมินตามสภาพจริงและการสะท้อนผลการเรียนรู้ โดยใช้การประเมินเชิงสมรรถนะที่สอดคล้องกับบริบทจริง ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย จัดกระบวนการ Reflection ใช้ผลประเมินเพื่อพัฒนาผู้เรียนรายบุคคล และติดตามความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง

2. ขับเคลื่อนการจัดการเรียนรู้เชิงบูรณาการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุก สมรรถนะ ทักษะชีวิต และความพร้อมในการดูแลผู้สูงอายุและการประกอบอาชีพ ประกอบด้วย 2 แนวทางย่อย ได้แก่ 1) การจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้แบบบูรณาการด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม โดยวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างบุคคล ออกแบบสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้เชิงรุก บูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัล เชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และใช้กระบวนการสะท้อนผลเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิต 2) การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงและเครือข่ายความร่วมมือ โดยคัดเลือกแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียน ออกแบบกิจกรรมเชิงประสบการณ์ บูรณาการสมรรถนะอาชีพและทักษะชีวิต ส่งเสริมการสะท้อนผลเพื่อการตัดสินใจทางอาชีพ และติดตามพัฒนาความพร้อมสู่วิชาชีพอย่างต่อเนื่อง

3. พัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อเตรียมความพร้อมด้านการดูแลผู้สูงอายุและการเข้าสู่อาชีพ ประกอบด้วย 2 แนวทางย่อย ได้แก่ 1) การออกแบบหลักสูตรเพื่อเตรียมความพร้อมสู่อาชีพด้านการดูแลผู้สูงอายุ โดยวิเคราะห์สมรรถนะวิชาชีพ ออกแบบหลักสูตรที่ยืดหยุ่น บูรณาการภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ พัฒนากิจกรรมจากสถานการณ์จริง สร้างเครือข่ายความร่วมมือ และติดตามปรับปรุงหลักสูตรอย่างต่อเนื่อง 2) การปรับปรุงหลักสูตรบนฐานการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นเชิงกลยุทธ์ โดยกำหนดกรอบการวิเคราะห์เชิงสมรรถนะ รวบรวมข้อมูลจากผู้มีส่วนได้เสีย วิเคราะห์ช่องว่างระหว่างสภาพจริงกับสภาพที่พึงประสงค์ เชื่อมโยงผลการวิเคราะห์กับบริบทสถานศึกษาและชุมชน ใช้ผลวิเคราะห์ในการกำหนดโครงสร้างหลักสูตร และติดตามทบทวนผลการใช้หลักสูตรเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

สภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการ

การพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ด้านการพัฒนาหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนรู้ และด้านการประเมินผล โดยเฉลี่ยสภาพปัจจุบันในภาพรวมอยู่ในระดับน้อย และสภาพที่พึงประสงค์ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งเมื่อพิจารณาผลการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ พบว่า การพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆังทั้ง 3 ด้าน มีสภาพปัจจุบันต่ำกว่าสภาพที่พึงประสงค์ทุกด้าน สะท้อนให้เห็นว่า โรงเรียนสตรีวัดระฆัง มีการดำเนินงานของสถานศึกษาในด้านการพัฒนาการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพอยู่ในระดับที่ยังไม่สอดคล้องกับความต้องการในระดับที่เหมาะสมของทั้งผู้บริหารและคณะครูในโรงเรียนสตรีวัดระฆังที่ผู้บริหารและครูคาดหวังให้เกิดขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปิยนุช มงคล (2563) ที่พบว่า สภาพปัจจุบัน

ของการพัฒนาการบริหารวิชาการด้านการพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผล ต่ำกว่าสภาพที่พึงประสงค์สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาทางด้านวิชาการของโรงเรียนในปัจจุบันอยู่ในระดับที่ไม่เพียงพอกับสภาพที่ผู้บริหารและครูต้องการให้เกิดขึ้นในโรงเรียน เช่นเดียวกับงานวิจัยของ ธีรยุทธ มาณะจักร (2564) และ Damrongsiri et al. (2022) ที่พบว่าสภาพปัจจุบันของการพัฒนาการบริหารวิชาการด้านการพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนรู้ และการประเมินผล ต่ำกว่าสภาพที่พึงประสงค์สะท้อนให้เห็นว่าโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาส่วนใหญ่จำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญกับการยกระดับคุณภาพการศึกษาทางด้านวิชาการให้สูงขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพทางวิชาการและความต้องการของสังคม

ความต้องการการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง โดยภาพรวม ด้านการวัดประเมิน มีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด รองลงมา คือ ด้านการจัดการเรียนรู้ และ ด้านการพัฒนาหลักสูตร มีความต้องการจำเป็นน้อยที่สุด ซึ่งหากพิจารณาตามองค์ประกอบของการศึกษาเพื่ออาชีพในทุกขอบข่ายของการบริหารงานวิชาการ พบว่า ด้านการสัมผัสงานอาชีพเป็นด้านที่มีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับพระบรมราโชบายด้านการศึกษาในหลวงรัชกาลที่ 10 ข้อที่ 3 มีงานทำ - มีอาชีพ คือการที่สถานศึกษาต้องมุ่งให้เด็กและเยาวชนรักงาน สู้งาน ทำจนงานสำเร็จ มีการฝึกอบรมทั้งในหลักสูตรและนอกหลักสูตรต้องมีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนทำงานเป็นและมีงานทำในที่สุด รวมถึงต้องมีการสนับสนุนผู้สำเร็จหลักสูตรให้มีอาชีพ มีงานทำ จนสามารถเลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้ ยังสอดคล้องกับสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560) ที่ปรากฏในยุทธศาสตร์ที่ 3 ด้านการพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัย และสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายทั้งหมด 7 ข้อ โดยเฉพาะ ข้อที่ 3.2 ซึ่งกล่าวว่า คนทุกช่วงวัยมีทักษะ ความรู้ความสามารถ และสมรรถนะตามมาตรฐานการศึกษาและมาตรฐานวิชาชีพ และพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ตามศักยภาพ ที่ส่งเสริมให้คนทุกช่วงวัยได้รับการศึกษาและพัฒนาทักษะอาชีพและทักษะชีวิตเพิ่มขึ้น พัฒนานักเรียนให้มีสมรรถนะที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ประเทศไทย 4.0 สอดคล้องกับบริบทตลาดงานในโลกยุคปัจจุบัน

การพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง

การพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง ผู้วิจัยริเริ่มดำเนินการพัฒนาผ่านการประชุมครู ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมถึงสมาคมต่าง ๆ ของโรงเรียนเพื่อสร้างความเข้าใจและเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งกระบวนการในการพัฒนารูปแบบเริ่มต้นโดยกระบวนการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี บทความ รายงานทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็น การบริหารวิชาการ การส่งเสริมผู้สูงอายุ และการศึกษาเพื่ออาชีพ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์จากการตอบ

แบบสอบถามโดยคณะครูโรงเรียนสตรีวัดระฆัง ทำให้ผู้วิจัยได้รับข้อมูลเชิงลึกและสามารถนำมาวางแผนเพื่อพัฒนาโรงเรียนให้ถูกต้องตามหลักวิชาการและบ่งชี้ได้อย่างชัดเจนว่าแนวทางที่ผู้วิจัยดำเนินการสอดคล้องกับสิ่งที่คณะครูคาดหวังและเอื้อประโยชน์ต่อโรงเรียน เมื่อได้ข้อมูลที่จำเป็นในการดำเนินการร่างแนวทางสำหรับพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง ได้แก่ สภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์และดำเนินการจัดลำดับความต้องการจำเป็นของขอบข่ายการบริหารวิชาการ ขอบข่ายย่อยการบริหารวิชาการ และการศึกษาเพื่ออาชีพ ร่วมกับข้อมูลด้านการดูแลผู้สูงอายุ (5อ.) ข้อมูลเชิงคุณภาพของข้อเสนอแนะจากแบบสอบถาม และข้อมูลจากการสังเคราะห์เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี บทความ รายงานทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่างแนวทางหลัก แนวทางย่อยและวิธีดำเนินการขั้นต้น จึงได้แนวทางทั้งสิ้น 3 แนวทางหลัก 6 แนวทางย่อย และ 34 วิธีดำเนินการ จากนั้นดำเนินการนำแนวทางข้างต้นผ่านกระบวนการประเมิน ตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้โดยผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่าทุกรายการได้รับการประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในระดับมากที่สุดและยังนำข้อแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้ความอนุเคราะห์มาปรับปรุงร่างแนวทางสำหรับพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง เพื่อให้ได้แนวทางเพื่อการพัฒนาเป็นรูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆังฉบับสมบูรณ์

สรุป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ของการพัฒนารูปแบบการบริหารวิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง โดยภาพรวม พบว่า สภาพปัจจุบัน โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย สภาพที่พึงประสงค์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และความต้องการจำเป็น โดยภาพรวม คือ 0.99 หากจำแนกเป็นรายด้านของการบริหารวิชาการ พบว่า 1) ด้านการพัฒนาหลักสูตร มีสภาพปัจจุบัน รายข้อย่อยการกำหนดโครงสร้างและรายวิชาในหลักสูตร มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด อยู่ในระดับปานกลาง สภาพที่พึงประสงค์ รายข้อย่อยการกำหนดผลลัพธ์การเรียนรู้ที่พึงประสงค์ของหลักสูตร มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด อยู่ในระดับมาก และความต้องการจำเป็น รายข้อย่อย การวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น มีความต้องการจำเป็นสูงที่สุด คือ 0.73 2) ด้านการจัดการเรียนรู้ มีสภาพปัจจุบัน รายข้อย่อยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด อยู่ในระดับน้อย สภาพที่พึงประสงค์ รายข้อย่อย การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด อยู่ในระดับน้อย และความต้องการจำเป็น เรียนรู้ รายข้อย่อย การจัดสภาพบรรยากาศ สื่อและแหล่งเรียนรู้ มีความต้องการจำเป็นสูงที่สุดคือ 1.23 และ 3) ด้านการประเมินผล มีสภาพปัจจุบัน รายข้อย่อยการนำผลการประเมินหลักสูตรไปใช้มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด อยู่ในระดับน้อย สภาพที่พึงประสงค์ รายข้อย่อย การประเมินผลการเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด อยู่ในระดับมาก และความต้องการจำเป็น รายข้อย่อย การประเมินหลักสูตร มีความต้องการจำเป็นสูงที่สุดคือ 1.34 และ 2) เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหาร

วิชาการเพื่อส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพของโรงเรียนสตรีวัดระฆัง โดยการประเมินและตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของ ของรูปแบบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า แนวทางหลักที่ 1-3 แนวทางย่อยที่ 1.1-3.2 และ 34 วิธีดำเนินการ มีผลการประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ อยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ

ข้อเสนอแนะ

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา

1. โรงเรียนควรนำรูปแบบการบริหารวิชาการที่พัฒนาขึ้นไปใช้เป็นกรอบเชิงนโยบายในการจัดการเรียนรู้และการพัฒนาหลักสูตร โดยบูรณาการแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพและการดูแลผู้สูงอายุให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบงานวิชาการอย่างเป็นองค์รวม

2. โรงเรียนควรพัฒนากลไกความร่วมมือกับชุมชนและองค์กรเครือข่ายอย่างเป็นระบบเพื่อสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ภาคปฏิบัติและการพัฒนาระบบนิเวศทางการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเตรียมความพร้อมของนักเรียนสู่อาชีพอย่างยั่งยืน

3. ผู้บริหารและครูควรใช้รูปแบบดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการออกแบบการเรียนรู้เชิงประสบการณ์และการประเมินตามสภาพจริง เพื่อส่งเสริมสมรรถนะอาชีพ ทักษะชีวิต และคุณลักษณะที่เหมาะสมกับบริบทสังคมผู้สูงอายุของนักเรียน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรขยายการวิจัยไปสู่บริบทของสถานศึกษาที่มีความแตกต่างด้านขนาด ระดับการศึกษา หรือบริบทชุมชน เพื่อศึกษาความยืดหยุ่นและความสามารถในการประยุกต์ใช้รูปแบบการบริหารวิชาการในบริบทที่หลากหลาย

2. ควรศึกษาผลลัพธ์เชิงลึกในระยะยาวของนักเรียน โดยเฉพาะด้านการพัฒนาสมรรถนะอาชีพ เจตคติ และเส้นทางการศึกษาและอาชีพภายหลังสำเร็จการศึกษา เพื่อยืนยันผลของการใช้รูปแบบ

3. ควรพัฒนางานวิจัยต่อยอดในลักษณะการวิจัยเชิงออกแบบขั้นก้าวหน้า (Advanced Design-Based Research) เพื่อปรับปรุงองค์ประกอบ กลไก และเงื่อนไขของรูปแบบให้มีความเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เทคโนโลยี และนโยบายการศึกษาในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2564). *มาตรการขับเคลื่อนระเบียบวาระแห่งชาติ เรื่อง สังคมสูงอายุ (ฉบับปรับปรุง).* กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

กระทรวงแรงงาน. (2557). *คู่มือการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่ตลาดแรงงาน กระบวนการช่วยให้ผู้รับบริการแนะแนวรู้จักอาชีพ.* ม.ป.ท.

ขจรเกียรติ ชลเทพ. (2568). การบริหารจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพที่จำเป็นแห่งอนาคต. *วารสารการบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย*, 192–204.

ธีรยุทธ มาณะจักร. (2564). *แนวทางพัฒนาการบริหารวิชาการโรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสมุทรปราการตามแนวคิดผู้ออกแบบชีวิตที่มีคุณค่า.* (สารนิพนธ์ปริญญาครุศาสตร์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปิยนุช มงคล. (2563). *แนวทางพัฒนาการบริหารวิชาการโปรแกรมวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์สองภาษาตามแนวคิดสมรรถนะนวัตกรและผู้ประกอบการ.* (สารนิพนธ์ปริญญาครุศาสตร์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โรงเรียนสตรีวัดระฆัง. (2566). *หลักสูตรท้องถิ่นเสริมสร้างสมรรถนะอายุรศาสตร์การแพทย์.* ม.ป.ท.

สุกัญญา แช่มช้อย. (2565). *การบริหารวิชาการที่ตอบสนองการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคพลิกผัน.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภัชชา โพธิ์เงิน. (2562). *นวัตกรรมการบริหารวิชาการโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครตามแนวคิดการศึกษาเพื่ออาชีพ.* วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579.* กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2561). *การศึกษาแนวทางการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อการมีงานทำ.* กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2566). *สถิติจำนวนผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2565.* ม.ป.ท.

Calhoun, C. C., & Finch, A. V. (1976). *Vocational and career education: Concepts and operation.* Belmont, CA: Wadsworth Pub. Co.

Damrongsiri, T., Harnphanich, B., Snongtaweeporn, T., Channuwong, S., Benjawatanapon, W., Raktakanishtha, P., Wongsurakrai, S., & Siribensanont, C. (2022). Leadership of administrators for improving mission implementation of Thai private higher education institutions. *Journal of Positive School Psychology, 6*(9), 2558–2568.

Dykeman, et al. (2001). The taxonomy of career development interventions that occur in America's secondary school. University of Minnesota, National Research Center for Career and Technical Education.

Hoyt, K. B. (1975). *An introduction to career education: A policy paper of the U.S. Office of Education.* Washington, DC: U.S. Office of Education.

Isaacson, L. E. (1977). *Career information in counseling and teaching* (3rd ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Marland, S. P. (1971). *Career education.* Washington, DC: DHEW Publication No.

Sutthadaanantaphokin, K., Channuwong, S., Moolngearn, P., Luangsmarnkul, P., & Wang, S. (2025). Transformational leadership influencing mission implementation of Thai universities. *Sciences of Conservation and Archaeology, 37*(3), 58–67. https://doi.org/10.48141/sci-arch-37.3.25.7

United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2022). *World Population Prospects 2022: Summary of results.* United Nations.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Academic Article

Strategic Leadership and Sustainable Community Development

ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์กับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

Prakajsri Wipula[1*]

ประกายศรี วิปุละ[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Prakajsri Wipula*
ประกายศรี วิปุละ
Director of Community Development Strategic Group
Community Development Uthai Thani Province, Thailand.
ผู้อำนวยการกลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน
สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอุทัยธานี
Email: yuttasat99@hotmail.com

คำสำคัญ:
ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์, การพัฒนาชุมชน, การมีส่วนร่วม, ทุนชุมชน

Keywords:
Strategic Leadership, Community Development, Participation, Community Capital

Article history:
Received: 30/01/2026
Revised: 01/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 15/05/2026

How to Cite:
Wipula, P. (2026). Strategic Leadership and Sustainable Community Development. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 379-389.

ABSTRACT

This article examines strategic leadership in Thai community development by analyzing its meaning, characteristics, and functions in shaping direction, interpreting complex conditions, and fostering community participation. Strategic leadership is closely linked to community development strategies through its roles in resource management, vision building, and network coordination. The article proposes a community leadership model grounded in four forms of community capital—social, human, economic, and natural—which collectively serve as mechanisms enabling leaders to design sustainable development strategies. A conceptual framework for sustainable community development is also presented, comprising five key components: strategic leadership, resource management, network building, community participation, and community capital mechanisms. The study argues that leaders with strong strategic capabilities can integrate these components into a coherent system that supports effective and sustainable community development.

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาและอธิบายภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ในบริบทการพัฒนาชุมชนไทย โดยวิเคราะห์ความหมาย ลักษณะ และบทบาทของผู้นำที่สามารถกำหนดทิศทาง วิเคราะห์สถานการณ์ และขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ถูกเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนผ่านบทบาทการบริหารทรัพยากร การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม และการประสานเครือข่ายในระดับพื้นที่ บทความเสนอโมเดลการทำงานของผู้นำชุมชนบนฐานทุนชุมชน 4 ด้าน ได้แก่ ทุนสังคม ทุนมนุษย์ ทุนเศรษฐกิจ และทุนธรรมชาติ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้ผู้นำออกแบบยุทธศาสตร์ที่ยั่งยืนได้ สุดท้าย บทความพัฒนากรอบแนวคิดการพัฒนาชุมชนที่ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ ภาวะผู้นำ การบริหารทรัพยากร การสร้างเครือข่าย การมีส่วนร่วม และกลไกทุนชุมชน โดยชี้ให้เห็นว่าผู้นำที่มีศักยภาพเชิงยุทธศาสตร์สามารถประสานองค์ประกอบเหล่านี้เพื่อสร้างกระบวนการพัฒนาที่มีประสิทธิผลและยั่งยืน

บทนำ

การพัฒนาชุมชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยเป็นกระบวนการซับซ้อนที่เผชิญความท้าทายหลายมิติ จากอดีตที่ชุมชนไทยพึ่งพาวิถีชีวิตแบบพึ่งพากันเอง โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและทุนวัฒนธรรมเป็นฐานในการดำรงชีพ เช่น การเกษตรแบบพอเพียงและประเพณีท้องถิ่น สู่ยุคปัจจุบันที่ชุมชนจำนวนมากถูกกดทับด้วยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และประชากรอย่างรวดเร็ว (สมบัติ กุสุมาวลี, 2569: 2-3) ปัจจัยหลัก ได้แก่ การอพยพของแรงงานหนุ่มสาวสู่เมืองใหญ่เพื่อแสวงหางานในภาคอุตสาหกรรมและบริการ การขยายตัวของเขตเมืองที่กลืนกินพื้นที่เกษตรกรรม ความผันผวนทางเศรษฐกิจจากวิกฤตโควิด-19 และภาวะเงินเฟ้อ รวมถึงผลกระทบจาก climate change เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม และการเสื่อมโทรมของดิน ซึ่งทำให้ชุมชนสูญเสียความเข้มแข็งและ self-reliance แบบดั้งเดิม (พุทธินันต์ ภาคเจริญ, 2565: 1-2) แนวโน้มเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าชุมชนไทยต้องการกลไกพัฒนาใหม่ที่เน้น evidence-based approach การมีส่วนร่วมของประชาชน (participatory development) และ strategic management เพื่อให้การพัฒนาสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 11 เกี่ยวกับชุมชนและเมืองยั่งยืน (สำนักงานพัฒนาชุมชน, 2567: 4)

บทบาทของผู้นำชุมชนในยุคนี้จึงมีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิง จาก “ผู้อำนวยการบริหารจัดการชีวิตประจำวัน” ที่เน้นแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น การจัดสรรน้ำหรือพิธีกรรมท้องถิ่น สู่ “ผู้กำหนดทิศทางเชิงยุทธศาสตร์” ที่ต้องมีวิสัยทัศน์กว้างไกล รู้เท่าทันเทคโนโลยีดิจิทัลและเศรษฐกิจ BCG (Bio-Circular-Green) สามารถเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างรัฐ เอกชน ภาคประชาสังคม และ NGO รวมถึงเข้าใจภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และ social capital ของพื้นที่อย่างลึกซึ้ง (สมบัติ กุสุมาวลี, 2569: 5-7) ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์นี้ถูกมองว่าเป็นหัวใจสำคัญของความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนยั่งยืน เนื่องจากสามารถแปลงศักยภาพท้องถิ่น เช่น มรดกทางวัฒนธรรม OTOP หรือทรัพยากรธรรมชาติ ให้กลายเป็นยุทธศาสตร์ปฏิบัติได้จริง โดยอาศัยเครื่องมืออย่าง

SWOT analysis การวางแผนระยะยาว และ monitoring-evaluation (พระครูโกมุทสุวรรณาภรณ์ (บัวลอย กาฬภักดี), 2566: 2-3) การพัฒนาชุมชนไทยจึงไม่อาจแยกมิติวิชาการสมัยใหม่ เช่น data analytics และ network governance ออกจากคุณค่าดั้งเดิมได้อีกต่อไป ตัวอย่างเช่น โครงการหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงหรือ community-based tourism ที่ประสบความสำเร็จ มักมีผู้นำที่ผสานทั้งสองมิติเข้าด้วยกัน (พุทธินันต์ ภาคเจริญ, 2565: 5) อย่างไรก็ตาม การขาดภาวะผู้นำดังกล่าวทำให้โครงการพัฒนาหลายแห่งล้มเหลว โดยเฉพาะในชุมชนชนบทที่เผชิญ aging population และ brain drain สูงถึง 70% ของกรณีศึกษา (Central Pattana, 2025: 3)

บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ความหมาย ลักษณะสำคัญ และบทบาทของภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ในกระบวนการพัฒนาชุมชน รวมถึงเสนอกรอบแนวคิดเชิงปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้เป็นฐานในการออกแบบนโยบายและแผนพัฒนาระดับท้องถิ่น เช่น แผนพัฒนาชุมชน 5 ปีของ อบต. หรือยุทธศาสตร์ระดับอำเภอ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561-2580 และ Thailand 4.0

ความหมายและลักษณะของภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์

ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์เป็นแนวคิดทางการบริหารที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในวงวิชาการและปฏิบัติการ ทั้งในระดับองค์กรและชุมชน เนื่องจากเป็นรูปแบบภาวะผู้นำที่ผสานทักษะการคิดเชิงระบบ การบริหารข้อมูล การจัดการทรัพยากร และการสร้างเครือข่าย เพื่อบรรลุเป้าหมายระยะยาวท่ามกลางความไม่แน่นอนของสภาพแวดล้อม (Northouse, 2021: 12-15) ในทางทฤษฎี ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์หมายถึงความสามารถของผู้นำในการมองภาพรวมระยะยาว กำหนดวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน สร้างความเข้มแข็งให้องค์กรหรือชุมชนในการปรับตัว และตัดสินใจโดยคำนึงถึงทั้งผลลัพธ์ระยะสั้นและความยั่งยืนระยะยาว (Hitt et al., 2019: 385) แนวคิดนี้แตกต่างจากภาวะผู้นำแบบดั้งเดิมตรงที่เน้น proactive strategy มากกว่า reactive management โดยผู้นำต้องใช้ creative thinking ร่วมกับ analytical thinking เพื่อระบุโอกาส พลิกวิกฤตเป็นโอกาส และสร้าง competitive advantage ในบริบทชุมชน

ในบริบทการพัฒนาชุมชน ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์มีความสำคัญยิ่งขึ้น เนื่องจากชุมชนไทยเผชิญความท้าทายจาก globalization urbanization และ climate change ผู้นำต้องแปลง social capital ทรัพยากรท้องถิ่น และ cultural assets ให้เป็น actionable plans ที่สอดคล้องกับ SDGs และยุทธศาสตร์ชาติ (สมบัติ กุสุมาวลี, 2569: 14) อาจจะกล่าวได้ 2 ประการ คือ ลักษณะหลักประการแรกคือการมีวิสัยทัศน์เชิงพัฒนา (strategic vision) ซึ่งผู้นำต้องมองเห็นอนาคตของชุมชน เช่น การเปลี่ยนจากเกษตรกรรมดั้งเดิมสู่ bio-circular economy โดยใช้ SWOT analysis เพื่อกำหนดทิศทางที่ realistic และ inspiring (สำนักงานพัฒนาชุมชน, 2567: 8) ประการที่สองคือการตัดสินใจแบบ evidence-based โดยอาศัยข้อมูลเชิงประจักษ์ เช่น census data สถิติ migration หรือ environmental impact assessment เพื่อให้กลยุทธ์สอดคล้องกับ reality ของพื้นที่ แทนการพึ่งพาสัญชาตญาณเพียงอย่างเดียว

การสร้างเครือข่ายและพันธมิตร (network building) เป็นลักษณะเด่นอีกประการหนึ่ง ผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ต้องประสานหลายภาคส่วน เช่น อบต. ภาคประชาสังคม NGO เอกชน และมหาวิทยาลัย เพื่อแบ่งปันทรัพยากร ความรู้ และนวัตกรรม เช่น โครงการ community-based tourism ที่เชื่อม OTOP กับ digital marketing (พุทธินันต์ ภาคเจริญ, 2565: 11-12) อย่างไรก็ดี ในบริบทไทย ลักษณะเหล่านี้ถูกตีความใหม่โดยผสานกับคุณธรรมจริยธรรมแบบพุทธ เช่น การยึดหลักธรรมาภิบาล (good governance) ความเสียสละ และสามัคคี ซึ่งช่วยสร้างความเชื่อมั่น trust และ legitimacy ในชุมชน ตามที่นักวิชาการไทยชี้ว่า ผู้นำไทยต้องเป็น "ethical strategist" ที่รวม local wisdom เข้ากับ modern management (พระครูโกมุทสุวรรณาภรณ์ (บัวลอย กาฬภักดี), 2566: 1-2) ตัวอย่างเช่น ผู้นำชุมชนในภาคเหนือที่ใช้หลักทุติยปาปัญญา (double wisdom) ในการวางแผน พบว่ามีประสิทธิภาพสูงในด้าน strategic thinking ($\bar{x}$= 4.64) และ direction setting ($\bar{x}$= 4.52) จากการวิจัยล่าสุดของธีรพจน์ แนบเนียน (2022) ในงานวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักทุติยปาปณิกสูตรของผู้บริหารมหาวิทยาลัยราชภัฏ กลุ่มภาคเหนือตอนล่าง เป็นต้น

สุดท้าย ลักษณะองค์รวมของภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์คือการพัฒนาองค์กรเรียนรู้ (learning organization) โดยส่งเสริม innovation culture empowerment และ continuous improvement ซึ่งช่วยให้ชุมชน adaptive ต่อ changes เช่น digital transformation ในยุค Thailand 4.0 สรุปได้ว่าภาวะผู้นำนี้ไม่ใช่แค่ทักษะส่วนบุคคล แต่เป็น catalyst สำหรับ sustainable community development ที่สมดุลระหว่าง efficiency equity และ ecology (Hitt et al., 2019; (สมบัติ กุสุมาวลี, 2569: 12) กล่าวได้ว่า การมีวิสัยทัศน์เชิงพัฒนาเป็นองค์ประกอบสำคัญ ผู้นำต้องสามารถมองเห็นภาพอนาคตของชุมชนอย่างชัดเจนและสามารถระบุเส้นทางที่สามารถเดินไปถึงได้จริง ขณะเดียวกัน ผู้นำต้องสามารถใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ในการตัดสินใจ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลเศรษฐกิจฐานราก ข้อมูลสิ่งแวดล้อม ข้อมูลด้านประชากร หรือข้อมูลด้านวัฒนธรรม เพราะการพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องสอดคล้องกับข้อเท็จจริงในพื้นที่ อีกลักษณะสำคัญคือการสร้างเครือข่าย ผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ต้องประสานงานกับหลายภาคส่วน เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาสังคม หน่วยงานรัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา การสร้างความร่วมมือที่เข้มแข็งช่วยให้ชุมชนมีพลังในการรับมือปัญหา และเพิ่มความสามารถในการแบ่งปันทรัพยากร ความรู้ และนวัตกรรมการพัฒนา องค์ประกอบเหล่านี้สะท้อนว่าผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ในบริบทไทยเป็นผู้ที่ต้องผสมผสานความสามารถด้านการคิดวิเคราะห์ การจัดการ และคุณธรรมทางสังคมอย่างกลมกลืน

ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์กับยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน

ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่มุ่งกำหนดทิศทาง แผนการดำเนินงาน และแนวทางการจัดการทรัพยากรของพื้นที่เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของชุมชน (Bryson, 2018: 6) ในบริบทไทย กระบวนการดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยผู้นำที่มีความสามารถเชิงยุทธศาสตร์ เนื่องจากผู้นำเป็นผู้แปลงข้อมูล

บริบท และศักยภาพของพื้นที่ให้เป็นทิศทางการพัฒนาที่ชัดเจนและสอดคล้องกับสภาพจริงของชุมชน การมีภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยยกระดับคุณภาพของยุทธศาสตร์และการดำเนินงานในระดับพื้นที่ให้เกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2564: 4) ผู้นำเชิงยุทธศาสตร์มีบทบาทสำคัญในการสร้าง “วิสัยทัศน์ร่วม” (shared vision) ซึ่งถือเป็นรากฐานของการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม เพราะการมีเป้าหมายร่วมทำให้ประชาชน หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรชุมชนสามารถทำงานไปในทิศทางเดียวกัน เกิดความผูกพันต่อกระบวนการพัฒนา และสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (Senge, 2006: 85) การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมยังช่วยลดความขัดแย้งภายในชุมชน เพราะทุกฝ่ายมีกรอบเป้าหมายที่ชัดเจนในการตัดสินใจและบริหารจัดการทรัพยากร ความสามารถของผู้นำในการสื่อสารวิสัยทัศน์ให้เข้าใจง่ายและกระตุ้นแรงบันดาลใจจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่นำไปสู่ความเป็นเอกภาพของชุมชน นอกจากการกำหนดทิศทางแล้ว ผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ยังทำหน้าที่สำคัญในการออกแบบแผนปฏิบัติการที่เชื่อมโยงศักยภาพของพื้นที่เข้ากับเป้าหมายการพัฒนา เช่น การส่งเสริมเศรษฐกิจฐานชุมชน การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน การเพิ่มมูลค่าสินค้าท้องถิ่น หรือการสร้างระบบท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) ที่เน้นความยั่งยืนทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม งานวิจัยหลายชิ้นชี้ว่าผู้นำชุมชนที่มีทักษะด้านการวางแผน การบริหารจัดการเครือข่าย และการตัดสินใจบนฐานข้อมูล จะสามารถออกแบบยุทธศาสตร์ที่มีความเป็นไปได้และสามารถปฏิบัติได้จริงมากขึ้น (Hitt et al., 2019: 372-375) ความสามารถในการคิดวิเคราะห์เชิงระบบจึงเป็นหัวใจของภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ในบริบทการพัฒนาชุมชน

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งคือความสามารถของผู้นำในการประเมินความเสี่ยงและความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต เช่น ภัยธรรมชาติ ภัยแล้ง น้ำท่วม การลดลงของทรัพยากร หรือการย้ายถิ่นของประชากร ซึ่งล้วนส่งผลต่อโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2565: 6) การวิเคราะห์ความเสี่ยงเชิงรุก (proactive risk assessment) ทำให้ชุมชนสามารถเตรียมรับมือกับสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างยืดหยุ่น ลดความเปราะบาง และสร้างความมั่นคงด้านทรัพยากรในระยะยาว (UNDP, 2021: 7-8) นอกจากนี้ ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ยังมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้าง “ทุนชุมชน” (community capitals) อันเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนธรรมชาติ (Flora & Flora, 2013: 33) ผู้นำที่มีทักษะในการประสานงานและสร้างเครือข่ายสามารถเพิ่มพูนทุนสังคม เช่น ความไว้วางใจ ความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของประชาชน ขณะเดียวกัน การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เป็นแนวทางที่ผู้นำใช้ในการเสริมสร้างทุนวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติให้แข็งแรงขึ้น การบูรณาการทุนชุมชนเหล่านี้เข้ากับยุทธศาสตร์การพัฒนาทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น มีความเข้มแข็งจากภายใน และลดการพึ่งพาทรัพยากรภายนอก

กล่าวโดยรวม ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนมีความเป็นระบบ มีทิศทางชัดเจน และมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ผู้นำที่สามารถผสานการคิดเชิงวิชาการเข้ากับความเข้าใจบริบทชุมชนอย่างลึกซึ้ง จะทำให้การพัฒนาเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและตอบสนองต่อความต้องการของพื้นที่ได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ บทบาทของผู้นำไม่ได้จำกัดอยู่ที่การบริหารจัดการเชิงเทคนิคเท่านั้น แต่ยังรวมถึง

ความสามารถในการสร้างแรงบันดาลใจ การประสานความร่วมมือ และการปลุกพลังของชุมชนเพื่อเดินไปสู่เป้าหมายร่วมอย่างยั่งยืน

โมเดลและกลไกการขับเคลื่อนผู้นำชุมชน

การขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องอาศัยกลไกต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในระดับพื้นที่ ซึ่งผู้นำชุมชนต้องทำงานประสานให้กลไกเหล่านี้ทำงานสอดคล้องกัน ในบริบทการพัฒนาชุมชนไทย กลไกการพัฒนาสามารถมองผ่านกรอบทุนชุมชน 4 ด้าน ได้แก่ ทุนสังคม ทุนมนุษย์ ทุนเศรษฐกิจ และทุนธรรมชาติ แต่ละทุนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและเป็นฐานให้ผู้นำสามารถออกแบบยุทธศาสตร์ที่ยั่งยืนได้

1) ทุนสังคม ประกอบด้วยเครือญาติ วัฒนธรรมการช่วยเหลือกัน และความไว้วางใจในชุมชน เป็นพลังสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถร่วมมือกันในการพัฒนา อย่างไรก็ตาม ทุนสังคมจะมีพลังมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับบทบาทของผู้นำในการสร้างความสามัคคี ลดความขัดแย้ง และสร้างพื้นที่ให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นอย่างมีเสรีภาพ

2) ทุนมนุษย์ หมายถึงความรู้และศักยภาพของคนในชุมชน ผู้นำที่มีความสามารถในการพัฒนาทุนมนุษย์จะสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพประชาชน เช่น การจัดการอบรม การพัฒนาทักษะอาชีพ หรือการสร้างพื้นที่ให้ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงแหล่งความรู้ ทุนมนุษย์ที่เข้มแข็งจะทำให้ชุมชนสามารถจัดการปัญหาได้ด้วยตนเองและลดการพึ่งพาภายนอก

3) ทุนเศรษฐกิจ เป็นฐานสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงด้านรายได้และคุณภาพชีวิต ผู้นำจึงต้องเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานราก เช่น การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ การจัดการกองทุนชุมชน หรือการส่งเสริมผู้ประกอบการชุมชน ผู้นำที่มีความสามารถด้านการบริหารทรัพยากรจะสามารถทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความยั่งยืนและสามารถรับมือกับความผันผวนของเศรษฐกิจได้ดีขึ้น

4) ทุนธรรมชาติ เป็นทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ และดิน การอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้ต้องอาศัยผู้นำที่สามารถบริหารจัดการอย่างสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์กับการอนุรักษ์เพื่อไม่ให้เกิดการทำลายทรัพยากรในระยะยาว ความสามารถของผู้นำในการสร้างมาตรการปกป้องทรัพยากร เช่น การจัดการน้ำชุมชน การฟื้นฟูป่า หรือการทำเกษตรอินทรีย์ จึงเป็นหัวใจของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ดังนั้น กลไกการขับเคลื่อนผู้นำชุมชนจึงเป็นกระบวนการสังเคราะห์ระหว่างทุนชุมชนทั้ง 4 ด้าน และความสามารถของผู้นำในการบริหารการเปลี่ยนแปลง เช่น การรับมือสถานการณ์ใหม่ การใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยพัฒนา และการเสริมสร้างวัฒนธรรมชุมชนให้สอดคล้องกับยุคสมัย

กรอบแนวคิดการพัฒนาชุมชนบนฐานภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์

กรอบแนวคิดที่พัฒนาขึ้นในบทความนี้มองว่า การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนต้องอาศัยการประสานระหว่างภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ กลไกทุนชุมชน และกระบวนการมีส่วนร่วม โดยผู้นำทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการ

ขับเคลื่อน กระบวนการทั้งหมดตั้งอยู่บนสมมติฐานว่า การพัฒนาที่ดีต้องมาจากข้อมูลจริงและการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้น กรอบแนวคิดมีองค์ประกอบ 5 ส่วน คือ ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ การบริหารจัดการทรัพยากร การสร้างเครือข่าย การมีส่วนร่วมของชุมชน และกลไกทุนชุมชน ในกระบวนการนี้ ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ทำหน้าที่กำหนดทิศทางและสร้างความสมดุลของการพัฒนา โดยผู้นำต้องแปลงข้อมูลและวิสัยทัศน์ออกมาเป็นแผนที่สอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่และไลฟ์สไตล์ของประชาชน การบริหารจัดการทรัพยากรต้องมีประสิทธิภาพและโปร่งใส เพื่อสร้างความไว้วางใจและลดความขัดแย้ง การสร้างเครือข่ายทำให้ชุมชนไม่ต้องเผชิญปัญหาโดยลำพัง แต่สามารถใช้พลังจากความร่วมมือของหลายฝ่าย การมีส่วนร่วมทำให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของกระบวนการ และเพิ่มความยั่งยืนในระยะยาว เนื่องจากประชาชนสามารถดูแลโครงการได้ด้วยตนเอง กลไกทุนชุมชน 4 ด้านเป็นฐานรองรับการพัฒนา โดยทุนสังคมช่วยเสริมความร่วมมือ ทุนมนุษย์ช่วยเพิ่มความสามารถของประชาชน ทุนเศรษฐกิจช่วยสร้างความมั่นคง และทุนธรรมชาติช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ เมื่อผู้นำเชื่อมโยงทุนชุมชนเหล่านี้เข้ากับยุทธศาสตร์การพัฒนา ก็จะเกิดผลลัพธ์คือความเข้มแข็งของชุมชน การพึ่งพาตนเอง และความยั่งยืนทั้งด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกรอบแนวคิดนี้ช่วยให้ชุมชนสามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาที่หลากหลาย เช่น การจัดการน้ำ การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก การอนุรักษ์วัฒนธรรม หรือการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับความต้องการเฉพาะพื้นที่

แผนภาพที่1 กรอบแนวคิด (Conceptual Framework)

ตารางที่1 สรุปองค์ประกอบกรอบแนวคิด

องค์ประกอบ	ความหมาย	บทบาทต่อการพัฒนา
ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์	ความสามารถในการกำหนดทิศทางและสร้างความร่วมมือ	ทำให้ชุมชนมีวิสัยทัศน์ร่วม
การจัดการทรัพยากร	จัดการทุนชุมชนอย่างเหมาะสม	เพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร
การสร้างเครือข่าย	ความร่วมมือหลายภาคส่วน	ขยายพลังการพัฒนา

องค์ประกอบ	ความหมาย	บทบาทต่อการพัฒนา
การมีส่วนร่วม	ประชาชนเป็นเจ้าของกระบวนการ	เพิ่มความยั่งยืน
ทุนชุมชน	สังคม มนุษย์ เศรษฐกิจ ธรรมชาติ	เป็นฐานพัฒนาในระยะยาว
ผลลัพธ์	ความยั่งยืน นวัตกรรม คุณภาพชีวิต	พัฒนาชุมชนอย่างสมดุล

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษานี้เสนอองค์ความรู้ใหม่ว่าการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องพิจารณาภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ในฐานะ “ตัวกลางเชิงพลวัต” ที่เชื่อมโยง วิสัยทัศน์–การบริหารยุทธศาสตร์–ทุนทางสังคม–การมีส่วนร่วมของชุมชน เข้าเป็นระบบเดียวกัน ผู้นำมิใช่เพียงผู้กำหนดทิศทาง แต่เป็น “ตัวเร่งสร้างความสามารถร่วม” (collective capability) ที่ทำให้ชุมชนสามารถปรับตัว ตัดสินใจบนฐานข้อมูล สร้างนวัตกรรมท้องถิ่น และรักษาสมดุลเศรษฐกิจ–สังคม–สิ่งแวดล้อมได้อย่างต่อเนื่อง องค์ความรู้นี้จึงขยายจากกรอบเดิมที่มองผู้นำเป็นผู้บริหารจัดการ ไปสู่การมองผู้นำในฐานะ “ผู้ออกแบบระบบ” (system designer) และ “ผู้เอื้อให้เกิดการเปลี่ยนผ่าน” (transition enabler) ซึ่งเป็นแกนสำคัญของความยั่งยืนในระดับชุมชน

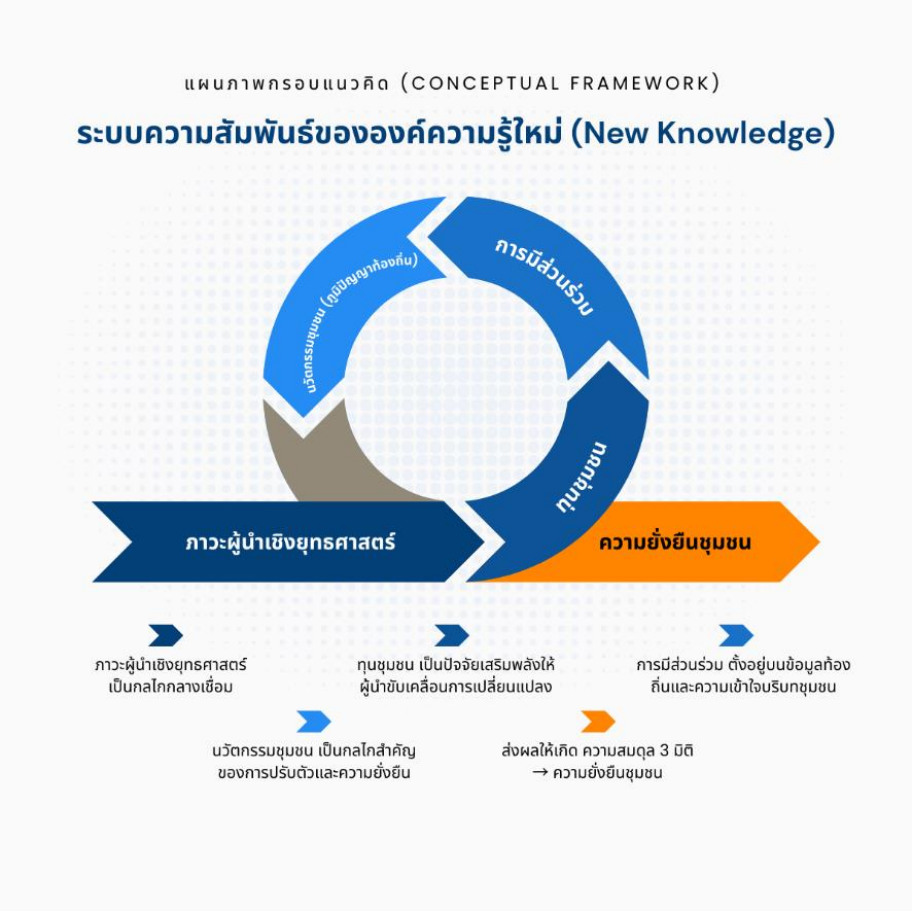

แผนภาพที่ 2 องค์ความรู้ใหม่

คำอธิบาย:

- Strategic Leadership ทำหน้าที่กำกับทิศทางและออกแบบระบบ
- ส่งผลต่อ การสร้างสมรรถนะชุมชน (ข้อมูล, ทักษะ, ความร่วมมือ)
- นำไปสู่ การกำกับแบบมีส่วนร่วม และการใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมกับข้อมูลสมัยใหม่
- ส่งผลให้เกิด ความสมดุล 3 มิติ ⟶ ความยั่งยืนชุมชน

สรุป

ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์เป็นหัวใจสำคัญของยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่มีความหลากหลายทั้งด้านวัฒนธรรม ทรัพยากร และศักยภาพของผู้คนในแต่ละพื้นที่ ผู้นำที่มีความสามารถในการกำหนดทิศทางร่วมอย่างมีวิสัยทัศน์ ใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ในการวิเคราะห์สถานการณ์ และสามารถสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่จริงจังจากทุกภาคส่วน จะเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนก้าวสู่การพัฒนาอย่างมั่นคง ยืดหยุ่น และยั่งยืน บทความนี้ได้เสนอกรอบแนวคิดบูรณาการที่ผสมผสานภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์เข้ากับทุนชุมชน 4 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนสิ่งแวดล้อม เพื่อชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการทรัพยากรเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำในการเชื่อมโยงและเสริมพลังทุนเหล่านี้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบ ภายในชุมชน กรอบแนวคิดดังกล่าวสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายสาธารณะ การวางแผนพัฒนาชุมชน ตลอดจนเป็นฐานทางทฤษฎีสำหรับการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการในอนาคต ทั้งในมิติของการเสริมสร้างศักยภาพผู้นำ การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วม และการสร้างนวัตกรรมชุมชนที่ตอบโจทย์ความยั่งยืนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรบูรณาการแนวคิดภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์เข้าไปในนโยบายการพัฒนาชุมชนในระดับท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม

2. สนับสนุนกลไก “ผู้นำแบบมีส่วนร่วม” (participatory leadership) ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้การตัดสินใจสะท้อนความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

3. ส่งเสริมระบบข้อมูลชุมชน (community data system) เพื่อให้ผู้นำสามารถใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ในการวางแผนพัฒนา

ข้อเสนอแนะเชิงการปฏิบัติในชุมชน

1. ควรพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนในด้านการคิดเชิงระบบ (systems thinking) และการวิเคราะห์เชิงยุทธศาสตร์

2. ส่งเสริมเวทีการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อเพิ่มทุนสังคมและทุนมนุษย์ควบคู่กัน

3. ใช้ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในการสร้างนวัตกรรมชุมชน เช่น ผลิตภัณฑ์ชุมชนหรือกิจกรรมเศรษฐกิจสร้างสรรค์

4. ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และใช้ทุนสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล เพื่อความยั่งยืนระยะยาว

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการและการวิจัย

1. ควรขยายการศึกษาไปสู่ “ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์แบบเปรียบเทียบระหว่างชุมชน” เพื่อค้นหารูปแบบที่เหมาะสมในบริบทที่แตกต่าง

2. สนับสนุนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อทดสอบกรอบแนวคิดในสถานการณ์จริง

3. พัฒนาเครื่องมือวัด “ความเข้มแข็งของทุนชุมชนทั้ง 4 ด้าน” เพื่อใช้ในการติดตามและประเมินผลอย่างเป็นระบบ

เอกสารอ้างอิง

กรมการพัฒนาชุมชน. (2564). *แนวทางการพัฒนาชุมชนและการเสริมสร้างศักยภาพผู้นำชุมชน.* กระทรวงมหาดไทย.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2565). *รายงานสถานการณ์การพัฒนาองค์กรชุมชนและทุนชุมชนในประเทศไทย.* พอช.

สมบัติ กุสุมาวลี (2569). ตัวแบบภาวะผู้นำชุมชนท้องถิ่นยุคประเทศไทย 4.0 Local community leadership model in the era of Thailand 4.0. HR Development Journal. Vol. 17 No. 1 (2025): January - June 2025.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). (2565). *รายงานสถานการณ์ชุมชนไทยและแนวโน้มการพัฒนา.* สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.

พระครูโกมุทสุวรรณาภรณ์ (บัวลอย กาฬภักดี) (2566). ภาวะผู้นำในทัศนะพุทธศาสนาเถรวาท. *Journal of Philosophical* Vision 28 (2): July-December 2023.

พุทธินันต์ ภาคเจริญ. (2565). *แนวทางการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านไปสู่ความยั่งยืนในบริบทของสังคม เมือง กรณีศึกษา หมู่บ้านดงยาง หมู่ที่ 12 ตำบลสวนกล้วย อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี,* วิทยานิพนธ์หลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน แผน ก แบบ ก 2, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

Bryson, J. M. (2018). *Strategic planning for public and nonprofit organizations (5th ed.).* Jossey-Bass.

Central Pattana. (2025). *Sustainable Community Development.* Accessed January 17, 2026, at https://sustainability.centralpattana.co.th/th/social/sustainable-communit evelopment.

Flora, C. B., & Flora, J. L. (2013). *Rural communities: Legacy and change (5th ed.).* Westview Press.

Hitt, M. A., Ireland, R. D., & Hoskisson, R. E. (2019). *Strategic management: Competitiveness and globalization (13th ed.).* Cengage Learning.

Northouse, P. G. (2021*). Leadership: Theory and practice (9th ed.).* SAGE Publications.

Senge, P. M. (2006). *The fifth discipline: The art and practice of the learning organization (Rev. ed*.). Currency.

UNDP. (2021*). Human development report 2021/2022: Uncertain times, unsettled lives.* United Nations Development Programme.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Book Review

Buddhist art And Communication

พุทธศิลป์กับการสื่อสาร

Phrakhruvinayadhara Gomin Sukovidho[1*], & Patchavat Suksen[2]

พระครูวินัยธร โกมินทร์ สุโกวิโท[1*], ภัฏชวัชร์ สุขเสน[2]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phrakhruvinayadhara Gomin Sukovidho*

พระครูวินัยธร โกมินทร์ สุโกวิโท

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

Email: gomin1838@gmail.com

2. Patchavat Suksen

ภัฏชวัชร์ สุขเสน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

Email: patchavat.suk@mcu.ac.th

คำสำคัญ:
พุทธศิลป์, การสื่อสารเชิงพุทธ, สุนทรียศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา

Keywords:
Buddhist Art, Buddhist Communication, Buddhist Aesthetics

Article history:
Received: 18/02/2026
Revised: 01/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 15/05/2026

How to Cite:
Sukovidho, P. & Suksen, P. (2026). Buddhist art And Communication. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 390-400.

ABSTRACT

This book review article on Buddhist Art and Communication aims to study the role of Buddhist art as a medium for transmitting Buddhist teachings, spiritual values, and the cultural identity of Buddhist societies. The study employs descriptive analysis and content criticism based on the book written by Ruji Tantiatsawayothi. The findings reveal that the author systematically explains the relationship between "Buddhist art" and "communication," emphasizing that Buddhist art possesses not only aesthetic value but also functions as a symbolic communication process that conveys Buddhist doctrines, faith, beliefs, and the ways of life of people in different historical periods. This communication is expressed through architecture, sculpture, painting, and Buddhist literature.

Furthermore, the book reflects the significance of Buddhist art in fostering awareness of cultural heritage conservation and in applying Buddhist principles to contemporary life. The knowledge gained from this study is the understanding of Buddhist art as a form of "Buddhist cultural communication" that connects faith, wisdom, and social communication. This perspective contributes to sustainable approaches to preserving Buddhist art through appropriate communication processes within modern social contexts.

บทคัดย่อ

บทความวิจารณ์หนังสือเรื่อง พุทธศิลป์กับการสื่อสาร มุ่งศึกษาบทบาทของพุทธศิลป์ในฐานะสื่อกลางแห่งการถ่ายทอดหลักพุทธธรรม คุณค่าทางจิตใจ และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมพุทธ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนาและวิจารณ์เนื้อหาจากหนังสือของ รุจี ตันติอัศวโยธี ผลการศึกษาพบว่า ผู้เขียนสามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง “พุทธศิลป์” กับ “การสื่อสาร” ได้อย่างเป็นระบบ โดยชี้ให้เห็นว่าพุทธศิลป์มิได้มีคุณค่าเพียงในเชิงสุนทรียภาพ หากยังเป็นกระบวนการสื่อสารทางสัญลักษณ์ที่ช่วยถ่ายทอดหลักธรรม ความศรัทธา ความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละยุคสมัย ผ่านงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ หนังสือยังสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของพุทธศิลป์ในมิติของการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตร่วมสมัย องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา คือ การมองพุทธศิลป์ในฐานะ “สื่อวัฒนธรรมเชิงพุทธ” ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงศรัทธา ปัญญา และการสื่อสารทางสังคมเข้าด้วยกัน อันนำไปสู่แนวทางการอนุรักษ์พุทธศิลป์อย่างยั่งยืนผ่านกระบวนการสื่อสารที่เหมาะสมในบริบทสังคมปัจจุบัน

บทนำ

พุทธศิลป์นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะ ศาสนา และวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน โดยมิได้มีคุณค่าเพียงในเชิงสุนทรียศาสตร์เท่านั้น หากยังทำหน้าที่เป็น “สื่อ” ที่ถ่ายทอดหลักธรรม ความเชื่อ ศรัทธา และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนผ่านรูปแบบของสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา พุทธศิลป์จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เชื่อมโยงมนุษย์เข้ากับมิติทางจิตวิญญาณ และเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทของสังคมไทย (รุจี ตันติอัศวโยธี, 2562) แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารผ่านพุทธศิลป์สะท้อนให้เห็นว่า งานศิลปะมิได้เป็นเพียงวัตถุแห่งความงาม หากแต่เป็นกระบวนการถ่ายทอดความหมายที่เกิดจากประสบการณ์ ความศรัทธา และภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์ไปยังผู้รับสาร กิติมา สุรสนธิ (2542) อธิบายว่าการสื่อสารเป็นกระบวนการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ซึ่งอาศัยทั้งสัญลักษณ์ ภาษา และบริบททางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความหมาย ดังนั้น พุทธศิลป์จึงสามารถทำหน้าที่เป็น “สื่อเชิงสัญลักษณ์” ที่ช่วยให้ผู้คนเข้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้งผ่านประสบการณ์ด้านสุนทรียภาพและอารมณ์ความรู้สึก ในบริบทของสังคมร่วมสมัย พุทธศิลป์ยังคงได้รับการตีความและพัฒนาอย่างต่อเนื่องผ่านสื่อและเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้สื่อดิจิทัลเพื่อสร้างรูปแบบการรับรู้ใหม่ให้กับผู้ชม กฤษณา หงษ์อุเทน (2562) ชี้ให้เห็นว่า พุทธศิลป์ร่วมสมัยมีบทบาทในการเชื่อมโยงแนวคิดดั้งเดิมเข้ากับบริบททางสังคมยุคใหม่ ทำให้การสื่อสารทางศาสนามีความเข้าถึงง่ายและสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนรุ่นใหม่ได้มากขึ้น ขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของศิลปะที่มิได้หยุดนิ่ง แต่ปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรม นอกจากนี้ วิรุณ ตั้งเจริญ (2561) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์

ระหว่างศิลปะกับความงามว่า ศิลปะเป็นกระบวนการสร้างคุณค่าทางจิตใจและสุนทรียภาพที่ส่งผลต่อการรับรู้และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ งานพุทธศิลป์จึงมิได้มีคุณค่าเฉพาะในฐานะวัตถุทางศิลปะ แต่ยังเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้และการปลูกฝังจริยธรรมทางสังคม ผ่านการตีความสัญลักษณ์และเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา อันนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมและเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละชุมชน อย่างไรก็ตาม ในสภาวการณ์ปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและกระแสบริโภคนิยมอาจส่งผลให้ผู้คนมองพุทธศิลป์ในฐานะวัตถุแห่งมูลค่าทางเศรษฐกิจมากกว่าคุณค่าทางจิตวิญญาณ จนนำไปสู่การขาดความเข้าใจในสาระสำคัญของพุทธศิลป์ และอาจก่อให้เกิดการดูหมิ่นทำลาย หรือแสวงหาผลประโยชน์จากงานศิลป์ทางพระพุทธศาสนาโดยขาดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าที่แท้จริง ดังนั้น การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธศิลป์จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ควรได้รับการศึกษาอย่างจริงจัง เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต หนังสือเรื่อง พุทธศิลป์กับการสื่อสาร ของ รุจี ตันติอัศวโยธี (2562) จึงเป็นผลงานทางวิชาการที่มีคุณค่าในการอธิบายบทบาทของพุทธศิลป์ในฐานะสื่อแห่งการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา โดยผู้เขียนได้นำองค์ความรู้ด้านภาษาไทย ศิลปะ และพุทธธรรมมาบูรณาการเข้าด้วยกัน เพื่ออธิบายกระบวนการเกิดพุทธศิลป์ ความแตกต่างทางรูปแบบ และความหมายที่พุทธศิลป์ต้องการสื่อสารไปยังผู้ชม หนังสือเล่มนี้จึงมิได้มุ่งอธิบายเพียงคุณค่าทางศิลปะเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นถึงคุณค่าทางจิตวิญญาณ สังคม และวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในงานพุทธศิลป์อย่างลุ่มลึก

ผู้วิจารณ์เลือกศึกษาหนังสือเล่มนี้เนื่องจากตระหนักถึงคุณค่าและบทบาทของพุทธศิลป์ที่มีต่อการรับรู้ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาของชุมชนไทย งานพุทธศิลป์เป็นเสมือนหลักฐานทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความศรัทธาและความคิดสร้างสรรค์ของผู้คนในอดีต อีกทั้งยังเป็นสื่อที่ก่อให้เกิดความสงบทางจิตใจและแรงบันดาลใจในการดำเนินชีวิต การศึกษาหนังสือเล่มนี้จึงช่วยเปิดมุมมองใหม่เกี่ยวกับบทบาทของพุทธศิลป์ในฐานะ “ภาษาทางวัฒนธรรม” ที่สามารถสื่อสารกับผู้คนได้อย่างลึกซึ้งและทรงพลัง

เนื้อหา

ภาพโดยรวมของหนังสือเล่มนี้ เป็นหนังสือเกี่ยวข้องกับการสื่อสารในพุทธศิลป์ แบ่งออกเป็น 5 บท เพื่อให้เกิดความเข้าใจในหลักพุทธธรรมของพระพุทธศาสนาผ่านคุณค่าทางศิลปะที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นอันเกิดจากความศรัทธาที่สะท้อนผ่านอารมณ์ความคิดและความสุขของผู้คนแต่ละประเทศผ่านการสื่อสารออกมาเป็นงานพุทธศิลป์ที่โดดเด่นทั้งเรื่องการก่อสร้างงานฝีมือของผู้คนในสังคมและชุมชน พุทธศิลป์ คือศิลปะที่เกี่ยวกับงานทางพระพุทธศาสนาที่หล่อหลอมจิตใจของคนโดยเกิดเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างงานศิลป์ออกมาผ่านความรู้สึกที่สามารถสัมผัสและรับรู้ได้ งานพุทธศิลป์จึงเกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรมที่สามารถทำให้ชีวิตเกิดคุณค่าที่จะสร้างสรรค์วัตถุได้อย่างประณีตซึ่งมีส่วนสำคัญที่เกิดจากความศรัทธาและสุขภายในใจของผู้สร้างเอง การสื่อสารคือสิ่งที่ผู้ศรัทธาในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้ถ่ายทอดข้อมูลผ่านสัญลักษณ์คืองานศิลปะทางสถาปัตยกรรม จิตรกรรม วรรณกรรม หรือภาษา ทำให้คนสื่อสารและคนรับสารมีความเข้าใจที่ตรงกันในสิ่งนั้น

บทที่ 1 ศิลปะกับพุทธศิลป์

ผู้เขียนได้อธิบายความหมายของศิลปะกับพุทธศิลป์ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาโดยใช้งานศิลปะที่มนุษย์รังสรรค์ขึ้นจากความรู้สึกนึกคิดและจิตนาการของผู้สร้างงานศิลปะถ่ายทอดออกมาเป็นรูปลักษณ์และเอกลักษณ์สไตล์ของสังคมชุมชนที่ผู้รังสรรค์อยากจะสื่อสารออกมาเพื่อเชื่อมโยงกับหลักพุทธธรรม ดังนั้นตัวของผู้สร้างงานจึงมีส่วนสำคัญในการสร้างงานศิลปะทั้งในเรื่องของสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม โดยชี้ให้เห็นว่าหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสามารถทำให้เกิดงานศิลปะที่งดงาม ที่เรียกว่าพุทธศิลป์โดยจะมีความเกี่ยวข้องกับงานที่เป็นศิลปะเพื่อการสื่อสารถึงพระพุทธศาสนาในรูปแบบ อาคาร งานปั้น งานเขียนหรือแม้แต่การใช้ภาษาคือวรรณกรรมเพื่อให้สื่อถึง งานศิลปะที่ศิลปินผู้สร้าง ได้นำเหตุการณ์ เรื่องราว หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เป็น คำสอนที่วางไว้อันเป็นหลักการของพระเถระ คำว่าเถระ ในที่นี้หมายถึงพระเถระ 500 องค์ ผู้ประชุมทำสังคายนาครั้งที่ 1 เพราะในยุคที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้รวบรวมหลักธรรมและได้จารึกที่สิ่งที่พระมหาเถระได้ถ่ายทอดหลักธรรมนั้นไว้เรียกว่าพระไตรปิฎก โดยนำมาเผยแผ่ให้ผู้คนเกิดศรัทธาเสื่อมใสในหลักธรรมคำสอนนำไปสู่การสร้างงานศิลปะที่สื่อเป็นงานแบบพุทธศิลป์และมีความเกี่ยวข้องกับหลักคำสอนสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา คือเรื่องราวพุทธประวัติที่จะนำมาเป็นแรงบันดาลใจ ในการสร้างผลงานโดยผสมผสานรูปแบบการสื่อสัญลักษณ์ ความหมาย ความเชื่อเข้ากับงานเชิงศิลป์ เพื่อสื่องานนั้นผ่านพุทธศิลป์อันเป็นศิลปะเพื่อให้ผู้มาเห็นเกิดศรัทธาเข้าใจ และเข้าถึงหลักพุทธธรรมนำไปสู่การพิจารณาทำให้เกิดปัญญาที่สามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขทั้งกับตนและครอบครัว

บทที่ 2 อินเดียต้นกำเนินแห่งงานพุทธศิลป์

ผู้เขียนได้อธิบายถึงสถานที่ที่เป็นต้นกำเนิดของพระพุทธศาสนาและพุทธศิลป์ โดยได้พูดถึงประวัติศาสตร์ของอินเดียที่มีอารยธรรมที่มีต้นกำเนิดอยู่ลุ่มแม่น้ำสินธุประเทศอินเดีย (ชมพูทวีป) (พระ มหา ประภาส ปริ ชาโน (แก้ว เกตุ พง ษ์), 2017) คนยุคนี้ได้สร้างประติมากรรมเป็นหลักฐานยืนยันว่า เคยมีกลุ่มคนเข้าที่มาตั้งถิ่นฐานกระทั่งกลายเป็นอารยธรรมแรกๆ ถัดจากนั้นยุคสมัยก็ค่อยๆ เป็นเครื่องมือทางสังคมที่คอยหล่อหลอมผู้คนให้มีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพภาพแวดล้อม กระทั่งทำทำให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาจนเข้าสู่ยุคสมัยพุทธกาลซึ่งเป็นยุคที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ และได้นำหลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสรู้มาสั่งสอนมีผู้คนนับถือเป็นจำนวนมากจึงเกิดเป็นศาสนาพุทธ ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างงานพุทธศิลป์ขึ้นก็อาศัยคนที่ศรัทธาเลื่อมใสในหลักธรรมคำสอนจึงมีการสร้างวัดขึ้น คือ กลุ่มอาคารก่อสร้างที่เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นช่วงเริ่มแรกของการสร้างงานพุทธศิลป์ประเภทสถาปัตยกรรมที่ใช้ในพระพุทธศาสนา และหลังพุทธกาลงานพุทธศิลป์ ก็เกิดขึ้นในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะในยุคสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งราชวงศ์เมารยะ (Maurya Dynasty) งานพุทธศิลป์ถูกสร้างขึ้นมาเป็นจำนวนมากทั่วทั้งอินเดียทั้งนี้ เพื่อที่แสดงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นแบบสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตร กรรม พุทธศิลป์เหล่านี้ที่เกิดในอินเดียมีลักษณ์เฉพาะตามความศรัทธาของสมัยยุคราชวงศ์ต่างๆ ทั้งหมด 15 ยุคสมัย แต่ก็มีงานพุทธศิลป์ที่เปลี่ยนแปลงความคิดแบบเดิมที่มีความ

แตกต่างกันไปจากยุคสมัยอื่นก็คือสมัยของราชวงศ์ศาตวาหนะ (Satavahana Dynasty) ที่มีการสร้างพุทธศิลป์แบบอมราวดีที่อ่อนช้อยและได้รับอิทธิพลจากคันธาระ ทำให้ยุคสมัยราชวงศ์หลังๆ เริ่มนิยมสร้างพระพุทธรูปตามเกิดเป็นงานพุทธศิลป์แบบอมราวดี แบบคันธาระ แบบมถุรา แบบคุปตะ และแบบปาละเป็นต้น การพัฒนารูปแบบการสร้างพระพุทธรูปขึ้นนี้มีแบบหลายปาง เพื่อเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าผ่านงานศิลป์ของสกุลช่างต่างๆ ตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป (พระ มหา ประภาส ปริ ชา โน (แก้ว เกตุ พง ษ์), & พระ มหา บุญ ไทย ปุ ญ ญ มโน (ด้วง วงศ์), 2019)

บทที่ 3 อิทธิพลของศิลปกรรมอินเดียกับงานพุทธศิลป์ในประเทศต่างๆ

ผู้เขียนได้อธิบายถึงงานพุทธศิลป์ที่ค่อย ๆ เสื่อมสลายและหายไปจากอินเดีย เนื่องจากอิทธิพลของศาสนาฮินดูและการรุกเข้ามาของศาสนาอื่นทำให้พระพุทธศาสนา และพุทธศิลป์ถูกทำลายไปเกือบทั้งหมด แต่ยังดีที่พระพุทธศาสนาได้ถูกเผยแผ่ออกมาจากประเทศอินเดียในยุคของพระเจ้าอโศกมหาราช จึงทำให้พุทธศิลป์ที่อยู่ในต่างประเทศได้รับอิทธิพลจากภูมิประเทศต่างๆ ที่พระพุทธศาสนาได้เข้าไปเผยแผ่ผ่านพระธรรมทูต จนทำให้เกิดพุทธศิลป์ในศิลปะของเมืองนั้นๆ ที่พระพุทธศาสนาถูกเผยแผ่ไปถึง และมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นตามวัฒนธรรมของแต่ละประเทศต่างๆ โดยได้มีการพัฒนาให้มีความแตกต่างลักษณะพุทธศิลป์ที่เฉพาะของตนเอง เช่น พุทธศิลป์ในประเทศศรีลังกา ที่งานพุทธศิลป์นั้นมาพร้อมกับการเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจากอินเดียจึงมีลักษณ์คล้ายกับประเทศอินเดียเอง ในประเทศจีนนั้น พระพุทธศาสนาได้รุ่งเรืองตามที่ราชวงศ์อุปถัมภ์ โดยเฉพาะงานด้านสถาปัตยกรรมที่เป็นลักษณ์เฉพาะโดยปรับเข้ากับลัทธิความเชื่อเดิมของคนในพื้นที่นั้นโดยจะให้ความสำคัญกับเรื่องวรรณกรรมและคัมภีร์เช่นพระไตรปิฎก พุทธศิลป์ในอินโดนีเซีย พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมากผู้คนจะนิยมสร้างเป็นเจดีย์และพระพุทธรูปแบบมหายานตั้งอยู่บนเกาะชวาก่อนที่ภายหลังจะเสื่อมสลายไปจากภัยจากศาสนาอื่นแต่ก็ยังให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีต เช่น มหาสถูปโบโรบูดูร์ ที่ตั้งอยู่ในเมืองมาเกอลัง พุทธศิลป์ในพม่า มีเรื่องราวความเชื่อเชื่อมโยงมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจึงทำให้มีตำนานการสร้างสิ่งต่างๆ (พระ มหา จี ร วั ฒ น์ ก นฺ ต ว ณฺ โณ, & พระ มหา ชาติ ชาย ป ณฺ ญา ว ชิ โร, 2021) ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทำให้เกิดเป็นพุทธศิลป์ที่หลากหลายเนื่องจากความเจริญรุ่งเรืองจึงเอกลักษณ์ที่โดนเด่นเฉพาะของตนส่วนมากจะนิยมสร้างเป็นเจดีย์ที่ใหญ่โต ส่วนพุทธศิลป์ในไทย จะแบ่งออกตามลักษณะตามภูมิภาคตามยุคสมัยที่มีพัฒนาการตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีความชัดเจนทั้งด้านสถาปัตยกรรม ด้านจิตรกรรม ด้านวรรณกรรม และด้านประติมากรรม มีการสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องทำให้งานพุทธศิลป์ในประเทศไทยนี้มีความละเอียดอ่อนช้อยและประณีตกว่าที่อื่น เพราะเกิดจากหลักพุทธธรรมที่ช่วยให้คนใจเย็นมีเมตตา พร้อมกับความสุขทั้งภายในและภายนอกสามารถที่จะสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ได้อย่างงดงามให้เป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมประจำชาติได้ดี

บทที่ 4 คุณค่าของพุทธศิลป์และการอนุรักษ์

ผู้เขียนได้อธิบายถึงคุณค่าของพุทธศิลป์ว่า ความงามของที่เกิดขึ้นมาจากจิตใจที่เบิกบานก่อให้เกิดความสุขและช่วยยกระดับจิตใจให้ดีขึ้น สามารถที่จะสร้างงานพุทธศิลป์ที่เกี่ยวกับทัศนศิลป์ให้เกิดความเจริญตาแก่ผู้ที่พบเห็นได้สัมผัสโดยสิ่งนี้มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อผู้ที่พบเห็นเพราะช่วยให้กายเกิดความอ่อนโยนพร้อมที่จะฝึกพัฒนาตนให้ดีขึ้น และยังส่งผลให้เกิดคุณค่าทางใจ ที่เรียกว่าเจริญใจคือเกิดความรู้สึกปีติมีความสุขทำให้ใจเข้าสู่โหมดที่สบายทำให้เกิดปัญญาที่ระลึกนึกถึงหลักธรรมคำสอนและพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกอย่างแท้จริง ใจเมื่อมีศรัทธาแล้วย่อมมีคุณค่าทำให้คนย่อมตั้งมั่นในสิ่งที่เป็นกุศลเหมือนประโยคว่า“ศรัทธาในพระรัตนตรัยนั้นเป็นความมั่นใจในความดีและกฎเกณฑ์แห่งเหตุผล” (ถนัด ยันต์ ทอง, 2024) การหาคุณค่าความงามทั้งทางกายและทางใจของตน พุทธศิลป์เป็นสิ่งที่ช่วยทำให้พบและเข้าใจสามารถมองเห็นคุณค่าของศิลปะที่เกิดจากพระพุทธศาสนา คนที่เข้าใจตามหลักธรรมจึงมีความตระหนักรู้ และจิตสำนึกที่จะช่วยอนุรักษ์พุทธศิลป์เหล่านี้เพราะมีคุณค่าทางเรื่องราวเกี่ยวกับหลักธรรม ประวัติศาสตร์ ประเพณี การปกครอง ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม วรรณคดี ความเชื่อ ร่วมถึงอัตลักษณ์ของสังคมชุมชนนั้นพุทธศิลป์จึงควรได้รับการดูแลรักษาอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดี ถ้าหากขาดการอนุรักษ์พุทธศิลป์ที่มีคุณค่าก็ย่อมเสื่อมสลายไปไม่ว่าเพราะเกิดจากภัยทางธรรมชาติ ฝีมือของมนุษย์หรือปัจจัยอื่นๆ ที่ทำให้เกิดความเสียหายการอนุรักษ์พุทธศิลป์เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องสงวนดูแลรักษาทำการบูรณะปฏิสังขรณ์จากหน่วยงานภาครัฐ ผู้ปกครอง หรือประชาชน ให้มีสภาพที่สมบูรณ์ถาวรมั่นคง

บทที่ 5 การสื่อสารเพื่ออนุรักษ์พุทธศิลป์

ผู้เขียนได้อธิบายถึง สาเหตุของการที่การไม่เห็นค่าของพุทธศิลป์ว่า อาจจะเป็นเพราะขาดบุคลากรในการให้ความรู้ หรืออาจเป็นข้อบกพร่องของกระบวนการสื่อสาร ที่ขาดวิธีการสื่อสารให้เกิดความรู้ความเข้าใจความตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญของงานพุทธศิลป์ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผู้สื่อสารว่าจำเป็นต้องมีความรู้หลายด้าน เพื่อถอดความหมายจากพุทธศิลป์และถ่ายทอดให้ผู้อื่นเข้าใจ เช่น ประวัติศาสตร์ ศิลปะ ภูมิศาสตร์ พุทธลักษณะ พุทธประวัติ หลักพุทธธรรม ประติมานวิทยา เป็นต้น การตอบสนองของผู้รับงานพุทธศิลป์ ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้มีทัศนคติในการสื่อสารทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษาที่ดี ลักษณะของการสื่อสารพุทธศิลป์ เพื่อทำให้คนที่เห็นเกิดความรู้ ความเข้าใจ ในงานที่ได้สร้างขึ้นมาสามารถที่จะสื่อสารผ่านการเห็นและถอดรหัสโดยอาศัยองค์ความรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ เรื่องศิลปะ เรื่องพุทธประวัติ และหลักพุทธธรรมเพื่อช่วยในการรับสารสิ่งที่เกิดขึ้นบนพุทธศิลป์ได้ เมื่อเข้าใจในงานพุทธศิลป์ควรจะหาวิธีการที่จะอนุรักษ์รักษางานพุทธศิลป์ให้คงอยู่สืบไป จากเนื้อหาสาระของหนังสือเล่มนี้ได้อธิบายถึง ประวัติศาสตร์ต้นกำหนดของศิลปะและพุทธศิลป์ที่มีอิทธิพลต่อศิลปกรรมอินเดียกับงานพุทธศิลป์ในประเทศต่างๆ ที่มีคุณค่าทางกายและทางใจควรที่จะอนุรักษ์บูรณะปฏิสังขรณ์ให้มั่นคงเพื่อไว้ให้ชนรุ่นหลังได้เห็นถึงการ คุณค่าเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่สื่อสารผ่านหลักธรรม ประวัติศาสตร์ ประเพณี อัตลักษณ์ของสังคมชุมชนเกิดเป็นพุทธศิลป์ที่เฉพาะตัว

การสื่อสารผ่านความรู้ ความคิด ความเข้าใจ แสดงให้เห็นว่าพุทธศิลป์มีคุณค่าที่สมควรอนุรักษ์ไว้ เพื่อให้ชนรุ่นหลักได้ศึกษา (Buddha, S., & Tho-un, W,2024)

บทวิจารณ์

หลังจากพิจารณาเนื้อหาของหนังสือ พุทธศิลป์กับการสื่อสาร ผู้วิจารณ์เห็นว่าหนังสือเล่มนี้ให้ความรู้และช่วยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธศิลป์ได้อย่างลึกซึ้ง โดยผู้เขียนได้นำเสนอเนื้อหาเป็นลำดับ ทำให้ผู้อ่านสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศิลป์กับกระบวนการสื่อสารทางพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน ในบทต้นของหนังสือ ผู้เขียนได้อธิบายความหมายและคุณค่าของพุทธศิลป์ว่า มิได้มีคุณค่าเพียงด้านความงดงามทางศิลปกรรมเท่านั้น แต่ยังเป็น “สื่อ” ที่ช่วยถ่ายทอดหลักธรรมและสร้างแรงศรัทธาแก่ผู้คนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจารณ์เห็นว่าเนื้อหาส่วนนี้ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจบทบาทของพุทธศิลป์ในฐานะเครื่องมือทางจิตวิญญาณ ที่สามารถเข้าถึงความรู้สึกของผู้คนได้มากกว่าการอธิบายด้วยถ้อยคำเพียงอย่างเดียว ในบทที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศิลป์กับการสื่อสาร ผู้เขียนได้เชื่อมโยงแนวคิดด้านศิลปะกับกระบวนการสื่อสาร ทั้งในรูปแบบวัจนภาษาและอวัจนภาษา โดยชี้ให้เห็นว่าพุทธศิลป์สามารถสื่อสารคุณค่าทางจิตใจ ความคิด และแรงบันดาลใจแก่ผู้พบเห็นได้ ผู้วิจารณ์เห็นว่าเนื้อหาส่วนนี้มีความสำคัญ เพราะช่วยให้ผู้อ่านตระหนักว่าศิลปะมิใช่เพียงสิ่งที่มองเห็นแต่ยังเป็นสื่อที่นำไปสู่การเข้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ ในบทที่กล่าวถึงพุทธศิลป์ร่วมสมัย ผู้เขียนได้อธิบายถึงการปรับตัวของพุทธศิลป์ในยุคปัจจุบัน ทั้งด้านรูปแบบ เทคนิค และการใช้สื่อสมัยใหม่ในการนำเสนอ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมโลกาภิวัตน์ ผู้วิจารณ์เห็นว่าเนื้อหาส่วนนี้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของการสื่อสารในการอนุรักษ์และเผยแพร่พุทธศิลป์ให้คงอยู่ต่อไปในสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะในยุคที่ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว (กฤษณา หงษ์อุเทน, 2562)

จุดเด่นของหนังสือ

ในส่วนที่กล่าวถึงคุณค่าและบทบาทของพุทธศิลป์ ผู้เขียนสามารถอธิบายได้อย่างเป็นระบบว่า พุทธศิลป์มิใช่เพียงงานศิลปกรรมที่มีความสวยงาม แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดหลักพุทธธรรมผ่านการสื่อสารเชิงศิลปะ ผู้อ่านสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ อีกทั้ง ในบทที่กล่าวถึงพัฒนาการของพุทธศิลป์ ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวิธีการนำเสนอพุทธศิลป์ตามบริบทของแต่ละยุคสมัย ซึ่งสะท้อนถึงการปรับตัวของพระพุทธศาสนาในการสื่อสารกับผู้คนในแต่ละช่วงเวลาได้อย่างชัดเจน (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2561) ผู้วิจารณ์เห็นว่าเนื้อหาส่วนนี้ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะ ศาสนา และสังคมได้ดียิ่งขึ้น โดยสรุป หนังสือ พุทธศิลป์กับการสื่อสาร เป็นหนังสือที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับผู้สนใจด้านพุทธศิลป์ ศิลปวัฒนธรรม และการสื่อสารทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากผู้เขียนสามารถนำเสนอเนื้อหาได้อย่างเป็นระบบ ชัดเจน และเชื่อมโยงแนวคิดด้านพุทธศิลป์กับการสื่อสารได้อย่างเหมาะสม ทำ

ให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจทั้งในเชิงศิลปะและคุณค่าทางจิตใจ อันนำไปสู่การตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์พุทธศิลป์ให้ดำรงอยู่สืบไป

ด้านรูปแบบการเขียน การเขียนมีรูปแบบการใช้ภาษาที่เข้าใจได้ง่าย โดยมีการเรียงลำดับเนื้อหาไว้อย่างเป็นขั้นตอนและเป็นระบบ ซึ่งง่ายต่ออ่านแล้วนำไปเชื่อมโยงกับเนื้อหาในบทถัดไปได้อย่างดี ในเนื้อหานั้นยังมีรูปภาพประกอบเพื่อใช้ในการจดจำและเรียงลำดับเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงทำให้ผู้อ่านเข้าบริบทของงานพุทธศิลป์ที่เป็นศิลปะของพุทธศาสนา อีกทั้งการอธิบายเรื่องการสื่อสารเพื่อการเข้าถึงหลักพุทธธรรมเป็นรูปแบบที่กระชับโดยเน้นหลักการเขียนเนื้อที่ต้องการจะสื่อเป็นข้อๆ แสดงให้เห็นถึงว่าผู้เขียนเป็นนักวิชาการที่มีความรู้เกี่ยวการใช้ภาษาเพื่อสื่อสารเป็นอย่างดี อ่านแล้วรู้สึกเหมือนว่าพุทธศิลป์กำลังสื่อสารอยู่กับผู้อ่านเองโดยที่ผู้เขียนสามารถที่จะแทรกเนื้อของลำดับประวัติศาสตร์ลำดับและเหตุการณ์ของพุทธประวัติ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับงานพุทธศิลป์ในต่างแดนได้อย่างเข้าใจได้ง่ายกระชับ ช่วยทำให้ผู้อ่านเกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าความสำคัญของพุทธศิลป์ในแบบของแต่ละประเทศที่สื่อสารออกมาผ่านงานศิลปะนั้น อีกทั้งผู้เขียนเป็นนักวิชาการ อาจารย์สอน ทำให้การอธิบายกระบวนการสื่อสารให้เกิดความเข้าใจได้อย่างละเอียดถูกต้อง การอธิบายแสดงถึงคุณค่าของที่แท้จริงของพุทธศิลป์ด้วยความเข้าใจจริงใจ ในงานพุทธศิลป์นั้น มิได้อธิบายเป็นไปเพื่อความอยากไปโลภครอบครอง แต่อธิบายเพื่อให้เกิดความเข้าใจในบริบทที่งานพุทธศิลป์นั้นอยู่นำไปสู่การอนุรักษ์พุทธศิลป์ให้คงอยู่สืบต่อไป

ด้านเนื้อหาและภาษา หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือขนาดพ็อกเกตบุ๊ค มีการจัดวางเนื้อหาที่ดี เนื้อหามีความกระชับ แบ่งเป็นบทๆ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเรียงเหตุการณ์ตามความสำคัญของแต่ละเนื้อหาเนื้อเรื่องได้การอธิบายถึงคุณค่าของพุทธศิลป์แม้จะไม่มากแต่เข้าใจเพราะมีรูปภาพประกอบในการอธิบาย เช่นในช่วงที่ได้อธิบายถึงแหล่งกำเนิดพุทธศิลป์ในช่วงเวลาต่าง ๆ ของแต่ละประเทศเมื่ออ่านจบแล้วทำให้รู้ว่าพุทธศิลป์นอกจากความงามที่ดูได้จากภายนอกแล้ว ยังรู้สึกถึงคนแต่ละประเทศที่ได้สร้างหรือสื่อสารออกมาว่ามีเอกลักษณ์ที่เฉพาะที่แสดงถึงภายในจิตใจที่มีต่อพระพุทธศาสนา โดยการบอกถึงพุทธประวัติหลักพุทธธรรม สภาพภูมิศาสตร์ การเมือง การปกครอง ความสุนทรีย์ของช่างปั้นได้เป็นอย่างดี และการสื่อสารของบุคคล จึงเป็นการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความรู้สึก และ ความต้องการของผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร และเกิดปฏิกิริยาตอบสนอง เป็นการสื่อสารแบบสองทาง คือ มีการป้อนกลับข่าวสารจากผู้รับสาร สารที่สื่อกันนั้นประกอบด้วย วัจนสารและอวัจนสาร (กิติมา สุรสนธิ, 2542) อีกทั้งยังได้อธิบายกระบวนการสื่อสารถึงแนวคิด อารมณ์ ภาษา ของผู้สร้างงานศิลปะได้อย่างละเอียดครอบคลุมในเล่มยังมีการอธิบายถึงการใช้คำที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมในงานพุทธศิลป์ที่สามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างดี

ด้านรูปเล่ม รูปเล่มมีความน่าสนใจโดยเฉพาะการใช้สีของหน้าปกหนังสือที่มีรูปภาพของพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่มีความเกี่ยวโยงกับเนื้อหาด้านในก่อนที่จะนำผู้อ่านไปสู่เนื้อหาภายในเล่ม การใช้อักษร มีการเน้นคำสำคัญที่เน้นหัวข้อให้มีขนาดใหญ่ ชัดเจน การเว้นวรรค การย่อหน้าเป็นระเบียบเรียบร้อย น่าสนใจ มีความประณีตและสวยงาม อีกทั้งยังมีการแทรกองค์ความรู้ที่เป็นเชิงอรรถเพื่อที่จะอธิบายให้เห็นภาพได้ชัดเจนขึ้น รวมถึงมีรูปภาพประกอบในแต่ละเนื้อหาทำให้ผู้อ่านรู้สึกไม่เบื่อ สีของกระดาษเหมาะสำหรับการอ่านอย่างต่อเนื่องซึ่งทำให้เกิด

ปัญหากับเรื่องสายตา รูปเล่มไม่หนาเกินไปสะดวกสำหรับการพกติดตัวอ่านได้ตามที่ต้องการ โดยหนังสือเล่มนี้มีจุดมุ่งหมายใหญ่ คือ เพื่อต้องการสื่อสารให้เกิดความเข้าใจ และมองเห็นคุณค่าในพุทธศิลป์ จนเกิดความตระหนักรู้และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์พุทธศิลป์ที่เป็นมรดกทางศิลปะ และป้องกันการทำลายพุทธศิลป์จากผู้คนที่มีความเข้าใจคลาดเคลื่อน หรือผู้คนต่างศาสนาที่มองไม่เห็นค่าของพุทธศิลป์

ที่ควรพัฒนา และข้อเสนอแนะ

ในหนังสือเล่มนี้ ผู้วิจารณ์เห็นว่าเป็นหนังสือที่มีคุณค่าและมีความเหมาะสมทั้งในด้านเนื้อหาและแนวคิดดังที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้น อย่างไรก็ตาม ยังมีบางประเด็นที่ควรพัฒนาเพิ่มเติมเพื่อให้หนังสือมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้ การวิจารณ์ในแต่ละประเด็นควรระบุให้ชัดเจนว่าข้อสังเกตดังกล่าวปรากฏอยู่ในบทใด หรือหน้าใดของหนังสือ เพื่อให้เห็นว่าเนื้อหาที่วิจารณ์มีอยู่จริง สามารถตรวจสอบได้ และเป็นธรรมแก่เจ้าของผลงาน โดยผู้วิจารณ์ขอเสนอประเด็นดังต่อไปนี้

ด้านเนื้อหา แม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะอธิบายเรื่องพุทธศิลป์กับการสื่อสารได้อย่างน่าสนใจและมีลำดับเนื้อหาที่ดี แต่ในบางช่วงของการอธิบายเกี่ยวกับศิลปะก่อนการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนา ยังขาดความน่าสนใจและความเชื่อมโยงกับเนื้อหาหลักของหนังสือ โดยเฉพาะการอธิบายว่าพระพุทธศาสนาได้นำรูปแบบหรือแนวคิดทางศิลปะก่อนหน้านั้นมาประยุกต์ใช้กับพุทธศิลป์อย่างไร ซึ่งประเด็นดังกล่าวควรระบุให้ชัดว่าปรากฏในบทหรือหน้าใด เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจบริบทของข้อวิจารณ์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ผู้เขียนอาจเพิ่มเติมการเชื่อมโยงเนื้อหาพุทธศิลป์กับบริบททางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และเทคโนโลยีการสื่อสารร่วมสมัย เพื่อให้เนื้อหามีความทันสมัยและสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันมากขึ้น อีกทั้งควรมีการสังเคราะห์ประเด็นสำคัญในแต่ละบทอย่างเป็นระบบ เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเห็นบทบาทของเทคโนโลยีการสื่อสารที่มีต่อพุทธศิลป์ได้ชัดเจนขึ้น ในบางตอนของหนังสือยังสามารถเพิ่มเติมเนื้อหาเชิงลึกหรือรายละเอียดประกอบได้อีก เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์และชัดเจนทางวิชาการมากขึ้น อันจะช่วยยกระดับคุณค่าของเนื้อหา และเพิ่มประสิทธิภาพในการนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ด้านสำนวนการเขียน สำนวนการเขียนบางช่วงมีลักษณะกระชับมากเกินไป จนทำให้ผู้อ่านต้องตีความเพิ่มเติมด้วยตนเอง ส่งผลให้บางประเด็นอาจไม่ชัดเจนเท่าที่ควร ดังนั้น ผู้เขียนควรอธิบายรายละเอียดเชิงลึกในประเด็นสำคัญ โดยเฉพาะเรื่องคุณค่าและความสำคัญของพุทธศิลป์ที่พุทธศาสนิกชนควรศึกษาและทำความเข้าใจ ทั้งนี้ หากมีการระบุบทหรือหน้าที่เกี่ยวข้องกับข้อวิจารณ์ดังกล่าว จะช่วยให้การวิจารณ์มีความชัดเจนและมีน้ำหนักทางวิชาการมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ควรลดการใช้ถ้อยคำหรือข้อความที่มีลักษณะซ้ำซ้อน หรือไม่เกี่ยวข้องกับประเด็นหลัก เพื่อให้ผู้อ่านสามารถทำความเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น อีกทั้งควรเลือกใช้คำศัพท์ให้มีความสม่ำเสมอและเหมาะสมกับบริบทของหนังสือ รวมถึงจัดโครงสร้างประโยคให้มีความชัดเจน เป็นเหตุเป็นผล และหลีกเลี่ยงประโยคที่ยาวเกินไปหรือมีหลายใจความในประโยคเดียว เพราะอาจทำให้ผู้อ่านเกิดความสับสนระหว่างการอ่าน ท้ายที่สุด ผู้เขียนควรเชื่อมโยงเนื้อหาในแต่ละย่อหน้าให้มีความต่อเนื่อง โดยใช้คำหรือสำนวน

เชื่อมโยงที่เหมาะสม เพื่อช่วยให้การลำดับความคิดของงานเขียนมีความราบรื่นและอ่านได้อย่างต่อเนื่องมากยิ่งขึ้น

สรุป

หนังสือพุทธศิลป์กับการสื่อสาร เล่มนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 บท ผ่านมุมมองของ รุจี ตันติอัศวโยธี เป็นการอธิบายถึงศิลปะที่เกี่ยวเนื่องกับหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยมีการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ขึ้นเพื่อสื่อสารถึงความศรัทธา ความเชื่อ และจิตใจของผู้ที่สร้างที่ได้ถ่ายทอดออกมาเป็นงานประติมากรรม จิตรกรรม สถาปัตยกรรม และวรรณกรรมงานเขียนเพื่อให้เข้าใจประวัติศาสตร์ความเป็นมาในอดีตที่ได้เชื่อมโยมกับหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา อันเป็นนัยยะสำคัญในเชิงสัญลักษณ์ให้คนที่เห็นและสัมผัสเกิดความศรัทธาอีกทั้งยังเป็นการสืบทอดพุทธศาสนาผ่านพุทธศิลป์ พุทธศิลป์ส่วนมากสร้างขึ้นในปริมณฑลของวัดเพราะศิลป์หรือช่างจะแสดงเจตจำนง ในการเนรมิตศิลปกรรมด้วยพลังศรัทธาและเป็นพุทธบูชา เป็นต้นเพราะวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนศิลปะจึงกลายเป็นเครื่องมือชี้ชวนให้เข้าวัด และเป็นแหล่งรวบรวมพุทธศิลป์ที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ โดยมุ่งอธิบายถึงความเข้าใจที่ถูกต้องว่างานพุทธศิลป์ไม่ได้เป็นเพียงแค่มีคุณค่าด้านองค์ประกอบของศิลปะวัฒนธรรมเพียงเท่านั้นแต่ยังสื่อสารถึงวิธีการสร้างและเนื้อหางานพุทธศิลป์จึงเป็นงานศิลปะที่มอบความสุขกาย ความสุขใจ ให้กับคนเห็นและได้สัมผัส จนกระทั่งเกิดความเลื่อมใสศรัทธา อันนำไปสู่การเข้าใจในหลักพุทธธรรมเกิดเป็นปัญญาสามารถนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม พุทธศิลป์จึงเป็นงานศิลปะที่มีเป้าหมายเพื่อให้เห็นความสำคัญของการสื่อสารของผู้สร้างและผู้เห็นผ่านมุมมองทางศาสนาเพื่อทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจและมองเห็นคุณค่าในสิ่งที่ต้องการสื่อสารออกมาจนเกิดการตระหนักรู้ มีจิตสำนึกในการช่วยอนุรักษ์ช่วยป้องกันไม่ให้ถูกทำลาย เพราะงานพุทธศิลป์เป็นศิลปะที่สื่อถึงจิตใจและวัฒนธรรมของประเทศได้ดี

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ควรส่งเสริมให้หน่วยงานด้านศิลปวัฒนธรรมและการศึกษา พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ เช่น การเรียนรู้ผ่านแหล่งพุทธศิลป์จริง พิพิธภัณฑ์ หรือวัดสำคัญ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถ “อ่านความหมาย” ของพุทธศิลป์ในฐานะสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น อีกทั้งควรมีการจัดทำสื่อเผยแพร่พุทธศิลป์ในรูปแบบดิจิทัลเพื่อการเข้าถึงที่กว้างขึ้น

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา

องค์ความรู้สำคัญที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ คือ แนวคิด “พุทธศิลป์ในฐานะระบบการสื่อสารเชิงพุทธ ซึ่งมองว่าพุทธศิลป์ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ผู้สร้างสาร (ผู้ศรัทธา/ศิลปิน) สารเชิงสัญลักษณ์ (พุทธศิลป์ในรูปแบบต่าง ๆ) ผู้รับสาร (พุทธศาสนิกชนและสังคม) ทั้งสามองค์ประกอบทำงานร่วมกันภายใต้บริบททางวัฒนธรรมและความเชื่อ ส่งผลให้พุทธศิลป์มิใช่เพียงงานศิลปะ แต่เป็น “กระบวนการสื่อสารทางจิตวิญญาณ ที่ก่อให้เกิดศรัทธา ความเข้าใจในหลักธรรม และจิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กิติมา สุรสนธิ. (2542). *ความรู้ทางการสื่อสาร*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กฤษณา หงษ์อุเทน. (2562). *พุทธศิลป์กับการสื่อสาร*.

กฤษณา หงษ์อุเทน. (2562). *พุทธศิลป์ร่วมสมัย: การตีความใหม่ผ่านสื่อดิจิทัล*. วารสารศิลปกรรมศาสตร์, 7(2), 45–67.

ถนัด ยันต์ ทอง. (2024). อิทธิพล คุณค่า ของ พุทธ ศิลป์ กับ การ พัฒนา จิต และ ปัญญา ใน สังคม ไทย. ม จร *สุพรรณบุรี ปริทรรศน์*, 3(1), 28-42.

รุจี ตันติอัศวโยธี. (2562). *พุทธศิลป์กับการสื่อสาร*. บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด.

วิรุณ ตั้งเจริญ. (2561). *ศิลปะและความงาม*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระมหาจี ร วัฒน์ ก น ต ว ณ โณ, & พระมหา ชาติชาย ป ญญา ว ชิโร. (2021). บทบาทของพุทธศิลป์ในวิถีการดำเนินชีวิต ของประชาคม อาเซียน บทบาทของพุทธศิลป์ต่อวิถีชีวิตในประชาคมอาเซียน. *วารสารพุทธอาเซียนศึกษา*, 5(2)

พระ มหา ประภาส ปริ ชา โน (แก้ว เกตุ พง ษ์), & พระ มหา บุญ ไทย ปุ ญ ญ มโน (ด้วง วงศ์). (2019). วิวัฒนาการ พุทธ ศิลป์ ใน ประเทศ อินเดีย. *วารสาร สถาบัน วัฒนธรรม และ ศิลปะ*, 21(1), 53-61.

พระ มหา ประภาส ปริ ชา โน (แก้ว เกตุ พง ษ์). (2017). วิเคราะห์ กำเนิด และ พัฒนาการ พุทธ ศิลป วัตถุ ใน อินเดีย. *วารสาร พุทธ ปรัชญา วิวัฒน์*, 1(3), 1-9.

สงวน รอดบุญ. (2535). *สารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับพระเกียรติ 12 สิงหาคม 2535*. โรงพิมพ์วิสิทธิ์พัฒนา.

Buddha, S., & Tho-un, W. (2024). Silpalai: The Scenario of Buddhist Art and Buddhology. RATANABUTH JOURNAL, 6(3), 656-668.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

An Application of the Four Brahmaviharas to the Operational Performance of Personnel at Kho Hong Municipality, Hat Yai District, Songkhla Province

การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากร เทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

Phrapalad Ekkarin Sumedho Sookkatorn[1*], Somporn Kuasing[2] & PhraSarawin Surapanyo Thanchom[3]

พระปลัดเอกรินทร์ สุเมโธ สุขธร[1*], สมพร เกื้อสงค์[2] & พระศราวิน สุรปณฺโญ ทันชม[3]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phrapalad Ekkarin Sumedho Sookkatorn*
พระปลัดเอกรินทร์ สุเมโธ สุขธร
Mahamakut Buddhist University Srithammasokkarat Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช
Email: Eakrin9570@gmail.com

2. Somporn Kuasing
สมพร เกื้อสงค์
Mahamakut Buddhist University Srithammasokkarat Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช
Email: somporn_kua@gmail.com

3. Phra Sarawin Surapanyo Thanchom
พระศราวิน สุรปณฺโญ ทันชม
Mahamakut Buddhist University Srithammasokkarat Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช
Email: sarawin_than@gmail.com

คำสำคัญ:
การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4, การปฏิบัติงาน, เทศบาลเมืองคอหงส์

Keywords:
An Application of the Four Brahmaviharas, The Operational Performance of Personnel, Kho Hong Municipality

ABSTRACT

The objectives of This thesis paper are as follows: 1) to study an application of the four Brahmaviharas to the operational performance of personnel at Kho Hong municipality, Hat Yai district, Songkhla province, Had Yai District Songkhla Province; and 2) to examine guidelines for promoting an application of the four Brahmaviharas to the operational performance of personnel at Kho Hong municipality, Hat Yai district, Songkhla province. This study is quantitative research. The population consisted of 181 personnel of Kho Hong Municipality, Hat Yai District, Songkhla Province. A sample of 123 respondents was selected using simple random sampling by lottery. The research instrument was a questionnaire. Data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and descriptive content analysis.

The results of the research found that 1) An application of the four Brahmaviharas to the operational performance of personnel at Kho Hong municipality, Hat Yai district, Songkhla province, Had Yai District Songkhla Province was overall at a high level. When considered by aspect and ranked by mean scores from highest to lowest, the aspect with the highest mean was Mudita, which was at a high level, followed by Metta, also at a high level. The aspect with the lowest mean was Upekkka, which was likewise at a high level, respectively. 2) The guidelines for promoting an application of the four

Article history:
Received: 26/02/2026
Revised: 20/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 15/05/2026

How to Cite:
Sookkatorn, P. et al. (2026). An Application of the Four Brahmaviharas to the Operational Performance of Personnel at Kho Hong Municipality, Hat Yai District, Songkhla Province. *Journal Dhamma for Life,* 401-416.

Brahmaviharas to the operational performance of personnel at Kho Hong municipality, Hat Yai district, Songkhla province, Hat Yai District Songkhla Province include prioritizing tasks and completing urgent work first; applying rational principles and relying primarily on factual evidence; cultivating a sense of mutual assistance in the workplace; consulting and discussing when problems arise; and organizing activities that promote unity within the organization. In addition, expressions of congratulations, praise, and encouragement should be given when work performance improves or achievements are attained. The organization should also establish clear and definite criteria for promotion, avoiding arbitrary decisions. Furthermore, fairness should be provided equally to all personnel, with impartiality maintained by not favoring one's own group or wrongdoers, adhering strictly to rules and regulations, and imposing disciplinary actions on those who commit violations.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติ งานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วยบุคลากรของเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา จำนวน 181 คน ใช้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 123 คน โดยวิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยความถี่ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านมุทิตา ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก รองลงมาได้แก่ ด้านเมตตาค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านอุเบกขา ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ตามลำดับ 2) แนวทางการแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลาได้แก่ ควรจัดลำดับความสำคัญของงานและควรทำงานที่เร่งด่วนก่อน ควรใช้หลักเหตุผลและใช้หลักฐานทางข้อมูลเป็นสำคัญ ควรมีการปลูกจิตสำนึกในการช่วยเหลือกันในการทำงาน ควรมีปรึกษาหารือเมื่อพบปัญหา และควรจัดให้มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมความสามัคคีกับองค์กร การแสดงความยินดีชมเชยให้กำลังใจเมื่อปฏิบัติงานดีขึ้นหรือประสบความสำเร็จ และองค์กรต้องมีกฎเกณฑ์การเลื่อนตำแหน่งให้แน่นอนไม่เลื่อนโดยตามอำเภอใจ และควรให้ความยุติธรรมกับผู้ปฏิบัติงานทุกคนเท่าเทียมกัน ควรเป็นกลาง ไม่เข้าข้างคนของตนเอง ไม่เข้าข้างคนผิด ผิดว่าไปตามกฎ ลงโทษผู้กระทำความผิดตามวินัย

บทนำ

การปกครองส่วนท้องถิ่นนับเป็นรากฐานสำคัญของประชาธิปไตยระดับฐานราก (Grass-root Democracy) เนื่องจากเป็นรูปแบบการปกครองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เรียนรู้และเข้าใจหลักการปกครองตนเองอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด ประชาชนในท้องถิ่นย่อมได้รับผลกระทบโดยตรงจากการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบต่อคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่นั้น ๆประเทศไทยได้นำแนวคิดการกระจายอำนาจผ่านการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบ “เทศบาล” มาใช้เป็นกลไกสำคัญในการบริหารกิจการสาธารณะ เพื่อให้การจัดบริการสาธารณะสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างทั่วถึง เข้าถึงปัญหา และใกล้ชิดประชาชนมากยิ่งขึ้น การกระจายอำนาจดังกล่าวส่งผลให้มีการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรลงสู่ท้องถิ่นเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม เมื่ออำนาจและงบประมาณถูกถ่ายโอนลงสู่ระดับท้องถิ่นมากขึ้น ก็อาจก่อให้เกิดปัญหาในการบริหารจัดการ เช่น การทุจริตคอร์รัปชัน การดำเนินงานที่ขาดระบบและแบบแผน ตลอดจนความไม่โปร่งใสในการบริหารงาน ซึ่งส่งผลให้ประชาชนไม่สามารถมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและติดตามการดำเนินงานของเทศบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรของรัฐหรือเอกชน ย่อมหลีกเลี่ยงปัญหาในการดำเนินงานร่วมกันไม่ได้ ความแตกต่างอยู่ที่ความสามารถขององค์กรในการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาเหล่านั้น โดยทั่วไปปัญหาที่พบมักเกี่ยวข้องกับด้านเศรษฐกิจ บุคลากร และกระบวนการดำเนินงานภายในองค์กร อย่างไรก็ตาม ปัญหาด้านบุคลากรนับเป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง เนื่องจากบุคลากรเป็นตัวแปรหลักที่กำหนดประสิทธิภาพและศักยภาพในการพัฒนาองค์กร ความก้าวหน้าหรือความถดถอยขององค์กรจึงขึ้นอยู่กับคุณภาพ คุณธรรม และความสามารถของบุคลากรเป็นสำคัญ (สุพรรณา ภัทรเมธาวรกุล และคณะ, 2565, 56)

องค์กรแต่ละองค์กรจะสามารถพัฒนาไปสู่ขีดสุดแห่งความสามารถและศักยภาพสูงสุดได้ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกองค์กร ปัจจัยภายในองค์กร สภาพแวดล้อมภายในองค์กร ตลอดจนค่านิยมและทัศนคติของบุคลากรซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ภายในองค์กรที่มีต่อการปฏิบัติงาน หากปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาองค์กรเป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพ ก็จะทำให้องค์กรสามารถพัฒนาและเติบโตได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่ในทางกลับกัน หากปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อองค์กรเป็นปัจจัยที่ด้อยคุณภาพหรือเสื่อมประสิทธิภาพก็จะทำให้องค์กรเสื่อมประสิทธิภาพลงด้วย อีกทั้งอาจทำให้องค์กรหยุดชะงักในการพัฒนา ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ในสถานการณ์ปัจจุบันประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศกำลังพัฒนา ยังคงประสบปัญหาเกี่ยวกับการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นที่ขาดระบบและความโปร่งใส อันนำไปสู่การทุจริตคอร์รัปชัน รวมถึงปัญหาบุคลากรภายในองค์กรที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ จนก่อให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมตามมา ด้วยเหตุนี้จึงเกิดความสนใจในหลักพรหมวิหารธรรม ซึ่งถือเป็นแนวทางทางจริยธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ในเชิงปฏิบัติ เพื่อเสริมสร้างแนวทางการปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิผลและสัมฤทธิผลมากยิ่งขึ้น (สมพร เทพสิทธา, 2565, 26)

ปัจจุบันการปฏิบัติงานของบุคลากรในเทศบาลเมืองคอหงส์ ซึ่งเป็นหน่วยงานสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่นเดียวกับหลายองค์กร อาจเผชิญกับความท้าทายบางประการที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกัน อาทิ ความคลาดเคลื่อนในการปฏิบัติหน้าที่ การรักษาระเบียบวินัยที่ยังไม่สม่ำเสมอ รวมถึงความแตกต่างด้านทัศนคติและรูปแบบการทำงานของบุคลากร ซึ่งอาจก่อให้เกิดความไม่เข้าใจกันหรือความขัดแย้งในบางกรณี ตลอดจนการประสานงานระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาที่ยังสามารถพัฒนาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นได้ ทั้งนี้ ประเด็นดังกล่าวอาจส่งผลต่อระดับความร่วมมือและความสามัคคีในการปฏิบัติงานโดยรวม ปัญหาเหล่านี้ส่งผลต่อการจัดทำแผนปฏิบัติงานและการพัฒนาหน่วยงานให้มีประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกัน รวมทั้งกระทบต่อการบรรลุเป้าหมายขององค์กรดังนั้น การปฏิบัติงานของบุคลากรในเทศบาลเมืองคอหงส์จำเป็นต้องยึดหลักความซื่อสัตย์สุจริตเป็นสำคัญ อีกทั้งควรนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากร ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา หรือระหว่างเพื่อนร่วมงานด้วยกันเอง ทั้งนี้ หากเทศบาลเมืองคอหงส์ได้นำหลักพรหมวิหาร 4 อันประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นหลักคุณธรรมแห่งการอยู่ร่วมกัน มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน เสมือนเป็นหลักยึดถือแห่งความดีงามและความถูกต้องทางจิตใจของบุคลากร ย่อมจะส่งผลให้องค์กรเป็นสถานที่ทำงานที่น่าอยู่ บุคลากรมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ความขัดแย้งระหว่างกันย่อมลดลง ผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชามีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เกิดความสมัครสมานสามัคคีในการปฏิบัติงาน และส่งผลให้องค์กรมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไขที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงาน ทั้งนี้ เพื่อนำผลการศึกษาไปใช้ในการวางแผนและกำหนดนโยบายการปฏิบัติงานภายในองค์กร อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน และสามารถเป็นต้นแบบที่ดีแก่เทศบาลอื่น ๆ ได้อย่างเหมาะสม

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดการบริหารงานบุคคลในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การบริหารงานบุคคลในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ถือเป็นกลไกเชิงยุทธศาสตร์ที่มีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จของการบริหารภาครัฐในระดับพื้นที่ โดยมีเป้าหมายหลักในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีศักยภาพในการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และสอดคล้องกับบริบทของชุมชนท้องถิ่น ทั้งในมิติของการให้บริการสาธารณะ การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของการปกครองตนเองในระดับพื้นที่ โดยกระบวนการบริหารงานบุคคลดังกล่าวครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญตั้งแต่การวางแผนอัตรากำลังคน การสรรหาและคัดเลือกบุคลากร การพัฒนาและเสริมสร้าง การบริหารผลการปฏิบัติงาน ตลอดจนการธำรงรักษาทรัพยากรบุคคล ซึ่งทุกกระบวนการมีความเชื่อมโยงกันในลักษณะของระบบ ที่ต้องอาศัยความ

สอดคล้องระหว่างโครงสร้างองค์กร นโยบายสาธารณะ และวัฒนธรรมองค์การ ในบริบทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย การบริหารงานบุคคลมิได้เป็นเพียงกระบวนการทางเทคนิค หากแต่ยังเป็นกระบวนการทางสังคมและการเมือง ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรทรัพยากรอำนาจ การสร้างความเป็นธรรม และการธำรงไว้ซึ่งความชอบธรรมขององค์กร ดังนั้น ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องบูรณาการทั้งหลักการบริหารสมัยใหม่ และหลักคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพของระบบและความเป็นธรรมต่อบุคลากร งานวิจัยในบริบทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ “พรหมวิหาร 4” มาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานบุคคล มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อความร่วมมือ ลดความขัดแย้งภายในองค์กร และยกระดับคุณภาพความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารและบุคลากรในองค์กรให้มีความไว้วางใจและเคารพซึ่งกันและกันมากยิ่งขึ้น (พรทิพย์ อนุพัฒน์ และคณะ, 2562; พระประจักร กิตฺติโสภโณ และพชรเดช เสมานู, 2564)

แนวคิด “พรหมวิหาร 4” กับการปฏิบัติงานในองค์กร

แนวคิด “พรหมวิหาร 4” เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ประกอบด้วย เมตตา (Mettā) กรุณา (Karunā) มุทิตา (Muditā) และอุเบกขา (Upekkhā) ซึ่งเมื่อประยุกต์ใช้ในบริบทองค์กร สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมในการกำกับพฤติกรรมการบริหารและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรได้อย่างมีนัยสำคัญ ในมิติของการบริหารงานบุคคล เมตตาหมายถึงการแสดงออกถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนร่วมงาน การเปิดโอกาสในการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ การรับฟังความคิดเห็นอย่างเข้าใจ และการส่งเสริมสภาพแวดล้อมการทำงานที่ไม่กดดันหรือสร้างความหวาดกลัว ซึ่งมีผลโดยตรงต่อความพึงพอใจในงานและความผูกพันต่อองค์กร

กรุณา เป็นหลักธรรมที่สะท้อนถึงความเอื้ออาทรและการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อผู้ร่วมงานเมื่อเผชิญปัญหาหรืออุปสรรคในการปฏิบัติงาน โดยผู้บริหารที่มีกรุณาจะไม่เพียงมองผลลัพธ์ของงานเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับสภาพปัญหาเชิงบริบทของบุคลากร ซึ่งช่วยลดความตึงเครียดในการทำงานและเพิ่มประสิทธิภาพของการแก้ไขปัญหาเชิงระบบในองค์กร

มุทิตา หมายถึงการมีจิตใจที่ยินดีและสนับสนุนเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ ซึ่งในบริบทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการลดพฤติกรรมการแข่งขันเชิงลบ และส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรแบบร่วมมือที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกันและการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรอย่างต่อเนื่อง

อุเบกขา เป็นหลักธรรมที่เน้นความเป็นกลาง ความยุติธรรม และการวางใจอย่างมีสติในการตัดสินใจ โดยเฉพาะในกระบวนการบริหารทรัพยากรบุคคล เช่น การประเมินผลการปฏิบัติงาน การเลื่อนตำแหน่ง หรือการจัดสรรผลประโยชน์ ซึ่งอุเบกขาจะช่วยลดอคติส่วนบุคคล และเพิ่มความน่าเชื่อถือของระบบบริหารงานบุคคล

งานวิชาการหลายฉบับได้สะท้อนว่าการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนช่วยยกระดับคุณภาพความสัมพันธ์ภายในองค์กร สร้างความไว้วางใจระหว่างผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงาน รวมถึงลดระดับความขัดแย้งที่เกิดจากความไม่เป็นธรรมในการบริหารงานบุคคลอย่างมีนัยสำคัญ (พระเจษฎาพงศ์ จรณธมฺโม และคณะ, 2565; พระพินิจ วิสุทฺโธ และพระครูกิตติวราทร, 2564)

ทฤษฎีการบริหารเชิงจริยธรรม

ทฤษฎีการบริหารเชิงจริยธรรม เป็นกรอบแนวคิดที่เน้นว่าการตัดสินใจของผู้บริหารไม่สามารถพิจารณาเพียงมิติของประสิทธิภาพเชิงระบบหรือการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับเท่านั้น หากแต่ต้องอาศัยรากฐานของคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสาธารณะ เป็นองค์ประกอบหลักในการกำหนดทิศทางการบริหารองค์กร ในบริบทขององค์กรภาครัฐ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีภารกิจในการให้บริการสาธารณะและจัดสรรทรัพยากรที่เป็นของส่วนรวม การบริหารเชิงจริยธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความเชื่อมั่นของประชาชนต่อองค์กรรัฐ และลดปัญหาการใช้อำนาจโดยมิชอบหรือความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้าง เมื่อพิจารณาในเชิงทฤษฎี การประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 สามารถอธิบายได้ว่าเป็นการสร้าง “ภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม” (moral leadership) ที่มีลักษณะของการผสมผสานระหว่างความเมตตา ความยุติธรรม และความสมดุลในการบริหารงานบุคคล โดยผู้บริหารที่ยึดหลักดังกล่าวจะมีแนวโน้มในการตัดสินใจที่คำนึงถึงผลกระทบต่อบุคลากรและองค์กรในระยะยาว มากกว่าการมุ่งเน้นผลลัพธ์ระยะสั้นเพียงอย่างเดียว ดังนั้น การบูรณาการระหว่างแนวคิดการบริหารเชิงจริยธรรมกับหลักพรหมวิหาร 4 จึงมิได้เป็นเพียงการประยุกต์เชิงวัฒนธรรม แต่ยังเป็นการสร้างกรอบคิดเชิงทฤษฎีที่สามารถอธิบายพฤติกรรมการบริหารในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้อย่างเป็นระบบและมีความสอดคล้องกับบริบทสังคมไทย (ปรัชญา หนูปลอด และพระครูวุฒิชัยการโกศล, 2566)

กรอบแนวคิดการวิจัย

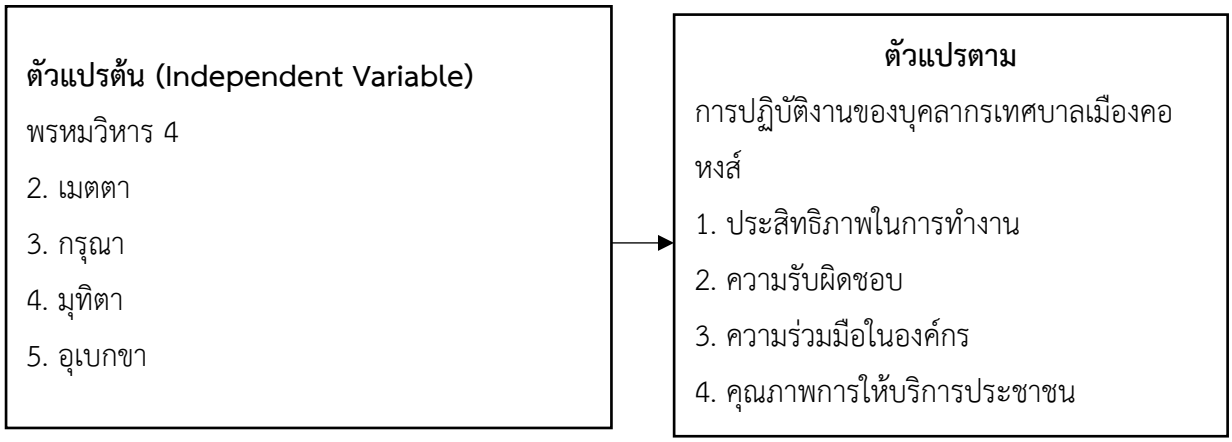

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

2. เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

สมมติฐานการวิจัย

พรหมวิหาร 4 มีอิทธิพลเชิงบวกต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มีอิทธิพลแตกต่างกันต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร ระดับการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร 4 ส่งผลต่อความพึงพอใจในการทำงานของบุคลากร

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นรูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ บุคลากรของเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา จำนวนทั้งสิ้น 181 คน (ข้อมูลจากเทศบาลเมืองคอหงส์ ณ วันที่ 1 ตุลาคม 2568)

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยได้กำหนดขนาดตามตารางสำเร็จรูปของเครจซี่และมอร์ (Krejcie, R. V., & Morgan, D. W, 1970) สำหรับการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจากประชากรที่มีจำนวนจำกัด โดยจากจำนวนประชากร 181 คน ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 123 คน การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยวิธีการจับฉลาก เพื่อให้ประชากรทุกคนมีโอกาสได้รับการคัดเลือกอย่างเท่าเทียมกัน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ และระดับการศึกษา เป็นลักษณะคำถามเชิงสำรวจรายการ (Check list) จำนวน 3 ข้อ

ตอนที่ 2 ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัย มีจำนวน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านเมตตา ด้านกรุณา ด้านมุทิตา และด้านอุเบกขา

ในตอนที่ 2 นี้ มีจำนวน 40 ข้อ ลักษณะของแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ตามวิธีการของลิเคิร์ท (Likert) แบ่งออกเป็น 5 ระดับ โดยกำหนดค่า ดังนี้

มากที่สุด	มีค่าเท่ากับ	5
มาก	มีค่าเท่ากับ	4
ปานกลาง	มีค่าเท่ากับ	3
น้อย	มีค่าเท่ากับ	2
น้อยที่สุด	มีค่าเท่ากับ	1

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ลักษณะของแบบสอบถามเป็นแบบปลายเปิด

ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

การสร้างและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาและค้นคว้าจากเอกสาร บทความ ตำรา ระเบียบ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. สร้างแบบสอบถามให้ครอบคลุมขอบเขตการศึกษาวิจัย โดยใช้คำถาม 2 ประเภท คือ แบบปลายปิด และแบบปลายเปิด

3. นำเครื่องมือที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้องและชัดเจน เหมาะสม ทั้งเนื้อหาสาระ การใช้ถ้อยคำ สำนวนภาษา และการวัดผลประเมินผล แล้วนำมาจัดทำเป็นแบบสอบถาม

4. นำเครื่องมือที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว เสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไขความถูกต้องของเนื้อหาให้ได้แบบสอบถามที่มีความตรงตามเนื้อหา และความเหมาะสมของคำถาม

5. นำแบบทดสอบที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญมาหาค่าดัชนีความสอดคล้อง ตรวจสอบความถูกต้องและความเที่ยงตรง ของเนื้อหาของแต่ละข้อคำถามได้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC, Index of Objective Congruence) มีค่าอยู่ในช่วง 0.5

6. ปรับปรุงแบบสอบถาม ตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิจัย ตรวจสอบความถูกต้อง

7. นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดสอบใช้ (Try out) กับผู้ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง แต่มีคุณลักษณะคล้ายกันกับกลุ่มตัวอย่าง คือ บุคลากรเทศบาลตำบลคลองแงะ 30 คน เพื่อวิเคราะห์คุณภาพเครื่องมือ โดยวิธีหาค่าสัมประสิทธิแอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ได้ความเชื่อมั่น 0.93

8. นำแบบทดสอบที่สมบูรณ์แล้วไปใช้เก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมตามขั้นตอน ดังนี้

1. ทำหนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บรวบรวมข้อมูลถึงนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองคอหงส์ เพื่อขอความอนุเคราะห์แจกแบบสอบถามเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา

2. ติดต่อกับนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองคอหงส์ นัดหมายวัน เวลาที่จะนำ แบบทดสอบไปเก็บข้อมูล

3. จัดเตรียมแบบสอบถามให้เพียงพอกับจำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม ในการรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจำนวน 123 ชุด

4. ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างด้วยตนเอง ในการตอบแบบสอบถาม โดยการเลือกโดยวิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยการจับฉลาก ทั้งหมด 123 ชุด ได้จำนวน 123 ชุด คิดเป็นร้อยละ 100

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่เก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความสมบูรณ์และความถูกต้องของข้อมูล

2. ผู้วิจัยนำแบบสอบถามมาตรวจให้คะแนนตามเกณฑ์ที่ให้ไว้ จัดระบบข้อมูลตรวจสอบ เพื่อนำไปวิเคราะห์ โดยใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูป และแปลความหมาย ค่าเฉลี่ยของแบบสอบถามโดยใช้เกณฑ์ (บุญชม ศรีสะอาด, 2553) ดังนี้

ค่าเฉลี่ย 4.51–5.00 กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์ มากที่สุด

ค่าเฉลี่ย 3.51– 4.50 กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์ มาก

ค่าเฉลี่ย 2.51– 3.50 กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์ ปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.51– 2.50 กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์ น้อย

ค่าเฉลี่ย 1.00– 1.50 กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์ น้อยที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยนี้ ได้ดำเนินการโดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยตนเอง มีลำดับขั้นตอนดังนี้

1) ศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลโดยหาค่าสถิติพื้นฐาน คือ ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

2) ศึกษาระดับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยการหาค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

3) วิเคราะห์ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยใช้การสรุปประเด็นโดยรวม

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย ดังนี้

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลแบบสอบถาม	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. เพศ		
ชาย	52	42.28
หญิง	71	57.72
รวม	**123**	**100.00**
2. อายุ		
ต่ำกว่า 30 ปี	25	20.33
31 – 40 ปี	47	38.21
41 – 50 ปี	35	28.46
มากกว่า 50 ปี	16	13.00
รวม	**123**	**100.00**

จากตารางพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 31–40 ปี จำนวน 47 คน คิดเป็นร้อยละ 38.21 รองลงมาคือช่วงอายุ 41–50 ปี จำนวน 35 คน คิดเป็นร้อยละ 28.46 ช่วงอายุต่ำกว่า 30 ปี จำนวน 25 คน คิดเป็นร้อยละ 20.33 และช่วงอายุมากกว่า 50 ปี จำนวน 16 คน คิดเป็นร้อยละ 13.00 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนมากเป็นวัยทำงานตอนต้นถึงวัยทำงานตอนกลาง โดยมีสัดส่วนของผู้ตอบในทุกช่วงอายุค่อนข้างกระจายตัวเหมาะสมต่อการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ตารางที่ 2 แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยรวม (n = 123)

การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา	**ระดับการปฏิบัติงาน**		
	$\overline{X}$	**S.D.**	**แปลผล**
1. ด้านเมตตา	4.31	0.49	มาก
2. ด้านกรุณา	4.29	0.54	มาก
3. ด้านมุทิตา	4.38	0.59	มาก
4. ด้านอุเบกขา	4.08	0.77	มาก
รวม	**4.27**	**0.60**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านมุทิตา ($\overline{X}$ = 4.38, S.D. = 0.59) รองลงมาได้แก่ ด้านเมตตา ($\overline{X}$ = 4.31, S.D. = 0.49) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดได้แก่ ด้านอุเบกขา ($\overline{X}$ = 4.08, S.D. = 0.77) ตามลำดับ

ตอนที่ 2 ผลการรวบรวมข้อเสนอแนะแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ผู้ศึกษาได้กำหนดคำถามปลายเปิดในแบบสอบถาม เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ตอบแบบสอบถามเสนอแนะแนวทางในการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา จากนั้นได้นำข้อมูลข้อเสนอแนะที่ได้รับมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังนี้

1) ด้านเมตตา ควรมีการจัดลำดับความสำคัญของงาน โดยดำเนินงานที่มีความเร่งด่วนก่อน ควรยึดหลักเหตุผลและใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ประกอบการตัดสินใจ ควรจัดให้มีการอบรมด้านคุณธรรมจริยธรรมแก่บุคลากรและผู้บังคับบัญชาควรส่งเสริมให้บุคลากรปฏิบัติงานด้วยความจริงใจและปรารถนาดีต่อกัน

2) ด้านกรุณา ควรปลูกฝังจิตสำนึกในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการทำงาน ส่งเสริมการปรึกษาหารือเมื่อเกิดปัญหา และจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีและความสามัคคีภายในองค์กร

3) ด้านมุทิตา ควรมีการแสดงความยินดี ชื่นชม และให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานเมื่อมีพัฒนาการที่ดีหรือประสบความสำเร็จ อีกทั้งองค์กรควรกำหนดหลักเกณฑ์การเลื่อนตำแหน่งที่ชัดเจน โปร่งใส และเป็นธรรม ไม่ยึดตามดุลพินิจส่วนบุคคล

4) ด้านอุเบกขา ควรยึดหลักความยุติธรรมและความเสมอภาคในการบริหารงาน วางตนเป็นกลาง ไม่ลำเอียงหรือเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และดำเนินการตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในกรณีที่มีการกระทำผิดวินัย ควรพิจารณาและลงโทษตามกระบวนการที่เหมาะสม

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาวิจัย การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ซึ่งจะได้อภิปรายผลในแต่ละประเด็น ดังนี้

การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยรวมอยู่ในระดับมาก

พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน ทั้งนี้สามารถอภิปรายได้ว่า บุคลากรมีความตระหนักและให้ความสำคัญต่อการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานอย่างเหมาะสม โดยหลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นหลักธรรมที่สอดคล้องกับบริบทการทำงานในองค์กรภาครัฐ ซึ่งต้องอาศัยการทำงานเป็นหมู่คณะ การให้บริการประชาชน ตลอดจนการเผชิญกับปัญหาและความหลากหลายของบุคคลอย่างต่อเนื่อง การนำหลักพรหมวิหาร 4 มาประยุกต์ใช้จึงมีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างบุคลากร ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมบรรยากาศการทำงานที่เอื้ออาทร มีความเป็นธรรม และยึดหลักเหตุผล นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสะท้อนถึงวัฒนธรรมองค์กรที่ให้คุณค่ากับคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม อันส่งผลให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความสามัคคีภายในองค์กร และสามารถตอบสนองต่อภารกิจรวมถึงความคาดหวังของประชาชนได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของพระประจักร กิตฺติโสภโณ (สามารถ) (2567, 500–511) ซึ่งศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร” โดยพบว่า การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 โดยรวมอยู่ในระดับมาก อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวิจิตรสาธุรส (2560, 2) เรื่อง “การใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา ตามทัศนะของครูกลุ่มโรงเรียนการกุศล จังหวัดสงขลา” ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นต่อการใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับมาก นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของดวงใจ กรายแก้ว (2567, หน้า 70–78) เรื่อง “การใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารของผู้บริหารเทศบาลตำบลเขาพระ อำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช” ซึ่งพบว่า การใช้หลักพรหมวิหาร 4

โดยรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ด้านมุทิตา รองลงมาคือ ด้านกรุณา ด้านเมตตา และด้านอุเบกขา ตามลำดับ

ข้อเสนอแนะแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

1) ด้านเมตตา ข้อเสนอแนะที่ให้จัดลำดับความสำคัญของงาน ยึดหลักเหตุผล และใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ในการตัดสินใจ สะท้อนแนวคิดการบริหารงานภาครัฐสมัยใหม่ที่เน้น Evidence-Based Management (Pfeffer & Sutton, 2006) กล่าวคือ การตัดสินใจควรตั้งอยู่บนข้อมูล ข้อเท็จจริง และหลักเหตุผล มากกว่าความรู้สึกส่วนบุคคล ในบริบทของพรหมวิหาร “เมตตา” มิได้หมายถึงความเอื้ออาทรเชิงอารมณ์เท่านั้น แต่หมายถึงความปรารถนาดีที่ตั้งอยู่บนปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) ดังนั้น การอบรมคุณธรรมจริยธรรมและการส่งเสริมความจริงใจในการทำงานจึงเป็นกลไกเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงจริยธรรม (Ethical Organizational Culture) ซึ่งมีผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพและความไว้วางใจในองค์กรภาครัฐ

2) ด้านกรุณา การปลูกฝังจิตสำนึกในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการส่งเสริมการปรึกษาหารือเมื่อเกิดปัญหา สอดคล้องกับแนวคิด Teamwork and Collaborative Governance (Ansell & Gash, 2008) ที่ชี้ว่าองค์กรภาครัฐจะมีประสิทธิภาพมากขึ้นเมื่อบุคลากรมีความร่วมมือและสื่อสารกันอย่างเปิดเผย หลัก “กรุณา” ในทางพระพุทธศาสนาเน้นการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในองค์กร จึงสะท้อนเป็นพฤติกรรมการสนับสนุนซึ่งกันและกัน ลดความขัดแย้ง และเพิ่มความผูกพันในองค์กร (Organizational Commitment) ซึ่ง Meyer & Allen (1991) ระบุว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อประสิทธิผลขององค์กร

3) ด้านมุทิตา การแสดงความยินดี ชื่นชม และให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงาน สอดคล้องกับทฤษฎีแรงจูงใจ เช่น Two-Factor Theory ของ Herzberg (1959) ซึ่งระบุว่า “การยอมรับและการชื่นชม” เป็นปัจจัยจูงใจ (Motivators) ที่ช่วยเพิ่มความพึงพอใจในการทำงานขณะเดียวกัน การกำหนดหลักเกณฑ์การเลื่อนตำแหน่งที่โปร่งใสและเป็นธรรม สอดคล้องกับแนวคิด Organizational Justice Theory (Greenberg, 1987) ซึ่งชี้ว่าความเป็นธรรมในกระบวนการบริหารงานมีผลต่อทัศนคติ ความไว้วางใจ และความตั้งใจในการปฏิบัติงานของบุคลากร ในเชิงพุทธธรรม “มุทิตา” คือการยินดีในความสำเร็จของผู้อื่นโดยปราศจากความอิจฉา ซึ่งเมื่อประยุกต์ใช้ในองค์กร จะช่วยลดการแข่งขันเชิงลบ และสร้างบรรยากาศการทำงานเชิงบวก

4) ด้านอุเบกขา ข้อเสนอแนะให้ยึดหลักความยุติธรรม ความเสมอภาค และวางตนเป็นกลาง สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) โดยเฉพาะหลักความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และหลักนิติธรรม (World Bank, 1992; UNDP, 1997) ในมิติทางพุทธศาสนา “อุเบกขา” หมายถึงความวางใจเป็นกลางโดยมีปัญญากำกับ มิใช่ความเฉยเมย (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559) เมื่อนำมาใช้ในองค์กร จึงหมายถึงการตัดสินใจ

อย่างเป็นธรรม ไม่ลำเอียง และดำเนินการตามกฎระเบียบอย่างเสมอภาค ซึ่งช่วยสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจต่อระบบบริหาร

สรุป

ผลการวิจัยครั้งนี้สรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์โดยรวมอยู่ในระดับมาก แสดงให้เห็นถึงการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการปฏิบัติงานจริงในองค์กรภาครัฐอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะด้านมุทิตาและเมตตาที่มีระดับการประยุกต์ใช้สูง สะท้อนถึงความสัมพันธ์เชิงบวกในการทำงานร่วมกันและการสนับสนุนเกื้อกูลกันภายในองค์กร อย่างไรก็ตาม ด้านอุเบกขายังเป็นประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเป็นกลางและความสมดุลในการตัดสินใจมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ผลการศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ชี้ให้เห็นว่า องค์กรควรส่งเสริมการบริหารงานที่ยึดหลักเหตุผลและข้อมูลเชิงประจักษ์ ควบคู่กับการจัดลำดับความสำคัญของงานอย่างเป็นระบบ การสร้างวัฒนธรรมการช่วยเหลือเกื้อกูล การเปิดพื้นที่ให้มีการปรึกษาหารือเมื่อเกิดปัญหา ตลอดจนการเสริมสร้างแรงจูงใจผ่านการยกย่องชมเชยผู้ปฏิบัติงาน อีกทั้งควรกำหนดระบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่โปร่งใส เป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ

โดยสรุป ผลการวิจัยสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้งสองข้อ และสามารถสะท้อนให้เห็นถึงคุณูปการเชิงวิชาการในการบูรณาการหลักพรหมวิหาร 4 กับการบริหารงานภาครัฐ โดยสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมการทำงานเชิงจริยธรรมและเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ผลการศึกษาพบว่า การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยรวมอยู่ในระดับมาก จึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังนี้

2. ด้านเมตตา ควรรักษามาตรฐานที่อยู่ในระดับมาก และส่งเสริมการปลูกฝังจิตเมตตาอย่างต่อเนื่องผ่านการพัฒนาบุคลากร เช่น การอบรมคุณธรรมจริยธรรมและการทำงานเป็นทีม รวมทั้งเปิดโอกาสให้มีการรับฟังความคิดเห็นอย่างจริงใจ เพื่อลดความขัดแย้งและเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กร

3. ด้านกรุณา ควรรักษามาตรฐานเดิม และส่งเสริมความเอื้ออาทร เห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนร่วมงาน โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีปัญหาหรือความกดดัน พร้อมจัดระบบหรือกิจกรรมสนับสนุนการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในองค์กรและระหว่างหน่วยงาน

4. ด้านมุทิตา ควรรักษาระดับที่เหมาะสม และส่งเสริมวัฒนธรรมการชื่นชมความสำเร็จของกันและกัน เพื่อสร้างขวัญกำลังใจและความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กร รวมทั้งเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการแสดงความยินดีและแบ่งปันความสำเร็จร่วมกัน

5. ด้านอุเบกขา ควรรักษามาตรฐาน และส่งเสริมการยึดหลักความเป็นกลางและความยุติธรรมในการปฏิบัติงาน โดยใช้เหตุผลและความโปร่งใสเป็นหลัก พร้อมกำหนดกระบวนการบริหารที่ชัดเจน ตรวจสอบได้ เพื่อลดอคติและความเอนเอียงในองค์กร

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติงานกับพรหมวิหาร 4 ของหน่วยงานอื่นว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร”

2. ควรศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลในการบูรณาการหลักพรหมวิหาร 4 ในการดำเนินงานด้านการบริหารงานบุคคลของเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”

3. ควรศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของบุคลากรในการการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร 4 ในการบริหารจัดการเทศบาลเมืองคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”

เอกสารอ้างอิง

บุญชม ศรีสะอาด. (2553). *การวิจัยเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

ดวงใจ กรายแก้ว. (2567). การใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารของผู้บริหารเทศบาลตำบลเขาพระ อำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*, 11(5), 70-78.

เทศบาลเมืองคอหงส์. (2568). *ข้อมูลจำนวนบุคลากรเทศบาลเมืองคอหงส์ ณ วันที่ 1 ตุลาคม 2568*. สงขลา: เทศบาลเมืองคอหงส์.

ปรัชญา หนูปลอด, & พระครูวุฒิชัยการโกศล. (2566). พรหมวิหาร 4: เข็มทิศนำทางสู่การบริหารบุคลากรอย่างยั่งยืน. *วารสารการบริหารการศึกษา*.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุง)*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: ผลิธัมม์.

พระเจษฎาพงศ์ จรณธมฺโม, พระครูพิศาลสารบัณฑิต, & สมเดช นามเกตุ. (2565). การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 เพื่อพัฒนาบุคลากร. *วารสารพุทธศาสตร์ มจร.อุบลราชธานี*.

พระพินิจ วิสุทฺโธ, & พระครูกิตติวราทร. (2564). การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการบริหารงานท้องถิ่นตามหลักพรหมวิหาร 4. *วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์*.

พระประจักร กิตฺติโสภโณ (สามารถ). (2567). การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการปฏิบัติงานของ บุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร, *วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์*, 8(2), 500-511.

พรทิพย์ อนุพัฒน์, สันติ อุนจะนำ, & พระครูสิริธรรมาภิรัต. (2562). พรหมวิหาร 4 กับการบริหารงานบุคคลในองค์กร. *วารสารศึกษาศาสตร์ มมร*.

พระครูวิจิตรสาธุรส. (2560). การใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาตาม ทัศนะของครูกลุ่มโรงเรียนการกุศล จังหวัดสงขลา. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์.* 4 (1), 1-15.

ศุภกิตติ์ เต็มสงสัย. (2569). กลยุทธ์การบริหารงานบุคคลตามหลักพรหมวิหาร 4. *วารสารศรีสุวรรณภูมิปริทรรศน์*.

สมพร เทพสิทธา. (2550). *คุณธรรมและจริยธรรมของข้าราชการ บทบาทของข้าราชการ.* กรุงเทพมหานคร : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย.

สุพรรณา ภัทรเมธาวรกุล, วิทยาธร ท่อแก้ว และกรกช ขันธบุญ. (2565). การสื่อสารเพื่อการบริหารงานเชิง พุทธด้วยผู้นำ. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 11(5), R116-R130.

Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory, 18*(4), 543–571.

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika, 16*(3), 297–334. https://doi.org/10.1007/BF02310555

Greenberg, J. (1987). A taxonomy of organizational justice theories. *Academy of Management Review, 12*(1), 9–22.

Herzberg, F. (1959). *The motivation to work*. New York: John Wiley & Sons.

Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement, 30*(3), 607–610. https://doi.org/10.1177/0013164470 03000308

Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology, 140*, 1–55.

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review, 1*(1), 61–89.

Pfeffer, J., & Sutton, R. I. (2006). *Hard facts, dangerous half-truths, and total nonsense: Profiting from evidence-based management*. Boston, MA: Harvard Business School Press.

United Nations Development Programme (UNDP). (1997). *Governance for sustainable human development*. New York: UNDP.

World Bank. (1992). *Governance and development*. Washington, DC: World Bank.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

The Application of Buddhist Philosophy in The Work Performance of Officials at The Songkhla Provincial Office of Buddhism

การประยุกต์หลักพุทธปรัชญาในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา

Phra Palad Ritthiporn Thumsuwan[1*], Phra Khru Srirattanarpirom Sommai Tirachitto[2] & Phra Khru Bowonchaiwat Wanchai Methigo[3]

พระปลัดฤทธิพร ทุมสุวรรณ[1*], พระครูศรีรัตนาภิรมย์ สมหมาย ถิรจิตฺโต[2]
& พระครูบวรชัยวัฒน์ วันชัย เมธิโก[3]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phra Palad Ritthiporn Thumsuwan*
พระปลัดฤทธิพร ทุมสุวรรณ
Mahamakut Buddhist University Srithammasokkarat Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช
Email: pae01092530@gmail.com

2. Phra Khru Srirattanarpirom Sommai Tirachitto
พระครูศรีรัตนาภิรมย์ สมหมาย ถิรจิตฺโต
Mahamakut Buddhist University Srithammasokkarat Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช
Email: mahasom252520@gmail.com

3. Phra Khru Bowonchaiwat Wanchai Methigo
พระครูบวรชัยวัฒน์ วันชัย เมธิโก
Mahamakut Buddhist University Srithammasokkarat Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช
Email: wanchaimateego@gmail.com

คำสำคัญ:
หลักพุทธปรัชญา, การปฏิบัติงาน, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา

Keywords:
Buddhist Philosophical Principles, Work Performance, Songkhla Provincial Office of Buddhism

Article history:
Received: 26/02/2026
Revised: 20/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 18/05/2026

ABSTRACT

This research aimed to: 1) examine the operational conditions of officials at the Songkhla Provincial Office of Buddhism, and 2) analyze the application of Buddhist philosophical principles in their work performance. This study employed a qualitative research approach using in-depth interviews with 13 key informants selected through purposive sampling. Data was collected through semi-structured interviews and analyzed using content analysis.

The findings revealed that: 1) Regarding the operational conditions of officials, the overall work performance was at a good level in both individual and environmental dimensions. In terms of individual factors, officials demonstrated knowledge and understanding of organizational missions, possessed work motivation, and adhered to ethical principles, despite experiencing workload pressure during certain periods. Concerning environmental factors, the organization had a clear administrative structure and a collaborative working atmosphere, although limitations in resources and technological support were identified. 2) Concerning the application of Buddhist philosophical principles, the findings indicated that officials applied the Four Bases of Success (Iddhipada IV) in their work. In terms of chanda (aspiration), officials perceived their work as socially valuable, which enhanced their willingness and commitment. Regarding viriya (effort), they demonstrated perseverance in handling urgent and demanding tasks. In terms of citta

How to Cite:
Thumsuwan, P. et al. (2026). The Application of Buddhist Philosophy in The Work Performance of Officials at The Songkhla Provincial Office of Buddhism. *Journal Dhamma for Life,* 417-430.

(attentiveness), they performed duties carefully and paid close attention to details to minimize errors. Regarding vimamsa (investigation), they regularly reflected upon problems and sought appropriate improvements in their work processes.

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา และ 2) วิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 13 คน ซึ่งคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ศึกษาสภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา ผลการวิจัยพบว่า สภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลาโดยรวมอยู่ในระดับดี ทั้งด้านบุคคลและด้านสิ่งแวดล้อม ด้านบุคคล เจ้าหน้าที่มีความรู้ ความเข้าใจในภารกิจ มีแรงจูงใจ และยึดถือคุณธรรมในการทำงาน แม้มีภาระงานเร่งด่วนในบางช่วง ส่วนด้านสิ่งแวดล้อม มีโครงสร้างการบริหารชัดเจน บรรยากาศองค์กรเอื้อต่อความร่วมมือ แต่ยังมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรและเทคโนโลยี 2) ศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา ผลการศึกษาพบว่า ด้านฉันทะ เจ้าหน้าที่มองว่างานในสำนักงานพระพุทธศาสนาเป็นงานที่มีคุณค่าทางสังคม ก็ทำให้เกิดความเต็มใจและตั้งใจทำงานมากขึ้น ด้านวิริยะ ในบางช่วงงานมีปริมาณมาก หรือมีงานเร่งด่วนหลายเรื่องพร้อมกัน จำเป็นต้องใช้ความอดทนและความพยายามค่อนข้างมาก เพื่อให้สามารถดำเนินการได้ทันตามกำหนดเวลา ด้านจิตตะ เจ้าหน้าที่พยายามทำงานด้วยความรอบคอบ ใส่ใจในรายละเอียด บางครั้งอาจต้องตรวจสอบข้อมูลซ้ำหลายรอบเพื่อป้องกันความผิดพลาด ด้านวิมังสา เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น เจ้าหน้าที่พยายามทบทวนว่าเกิด

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นรากฐานของคุณธรรมจริยธรรมในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน การดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาในมิติทางสังคมมิได้จำกัดอยู่เพียงในวัดหรือในพิธีกรรม หากแต่เชื่อมโยงโดยตรงกับหน่วยงานราชการที่มีบทบาทในการสนับสนุนและขับเคลื่อนภารกิจทางศาสนา เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในระดับพื้นที่ โดยสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลามีหน้าที่ประสานงานกับคณะสงฆ์ ส่งเสริมการศึกษา สนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำนุบำรุงศาสนสถาน และดำเนินกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐ ภารกิจดังกล่าวมิได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น เนื่องจากจังหวัดสงขลาเป็นพื้นที่ที่มีความซับซ้อนทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นสังคมพหุศาสนาที่ชาวพุทธและชาวมุสลิมอยู่ร่วมกันอย่างหลากหลาย ความแตกต่างดังกล่าว

นำมาซึ่งความท้าทายในการสร้างความเข้าใจ การประสานงาน และการดำเนินงานที่ต้องอาศัยความละเอียดอ่อนทางวัฒนธรรม อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยี ยังส่งผลให้สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดต้องพัฒนารูปแบบการทำงานให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และสามารถตอบสนองต่อคณะสงฆ์และประชาชนได้มากยิ่งขึ้น งานวิจัยบางฉบับได้สะท้อนปัญหาเชิงบริหาร เช่น การขาดการมีส่วนร่วม การขาดแรงจูงใจ และข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคล ซึ่งล้วนเป็นอุปสรรคที่ส่งผลต่อคุณภาพการทำงานขององค์กรด้านศาสนา ในบริบทดังกล่าว หลักพุทธปรัชญาจึงมิใช่เพียงกรอบแนวคิดเชิงนามธรรม หากแต่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติงานที่เป็นรูปธรรมได้ หลักอิทธิบาท 4 ซึ่งเน้นฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา สามารถเสริมสร้างแรงจูงใจ ความเพียร สมาธิ และปัญญาแก่บุคลากรในการเผชิญกับความท้าทายในงานราชการ ขณะที่หลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา สามารถใช้เป็นหลักในการบริหารจัดการบุคคล และสร้างความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนร่วมงานและประชาชน ส่วนหลักสติปัฏฐาน 4 สามารถประยุกต์ใช้ในการควบคุมอารมณ์ การพัฒนาสมาธิ และการตัดสินใจอย่างรอบคอบ ทั้งนี้ งานวิจัยทางจิตวิทยาสมัยใหม่ เช่น Kabat-Zinn (1994) ยังยืนยันว่าการฝึกสติช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและลดความเครียดได้อย่างมีนัยสำคัญ การศึกษาที่ผ่านมาพบว่า การประยุกต์หลักพุทธปรัชญาสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงปฏิบัติ ตัวอย่างเช่น การศึกษาของพระครูวินัยธรวันชัย เมธิโก (2558) ในพื้นที่อำเภอหาดใหญ่ แสดงให้เห็นว่าการบูรณาการพุทธปรัชญากับแนวคิดร่วมสมัยสามารถเสริมสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างแท้จริง ซึ่งสะท้อนศักยภาพของหลักธรรมที่มิได้เป็นเพียงแนวทางทางจิตใจเท่านั้น หากยังเป็นเครื่องมือเชิงสังคมในการแก้ไขปัญหา อีกทั้งหลักสังคหวัตถุ 4 ยังสามารถส่งเสริมความร่วมมือและความไว้วางใจภายในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ สิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า หากเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลาสามารถนำหลักพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้อย่างเป็นระบบ ย่อมก่อให้เกิดการพัฒนาที่มั่นคงทั้งในระดับบุคลากรและองค์กร

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา ซึ่งมีความสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ เนื่องจากไม่เพียงช่วยให้เข้าใจถึงกระบวนการนำหลักธรรมไปใช้จริงในบริบทของงานราชการเท่านั้น แต่ยังช่วยค้นหาปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จของการประยุกต์ใช้ดังกล่าว ทั้งยังสามารถพัฒนาเป็นต้นแบบให้แก่องค์กรศาสนาอื่นหรือหน่วยงานภาครัฐนำไปปรับใช้ อันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงคุณธรรม และการสร้างความมั่นคงทางพระพุทธศาสนาในสังคมร่วมสมัย ซึ่งนับเป็นประเด็นที่สมควรได้รับการศึกษาอย่างยิ่ง

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของบุคลากรภาครัฐ

การปฏิบัติงานของบุคลากรภาครัฐเป็นกระบวนการดำเนินงานตามบทบาท หน้าที่ และภารกิจของหน่วยงานราชการ เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามนโยบายของรัฐ โดยอาศัยหลักประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ความรับผิดชอบ และธรรมาภิบาล แนวคิดดังกล่าวสัมพันธ์กับการบริหารภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management: NPM) ที่มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของงาน ความโปร่งใส และการตอบสนองต่อประชาชน (ธเนศ เกษศิลป์ และพระมหาบุญศรี ญาณวุฑฺโฒ, 2561) สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริม คุ้มครอง และอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ตลอดจนประสานงานระหว่างคณะสงฆ์กับภาครัฐ ดังนั้น การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่จึงต้องอาศัยทั้งความรู้ด้านการบริหารราชการและคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาในการดำเนินงานร่วมกัน ศุภิสรา บัวงาม (2564) ศึกษาการบริหารผลการปฏิบัติงานของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พบว่า การปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยการบริหารงานเชิงผลสัมฤทธิ์ การประสานงาน การกำกับติดตาม และการพัฒนาศักยภาพบุคลากรอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ แนวคิดธรรมาภิบาลยังมีความสำคัญต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐ โดยเน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม และคุณธรรมในการบริหารงาน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อความไว้วางใจของประชาชนต่อองค์กรภาครัฐ

แนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาในการบริหารงาน

หลักพุทธปรัชญาเป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งพัฒนามนุษย์ทั้งด้านจิตใจ สติปัญญา และพฤติกรรม สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานและการปฏิบัติหน้าที่ราชการได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะหลักธรรมที่ส่งเสริมการทำงานร่วมกัน ความรับผิดชอบ และการครองตน นักวิชาการไทยได้เสนอว่า การบริหารเชิงพุทธศาสตร์เป็นการบูรณาการหลักธรรมเข้ากับการบริหารสมัยใหม่ เพื่อให้เกิดทั้งประสิทธิภาพและคุณธรรมในการบริหารงาน (ธเนศ เกษศิลป์ และพระมหาบุญศรี ญาณวุฑฺโฒ, 2561) หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนา ได้แก่ 1. พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นหลักธรรมสำหรับการครองคนและการทำงานร่วมกับผู้อื่น ช่วยเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีในองค์กร 2. สังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา เป็นหลักธรรมที่ช่วยสร้างความร่วมมือและความสามัคคีในการปฏิบัติงาน 3. อิทธิบาท 4 ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นหลักแห่งความสำเร็จในการทำงาน ช่วยให้บุคลากรเกิดความตั้งใจและพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน 4. ทศพิธราชธรรม เป็นหลักธรรมสำหรับผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานภาครัฐ ที่เน้นความซื่อสัตย์ เสียสละ และยุติธรรมในการบริหารงาน พระมหาสันติ ธีรภทฺโท และนาถาบำรุง (2562) พบว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานภาครัฐช่วยลดความขัดแย้ง สร้างความสามัคคี และเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานของ

องค์กร ขณะที่ ปกรณ์ มหากันธา (2557) เสนอว่า การบริหารองค์กรเชิงพุทธบูรณาการควรผสานหลักธรรมาภิบาลเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างองค์กรที่มีทั้งประสิทธิภาพและคุณธรรม

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการบริหารองค์กรภาครัฐและการพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร พระมหาสันติ ธีรภทฺโท และนาถาบำรุง (2562) ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานภาครัฐ พบว่า หลักสาราณียธรรม อปริหานิยธรรม และคารวธรรม สามารถสร้างความปรองดองและความร่วมมือภายในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ศุภิสรา บัวงาม (2564) ศึกษาการบริหารผลการปฏิบัติงานของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พบว่า การบริหารผลการปฏิบัติงานมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับผลสัมฤทธิ์ขององค์กร โดยเฉพาะด้านการพัฒนาบุคลากรและการกำกับติดตามงาน กันต์พงษ์ เดชอภิรักษ์ชน และนิรนาท แสงสา (2563) พบว่า หลักพุทธจิตวิทยาช่วยส่งเสริมความสุขในการทำงานของข้าราชการ และส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การศึกษาสภาพการปฏิบัติงานควบคู่กับการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา จะช่วยสะท้อนทั้งมิติด้านประสิทธิภาพการทำงานและมิติด้านคุณธรรมในการปฏิบัติราชการ

กรอบแนวคิดการวิจัย

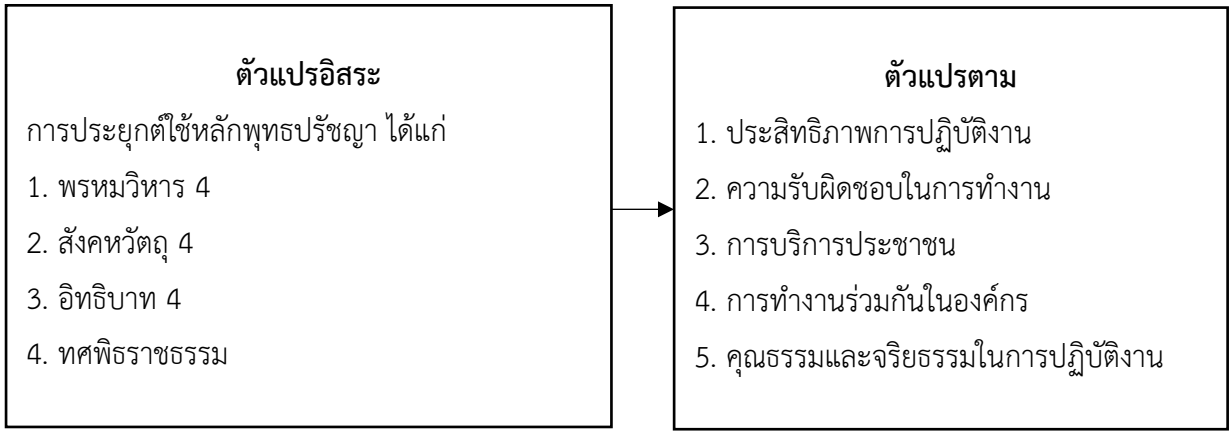

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาสภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา
2. ศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา

สมมติฐานการวิจัย

เจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลามีการประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมาก การประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญามีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) (สุภางค์ จันทวานิช, 2557) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยไว้ ดังนี้

การศึกษาทบทวนเอกสาร

การศึกษาครั้งนี้ได้ดำเนินการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญา โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์และแหล่งข้อมูลสำคัญ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

ขั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์หลักทางพระพุทธศาสนา ใช้เป็นแหล่งข้อมูลต้นฉบับสำหรับการศึกษาหลักธรรมและแนวคิดทางพุทธปรัชญาโดยตรง

ขั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ ตีความ และเรียบเรียงโดยนักวิชาการหรือผู้ศึกษาอื่นที่ได้ดำเนินการไว้ก่อนหน้า ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาใช้ประกอบการศึกษาวิจัย อาทิ หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ บทความวิจัย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์และประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาทางพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) ได้แก่ เจ้าหน้าสำนักงาน พระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา มีทั้งหมด 3 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 13 คน

1) กลุ่มพนักงานลูกจ้าง

2) กลุ่มข้าราชการชำนาญการทุกระดับ

3) กลุ่มอำนวยการ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือคือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interviews) โดยเครื่องมือวิจัยนี้แบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น 4 ประเด็น ดังนี้ ประเด็นที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ประเด็นที่ 2

คำถามเกี่ยวกับการหลักธรรมที่นำมาประยุกต์ในการปฏิบัติงาน ประเด็นที่ 3 คำถามเกี่ยวการกับปัญหาและอุปสรรค และ ประเด็นที่ 4 ข้อเสนอแนะ

การตรวจสอบคุณภาพข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทำการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 เป็นส่วนของข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ 2 สภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา

ตอนที่ 3 การประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา

คำถามในการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเองจากการศึกษาจากตำราและทฤษฎีต่างๆ เป็นคำถามที่มีความครอบคลุมตามขอบเขตของการวิจัย และนำแบบสัมภาษณ์การประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา ไปตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ โดยผานการหาความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) จากผู้เชี่ยวชาญดานการวิจัย ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจสอบความชัดเจนของเนื้อหาแบบสัมภาษณ์ ให้ข้อเสนอแนะ และแก้ไข ปรับปรุงคำถามให้ตรงกับวัตถุประสงค์มากขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผล

การประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) นำข้อมูลที่ได้มาจัดระบบข้อมูล แยกประเภทข้อมูลตามวัตถุประสงค์ โดยเรียงลำดับเป็นประเด็นสำคัญประกอบการพรรณนาวิเคราะห์ และสรุปออกมาเป็นเรียงความในด้านต่าง ๆ ได้แก่ สภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา และการประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา ตามหลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ ด้านวิมังสา

ผลการวิจัย

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล	จำนวน (Frequency)	ร้อยละ (Percentage)
1. กลุ่มพนักงานลูกจ้าง	4	30.77
2. กลุ่มข้าราชการชำนาญการทุกระดับ	6	46.15
3. กลุ่มอำนวยการ	3	23.08
รวม	**13**	**100.00**

จากตาราง 1 พบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เป็นกลุ่มข้าราชการชำนาญการทุกระดับ จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 46.15 รองลงมา คือ กลุ่มพนักงานลูกจ้าง จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 30.77 และกลุ่มอำนวยการ จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 23.08 ตามลำดับ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของสภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา ซึ่งผลการวิเคราะห์แบ่งเป็น 2 ด้าน ดังนี้

1. ด้านบุคคล โดยภาพรวม ปัจจัยด้านบุคคลของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลาอยู่ในระดับที่ดี เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจในภารกิจของหน่วยงาน ตระหนักถึงบทบาทในการสนับสนุนคณะสงฆ์และให้บริการประชาชนอย่างเหมาะสม อีกทั้งมีประสบการณ์ทำงานในพื้นที่ ทำให้เข้าใจบริบทของจังหวัดซึ่งมีความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม ในด้านแรงจูงใจ เจ้าหน้าที่มีความตั้งใจและเห็นความสำคัญของงานทางพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ภาระงานที่หลากหลายและเร่งด่วนในบางช่วงอาจก่อให้เกิดความกดดันได้บ้าง ด้านความรู้และทักษะโดยรวมอยู่ในระดับเหมาะสม แต่ยังจำเป็นต้องพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยีและการบริหารจัดการให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ด้านคุณธรรมและจริยธรรม เจ้าหน้าที่มีความสุภาพ รอบคอบ และยึดถือหลักธรรมในการปฏิบัติงาน แม้อาจมีความเห็นต่างกันบ้างในบางสถานการณ์ แต่สามารถแก้ไขได้ด้วยการสื่อสารและความเข้าใจร่วมกัน ทั้งนี้ เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่มีความผูกพันต่อองค์กร แต่ยังมีข้อจำกัดด้านความก้าวหน้าในสายงานที่สามารถพัฒนาได้ในเชิงนโยบายต่อไป โดยสรุป ปัจจัยด้านบุคคลอยู่ในเกณฑ์ดี มีความรู้ ความตั้งใจ และคุณธรรมในการทำงาน แต่ยังมีบางประเด็นที่ควรพัฒนาเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในระยะยาว

2. ด้านสิ่งแวดล้อม โดยภาพรวม สภาพแวดล้อมในการทำงานของสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลาอยู่ในระดับที่เหมาะสม มีโครงสร้างการบริหารและสายบังคับบัญชาที่ชัดเจน การดำเนินงานเป็นไปตามระบบราชการ และสามารถประสานงานกับคณะสงฆ์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ตามขั้นตอน บรรยากาศองค์กรโดยทั่วไปเป็นกันเองและให้ความร่วมมือกันดี แม้ในบางช่วงที่มีภารกิจเร่งด่วนอาจเกิดความตึงเครียดบ้าง ด้านทรัพยากรโดยรวมเพียงพอต่อการปฏิบัติงานพื้นฐาน แต่ยังมีข้อจำกัดด้านจำนวนบุคลากรและการพัฒนาระบบเทคโนโลยี นอกจากนี้ การปฏิบัติงานต้องคำนึงถึงบริบทของจังหวัดสงขลาที่มีความหลากหลายทางศาสนา จึงจำเป็นต้องใช้ความยืดหยุ่นและความละเอียดอ่อนในการดำเนินงาน โดยสรุป สภาพแวดล้อมโดยรวมเอื้อต่อการทำงานในระดับดี แต่ยังสามารถพัฒนาเพิ่มเติมด้านทรัพยากร ระบบสนับสนุน และการปรับนโยบายให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ได้ในอนาคต

การประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา

1. ด้านฉันทะ (ความพอใจรักในงาน) เจ้าหน้าที่พยายามสร้างความรู้สึกที่ดีต่องานที่ทำ มองว่างานในสำนักงานพระพุทธศาสนาเป็นงานที่มีคุณค่าทางสังคมและเกี่ยวข้องกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เมื่อมี

ความเข้าใจในเป้าหมายของงาน ก็ทำให้เกิดความเต็มใจและตั้งใจทำงานมากขึ้น แม้บางภารกิจจะเป็นงานเอกสารหรืองานประสานงานที่ต้องใช้เวลา แต่ก็พยายามมองในแง่ว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบที่สนับสนุนคณะสงฆ์และประชาชน

2. วิริยะ (ความเพียรพยายาม) ในบางช่วงงานมีปริมาณมาก หรือมีงานเร่งด่วนหลายเรื่องพร้อมกัน เช่น การจัดกิจกรรมทางศาสนา หรือการประสานงานในกรณีที่มีปัญหาเกิดขึ้นในพื้นที่ จำเป็นต้องใช้ความอดทนและความพยายามค่อนข้างมาก พยายามไม่ท้อถอย และจัดลำดับความสำคัญของงาน เพื่อให้สามารถดำเนินการได้ทันตามกำหนดเวลา แม้จะมีความกดดันบ้าง แต่ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของหน้าที่

3. จิตตะ (ความเอาใจใส่และตั้งมั่นในงาน) เจ้าหน้าที่พยายามทำงานด้วยความรอบคอบ โดยเฉพาะงานที่เกี่ยวข้องกับเอกสารราชการหรือการประสานงานกับคณะสงฆ์ เพราะต้องอาศัยความถูกต้องและความเหมาะสมในการสื่อสาร จึงต้องมีสมาธิและใส่ใจในรายละเอียด บางครั้งอาจต้องตรวจสอบข้อมูลซ้ำหลายรอบเพื่อป้องกันความผิดพลาด ซึ่งถือเป็นการฝึกความตั้งมั่นในงานไปในตัว

4. วิมังสา (การพิจารณาไตร่ตรองและปรับปรุงงาน) เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น เจ้าหน้าที่พยายามทบทวนว่าเกิดจากสาเหตุใด และควรปรับปรุงอย่างไร เช่น หากการประสานงานล่าช้า ก็จะพิจารณาว่าขั้นตอนใดสามารถลดความซ้ำซ้อนได้ หรือควรปรับวิธีการสื่อสารให้ชัดเจนขึ้น หลักวิมังสาช่วยให้ไม่ทำงานแบบเดิมซ้ำ ๆ โดยไม่พัฒนา แต่พยายามหาวิธีที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่

โดยสรุป หลักอิทธิบาท 4 ไม่ได้เป็นเพียงหลักธรรมเชิงทฤษฎี แต่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับงานราชการได้จริง ช่วยสร้างแรงจูงใจภายใน ทำให้มีความอดทน มีสมาธิ และรู้จักพิจารณาปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง แม้อาจไม่สามารถปฏิบัติได้สมบูรณ์ทุกครั้ง แต่ถือเป็นแนวทางที่ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจและกำกับการทำงานให้เป็นระบบมากขึ้น

อภิปรายผล

การอภิปรายสภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา

1) ด้านบุคคล ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านบุคคลของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลาอยู่ในระดับที่ดี ทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจบทบาทหน้าที่ แรงจูงใจ และคุณธรรมจริยธรรมในการปฏิบัติงาน ผลดังกล่าวสามารถอธิบายได้ด้วยกรอบแนวคิดพฤติกรรมองค์การที่เห็นว่า “ผลการปฏิบัติงาน” เป็นผลจากคุณลักษณะส่วนบุคคล เช่น ความรู้ ทักษะ และแรงจูงใจ (Robbins & Judge, 2017) ในด้านแรงจูงใจ เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่มีความตั้งใจและเห็นคุณค่าของงาน ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีสองปัจจัยของ Herzberg (1959) ที่อธิบายว่า “ลักษณะของงานที่มีคุณค่าและมีความหมาย” เป็นปัจจัยจูงใจ (motivators) ที่ช่วยเสริมสร้างความพึงพอใจในการทำงาน อย่างไรก็ตาม ภาระงานที่หลากหลายและเร่งด่วนอาจก่อให้เกิดความกดดัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Karasek (1979) ในแบบจำลอง Job Demand–Control Model ที่ระบุว่า ความต้องการของงานที่สูง หากไม่สมดุลกับทรัพยากรหรืออำนาจในการควบคุมงาน อาจนำไปสู่ความเครียดในการทำงานได้

ด้านความรู้และทักษะ แม้จะอยู่ในระดับเหมาะสม แต่ความจำเป็นในการพัฒนาทักษะดิจิทัลและการบริหารจัดการสะท้อนแนวคิดขององค์การภาครัฐสมัยใหม่ (New Public Management) ที่เน้นประสิทธิภาพ ความคล่องตัว และการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มคุณภาพการบริการ (Hood, 1991) ด้านคุณธรรมและความผูกพันต่อองค์กร ผลการศึกษาที่พบว่าเจ้าหน้าที่มีความยึดมั่นในคุณธรรมและมีความผูกพันต่อองค์กร สอดคล้องกับแนวคิดความผูกพันต่อองค์กรของ Meyer และ Allen (1991) ซึ่งชี้ว่าความผูกพันเชิงอารมณ์ (affective commitment) มีผลต่อความตั้งใจและประสิทธิภาพในการทำงาน ทั้งนี้ ข้อจำกัดด้านความก้าวหน้าในสายงานเป็นประเด็นที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ที่เน้นความสำคัญของเส้นทางความก้าวหน้าต่อแรงจูงใจระยะยาว

โดยสรุป ปัจจัยด้านบุคคลที่อยู่ในระดับดีสะท้อนความพร้อมเชิงคุณภาพของเจ้าหน้าที่ แต่ยังจำเป็นต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อรองรับบริบทการเปลี่ยนแปลงของภาครัฐ

2) ด้านสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาพบว่า สภาพแวดล้อมในการทำงานโดยรวมอยู่ในระดับที่เหมาะสม มีโครงสร้างองค์กรชัดเจน และดำเนินงานตามระบบราชการอย่างเป็นขั้นตอน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดองค์การแบบราชการของ Weber (1922/1978) ที่เน้นโครงสร้าง ลำดับชั้น และกฎระเบียบเพื่อสร้างความเป็นระเบียบและความชัดเจนในการบริหาร บรรยากาศองค์กรที่เป็นกันเองและมีความร่วมมือ สะท้อนแนวคิดวัฒนธรรมองค์การ (Organizational Culture) ของ Schein (2010) ที่ระบุว่า ค่านิยมและบรรยากาศภายในมีผลต่อพฤติกรรมและประสิทธิภาพของบุคลากร อย่างไรก็ตาม ความตึงเครียดในช่วงภารกิจเร่งด่วนแสดงถึงผลกระทบของปริมาณงานต่อสภาพจิตใจ ซึ่งเชื่อมโยงกับแนวคิดภาระงาน (workload) ในทฤษฎีความเครียดจากงานในด้านทรัพยากรและเทคโนโลยี ข้อจำกัดด้านบุคลากรและระบบสนับสนุนสะท้อนแนวคิดเชิงระบบ (Systems Theory) ที่มองว่าองค์การต้องมีปัจจัยนำเข้า (input) ที่เพียงพอ เพื่อให้กระบวนการ (process) นำไปสู่ผลลัพธ์ (output) ที่มีประสิทธิภาพ (Katz & Kahn, 1966) นอกจากนี้ บริบทของจังหวัดสงขลาที่มีความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารในสังคมพหุวัฒนธรรม (Multicultural Administration) ที่เน้นความยืดหยุ่น ความเข้าใจ และการประสานความแตกต่างทางสังคมในการปฏิบัติงานภาครัฐ

โดยสรุป สภาพแวดล้อมองค์กรเอื้อต่อการปฏิบัติงานในระดับดี แต่ยังต้องพัฒนาในด้านทรัพยากร ระบบสนับสนุน และความสอดคล้องระหว่างนโยบายกับบริบทพื้นที่ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในระยะยาว

การประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา

ผลการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่มีการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการปฏิบัติงานอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในด้านแรงจูงใจ ความเพียร ความใส่ใจ และการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถอภิปรายได้ดังนี้ 1) ด้านฉันทะ การที่เจ้าหน้าที่มองว่างานมีคุณค่าทางสังคมและเกี่ยวข้องกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา สะท้อน “ฉันทะ” ในฐานะแรงจูงใจภายใน (intrinsic motivation) ซึ่งเป็นความพอใจรักในงานโดยไม่ต้องอาศัยแรงผลักดันจากภายนอก พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2559) อธิบายว่า ฉันทะเป็นพลังแห่งความพอใจที่เกิดจากความ

เข้าใจคุณค่าแท้ของสิ่งที่ทำ มิใช่ความอยากในเชิงตัณหา ดังนั้น เมื่อเจ้าหน้าที่ตระหนักถึงความหมายของงาน ย่อมเกิดความเต็มใจและความรับผิดชอบที่มั่นคง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สมพร เทพสิทธา (2550) ที่ชี้ว่า การปฏิบัติงานในองค์กรทางศาสนาจะมีประสิทธิภาพสูงขึ้นเมื่อบุคลากรมีความศรัทธาและเห็นคุณค่าของภารกิจองค์กร 2) ด้านวิริยะ การไม่ท้อถอยต่อภาระงานที่เร่งด่วน และการจัดลำดับความสำคัญของงาน สะท้อนหลัก “วิริยะ” คือความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2546) อธิบายว่า วิริยะเป็นพลังแห่งความพากเพียรที่ช่วยให้บุคคลสามารถก้าวข้ามอุปสรรคและแรงกดดันได้ ผลการศึกษาครั้งนี้จึงชี้ให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่มิได้ปฏิบัติงานเพียงตามหน้าที่เชิงกลไก แต่มีความมุ่งมั่นที่จะทำงานให้สำเร็จตามเป้าหมาย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวิจิตรสาธุรส (2560) ที่พบว่า ความเพียรและความรับผิดชอบเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารงานในองค์กรทางศาสนา 3) ด้านจิตตะ การทำงานด้วยความรอบคอบ ใส่ใจรายละเอียด และตรวจสอบข้อมูลซ้ำเพื่อป้องกันความผิดพลาด สะท้อนหลัก “จิตตะ” หรือความตั้งมั่นแห่งจิต พระพรหมคุณาภรณ์ (2559) อธิบายว่า จิตตะเป็นการทำสิ่งใดด้วยความเอาใจใส่ ไม่ปล่อยปละละเลย ซึ่งเป็นพื้นฐานของความสำเร็จในการทำงาน ผลการศึกษานี้จึงแสดงให้เห็นว่าการมีสมาธิและความรับผิดชอบช่วยลดข้อผิดพลาดในงานราชการ โดยเฉพาะงานที่เกี่ยวข้องกับเอกสารและการประสานงานที่ต้องอาศัยความถูกต้องสูง 4) ด้านวิมังสา การทบทวนขั้นตอนการทำงานและพยายามปรับปรุงกระบวนการให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ สะท้อนหลัก “วิมังสา” คือการใช้ปัญญาไตร่ตรองพิจารณาเหตุผล พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ, 2549) อธิบายว่า วิมังสาเป็นการตรวจสอบตนเองและสิ่งที่ทำอยู่เสมอ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผลการศึกษาครั้งนี้จึงชี้ว่า หลักวิมังสาช่วยส่งเสริมการทำงานเชิงพัฒนา มิใช่เพียงการปฏิบัติตามแบบแผนเดิมเท่านั้น

โดยภาพรวม การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลา แสดงให้เห็นว่าหลักพุทธปรัชญามิได้เป็นเพียงหลักธรรมเชิงนามธรรม แต่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทงานราชการได้จริง ทั้งในด้านการสร้างแรงจูงใจภายใน ความอดทนต่อภาระงาน การทำงานอย่างมีสมาธิ และการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (2559) ที่เห็นว่า หลักอิทธิบาท 4 เป็น “ธรรมแห่งความสำเร็จ” ที่ใช้ได้ทั้งในทางโลกและทางธรรม

ดังนั้น ผลการศึกษาครั้งนี้จึงยืนยันว่า การบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเข้ากับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สามารถเสริมสร้างประสิทธิภาพ ความรับผิดชอบ และการพัฒนาองค์กรได้อย่างเป็นรูปธรรม

สรุป

ผลการศึกษาครั้งนี้สามารถสรุปได้ว่า สภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลาโดยรวมอยู่ในระดับที่เหมาะสมและเอื้อต่อการดำเนินงานขององค์กร ทั้งในด้านบุคลากรและสภาพแวดล้อมการทำงาน โดยเจ้าหน้าที่มีความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ มีความรับผิดชอบ และยึดมั่นในคุณธรรมในการปฏิบัติงาน ขณะเดียวกันองค์กรมีโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจนและส่งเสริมการทำงานร่วมกัน แม้ยังมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรและเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานบางประการ นอกจากนี้

การศึกษายังพบว่า เจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสงขลาได้นำหลักพุทธปรัชญา โดยเฉพาะหลักอิทธิบาท 4 มาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ ด้านฉันทะ ช่วยเสริมสร้างความพึงพอใจและความเต็มใจในการทำงาน ด้านวิริยะ ช่วยให้เกิดความเพียรพยายามและความอดทนต่อภาระงาน ด้านจิตตะ ส่งเสริมความละเอียดรอบคอบและความใส่ใจในการทำงาน และด้านวิมังสา ช่วยให้เกิดการวิเคราะห์ ทบทวน และปรับปรุงกระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง อันนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานและการพัฒนาองค์กร

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยครั้งนี้มีประโยชน์เชิงวิชาการในด้านการบูรณาการหลักพุทธปรัชญากับการบริหารงานภาครัฐ โดยชี้ให้เห็นว่าหลักอิทธิบาท 4 สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพบุคลากร เสริมสร้างแรงจูงใจในการทำงาน และส่งเสริมประสิทธิภาพองค์กรได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาระบบการบริหารงานของหน่วยงานภาครัฐและองค์กรทางพระพุทธศาสนาในบริบทอื่นต่อไปได้อย่างมีประสิทธิผล

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรสนับสนุนบุคลากรและงบประมาณให้ เหมาะสมกับภารกิจของสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมี ประสิทธิภาพ

2. ควรจัดอบรมพัฒนาเจ้าหน้าที่ให้มีความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและ การประยุกต์ใช้ในงานบริหาร เพื่อให้เกิด “การบริหารงานเชิงธรรมาภิบาลแบบพุทธ” (Buddhist Governance)

3. ส่งเสริมให้หน่วยงานมีระบบ “การประเมินผลเชิงคุณธรรม” ที่วัดทั้งผลสัมฤทธิ์ของ งานและพฤติกรรมตามหลักอิทธิบาท 4 เพื่อเป็นแบบอย่างของข้าราชการเชิงพุทธ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. เจ้าหน้าที่ควรรักษาแรงจูงใจภายใน โดยตระหนักว่างานที่ทำเป็นการบำเพ็ญบุญ และสร้างคุณค่าทางสังคม

2. ควรส่งเสริมการทำงานแบบมีทีมเวิร์กภายใต้หลักอิทธิบาท 4 โดยเฉพาะการใช้ “วิมังสา” เพื่อไตร่ตรองร่วมกันก่อนการตัดสินใจ

3. ควรพัฒนาแนวปฏิบัติงานเชิงบูรณาการระหว่างเจ้าหน้าที่กับคณะสงฆ์ เพื่อให้การ บริหารงานศาสนามีประสิทธิภาพและเกิดความเข้าใจร่วมกัน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนา”

2. ควรศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างการประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญากับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ”

3. ควรศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์ระดับความผูกพันต่อองค์กรภายใต้กรอบหลักพุทธปรัชญา”

4. ควรศึกษาเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาศักยภาพบุคลากรโดยใช้หลักพุทธปรัชญาเป็นฐาน”

เอกสารอ้างอิง

กันต์พงษ์ เดชอภิรักษ์ชน, & นิรนาท แสงสา. (2563). ความสุขในการทำงานตามหลักพุทธจิตวิทยาของข้าราชการ สังกัดสำนักนโยบายและแผนกลาโหม. *วารสารพุทธจิตวิทยา, 5*(2), 33–47.

ธเนศ เกษศิลป์, & พระมหาบุญศรี ญาณวุฑฺโฒ (วงค์แก้ว). (2561). การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่โดยหลักบริหารเชิงพุทธศาสตร์. *วารสารบัณฑิตศาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 16*(2), 45–58.

ปกรณ์ มหากันธา. (2557). รูปแบบและกระบวนการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเชิงพุทธบูรณาการ. *Community and Social Development Journal, 15*(2), 85–97.

พระครูวิจิตรสาธุรส. (2560). การใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาตาม ทัศนะของครูกลุ่มโรงเรียนการกุศล จังหวัดสงขลา. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*. 4 (1), 1-15.

พระครูวินัยธรวันชัย เมธิโก. (2558). การประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาและปรัชญาหลังนวยุค เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาน้ำท่วมในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. *วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร*, 7(2), 189-196.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2549). *อิทธิบาท 4 ธรรมแห่งความสำเร็จ*. ธรรมสภา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพฯ: ผลิธัมม์.

พระมหาสันติ ธีรภทฺโท, & นาถาบำรุง. (2562). การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานภาครัฐเพื่อความปรองดองในสังคมไทย. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, 15*(1), 112–126.

ศุภิสรา บัวงาม. (2564). การบริหารผลการปฏิบัติงานสู่ผลสัมฤทธิ์การปฏิบัติราชการของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, 10*(3), 55–70.

สมพร เทพสิทธา. (2550). *คุณธรรมและจริยธรรมของข้าราชการ บทบาทของข้าราชการ.* กรุงเทพมหานคร : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2564). *ความไว้วางใจสาธารณะกับธรรมาภิบาลของรัฐไทย*. สืบค้นจาก National Assembly Library of Thailand

สุภางค์ จันทวานิช. (2557). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review, 1*(1), 61–89.

Herzberg, F. (1959). *The motivation to work* (2nd ed.). New York, NY: Wiley.

Hood, C. (1991). A public management for all seasons? *Public Administration, 69*(1), 3–19.

Kabat-Zinn, J. (1994). *Wherever you go, there you are: Mindfulness meditation in everyday life*. New York, NY: Hyperion.

Karasek, R. A. (1979). Job demands, job decision latitude, and mental strain: Implications for job redesign. *Administrative Science Quarterly, 24*(2), 285–308.

Katz, D., & Kahn, R. L. (1966). *The social psychology of organizations*. New York, NY: Wiley.

Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2017). *Organizational behavior* (17th ed.). Boston, MA: Pearson.

Schein, E. H. (2010). *Organizational culture and leadership* (4th ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (G. Roth & C. Wittich, Eds.). Berkeley, CA: University of California Press. (Original work published 1922)

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Boonniyom Market's Model in Thai Socciety

รูปแบบตลาดบุญนิยมในสังคมไทย

Plernpit Soungbunlue[1*], Thepprawin Chanraeng[2], Prisit Kotsupho[3], Virot Vichai[4], & Jaiphet Klajon[5]

เพลินพิศ สังข์บุญลือ[1*], เทพประวิณ จันทร์แรง[2], พิสิฎฐ์ โคตรสุโพธิ์[3], วิโรจน์ วิชัย[4] & ใจเพชร กล้าจน[5]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Plernpit Soungbunlue*
เพลินพิศ สังข์บุญลือ
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: Plernpit2000@gmail.com

2. Thepprawin Chanraeng
เทพประวิณ จันทร์แรง
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: thepprawinchanreang@gmail.com

3. Prisit Kotsupho
พิสิฎฐ์ โคตรสุโพธิ์
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: phisit1955@gmail.com

4. Virot Vichai
วิโรจน์ วิชัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: virojvichai@gmail.com

5. Jaiphet Klajon
ใจเพชร กล้าจน
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: naboongarden@gmail.com

คำสำคัญ:
ตลาดบุญนิยม, สังคมไทย

Keywords:
Boonniyom Market, Thai Society

Article history:
Received: 26/02/2026
Revised: 20/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 18/05/2026

ABSTRACT

This article aims to examine the concept of Boonniyom within the Asoke community, analyze the Boonniyom market under the Thai social context, and propose a Boonniyom market model applicable to contemporary society. The study is grounded in the problem of moral decline in mainstream market-based economic systems, which has led to issues of product quality, unfair pricing, and social inequality. It seeks to explore a value-based alternative that does not prioritize profit maximization as its central objective. This research employs a qualitative methodology, combining documentary research with fieldwork. Data were collected through in-depth interviews, focus group discussions, and participant observation. Key informants were purposively selected from Asoke communities across the four regions of Thailand, totaling 23 participants. These informants included community coordinators, producers, sellers, consumers, Asoke monastics, and scholars of Buddhism. The data were analyzed using content analysis.

Findings reveal that Boonniyom is a concept aimed at reducing individual selfishness through economic practices. It effectively addresses the problem of high production costs, which is a major weakness and constraint of many alternative markets. As a result, the Boonniyom market is able to produce and distribute good-quality products at low and fair prices, grounded in honesty, generosity, and mutual support. The Boonniyom market model in Thai society consists of five key components: (1) the Four Virtuous Commerce Principles—morally acceptable products, fair pricing, virtuous buyers and sellers, and places conducive to generosity; (2) value-oriented

How to Cite:
Soungbunlue, P. et al. (2026). Boonniyom Market's Model in Thai Socciety. *Journal Dhamma for Life,* 431-443.

objectives; (3) operational processes; (4) evaluation mechanisms; and (5) conditions for success, including low production costs, collective production among virtuous networks, and the outcomes of merit and karma. This model reflects the potential of the Boonniyom market as an ethical alternative market within contemporary Thai society.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด “บุญนิยม” ของชุมชนชาวอโศก วิเคราะห์ตลาดบุญนิยมภายใต้บริบทสังคมไทย และเสนอรูปแบบตลาดบุญนิยมที่สามารถประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย งานวิจัยตั้งอยู่บนปัญหาความถดถอยทางจริยธรรมของตลาดในระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาด้านคุณภาพสินค้า ราคาที่ไม่เป็นธรรม และความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยมุ่งค้นหาทางเลือกเชิงคุณค่าที่ไม่ยึดกำไรเป็นศูนย์กลาง การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการวิจัยเอกสารและการศึกษาภาคสนาม โดยใช้เครื่องมือ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลหลักคัดเลือกแบบเจาะจงจากชุมชนชาวอโศกทั้งสี่ภูมิภาคของประเทศไทย รวมจำนวน 23 รูป/คน ครอบคลุมผู้ประสานงานชุมชน ผู้ผลิต ผู้จำหน่าย ผู้บริโภค นักบวชชาวอโศก และนักวิชาการด้าน

ผลการวิจัยพบว่า “บุญนิยม” เป็นแนวคิดที่มุ่งลดความเห็นแก่ตัวของปัจเจกบุคคลผ่านการปฏิบัติทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถแก้ปัญหาต้นทุนในการผลิตสูง ซึ่งเป็นจุดอ่อนและอุปสรรคของตลาดทางเลือกทั่วไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้สามารถผลิตและจำหน่ายของดี ราคาถูก ด้วยความซื่อสัตย์และมีน้ำใจ เป็นสินค้าที่มีคุณภาพในราคายุติธรรม ภายใต้คุณค่าของ การเอื้อเฟื้อเกื้อกูล รูปแบบตลาดบุญนิยมในสังคมไทย มี 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) หลักการค้า 4 ธรรม (สินค้าถูกหลักศีลธรรม ราคาเป็นธรรม ผู้ซื้อและผู้ขายมีคุณธรรม สถานที่เอื้อต่อจาคะธรรม) 2) วัตถุประสงค์เชิงคุณค่า 3) กระบวนการดำเนินงาน 4) การประเมินผล และ 5) เงื่อนไขความสำเร็จ (ต้นทุนต่ำ การผลิตร่วมของหมู่มิตรดี ผลของบุญกรรม) ซึ่งสะท้อนศักยภาพของตลาดในการเป็นทางเลือกเชิงจริยธรรมในสังคมไทย

บทนำ

ตลาดเป็นกลไกสำคัญของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อวิถีชีวิต สุขภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะในสังคมไทยภายใต้ระบบเศรษฐกิจกระแสหลักที่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่สามารถผลิตปัจจัยในการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองอย่างเพียงพอ และจำเป็นต้องพึ่งพาตลาดเป็นช่องทางหลักในการเข้าถึงสินค้าและบริการ ตลาดจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงพื้นที่แลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ หากยังเป็นกลไกที่กำหนดความมั่นคงทางอาหาร สุขภาวะ และความเป็นธรรมในการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมร่วมสมัย อย่างไรก็ตาม ภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจแบบการแข่งขันเสรีที่ให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพและการแสวงหากำไรสูงสุด การลดต้นทุนการผลิตและการแข่งขันด้านราคาได้ก่อให้เกิดปัญหาคุณภาพสินค้าและความไม่เป็นธรรมต่อผู้บริโภค

โดยเฉพาะในกลุ่มสินค้าอุปโภคบริโภคด้านอาหารซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อสุขภาพของประชาชนในวงกว้าง องค์การอนามัยโลก (World Health Organization [WHO], 2015) รายงานว่า ในแต่ละปีมีประชากรทั่วโลกประมาณ 600 ล้านคน หรือเกือบ 1 ใน 10 ของประชากรโลก เจ็บป่วยจากการบริโภคอาหารที่ปนเปื้อนเชื้อแบคทีเรีย ไวรัส พยาธิ หรือสารเคมีอันตราย และมีผู้เสียชีวิตประมาณ 420,000 คนต่อปี ขณะที่เด็กอายุต่ำกว่า 5 ปีคิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 30–40 ของผู้เสียชีวิตทั้งหมด นอกจากนี้ WHO ยังระบุว่า โรคที่เกิดจากอาหารปนเปื้อนส่งผลให้สูญเสียปีสุขภาวะ (Disability-Adjusted Life Years: DALYs) กว่า 33 ล้านปีต่อปีทั่วโลก สำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งรวมประเทศไทย พบว่ามีผู้ป่วยจากโรคที่เกิดจากอาหารมากกว่า 150 ล้านราย และมีผู้เสียชีวิตประมาณ 175,000 คนต่อปี สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาความไม่ปลอดภัยทางอาหารมิได้เป็นเพียงปัญหาด้านสาธารณสุข หากยังเชื่อมโยงกับโครงสร้างเศรษฐกิจและระบบตลาดที่มุ่งตอบสนองผลกำไรเป็นสำคัญ

ในบริบทของประเทศไทย ผลการสุ่มตรวจสารปนเปื้อนในผักและผลไม้โดยเครือข่ายเตือนภัยสารเคมีกำจัดศัตรูพืช (Thai-PAN, 2016) พบการปนเปื้อนของสารเคมีในระดับสูงทั้งในสินค้าที่ไม่ได้รับรองมาตรฐานและสินค้าที่มีตรารับรองจากภาครัฐและเอกชน สะท้อนให้เห็นข้อจำกัดของกลไกกำกับดูแลคุณภาพสินค้าและข้อจำกัดของตลาดกระแสหลักในการคุ้มครองผู้บริโภคอย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาดังกล่าวยังเชื่อมโยงกับปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย ทั้งภาวะค่าครองชีพสูง หนี้สินครัวเรือน และภาระค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ ซึ่งล้วนส่งผลต่อความเหลื่อมล้ำและคุณภาพชีวิตของประชาชนในระยะยาว ท่ามกลางข้อจำกัดของตลาดกระแสหลัก ได้เกิดความพยายามในการพัฒนาตลาดทางเลือกที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าทางจริยธรรมและสังคมควบคู่กับมิติทางเศรษฐกิจ หนึ่งในนั้นคือ “ตลาดบุญนิยม” ซึ่งตั้งอยู่บนฐานคิดว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ควรมุ่งแสวงหากำไรสูงสุดเพียงอย่างเดียว หากควรส่งเสริมการลดละความเห็นแก่ตัว การเกื้อกูลกัน และการดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมในการผลิต การจำหน่าย และการบริโภค แนวคิดดังกล่าวแตกต่างจากระบบตลาดกระแสหลักที่เน้นการแข่งขันและประสิทธิภาพเชิงทุน โดยตลาดบุญนิยมให้ความสำคัญกับ “คุณค่าประโยชน์แท้ของความเป็นมนุษย์” มากกว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจ และมองว่าการลดความโลภ ความเบียดเบียน และการยึดติดในผลประโยชน์ส่วนตน เป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

แนวคิดบุญนิยมจึงถูกนำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจผ่านการผลิตและจำหน่ายสินค้าที่มีคุณภาพในราคายุติธรรม ภายใต้หลักความซื่อสัตย์ ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล และความรับผิดชอบต่อสังคม อย่างไรก็ตาม แม้ตลาดบุญนิยมจะเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่ในประเทศไทยมาอย่างต่อเนื่อง แต่งานศึกษาส่วนใหญ่ยังมุ่งอธิบายในเชิงศาสนา วิถีชุมชน หรือเศรษฐกิจทางเลือกในระดับแนวคิด ขณะที่การศึกษาที่วิเคราะห์ตลาดบุญนิยมในฐานะ “ระบบตลาดเชิงจริยธรรม” ที่สามารถตอบโจทย์ปัญหาความไม่เป็นธรรมและความไม่ปลอดภัยในตลาดร่วมสมัยยังมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะการศึกษาที่วิเคราะห์ศักยภาพ ข้อจำกัด และความเป็นไปได้ในการยกระดับตลาดบุญนิยมจากปฏิบัติการภายในชุมชนไปสู่รูปแบบตลาดทางเลือกในระดับสังคมยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจนในงานวิชาการ

สะท้อนความจำเป็นของการศึกษาที่สามารถอธิบายบทบาทของตลาดบุญนิยมในฐานะกลไกทางเศรษฐกิจเชิงจริยธรรมภายใต้บริบทสังคมร่วมสมัย ทั้งในมิติของคุณค่า หลักปฏิบัติ และศักยภาพในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ และความยั่งยืนทางสังคม บทความนี้จึงมุ่งศึกษาตลาดบุญนิยมในฐานะตลาดทางเลือกเชิงจริยธรรมในสังคมไทย วิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดของการดำเนินงานภายใต้บริบทเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน ตลอดจนเสนอแนวทางพัฒนารูปแบบตลาดบุญนิยมที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ในระดับสังคมอย่างเหมาะสมและยั่งยืน

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก เป็นระบบเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยกลไกตลาด โดยมุ่งประสิทธิภาพ การแข่งขัน และผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายสำคัญ อดัม สมิธ (Adam Smith) เป็นผู้วางรากฐานแนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี โดยเสนอว่ากลไกตลาดที่ขับเคลื่อนด้วยผลประโยชน์ของปัจเจก (self-interest) ซึ่งในเศรษฐศาสตร์คลาสสิกของอดัม สมิธเป็นคำเชิงอธิบายแรงจูงใจว่า “คนมักทำสิ่งที่ตนคิดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อชีวิต ความอยู่รอดและความก้าวหน้าของตน” ดังนั้น self-interest ในความหมายของอดัม สมิธ จึงทำหน้าที่เป็นคำอธิบายแรงจูงใจของปัจเจกในตลาด ไม่ใช่คำตัดสินเชิงศีลธรรมว่าปัจเจกต้องเห็นแก่ตัวหรือโลภ เพราะระเบียบของตลาดในความคิดของอดัม สมิธยังตั้งอยู่บนเงื่อนไขเรื่องความยุติธรรมและบรรทัดฐานสังคม ในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก self-interest ทำหน้าที่เป็นสมมติฐานเชิงวิธีวิทยา เพื่อทำให้การอธิบายและคาดการณ์พฤติกรรมในตลาดสามารถสร้างเป็นแบบจำลองได้ (Persky, 1995) ขณะเดียวกัน วงวิชาการก็มีการวิพากษ์ว่าการลดทอนเหตุผลของมนุษย์ให้เหลือเพียงการแสวงหาประโยชน์ตนอาจไม่เพียงพอต่อการอธิบายแรงจูงใจเชิงคุณค่าและพันธะทางศีลธรรม (Sen, 1977) แนวคิดของอดัม สมิธ กลายเป็นสมมติฐานตั้งต้นของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ที่ยึดการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนเป็นฐาน และเปรียบเทียบกับคุณค่าทางจริยธรรมในตลาดบุญนิยมซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำ คุณภาพสินค้า และความถดถอยทางจริยธรรมในสังคม การพัฒนาที่ผ่านมาให้ความสำคัญกับตลาด การแข่งขัน และการแสวงหากำไรเป็นกลไกหลักในการจัดสรรทรัพยากร โดยมีการผลิตและการบริโภคแยกขาดออกจากกัน ผู้คนต้องพึ่งพาตลาดเป็นช่องทางหลักในการดำรงชีวิต ส่งผลให้ตลาดมีบทบาทกำหนดคุณภาพชีวิต สุขภาพ และความเป็นอยู่ของประชาชน งานวิจัยใช้แนวคิดนี้เป็นบริบทเชิงโครงสร้าง เพื่ออธิบายปัญหาและข้อจำกัดของตลาดกระแสหลักในสังคมไทย โดย เฉพาะผลกระทบต่อคุณภาพสินค้าอาหาร ราคาที่ไม่เป็นธรรม และสุขภาพของผู้บริโภค ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การแสวงหาตลาดทางเลือก

แนวคิดระบบเศรษฐกิจทางเลือก เป็นแนวคิดที่พยายามตอบโต้ข้อจำกัดของระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก โดยให้ความสำคัญกับคุณค่าเชิงจริยธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อม มากกว่าการแสวงหากำไรสูงสุด เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มุ่งสร้างคุณค่าทางสังคมและจริยธรรม ควบคู่กับการดำรงชีพ โดยลดการยึดติดกับการแข่งขันและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นศูนย์กลาง ตัวอย่างของตลาดทางเลือก ได้แก่ ตลาดตามแนวคิด

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ตลาดเศรษฐกิจสังคม–นิเวศ ตลาดเศรษฐกิจฟื้นฟู และตลาดการบริโภคเชิงจริยธรรม งานวิจัยนี้ใช้แนวคิดระบบเศรษฐกิจทางเลือกเป็นกรอบในการทำความเข้าใจและวิเคราะห์ “ตลาดบุญนิยม” ของชุมชนชาวอโศก ในฐานะตลาดทางเลือกที่พัฒนาขึ้นจากฐานคุณค่าทางจิตวิญญาณและพุทธธรรม โดยนำมาเปรียบเทียบกับตลาดกระแสหลักและตลาดทางเลือกอื่น ๆ เพื่อชี้ให้เห็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค รวมถึงศักยภาพและข้อจำกัดของการแปลงคุณค่าทางจริยธรรมให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมไทยร่วมสมัย

แนวคิดเรื่องบุญตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นกระบวนการชำระกิเลส ลดความเห็นแก่ตัว และพัฒนาคุณธรรมของปัจเจกบุคคล โดยเชื่อมโยงกับหลักกรรมและผลของกรรม บุญ คือ การกระทำความดีตามหลักคำสอนในศาสนา ความดี คุณงามตรงกับบาลี คำว่า “ปุญญ์” ซึ่งแปลว่า ความผ่องแผ้วแห่งดวงจิต, ความสะอาดแห่งดวงจิต บุญ คือการชำระล้างกิเลสให้ออกจากสันดาน ชำระพื้นจิตใจให้สะอาด ทำให้เกิดผลคือภาพที่น่าชื่นชม พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ผู้หวังประโยชน์สุข ควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญนี้เท่านั้น ที่ให้ผลเลิศติดต่อกันไป มีสุขเป็นกำไร” บุญนิยม เกิดขึ้นโดยสมณะโพธิรักษ์ ผู้นำชุมชนชาวอโศก มีหลักคิดคือเน้นการลดละฝึกฝนแบ่งปันสู่สาธารณะ และนำแนวคิดนี้มาเป็นพื้นฐานของ “ตลาดบุญนิยม” ซึ่งไม่เพียงแต่ไม่มุ่งเน้นการสร้างผลกำไรทางธุรกิจ (ถึงจะต้องมีกำไรก็เพียงเล็กน้อย) แต่คำนึงถึงการสร้างประโยชน์ต่อสังคมและการพัฒนาจิตใจของคนไปพร้อม ๆ กัน บุญนิยมมีรากฐานมาจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ เน้นการลดละกิเลส ทำความดีช่วยเหลือผู้อื่น และสร้างความเสมอภาค ดังคำตรัสของพระพุทธองค์ที่ว่า “นัตถิ สันติ ปรมัง สุขัง” งานวิจัยใช้แนวคิดเรื่องบุญเป็นฐานคิดเชิงจิตวิญญาณ เพื่ออธิบายแรงจูงใจและพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนชาวอโศก โดยเชื่อมโยงการทำบุญกับการค้าขาย การผลิต และการบริโภคในตลาดบุญนิยม

แนวคิดเรื่องตลาดในระบบเศรษฐกิจ ตลาดในความหมายทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง พื้นที่หรือกลไกที่ผู้ซื้อและผู้ขายมาพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ โดยมีราคาเป็นตัวกำหนด (Kotler & Keller, 2016: 34) ซึ่งตลาดในระบบเศรษฐกิจมิได้เป็นเพียงพื้นที่แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ หากแต่เป็นสถาบันทางเศรษฐกิจและสังคมที่สะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ค่านิยม และเป้าหมายของระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำอยู่ในสังคม โดยตลาดถูกฝังอยู่ในโครงสร้างทางสังคมและการเมืองมากกว่าจะดำรงอยู่อย่างเป็นกลาง (Polanyi, 1944; Granovetter, 1985) ภายใต้กรอบของ Polanyi และ Granovetter ตลาดถูกมองว่าเป็นพื้นที่ที่ฝังอยู่ในโครงสร้างอำนาจ ค่านิยม และความสัมพันธ์ทางสังคม ขณะที่ตลาดบุญนิยมของชุมชนชาวอโศกได้ “ออกแบบการฝังตัวใหม่” ของตลาด โดยแทนที่แรงจูงใจจากการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนด้วยหลักบุญนิยมซึ่งมุ่งลดความเห็นแก่ตัวผ่านการปฏิบัติทางเศรษฐกิจจริง อันส่งผลให้โครงสร้างอำนาจในตลาดเปลี่ยนจากทุนและกำไรมาอยู่บนฐานศีลธรรม การเกื้อกูล และการทำงานร่วมกันของชุมชน

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับตลาด หมายถึง แนวทางการประกอบอาชีพและการค้าขายที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ดำรงอยู่บนความซื่อสัตย์ ความพอประมาณ และการเกื้อกูล ซึ่งได้แก่ 1) หลักศีล 5 อันเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานที่บ่งบอกถึงความเป็นมนุษย์ 2) หลักมิจฉาวณิชชา 5 หรือการประกอบอาชีพที่ผิดธรรม เพราะส่งผลให้เกิดความเบียดเบียนต่อชีวิต สังคม และความสงบทางจิตใจ โดยปรากฏในพระไตรปิฎก หมายถึง การเลี้ยงชีพที่คลาดเคลื่อนจากสัมมาอาชีวะ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของอริยมรรคมีองค์แปด พระพุทธเจ้าทรงระบุไว้ชัดเจน

ว่า อาชีพที่เป็น “มิจฉาวณิชชา” นั้นมี 5 อย่าง ซึ่งล้วนเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้เกิดการเบียดเบียนทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ การค้าอาวุธ (สัตถวณิชชา) การค้ามนุษย์ (สัตตวณิชชา) การค้าสัตว์เพื่อฆ่า (มังสวณิชชา) การค้าของมึนเมา (มัชชวณิชชา) และการค้ายาพิษและสารอันตราย (วิสวณิชชา) ดังนั้นแนวคิดนี้สะท้อนหลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนาว่า การแสวงหาปัจจัยดำรงชีพควรตั้งอยู่บนฐานแห่งศีลธรรม ไม่ใช่เพียงการมุ่งแสวงหากำไรสูงสุดเพียงอย่างเดียว และหลักทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม เป็นกรอบคุณธรรมที่กำกับพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชาวพุทธ 4 ประการได้แก่ 1) ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น (อุฏฐานสัมปทา) หมายถึง ความขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำ 2) ความถึงพร้อมด้วยการรักษา (อารักขสัมปทา) 3) ความเป็นผู้มีมิตรดี (กัลยาณมิตตตา) และ 4) ความเป็นอยู่เหมาะสม (สมชีวิตา) ซึ่งบางคนใช้หมวดธรรมนี้โดยนำคำหน้าของ 4 หลักมาเป็นคาถาคือ “อุ อา กะ สะ” บางตำราเรียกว่า “หัวใจเศรษฐี” แต่โดยหลักการแล้วคือหลักของคุณธรรมในการประกอบสัมมาอาชีวะนั่นเอง

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบความคิดในการวิจัยนี้ตั้งอยู่บนการมองตลาดในฐานะพื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมที่ถูกกำกับด้วยค่านิยมและหลักธรรม โดยอาศัยแนวคิดเรื่องการฝังตัวของตลาดในโครงสร้างสังคมเป็นฐานในการอธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ งานวิจัยมุ่งศึกษาตลาดบุญนิยมของชุมชนชาวอโศก ซึ่งใช้บุญเป็นหลักนำในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ผ่านการลดความเห็นแก่ตัวและการแสวงหากำไรเป็นศูนย์กลาง การผลิตและการแลกเปลี่ยนจึงถูกกำกับด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา

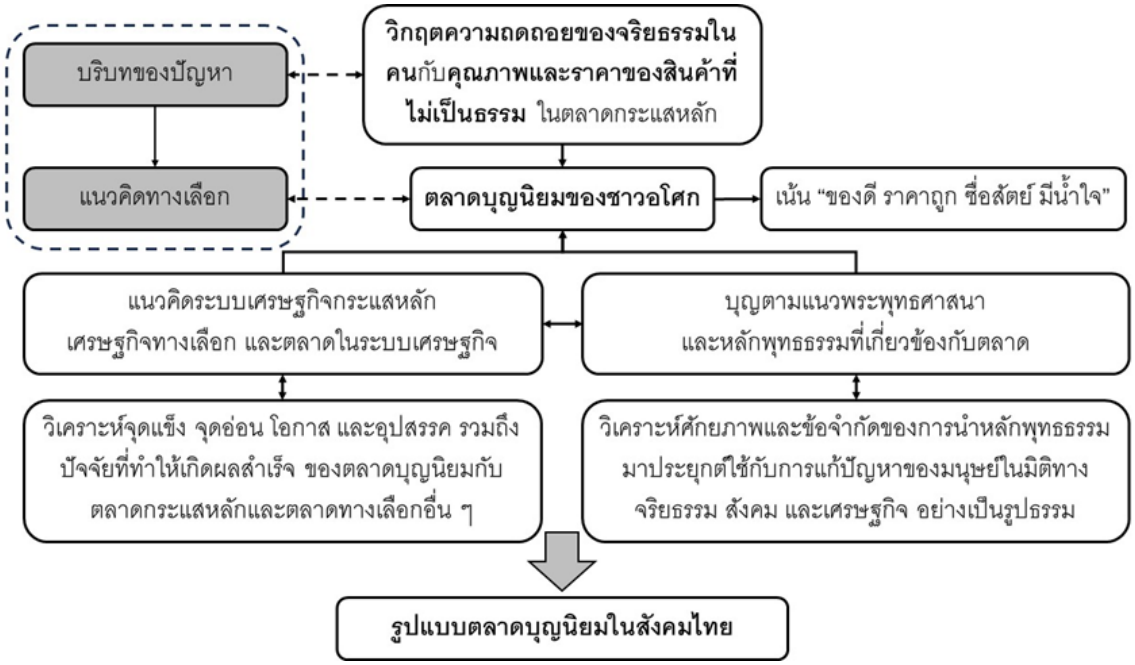

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องบุญนิยมของชาวอโศก
2. เพื่อวิเคราะห์ตลาดบุญนิยมของชุมชนชาวอโศกภายใต้บริบทสังคมไทย
3. เพื่อเสนอรูปแบบตลาดบุญนิยมในสังคมไทย

สมมติฐานการวิจัย

ตลาดบุญนิยมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับระดับความเชื่อมั่นของผู้บริโภคต่อความปลอดภัยและคุณภาพของสินค้า กล่าวคือ ยิ่งผู้บริโภคมีประสบการณ์หรือการรับรู้ต่อตลาดบุญนิยมมากขึ้น ความเชื่อมั่นต่อความปลอดภัยของสินค้าและกระบวนการผลิตจะยิ่งเพิ่มขึ้น

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบตลาดบุญนิยมในสังคมไทย” ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการวิจัยเอกสาร (Documentary Study) โดยข้อมูลเอกสาร รวบรวม วิเคราะห์ และจัดลำดับเอกสารงานวิจัย สิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้อง พร้อมตรวจสอบความถูกต้องและเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับการศึกษาภาคสนาม (Field Work Study) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ด้านพื้นที่การวิจัยนี้ ใช้การศึกษาภาคสนามกิจกรรมตลาดบุญนิยมของชุมชนชาวอโศกทั้ง 4 ภาค ดังนี้

1) ภาคเหนือ ชุมชนภูผาฟ้าน้ำ บ้านทุ่งจ้อ ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

2) ภาคกลาง ชุมชนสันติอโศก ซอยนวมินทร์ 44 แขวงคลองกุ่ม เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร

3) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) ชุมชนราชธานีอโศก ตำบลบุ่งไหม อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

4) ภาคใต้ ชุมชนทะเลธรรม เลขที่ 41 หมู่ 3 ตำบลบ้านควน อำเภอเมือง จังหวัดตรัง

โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จากชุมชนชาวอโศกทั้ง 4 ภาค รวมทั้งสิ้น 23 รูป/คน ดังนี้

1) ผู้ประสานงานชุมชนชาวอโศก จำนวน 4 คน (คัดเลือกภาคละ 1 คน)

2) ผู้ผลิตและจำหน่ายสินค้าในตลาดบุญนิยมของชุมชนชาวอโศก จำนวน 4 คน (คัดเลือกภาคละ 1 คน)

3) ผู้ซื้อสินค้าในตลาดบุญนิยมของชุมชนชาวอโศก จำนวน 8 คน (คัดเลือกภาคละ 2 คน)

4) นักบวชชาวอโศก จำนวน 4 รูป (คัดเลือกภาคละ 1 รูป)

5) นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 1 คน (คัดเลือกโดยตำแหน่ง)

สำหรับเครื่องมือในการวิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ด้วยแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง เพื่อใช้ตอบวัตถุประสงค์ข้อ 1–3 การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) ใช้เพื่อรวบรวมความคิดเห็นและสังเคราะห์ข้อเสนอ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เก็บข้อมูลจากการเข้าร่วมกิจกรรมภายในชุมชน และ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรมโดยไม่เข้าไปมีส่วนร่วม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือวิจัยเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 คน ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ซึ่งผลการตรวจสอบพบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหามีค่าเท่ากับ 0.9 ทั้งนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยถอดเทปคำต่อคำจากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม จัดเตรียมและบันทึกข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม ให้รหัส จัดหมวดหมู่ หรือทำดัชนีข้อมูล สรุปชั่วคราวและตัดข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้อง นำเสนอข้อมูลเพื่อวิเคราะห์เชื่อมโยงประเด็นสรุปและตรวจสอบข้อเท็จจริงเพื่อตอบคำถามวิจัย และตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลโดยผู้ให้สัมภาษณ์ หลังสัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม

ผู้วิจัยสรุปประเด็นและอ่านให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจทาน หากพบความคลาดเคลื่อนจะปรับแก้ทันที กับการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ด้านข้อมูล เปรียบเทียบข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ผู้ให้ข้อมูลต่างเวลา ต่างสถานที่ ต่างบุคคล ข้อมูลที่ได้จะเหมือนกันหรือไม่ ด้านวิธีการเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้มาจากวิธีการเก็บข้อมูลที่ต่างกัน จากเอกสาร การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ได้นำเสนอโดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 23 รูป/คน ครอบคลุมชุมชนชาวอโศกทั้ง 4 ภูมิภาค โดยมุ่งตอบวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประการ ได้แก่ การศึกษาแนวคิดบุญนิยมของชาวอโศก การวิเคราะห์ตลาดบุญนิยมภายใต้บริบทสังคมไทย และการเสนอรูปแบบตลาดบุญนิยมในสังคมไทย โดยผลการวิจัยสามารถอธิบายเป็นความเรียงเชิงบูรณาการได้ดังนี้

แนวคิดบุญนิยมของชาวอโศกมีลักษณะเป็นระบบความคิดที่พัฒนาขึ้นจากการตีความ “บุญ” ในความหมายที่ลึกซึ้งกว่าการให้ทานหรือการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยมุ่งเน้น “บุญ” ในฐานะกระบวนการขัดเกลากิเลสและการลดความเห็นแก่ตัวของปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ แนวคิดดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานความเชื่อว่าความยึดติดในตัวตนเป็นรากเหง้าของปัญหาทางศีลธรรมและความไม่สงบในสังคม ดังนั้นการสร้างสังคมที่ดีจึงจำเป็นต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยนภายในจิตใจของมนุษย์เป็นหลัก แนวคิดบุญนิยมได้รับการพัฒนาและขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบโดยสมณะโพธิรักษ์ ซึ่งได้นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวันและขยายผลไปสู่การจัดระบบทางสังคมในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การศึกษา การเกษตร และสุขภาพ จากการศึกษา พบว่า บุญนิยมมิได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงศาสนา หากแต่เป็นระบบคุณค่าที่ถูกนำไปใช้กำกับพฤติกรรมทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม โดยประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ อิสรเสรีภาพที่เกิดจากการลดความเห็นแก่ตัว ภราดรภาพที่เกิดจากความเกื้อกูลและการอยู่ร่วมกันแบบสาธารณโภคี สันติภาพที่เกิดจากการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรม สมรรถภาพที่เกิดจากการประกอบสัมมาอาชีพอย่างขยันขันแข็งและพอเพียง

และบูรณภาพที่เกิดจากการอยู่ร่วมกันในสังคมที่มี “หมู่มิตรดี” ซึ่งเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาทั้งตนเองและส่วนรวมอย่างต่อเนื่อง

ในส่วนของตลาดบุญนิยมภายใต้บริบทสังคมไทย ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าเป็นรูปแบบเศรษฐกิจทางเลือกที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อข้อจำกัดของระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก ซึ่งมีลักษณะการแข่งขันสูงและมุ่งแสวงหากำไรสูงสุดเป็นศูนย์กลาง ส่งผลให้เกิดปัญหาทางด้านความเป็นธรรมของราคา คุณภาพสินค้า และความปลอดภัยของผู้บริโภค โดยเฉพาะในภาคการผลิตอาหาร ในทางตรงกันข้าม ตลาดบุญนิยมได้พัฒนาขึ้นในฐานะ “พื้นที่เศรษฐกิจเชิงศีลธรรม” ที่นำหลักพุทธธรรมเข้ามาเป็นฐานในการกำหนดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ โดยมีคุณลักษณะสำคัญคือการเน้นของดี ราคาถูก ความซื่อสัตย์ และความมีน้ำใจควบคู่กันไป ระบบการผลิตในตลาดบุญนิยมตั้งอยู่บนแนวคิดการพึ่งตนเองและการลดการพึ่งพาทรัพยากรภายนอก โดยให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพยากรอย่างเรียบง่าย การรวมกลุ่ม และการแบ่งปันปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะในรูปแบบกสิกรรมไร้สารพิษ และการผลิตอาหารในชุมชน ผู้ผลิตถูกกำกับด้วย “หลักการค้า 4 ธรรม” ซึ่งเป็นกรอบจริยธรรมสำคัญที่ครอบคลุมทั้งคุณภาพสินค้า ความซื่อสัตย์ในการผลิต และความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค ส่งผลให้กระบวนการผลิตมิได้มุ่งเน้นเพียงผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ แต่เน้นการสร้างความน่าเชื่อถือและความบริสุทธิ์ทางศีลธรรมควบคู่กันไป ในด้านระบบการจำหน่าย พบว่ามีลักษณะเป็นระบบคัดกรองผู้ผลิตและผู้จำหน่ายอย่างเป็นระบบ โดยคณะทำงานส่วนกลางทำหน้าที่ประเมินความพร้อมของสินค้า กระบวนการผลิต และความสอดคล้องกับหลักการค้า 4 ธรรม ก่อนอนุญาตให้เข้าร่วมตลาด การจัดจำหน่ายมีความยืดหยุ่นตามบริบทพื้นที่ ทั้งในชุมชน สถานที่ราชการ หรือพื้นที่สาธารณะ โดยมิได้ตั้งอยู่บนการแข่งขันทางการตลาด แต่เน้นความไว้วางใจ ความเป็นธรรม และความร่วมมือระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคเป็นสำคัญ ในประเด็นด้านราคาและการแลกเปลี่ยน ตลาดบุญนิยมมิได้ยึดโยงกับระบบกำไรสูงสุดตามกลไกตลาดเสรี หากแต่ให้ความสำคัญกับการลดความยึดติดในผลประโยชน์ส่วนตน การกำหนดราคาจึงมีลักษณะยืดหยุ่น ตั้งแต่ราคาต่ำกว่าท้องตลาด ราคาตามต้นทุน ไปจนถึงการให้เปล่า ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ผลิตและบริบทของสินค้า การขายในราคาต่ำกว่าทุนในบริบทนี้มิได้ถูกตีความว่าเป็นการขาดทุนทางเศรษฐกิจ แต่ถูกมองว่าเป็นการแปรเปลี่ยนทรัพยากรทางเศรษฐกิจไปสู่การสร้างคุณค่าทางศีลธรรมและจิตวิญญาณ ทั้งนี้ แนวคิดเรื่องกำไรยังคงมีอยู่ แต่ถูกจัดลำดับความสำคัญใหม่ โดยกำไรทางเศรษฐกิจถูกวางอยู่ภายใต้ “กำไรทางบุญ” และ “กำไรทางสังคม”

สำหรับรูปแบบตลาดบุญนิยมในสังคมไทย สามารถสังเคราะห์ได้เป็นโครงสร้างที่ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 5 ประการ ได้แก่ หลักการค้า 4 ธรรม วัตถุประสงค์เชิงต่อรองกับระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก ระบบการผลิตเชิงพึ่งตนเอง ระบบการดำเนินงาน และระบบการประเมินผล โดยแต่ละองค์ประกอบมีบทบาทร่วมกันในการสร้างระบบเศรษฐกิจที่มิได้มุ่งเน้นเฉพาะประสิทธิภาพเชิงตัวเลข แต่ให้ความสำคัญกับคุณค่าทางศีลธรรมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนควบคู่กันไป ในมิติของกระบวนการดำเนินงาน ตลาดบุญนิยมมีขั้นตอนการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การสร้างความตระหนักต่อปัญหาของระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก การอบรมเพื่อปลูกฝังความเข้าใจในหลักพุทธธรรม การสำรวจและเตรียมความพร้อมของพื้นที่ ไปจนถึงการจัดตลาดจริงในชุมชน โดยมุ่งเน้นให้ผู้เข้าร่วมสามารถนำหลักการค้า 4 ธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง ในส่วนของ

การประเมินผล พบว่าไม่ได้ใช้ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม เช่น รายได้หรือกำไรเป็นหลัก แต่ใช้หลักการค้า 4 ธรรมและการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมเป็นเกณฑ์สำคัญ โดยให้ความสำคัญกับการลดความเห็นแก่ตัว ความมีจาคะ และบรรยากาศทางศีลธรรมภายในตลาด ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าตลาดบุญนิยมถูกทำหน้าที่เป็น “พื้นที่ฝึกปฏิบัติทางศีลธรรม” มากกว่าพื้นที่ทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

ท้ายที่สุด ผลการวิจัยยังพบว่า เงื่อนไขความสำเร็จของตลาดบุญนิยมประกอบด้วยทั้งปัจจัยภายนอก ได้แก่ การลดต้นทุน การรวมกลุ่ม และระบบหมู่มิตรดี และปัจจัยภายใน ได้แก่ ความเข้าใจในหลักบุญและกรรม ตลอดจนความเพียรในการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทั้งสองมิติดังกล่าวมีความสัมพันธ์เกื้อหนุนกันในการทำให้ระบบตลาดบุญนิยมสามารถดำรงอยู่และพัฒนาได้อย่างยั่งยืนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

อภิปรายผล

แนวคิดเรื่องบุญนิยมของชาวอโศกในฐานะระบบคุณค่าเชิงศีลธรรม

ผลการวิจัยสะท้อนว่า “บุญนิยม” ของชาวอโศกมิได้เป็นเพียงระบบเศรษฐกิจทางเลือก หากแต่เป็น “ระบบคุณค่าเชิงศีลธรรม” ที่ตั้งอยู่บนฐานพุทธจริยธรรม โดยมีเป้าหมายสำคัญในการลดละอัตตา การลดการแสวงหากำไรส่วนตน และการยกระดับคุณภาพมนุษย์ผ่านการบูรณาการระหว่างเศรษฐกิจและธรรมะ ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ ทิวเมฆ นาวาบุญนิยม (2020) ที่อธิบายว่า ระบบบุญนิยมประกอบด้วยโครงสร้างความคิดสำคัญ ได้แก่ แนวคิดเรื่อง “บุญ” ในฐานะทุนทางจิตวิญญาณ การนิยามเศรษฐกิจเชิงบุญนิยม ตลอดจนการประยุกต์หลักอริยมรรคมีองค์ 8 และไตรสิกขาในการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาในกรอบพุทธปรัชญา ยังพบความสอดคล้องกับหลัก “บุญกิริยาวัตถุ 10” และ “สาราณียธรรม” ที่เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ซึ่งสะท้อนว่าบุญนิยมมิได้เป็นเพียงกลไกทางเศรษฐกิจ แต่เป็นระบบจริยธรรมเชิงสังคม (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996) ในเชิงทฤษฎี แนวคิดดังกล่าวสามารถอธิบายได้ผ่านกรอบ “เศรษฐกิจฝังตัวในสังคม” (embeddedness) ของ Granovetter (1985) ซึ่งชี้ว่า พฤติกรรมทางเศรษฐกิจมิได้แยกขาดจากโครงสร้างทางสังคมและคุณค่าทางวัฒนธรรม แต่ถูกกำกับโดยความสัมพันธ์เชิงสังคมและบรรทัดฐานทางศีลธรรมอย่างลึกซึ้ง

การวิเคราะห์ตลาดบุญนิยมในบริบทสังคมไทย

ผลการวิเคราะห์พบว่า “ตลาดบุญนิยม” ของชุมชนชาวอโศกมีลักษณะเป็นการปรับโครงสร้างตรรกะทางเศรษฐกิจ จากการมุ่ง “กำไรสูงสุด” ไปสู่การมุ่ง “ประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม” โดยมีการตีความส่วนประสมทางการตลาดใหม่ภายใต้กรอบจริยธรรม ได้แก่ การผลิตที่เน้นคุณภาพและความปลอดภัย การกำหนดราคาที่เป็นธรรมตามต้นทุนจริง ช่องทางการจัดจำหน่ายที่โปร่งใส และการสื่อสารทางการตลาดที่ตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์

มากกว่าการโน้มน้าวเชิงพาณิชย์ การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการตลาดเชิงจริยธรรม (ethical marketing) ซึ่งเน้นความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค สังคม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กับกิจกรรมทางธุรกิจ (Crane & Matten, 2010) อีกทั้งยังสามารถอธิบายผ่านกรอบ “เศรษฐกิจเชิงสถาบัน” ของ Polanyi (1944) ที่เสนอว่าระบบเศรษฐกิจถูกฝังอยู่ในโครงสร้างทางสังคมและคุณค่าทางวัฒนธรรม มิได้ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระ นอกจากนี้ แนวคิด “ความเป็นเหตุผลเชิงวิพากษ์ต่อมนุษย์เศรษฐกิจ” ของ Sen (1977) และ Persky (1995) ยังสนับสนุนข้อค้นพบว่า พฤติกรรมเศรษฐกิจของมนุษย์มิได้ขับเคลื่อนด้วยผลประโยชน์เชิงวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงมิติของคุณธรรม ศีลธรรม และความร่วมมือในสังคม

รูปแบบตลาดบุญนิยมกับการพัฒนามนุษย์เชิงพุทธ

ผลการวิจัยยังชี้ว่า รูปแบบตลาดบุญนิยมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการพัฒนามนุษย์เชิงพุทธ โดยเฉพาะผ่านกลไก “จิตอาสา” และ “การเสียสละ” ซึ่งทำหน้าที่เป็นทุนทางสังคมและทุนทางจิตวิญญาณในระบบเศรษฐกิจ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานของ ใจเพชร กล้าจน (2015) ที่ระบุว่า การให้และจิตอาสาในวิถีพุทธไม่เพียงสร้างประโยชน์แก่ผู้รับ แต่ยังส่งผลต่อการยกระดับจิตใจของผู้ให้ อันเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์เชิงองค์รวมในกรอบพุทธจริยธรรม ในมิติการผลิตเชิงชุมชน งานของ ธำรงค์ แสงสุริยจันทร์ และอรนุช แสงสุริยจันทร์ (2018) ยังสนับสนุนว่า ความสำเร็จของการผลิตข้าวไร้สารพิษในชุมชนบุญนิยมเกิดจากการเปลี่ยนแปลง “จิตสำนึกของผู้ผลิต” ควบคู่กับการปฏิบัติตามหลักศีลธรรม ซึ่งสะท้อนการบูรณาการระหว่างเศรษฐกิจ สุขภาพ และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องทุนมนุษย์และพฤติกรรมที่ไม่เห็นแก่ตัว (altruism) ยังสอดคล้องกับการวิพากษ์ Homo economicus ที่เสนอโดย Sen (1977) และ Persky (1995) ซึ่งชี้ว่ามนุษย์มีพฤติกรรมเชิงคุณธรรมและความร่วมมือเป็นฐานสำคัญของการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ

สรุปเชิงสังเคราะห์ ตลาดบุญนิยมในฐานะระบบเศรษฐกิจเชิงคุณธรรม

โดยสรุป ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า “ตลาดบุญนิยม” เป็นระบบเศรษฐกิจทางเลือกที่บูรณาการระหว่างเศรษฐกิจ จริยธรรม และการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม โดยมีพุทธธรรมเป็นฐานคิดสำคัญ การประยุกต์แนวคิดส่วนประสมทางการตลาดจึงมิได้มุ่งเพียงประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ แต่ถูกปรับให้สอดคล้องกับคุณค่าทางศีลธรรมและสังคม แนวคิดดังกล่าวสามารถอธิบายร่วมกับกรอบการตลาดสมัยใหม่ของ Kotler และ Keller (2016) ที่เน้นการสร้างคุณค่าร่วม (value creation) มากกว่าการแสวงหากำไรเพียงด้านเดียว และยังสอดคล้องกับแนวคิด embedded economy ของ Polanyi (1944) รวมถึงแนวคิด embeddedness ของ Granovetter (1985) ดังนั้น ตลาดบุญนิยมจึงมิใช่เพียงรูปแบบเศรษฐกิจเชิงชุมชน แต่เป็น “ระบบเศรษฐกิจเชิงคุณธรรม (moral economy system)” ที่มีศักยภาพในการเป็นทางเลือกเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาสังคมไทยอย่างยั่งยืน

สรุป

ในการศึกษาแนวคิดเรื่องบุญนิยมของชาวอโศก ข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า แนวคิดบุญนิยมของชาวอโศกตั้งอยู่บนการทำความเข้าใจ “บุญ” ในฐานะการลดกิเลสและความเห็นแก่ตัว ผ่านการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน มิใช่เพียงความเชื่อเชิงนามธรรม บุญนิยมจึงทำหน้าที่เป็นกรอบคิดและกรอบปฏิบัติที่กำกับการดำเนินชีวิต เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกชุมชนอย่างเป็นระบบ และเมื่อวิเคราะห์ตลาดบุญนิยมของชุมชนชาวอโศกภายใต้บริบทสังคมไทย สะท้อนให้เห็นว่าตลาดดังกล่าวทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมที่ต่อรองกับระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก โดยลดบทบาทของการแข่งขันและกำไรเป็นศูนย์กลาง และแทนที่ด้วยคุณค่าทางศีลธรรม การเกื้อกูล และความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค โดยเฉพาะในด้านอาหาร ตลาดบุญนิยมจึงสามารถดำรงอยู่ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยในฐานะตลาดทางเลือกที่ตอบสนองปัญหาด้านคุณภาพสินค้า ราคา และความเหลื่อมล้ำได้อย่างเป็นรูปธรรม สำหรับรูปแบบตลาดบุญนิยมในสังคมไทยซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ หลักการค้า 4 ธรรม วัตถุประสงค์เชิงคุณค่า กระบวนการดำเนินงาน การประเมินผล และเงื่อนไขความสำเร็จ รูปแบบดังกล่าวสะท้อนการจัดวางตลาดบนฐานบุญและหลักธรรมอย่างเป็นระบบ และแสดงให้เห็นศักยภาพของตลาดบุญนิยมในการเป็นต้นแบบตลาดเชิงจริยธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัยได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเข้ามาศึกษาตลาดบุญนิยม เพื่อยกระดับจากปฏิบัติการเชิงจิตวิญญาณภายในกลุ่มสู่การออกแบบเชิงนโยบายและวัฒนธรรมสาธารณะ

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ชุมชนบุญนิยมแต่ละแห่งควรมีการแปลงคุณค่าตลาดบุญนิยมให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่ซับซ้อนและอ่อนแอทางจริยธรรมในปัจจุบัน พร้อมทั้งมีการดำเนินการจัดตลาดบุญนิยมควบคู่ไปกับการประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างความตระหนักรู้ที่เหมาะสมกับแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย เพื่อให้ง่ายต่อการที่สังคมวงกว้างจะสามารถนำไปปรับใช้ได้

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาและพัฒนารูปแบบตลาดบุญนิยมในสังคมไทยกับศักยภาพและข้อจำกัดในการเข้าถึงกลุ่มคนที่แตกต่างกัน อาทิ กลุ่มคนวัยทำงาน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มคนรุ่นใหม่ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พุทธธรรม: ฉบับปรับขยาย*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระไตรปิฎก. (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Thamrong, S., & Aranuch, S. (2018). การส่งเสริมการผลิตข้าวไร้สารพิษโดยชุมชนบุญนิยมราชธานีอโศก อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. *วารสารรัชต์ภาคย์, 12*(25), 255–270.

Thiumek, N. (2020). การพัฒนาคุณภาพมนุษย์ด้วยระบบบุญนิยมของชุมชนชาวอโศกเชิงพุทธบูรณาการ (ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

Adam Smith. (1776). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. W. Strahan and T. Cadell.

Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2015). *Food safety and quality: Global perspectives*. https://www.fao.org/food-safety

Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology, 91*(3), 481–510. https://doi.org/10.1086/228311

International Buddhist Texts Commission, Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). The Thai Tripitaka, Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Printing House.

Jaipech, K. (2015). *Buddhist-based medical volunteerism for humanity (Doctoral dissertation).* Surin Rajabhat University.

Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing management* (15th ed.). Pearson.

Persky, J. (1995). Retrospectives: The ethology of Homo economicus. *Journal of Economic Perspectives, 9*(2), 221–231.

Polanyi, K. (1944). *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Farrar & Rinehart.

Sen, A. K. (1977). Rational fools: A critique of the behavioral foundations of economic theory. *Philosophy & Public Affairs, 6*(4), 317–344.

Thai Pesticide Alert Network (Thai-PAN). (2016). Report on the results of random testing for pesticide residues in vegetables and fruits in Thailand, 2016.

World Bank Group. (2018). *The cost of food safety failures in low- and middle-income countries*. https://www.worldbank.org

World Health Organization. (2015). *WHO estimates of the global burden of foodborne diseases: Foodborne disease burden epidemiology reference group 2007–2015*. https://www.who.int/publications/i/item/9789241565165

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Book Review

Developing Mindfulness to Attain Wisdom

ฝึกสติให้เกิดปัญญา

Phra Chaiyhaghone Papakaro Kuptanisakorn[1*], & Phra KhruSudhisarabanditta[2]

พระชัยกร ปภากโร คุปตะนิสากร[1*], & พระครูสุธีสารบัณฑิต[2]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phra Chaiyhaghone Papakaro Kuptanisakorn*

พระชัยกร ปภากโร คุปตะนิสากร

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
Email: kuptanisakorn@hotmail.com

2. Phra KhruSudhisarabanditta

พระครูสุธีสารบัณฑิต

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
Email: sudhisara.123@mcu.ac.th

คำสำคัญ:
สติ, ปัญญา, ภาวนา

Keywords:
Mindfulness, Wisdom, Meditation

Article history:
Received: 18/02/2026
Revised: 01/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 18/05/2026

How to Cite:
Kuptanisakorn, P. & Phrakhrusudhisarabanditta. (2026). Developing Mindfulness to Attain Wisdom. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 444-455.

ABSTRACT

This book review examines Developing Mindfulness to Attain Wisdom by Phra Wimokh Methino, focusing on the author's presentation of mindfulness practice in a simple and practical manner. The book explains the foundations of mindfulness, awareness of body and mind, the workings of the mind, and the progressive stages of meditation. By linking meditative principles to everyday activities such as eating, walking, speaking, and working the author emphasizes that mindfulness is not distant or difficult, but a life skill accessible to everyone. The reviewer highlights the book's strength in communicating profound Buddhist principles through clear, concise language and modern visual design, making the content suitable for readers of all backgrounds. The book also holds academic value as a supplementary resource in Buddhist psychology, meditation studies, and life-development programs, especially in a society where stress and rapid change affect mental well-being. Overall, the book is both simple and profound, offering practical guidance applicable to contemporary life. It effectively conveys the essence of mindfulness in the Theravāda tradition and encourages readers to cultivate present-moment awareness as the foundation of wisdom and inner peace.

บทคัดย่อ

บทวิจารณ์หนังสือ “ฝึกสติให้เกิดปัญญา” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการนำเสนอหลักธรรมและแนวทางฝึกสติที่พระวิโมกข์ เมธิโน ถ่ายทอดไว้ในลักษณะเข้าใจง่ายและประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน หนังสือเล่มนี้เสนอความหมายของสติ การรู้เท่าทันกายและใจ การทำงานของจิต และกระบวนการภาวนาในลำดับขั้นอย่างชัดเจน พร้อมทั้งเชื่อมโยงประสบการณ์ภาวนาของผู้เขียนกับกิจวัตรที่ทุกคนทำได้ เช่น การกิน การเดิน การพูด และการทำงาน ทำให้ผู้อ่านเห็นว่าสติไม่ใช่เรื่องซับซ้อนหรือไกลตัว แต่เป็นทักษะชีวิตที่สามารถฝึกได้ทุกเวลา

ผู้วิจารณ์เห็นว่า จุดเด่นของหนังสืออยู่ที่การนำเสนอเนื้อหาเชิงธรรมะร่วมสมัย โดยใช้ภาษาธรรมดากระชับ และเสริมด้วยภาพประกอบสีสันสดใส ช่วยให้ผู้อ่านเข้าถึงสาระลึกซึ้งได้อย่างเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้หนังสือยังมีคุณค่าทางวิชาการในฐานะเอกสารประกอบการเรียนรู้ด้านพุทธจิตวิทยา การปฏิบัติภาวนา และการพัฒนาคุณภาพชีวิต เนื่องจากสอดคล้องกับแนวทางฝึกสติในสังคมปัจจุบันที่ผู้คนต้องเผชิญความเครียดและความเร่งรีบอย่างต่อเนื่อง โดยรวม หนังสือเล่มนี้เป็นสื่อธรรมะที่มีทั้งความเรียบง่าย ความลึกซึ้ง และการประยุกต์ใช้ได้จริง ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจหลักการเจริญสติตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท และกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของการรู้ตัวในทุกขณะ ซึ่งเป็นพื้นฐานของปัญญาและการดำเนินชีวิตอย่างสงบเย็น

บทนำ

ในบริบทของสังคมร่วมสมัยที่เผชิญความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี มนุษย์จำนวนมากกำลังประสบปัญหาความเครียด ความวิตกกังวล และภาวะ ทางจิตใจ การแสวงหาแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างสมดุลทางจิตจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญในวงวิชาการทั้งทางด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และจิตวิทยาร่วมสมัย แนวคิดเรื่อง “สติ” (mindfulness) ซึ่งมีรากฐานสำคัญจากพระพุทธศาสนา ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในฐานะกระบวนการพัฒนาความรู้ตัว การกำกับอารมณ์ และการเสริมสร้างสุขภาวะทางจิต โดยเฉพาะในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิดดังกล่าวได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้ในศาสตร์หลากหลายแขนง อาทิ จิตวิทยาคลินิก การแพทย์เชิงพฤติกรรม และการศึกษา (Kabat-Zinn, 2003)

ในพระพุทธศาสนา “สติ” ถือเป็นองค์ธรรมสำคัญในกระบวนการพัฒนาปัญญาและการหลุดพ้น พระไตรปิฎกอธิบายหลักสติปัฏฐานว่าเป็นหนทางแห่งการพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อให้เกิดความรู้เท่าทันสภาวะตามความเป็นจริง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540) แนวคิดดังกล่าวได้รับการอธิบายเพิ่มเติมโดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า สติเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ช่วยให้มนุษย์ดำรงชีวิตอย่างไม่ประมาท สามารถรู้เท่าทันความคิด อารมณ์ และพฤติกรรมของตนเอง อันนำไปสู่การพัฒนาปัญญาและคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน (ปยุตฺโต, 2540) ขณะเดียวกัน พุทธทาสภิกขุ (2537) อธิบายว่า การรู้เท่าทันธรรมชาติของชีวิตผ่านสติจะช่วยลดการยึดติดและความทุกข์ทางจิตใจ ซึ่งเป็นแก่นสำคัญของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา

ในสังคมไทยร่วมสมัย แนวคิดเรื่องสติได้รับการเผยแพร่ผ่านวรรณกรรมธรรมะและงานเขียนเชิงปฏิบัติจำนวนมาก โดยพระนักวิชาการและพระวิปัสสนาจารย์มีบทบาทสำคัญในการอธิบายหลักธรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนยุคใหม่ ชยสาโร ภิกขุ (2561) เสนอว่า การเจริญสติเป็นกระบวนการพัฒนาความเข้าใจตนเองและโลกภายนอกอย่างลึกซึ้ง ขณะที่พระไพศาล วิสาโล (2560) เห็นว่า การฝึกสติในชีวิตประจำวันมิใช่เพียงกิจกรรมทางศาสนา หากแต่เป็นเครื่องมือสำคัญในการเยียวยาปัญหาความทุกข์และความสับสนของมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่

หนังสือ ฝึกสติให้เกิดปัญญา ของพระวิโมกข์ เมธิโน นับเป็นงานเขียนธรรมะเชิงปฏิบัติที่สะท้อนแนวคิดดังกล่าวอย่างเด่นชัด หนังสือเล่มนี้มุ่งอธิบายการฝึกสติในชีวิตประจำวันด้วยภาษาที่เรียบง่าย กระชับ และเข้าถึงผู้อ่านทั่วไป โดยเน้นการประยุกต์หลักธรรมเข้ากับบริบทชีวิตร่วมสมัย (พระวิโมกข์ เมธิโน, 2559) ผู้เขียนเสนอว่า “สติ” เป็นกระบวนการสร้างปัญญาผ่านการรู้เท่าทันตนเองในปัจจุบันขณะ ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจธรรมชาติของชีวิต การยอมรับความเปลี่ยนแปลง และการลดความยึดมั่นถือมั่น อันเป็นรากฐานของความทุกข์ แนวคิดดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักสติปัฏฐานในพระพุทธศาสนาเถรวาท ตลอดจนสอดคล้องกับแนวคิด Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) ของ Kabat-Zinn (2003) ที่เน้นการตระหนักรู้อย่างไม่ตัดสินเพื่อพัฒนาสุขภาวะทางจิตและลดความเครียด นอกจากนี้ หนังสือ ฝึกสติให้เกิดปัญญา ยังสะท้อนพลวัตของการสื่อสารพุทธธรรมในสังคมไทยยุคดิจิทัล กล่าวคือ ผู้เขียนเลือกใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย รูปแบบการนำเสนอที่กระชับ และการเชื่อมโยงหลักธรรมกับประสบการณ์ชีวิตประจำวัน ซึ่งแตกต่างจากตำราพุทธปรัชญาแบบดั้งเดิมที่มักใช้ภาษาวิชาการหรือศัพท์บาลีเป็นหลัก การปรับรูปแบบดังกล่าวสะท้อนแนวโน้มการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไทยที่มุ่งเข้าถึงคนรุ่นใหม่และตอบสนองต่อวิถีชีวิตของสังคมร่วมสมัยได้มากยิ่งขึ้น (พระไพศาล วิสาโล, 2560)

ด้วยเหตุนี้ หนังสือ ฝึกสติให้เกิดปัญญา จึงมิได้เป็นเพียงวรรณกรรมธรรมะทั่วไป หากแต่เป็นตัวบทที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนา การพัฒนาจิตใจ และบริบทสังคมร่วมสมัย การศึกษาหนังสือเล่มนี้จึงมีความสำคัญทั้งในเชิงพุทธปรัชญา การสื่อสารธรรมะ และการประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องสติในชีวิตประจำวัน ซึ่งอาจนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของวรรณกรรมธรรมะไทยร่วมสมัยต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในยุคปัจจุบัน

โครงสร้างหนังสือ

หนังสือ ฝึกสติให้เกิดปัญญา ของพระวิโมกข์ เมธิโน จัดพิมพ์ในรูปแบบหนังสือธรรมะขนาด A5 จำนวน 107 หน้า โดยสำนักพิมพ์อมรินทร์ธรรมะ ซึ่งมีจุดเด่นคือการออกแบบให้เหมาะกับผู้อ่านทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นเยาวชน นักศึกษา หรือประชาชนที่ต้องการเริ่มต้นฝึกสติ หนังสือมีภาพประกอบสีสันสดใส และการจัดหน้าที่โล่งอ่านง่าย ตัวอักษรชัดเจน พร้อมถ้อยคำที่เข้าใจง่าย ทำให้ผู้อ่านรู้สึกเหมือนได้สนทนาธรรมกับครูบาอาจารย์มากกว่าจะอ่านตำรา ในแง่โครงสร้างภายใน หนังสือแบ่งเนื้อหาออกเป็นตอนสั้น ๆ รวม 18 หัวข้อ ซึ่งเรียงลำดับจากพื้นฐานสู่ขั้นสูง ได้แก่ (1) สติและสัมปชัญญะ (2) ทำไมจึงต้องฝึกเจริญสติ (3) การมีสติในชีวิตประจำวัน

(4) แนวทางในการฝึกสติ (5) รู้อย่างไร (6) ความเคยชินหรือสติ (7) การฝึกให้มีสติในการกระทำ พูด คิด (8) การทำงานของจิต (9) การฝึกสติ (10) การฝึกภาวนาคือการอยู่กับตัวเอง (11) เรียนรู้โลกด้วยสติและสัมปชัญญะ (12) สติในชีวิตประจำวัน (13) มีสติอย่างไรจึงจะเกิดปัญญา (14) การกำหนดรู้ด้วยสติ (15) สติกับการปล่อยวาง (16) ฝึกให้เห็น (17) How-to ฝึกสติอย่างไรให้มีความก้าวหน้า และ (18) พัฒนาการสติขั้นที่ 1–5

ลักษณะการจัดลำดับดังกล่าวสะท้อนถึงการวางโครงสร้างอย่างเป็นระบบของผู้เขียน กล่าวคือ เริ่มจากการสร้างความเข้าใจพื้นฐานทางทฤษฎีของ “สติ” และ “สัมปชัญญะ” ซึ่งเป็นแก่นสำคัญของการรู้เท่าทัน จากนั้นจึงค่อย ๆ พาผู้อ่านเข้าสู่การฝึกสติในระดับปฏิบัติจริง ผ่านกิจวัตรประจำวัน เช่น การกิน การเดิน การพูด และการคิด ก่อนจะนำไปสู่การพัฒนาในระดับจิตภายใน คือ การรู้การทำงานของจิต และการเห็นตามความเป็นจริงของสภาวธรรม เมื่อพิจารณาในเชิงรูปแบบ จะเห็นว่าผู้เขียนเลือกใช้วิธีค่อยๆนำพา ซึ่งเป็นลักษณะของการสอนแบบพระพุทธเจ้า คือเริ่มด้วยสิ่งที่เข้าใจง่ายและใกล้ตัว แล้วค่อยเปิดสู่ธรรมะที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น การเรียงลำดับหัวข้อจึงไม่เพียงเป็นการจัดเนื้อหา แต่ยังสะท้อนวิธีการสอนของพระอาจารย์ที่มุ่งให้ผู้อ่านซึมซับไปทีละขั้นตอนโดยไม่รู้สึกยากหรือต้องท่องจำ

จุดเด่นอีกประการหนึ่งของโครงสร้างหนังสือคือ “ความต่อเนื่องของแนวคิด” ทั้ง 18 หัวข้อสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นตั้งแต่ต้นจนจบ เช่น หัวข้อ “สติในชีวิตประจำวัน” ปรากฏถึงสองตอน (บทที่ 3 และบทที่ 12) ซึ่งแม้ดูเหมือนซ้ำแต่แท้จริงเป็นการเสริมมุมมองให้ลึกขึ้นจากประสบการณ์ตรงของผู้ปฏิบัติ ช่วงแรกเน้นการรับรู้ในกายและการกระทำ ส่วนช่วงหลังเน้นการรู้เท่าทันอารมณ์และจิตใจ ซึ่งเป็นการสืบเนื่องตามลำดับพัฒนาการของสติ นอกจากนี้ หนังสือยังใช้ภาพประกอบและข้อความสั้น ๆ แทรกในแต่ละหน้า เพื่อให้ผู้อ่านหยุดคิดและทบทวน ซึ่งช่วยสร้างสมาธิระหว่างการอ่านโดยไม่รู้ตัว เป็นลักษณะเฉพาะของงานเขียนแนว “ธรรมะร่วมสมัย” ที่ใช้ศิลปะของการออกแบบเพื่อเสริมเนื้อหาทางจิตวิญญาณ

โดยสรุป โครงสร้างของหนังสือ ฝึกสติให้เกิดปัญญา แสดงถึงความเข้าใจเชิงลึกของผู้เขียนทั้งในด้านหลักธรรมและจิตวิทยาการสอน ผู้เขียนสามารถนำเสนอเนื้อหาทางธรรมที่ซับซ้อนให้กลายเป็นเรื่องที่จับต้องได้และค่อย ๆ เปิดใจผู้อ่านสู่การฝึกปฏิบัติจริงอย่างเป็นลำดับขั้นตอน จึงถือได้ว่าเป็นหนังสือที่วางโครงสร้างได้เหมาะสมกับผู้เริ่มต้นและผู้อยากเรียนรู้ธรรมะเชิงปฏิบัติ

เนื้อหาโดยย่อ

หนังสือ ฝึกสติให้เกิดปัญญา ของพระวิโมกข์ เมธิโน เป็นงานเขียนที่นำเสนอแนวทางการพัฒนาสติอย่างครบวงจร ตั้งแต่ความหมายพื้นฐานของสติและสัมปชัญญะ การทำความเข้าใจสาเหตุที่ทำให้มนุษย์ต้องฝึกสติ ไปจนถึงการประยุกต์ใช้สติในชีวิตประจำวันอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ หนังสือยังอธิบายโครงสร้างของจิต การทำงานของความคิด อุบายการภาวนา และลำดับพัฒนาการของสติทั้งห้าขั้นตอนอย่างเป็นระบบ จนถึงการเกิดปัญญาญาณในระดับลึกซึ้ง การลำดับเนื้อหามีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ทำให้ผู้อ่านสามารถติดตามและเข้าใจ

หลักปฏิบัติได้อย่างเป็นขั้นตอน พร้อมทั้งเชื่อมโยงประสบการณ์ภาวนาของผู้เขียนกับหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาอย่างสอดคล้อง

สติและสัมปชัญญะ

ในบทแรก พระวิโมกข์เริ่มต้นด้วยการอธิบายหัวใจของการฝึกปฏิบัติธรรม นั่นคือ “สติ” และ “สัมปชัญญะ” ซึ่งเป็นเสาหลักสำคัญของการดำเนินชีวิตอย่างมีปัญญา แม้คำสองคำนี้จะคุ้นหูในสังคมไทย แต่ผู้เขียนได้อธิบายโดยเชื่อมโยงกับประสบการณ์ชีวิตจริง ทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ชัดเจนมากกว่าการจำความหมายตามตำราเพียงอย่างเดียว ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า “สติ” เปรียบเสมือนแสงไฟที่ช่วยให้เรามองเห็นการทำงานของกายและใจในขณะนั้น ส่วน “สัมปชัญญะ” เป็นเหมือนความเข้าใจในสิ่งที่สติส่องถึง ทั้งสองอย่างต้องดำเนินไปควบคู่กัน หากมีแต่สติที่รู้เพียงผิวเผิน แต่ไม่มีสัมปชัญญะมาคอยกำกับ ก็อาจนำไปสู่ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน หรือกลายเป็นเพียงความนิ่งเฉยไร้ปัญญาได้ ในทางกลับกัน หากมีแต่สัมปชัญญะที่คิด วิเคราะห์ แต่ไม่มีสติรองรับ ก็ทำให้จิตไหลไปตามความคิดโดยควบคุมไม่ได้ พระวิโมกข์ยังอธิบายด้วยว่า สติไม่ใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้นเองโดยบังเอิญ แต่ต้องอาศัยการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องให้คุ้นชิน ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าในชีวิตประจำวัน คนเรามี “ช่วงเวลาที่ลืมตัว” อยู่เสมอ เช่น ขณะใจร้อน ขณะเผลอพูดโดยไม่คิด หรือขณะทำงานอย่างรีบเร่ง สภาวะเหล่านี้เป็นผลจากการขาดสติ ซึ่งนำไปสู่ความผิดพลาดทั้งเล็กและใหญ่ ดังนั้น การเจริญสติคือการทำให้เรามีความตื่นรู้อยู่เสมอ รู้ว่าร่างกายกำลังทำอะไร จิตกำลังคิดอะไร และอารมณ์กำลังจะพาเราไปในทิศทางใด สิ่งที่โดดเด่นในบทนี้ คือการที่ผู้เขียนนำเสนอ “สติและสัมปชัญญะ” ในลักษณะที่เข้าใจง่ายและประยุกต์ใช้ได้จริง เช่น แนะนำผู้อ่านให้ลองหยุดนิ่งสักครู่แล้วรู้ตัวว่าเท้ากำลังสัมผัสพื้น หรือหัวใจกำลังเต้น การรู้แบบนี้ไม่ใช่การคิด แต่เป็นการรับรู้โดยตรง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการภาวนา ผู้เขียนไม่เพียงให้คำนิยาม แต่ชี้ให้เห็นแนวทางฝึกในชีวิตจริงไปพร้อมกัน ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่า “สติเป็นของที่ทุกคนมีอยู่แล้ว เพียงแต่ต้องนำกลับมาใช้ให้ถูกต้อง”

ทำไมจึงต้องฝึกเจริญสติ

ในบทนี้ ผู้เขียนอธิบายอย่างเป็นระบบถึงความจำเป็นของการฝึกสติ โดยชี้ให้เห็นว่าแก่นแท้ของความทุกข์ในชีวิตมนุษย์จำนวนมากเกิดจาก “จิตที่ไม่อยู่กับปัจจุบัน” มนุษย์ส่วนใหญ่ใช้เวลามากมายไปกับการจมอยู่ในความทรงจำ ความเสียใจ หรือความผิดหวังในอดีต ในขณะเดียวกันก็ใช้เวลาไปกับความกังวล ความกลัว และความคาดหวังในอนาคต จนลืมไปว่า “ช่วงเวลาที่เรามีอยู่จริงคือปัจจุบัน” การขาดสติทำให้จิตใจอ่อนแอ ไหวเอนง่าย และกลายเป็นเหยื่อของอารมณ์ พระวิโมกข์ยกตัวอย่างจากชีวิตประจำวัน เช่น การโกรธที่ลุกลามจากเรื่องเล็กน้อย เพราะเราไม่รู้ทันความโกรธตั้งแต่ต้น หรือการทำงานผิดพลาดเพราะใจลอย การขับรถโดยขาดสติ หรือแม้แต่การกินอย่างรีบเร่งจนลืมรสชาติของอาหาร ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า “สภาวะลืมตัว” เหล่านี้เกิดขึ้นได้เสมอ และเป็นตัวสะท้อนให้เห็นว่าชีวิตของคนเรามักดำเนินไปโดยขาดความรู้ตัว แม้เราจะท่องจำคำสอนมากเพียงใด แต่หากไม่มีสติคอยกำกับ ทุกอย่างก็ไม่เกิดประโยชน์ นอกจากนี้ ผู้เขียนยังเน้นว่า การเจริญสติไม่ได้เป็นนิสัยของ

คนปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่เป็นทักษะชีวิตที่ทุกคนควรมี เพราะสติช่วยให้เราตัดสินใจได้ดีขึ้น รับมือกับความกดดันได้ดีขึ้น และเข้าใจสภาวะจิตใจของตนเองได้ชัดเจนขึ้น คนที่มีสติสามารถสังเกตความคิดก่อนตอบสนอง จึงมีแนวโน้มทำผิดพลาดน้อยกว่า และไม่ตกเป็นเหยื่อของอารมณ์ง่ายเหมือนผู้ที่ขาดสติ ในแง่จิตวิทยา การเจริญสติยังสัมพันธ์กับการลดความเครียด การควบคุมอารมณ์ และการตระหนักรู้ตนเอง (Self-awareness) ซึ่งเป็นทักษะที่มีความสำคัญในสังคมปัจจุบัน ผู้เขียนไม่ได้ใช้ศัพท์วิชาการ แต่ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ว่าผลของการมีสติคือ “การกลับมามีชีวิตอยู่จริง” ไม่ใช่ปล่อยให้ชีวิตถูกพาไปด้วยความคิดและอารมณ์โดยไม่รู้ตัว

การมีสติในชีวิตประจำวัน

บทนี้เป็นส่วนที่ทำให้หนังสือเล่มนี้ต่างจากตำราธรรมะทั่วไป เพราะพระวิโมกข์ชี้ให้เห็นว่า สติไม่ใช่สิ่งที่ต้องฝึกเฉพาะในห้องกรรมฐาน หรือในเวลาที่กำหนด แต่เป็นสิ่งที่ต้องปลูกฝังในทุกกิจกรรมของชีวิต ตั้งแต่การกิน การเดิน การพูด การทำงาน ไปจนถึงการแก้ปัญหาในแต่ละวัน ท่านเสนอว่า “สติที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง” มีผลต่อจิตใจมากกว่าสติที่เกิดเฉพาะในช่วงนั่งสมาธิ เพราะเป็นสติที่เชื่อมต่อกับพฤติกรรมและความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันโดยตรง ผู้เขียนยกตัวอย่างการฝึกสติแบบง่าย เช่น การรู้ตัวว่ามือกำลังหยิบอาหารขึ้นมา การรู้ว่ากำลังก้าวเท้า หรือการรู้ว่ากำลังพูดคำใดออกไป การรู้เช่นนี้ช่วยให้เราช้าลงเล็กน้อย และระลึกรู้ได้ว่าอารมณ์ใดกำลังกำกับการกระทำของเรา เช่น ความโกรธ ความหงุดหงิด หรือความรักใคร่ การรู้ทันนี้ช่วยให้เกิดช่องว่างระหว่าง “อารมณ์” และ “การตอบสนอง” ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาปัญญา เพราะผู้ที่มีสติจะสามารถเลือกการกระทำที่เหมาะสมได้แทนการตอบสนองโดยอัตโนมัติ ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า สติในชีวิตประจำวันคือการฝึกให้จิตกลับมาสู่ “ความเป็นจริงตรงหน้า” โดยไม่หลงไปอยู่กับความคิดหรือการปรุงแต่ง อาจเป็นการรับรู้สัมผัสที่เกิดขึ้นกับกาย เช่น ลมกระทบผิว ความอุ่นของแสงแดด หรือเสียงรอบข้าง การฝึกแบบนี้ทำให้เราค่อย ๆ เห็นว่าความสุข ความทุกข์ หรือความรำคาญ ล้วนเกิดขึ้นเพียงชั่วคราว ไม่มีสิ่งใดอยู่คงทนถาวร ในส่วนของการเชื่อมโยงกับคำสอนของพระพุทธทาสภิกขุ ผู้วิจารณ์อธิบายว่า แนวคิด “ธรรมะอยู่ในทุกลมหายใจ” ไม่ได้หมายถึงการบังคับให้หายใจอย่างมีสติในทุกวินาที แต่หมายถึงการตระหนักรู้ว่าลมหายใจเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยดึงจิตกลับมาอยู่กับตัว ไม่ว่าผู้ปฏิบัติจะอยู่ในสถานการณ์ใดก็ตาม หากเรารู้ลมหายใจได้ เราก็สามารถตั้งสติได้ทันที ซึ่งสอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับสิ่งที่พระวิโมกข์พยายามสื่อถึงผู้อ่านตลอดทั้งบท ผู้เขียนสรุปจุดสำคัญในตอนนี้ว่า “การฝึกสติในชีวิตประจำวันคือการฝึกใช้ชีวิตด้วยความรู้ตัว” เมื่อสติ ค่อย ๆ กลายเป็นนิสัย ผู้ปฏิบัติจะพบว่าชีวิตที่เคยยุ่งเหยิงนั้นช้าลง สงบลง และมีพื้นที่สำหรับการพิจารณาด้วยปัญญามากขึ้น เป็นการพัฒนาจิตใจที่เกิดขึ้นจากการกระทำซ้ำ ๆ ในชีวิตธรรมดา ซึ่งกลายเป็นคุณค่าที่ลึกซึ้งอย่างยิ่ง

แนวทางในการฝึกสติ

แนวทางในการฝึกสติที่พระวิโมกข์นำเสนอมีความโดดเด่นตรงที่เป็น “วิธีปฏิบัติที่ทำได้จริง” ไม่เน้นความซับซ้อนเชิงเทคนิค และไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องมืออื่นใด นอกจากตัวของผู้ปฏิบัติเอง ผู้เขียนอธิบายว่า การฝึกสติ

ไม่ใช่กิจกรรมที่จำกัดอยู่ในเวลาใดเวลาหนึ่ง หรืออยู่ในสถานที่ปฏิบัติธรรมเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการที่ต้องปลูกฝังในทุกช่วงของชีวิต การเริ่มต้นจึงไม่จำเป็นต้องรอให้พร้อม หากแต่ทำได้ตั้งแต่ขณะที่อ่านหนังสือ เช่น การหยุดสังเกตลมหายใจ การรู้ตัวว่ามือกำลังจับหนังสืออยู่ หรือการสังเกตจิตที่กำลังตั้งคำถาม พระวิโมกข์ยังให้ความสำคัญกับ “การกลับมาสู่ฐานของกาย” ซึ่งถือเป็นเทคนิคสำคัญของการปฏิบัติสติในสายเถรวาท เช่น การรู้การยกเท้า การวางเท้า การหายใจเข้าออกอย่างเป็นธรรมชาติ หรือการหยุดหนึ่งวินาทีระหว่างการเคลื่อนไหวแต่ละครั้ง ทั้งหมดนี้เป็นการฝึกให้จิตอยู่กับปัจจุบัน และค่อย ๆ ลดพลังของความคิดที่ปรุงแต่งอย่างต่อเนื่อง ผู้เขียนอธิบายเพิ่มเติมว่า ผู้เริ่มต้นมักประสบปัญหาความฟุ้งซ่าน แต่แท้จริงแล้ว “ความฟุ้งซ่านก็เป็นสิ่งที่รู้ได้” การเห็นความคิดอย่างที่มันเป็น คือหัวใจของการภาวนา มิใช่การผลักไสหรือบังคับให้จิตสงบ อีกประเด็นหนึ่งที่ผู้เขียนเน้นคือการฝึกสติด้วย “ความเป็นผู้ดู” (Observer) มากกว่าการเป็น “ผู้ปรุงแต่ง” (Thinker) ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ถือว่า การเห็นสภาวะอย่างตรงไปตรงมา คือจุดเริ่มต้นของวิปัสสนาญาณ ผู้ปฏิบัติไม่จำเป็นต้องตีความว่าอารมณ์ใดดีหรือไม่ดี แต่เพียงรู้ว่ามันกำลังเกิดขึ้น และมันย่อมตกอยู่ภายใต้สามลักษณะ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การฝึกเช่นนี้ช่วยให้สติค่อย ๆ สะสมความต่อเนื่อง ไม่ใช่สติแบบวูบวาบ และผู้ปฏิบัติสามารถรู้ทันจิตใจของตนเองอย่างลึกซึ้งขึ้น ท้ายที่สุด แนวทางทั้งหมดนี้เน้น “การฝึกแบบค่อยเป็นค่อยไป” ผู้เขียนเตือนว่าไม่ควรเร่งผล หากผู้ปฏิบัติทำด้วยความคาดหวังมากเกินไป จิตจะเกิดความตึงเครียดและขาดความผ่อนคลาย การปฏิบัติที่ถูกต้องควรมีทั้งสติ สมาธิ และความเบาสบายควบคู่กันไป เมื่อจิตไม่ถูกบีบคั้น ปัญญาจึงเกิดขึ้นได้อย่างเป็นธรรมชาติ

การทำงานของจิต

ผู้เขียนได้อธิบายการทำงานของจิตไว้อย่างเป็นระบบ และเป็นประโยชน์ต่อผู้เริ่มปฏิบัติธรรมอย่างยิ่ง เพราะการเข้าใจจิต คือพื้นฐานของการรู้เท่าทันตัวเอง พระวิโมกข์ชี้ให้เห็นว่า จิตเป็นสิ่งที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา บางครั้งอยู่ในสภาวะคิด บางครั้งอยู่ในสภาวะรู้ ซึ่งสองภาวะนี้มีความแตกต่างกันอย่างมาก ในภาวะที่ “จิตคิด” ผู้ปฏิบัติมักถูกความคิดพาไปอย่างอัตโนมัติ เช่น คิดถึงอดีต กังวลอนาคต หรือสร้างเรื่องราวต่าง ๆ ขึ้นเองโดยไม่รู้ตัว ผู้เขียนเรียกระบบนี้ว่า “การทำงานเชิงปรุงแต่ง” ซึ่งมีพลังมหาศาลและเป็นสาเหตุสำคัญของความฟุ้งซ่าน ส่วนภาวะ “จิตรู้” เป็นสภาวะที่จิตรับสิ่งต่าง ๆ โดยตรง ไม่มีคำตัดสิน ไม่มีการควบคุม เป็นเพียงการรับรู้ในลักษณะของผู้สังเกต เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถอยู่ในภาวะรู้ได้บ่อยขึ้น ความคิดจะลดอำนาจลง และสติก็จะตั้งมั่นขึ้นเรื่อย ๆ ผู้เขียนยังเน้นว่า จิตที่คิดไม่ใช่ศัตรูของการปฏิบัติธรรม แต่เป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจ ในความเป็นจริง ความคิดก็เป็นเพียง “เหตุการณ์หนึ่งในจิต” เช่นเดียวกับเสียง ลมหายใจ หรือการเคลื่อนไหวของร่างกาย การฝึกสติจึงไม่ใช่การหยุดคิด แต่เป็นการรู้เท่าทันความคิดทุกครั้งที่มันเกิดขึ้น ความเข้าใจนี้ช่วยให้ผู้ปฏิบัติไม่ต่อต้านจิตของตัวเอง และเกิดความผ่อนคลายมากขึ้นระหว่างการภาวนา ผู้เขียนยังยกตัวอย่างประสบการณ์จากการสอนภาวนาในหลายประเทศ เช่น ผู้ปฏิบัติบางคนคิดมากจนรู้สึกเหนื่อยล้า

เมื่อได้ทดลองเพียง “นั่งรู้ลมหายใจแบบไม่ต้องปรับอะไรเลย” พบว่าจิตผ่อนคลายลงอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งสะท้อนถึงหลักธรรมสำคัญคือ การรู้ตามความเป็นจริง ดีกว่าความพยายามบังคับจิตให้เป็นไปตามความต้องการ

การฝึกภาวนาและการอยู่กับตัวเอง

ผู้เขียนอธิบายว่า การภาวนาที่แท้จริง คือการ “กลับมามีความสัมพันธ์กับตัวเองอย่างลึกซึ้ง” และการอยู่กับตัวเองไม่ใช่การโดดเดี่ยว แต่คือการรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในกายและใจอย่างตรงไปตรงมา การภาวนาในทัศนะของพระวิโมกข์จึงไม่ใช่เพียงการนั่งหลับตา หากแต่ประกอบด้วยการยอมรับทั้งอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด และความเปลี่ยนแปลงทุกอย่างโดยไม่ตัดสิน การอยู่กับตัวเองทำให้ผู้ปฏิบัติเริ่มสังเกตเห็นว่าในชีวิตประจำวันเราหลีกหนีตัวเองอยู่บ่อยครั้ง บางคนหลบความเครียดด้วยโทรศัพท์ บางคนหลบอารมณ์ด้วยความบันเทิง หรือการพูดคุย แต่เมื่อถึงเวลาที่ต้องเผชิญหน้ากับตนเองจริง ๆ อาจรู้สึกกลัว ว่างเปล่า หรือว้าวุ่น พระวิโมกข์ชี้ให้เห็นว่าความรู้สึกเช่นนี้เป็นประตูสำคัญของการปฏิบัติ เพราะเป็นสัญญาณว่าผู้ปฏิบัติกำลังเข้าใกล้ความจริงของใจตัวเองมากขึ้นแล้ว อีกประการหนึ่งที่ผู้เขียนให้ความสำคัญคือ การภาวนาต้องประกอบด้วยความเมตตาต่อตนเอง การบังคับจิตให้สงบจะทำให้เกิดความเครียด จิตจึงควรได้รับการดูแลเหมือนเด็กตัวเล็ก ๆ ที่ต้องการความเข้าใจ ไม่ใช่การบังคับ ผลที่เกิดขึ้นคือความอ่อนโยนภายใน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่ทำให้สติเติบโตอย่างมั่นคง ผู้เขียนเน้นว่า “ความอ่อนโยนคือเพื่อนของสติ” และเป็นหัวใจของการอยู่กับตัวเองอย่างแท้จริง

พัฒนาการของสติ

ผู้เขียนเสนอพัฒนาการของสติใน 5 ขั้นตอน ซึ่งไม่ใช่การแบ่งระดับเชิงทฤษฎีเท่านั้น แต่สะท้อนจากประสบการณ์การสอนภาวนาเป็นเวลาหลายทศวรรษ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่า การเจริญสติไม่ใช่เพียงการรู้สึกตัว แต่เป็นกระบวนการที่ค่อย ๆ ขัดเกลาจิตให้ละเอียดขึ้น

ขั้นที่ 1 การเห็นด้วยสติ เป็นระดับของการเริ่มต้นรู้ทัน เช่น รู้ว่ากำลังโกรธ กำลังเครียด กำลังเดิน สภาวะรู้ในขั้นนี้ยังไม่มั่นคง แต่เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุด เพราะผู้ปฏิบัติเริ่มสัมผัส “ความเป็นผู้รู้” มากขึ้น

ขั้นที่ 2 การเห็นด้วยสัมปชัญญะ ผู้ปฏิบัติเริ่มเข้าใจต้นเหตุของอารมณ์ เช่น รู้ว่าโกรธเพราะถูกรบกวน ไม่ใช่เพียงเพราะเสียงดัง การเห็นแบบนี้เป็นสภาวะที่สติเข้มแข็งขึ้นและสัมพันธ์กับปัญญาเบื้องต้น

ขั้นที่ 3 การเห็นด้วยการปล่อยวาง เมื่อเห็นต้นเหตุแล้ว จิตจะค่อย ๆ ลดแรงยึดถือ เช่น ไม่โกรธนานเหมือนเดิม ไม่ยึดติดผลลัพธ์ การปล่อยวางไม่ใช่การบังคับ แต่เป็นผลลัพธ์จากการเห็นชัดเจนว่า “ไม่มีสิ่งใดควรยึดไว้”

ขั้นที่ 4 การเห็นด้วยญาณทัสสนะ สภาวะนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นความสัมพันธ์ของเหตุและผลในจิต รู้ว่าจิตเป็นกระบวนการ ไม่ใช่ตัวตนถาวร อารมณ์เกิดจากเหตุปัจจัย เมื่อเหตุหมด อารมณ์ก็ดับ สิ่งนี้สอดคล้องกับหลักอิทัปปัจจยตา

ขั้นที่ 5 การเห็นด้วยปัญญาญาณ เป็นระดับที่จิตเห็นไตรลักษณ์โดยตรง เห็นความจริงของสังขาร ไม่ใช่จากการคิด แต่จากประสบการณ์ตรง การเห็นในระดับนี้ทำให้จิตวางได้อย่างสิ้นเชิง ผู้เขียนอธิบายด้วยภาษาง่าย แต่ไม่ลดทอนความหมายอันลึกซึ้งของวิปัสสนาญาณในพระพุทธศาสนา

ผลลัพธ์ของการปฏิบัติ

ผลลัพธ์ของการฝึกสติที่พระวิโมกข์อธิบายนั้นครอบคลุมทั้งระดับพื้นฐานและระดับลึกซึ้งของจิตใจ ในระดับต้น ผู้ปฏิบัติจะสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงชัดเจน เช่น ใจสงบขึ้น ความเครียดลดลง ไม่หุนหันพลันแล่น และสามารถรับมือปัญหาได้ดีขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นผลทางจิตวิทยาเชิงบวกที่พบได้ทั่วไปในการฝึกสติ แต่ผู้เขียนยังกล่าวถึงผลเชิงจิตวิญญาณซึ่งลึกซึ้งกว่า คือการเห็นตามความเป็นจริงจนเกิดปัญญา พระวิโมกข์ชี้ให้เห็นว่าเมื่อสติตั้งมั่น ความทุกข์ที่เคยเกิดขึ้นจากการยึดถือจะค่อย ๆ ลดลง ผู้ปฏิบัติจะรู้ทันอารมณ์ได้รวดเร็วขึ้น เช่น เมื่อโกรธก็รู้ว่าโกรธ เมื่อทุกข์ก็รู้ว่ากำลังทุกข์ และการรู้เช่นนี้ทำให้ทุกข์ไม่สามารถครอบงำจิตใจได้เหมือนก่อน ผลลัพธ์ที่สำคัญคือการมี “พื้นที่ว่างภายในจิต” ที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีทางเลือกมากขึ้นในการตอบสนอง ไม่ถูกครอบงำด้วยอารมณ์ทันทีเหมือนเดิม ผลลัพธ์อีกประการหนึ่งคือ การเกิดความรู้สึกเบาสบายและเป็นอิสระ เพราะผู้ปฏิบัติเริ่มเห็นจากประสบการณ์ตรงว่า ทุกสภาวะเกิดขึ้นและดับไป ไม่มีสิ่งใดอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างแท้จริง ความเข้าใจนี้ทำให้จิตลดความยึดมั่นในตัวตนและความคาดหวังต่อโลก จิตจึงมีความอ่อนโยน อดทน และมีเมตตาต่อตนเองและผู้อื่นมากขึ้น เมื่อสติพัฒนามาถึงระดับสูง ผลลัพธ์ที่ลึกซึ้งที่สุดตามที่ผู้เขียนกล่าวคือ “ปัญญาญาณ” ซึ่งทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นไตรลักษณ์โดยตรง เห็นว่าทุกสิ่งเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา การเห็นเช่นนี้ไม่ใช่ความคิด แต่เป็นประสบการณ์ภายในที่ทำให้จิตวางได้อย่างสิ้นเชิง และเป็นรากฐานของความสงบเย็นอย่างแท้จริง

ทัศนผู้วิจารณ์

ผู้วิจารณ์เห็นว่า หนังสือ ฝึกสติให้เกิดปัญญา ของพระวิโมกข์ เมธิโน มีความโดดเด่นในฐานะคู่มือภาวนาเชิงปฏิบัติที่เข้าถึงผู้อ่านได้ทุกระดับ โดยผู้เขียนเลือกใช้ภาษาเรียบง่าย ตรงประเด็น และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน มากกว่าการอธิบายเชิงอภิปรัชญาที่ซับซ้อน อันสะท้อนเจตนาที่มุ่งให้ผู้อ่าน “เข้าถึงธรรม” ผ่านการปฏิบัติจริง มากกว่าการทำความเข้าใจเชิงทฤษฎีเพียงอย่างเดียว ในด้านรูปแบบการเขียน หนังสือใช้ภาษาธรรมะร่วมสมัยที่กระชับและสื่อสารโดยตรง แม้มีการใช้ศัพท์บาลี เช่น “สติปัฏฐาน” หรือ “ญาณทัสสนะ” ผู้เขียนก็อธิบายอย่างสั้นและชัดเจนในบริบท ทำให้เนื้อหามีลักษณะ “เรียบง่ายแต่ลึกซึ้ง” คล้ายแนวการเขียนของพุทธทาสภิกขุ ในหนังสือ ธรรมะคือธรรมชาติ

จุดเด่นสำคัญของหนังสือ คือการบูรณาการระหว่างประสบการณ์ปฏิบัติจริงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้เขียนถ่ายทอดแนวทางฝึกสติผ่านกิจวัตรประจำวัน เช่น การกิน การเดิน และการพูด ซึ่งสอดคล้องกับบรรยากาศของวัดปิปผลิวนาราม ที่ผู้วิจารณ์ได้เข้าศึกษาในปี พ.ศ. 2565 โดยลักษณะพื้นที่ซึ่ง

รายล้อมด้วยป่าและภูเขา รวมถึงการจัดสภาพแวดล้อมที่เรียบง่ายและเอื้อต่อการเดินจงกรมและการภาวนา สะท้อนแนวคิดเดียวกับเนื้อหาในหนังสืออย่างชัดเจน กล่าวได้ว่าวัดแห่งนี้ทำหน้าที่เสมือน “ภาคปฏิบัติ” ของหนังสือ ที่ทำให้แนวคิดเรื่องสติปรากฏเป็นรูปธรรมผ่านวิถีชีวิตและพื้นที่ปฏิบัติธรรม

ในเชิงวิชาการ แม้หนังสือจะมิได้อ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกอย่างละเอียดเช่น พุทธธรรม ของป.อ. ปยุตฺโต แต่เนื้อหายังคงตั้งอยู่บนหลักสติปัฏฐาน 4 และมุ่งสู่เป้าหมายเรื่องปัญญาและการหลุดพ้นตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ความเรียบง่ายด้านการอ้างอิงจึงไม่ลดทอนคุณค่าของหนังสือ หากกลับช่วยให้เนื้อหาเข้าถึงผู้อ่านทั่วไปได้อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ หนังสือยังมีจุดแข็งด้านการออกแบบและการสื่อสาร ทั้งการใช้ภาพประกอบสี การจัดวางข้อความแบบ How-to และการตั้งหัวข้อสั้นกระชับ เช่น “รู้อย่างไร” หรือ “ฝึกให้เห็น” ซึ่งช่วยลดระยะห่างระหว่างผู้อ่านกับการปฏิบัติธรรม ทำให้การฝึกสติดูเป็นสิ่งที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม หนังสือยังมีข้อจำกัดบางประการ ได้แก่ การขาดกรณีศึกษาของผู้ปฏิบัติจริง และการอ้างอิงพระสูตรสำคัญ เช่น มหาสติปัฏฐานสูตร หรือ อานาปานสติสูตร ซึ่งหากเพิ่มเติมประเด็นดังกล่าวจะช่วยเสริมความน่าเชื่อถือทางวิชาการ และยกระดับหนังสือให้มีคุณค่าทั้งในฐานะคู่มือปฏิบัติและเอกสารอ้างอิงทางวิชาการสำหรับงานวิจัยด้านพระพุทธศาสนาได้มากยิ่งขึ้น

สรุป

โดยสรุป หนังสือ ฝึกสติให้เกิดปัญญา ของ พระวิโมกข์ เมธิโน เป็นผลงานที่สะท้อนการบูรณาการระหว่างความเรียบง่ายทางภาษาและความลุ่มลึกทางพุทธปรัชญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื้อหาของหนังสือมิได้จำกัดอยู่เพียงการเป็นคู่มือสำหรับการปฏิบัติสมาธิหรือการเจริญสติเท่านั้น หากยังทำหน้าที่เสมือน “แผนที่ชีวิต” ที่ค่อย ๆ นำผู้อ่านจากการเรียนรู้สติในระดับพื้นฐานไปสู่การเข้าใจสภาวธรรมและการพัฒนาปัญญาเชิงลึกตามแนวพุทธจิตวิทยาอย่างเป็นระบบและมีลำดับขั้น ผู้วิจารณ์เห็นว่าหนังสือเล่มนี้มีคุณค่าอย่างเด่นชัดทั้งในเชิงปฏิบัติและเชิงวิชาการ กล่าวคือ ในเชิงปฏิบัติ ผู้เขียนสามารถถ่ายทอดหลักธรรมที่มีความซับซ้อนให้เข้าใจได้ง่าย โดยยังคงรักษาแก่นสารสำคัญของพระพุทธศาสนาไว้อย่างครบถ้วน การใช้ภาษาที่เรียบง่าย ไม่เน้นศัพท์วิชาการที่ซับซ้อน ประกอบกับการยกตัวอย่างจากกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การเดิน การรับประทานอาหาร และการสนทนา ช่วยให้ผู้อ่านตระหนักว่าการเจริญสติสามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกบริบทของชีวิต มิได้จำกัดอยู่เฉพาะในพื้นที่ปฏิบัติธรรมหรือศาสนสถานเท่านั้น แนวทางดังกล่าวสะท้อนแนวคิดเรื่อง “สติในชีวิตประจำวัน” ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทร่วมสมัย เหตุผลสำคัญที่ผู้วิจารณ์เลือกศึกษาหนังสือเล่มนี้เนื่องมาจากหนังสือได้รับการแนะนำจาก พระครูสุธีสารบัณฑิต ซึ่งเห็นคุณค่าของหนังสือในฐานะงานเขียนด้านธรรมะร่วมสมัยที่เหมาะสมสำหรับผู้เรียนระดับบัณฑิตศึกษา นอกจากนี้ หนังสือยังมีลักษณะเด่นด้านรูปแบบ คือ มีขนาดกะทัดรัด อ่านง่าย แต่แฝงด้วยสาระสำคัญที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ผู้วิจารณ์พบว่าเนื้อหาในแต่ละตอนมีลักษณะของการชี้นำเชิงใคร่ครวญภายใน (reflective guidance) ที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้อ่านกลับมาตระหนักรู้ตนเองและดำรงอยู่กับปัจจุบันขณะอย่างมีสติ ในมิติทางการศึกษา หนังสือเล่มนี้สามารถ

นำไปใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอนในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับพุทธจิตวิทยา การภาวนา และพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากเนื้อหาครอบคลุมทั้งด้านแนวคิดและกระบวนการฝึกจิต อีกทั้งยังสามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาศักยภาพบุคลากร นักศึกษา และผู้ปฏิบัติงานด้านสุขภาพจิต เพื่อส่งเสริมความเข้าใจเรื่องสติและจิตตภาวนาในบริบทของสังคมร่วมสมัย ทั้งนี้ แนวคิดดังกล่าวยังสอดคล้องกับกระแสการประยุกต์ใช้สติในศาสตร์ด้านจิตบำบัดสมัยใหม่ เช่น Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) ซึ่งได้รับการยอมรับและเผยแพร่อย่างกว้างขวางในโลกตะวันตก

กล่าวโดยสรุป ฝึกสติให้เกิดปัญญา นับเป็นงานเขียนที่มีคุณูปการต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในบริบทสังคมปัจจุบันอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากสามารถอธิบายหลักธรรมที่ลุ่มลึกให้เข้าถึงได้ง่าย โดยไม่ลดทอนคุณค่าทางเนื้อหา หนังสือจึงเปรียบเสมือนสะพานเชื่อมระหว่างโลกแห่งการปฏิบัติธรรมกับวิถีชีวิตประจำวันของมนุษย์ร่วมสมัย อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการประยุกต์ใช้ธรรมะเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนาจิตใจอย่างยั่งยืน โดยชี้ให้เห็นว่า “ปัญญาที่แท้จริง” มิได้เกิดจากการสะสมองค์ความรู้เพียงอย่างเดียว หากเกิดจากการรู้เท่าทันสภาวะจิตของตนเองในทุกขณะของชีวิตอย่างมีสติและใคร่ครวญภายในอย่างลึกซึ้ง

ข้อเสนอแนะ

องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษา

จากการศึกษาหนังสือ ฝึกสติให้เกิดปัญญา ของ พระวิโมกข์ เมธิโน ผู้วิจารณ์พบว่า หนังสือเล่มนี้มิได้เป็นเพียงงานเขียนเชิงธรรมะทั่วไป หากแต่เป็นองค์ความรู้ร่วมสมัยที่สามารถเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมเข้ากับบริบทชีวิตสมัยใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการนำแนวคิดเรื่อง “สติ” มาประยุกต์ใช้ในมิติของการพัฒนาจิตใจ การศึกษา และสุขภาวะทางจิต ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มการศึกษาพุทธจิตวิทยาและศาสตร์ด้าน mindfulness ในระดับสากล องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ คือ การมองเห็นว่า “สติ” ในแนวทางของผู้เขียนมิได้ถูกจำกัดอยู่ในฐานะเครื่องมือของการปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นกระบวนการสร้าง “ปัญญาภายใน” (inner wisdom) ที่ช่วยให้บุคคลสามารถรู้เท่าทันอารมณ์ ความคิด และพฤติกรรมของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งด้านจิตใจ สังคม และจริยธรรม แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการบูรณาการระหว่างหลักพุทธธรรมกับศาสตร์สมัยใหม่ด้านการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นรูปธรรม ผู้วิจารณ์เห็นว่า หนังสือเล่มนี้สามารถต่อยอดเป็นกรอบแนวคิดสำหรับการศึกษาวิจัยเชิงพุทธบูรณาการได้ในหลายมิติ เช่น การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเจริญสติกับสุขภาวะทางจิต การลดความเครียดในองค์กร การพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ของนักศึกษา หรือการประยุกต์ใช้สติในกระบวนการเรียนรู้เชิงใคร่ครวญ (contemplative learning) ซึ่งเป็นแนวทางที่ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นในวงวิชาการระดับนานาชาติ

ในเชิงข้อเสนอแนะ

ควรมีการนำเนื้อหาและแนวคิดจากหนังสือเล่มนี้ไปประยุกต์ใช้ในระบบการศึกษาและการพัฒนาบุคลากรอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษาและหน่วยงานด้านสุขภาพจิต เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาความตระหนักรู้ในตนเอง ควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะทางวิชาชีพ อีกทั้งควรมีการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์เพิ่มเติมเกี่ยวกับผลของการฝึกสติตามแนวทางของผู้เขียนต่อคุณภาพชีวิตและสุขภาวะทางจิตของผู้ปฏิบัติในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

เอกสารอ้างอิง

กิตติพงษ์ ถิ่นศรี, & สมเดช นามเกตุ. (2566). สติและสมาธิที่ถูกต้อง. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี, 4*(2566), 396–411.

ชยสาโร ภิกขุ. (2561). *เจริญสติ เจริญปัญญา*. มูลนิธิปัญญาประทีป.

ปยุตฺโต, ป. อ. (2540). *พุทธธรรม* (ฉบับปรับปรุง). มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระไพศาล วิสาโล. (2560). *รู้ตื่นและเบิกบาน*. เครือข่ายพุทธิกา.

พระวิโมกข์ เมธิโน. (2559). *ฝึกสติให้เกิดปัญญา*. อมรินทร์ธรรมะ.

พุทธทาสภิกขุ. (2537). *ธรรมะคือธรรมชาติ*. ธรรมสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2540). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แม่ชีวิไลพร ขอนพันธ์, ภารดี พูลประภาเอี่ยมเจริญ, ชญานันท์ อัศวธรรมนนท์, & พลสรรค์ สิริเดชนนท์. (2567). แนวคิดและหลักการการพัฒนาจิตและปัญญาตามแนวสติปัฏฐาน 4. *พระพุทธศาสนากับปัญญาประดิษฐ์, 1*(1), 91–103.

Aphichando P.S.E. (2023). Mindfulness, Wisdom and Life Development: The Relationship Between Buddhism and Humanity. *Journal of Life Studies*, 1(1), 40–57.

Kabat-Zinn, J. (2003). Mindfulness-based interventions in context: Past, present, and future. *Clinical Psychology: Science and Practice, 10*(2), 144–156. https://doi.org/10.1093/clipsy.bpg016

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Book Review

Boon Phawet: Literature, Tradition, Way of Life, and the Influence of the Two Banks of the Mekong

บุญผะเหวด : วรรณกรรม ประเพณี วิถีชีวิต อิทธิพลสองฝั่งโขง

PhraArinchai Tanuttaro Rattanasongkhram[1*]

พระอริญชัย ฐานุตฺตโร รัตนสงคราม[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phra Arinchai Tanuttaro Rattanasongkhram*
พระอริญชัย ฐานุตฺตโร รัตนสงคราม
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
Email: muangphon2012@gmail.com

คำสำคัญ:
บุญผะเหวด, พระเวสสันดรชาดก, ทานบารมี, วัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง

Keywords:
Boon Phawet, Vessantara Jataka, Dāna Pāramī, Mekong Cultural Heritage

Article history:
Received: 18/02/2026
Revised: 01/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 19/05/2026

How to Cite:
Rattanasongkhram, P. (2026). Boon Phawet: Literature, Tradition, Way of Life, and the Influence of the Two Banks of the Mekong. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 456-464.

ABSTRACT

This book review of Boon Phawet: Literature, Tradition, Way of Life, and the Influence of the Two Banks of the Mekong aims to analyze and critically examine the body of knowledge concerning the Boon Phawet tradition as a religious, literary, and cultural phenomenon of the Isan region and the Mekong River Basin. The study employs content analysis and critical interpretation based on the key arguments presented in the book. The findings reveal that the book presents Boon Phawet in a holistic manner through three major dimensions: the literary dimension, the ritual and traditional dimension, and the community way-of-life dimension. These dimensions are rooted in the Vessantara Jataka in the Tipiṭaka, which reflects the Buddhist concept of Dāna Pāramī (the Perfection of Generosity).

The analysis shows that the Boon Phawet tradition is not merely a religious ritual within the customary Heet Sib Song (the twelve-month traditional practices), but also functions as a social mechanism that cultivates moral values, communal unity, and generosity among members of the community. This is expressed through various activities such as the preaching of the Thirteen Chapters of the Great Birth Sermon (Mahachat), the procession of Prince Vessantara, and the offering of Khao Phan Kone (one thousand rice offerings). These practices symbolically represent the enactment of the ideal of generosity at the societal level. Furthermore, the book highlights the dimension of cultural relations between communities on both sides of the Mekong River. The Boon Phawet tradition in the Isan region of Thailand and the Boun Phra Wet tradition in Laos reflect shared foundations of belief, language, and ritual practices. From a critical academic perspective, the review finds that some parts of the book

tend to emphasize descriptive explanations and the compilation of factual information rather than theoretical analysis or comparison with contemporary research, resulting in a limited depth of academic interpretation. The key insight derived from this review is the understanding of Boon Phawet as a cultural and ethical institution of the community that plays an important role in transmitting Buddhist teachings, shaping social identity, and preserving the local wisdom of Mekong societies. This perspective can serve as a foundation for further studies in cultural Buddhism and the development of future research within contemporary social contexts.

บทคัดย่อ

บทวิจารณ์หนังสือเรื่อง บุญผะเหวด: วรรณกรรม ประเพณี วิถีชีวิต อิทธิพลสองฝั่งโขง มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และวิพากษ์องค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีบุญผะเหวดในฐานะปรากฏการณ์ทางศาสนา วรรณกรรม และวัฒนธรรมของสังคมอีสานและลุ่มน้ำโขง โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาและการตีความเชิงวิพากษ์จากสาระสำคัญในหนังสือ ผลการศึกษาพบว่า หนังสือเล่มนี้นำเสนอเรื่องราวบุญผะเหวดอย่างเป็นองค์รวมผ่านสามมิติสำคัญ ได้แก่ มิติทางวรรณกรรม มิติทางประเพณีพิธีกรรม และมิติทางวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมีรากฐานมาจากพระเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎก ที่สะท้อนแนวคิดเรื่องทานบารมี แสดงให้เห็นถึงประเพณีบุญผะเหวดที่มิได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนาตามจารีตฮีตสิบสองเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมที่หล่อหลอมคุณค่าทางศีลธรรม ความสามัคคี และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของคนในชุมชน ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การเทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์ การแห่พระเวสสันดร และการถวายข้าวพันก้อน ซึ่งล้วนเป็นสัญลักษณ์ของการจำลองอุดมคติแห่งทานบารมีในระดับสังคม

หนังสือยังชี้ให้เห็นมิติของความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขง โดยประเพณีบุญผะเหวดของภาคอีสานและบุญพระเวสของประเทศลาวสะท้อนรากฐานทางความเชื่อ ภาษา และพิธีกรรมที่มีความเชื่อมโยงร่วมกัน จากการวิพากษ์เชิงวิชาการพบว่า เนื้อหาบางส่วนของหนังสือยังมุ่งเน้นการบรรยายข้อมูลพื้นฐานและการรวบรวมข้อเท็จจริงมากกว่าการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีและการเปรียบเทียบกับงานวิจัยร่วมสมัย ทำให้มิติการตีความเชิงลึกทางวิชาการยังปรากฏไม่เด่นชัด องค์ความรู้สำคัญที่ได้จากการวิจารณ์ครั้งนี้คือการมองบุญผะเหวดในฐานะสถาบันทางวัฒนธรรมและจริยธรรมของชุมชน ที่มีบทบาทในการถ่ายทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สร้างอัตลักษณ์ทางสังคม และรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของสังคมลุ่มน้ำโขง ซึ่งสามารถใช้เป็นฐานในการศึกษาพุทธศาสนาเชิงวัฒนธรรมและการพัฒนางานวิจัยในบริบทสังคมร่วมสมัยต่อไป

บทนำ

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการถ่ายทอดหลักธรรม คติความเชื่อ และอุดมการณ์ทางศาสนาสู่สังคมในรูปแบบที่สามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างกว้างขวาง ทั้งในมิติของการศึกษา ศีลธรรม และวัฒนธรรม (พระธรรมปิฎก [ป. อ. ปยุตฺโต], 2543) วรรณกรรมประเภทชาดก โดยเฉพาะ “มหาเวสสันดรชาดก” นับเป็นวรรณกรรมที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อสังคมไทยและสังคมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เนื่องจากเป็นชาดกเรื่องสุดท้ายในชุดทศชาติชาดก ซึ่งสะท้อนอุดมคติการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (เสฐียรโกเศศ, 2551) ในบริบทของสังคมไทย โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ “บุญผะเหวด” หรือ “เทศน์มหาชาติ” ได้รับการยอมรับว่าเป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับวิถีชีวิตของชุมชน ทั้งในมิติของความเชื่อ ความศรัทธา และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2550) พิธีกรรมดังกล่าวมิได้ทำหน้าที่เพียงการประกอบศาสนกิจ หากแต่ยังเป็น “พื้นที่ทางสังคม” ที่เชื่อมโยงคนในชุมชนเข้ากับระบบคุณค่าทางศีลธรรมและวัฒนธรรมผ่านกระบวนการฟังเทศน์ การทำบุญ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ (ธวัช ปุณโณทก, 2549)

หนังสือ บุญผะเหวด: วรรณกรรม ประเพณี วิถีชีวิต อิทธิพลสองฝั่งโขง จึงมีความสำคัญในฐานะงานศึกษาที่พยายามอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมชาดกกับโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำโขง โดยชี้ให้เห็นว่า “มหาเวสสันดรชาดก” มิได้เป็นเพียงวรรณกรรมศาสนา หากแต่เป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทในการผลิตและถ่ายทอดคุณค่าทางจริยธรรม เช่น การให้ทาน ความเสียสละ และการบำเพ็ญบารมี ซึ่งถือเป็นแก่นสำคัญของแนวคิดพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท (Keyes, 1987) นอกจากนี้ นักวิชาการไทยหลายท่านได้อธิบายว่า ประเพณีบุญผะเหวดยังสะท้อนลักษณะของ “พุทธศาสนาแบบประชาชน” (Popular Buddhism) ที่ผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2545) ส่งผลให้วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกมิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะตัวบททางศาสนา แต่ยังกลายเป็นเครื่องมือในการสร้างความหมายทางสังคม การธำรงอัตลักษณ์ชุมชน และการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของประชาชนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ภายใต้บริบทโลกสมัยใหม่ที่กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งผลต่อการลดบทบาทของประเพณีท้องถิ่น งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาและพิธีกรรมพื้นบ้านจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในเชิงวิชาการ เนื่องจากช่วยสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา วรรณกรรม และสังคม อีกทั้งยังมีบทบาทในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นให้คงอยู่ในสังคมร่วมสมัย (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554)

โครงสร้างเนื้อหา

หนังสือเล่มนี้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับเวสสันดรชาดกและประเพณีบุญผะเหวดในลักษณะสหวิทยาการ โดยมีการอธิบายตั้งแต่ความหมายของชาดก ความเป็นมาของเวสสันดรชาดก ไปจนถึงบทบาทของวรรณกรรมดังกล่าวในวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ในส่วนแรก หนังสืออธิบายแนวคิดเกี่ยวกับ ชาดก ซึ่งหมายถึงเรื่องราวในอดีตชาติ

ของพระพุทธเจ้าที่ทรงนำมาแสดงเพื่อสอนธรรมแก่พุทธบริษัท โดยเน้นว่าชาดกเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดหลักธรรมผ่านรูปแบบวรรณกรรมที่เข้าใจง่ายและมีลักษณะเป็นปุคคลาธิษฐาน โดยหนังสือได้กล่าวถึงมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นชาดกที่มีความสำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งในพระพุทธศาสนา เนื้อหากล่าวถึงการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร โดยเรื่องแบ่งออกเป็น 13 กัณฑ์ มีจำนวนพระคาถาประมาณ 1,000 คาถา และปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก และได้อธิบายเนื้อหาของกัณฑ์สำคัญ ดังนี้

1. กัณฑ์ทศพร ประกอบไปด้วย 19 พระคาถา กล่าวถึงพระนางผุสดีขอพร 10 ประการ จากพระอินทร์ก่อนจุติลงมาเกิดเป็นพระมารดาของพระเวสสันดร เป็นการปูพื้นเรื่องและแสดงถึง ความพิเศษของพระเวสสันดรตั้งแต่ก่อนประสูติ

2. กัณฑ์หิมพานต์ ประกอบไปด้วย 134 พระคาถา เล่าถึงพระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาคให้แก่เมืองกลิงคราษฎร์ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์สำคัญในชาดก แสดงถึงการ บำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระองค์

3. กัณฑ์ทานกัณฑ์ ประกอบด้วย 209 พระครถา กล่าวถึงการเนรเทศพระเวสสันดรและการบำเพ็ญมหาทาน 7 ครั้ง ก่อนเสด็จออกจากเมือง แสดงถึงความเสียสละและความไม่ยึด ติดในทรัพย์สมบัติของพระองค์

4. กัณฑ์วนปเวสน์ ประกอบด้วย 57 พระคาถา เล่าถึงการเดินทางเข้าป่าของพระเวสสันดรและ ครอบครัว แสดงให้เห็นถึงความอดทนและการยอมรับชะตากรรม

5. กัณฑ์ชูชก ประกอบด้วย 79 พระคาถา แนะนำตัวละครชูชกและการเดินทางของเขา เป็นการ เริ่มต้นของการทดสอบทานบารมีครั้งยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร

6. กัณฑ์จุลพน ประกอบด้วย 35 พระคาถา ได้เล่าถึงการเดินทางของชูชกผ่านป่าเล็ก แสดงให้เห็นถึงอุปสรรคและความยากลำบากในการเดินทางของพระเวสสันดร

7. กัณฑ์มหาพน ประกอบด้วย 80 พระคาถา เล่าถึงการเดินทางของชูชกผ่านป่าใหญ่ เป็นการขยายความถึงความพยายามของชูชกในการมุ่งหาพระเวสสันดร

8. กัณฑ์กุมาร ประกอบด้วย 101 พระคาถา กล่าวถึงการที่พระเวสสันดรยกพระโอรสและพระธิดา ให้แก่ชูชก เป็นจุดสูงสุดของการบำเพ็ญทานบารมีของพระองค์

9. กัณฑ์มัทรี ประกอบด้วย 90 พระคาถา เล่าถึงความโศกเศร้าของพระนางมัทรีเมื่อกลับมาไม่พบพระโอรสและพระธิดา แสดงให้เห็นถึงความรักของมารดาและการยอมรับในการ กระทำของพระสวามี

10. กัณฑ์สักบรรพ ประกอบด้วย 43 พระครถา กล่าวถึงพระอินทร์แปลงกายมาทูลขอพระนางมัทรี เป็นการทดสอบทานบารมีขั้นสูงสุดของพระเวสสันดร

11. กัณฑ์มหาราช ประกอบด้วย 69 พระคาถา เล่าถึงการไถ่ถอนพระกุมารทั้งสองคืนจากชูชก และการพบกันของพระเจ้าสญชัยกับพระเวสสันดร

12. กัณฑ์ฉกษัตริย์ ประกอบด้วย 36 พระครถา กล่าวถึงการพบกันของกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ เป็นการคลี่คลายปมขัดแย้งและแสดงถึงความสุขของการได้กลับมาพบกัน

13. กัณฑ์นครกัณฑ์ ประกอบด้วย 48 พระคาถา เล่าถึงการเสด็จกลับพระนครของพระเวสสันดรและครอบครัว รวมถึงการครองราชย์ของพระองค์ เป็นบทสรุปของเรื่องราวที่แสดงถึงผล ของการบำเพ็ญบารมี แต่ละกัณฑ์มีความสำคัญในการสื่อสารหลักธรรมและคุณธรรมต่าง ๆ ผ่านเรื่องราวของพระเวสสันดร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของทานบารมี ความ เสียสละ ความกตัญญู และความอดทน

นอกจากนี้ หนังสือยังอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างเวสสันดรชาดกกับ ประเพณีบุญผะเหวดหรือบุญเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นพิธีกรรมสำคัญที่ประชาชนเชื่อว่าการฟังเทศน์มหาชาติให้จบภายในวันเดียวจะได้รับอานิสงส์อันยิ่งใหญ่ ผ่านบทความวิชาการและบทความจิจัยของนักศึกษาที่เกี่ยวข้องไว้อีก โดยรวมแล้ว หนังสือพยายามนำเสนอว่า เวสสันดรชาดกมิใช่เพียงวรรณกรรมทางศาสนา แต่เป็นรากฐานของประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชนในลุ่มน้ำโขง

เนื้อหาโดยย่อ

หนังสือเล่มนี้ไม่ได้เป็นเพียงการบันทึกพิธีกรรม แต่เป็นการ วิเคราะห์เชิงองค์รวม ที่เชื่อมโยงมิติทางศาสนา วรรณกรรม ประวัติศาสตร์ และสังคมวิทยาเข้าด้วยกัน โดยมีประเด็นหลักดังนี้

1. รากฐานทางวรรณกรรมและพุทธคติ บทวิจารณ์ชี้ให้เห็นว่าหัวใจของบุญผะเหวดคือ พระเวสสันดรชาดก หรือ เทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์ ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่บันทึกการบำเพ็ญ มหาทานบารมี ของพระพุทธเจ้าชาติสุดท้าย โดยหนังสือได้วิเคราะห์ความสำคัญของการ ฟังเทศน์ 1,000 พระคาถาให้จบในวันเดียว ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญตามคติความเชื่อเรื่อง พระศรีอริยเมตไตรย (พระพุทธเจ้าในอนาคต) ที่ชาวอีสานเชื่อว่าหากปฏิบัติตามจะได้ไปเกิดในยุคของพระองค์

2. ประเพณีและวิถีชีวิตเพื่อการหลุดพ้น หนังสืออธิบายถึงโครงสร้างและขั้นตอนของประเพณีที่สลับซับซ้อน ตั้งแต่การ "โฮมบุญ" (การรวมญาติและเตรียมงาน) การ "แห่พระเวสเข้าเมือง" การถวาย "ข้าวพันก้อน" และการจัดเตรียม "ธุงผะเหวด" (ธง) และ "ผ้าผะเหวด" (ผ้าเล่าเรื่อง 13 กัณฑ์) บทวิจารณ์เน้นว่าพิธีกรรมเหล่านี้ไม่ใช่แค่การทำบุญ แต่เป็น กลไกทางสังคม ที่ส่งเสริม ความสามัคคี (การรวมแรงร่วมใจ) และการฝึกฝนการบริจาคทาน ในระดับชุมชนอย่างแท้จริง

3. อิทธิพลและมรดกร่วมสองฝั่งโขง จุดเด่นที่สำคัญคือการวิเคราะห์ อิทธิพลข้ามพรมแดน บทวิจารณ์ระบุว่าบุญผะเหวดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมร่วมของภูมิภาค อีสาน-ลาว (หรือสองฝั่งโขง) ซึ่งสะท้อนผ่านการใช้อักษรและภาษาท้องถิ่นในการบันทึกวรรณกรรม (อักษรธรรม) และความคล้ายคลึงของพิธีกรรมในประเทศลาว (บุญพระเวส) ซึ่งเน้นย้ำว่าบุญผะเหวดคือ ตัวแทนความศรัทธา และ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ที่หล่อหลอมผู้คนในลุ่มน้ำโขงตอนกลางไว้ด้วยกัน กล่าวโดยสรุป หนังสือเล่มนี้ได้นำเสนอว่า บุญผะเหวด เป็นมากกว่าประเพณีตามฤดูกาล แต่เป็น สถาบันทางสังคมและจิตวิญญาณ ที่ใช้ วรรณกรรมชาดก เป็นพิมพ์เขียวในการหล่อหลอมคุณธรรม (ทานบารมี) และสร้างความสัมพันธ์อันดีในชุมชนสืบไป

ทัศนผู้วิจารณ์

ผู้วิจารณ์เห็นว่า หนังสือ บุญผะเหวด: วรรณกรรม ประเพณี วิถีชีวิต อิทธิพลสองฝั่งโขง นับเป็นผลงานทางวิชาการที่มีคุณค่าในด้านการศึกษาพระพุทธศาสนา วรรณกรรม และวัฒนธรรมท้องถิ่นลุ่มน้ำโขง โดยผู้เขียนสามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเวสสันดรชาดกกับวิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างเป็นระบบ ทั้งในมิติของศาสนา ประเพณี และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม หนังสือมิได้มองเวสสันดรชาดกในฐานะเพียงวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา หากแต่แสดงให้เห็นบทบาทของชาดกในฐานะกลไกสำคัญในการหล่อหลอมค่านิยม ความเชื่อ และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ในด้านความถูกต้องทางวิชาการ หนังสือมีความสอดคล้องกับหลักฐานทางพระพุทธศาสนา โดยอาศัยเนื้อหาจากพระไตรปิฎกและวรรณกรรมชาดกเป็นฐานสำคัญในการอธิบายเรื่องราวของพระเวสสันดร รวมทั้งพัฒนาการของประเพณีบุญผะเหวดในสังคมไทยและลุ่มน้ำโขง อย่างไรก็ตาม เนื้อหาส่วนใหญ่ยังคงเน้นการอธิบายในเชิงศรัทธาและวัฒนธรรม มากกว่าการอภิปรายเชิงเปรียบเทียบกับบริบทของพุทธศาสนาในภูมิภาคอื่น หรือการใช้กรอบแนวคิดทางทฤษฎีสมัยใหม่มาวิเคราะห์เชิงลึก

หนังสือได้นำเสนอแนวคิดสำคัญที่มองเวสสันดรชาดกในหลายมิติ ทั้งในฐานะวรรณกรรมพุทธศาสนา พื้นฐานของพิธีกรรม และเครื่องมือสร้างคติธรรมทางสังคม แนวคิดดังกล่าวมีความสมเหตุสมผลและสอดคล้องกับบทบาทของวรรณกรรมชาดกในสังคมพุทธ ซึ่งทำหน้าที่ทั้งในการถ่ายทอดหลักธรรมและสร้างแบบแผนทางจริยธรรมแก่สังคม โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องทานบารมี การเสียสละ และการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ อันเป็นแก่นสำคัญของเวสสันดรชาดก นอกจากนี้ ผู้เขียนยังสะท้อนให้เห็นว่าประเพณีบุญผะเหวดมิได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ช่วยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน และเป็นกระบวนการยืนยันอัตลักษณ์ร่วมของคนในสังคมลุ่มน้ำโขง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางมานุษยวิทยาศาสนาเกี่ยวกับบทบาทของพิธีกรรมในฐานะกลไกสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (กอบชัย รัฐอุบล & ปฐม หงส์สุวรรณ, 2564)

จุดเด่นสำคัญของหนังสืออยู่ที่การเชื่อมโยงศาสนา วรรณกรรม และวัฒนธรรมเข้าด้วยกันอย่างชัดเจน ผู้เขียนแสดงให้เห็นว่าเวสสันดรชาดกมิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะตัวบททางศาสนา แต่ได้กลายเป็นรากฐานของพิธีกรรม ประเพณี และกิจกรรมทางสังคมของชุมชน โดยเฉพาะประเพณีบุญผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นทั้งกิจกรรมทางศาสนาและพื้นที่รวมพลังของคนในชุมชน นอกจากนี้ หนังสือยังมีคุณค่าในการนำเสนอภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนลุ่มน้ำโขง ผ่านการอธิบายพิธีกรรม การเทศน์มหาชาติ ศิลปะการเล่าเรื่อง และการจัดขบวนแห่ ซึ่งสะท้อนองค์ความรู้และวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น อีกทั้งยังช่วยให้เห็นบทบาทของพระพุทธศาสนาในฐานะศูนย์กลางของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น

อีกประเด็นสำคัญที่หนังสือสามารถนำเสนอได้อย่างเด่นชัด คือ การสะท้อนหลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องทานบารมีและการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เรื่องราวของพระเวสสันดรได้ถูกนำเสนอในฐานะต้นแบบของพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้ ซึ่งมีบทบาทในการปลูกฝัง

จริยธรรมด้านความเมตตา การให้ทาน และความเสียสละแก่สังคมพุทธ (พระมหาประมวล ฐานทตฺโต, 2555) นอกจากนี้ การที่ผู้เขียนอาศัยข้อมูลจากพระไตรปิฎกและเอกสารทางพระพุทธศาสนาเป็นฐานในการอธิบาย ยังช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือและความถูกต้องเชิงวิชาการให้แก่เนื้อหา

อย่างไรก็ตาม แม้หนังสือจะมีคุณค่าอย่างมากในเชิงข้อมูลและการอธิบายบริบททางวัฒนธรรม แต่เมื่อพิจารณาในเชิงวิชาการยังพบข้อจำกัดบางประการ กล่าวคือ เนื้อหาส่วนใหญ่ยังมีลักษณะเชิงพรรณนา มากกว่าการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีหรือเชิงวิพากษ์ การนำกรอบแนวคิดด้านมานุษยวิทยาศาสนา สังคมวิทยาศาสนา หรือทฤษฎีวรรณกรรมมาใช้ยังไม่ปรากฏเด่นชัด อีกทั้งยังขาดการเปรียบเทียบกับงานวิจัยร่วมสมัย ซึ่งอาจช่วยเพิ่มมิติทางวิชาการและทำให้การอภิปรายมีความลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การวิเคราะห์แนวคิดทางพุทธปรัชญา เช่น ความหมายของทานบารมี อุดมคติพระโพธิสัตว์ หรือความสัมพันธ์ระหว่างคติธรรมกับโครงสร้างทางสังคม ยังสามารถขยายความเพิ่มเติมได้อีก

โดยสรุป หนังสือเล่มนี้ถือเป็นผลงานที่มีคุณูปการต่อวงวิชาการด้านพระพุทธศาสนา วรรณกรรม และวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงอย่างสำคัญ เนื่องจากสามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา วรรณกรรม และวิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังเป็นแหล่งข้อมูลพื้นฐานที่มีคุณค่าสำหรับการศึกษาวิจัยต่อยอดเกี่ยวกับเวสสันดรชาดก ประเพณีบุญผะเหวด และบทบาทของพระพุทธศาสนาในบริบทสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย

สรุป

จากการวิจารณ์หนังสือเรื่อง บุญผะเหวด : วรรณกรรม ประเพณี วิถีชีวิต อิทธิพลสองฝั่งโขง เห็นได้ว่าหนังสือเล่มนี้มีคุณูปการสำคัญในการอธิบาย “บุญผะเหวด” ในฐานะปรากฏการณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงวรรณกรรมพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระเวสสันดรชาดก เข้ากับโครงสร้างทางสังคม วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ของชุมชนลุ่มน้ำโขงได้อย่างเป็นองค์รวม โดยการอธิบายพิธีกรรมบุญผะเหวดที่มิได้เป็นเพียงกิจกรรมตามจารีตฮีตสิบสองเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมในการปลูกฝังคติธรรมเรื่องทานบารมี สร้างความสามัคคี และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น อย่างไรก็ตาม ในเชิงวิชาการหนังสือยังมีข้อจำกัดบางประการ คือการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีและการอภิปรายเชิงเปรียบเทียบกับงานวิจัยร่วมสมัยยังไม่เด่นชัด เนื้อหาบางส่วนเน้นการบรรยายข้อมูลมากกว่าการตีความเชิงลึก ดังนั้น องค์ความรู้สำคัญที่ได้จากการวิจารณ์ครั้งนี้คือการมองบุญผะเหวดในฐานะ “สถาบันทางวัฒนธรรมและจริยธรรมของชุมชน” ที่ใช้วรรณกรรมชาดกเป็นฐานในการหล่อหลอมคุณค่าทางศาสนาและอัตลักษณ์ทางสังคมของชุมชนลุ่มน้ำโขง ขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นแนวทางต่อยอดการศึกษาที่ควรใช้กรอบทฤษฎีทางมานุษยวิทยาศาสนา สังคมวิทยาศาสนา และพุทธปรัชญา เพื่ออธิบายบทบาทของประเพณีดังกล่าวในบริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างลุ่มลึกยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะและองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา

1. ควรต่อยอดการศึกษาประเพณีบุญผะเหวดในเชิงวิเคราะห์ทางทฤษฎีมากขึ้น โดยอาจใช้แนวคิดทางมานุษยวิทยา สังคมวิทยาศาสนา หรือวัฒนธรรมศึกษา เพื่ออธิบายบทบาทของบุญผะเหวดในฐานะ “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” ที่เชื่อมโยงศาสนา ความเชื่อ และโครงสร้างทางสังคมของชุมชนลุ่มน้ำโขง

2. ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบระหว่างประเพณีบุญผะเหวดของภาคอีสานกับบุญพระเวสของประเทศลาวในมิติร่วมสมัย เช่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบพิธีกรรม ผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ และบทบาทของสื่อดิจิทัลต่อการสืบทอดประเพณี เพื่อให้เห็นพลวัตทางวัฒนธรรมของชุมชนสองฝั่งโขงอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

3. ควรส่งเสริมการบูรณาการองค์ความรู้เรื่องบุญผะเหวดเข้าสู่การศึกษาและการพัฒนาชุมชน โดยใช้ประเพณีดังกล่าวเป็นฐานในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในสังคมร่วมสมัย

4. องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ คือ การมองบุญผะเหวดมิใช่เพียงพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาแต่เป็น “สถาบันทางวัฒนธรรม” ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดคุณค่าทางศีลธรรม สร้างอัตลักษณ์ชุมชน และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมลุ่มน้ำโขง อีกทั้งยังสะท้อนพลังของวรรณกรรมชาดกในการหล่อหลอมวิถีชีวิตและจิตสำนึกของชุมชนในระดับสังคมและวัฒนธรรม

5. ผลการวิจารณ์ยังชี้ให้เห็นว่า บุญผะเหวดสามารถนำมาศึกษาในฐานะทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ที่มีศักยภาพต่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กอบชัย รัฐอุบล, & ปฐม หงส์สุวรรณ. (2564). ความทรงจำทางสังคมและการสร้างภาพตัวแทนความศักดิ์สิทธิ์ในประเพณีบุญผะเหวดของชาวชุมชนวัดช้างเผือก ตำบลพานพร้าว อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 6*(11), 214–228.

ธวัช ปุณโณทก. (2549). *วัฒนธรรมอีสานกับพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มติชน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2545). *พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน*. กรุงเทพฯ: มติชน.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2543). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาประมวล ฐานทตฺโต. (2555). *เวสสันดรสะท้อนธรรม*. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.

พระโสภณพัฒนบัณฑิต, และคณะ. (2566). *บุญผะเหวด: วรรณกรรม ประเพณี วิถีชีวิต อิทธิพลสองฝั่งโขง*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2550). *บุญประเพณีอีสาน*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

เสฐียรโกเศศ. (2551). *มหาเวสสันดรชาดก: การศึกษาเชิงวรรณกรรมและสังคม*. กรุงเทพฯ: ศยาม.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2554). *วัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Keyes, C. F. (1987). *Thailand: Buddhist kingdom as modern nation-state*. Boulder, CO: Westview Press.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Risk Management System for Structural Quality under Corruption in Public Construction Projects in Thailand

ระบบการจัดการความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างภายใต้การทุจริต ในโครงการก่อสร้างภาครัฐไทย

Arkom Boonpanya[1*], Kattiya Samee[2], Somprasong Suttayamulli[3], Theerasest Sriprapassorn[4], & Tanpat Kraiwanit[5]

อาคม บุญปัญญา[1*], ขัตติยะ สามี[2], สมประสงค์ สัตยมัลลี[3], ธีระเศรษฐ์ ศรีประภัสสร[4] & ธันย์พัทธ์ ใคร้วานิช[5]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Arkom Boonpanya*
อาคม บุญปัญญา
Faculty of Engineering and Technology, Pathumthani University, Thailand.
คณะวิศวกรรมศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยปทุมธานี
Email: arkom.b@ptu.ac.th

2. Kattiya Samee
ขัตติยะ สามี
Faculty of Engineering and Technology, Pathumthani University, Thailand.
คณะวิศวกรรมศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยปทุมธานี
Email: kattiyasamee@gmail.com

3. Somprasong Suttayamulli
สมประสงค์ สัตยมัลลี
Faculty of Engineering and Technology, Pathumthani University, Thailand.
คณะวิศวกรรมศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยปทุมธานี
Email: sompra@hotmail.com

4. Theerasest Sriprapassorn
ธีระเศรษฐ์ ศรีประภัสสร
Faculty of Engineering and Technology, Pathumthani University, Thailand.
คณะวิศวกรรมศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยปทุมธานี
Email: theerasest.s@ptu.ac.th

5. Tanpat Kraiwanit
ธันย์พัทธ์ ใคร้วานิช
Faculty of Engineering and Technology, Pathumthani University, Thailand.
คณะวิศวกรรมศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยปทุมธานี
Email: tanpat@ptu.ac.th

ABSTRACT

This research aims to develop a structural quality risk management framework for public construction projects in Thailand by systematically integrating corruption-related risks, including specification reduction, poor workmanship, and the use of substandard materials, into project Risk Register and Risk Response systems. The framework is intended to enable proactive risk management from the early stages of project planning and decision-making. In addition, the study seeks to identify and classify structural quality risk factors associated with corruption across different phases of the project life cycle, including project planning, procurement, construction, and final inspection. The research also aims to develop practical guidelines and management tools for project owners, supervising engineers, and relevant stakeholders to strengthen quality control and governance mechanisms in public construction projects. This study adopts a mixed-method research design. Qualitative data are collected through case studies of public construction projects affected by structural quality deficiencies and corruption-related issues, together with in-depth interviews involving experts in construction engineering, project management, public sector auditing, and risk management. Focus group discussions are also conducted to synthesize risk factors and establish appropriate risk response strategies. The collected data are analyzed using content analysis and thematic classification techniques to identify corruption-linked structural quality

คำสำคัญ:
การบริหารความเสี่ยงโครงการ, คุณภาพโครงสร้าง, การทุจริตในการก่อสร้าง, โครงการภาครัฐ, การบริหารคุณภาพ

Keywords:
Project Risk Management, Structural Quality, Construction Corruption, Public Projects, Quality Management Systems

Article history:
Received: 26/02/2026
Revised: 20/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 19/05/2026

How to Cite:
Boonpanya, A. et al. (2026). Risk Management System for Structural Quality under Corruption in Public Construction Projects in Thailand. *Journal Dhamma for Life,* 465-479.

risks. Subsequently, the findings are utilized to develop and validate a structural quality risk management framework through expert review and evaluation.

The expected outcomes of this research include a comprehensive structural quality risk management framework capable of integrating corruption-related risks into public construction project risk management systems in a practical and systematic manner. The study is also expected to produce a structured list of risk factors, risk assessment and response guidelines, and practical management tools such as quality inspection checklists, Risk Register templates, and risk assessment manuals. These outputs can be applied to enhance quality assurance systems, reduce the likelihood of structural quality failures, and support the development of sustainable anti-corruption measures and governance policies for public construction projects in Thailand.

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากรอบการบริหารความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างสำหรับโครงการก่อสร้างภาครัฐของประเทศไทย โดยมุ่งบูรณาการความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการทุจริต เช่น การลดสเปก การลดคุณภาพงาน และการใช้วัสดุด้อยคุณภาพ เข้ากับระบบการบริหารความเสี่ยงของโครงการในรูปแบบ Risk Register และ Risk Response อย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถบริหารจัดการความเสี่ยงได้ตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของการวางแผนโครงการ นอกจากนี้ งานวิจัยยังมุ่งระบุและจัดทำรายการปัจจัยเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างที่เชื่อมโยงกับการทุจริตในแต่ละช่วงของวงจรโครงการ ตั้งแต่การวางแผน การจัดซื้อจัดจ้างการก่อสร้าง จนถึงการตรวจรับงาน ตลอดจนพัฒนาแนวทางและเครื่องมือเชิงปฏิบัติสำหรับผู้ควบคุมงาน หน่วยงานเจ้าของโครงการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนการควบคุมคุณภาพและการกำกับดูแลโครงการอย่างมีประสิทธิภาพ การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพจากกรณีศึกษาโครงการก่อสร้างภาครัฐที่ประสบปัญหาด้านคุณภาพโครงสร้างและข้อร้องเรียนเกี่ยวกับการทุจริต ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญด้านวิศวกรรมก่อสร้าง การบริหารโครงการ การตรวจสอบภาครัฐ และการบริหารความเสี่ยง รวมทั้งการสนทนากลุ่มเพื่อสังเคราะห์ปัจจัยเสี่ยงและแนวทางจัดการความเสี่ยง ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและจัดหมวดหมู่ปัจจัยเสี่ยง ก่อนพัฒนาเป็นกรอบการบริหารความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้าง และตรวจสอบความเหมาะสมของกรอบแนวคิดโดยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

ผลการวิจัยคาดว่าจะได้กรอบการบริหารความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างที่สามารถเชื่อมโยงความเสี่ยงจากการทุจริตเข้ากับระบบบริหารความเสี่ยงของโครงการก่อสร้างภาครัฐได้อย่างเป็นรูปธรรม รวมถึงได้รายการปัจจัยเสี่ยง แนวทางการประเมินและตอบสนองความเสี่ยง ตลอดจนเครื่องมือเชิงปฏิบัติ เช่น Checklist

การตรวจสอบคุณภาพ แบบฟอร์ม Risk Register และคู่มือการประเมินความเสี่ยง ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการควบคุมคุณภาพ ลดโอกาสการเกิดความเสียหายด้านโครงสร้าง และสนับสนุนการกำหนดมาตรการป้องกันการทุจริตในโครงการก่อสร้างภาครัฐอย่างยั่งยืน

บทนำ

โครงการก่อสร้างภาครัฐของประเทศไทยมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐาน และคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยในแต่ละปีภาครัฐมีงบประมาณด้านการก่อสร้างรวมประมาณ 7.8 แสนล้านบาท ครอบคลุมโครงการโครงสร้างพื้นฐาน อาคารราชการ และระบบสาธารณูปโภคขนาดใหญ่ (State Audit Office of Thailand, 2024) อย่างไรก็ตาม อุตสาหกรรมก่อสร้างภาครัฐยังคงเป็นหนึ่งในภาคส่วนที่มีความเสี่ยงสูงต่อการทุจริตและการบริหารจัดการที่ไม่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการทุจริตเชิงเทคนิค (Technical Corruption) ซึ่งมักแฝงอยู่ในรูปของการลดสเปกวัสดุ (Scope Reduction) การลดคุณภาพงานก่อสร้าง (Quality Degradation) และการใช้วัสดุที่ต่ำกว่ามาตรฐานที่กำหนด (Material Downgrading) อันส่งผลกระทบโดยตรงต่อสมรรถนะและความปลอดภัยของโครงสร้าง (Constructing Excellence, 2022) ในช่วงปี พ.ศ. 2568–2569 ประเทศไทยเผชิญเหตุการณ์ความล้มเหลวของโครงสร้างสาธารณะหลายกรณี ซึ่งสะท้อนถึงความรุนแรงของปัญหาดังกล่าว ตัวอย่างเช่น เหตุการณ์อาคารสำนักงานการตรวจเงินแผ่นดิน (SAO Office) ถล่ม ซึ่งมีรายงานว่ามีสาเหตุเชื่อมโยงกับการลดเกรดคอนกรีต การลดปริมาณเหล็กเสริม และการใช้วัสดุที่ไม่เป็นไปตามข้อกำหนดทางวิศวกรรม (Royal Society of Engineers Thailand, 2025) นอกจากนี้ ยังเกิดเหตุการณ์ความล้มเหลวของโครงการทางหลวงพระราม 2 ซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณภาพการก่อสร้างและกระบวนการตรวจสอบที่ไม่เพียงพอ (Bangkok Metropolitan Administration, 2025) เหตุการณ์เหล่านี้ส่งผลให้เกิดการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนบั่นทอนความเชื่อมั่นของสาธารณชนต่อระบบบริหารโครงการภาครัฐอย่างมีนัยสำคัญ (National News Agency, 2025) จากมุมมองทางวิศวกรรมโครงสร้าง การลดปริมาณเหล็กเสริม (Reinforcement Reduction) หรือการลดเกรดคอนกรีต (Concrete Grade Reduction) สามารถลดความสามารถในการรับน้ำหนัก ความทนทาน และความน่าเชื่อถือของโครงสร้าง (Structural Reliability) ได้อย่างมีนัยสำคัญ ส่งผลให้อายุการใช้งานที่ปลอดภัยของโครงสร้างสั้นลง และในกรณีรุนแรงอาจนำไปสู่การวิบัติของโครงสร้างก่อนอายุการออกแบบ (Royal Society of Engineers Thailand, 2023) นอกเหนือจากผลกระทบด้านความปลอดภัยแล้ว ปัญหาดังกล่าวยังเพิ่มภาระต้นทุนการซ่อมบำรุง การฟื้นฟูโครงสร้าง และภาระงบประมาณภาครัฐในระยะยาว รวมทั้งสร้างผลกระทบเชิงลบต่อความเชื่อมั่นของประชาชนและประสิทธิภาพการลงทุนภาครัฐ (World Bank, 2022) แม้ว่างานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับการทุจริตในโครงการก่อสร้างภาครัฐจะมีจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นมิติทางเศรษฐศาสตร์ เช่น ปัญหางบประมาณบานปลาย (Cost Overrun) ความสูญเสียทางการคลัง และประเด็นด้านกฎหมายหรือกลไกการบังคับใช้เพื่อควบคุมการทุจริต (OECD, 2023) ในทางกลับกัน งานวิจัยที่ศึกษาผลกระทบของการทุจริตต่อสมรรถนะเชิงวิศวกรรมของโครงสร้างยังมีจำกัด โดยเฉพาะการวิเคราะห์เชิง

ปริมาณว่าการลดสเปกวัสดุหรือคุณภาพงานก่อสร้างส่งผลต่อระดับความน่าเชื่อถือของโครงสร้างและความน่าจะเป็นของการวิบัติอย่างไร (Transparency International, 2025)

ที่สำคัญขององค์ความรู้คือ การขาดกรอบแนวคิดการบริหารความเสี่ยง (Risk Management Framework) ที่สามารถเชื่อมโยงพฤติกรรมการทุจริตด้านคุณภาพงานก่อสร้างเข้ากับความเสี่ยงด้านวิศวกรรมโครงสร้างอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ยังไม่มีการพัฒนาแนวทางที่แปลง “พฤติกรรมการทุจริต” ให้เป็น “ตัวแปรความเสี่ยงเชิงวิศวกรรม” ที่สามารถบูรณาการเข้าสู่ Risk Register และ Risk Response Strategy ของโครงการได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ ยังขาดแบบจำลองเชิงปริมาณที่อธิบายผลกระทบของการลดสเปกต่อระดับความปลอดภัยของโครงสร้าง เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างระดับการลดสเปกวัสดุกับความน่าจะเป็นของการวิบัติ (Probability of Failure) หรือดัชนีความน่าเชื่อถือของโครงสร้าง (Reliability Index) ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับการกำหนดมาตรการควบคุมคุณภาพและมาตรฐานความปลอดภัยที่เหมาะสม (Prieto & Martinez, 2022)

ดังนั้น การพัฒนากรอบการบริหารความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างที่ผนวกปัจจัยการทุจริตเข้ากับระบบบริหารความเสี่ยงของโครงการจึงมีความสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ ในระดับวิศวกรรม กรอบแนวคิดดังกล่าวจะช่วยให้วิศวกรผู้ออกแบบและผู้ควบคุมงานสามารถระบุ ประเมิน และควบคุมความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างได้อย่างเป็นระบบ ในระดับการบริหารโครงการ จะช่วยสนับสนุนการกำหนดมาตรการตอบสนองความเสี่ยงที่เหมาะสม เช่น การเพิ่มความเข้มงวดในการตรวจสอบ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการควบคุมคุณภาพ เช่น Building Information Modeling (BIM) และ Drone Inspection ตลอดจนการปรับปรุงกลไกกำกับดูแลภายใต้สัญญาก่อสร้าง (Project Management Institute [PMI], 2021) ขณะเดียวกัน ในระดับนโยบาย งานวิจัยนี้สามารถสนับสนุนการพัฒนากฎระเบียบ มาตรฐาน และแนวทางกำกับดูแลที่มุ่งลดโอกาสการทุจริตด้านคุณภาพงานก่อสร้าง และเพิ่มความปลอดภัยของโครงสร้างสาธารณะในระยะยาว รวมถึงสร้างแนวทางสำหรับภาคเอกชนในการประเมินและบริหารความเสี่ยงด้านคุณภาพจากผู้รับเหมาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับการทุจริตในการก่อสร้างภาครัฐ

การทุจริตในการก่อสร้างได้ถูกกำหนดนิยามในหลายมิติ โดยสถาบันความโปร่งใสนานาชาติ (Transparency International) นิยามการทุจริตว่า เป็นการใช้อำนาจของบุคคลในตำแหน่งหน้าที่เพื่อประโยชน์ส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็นการสินบน การปลอมแปลงเอกสาร หรือการใช้มูลค่าของรัฐเพื่อเหตุประโยชน์ของตนเอง (Integrity Risk Management Handbook, 2024) ในบริบทของการก่อสร้างภาครัฐ การทุจริตนี้มักเกิดขึ้นในหลายขั้นตอนของวงจรโครงการ ตั้งแต่ขั้นวางแผน การประมูล ขั้นก่อสร้าง และขั้นการตรวจสอบรับมอบ (Basel Institute on Governance, 2025) กลไกการทุจริตในการก่อสร้างปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่

(Transparency International, 2023) 1) การล็อกประมูล (Collusion Bidding) ผู้ประมูลหลายรายร่วมกันเพื่อเพิ่มราคา หรือตกลงใจล่วงหน้าว่าใครจะชนะ 2) การเบิกจ่ายงานปลอม (Phantom Work) เบิกจ่ายค่างานที่ไม่ได้ปฏิบัติจริงหรือปฏิบัติไม่ครบถ้วน 3) การลดสเปก (Scope Reduction) ลดปริมาณวัสดุ มาตรฐาน หรือผลงานจากเดิม 4) การลดคุณภาพ (Quality Degradation) ใช้วัสดุด้อยคุณภาพ เกรดต่ำ หรือดำเนินการหากตามเทคนิคมาตรฐาน 5) การเรียกรับสินบน (Bribery): เรียกรับเงิน สิ่งของ หรือประโยชน์ โดยมิชอบเพื่อให้ผ่านการตรวจสอบหรือการอนุมัติ 6) การแอบแฝงข้อมูล (Concealment of Defects): ซ่อนเงื่อนเอกสาร บันทึกหรือปัญหาคุณภาพจากหน่วยงานตรวจสอบ

แนวคิดการบริหารความเสี่ยงโครงการและคุณภาพโครงสร้าง

การบริหารความเสี่ยงโครงการ (Project Risk Management) เป็นกระบวนการระบุ วิเคราะห์ตอบสนองและติดตามความเสี่ยงที่อาจมีผลกระทบต่อวัตถุประสงค์ของโครงการ (Institute of Risk Management Thailand, 2022) กระบวนการดังกล่าวตามมาตรฐาน PMBOK (Project Management Body of Knowledge) ครอบคลุม 6 ขั้นตอน ได้แก่ (Delgado-Gazo & López-García, 2023)(1) Risk Management Planning (2) Risk Identification (3) Qualitative Risk Analysis (4) Quantitative Risk Analysis (5) Risk Response Planning (6) Risk Monitoring and Control ในบริบทของคุณภาพโครงสร้าง ความเสี่ยงคุณภาพเป็นสภาวะ เหตุการณ์ หรือปัจจัยที่อาจทำให้ผลงานไม่สอดคล้องกับมาตรฐานกำหนด หรือทำให้คุณลักษณะทางวิศวกรรมลดลง (Merna & Al-Thani, 2008) ระบบควบคุมคุณภาพแบบดั้งเดิมมักมุ่งเน้นไปที่การตรวจสอบ (Inspection) และการทดสอบ (Testing) โดยตรงแต่เชื่อกันว่าการบริหารความเสี่ยงคุณภาพ (Quality Risk Management) ซึ่งรวมการวางแผน การติดตามความเสี่ยง และการตอบสนองอย่างล่วงหน้า จะมีประสิทธิภาพสูงกว่า

งานวิจัยนานาชาติเกี่ยวกับการทุจริตและความเสี่ยงในการก่อสร้าง

งานวิจัยนานาชาติหลายเรื่องได้สำรวจความเสี่ยงของการทุจริตในโครงการก่อสร้าง ยกตัวอย่างเช่น (Garvin & Bosso, 2008; Transparency International, 2024) Kenny (2007) ศึกษาผลกระทบของการทุจริตในการจัดซื้อจัดจ้างโครงการโลกและพบว่าการทุจริตส่งผลให้ต้นทุนโครงการเพิ่มขึ้น 10-30% นอกจากนั้นยังลดคุณภาพ เพิ่มระยะเวลาการก่อสร้างและบ่อนทำลายความเชื่อใจในหน่วยงานรัฐ (NACC, 2023) Transparency International (2025) รายงานว่าการทุจริตในการก่อสร้างเป็นสาเหตุหลักของการลดคุณภาพโครงสร้าง การขาดการตรวจสอบที่เพียงพอ และความล้มเหลวของโครงสร้างที่ไม่คาดหมาย โดยเฉพาะในประเทศที่มีผลกระทบจากการโจมตีหรือเหตุการณ์ไม่คาดคิด (Bangkok Metropolitan Administration, 2025) FIDIC (2017) ได้ทำการศึกษาเชิงลึกว่ากลไกการทุจริตในการก่อสร้างมี 7 ประเภท และได้เสนอมาตรการ

ควบคุม เช่น การเพิ่มความโปร่งใสในการประมูล การตรวจสอบชุมชน และการปรับปรุงกระบวนการที่เปิดเผยข้อมูล (Thai Enquirer, 2025)

บทบาทของผู้เล่นหลัก (Actors) ในการทุจริต

งานวิจัยระบุว่าการทุจริตไม่ได้เกิดขึ้นโดยอิสระ แต่เป็นผลมาจากการกระทำของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่มีบทบาทและแรงจูงใจแตกต่างกัน ผู้เล่นหลักในวงจรการทุจริตด้านคุณภาพก่อสร้างประกอบด้วย (1) นักเมือง (Politicians) สนับสนุนโครงการบางเรื่องเพื่ออำนาจหรือการเลือกตั้ง และอาจรับสินบนจากผู้รับเหมา (2) เจ้าหน้าที่สาธารณะ (Government Officials) ต้องการประโยชน์เดือนละ เงินรองทุน หรือสัญญาอื่น ๆ (3) ผู้รับเหมา (Contractors) ต้องการกำไรสูงสุด อาจลดคุณภาพหรือลดสเปกเพื่อเพิ่มกำไร (4) วิศวกร/ผู้ควบคุมงาน (Engineers/Supervisors) อาจรับสินบนเพื่อให้ผ่านการตรวจสอบ หรือ "ปิดตาไป"ต่อปัญหาคุณภาพ (5) ผู้บริหารโครงการ (Project Managers) อาจแสวงหาประโยชน์ส่วนตัว หรือขาดความรู้ในการกำกับดูแล (6) หน่วยงานตรวจสอบ (Audit/Inspection Units): อาจขาดทรัพยากร ความชำนาญ หรือได้รับแรงกดดันทางการเมือง

ผลกระทบทางเศรษฐกิจจากการทุจริตด้านคุณภาพ

การลดคุณภาพงานก่อสร้างเนื่องจากการทุจริตมีผลกระทบต่อระยะยาวหลายด้าน(International Finance Corporation, 2022)

1) ต้นทุนซ่อมบำรุง (Maintenance Costs) โครงสร้างที่มีคุณภาพต่ำต้องการการซ่อมบำรุงบ่อยครั้งเพิ่มต้นทุนตลอดวงจรชีวิต 20-40%

2) ความเสี่ยงด้านความปลอดภัย (Safety Risks): อาจนำไปสู่อุบัติเหตุ บาดเจ็บ หรือเสียชีวิตของประชาชน

3) ความสูญเสียต่องบประมาณสาธารณะ: เงินสาธารณะใช้ไม่คุ้มค่า และอาจต้องใช้เงินเพิ่มเติมเพื่อซ่อมแซม

4) การขาดความเชื่อมั่น: ประชาชนสูญเสียความเชื่อในระบบโครงการภาครัฐ และหน่วยงานรัฐ

กรอบแนวคิดการวิจัย

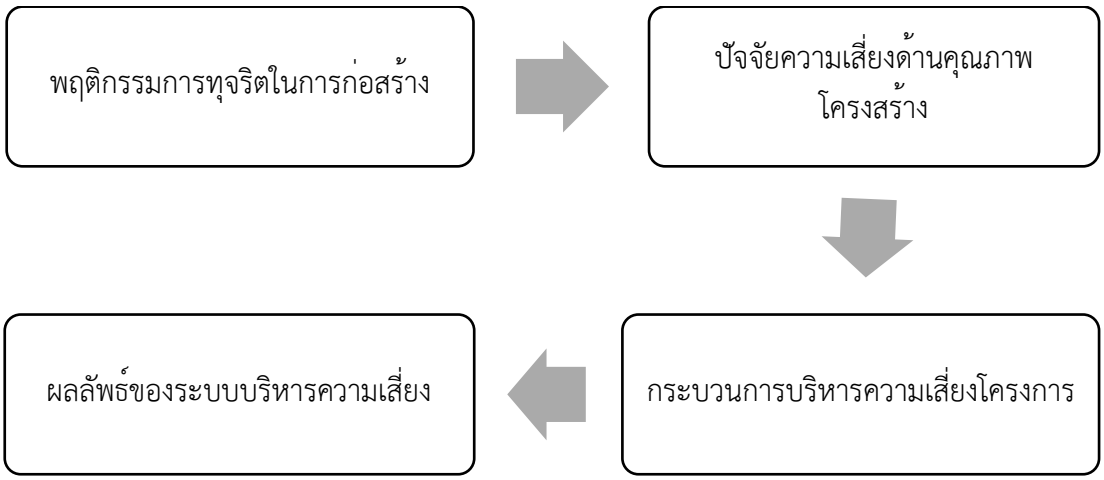

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อพัฒนากรอบการบริหารความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้าง สำหรับโครงการก่อสร้างภาครัฐไทยโดยผูกโยงพฤติกรรมการทุจริตที่เกี่ยวข้องกับการลดสเปก การลดคุณภาพงาน และการใช้วัสดุด้อยคุณภาพ เข้ากับระบบ Risk Register และ Risk Response ของโครงการอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถจัดการความเสี่ยงตั้งแต่เริ่มต้นของการวางแผนโครงการ

2) เพื่อระบุและจัดทำรายการปัจจัยเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้าง ที่มีความเชื่อมโยงกับการทุจริตในขั้นตอนต่าง ๆ ของวงจรโครงการ ตั้งแต่การวางแผน การจัดซื้อจัดจ้าง การก่อสร้าง จนถึงการตรวจรับงาน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติและผู้บริหารเข้าใจรูปแบบและกลไกของความเสี่ยงอย่างชัดเจน

3) พัฒนาแนวทางและเครื่องมือเชิงปฏิบัติ สำหรับผู้ควบคุมงาน หน่วยงานเจ้าของโครงการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น Checklist การตรวจสอบคุณภาพ แบบฟอร์ม Risk Register และคู่มือการประเมินความเสี่ยงที่รวมความเสี่ยงจากการทุจริตด้านคุณภาพโครงสร้างไว้ในระบบบริหารความเสี่ยงของโครงการอย่างบูรณาการ

สมมติฐานการวิจัย

ปัจจัยเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับการทุจริต มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับโอกาสเกิดความเสียหายของโครงการก่อสร้างภาครัฐ การบูรณาการความเสี่ยงด้านการทุจริตเข้าสู่ระบบ Risk Register สามารถเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารความเสี่ยงของโครงการได้ แนวทาง Risk Response ที่เชื่อมโยงกับการควบคุมคุณภาพ สามารถลดความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างได้อย่างมีนัยสำคัญและ เครื่องมือเชิงปฏิบัติ เช่น

Checklist และแบบประเมินความเสี่ยง สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการตรวจสอบและควบคุมคุณภาพในโครงการก่อสร้างภาครัฐ

ระเบียบวิธีการวิจัย

ประเภทการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed-Methods Research) ซึ่งผสานการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณเพื่อให้เข้าใจทั้งบริบท กลไก และความสัมพันธ์เชิงตัวเลขของปัจจัยเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างภายใต้สภาพแวดล้อมคอร์รัปชัน (Creswell & Plano Clark, 2017)

ส่วนที่ 1 การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้กรณีศึกษา (Case Study) โครงการก่อสร้างภาครัฐที่แล้วเสร็จและมีประเด็นด้านคุณภาพหรือมีการเปลี่ยนแปลงสัญญาอย่างมีนัยสำคัญ เพื่อสำรวจรูปแบบและกลไกของการลดคุณภาพงาน โดยรวมถึงกรณีศึกษาสมัยใจของเหตุการณ์ล่มสลายโครงการในปี 2568-2569

ส่วนที่ 2 การวิจัยเชิงปริมาณ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวชี้วัดด้านสัญญาและการบริหารโครงการ (เช่น จำนวนครั้งการเปลี่ยนแปลงสัญญา ระยะเวลาล่าช้า) กับตัวชี้วัดด้านคุณภาพและข้อบกพร่องโครงสร้าง

แหล่งข้อมูลและประชากรศึกษา

กรณีศึกษา (Case Studies) (Yin, 2018) โครงการก่อสร้างภาครัฐระดับกลางและขนาดใหญ่จำนวนประมาณ 8–15 โครงการ ที่แล้วเสร็จมาแล้วไม่น้อยกว่า 3 ปี และสามารถเข้าถึงเอกสาร รายงานตรวจสอบ และหลักฐานด้านคุณภาพโครงสร้างได้ โดยให้ความสำคัญกับโครงการที่มีประวัติการเปลี่ยนแปลงสัญญา การขยายระยะเวลางาน หรือมีปัญหาข้อบกพร่องด้านคุณภาพที่ปรากฏในรายงานตรวจสอบ โดยเฉพาะโครงการที่มีเหตุการณ์ล่มสลายหรือความเสียหายที่บันทึกไว้ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ (Expert Panel) (Ritchie et al., 2013)

1) ผู้ควบคุมงานก่อสร้างภาครัฐ ประมาณ 12–18 คน

2) วิศวกรโครงสร้างและวิศวกรที่ปรึกษา ประมาณ 12–18 คน

3) ผู้บริหารโครงการและ project manager ประมาณ 12 คน

4) ผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารความเสี่ยง 8–10 คน

5) เจ้าหน้าที่ตรวจสอบจากหน่วยงานรัฐ ประมาณ 8 คน

6) ผู้บริหารโครงการเอกชน (เช่น ผู้พัฒนาโรงแรมและอสังหาริมทรัพย์) ประมาณ 5–8 คน

ข้อมูลเอกสาร (Documentary Data) (Bowen, 2009) ได้แก่ เอกสารสัญญาและภาคผนวก รายงานความก้าวหน้าและบันทึกการประชุม รายงานการตรวจสอบคุณภาพ (inspection Reports) รายงานข้อบกพร่องและการแก้ไข (Defect Registers) เอกสารการเปลี่ยนแปลงสัญญา (Change Orders) รายงานการสอบสวนจากหน่วยงานต่างๆ เกี่ยวกับเหตุการณ์ล่มสลาย

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) (DiCicco-Bloom & Crabtree, 2006) สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญแต่ละกลุ่มด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured) ครั้งละประมาณ 45–90 นาที เก็บข้อมูลเกี่ยวกับประสบการณ์ด้านการทุจริตกลายรูป (เช่น การลดสเปก) ช่องโหว่ของระบบควบคุม ปัจจัยที่นำไปสู่การลดคุณภาพ และแนวทางการจัดการความเสี่ยงที่ใช้จริง

การทบทวนกรณีศึกษา (Case Study Review) (Merriam & Tisdell, 2015) วิเคราะห์เอกสารและข้อมูลเชิงประจักษ์จากแต่ละโครงการ เพื่อทำความเข้าใจลำดับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงสัญญา ปัญหาคุณภาพ และมาตรการตอบสนองของหน่วยงาน สัมภาษณ์ผู้บริหารโครงการและผู้ควบคุมงานที่เกี่ยวข้องกับแต่ละกรณี เพื่อเติมเต็มข้อมูลบริบท

การจัดเวทีกลุ่มสนทนา (Focus Group Discussion) Morgan, 1996) จัดกลุ่มสนทนา 3–4 ครั้ง แยกตามบทบาท (เช่น กลุ่มวิศวกรและผู้ควบคุมงาน กลุ่มผู้บริหารและผู้ตรวจสอบ กลุ่มผู้บริหารธุรกิจเอกชน) ใช้เวทีดังกล่าวเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของข้อค้นพบจากการสัมภาษณ์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อ framework การบริหารความเสี่ยง และเก็บข้อเสนอแนะสำหรับการปรับปรุง

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) (Braun & Clarke, 2019) ใช้วิธี Thematic Analysis เพื่อระบุประเด็นหลัก รูปแบบปัญหา และปัจจัยเสี่ยงที่สัมพันธ์กับการลดคุณภาพงานโครงสร้าง วิเคราะห์กรณีศึกษาเป็นรายโครงการเพื่อทำความเข้าใจบริบท สาเหตุ ผลลัพธ์และมาตรการที่ใช้จัดการ

การพัฒนา Framework (Kaplan & Norton, 2004) นำผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพและข้อค้นพบจากกรณีศึกษามาออกแบบโครงสร้าง Framework การบริหารความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้าง ที่ครอบคลุมกระบวนการระบุ ประเมิน ตอบสนอง และติดตามความเสี่ยง เสนอร่าง Framework ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ (Expert Validation) และปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative Analysis) (Pallant, 2020) วิเคราะห์ข้อมูลตัวแปรเชิงปริมาณจากเอกสารโครงการ เช่น จำนวนครั้งของ Change Order ระยะเวลาล่าช้า และจำนวนข้อบกพร่อง เพื่อสำรวจความสัมพันธ์เบื้องต้นกับผลลัพธ์ด้านคุณภาพโครงสร้าง ประเมินความถี่และความรุนแรงของความเสี่ยงในกรอบของ Risk Matrix

จริยธรรมการวิจัย

ขออนุมัติการดำเนินการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยของสถาบันที่เกี่ยวข้องก่อนเริ่มเก็บข้อมูลภาคสนาม รักษาความลับและไม่เปิดเผยชื่อผู้ให้ข้อมูล รวมถึงข้อมูลที่สามารถระบุตัวตนของบุคคลหรือ

องค์กรได้ โดยใช้รหัสแทนชื่อในทุกขั้นตอนการวิเคราะห์และรายงานผล ใช้ข้อมูลเฉพาะเพื่อวัตถุประสงค์ทางวิจัย ไม่ใช้เพื่อการดำเนินการทางกฎหมายหรือการลงโทษบุคคล/องค์กรใด ขอความยินยอมโดยชัดแจ้งจากผู้บริหารโครงการและหน่วยงานเจ้าของโครงการสำหรับการใช้ข้อมูลกรณีศึกษาและการเข้าถึงเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยในครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนากรอบการบริหารความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับการทุจริตในโครงการก่อสร้างภาครัฐไทยสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยผลการวิเคราะห์เชิงสังเคราะห์จากข้อมูลกรณีศึกษาและการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญยืนยันว่า กรอบการบริหารความเสี่ยง (Risk Management Framework) ที่พัฒนาขึ้นมีความสามารถในการเชื่อมโยงความเสี่ยงที่เกิดจากพฤติกรรมการทุจริตเข้ากับกลไกการบริหารความเสี่ยงของโครงการอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านเครื่องมือสำคัญ ได้แก่ Risk Register และ Risk Response กรอบแนวคิดที่พัฒนาขึ้นนี้ครอบคลุมการบูรณาการความเสี่ยงที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพโครงสร้างโดยตรง โดยเฉพาะความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับการลดคุณภาพงาน เช่น การลดสเปกวัสดุ การลดมาตรฐานการดำเนินงานก่อสร้าง และการใช้วัสดุที่ไม่ได้มาตรฐาน ทั้งนี้ กรอบดังกล่าวสามารถประยุกต์ใช้ได้ตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของการวางแผนโครงการ ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพในการป้องกันความเสี่ยงเชิงรุก (proactive risk management) มากกว่าการแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดความเสียหายแล้ว

ในส่วนของการระบุปัจจัยเสี่ยง ผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพจากกรณีศึกษาและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญสามารถจำแนกปัจจัยเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับการทุจริตได้ประมาณ 18–30 รายการ ครอบคลุมตลอดวงจรชีวิตของโครงการ ตั้งแต่ระยะการวางแผน การจัดซื้อจัดจ้าง การก่อสร้าง ไปจนถึงการตรวจรับงาน โดยปัจจัยเสี่ยงที่สำคัญประกอบด้วย การลดปริมาณเหล็กเสริม (Reinforcement Reduction Risk) การลดระดับคุณภาพวัสดุ (Material Grade Downgrade Risk) การใช้วัสดุปลอมแปลง (Use of Counterfeit Materials Risk) การลดความถี่ในการตรวจสอบ (Inspection Frequency Reduction Risk) การควบคุมงานที่ไม่เป็นไปตามมาตรฐาน (Non-Standard Construction Control Risk) และการแก้ไขข้อบกพร่องที่ไม่เพียงพอ (Inadequate Defect Rectification Risk)

ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่าปัจจัยเสี่ยงดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นอย่างแยกส่วน แต่มีลักษณะความเชื่อมโยงและส่งผลต่อเนื่องระหว่างขั้นตอนของโครงการ ซึ่งสะท้อนถึงความซับซ้อนของกลไกความเสี่ยงด้านการทุจริตที่แทรกซึมอยู่ในกระบวนการบริหารโครงการก่อสร้างโดยรวม สำหรับในด้านการพัฒนาเครื่องมือสนับสนุนการบริหารความเสี่ยง ผลการวิจัยได้จัดทำชุดเครื่องมือที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในเชิงปฏิบัติได้อย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย (1) Checklist การตรวจสอบคุณภาพงานก่อสร้างที่เชื่อมโยงโดยตรงกับปัจจัยเสี่ยงด้านการทุจริต เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบและป้องกันความผิดพลาดเชิงโครงสร้าง (2) Risk Register Template สำหรับการบันทึก ติดตาม และกำหนดผู้รับผิดชอบต่อความเสี่ยงแต่ละรายการอย่างเป็นระบบ และ (3) Risk

Response Strategy Guide ซึ่งกำหนดแนวทางการตอบสนองความเสี่ยงตามหลักการ Avoid, Mitigate, Accept และ Transfer

โดยรวมแล้ว เครื่องมือและกรอบแนวคิดที่พัฒนาขึ้นสามารถบูรณาการเข้ากับระบบบริหารโครงการก่อสร้างได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีศักยภาพในการยกระดับการติดตาม ควบคุม และลดความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างที่มีสาเหตุจากการทุจริตได้อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้อย่างครบ

อภิปรายผล

ผลการวิจัยนี้มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ประการ โดยเฉพาะการพัฒนากรอบการบริหารความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างที่บูรณาการประเด็นการทุจริตเข้ากับระบบการบริหารความเสี่ยงโครงการ (Project Risk Management System) อย่างเป็นระบบ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Project Management Institute (2022) ที่เน้นว่าการบริหารความเสี่ยงควรถูกดำเนินการตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของโครงการ และต้องบูรณาการเข้ากับกระบวนการวางแผน การดำเนินงาน และการควบคุมโครงการอย่างต่อเนื่อง มากกว่าการแก้ไขปัญหาหลังเกิดเหตุการณ์แล้ว การระบุปัจจัยเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างจำนวน 18–30 รายการที่เชื่อมโยงกับพฤติกรรมการทุจริตในแต่ละช่วงของวงจรโครงการ สะท้อนให้เห็นว่าความเสี่ยงดังกล่าวมีลักษณะเป็น “ความเสี่ยงเชิงระบบ” (systemic risk) ไม่ได้เกิดจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งโดยลำพัง แต่เกิดจากความเชื่อมโยงของกระบวนการหลายมิติ ตั้งแต่การวางแผน การจัดซื้อจัดจ้าง การก่อสร้าง ไปจนถึงการตรวจรับงาน ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Kerzner และ Kerzner (2017) ที่ระบุว่าความเสี่ยงในโครงการขนาดใหญ่มีลักษณะเป็นเครือข่ายของเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กัน และต้องใช้การวิเคราะห์แบบองค์รวม (systems approach) ในการจัดการ นอกจากนี้ แนวคิดของ Cooper et al. (2014) สนับสนุนผลการวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่าการบริหารความเสี่ยงที่มีประสิทธิภาพต้องสามารถเชื่อมโยงระหว่างความเสี่ยงในระดับปฏิบัติการกับระดับยุทธศาสตร์ โดยเฉพาะในโครงการที่มีความซับซ้อนสูง เช่น โครงการก่อสร้างภาครัฐ ซึ่งมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวนมากและมีแรงจูงใจในการเกิดความเสี่ยงด้านการทุจริตแฝงอยู่ในหลายขั้นตอนของกระบวนการ ผลการวิจัยยังแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาเครื่องมือเชิงปฏิบัติ เช่น Checklist การตรวจสอบคุณภาพ และแบบฟอร์ม Risk Register สามารถช่วยเพิ่มความสามารถในการนำกรอบแนวคิดไปใช้จริงในระดับหน้างานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของ American Society for Quality (2023) ที่เน้นการควบคุมคุณภาพเชิงป้องกัน (preventive quality control) และการใช้เครื่องมือเชิงระบบเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจด้านคุณภาพในโครงการก่อสร้าง

ในประเด็นของการบูรณาการความเสี่ยงด้านการทุจริตเข้ากับระบบบริหารความเสี่ยง พบว่าผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวทางของ United Nations Office on Drugs and Crime (2023) ที่ระบุว่าการลดความเสี่ยงด้านการทุจริตในโครงการโครงสร้างพื้นฐานจำเป็นต้องอาศัยกลไกการบริหารความเสี่ยงที่เชื่อมโยงกับระบบจัดซื้อจัดจ้างและการกำกับดูแลอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ยังสอดคล้องกับ Thai Engineering Council (2023) และ

Thai Institute of Architectural and Engineering Quality (2024) ที่เน้นการกำกับคุณภาพและการตรวจสอบเชิงวิศวกรรมควบคู่กับการประเมินความเสี่ยงในทุกขั้นตอนของโครงการ สำหรับแนวทางการตอบสนองความเสี่ยง (Risk Response) ได้แก่ Avoid, Mitigate, Accept และ Transfer ที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในกรอบการวิจัยนี้ สอดคล้องกับแนวทางมาตรฐานของ PMI (2022) และ Institution of Civil Engineers (2022) ซึ่งระบุว่าการเลือกกลยุทธ์การตอบสนองความเสี่ยงต้องพิจารณาตามระดับความรุนแรงและโอกาสเกิดของความเสี่ยง รวมถึงบริบทของโครงการและความสามารถขององค์กรในการควบคุมความเสี่ยงนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม ประสิทธิผลของการนำกรอบแนวคิดไปใช้จริงอาจขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านธรรมาภิบาลองค์กรและความเข้มแข็งของระบบกำกับดูแลภายใน ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ National Office of Audit Thailand (2023) ที่ชี้ให้เห็นว่าการประเมินและจัดการความเสี่ยงในโครงการภาครัฐจำเป็นต้องอาศัยระบบตรวจสอบที่โปร่งใสและมีความรับผิดชอบสูง รวมทั้งการลดช่องว่างของดุลพินิจในการตัดสินใจที่อาจนำไปสู่การทุจริตเชิงคุณภาพ

โดยสรุป ผลการวิจัยนี้สนับสนุนแนวคิดว่าการบูรณาการความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างเข้ากับความเสี่ยงจากการทุจริตภายใต้ระบบบริหารความเสี่ยงเดียวกัน สามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการควบคุมคุณภาพโครงการและลดโอกาสการเกิดความบกพร่องเชิงโครงสร้างได้อย่างมีนัยสำคัญ อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวทางสากลด้านการบริหารโครงการและการจัดการความเสี่ยงที่มุ่งเน้นการป้องกันเชิงรุกมากกว่าการแก้ไขเชิงรับ

สรุป

ผลที่ได้รับจากการศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า งานวิจัยสามารถพัฒนากรอบการบริหารความเสี่ยงด้านคุณภาพโครงสร้างสำหรับโครงการก่อสร้างภาครัฐไทยได้อย่างเป็นระบบและมีความเชื่อมโยงกับบริบทการดำเนินงานจริง โดยกรอบที่พัฒนาขึ้นสามารถบูรณาการประเด็นความเสี่ยงที่เกิดจากการลดสเปกงานและการลดคุณภาพงานก่อสร้างเข้ากับกระบวนการบริหารความเสี่ยงของโครงการได้อย่างชัดเจน ทำให้สามารถมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเชิงสัญญา กระบวนการดำเนินงาน และผลลัพธ์ด้านคุณภาพของโครงสร้างได้อย่างเป็นองค์รวม ในด้านกระบวนการวิจัย การใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานช่วยเพิ่มความลึกและความรอบด้านของผลการศึกษา ทั้งในมิติของประสบการณ์จากผู้ปฏิบัติงานจริง และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงปริมาณของตัวชี้วัดต่าง ๆ ส่งผลให้ผลลัพธ์มีความน่าเชื่อถือและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้อย่างครอบคลุมมากขึ้น นอกจากนี้ งานวิจัยยังสามารถระบุปัจจัยเสี่ยงสำคัญที่มีผลต่อคุณภาพโครงสร้าง พร้อมทั้งเสนอแนวทางการบริหารจัดการความเสี่ยงที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติได้จริง ไม่ว่าจะเป็นในระดับโครงการ หน่วยงานกำกับดูแล หรือระดับนโยบาย ซึ่งช่วยสนับสนุนการพัฒนาระบบควบคุมคุณภาพและการกำหนดมาตรการป้องกันการทุจริตในงานก่อสร้างภาครัฐ

โดยสรุป ผลการศึกษามีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยอย่างครบถ้วน อีกทั้งยังมีคุณค่าทางวิชาการในฐานะกรอบแนวคิดและองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการวิจัยต่อยอด และการพัฒนาระบบบริหารความเสี่ยงในงานก่อสร้างภาครัฐให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. สำหรับผู้นำนโยบาย ควรนำกรอบแนวคิดที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในการออกแบบหรือปรับปรุงระเบียบและแนวปฏิบัติของโครงการก่อสร้างภาครัฐ โดยเฉพาะการบูรณาการระบบการบริหารความเสี่ยงเข้ากับกระบวนการจัดซื้อจัดจ้าง พร้อมทั้งส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น ระบบติดตามโครงก ารแบบเรียลไทม์ เพื่อเพิ่มความโปร่งใสและลดโอกาสการทุจริต

2. สำหรับหน่วยงานเจ้าของโครงการ ควรจัดให้มีระบบการบริหารความเสี่ยงที่เป็นลายลักษณ์อักษรและมีมาตรฐานเดียวกันในทุกโครงการ รวมถึงเพิ่มศักยภาพบุคลากรและทรัพยากรด้านการตรวจสอบ ควบคุม และติดตามคุณภาพงานก่อสร้างอย่างต่อเนื่อง

3. สำหรับผู้ประกอบการภาคเอกชน ควรนำกรอบการบริหารความเสี่ยงนี้ไปใช้ในการประเมินความน่าเชื่อถือของผู้รับเหมาช่วงและซัพพลายเออร์ รวมถึงกำหนดข้อกำหนดด้านคุณภาพและความโปร่งใสให้ชัดเจนในสัญญา เพื่อป้องกันความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการก่อสร้าง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาต่อยอดโดยการทดสอบประสิทธิผลของ Framework ในโครงการก่อสร้างจริงในหลายประเภทโครงการ เพื่อประเมินความเหมาะสมและความยืดหยุ่นของการใช้งานในบริบทที่แตกต่างกัน รวมถึงควรพัฒนาแบบจำลองเชิงปริมาณ (quantitative model) ที่สามารถวัดระดับความเสี่ยงและคาดการณ์ความล้มเหลวของโครงสร้างได้อย่างแม่นยำมากขึ้น นอกจากนี้ ควรขยายการศึกษาครอบคลุมปัจจัยด้านเทคโนโลยีดิจิทัล การกำกับดูแล และพฤติกรรมองค์กร เพื่อเพิ่มความครบถ้วนขององค์ความรู้และความสามารถในการประยุกต์ใช้ในระดับนโยบายต่อไป

เอกสารอ้างอิง

American Society for Quality. (2023). *Quality tools and preventive quality control in construction projects*. ASQ.

Basel Institute on Governance. (2025). *Public procurement and corruption risks in infrastructure projects*. Basel Institute on Governance.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27–40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health, 11*(4), 589–597. https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806

Constructing Excellence. (2022). *Quality management and technical risks in construction projects*. https://www.constructingexcellence.org.uk/

Cooper, D. F., Grey, S., Raymond, G., & Walker, P. (2014). *Project risk management guidelines: Managing risk in large projects and complex systems*. John Wiley & Sons.

Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2017). *Designing and conducting mixed methods research* (3rd ed.). SAGE Publications.

Delgado-Gazo, J., & López-García, R. (2023). Risk management practices in project environments: Application of PMBOK framework. *Journal of Project Management Studies, 18*(2), 45–62.

DiCicco-Bloom, B., & Crabtree, B. F. (2006). The qualitative research interview. *Medical Education, 40*(4), 314–321. https://doi.org/10.1111/j.1365-2929.2006.02418.x

FIDIC. (2017). *FIDIC integrity management guidance*. International Federation of Consulting Engineers.

Garvin, M. J., & Bosso, D. (2008). Assessing the impact of construction corruption on project performance. *Construction Management and Economics, 26*(5), 491–503.

Institute of Risk Management Thailand. (2022). *Guidelines for project risk management in infrastructure development*. IRM Thailand.

Institution of Civil Engineers. (2022). *Risk management in civil engineering projects: Best practice guide*. ICE Publishing.

Integrity Risk Management Handbook. (2024). *Corruption and integrity risks in public sector projects*. Transparency International Publications.

International Finance Corporation. (2022). *Life-cycle cost implications of low-quality infrastructure projects*. World Bank Group.

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2004). *Strategy maps: Converting intangible assets into tangible outcomes*. Harvard Business School Press.

Kenny, C. (2007). *Construction, corruption, and developing countries*. World Bank Policy Research Working Paper.

Kerzner, H. (2017). *Project management: A systems approach to planning, scheduling, and controlling* (12th ed.). John Wiley & Sons.

Merna, T., & Al-Thani, F. F. (2008). *Corporate risk management*. Wiley.

Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th ed.). Jossey-Bass.

Morgan, D. L. (1996). *Focus groups as qualitative research* (2nd ed.). SAGE Publications.

National Anti-Corruption Commission (NACC). (2023). *Report on corruption risks in public construction projects in Thailand*. NACC.

National Office of Audit Thailand. (2023). *Report on transparency and risk management in public sector projects*. Government of Thailand.

National News Agency. (2025). *Public confidence and impacts of infrastructure failures in Thailand*. Bangkok: NNA.

OECD. (2023). *Government procurement and corruption risks in infrastructure projects*. Organisation for Economic Co-operation and Development. https://www.oecd.org/gov/public-procurement/

Pallant, J. (2020). *SPSS survival manual: A step-by-step guide to data analysis using IBM SPSS* (7th ed.). McGraw-Hill Education.

Prieto, R., & Martinez, J. (2022). Structural reliability and risk assessment under material quality degradation. *Journal of Construction Engineering and Management, 148*(5), 04022015. https://doi.org/xxxxx

Project Management Institute. (2021). *A guide to the project management body of knowledge (PMBOK® guide)* (7th ed.). PMI.

Project Management Institute. (2022). *A guide to the project management body of knowledge (PMBOK® guide)* (7th ed.). Project Management Institute.

Ritchie, J., Lewis, J., Nicholls, C. M., & Ormston, R. (Eds.). (2013). *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers* (2nd ed.). SAGE Publications.

Royal Society of Engineers Thailand. (2023). *Structural safety and material quality standards in civil engineering practice*. Bangkok: RSET.

Royal Society of Engineers Thailand. (2025). *Preliminary investigation report on structural failure of government office building*. Bangkok: RSET.

State Audit Office of Thailand. (2024). *Annual report on public construction budget and procurement oversight*. Bangkok: SAO.

Thai Engineering Council. (2023). *Engineering quality control and professional standards in construction projects*. Council of Engineers Thailand.

Thai Institute of Architectural and Engineering Quality. (2024). *Guidelines for quality assurance and risk management in infrastructure projects*. TIAEQ.

Thai Enquirer. (2025). *Investigative report on transparency in public construction procurement*. Thai Enquirer.

Transparency International. (2023). *Corruption in public procurement: Construction sector analysis*. Transparency International.

Transparency International. (2024). *Global corruption report: Infrastructure and public works*. Transparency International.

Transparency International. (2025). *Corruption risks in infrastructure and construction sectors: Global report*. https://www.transparency.org/

Transparency International. (2025). *Construction sector integrity and governance risks*. Transparency International.

United Nations Office on Drugs and Crime. (2023). *Anti-corruption measures in infrastructure and public procurement*. UNODC.

World Bank. (2022). *Why infrastructure governance matters: Efficiency, trust, and long-term fiscal impacts*. https://www.worldbank.org/

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

Development Communication through Agricultural Product Process and Branding in Chixi Community

Xu Xiangkun[1*], Kanokrat Yossakrai[2] & Sukanya Buranadechachai[3]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Xu Xiangkun*
Faculty of Communication Arts, Bangkokthonburi University, Thailand.
Email: 1027154515@qq.com

2. Kanokrat Yossakrai
Faculty of Communication Arts, Bangkokthonburi University, Thailand.
Email: kanokraty@gamil.com

3. Sukanya Buranadechachai
Faculty of Communication Arts, Bangkokthonburi University, Thailand.
Email: sukanya.bur@bkkthon.ac.th

Keywords:
Development Communication, Agricultural Branding, Rural Revitalization, Chixi Community

Article history:
Received: 16/02/2026
Revised: 11/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 26/05/2026

How to Cite:
Xiangkun, X. et al. (2026). Development Communication through Agricultural Product Process and Branding in Chixi Community. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 480-493.

ABSTRACT

In the post-poverty alleviation era, China's rural revitalization has shifted towards industrial prosperity. However, agricultural products in many rural communities are still at the bottom of the "smile curve," facing serious value stripping and information asymmetry problems. This study takes Chixi Community in Beihai City, Guangxi Province as an example, aiming to: (1) investigate the current status and bottlenecks of agricultural product brand building in Chixi Community; (2) analyze the impact of participatory visual intervention on villagers' brand awareness and behavioral practices; and (3) construct an endogenous development model for sustainable rural brand building. The main theoretical basis of this study includes alternative paradigms of development communication, the "smile curve" model, and narrative capital theory. The study adopts a hybrid approach and action research design. This study collected knowledge, attitudes, and practices (KAP) data from 50 participants through a structured questionnaire survey; at the same time, qualitative data were collected through semi-structured in-depth interviews with 15 key information providers.

The results show that: (1) initially, the community exhibited a contradiction of high strategic brand awareness but low tactical execution, regarding visual packaging merely as a logistical defense measure rather than a marketing investment. (2) After conducting participatory workshops ("learning by doing"), villagers achieved statistically significant improvements across all KAP dimensions (total $t = -4.15$, $p < .001$). Visual interventions successfully integrated local narrative capital, such as the concept of "red soil mushrooms," the colors of Zhuang traditional clothing, and bronze drum patterns. (3) From an economic perspective, branded products achieved a significant premium, with profits increasing from RMB 5 per kilogram of raw materials to over RMB 20 per kilogram of processed products. Ultimately, this study constructed the "Chixi Agricultural Brand Model," demonstrating that combining Western alternative

development models with China's local "government-expert-farmer" strategy can effectively overcome rural human capital bottlenecks and achieve sustainable brand development. The proposed guidelines include shifting government investment towards building brand soft power and cultivating local "brand stewards."

Introduction

In the post-poverty alleviation era, China's national strategy has shifted from targeted poverty alleviation toward comprehensive rural revitalization, emphasizing industrial development and sustainable local economies as key drivers of rural transformation (Si & Scott, 2016). Within this context, the Chixi community in Beihai, Guangxi Zhuang Autonomous Region, represents a notable case of a government-supported poverty alleviation village with rich marine ecological resources and ethnic cultural heritage. Over the past decade, external financial support and infrastructural investment enabled the development of edible mushroom cultivation as the community's primary economic activity. However, the gradual decline of government subsidies has exposed significant challenges related to long-term economic sustainability and community resilience. Currently, Chixi's agricultural economy remains highly dependent on the primary production of edible mushrooms, generating limited added value and weak market competitiveness. This condition reflects the "smiling curve" theory proposed by Shih (1996), which argues that the lowest value within a production chain is concentrated in raw production, while higher value creation occurs through innovation, branding, and marketing. In Chixi, most mushroom products are sold as undifferentiated raw materials without branding, packaging, or cultural positioning. Consequently, local farmers face price competition, market instability, and limited profit retention. The absence of agricultural branding also creates information asymmetry between rural producers and urban consumers, reducing the visibility of product quality and local cultural identity. Existing studies on rural revitalization mainly focus on agricultural production, poverty reduction policies, and infrastructure development, while limited research explores the role of communication arts and visual branding in improving rural economic sustainability. Moreover, the application of the smiling curve theory in rural agricultural branding remains underexplored, particularly in ethnic minority communities Wang, J., & Zhou, Y. (2025).

Therefore, this study aims to develop a localized agricultural branding model for the Chixi community through communication arts and visual design strategies. By integrating visual identity, cultural storytelling, and participatory community engagement, this research seeks to enhance product value, strengthen market competitiveness, and support sustainable rural revitalization.

Literature Review and Theoretical Framework

Rural brand building has increasingly become a key strategy in promoting sustainable rural revitalization and agricultural industrial upgrading. Existing studies indicate that agricultural product branding not only enhances product market competitiveness but also strengthens local cultural identity, improves farmers' incomes, and supports endogenous rural development (Wang & Zhang, 2020; Zhao & Li, 2019). Within the context of developing

countries, however, many rural communities remain constrained by weak branding awareness, insufficient communication strategies, and limited market participation.

From the perspective of development communication, early modernization theories framed development as a linear, staged process driven by industrialization, technological transfer, and external intervention. Classic modernization thinkers emphasized the role of mass media, education, and institutional reform in shifting "traditional" societies toward "modernity" (Lerner, 1958; Rostow, 1960; Schramm, 1964). Within this paradigm, communication was largely understood as a top-down diffusion mechanism for transmitting innovations from developed to developing regions. Later diffusion-oriented scholarship further formalized this approach, highlighting how innovations spread through social systems over time (Rogers, 2003). In a similar vein, marketing-oriented perspectives also contributed to this diffusion logic by emphasizing how products, ideas, and value propositions are communicated and adopted in markets through strategic messaging and exchange processes (Kotler & Armstrong, various editions).

However, critical development scholarship challenged these assumptions. Escobar (1995) argued that mainstream development discourse constructs the "Third World" as an object of intervention, reproducing unequal power relations and marginalizing local epistemologies. These critiques revealed that modernization and diffusion models often ignore cultural diversity, local knowledge systems, and structural inequalities, thereby reinforcing dependency rather than fostering autonomy. In response, alternative paradigms of development communication emerged, advocating participatory communication, local empowerment, and culturally grounded development practices (Servaes, 1999). Similarly, human development approaches advanced by organizations such as the United Nations Development Programme emphasized people-centered development, focusing on capability expansion, well-being, and social inclusion rather than purely economic growth (UNDP, various years). Within this participatory turn, communication is redefined as dialogue rather than transmission. Fisher's (1984) narrative paradigm further strengthens this shift by proposing that humans are fundamentally storytelling beings who interpret reality through narrative coherence and fidelity. This perspective is particularly relevant to rural branding, where meaning-making depends on culturally embedded stories about place, ecology, and identity.

In rural revitalization research, participatory visual methods have gained increasing scholarly attention. Visual intervention, including community-based branding design, digital storytelling, and participatory media production, can enhance villagers' self-expression and collective identity while simultaneously strengthening local brand awareness. Visual ethnography and participatory visual approaches emphasize that images and visual practices are not merely representational but also constitutive of social relations and meaning-making processes (Pink, 2013). Through visual participation, villagers can gradually develop communication skills, entrepreneurial awareness, and confidence in promoting local agricultural products.

At the industrial economic level, Stan Shih's "smile curve" theory provides an important framework for understanding value distribution within global value chains. The theory suggests that higher added value is concentrated at both ends of the value chain—research and development on one side and branding and marketing on the other—while manufacturing and primary production occupy the lower-value middle segment (Shih, 1992). In agricultural economies, many rural communities remain trapped at the lowest point of the curve, relying heavily on raw production with limited capacity for branding, processing, or market

differentiation. Consequently, agricultural producers face low profit margins and strong market vulnerability.

Brand communication scholars further argue that modern brands derive value not only from product quality but also from symbolic meaning and emotional resonance. In this sense, branding operates as a cultural and communicative system that constructs meaning and differentiates products in competitive markets (Kotler & Armstrong, various editions). Agricultural product branding increasingly depends on narrative capital—the ability to construct compelling cultural stories associated with locality, ecology, tradition, and identity (Fisher, 1984). Effective brand narratives can reduce information asymmetry, establish consumer trust, and generate premium value for rural products.

Theoretical Framework

This study emphasizes that the accumulation of narrative capital must be accompanied by villager empowerment. Through participatory action research and digital media training, villagers can gradually acquire branding, storytelling, and communication skills. Such capacity building enables local residents to shift from passive agricultural laborers to active brand communicators, thereby fostering endogenous development and sustainable rural revitalization.

Objectives

1. Investigate the current status and bottlenecks of agricultural product brand building in Chixi Community.
2. Analyze the impact of participatory visual intervention on villagers' brand awareness and behavioral practices.
3. Construct an endogenous development model for sustainable rural brand building.

Methodology

Research Design

This study employed a rigorous mixed-methods research design integrating quantitative questionnaire surveys, qualitative in-depth interviews, and participatory action research (PAR) to comprehensively investigate the rural branding development process. The integration of these approaches enabled the study to capture both measurable changes in participants' competencies and the broader socio-economic impacts of community-based branding initiatives. The quantitative component focused on assessing villagers' knowledge, attitudes, and practices (KAP) related to agricultural product branding, while the qualitative component explored contextual insights from multiple stakeholders involved in rural development. Furthermore, participatory action research served as the methodological foundation for implementing and evaluating community empowerment activities through practical branding workshops.

Research Population and Sample Groups

The study population consisted of stakeholders involved in agricultural product branding and rural community development within the Chixi community. The research participants were divided into two principal groups.

For the quantitative survey, 50 villagers and community members directly participating in the agricultural product branding workshops were selected as respondents. These participants represented the core stakeholders actively engaged in branding activities and community enterprise development.

For the qualitative inquiry, 15 key informants were purposively selected to provide diverse perspectives and contextual understanding. The informants included:

1. Local government officials responsible for rural development policies;
2. Academic experts in branding and design;
3. Community enterprise leaders, including cooperative managers and mushroom farm owners; and
4. Village representatives and local residents.

This diversity of participants ensured a holistic understanding of the branding process and its socio-economic implications.

Sampling Technique

The study adopted purposive sampling techniques for both quantitative and qualitative data collection. Participants were selected based on their direct involvement, experience, and relevance to the branding development process. For the questionnaire survey, respondents were chosen from villagers who actively participated in the training workshops. In the qualitative phase, key informants were selected according to their expertise, leadership roles, and practical involvement in community branding initiatives.

Research Instruments

Two primary research instruments were employed in this study:

1. Structured Questionnaire A structured questionnaire was developed to assess participants' competencies in terms of Knowledge, Attitude, and Practice (KAP) regarding agricultural product branding. The instrument utilized a 5-point Likert scale ranging from:

1 = Strongly Disagree
2 = Disagree
3 = Neutral
4 = Agree
5 = Strongly Agree

The questionnaire covered: Community needs assessment, Brand awareness and cognition, Branding-related knowledge and skills, Attitudes toward branding development, and Practical applications before and after the training workshops. A total of 50 valid questionnaires were returned, yielding a 100% response rate.

2. Semi-Structured Interview Guide Semi-structured interview protocols were designed to facilitate in-depth discussions with key informants. The interviews focused on: Perceptions of rural branding development, Socio-economic impacts of branding initiatives, Challenges and

opportunities in community-based branding, and Experiences regarding participatory training and empowerment processes.

Research Procedures

The research procedures were conducted in several sequential phases:

1. Preliminary Community Diagnosis The research team conducted an initial assessment to identify community needs, existing branding challenges, and local development potential.

2. Planning Phase based on the diagnostic findings, participatory branding workshops and intervention activities were collaboratively designed with community stakeholders.

3. Implementation Phase the researchers implemented participatory training workshops within the Chixi community. Unlike conventional top-down instructional methods, the workshops adopted an interactive "learning by doing" approach emphasizing active community engagement.

Action Research Activities The intervention activities included: Brand concept co-creation, Digital media and communication training, visual identity development, Packaging design practices; and Community-based branding exercises.

Observation and Reflection Throughout the intervention process, researchers continuously observed participant engagement, documented behavioral changes, and conducted reflective evaluations together with villagers.

Data Collection

Data collection was conducted using both quantitative and qualitative methods.

Quantitative data were collected through pre-training and post-training questionnaire surveys administered to workshop participants.

Qualitative data were gathered through semi-structured interviews, field observations, workshop documentation, and reflective discussions during the participatory action research process.

The combination of these methods enabled triangulation and enhanced the credibility and reliability of the findings.

Data Analysis

Quantitative data were analyzed using descriptive statistical methods, including frequency, percentage, mean, and standard deviation, to evaluate participants' KAP levels and changes before and after the training interventions.

Qualitative data obtained from interviews, observations, and participatory reflections were analyzed using thematic analysis. The researchers systematically coded and categorized the data to identify recurring themes, patterns, and insights related to rural branding development, community empowerment, and human capital accumulation.

The integration of quantitative and qualitative findings provided a comprehensive understanding of the effectiveness of participatory branding interventions in promoting sustainable rural development.

Results

Table 1 Demographic Analysis of Survey Respondents N=50

Demographic Variable	Frequency	Percentage (%)
Gender		
Male	22	44.0
Female	28	56.0
Total	**50**	**100.0**
Age		
Below 30 years	8	16.0
31–40 years	15	30.0
41–50 years	17	34.0
Above 50 years	10	20.0
Total	50	100.0
Education Level		
Primary School	12	24.0
Secondary School	20	40.0
Diploma/Vocational Certificate	8	16.0
Bachelor's Degree or above	10	20.0
Total	50	100.0
Main Occupation		
Farmer	32	64.0
Trading/Business	8	16.0
General Labor	6	12.0
Others	4	8.0
Total	50	100.0

The demographic analysis of the survey respondents indicates that the majority of participants were female, accounting for 56.0% (28 respondents), while male respondents represented 44.0% (22 respondents).

Regarding age distribution, most respondents were between 41–50 years old, comprising 34.0% (17 respondents), followed by those aged 31–40 years at 30.0% (15 respondents). Respondents above 50 years old accounted for 20.0% (10 respondents), while participants below 30 years old represented the smallest group at 16.0% (8 respondents).

In terms of educational background, the largest proportion of respondents had completed secondary school education, accounting for 40.0% (20 respondents). This was followed by primary school education at 24.0% (12 respondents), bachelor's degree or above at 20.0% (10 respondents), and diploma/vocational certificate holders at 16.0% (8 respondents).

For occupation, the majority of respondents were farmers, representing 64.0% (32 respondents), which reflects the agricultural nature of the Chixi community. Other occupations included trading/business (16.0%), general labor (12.0%), and other occupations (8.0%). These findings suggest that the sample population was largely composed of individuals directly engaged in agricultural activities, making them highly relevant to the study of agricultural product branding and rural economic empowerment.

Table 2 Relationship between results before and after "Training in Mushroom Product Processing and Brand Promotion"

Dimensions (KAP)	Test Phase	Mean ($\bar{x}$)	S.D.	Mean Difference	t-value	Sig. (2-tailed)
Knowledge (Cognitive)	**Before**	4.21	0.81	-0.24	-3.85*	.000
	After	4.45	0.72			
Attitude (Affective)	**Before**	4.25	0.79	-0.18	-2.91*	.004
	After	4.43	0.80			
Practice (Behavioral)	**Before**	4.26	0.84	-0.19	-3.12*	.002
	After	4.45	0.78			
Overall Competency	**Before**	4.24	0.81	-0.20	-4.15*	.000
	After	4.44	0.76			

The results indicate significant improvements across all dimensions of Knowledge, Attitude, and Practice (KAP) after the intervention or test phase.

Knowledge (Cognitive) scores increased from a mean of 4.21 (SD = 0.81) before the intervention to 4.45 (SD = 0.72) after the intervention. The mean difference was -0.24, with a statistically significant t-value of -3.85 (p = .000).

Attitude (Affective) scores improved from a mean of 4.25 (SD = 0.79) before to 4.43 (SD = 0.80) after the intervention. The mean difference was -0.18, and the change was statistically significant (t = -2.91, p = .004).

Practice (Behavioral) scores also increased from 4.26 (SD = 0.84) before the intervention to 4.45 (SD = 0.78) after. The mean difference of -0.19 was statistically significant (t = -3.12, p = .002).

For Overall Competency, the mean score improved from 4.24 (SD = 0.81) before the intervention to 4.44 (SD = 0.76) after the intervention. The mean difference was -0.20, with a highly significant t-value of -4.15 (p = .000).

Figure 1 Researchers went to Chixi community to conduct research and investigation.

The success of the quantitative data is profoundly confirmed from an economic perspective in the qualitative feedback from in-depth interviews and tests after the training. Firstly, there is an awakening of territorial brand equity. In the assessment after the training, the item "To enhance product credibility, the name 'Chixi' must be printed on the packaging" achieved the highest mean (4.62) across the entire scale, indicating that the training greatly consolidated community consensus. Villagers deeply understood the value of regional public brands and were willing to jointly defend the collective cultural symbol of "Chixi (see Table 3)."

Table 3 Opinion of “Mushroom product process and branding training” (After)

	Mean	S.D.
Opinion of “Mushroom product process and branding training”	4.38	0.76

More importantly, the qualitative interviews provided direct evidence of a premium that breaks through the bottom of the smile curve. As revealed by the mushroom farm manager in an interview, in the past, Chixi, as a pure raw material production base, only made a profit of about 5 yuan per kilogram from wholesaling bulk dried mushrooms to middlemen. Now, however, after being branded with the "Haifeng Ecological Mushroom" cultural brand and processed into mushroom sauce and souvenirs with a unified visual identity, the retail price can achieve a brand premium of several times, reaching over 20 yuan. This conclusive comparison proves that, through visual intervention and the injection of narrative capital, Chixi

community's agricultural products have successfully transitioned from low-value-added raw materials to high-value-added cultural consumer goods, validating the decisive empowering role of development communication studies in promoting rural industrial upgrading and endogenous economic growth.

Discussion

Current Status and Bottlenecks of Agricultural Product Brand Building in Chixi Community

The findings indicate that agricultural product brand building in Chixi Community remains at an early and fragmented stage, characterized by weak market identity, limited digital visibility, and insufficient collective action among stakeholders. This condition reflects broader structural constraints commonly observed in rural branding initiatives within poverty alleviation contexts (Gu et al., 2023; Jing, 2021). From a sociological perspective, the lack of cohesive branding can be interpreted through Bourdieu's (1977) theory of practice, which emphasizes that social capital, habitus, and field structures shape collective action. In Chixi Community, limited access to branding knowledge and digital communication tools constrains villagers' capacity to accumulate symbolic capital necessary for brand recognition. Similarly, Li (2023) highlights that rural digital communication inequality remains a major barrier in transforming agricultural products into recognizable market brands. In addition, the bottlenecks observed align with findings from Liao (2020), who noted that ineffective interpersonal communication and weak information diffusion hinder poverty alleviation communication processes in rural China. Without systematic coordination mechanisms, agricultural branding efforts tend to remain individualized rather than institutionalized, limiting scalability and sustainability.

Impact of Participatory Visual Intervention on Villagers' Brand Awareness and Behavioral Practices

The participatory visual intervention demonstrated a significant positive influence on villagers' awareness of branding concepts and their engagement in collective branding practices. Villagers showed improved understanding of product identity, packaging aesthetics, and storytelling as part of value creation. This outcome supports Fisher's (1984) narrative paradigm, which argues that humans interpret and act upon information through storytelling rather than purely rational analysis. By enabling villagers to visually document and narrate their own agricultural practices, participatory visual methods strengthened local narrative coherence and reinforced collective identity construction. Furthermore, the findings are consistent with Servaes' (2008) communication for development framework, which emphasizes participatory communication as a driver of empowerment and social change. The intervention also aligns with García-Orosa's (2022) findings on digital communication strategies, which suggest that visual and digital tools enhance engagement and strengthen communicative agency in marginalized communities. Empirically, similar participatory media approaches have been shown to enhance knowledge dissemination and behavioral change in rural development contexts (Kanchana, 2000, 2001, 2009, 2017). In Chixi Community, visual

participation not only improved branding literacy but also encouraged villagers to take initiative in product presentation and market-oriented thinking.

Construction of an Endogenous Development Model for Sustainable Rural Brand Building

Based on the findings, this study proposes an endogenous development model for rural brand building that integrates community participation, cultural identity, and communication empowerment. The model emphasizes internal capacity building rather than external dependency, aligning with participatory development theory (Servaes, 2008). Endogenous development in this context is rooted in strengthening local agency, cultural capital, and collective governance structures. This corresponds with Supang (2011), who highlights the importance of sociological structures in shaping community development processes. Similarly, Kanokrat (2006, 2020) argues that communication development must be embedded in community power relations and cultural practices to ensure sustainability. The proposed model also resonates with the actor-network perspective discussed by Li (2023), where digital tools, human actors, and institutional frameworks interact to produce development outcomes. Moreover, Gu et al. (2023) emphasize that ICT-enabled participation can significantly enhance poverty reduction outcomes when embedded in local governance systems. Cui (2021) further supports the importance of grassroots mobilization in rural governance, suggesting that sustainable development requires integrating administrative structures with community-driven initiatives. Therefore, the endogenous model constructed in this study positions villagers as active producers of brand meaning rather than passive recipients of external branding interventions.

Overall, the study demonstrates that agricultural branding in Chixi Community is constrained by structural and communicative limitations, but participatory visual intervention significantly enhances villagers' branding awareness and behavioral engagement. The proposed endogenous development model offers a sustainable pathway for rural branding by integrating participatory communication, cultural identity, and local empowerment.

Conclusion

In conclusion, this study demonstrates that development communication—implemented through visual intervention, narrative construction, and participatory skills training—can effectively enable traditional agricultural communities to overcome the low-value position of the "smile curve" and achieve meaningful industrial upgrading. The case of the Chixi community provides strong empirical evidence that an endogenous brand-building model rooted in local ecological knowledge and enhanced by modern design can drive a sustained transition toward high value-added rural economies. The branding intervention produced comprehensive changes across economic, technological, cognitive, and social dimensions. Economically, villagers shifted from low-margin raw mushroom sales to higher-value processed products with more stable income structures. Technologically, they acquired standardized processing and food safety competencies, enabling entry into more regulated and premium markets. Cognitively, branding shifted from an external concept to an internalized strategy for value creation, embodied in the "Ecological Mushroom from Red Soil Coastal" positioning. In

terms of marketing capacity, villagers moved from total intermediary dependence to independent digital promotion and direct-to-consumer engagement. At the same time, quality awareness became systematized, and fragmented production evolved into coordinated collective action with stronger social capital and shared brand governance.

Overall, the findings confirm that participatory communication-based branding can transform rural producers from passive raw material suppliers into active participants in value creation. This reinforces the significance of combining local wisdom with design-driven branding strategies as a pathway for rural industrial transformation and sustainable development.

Recommendations

This study suggests that rural development policy should shift from infrastructure-led support to strengthening "soft power" elements such as branding, design capability, and communication systems. Governments should establish rural brand incubation funds, support intellectual property development, and enhance market access for collective rural brands.

At the community level, sustainable outcomes require institutionalized brand governance. Village committees should create long-term mechanisms such as youth digital teams or cooperative media groups to manage branding, maintain quality standards, and coordinate digital marketing activities.

Technologically, the integration of generative artificial intelligence into rural training is recommended to improve efficiency in content creation, including marketing texts and visual materials, thereby lowering barriers to digital participation.

Theoretically, this research expands development communication as an enabling infrastructure for economic transformation, showing that it can reshape production systems, strengthen collective identity, and activate endogenous branding capacity in rural communities.

Future research

Should test this model in different regional contexts, examine long-term sustainability after intervention withdrawal, and explore ethical issues related to AI use in rural branding, including authenticity and cultural representation.

References

American Psychological Association. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association* (7th ed.). American Psychological Association.

Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice* (R. Nice, Trans.). Cambridge University Press.

Cui, Z. (2021). Mobilization and dissemination of grassroots governance in rural and pastoral areas of Xingan League for targeted poverty alleviation [Master's thesis, Inner Mongolia University].

Escobar, A. (1995). *Encountering development: The making and unmaking of the Third World*. Princeton University Press.

Fisher, W. R. (1984). Narration as a human communication paradigm: The case of public moral argument. *Communication Monographs, 51*(1), 1–22.

García-Orosa, B. (2022). *Digital political communication strategies*. Springer International Publishing.

Gu, R., Zhang, W., Chen, K., & Nie, F. (2023). Can information and communication technologies contribute to poverty reduction? Evidence from poor counties in China. *Information Technology for Development, 29*(1), 128–150.

Jing, H. (2021). Research on the practice of agricultural technology information dissemination in poverty-stricken areas of Yunnan under the background of targeted poverty alleviation [Master's thesis, Yunnan Normal University].

Kanchana, K. (2000). *Media for community: Body of knowledge processing*. Thailand Research Funds.

Kanchana, K. (2001). *Media studies and cultural studies*. Adison Press Products.

Kanchana, K. (2009). *Little media and nice to work with development*. Pappim.

Kanchana, K. (2017). *Instrument of cultural community practice and ritualistic media study* (2nd ed.). Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Center.

Kanokrat, Y. (2005). Akha power relations in northern Thailand: Identity, economics, and gender perspectives [Paper presentation]. The 9th International Conference on Thai Studies, Northern Illinois University, USA.

Kanokrat, Y. (2006). *Community power and integration for "sufficiency economy": Cases of Buddhist, Muslim, and Akha communities in Thailand* [Doctoral dissertation, Thammasat University].

Kanokrat, Y. (2020). *Communication development for community*. Offset Press Products.

Kotler, P., & Armstrong, G. (various editions). *Principles of marketing*. Pearson.

Lerner, D. (1958). *The passing of traditional society: Modernizing the Middle East*. Free Press.

Li, D. (2023). Digital rural communication: Rethinking information poverty alleviation based on actor-network theory. *Journal of Kunming University of Science and Technology (Social Sciences Edition), (03)*, 151–158.

Liao, X. (2020). Research on interpersonal communication of poverty alleviation information in rural areas of Guangxi under the background of targeted poverty alleviation [Master's thesis, Shaanxi Normal University].

Murdoch, J., Marsden, T., & Banks, J. (2000). Quality, nature, and embeddedness: Some theoretical considerations in the context of the food sector. *Economic Geography, 76*(2), 107–125.

Pink, S. (2013). *Doing visual ethnography* (3rd ed.). SAGE Publications.

Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations* (5th ed.). Free Press.

Rostow, W. W. (1960). *The stages of economic growth: A non-communist manifesto*. Cambridge University Press.

Schramm, W. (1964). *Mass media and national development: The role of information in the developing countries*. Stanford University Press.

Servaes, J. (1999). *Communication for development: One world, multiple cultures*. Hampton Press.

Servaes, J. (Ed.). (2008). *Communication for development and social change*. SAGE Publications.

Shih, S. (1992). *The smile curve theory and value creation in global industries*. Acer Inc.

Shih, S. (1996). *Me-too is not my style: Challenge difficulties, break through bottlenecks, create values*. Acer Foundation.

Si, Z., & Scott, S. (2016). China's emerging alternative food networks: Farmers' markets, community supported agriculture and beyond. *Journal of Rural Studies, 47*, 449–458.

Supang, C. (2011). *Sociology theory* (4th ed.). Chulapress.

UNDP. (Various years). *Human development reports*. United Nations Development Programme.

Wang, J., & Zhou, Y. (2025). Producer-oriented and consumer-oriented alternative food networks and rural revitalization in China: Distinct trajectories and variegated impacts. *Habitat International*, 103289. https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2025.103289

Wang, L., & Zhang, Y. (2020). Rural branding, e-commerce adoption, and agricultural value chain upgrading in China. *Journal of Rural Studies, 76*, 254–266.

Zhao, X., & Li, J. (2019). Agricultural product branding and rural revitalization: Evidence from China. *China Agricultural Economic Review, 11*(3), 456–472.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

The Influence of Buddhist-Based Learning Management On Academic Achievement and Desirable Characteristics of Primary School Students

อิทธิพลของการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม ต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนประถมศึกษา

Pornpimon Chalermmeprasert[1*], Wiruch Phansai[2], & Surasith Lapinsee[3]

พรพิมล เฉลิมมีประเสริฐ[1*], วิรัช พานซ้าย[2], & สุรสิทธิ์ ลาภอินทรีย์[3]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Pornpimon Chalermmeprasert*
พรพิมล เฉลิมมีประเสริฐ
Faculty of Education, Phitsanulok University, Thailand.
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยพิษณุโลก
Email: pornpimon_chalerm@plu.ac.th

2. Wiruch Phansai
วิรัช พานซ้าย
Faculty of Education, Phitsanulok University, Thailand.
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยพิษณุโลก
Email: wiruch_phansai@plu.ac.th

3. Surasith Lapinsee
สุรสิทธิ์ ลาภอินทรีย์
Faculty of Education, Phitsanulok University, Thailand.
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยพิษณุโลก
Email: surasith_lap@plu.ac.th

คำสำคัญ : การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม, ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน, คุณลักษณะอันพึงประสงค์, นักเรียนประถมศึกษา

Keywords:
Buddhist-Based Learning Management, Academic Achievement, Desirable Characteristics, Primary School Students

Article history:
Received: 26/02/2026
Revised: 20/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 27/05/2026

How to Cite:
Chalermmeprasert, P. et al. (2026). The Influence of Buddhist-Based Learning Management On Academic Achievement and Desirable Characteristics of Primary School Students. *Journal Dhamma for Life,* 494-507.

ABSTRACT

This research aimed to (1) examine the level of Buddhist-based learning management, (2) investigate the level of academic achievement and desirable characteristics, and (3) analyze the influence of Buddhist-based learning management on academic achievement and desirable characteristics of primary school students. This study employed a quantitative research design using a survey method. The sample consisted of 300 sixth-grade students, selected through multi-stage sampling. The research instruments included a questionnaire on Buddhist-based learning management, an assessment form of desirable characteristics, and an academic achievement test. Data were analyzed using descriptive statistics, including mean and standard deviation, and inferential statistics, namely multiple regression analysis.

The results revealed that (1) the overall level of Buddhist-based learning management was high, (2) students' academic achievement and desirable characteristics were at a high level, and (3) Buddhist-based learning management had a positive influence on academic achievement ($\beta = 0.45$) and desirable characteristics ($\beta = 0.52$) at the .05 level of statistical significance. The model could explain 38% and 42% of the variance, respectively. The new body of knowledge derived from this study is the Buddhist Holistic Learning Model, which integrates the Threefold Training and Yonisomanasikra to systematically develop students' academic achievement and desirable characteristics.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม (2) ศึกษาระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และ (3) วิเคราะห์อิทธิพลของการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนประถมศึกษา เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้วิธีการสำรวจ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 300 คน ได้มาโดยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสอบถามการจัดการเรียนรู้ ตามหลักพุทธธรรม แบบประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติเชิงอนุมาน ได้แก่ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ ผลการวิจัยพบว่า (1) การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมโดยรวมอยู่ใน ระดับมาก (2) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนอยู่ในระดับมาก และ (3) การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมมีอิทธิพลเชิงบวกต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (β = 0.45) และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (β = 0.52) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยสามารถอธิบาย ความแปรปรวนได้ร้อยละ 38 และ 42 ตามลำดับ องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย คือ แบบจำลองการพัฒนาผู้เรียนเชิงองค์รวมด้วยพุทธธรรม ซึ่งบูรณาการหลักไตรสิกขาและโยนิโสมนสิการในการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์อย่างเป็นระบบ

บทนำ

การศึกษาในศตวรรษที่ 21 มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะที่ครอบคลุมทั้งด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ซึ่งไม่เพียงมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเชิงวิชาการเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และทักษะชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2562) แนวโน้มดังกล่าวสะท้อนถึงความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการศึกษาจากการเน้น ความรู้เพียงอย่างเดียว ไปสู่การพัฒนามนุษย์อย่างสมดุล โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษา ซึ่งถือเป็นช่วงวัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการวางรากฐานด้านพฤติกรรม ความคิด และคุณลักษณะของบุคคลในระยะยาว เด็กในช่วงวัยนี้อยู่ในช่วงของการเรียนรู้ทางสังคมและการพัฒนาคุณธรรม หากได้รับการส่งเสริมอย่างเหมาะสมจะช่วยให้เกิดพฤติกรรมเชิงบวก เช่น ความมีวินัย ความรับผิดชอบ และการมีจิตสาธารณะ ในทางตรงกันข้าม หากขาดการปลูกฝังที่ดีอาจนำไปสู่ปัญหาพฤติกรรมที่ส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้และการใช้ชีวิต (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2563, 6) อย่างไรก็ตาม จากสภาพปัญหาที่พบในบริบทการศึกษาของไทยในปัจจุบัน พบว่านักเรียนระดับประถมศึกษาจำนวนหนึ่งยังขาดสมาธิในการเรียน ขาดความรับผิดชอบ และมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น การไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน หรือการขาดแรงจูงใจในการเรียน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2564) ปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้

เห็นถึงข้อจำกัดของการจัดการเรียนรู้ที่ยังไม่สามารถพัฒนาผู้เรียนได้อย่างรอบด้าน โดยเฉพาะในมิติ ของจิตใจ และคุณธรรม แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ได้รับความสนใจในการนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทย และมีหลักธรรม ที่มุ่งพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา โดยเฉพาะหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาผู้เรียนในยุคปัจจุบัน กล่าวคือ ศีลช่วยควบคุมพฤติกรรม สมาธิช่วยพัฒนาจิตใจให้มีความตั้งมั่น และปัญญาช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและสามารถคิดวิเคราะห์ได้อย่างมีเหตุผล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2563) นอกจากนี้ หลักโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลและเป็นระบบ ยังสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นการพิจารณา เหตุและผลอย่างรอบด้าน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่ให้ความสำคัญกับการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) (สุภางค์ จันทวานิช และคณะ, 2564) ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา มีความพยายามในการนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับการจัดการเรียนรู้ ในสถานศึกษา เช่น การจัดกิจกรรมฝึกสมาธิ การส่งเสริมสติในชั้นเรียน และการปลูกฝังคุณธรรมผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งพบว่าสามารถช่วยพัฒนาพฤติกรรมเชิงบวกและเสริมสร้างสมาธิในการเรียนของผู้เรียนได้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2565) อย่างไรก็ตามการดำเนินการดังกล่าวยังขาดความ เป็นระบบและขาดการประเมินผลเชิงประจักษ์ที่ชัดเจนเกี่ยวกับผลลัพธ์ของการจัดการเรียนรู้ตามหลัก พุทธธรรมอีกทั้ง งานวิจัยในบริบทของประเทศไทยที่ศึกษาอิทธิพลของการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม ต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนระดับประถมศึกษายังมีจำนวนจำกัด และส่วนใหญ่เป็นการศึกษาที่เน้นเชิงพรรณนา มากกว่าการวิเคราะห์เชิงสาเหตุหรือเชิงปริมาณ ทำให้ยังไม่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรได้อย่างชัดเจน (สมชาย วงศ์สุวรรณ, 2562) ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิจัยเรื่องอิทธิพลของการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมต่อผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนประถมศึกษา จึงมีความสำคัญและความจำเป็น อย่างยิ่งในบริบทของการพัฒนาการศึกษาไทยในปัจจุบัน เนื่องจากจะช่วยสร้างองค์ความรู้เชิงประจักษ์เกี่ยวกับบทบาทของหลักพุทธธรรมในการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านวิชาการและคุณธรรม รวมทั้งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของไทย นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสามารถนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายทางการศึกษา การพัฒนาหลักสูตร และการพัฒนาศักยภาพครูผู้สอนให้สามารถบูรณาการหลักพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม อันจะนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข ตามเป้าหมายของการจัดการศึกษาของไทยในระยะยาว อย่างยั่งยืน

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่องอิทธิพลของการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนประถมศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ

เพื่อใช้เป็นฐานในการกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย อันนำไปสู่การสร้างแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาผู้เรียนได้ทั้งด้านสติปัญญา คุณธรรม และพฤติกรรมอย่างสมดุล โดยสาระสำคัญของการศึกษาประกอบด้วย 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม แนวคิดเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และกรอบแนวคิดการวิจัย แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม ซึ่งมิได้มุ่งเน้นเพียงการพัฒนาด้านความรู้หรือสติปัญญาเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการพัฒนาด้านพฤติกรรม จิตใจ และคุณธรรมควบคู่กันไป หลักพุทธธรรมที่มีบทบาทสำคัญต่อการจัดการศึกษา ได้แก่ หลักไตรสิกขา อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งถือเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ศีลเป็นหลักในการควบคุมพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตให้อยู่ในระเบียบวินัย สมาธิเป็นการพัฒนาจิตใจให้มีความมั่นคง สงบ และพร้อมต่อการเรียนรู้ ขณะที่ปัญญาเป็นการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2563) การจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาจึงช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ ทั้งในมิติของความรู้และคุณธรรม นอกจากนี้ หลักโยนิโสมนสิการยังถือเป็นอีกแนวคิดสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากเป็นหลักแห่งการคิดอย่างแยบคาย มีเหตุผล และพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ซึ่งช่วยส่งเสริมทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการตัดสินใจอย่างมีวิจารณญาณ อันสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง (สุภางค์ จันทวานิช และคณะ, 2564) ดังนั้น การนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับกระบวนการจัดการเรียนรู้จึงสามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีทั้งความรู้ความสามารถทางวิชาการ และคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการจัดการศึกษาไทยในปัจจุบัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2562) ในด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ถือเป็นตัวชี้วัดสำคัญที่สะท้อนประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาและความสำเร็จของผู้เรียน โดยครอบคลุมทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะกระบวนการ และความสามารถในการประยุกต์ใช้ความรู้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งสามารถวัดได้จากผลการทดสอบ การประเมินผล หรือพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน (กัลยา วานิชย์บัญชา, 2561) งานวิจัยจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนมีหลายประการ ทั้งปัจจัยด้านผู้เรียน ครูผู้สอน วิธีการจัดการเรียนรู้ และสภาพแวดล้อมทางการศึกษา โดยเฉพาะการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมสมาธิ การมีสติ และการคิดอย่างมีเหตุผล จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความตั้งใจในการเรียน มีความสามารถในการจดจ่อ และสามารถประมวลความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2564) ด้วยเหตุนี้ การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมจึงมีแนวโน้มที่จะส่งผลเชิงบวกต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนในระดับประถมศึกษา คุณลักษณะอันพึงประสงค์ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาผู้เรียนให้เป็น “คนดี คนเก่ง และมีความสุข” ตามเป้าหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยครอบคลุมลักษณะสำคัญ เช่น ความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์สุจริต ความเสียสละ การมีจิตสาธารณะ และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเหมาะสม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2562) การพัฒนาคุณลักษณะดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมผ่านการปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง มิใช่เพียงการสอนเชิงทฤษฎีเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับ

แนวคิดทางพุทธศาสนาที่มุ่งพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจควบคู่กัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2565) การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมจึงสามารถช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์อย่างยั่งยืน จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยโดยบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับแนวคิดการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เพื่อศึกษาว่า การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมสามารถส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนประถมศึกษาได้อย่างไร ทั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการมีสติ สมาธิ การคิดวิเคราะห์ และการพัฒนาคุณธรรมควบคู่กับการเรียนรู้ทางวิชาการ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ทั้งด้านสติปัญญา อารมณ์ สังคม และคุณธรรม อันจะนำไปสู่การสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและยั่งยืน

กรอบแนวคิดการวิจัย

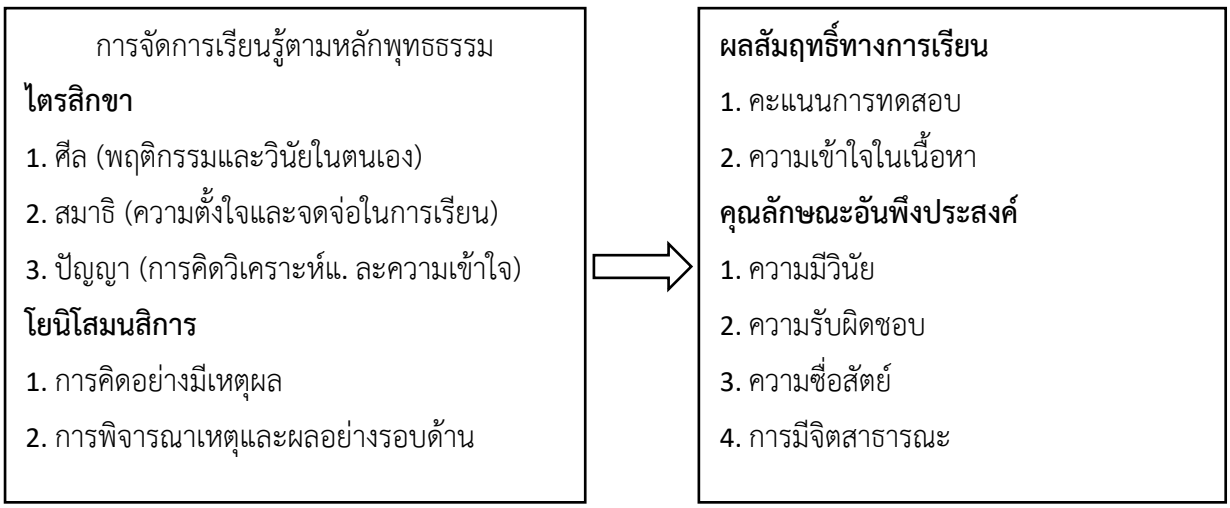

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม
2. เพื่อศึกษาระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์
3. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความคาดหวังว่าการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการจัดการเรียนรู้จะสามารถพัฒนาผู้เรียนได้อย่างรอบด้าน ทั้งในด้านความรู้ ความสามารถทางวิชาการ และด้านคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายสำคัญของการจัดการศึกษาไทยในศตวรรษที่ 21 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นทั้งคนดี คนเก่ง และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและยั่งยืน

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องอิทธิพลของการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนประถมศึกษา เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ที่มุ่งศึกษาความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างตัวแปร โดยใช้วิธีการสำรวจ (Survey Research) และการวิเคราะห์ เชิงอนุมาน เพื่ออธิบายอิทธิพลของตัวแปรอิสระที่มีต่อตัวแปรตามอย่างเป็นระบบ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร ได้แก่ นักเรียนระดับประถมศึกษาในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีการศึกษา 2568 ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาพื้นฐานด้านพฤติกรรมและคุณลักษณะของมนุษย์

2. กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 300 คน ปีการศึกษา 2568 ซึ่งได้มาโดยวิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage Sampling) (สุภางค์ จันทวานิช และคณะ, 2564) โดยมีขั้นตอนดังนี้ สุ่มเลือกเขตพื้นที่การศึกษา สุ่มเลือกสถานศึกษาในแต่ละเขต และสุ่มเลือกนักเรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 6 การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างอ้างอิงตามหลักการวิจัยเชิงปริมาณที่เหมาะสมกับ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ โดยควรมีจำนวนไม่น้อยกว่า 15–20 เท่าของจำนวนตัวแปร เพื่อให้การวิเคราะห์มีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ (สุภางค์ จันทวานิช และคณะ, 2564; บุญชม ศรีสะอาด, 2560)

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

1. ตัวแปรอิสระ (Independent Variable) การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม ประกอบด้วย ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และโยนิโสมนสิการ (การคิดอย่างมีเหตุผล และการพิจารณาเหตุและผลอย่างรอบด้าน

2. ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (คะแนนการทดสอบ และความเข้าใจในเนื้อหา) และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (ความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ และการมีจิตสาธารณะ) การกำหนดตัวแปรดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธธรรมที่เน้นการพัฒนาทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาอย่างเป็นองค์รวม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2563)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสอบถามการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ ตามแนวคิดของ Likert Scale ครอบคลุมองค์ประกอบของไตรสิกขาและโยนิโสมนสิการ โดยมีค่าคะแนนตั้งแต่ 1–5 (บุญชม ศรีสะอาด, 2560)

2. แบบประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ครอบคลุมตัวชี้วัดด้านวินัย ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ และจิตสาธารณะ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2562)

3. แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เป็นแบบปรนัยชนิดเลือกตอบ 4 ตัวเลือก เพื่อวัดความรู้ความเข้าใจ และการนำไปใช้ของผู้เรียน

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

1. ความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ผู้วิจัยนำแบบสอบถามและแบบทดสอบที่สร้างขึ้นเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 คน ซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและการสอน การวัดและประเมินผล และพระพุทธศาสนา เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัย รวมทั้งพิจารณาความเหมาะสมของเนื้อหา ภาษา และโครงสร้างของเครื่องมือ จากนั้นนำผลการประเมินมาคำนวณค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) โดยกำหนดเกณฑ์การให้คะแนนเป็น +1 = สอดคล้อง, 0 = ไม่แน่ใจ และ -1 = ไม่สอดคล้อง ผลการวิเคราะห์พบว่า ค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.67–1.00 แสดงว่าเครื่องมือมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยในระดับดี และสามารถนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลได้ (บุญชม ศรีสะอาด, 2560) ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ปรับปรุงข้อคำถามตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อเพิ่มความชัดเจนและความครอบคลุมของเนื้อหา

2. ความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability) หลังจากปรับปรุงเครื่องมือแล้ว ผู้วิจัยได้นำไปทดลองใช้ (Try-out) กับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างจริง จำนวน 30 คน เพื่อทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ โดยวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ผลการวิเคราะห์พบว่า เครื่องมือมีค่าความเชื่อมั่นมากกว่า 0.80 ซึ่งอยู่ในระดับดี แสดงถึงความสอดคล้องภายในของเครื่องมือและความสามารถในการวัดตัวแปรได้อย่างมีเสถียรภาพ (บุญชม ศรีสะอาด, 2560) นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาค่าสหสัมพันธ์ระหว่างข้อคำถามกับคะแนนรวม (Item-total Correlation) เพื่อคัดเลือกและปรับปรุงข้อคำถามที่มีคุณภาพ ส่งผลให้เครื่องมือมีความน่าเชื่อถือและเหมาะสมสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล (สุภางค์ จันทวานิช และคณะ, 2564)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง พร้อมจัดทำเอกสารชี้แจงรายละเอียดโครงการวิจัยเพื่อประกอบการพิจารณาอนุญาต เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว ผู้วิจัยประสานงานกับผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอน เพื่อกำหนดวัน เวลา และสถานที่เก็บข้อมูลให้เหมาะสม และไม่กระทบต่อการจัดการเรียนการสอน ผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์ ขั้นตอนการวิจัย ระยะเวลา และสิทธิของผู้เข้าร่วมวิจัย พร้อมขอความยินยอมจากกลุ่มตัวอย่าง และจากผู้ปกครองหรือผู้แทนโดยชอบธรรมในกรณีที่เป็นผู้เยาว์ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม แบบประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและน่าเชื่อถือ หลังการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยตรวจสอบความครบถ้วนของแบบสอบถาม คัดแยกฉบับที่ไม่สมบูรณ์ และบันทึกข้อมูลเข้าสู่โปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อเตรียมการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ทางสถิติในการประมวลผลข้อมูล ทั้งนี้ได้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ สถิติเชิงพรรณนา และสถิติเชิงอนุมาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ผู้วิจัยใช้สถิติเชิงพรรณนาเพื่ออธิบายลักษณะทั่วไปของข้อมูลและระดับของตัวแปรที่ศึกษา ได้แก่ การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ โดยใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) เป็นตัวชี้วัด ในการแปลผลค่าเฉลี่ย ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์การแปลความหมายของคะแนนตามช่วงคะแนนของมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ดังนี้ (สุภางค์ จันทวานิช และคณะ, 2564)

4.21–5.00 หมายถึง ระดับมากที่สุด

3.41–4.20 หมายถึง ระดับมาก

2.61–3.40 หมายถึง ระดับปานกลาง

1.81–2.60 หมายถึง ระดับน้อย

1.00–1.80 หมายถึง ระดับน้อยที่สุด

2. สถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistics) ในการวิเคราะห์เชิงอนุมาน ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์และอิทธิพลของตัวแปรอิสระ ได้แก่ การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม (ไตรสิกขา และโยนิโสมนสิการ) ที่มีต่อตัวแปรตาม ได้แก่ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน โดยผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อตกลงเบื้องต้นของการใช้สถิติ ได้แก่ ความเป็นเส้นตรง (Linearity) ความเป็นอิสระของค่าความคลาดเคลื่อน (Independence of Errors)

และปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระ (Multicollinearity) เพื่อให้ผลการวิเคราะห์มีความถูกต้องและน่าเชื่อถือ โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (สุภางค์ จันทวานิช และคณะ, 2564)

จริยธรรมการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการภายใต้หลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยผู้วิจัยได้แจ้งรายละเอียดการวิจัยแก่ผู้เข้าร่วม และได้รับความยินยอมก่อนการเก็บข้อมูล พร้อมทั้งรักษาความลับของข้อมูลและใช้ข้อมูลเพื่อการวิจัยเท่านั้น (สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ, 2562)

ผลการวิจัย

ตารางที่ 1 ระดับการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม

การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1.ไตรสิกขา	4.06	0.58	มาก
- ด้านศีล	4.15	0.60	มาก
- ด้านสมาธิ	4.10	0.57	มาก
- ด้านปัญญา	4.08	0.55	มาก
2. โยนิโสมนสิการ	4.13	0.59	มาก
- การคิดอย่างมีเหตุผล	4.12	0.58	มาก
- การพิจารณาเหตุและผลอย่างรอบด้าน	4.16	0.62	มาก
รวมค่าเฉลี่ย	**4.12**	**0.58**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.12, S.D. = 0.58) โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดคือ ด้านศีล รองลงมาคือ โยนิโสมนสิการ ด้านสมาธิ และด้านปัญญา ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่าการจัดการเรียนรู้มีการส่งเสริมพฤติกรรมและการคิดอย่างมีเหตุผลในระดับที่ดี

ตารางที่ 2 ระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
คะแนนการทดสอบ	4.02	0.65	มาก
ความเข้าใจในเนื้อหา	4.08	0.60	มาก
รวมค่าเฉลี่ย	**4.05**	**0.62**	**มาก**

จากตารางที่ 2 พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.05, S.D. = 0.62) โดยด้านความเข้าใจในเนื้อหามีค่าเฉลี่ยสูงกว่าด้านคะแนนการทดสอบ แสดงให้เห็นว่านักเรียนมีความเข้าใจในเนื้อหามากกว่าการวัดผลด้วยคะแนนเพียงอย่างเดียว

ตารางที่ 3 ระดับคุณลักษณะอันพึงประสงค์

คุณลักษณะอันพึงประสงค์	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
ความมีวินัย	4.20	0.56	มาก
ความรับผิดชอบ	4.17	0.55	มาก
ความซื่อสัตย์	4.16	0.53	มาก
จิตสาธารณะ	4.19	0.52	มาก
รวมค่าเฉลี่ย	**4.18**	**0.54**	**มาก**

จากตารางที่ 3 พบว่า คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.18, S.D. = 0.54) โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดคือ ความมีวินัย รองลงมาคือ จิตสาธารณะ ความรับผิดชอบ และความซื่อสัตย์ ตามลำดับ สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาด้านคุณธรรมของผู้เรียนในระดับที่ดี

ตารางที่ 4 ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ

ตัวแปรอิสระ	ตัวแปรตาม	β	R^2	p-value
การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม	ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	0.45	0.38	< .041*
การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม	คุณลักษณะอันพึงประสงค์	0.52	0.42	< .045*

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 4 พบว่า การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมมีอิทธิพลเชิงบวกต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (β = 0.45) และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (β = 0.52) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยสามารถอธิบายความแปรปรวนของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนได้ร้อยละ 38 และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ได้ร้อยละ 42 แสดงให้เห็นว่าการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน อย่างเป็นองค์รวม

อภิปรายผล

1. ระดับการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม ผลการวิจัยพบว่า การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก สะท้อนให้เห็นว่าสถานศึกษามีการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในมิติของศีล สมาธิ ปัญญา และโยนิโสมนสิการ ผลดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2563) ที่อธิบายว่าหลักไตรสิกขาเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างเป็น

องค์รวม โดยศีลช่วยควบคุมพฤติกรรม สมาธิช่วยพัฒนาจิตใจ และปัญญาช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวทางของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2565) ที่ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เชิงคุณธรรมควบคู่กับวิชาการ อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของนิภาพร ครุฑจันทร์ และคณะ (2566) ที่พบว่าการจัดการเรียนรู้ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาช่วยพัฒนาผู้เรียน ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านพฤติกรรมและการคิดอย่างมีเหตุผล

2. ระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านความเข้าใจในเนื้อหา ซึ่งสูงกว่าคะแนนการทดสอบ ผลดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่าการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะการฝึกสมาธิและการใช้โยนิโสมนสิการ ช่วยส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เชิงลึก (Deep Learning) ทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจเนื้อหาได้อย่างแท้จริง มากกว่าการเรียนรู้แบบท่องจำ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของกระทรวงศึกษาธิการ (2564) ที่เน้นการเรียนรู้เชิงกระบวนการ

3. ระดับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านความมีวินัยและจิตสาธารณะ ผลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การจัดการเรียนรู้ ตามหลักพุทธธรรมสามารถพัฒนาพฤติกรรมและคุณธรรมของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2562) ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของศิริพล เจียมประกอบ (2564) ที่พบว่าการใช้หลักอริยสัจ 4 ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สามารถส่งเสริมพฤติกรรมเชิงบวกและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ของนักเรียนได้

4. อิทธิพลของการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม ผลการวิจัยพบว่า การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมมีอิทธิพลเชิงบวกต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ผลดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่า หลักพุทธธรรมเป็นแนวทางการพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม กล่าวคือ ศีลช่วยควบคุมพฤติกรรม สมาธิช่วยเพิ่มความตั้งใจและความสามารถในการเรียนรู้ ปัญญาช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ โยนิโสมนสิการช่วยส่งเสริมการคิดอย่างมีเหตุผล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2563) และแนวคิดการศึกษาศตวรรษที่ 21 ที่เน้นการพัฒนา ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2563) นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชยาภา คำเมรี และคณะ (2566) ที่พบว่าการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมสามารถพัฒนาผู้เรียนได้ทั้งด้านความรู้และคุณธรรมอย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมจะสามารถอธิบายความแปรปรวนของตัวแปรตามได้ในระดับหนึ่ง (R^2 = 0.38 และ 0.42) แต่ยังมีปัจจัยอื่น ที่อาจส่งผลต่อผลลัพธ์ เช่น แรงจูงใจของผู้เรียน สภาพแวดล้อมทางการเรียน และบทบาทของครู ซึ่งควรได้รับการศึกษาเพิ่มเติมในอนาคต

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบจำลองการพัฒนาผู้เรียนเชิงองค์รวมด้วยพุทธธรรม (Buddhist Holistic Learning Model)

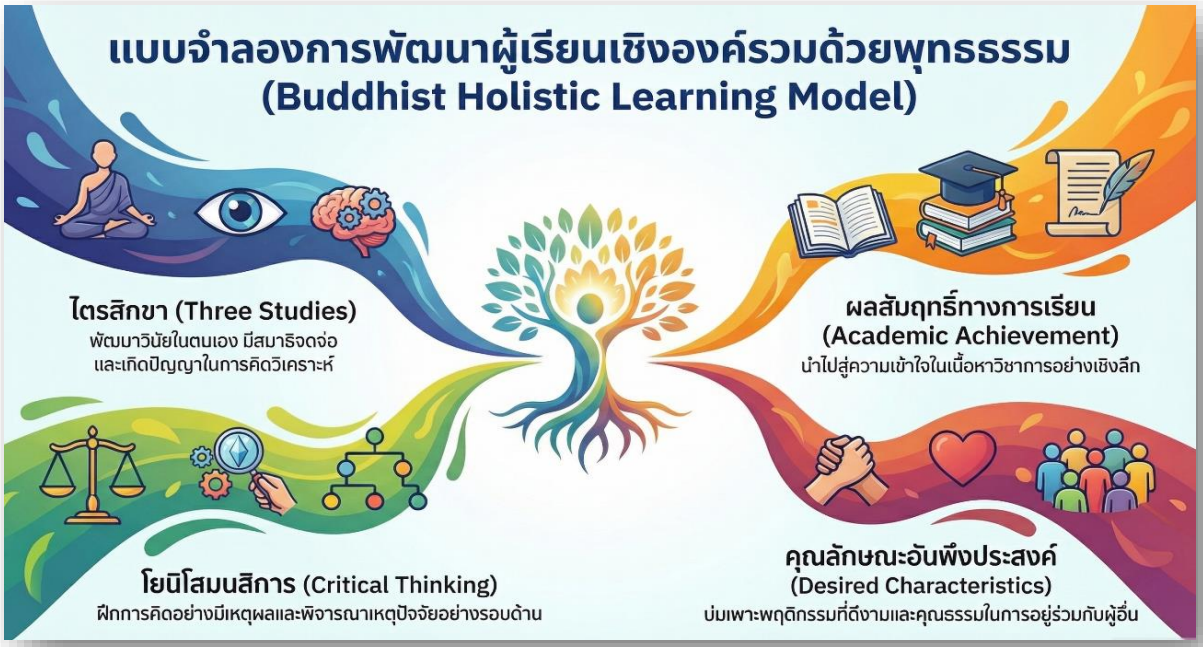

แผนภาพที่ 2 แบบจำลองการพัฒนาผู้เรียนเชิงองค์รวมด้วยพุทธธรรม (Buddhist Holistic Learning Model)ไตรสิกขา (ศีล–สมาธิ–ปัญญา)

สรุป

ผลการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนระดับประถมศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม โดยพบว่า การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านศีลและโยนิโสมนสิการ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าสถานศึกษามีการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง อันส่งผลให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาทั้งด้านสติปัญญา คุณธรรม และพฤติกรรมที่เหมาะสม นอกจากนี้ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนอยู่ในระดับมาก โดยนักเรียนมีความเข้าใจในเนื้อหาและสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ได้ดีกว่าผลคะแนนจากการทดสอบเพียงอย่างเดียว สะท้อนถึงการเรียนรู้เชิงลึก (Deep Learning) ที่เน้นกระบวนการคิด วิเคราะห์ และการประยุกต์ใช้ความรู้ในชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกัน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนก็อยู่ในระดับมากเช่นกัน โดยเฉพาะด้านความมีวินัยและจิตสาธารณะ ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 และสอดคล้องกับเป้าหมายของการจัดการศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ที่สำคัญ ผลการวิเคราะห์อิทธิพลเชิงสถิติพบว่า การจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมมีอิทธิพลเชิงบวกต่อทั้งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยสามารถอธิบายความแปรปรวนของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนได้ร้อยละ 38 และอธิบายความแปรปรวนของคุณลักษณะอันพึงประสงค์ได้ร้อยละ 42 ผลการวิจัยดังกล่าวจึงยืนยันได้ว่า การบูรณาการ

หลักพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้มิได้ส่งผลเฉพาะด้านวิชาการเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และพฤติกรรมเชิงบวกของผู้เรียนอีกด้วย

ในเชิงวิชาการ ผลการวิจัยครั้งนี้มีคุณูปการต่อองค์ความรู้ด้านการบริหารและการจัดการศึกษา โดยชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของหลักพุทธธรรมในการประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นทั้ง “ความรู้ควบคู่คุณธรรม” ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบหลักสูตร การพัฒนาครู และการกำหนดนโยบายทางการศึกษา เพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียนให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยและการพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. สถานศึกษาควรส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมอย่างเป็นระบบ โดยบูรณาการไตรสิกขาและโยนิโสมนสิการในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

2. ครูผู้สอนควรออกแบบกิจกรรมที่เน้นการฝึกสมาธิ การคิดวิเคราะห์ และการเรียนรู้เชิงเหตุผลเพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนควบคู่กับคุณธรรม

3. ผู้บริหารสถานศึกษาควรกำหนดนโยบายและสนับสนุนทรัพยากรในการพัฒนาการจัดการเรียนรู้เชิงคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง

4. ควรมีการประเมินผลผู้เรียนแบบองค์รวม ครอบคลุมทั้งด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะ อันพึงประสงค์

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาตัวแปรอื่นเพิ่มเติม เช่น แรงจูงใจในการเรียน สภาพแวดล้อมทางการเรียน หรือบทบาทของครู เพื่อเพิ่มอำนาจในการอธิบายผลลัพธ์

2. ควรใช้การวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

3. ควรขยายกลุ่มตัวอย่างไปยังระดับการศึกษาอื่น เช่น มัธยมศึกษา หรืออุดมศึกษา เพื่อเปรียบเทียบผล

เอกสารอ้างอิง

กัลยา วานิชย์บัญชา. (2561). *สถิติสำหรับงานวิจัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2564). *แนวทางการจัดการเรียนรู้เชิงกระบวนการเพื่อพัฒนาผู้เรียนในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2564). *รายงานผลการดำเนินงานด้านการศึกษาของประเทศไทย*. https://www.moe.go.th

กัลยา วานิชย์บัญชา. (2561). *การวิเคราะห์สถิติ: สถิติสำหรับการบริหารและวิจัย* (พิมพ์ครั้งที่ 15). สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชยาภา คำเมรี และคณะ. (2566). *การพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม*. https://journal.ubonmcu.org

นิภาพร ครุฑจันทร์ และคณะ. (2566). การจัดการเรียนรู้โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา. จากเว็บไซต์: https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jra/article/view/258510

บุญชม ศรีสะอาด. (2560). *การวิจัยเบื้องต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 10). สุวีริยาสาส์น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2563). *พุทธธรรม* (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศิริพล เจียมประกอบ. (2564). ผลของการใช้กิจกรรมแนะแนวตามหลักอริยสัจ 4. จากเว็บไซต์: https://ir.stou.ac.th

สมชาย วงศ์สุวรรณ. (2562). การจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธธรรมในโรงเรียนประถมศึกษา. *วารสารศึกษาศาสตร์*, 30(2), 45–60

สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ. (2562). *แนวทางการดำเนินการพัฒนาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์*. จากเว็บไซต์: https://www.fercit.org/file/Thai_Ethical_Guidelines_Full.pdf

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2562). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 (ฉบับปรับปรุง 2560)*. จากเว็บไซต์: https://academic.obec.go.th/images/document/1559878925_d_1.pdf

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2565). *แนวทางการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในสถานศึกษา*. จากเว็บไซต์: https://contentcenter.obec.go.th/detail/book/67876

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2563). *รายงานสภาวะการศึกษาไทย พ.ศ. 2561–2562*. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

สุภางค์ จันทวานิช และคณะ. (2564). *การวิจัยทางสังคมศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 14). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Academic Article

Legal Issues in the Enforcement of Security Interests through Public Auction Pursuant to Section 40 of the Business Security Act B.E. 2558

ปัญหาการบังคับหลักประกันทางธุรกิจด้วยวิธีการประมูลโดยเปิดเผยตามมาตรา 40 แห่งพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ.2558

Hariphan Supasuttivej[1*]

หริพันธุ์ ศุภสุทธิเวช[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Hariphan Supasuttivej*
หริพันธุ์ ศุภสุทธิเวช
Faculty of Law, Thammasat University, Thailand.
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
Email: hariphan.sup@gmail.com

คำสคัญ:
หลักประกันทางธุรกิจ, บังคับหลักประกัน, การประมูลโดยเปิดเผย, การขายทอดตลาด

Keywords:
Business Security, Enforcement of Security, Public Auction, Sale by Auction

Article history:
Received: 26/02/2026
Revised: 20/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 27/05/2026

How to Cite:
Supasuttivej, H. (2026). Legal Issues in the Enforcement of Security Interests through Public Auction Pursuant to Section 40 of the Business Security Act B.E. 2558. *Journal Dhamma for Life,* 508-519.

ABSTRACT

This study aims to examine the legal problems and practical obstacles in the enforcement of business collateral under Section 40 of the Business Collateral Act B.E. 2558 (2015), and to analyze why public auction enforcement mechanisms are rarely utilized in practice. Although the Act was enacted to enhance access to credit by allowing non-possessory and non-registered movable assets to be used as collateral, its effectiveness in practice remains limited. A qualitative documentary legal research methodology was employed. The study analyzed statutory provisions, ministerial regulations, academic literature, legal textbooks, and relevant legal documents concerning collateral enforcement. The population consisted of all relevant legal texts and academic sources, while the sample was selected through purposive sampling based on relevance to the research objectives. The research instrument was a documentary analysis form, and data were examined using content analysis combined with legal interpretative methods.

The findings reveal that, despite the legislative intention to facilitate access to finance and broaden the scope of usable collateral, the enforcement mechanism under Section 40 remains problematic in practice. Three major issues were identified. 1) The requirement for delivery and possession of collateral imposes additional costs and management burdens on the secured creditor. 2) The lack of clear procedural guidance regarding “public auction” results in legal ambiguity, as the Act does not specify standardized procedures nor allow parties sufficient contractual flexibility to determine

alternative enforcement methods. 3) The provision allowing objections to sale prices by reference to civil execution procedures creates legal uncertainty, particularly because the referenced procedural provisions have been repealed. These legal uncertainties have contributed to low utilization of the statutory enforcement mechanism, with creditors often preferring to pursue claims as ordinary creditors through court litigation. The study highlights the need for legislative clarification and procedural reform to improve legal certainty and enhance the practical efficiency of secured transactions under the Act.

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาเชิงกฎหมายและอุปสรรคในการบังคับหลักประกันทางธุรกิจตามมาตรา 40 แห่งพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 รวมถึงวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้การบังคับหลักประกันโดยวิธีการประมูลโดยเปิดเผยไม่เป็นที่นิยมใช้ในทางปฏิบัติ ระเบียบวิธีวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเชิงเอกสาร (qualitative documentary legal research) โดยศึกษาข้อมูลจากบทบัญญัติกฎหมายพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 กฎกระทรวง เอกสารวิชาการ ตำรา และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบังคับหลักประกัน ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เอกสารทางกฎหมายและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงตามความเกี่ยวข้อง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบบันทึกและแบบวิเคราะห์เอกสาร (document analysis form) และใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงตีความทางกฎหมาย (content analysis and legal interpretation

ผลการวิจัยพบว่า แม้พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 จะมีเจตนารมณ์เพื่อเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและลดข้อจำกัดของการใช้ทรัพย์สินที่ไม่มีทะเบียนเป็นหลักประกัน แต่การบังคับหลักประกันตามมาตรา 40 ยังมีข้อจำกัดสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) ปัญหาการส่งมอบและการครอบครองทรัพย์หลักประกันซึ่งก่อให้เกิดภาระค่าใช้จ่ายและภาระการดูแลรักษาแก่ผู้รับหลักประกัน 2) ความไม่ชัดเจนของความหมายและกระบวนการ “การประมูลโดยเปิดเผย” เนื่องจากกฎหมายไม่ได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินการที่เป็นรูปธรรม และไม่เปิดช่องให้คู่สัญญากำหนดวิธีการบังคับหลักประกันทางเลือกอื่นได้อย่างยืดหยุ่น และ 3) ปัญหาเกี่ยวกับการคัดค้านราคาจำหน่ายทรัพย์หลักประกัน โดยบทบัญญัติที่ให้นำหลักเกณฑ์การคัดค้านการขายทอดตลาดตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับนั้นมีความไม่สอดคล้องกับสภาพกฎหมายปัจจุบันที่มีการยกเลิกบทบัญญัติดังกล่าว ส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนทางกฎหมายและลดความเชื่อมั่นของผู้รับหลักประกัน อันเป็นเหตุให้ผู้ประกอบการในทางปฏิบัติมักเลือกใช้การฟ้องคดีในฐานะเจ้าหนี้สามัญแทนการใช้กระบวนการบังคับหลักประกันตามกฎหมายเฉพาะฉบับนี้ ซึ่งสะท้อนถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของกฎหมายที่ควรได้รับการปรับปรุงให้มีความชัดเจนและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นในการบังคับใช้จริง

บทนำ

การเข้าถึงแหล่งเงินทุนถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการดำเนินธุรกิจและการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในภาคธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมซึ่งมักประสบปัญหาข้อจำกัดด้านเงินทุนหมุนเวียนและสภาพคล่องทางการเงิน การได้รับสินเชื่อจากสถาบันการเงินจึงเป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนการดำเนินกิจการ อย่างไรก็ตาม การอนุมัติสินเชื่อโดยสถาบันการเงินโดยทั่วไปมักตั้งอยู่บนหลักการบริหารความเสี่ยง โดยเฉพาะการกำหนดให้ลูกหนี้ต้องมี “หลักประกัน” เพื่อสร้างความมั่นใจแก่เจ้าหนี้ว่าจะสามารถได้รับชำระหนี้คืนเมื่อเกิดการผิดนัดชำระหนี้ขึ้น (กำชัย จงจักรพันธ์, 2559) ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ระบบกฎหมายไทยกำหนดรูปแบบหลักประกันการชำระหนี้ไว้เพียงการจำนองและการจำนำตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งต่างมีข้อจำกัดสำคัญในทางปฏิบัติ กล่าวคือ การจำนำกำหนดให้ผู้จำนำต้องส่งมอบทรัพย์สินแก่ผู้รับจำนำ อันเป็นอุปสรรคต่อทรัพย์สินที่จำเป็นต่อการดำเนินธุรกิจ เช่น เครื่องจักร สินค้าคงคลัง หรือวัตถุดิบที่ต้องใช้หมุนเวียนในกิจการ ขณะที่การจำนองตามมาตรา 703 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ก็จำกัดเฉพาะอสังหาริมทรัพย์และสังหาริมทรัพย์บางประเภทเท่านั้น (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2548) ส่งผลให้ผู้ประกอบการจำนวนมากไม่สามารถนำทรัพย์สินที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจแต่ไม่อยู่ในรูปแบบตามกฎหมายดังกล่าวมาใช้เป็นหลักประกันเพื่อเข้าถึงสินเชื่อได้ ด้วยเหตุนี้ประเทศไทยจึงได้ตราพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ขึ้น โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของระบบสินเชื่อ และขยายประเภททรัพย์สินที่สามารถใช้เป็นหลักประกันได้โดยไม่จำเป็นต้องส่งมอบการครอบครองทรัพย์แก่เจ้าหนี้ อันสอดคล้องกับแนวคิดของกฎหมายธุรกรรมหลักประกันสมัยใหม่ในระดับสากล โดยเฉพาะแนวทางของคณะกรรมาธิการกฎหมายการค้าระหว่างประเทศแห่งสหประชาชาติ (UNCITRAL) ซึ่งเสนอให้รัฐต่าง ๆ พัฒนาระบบหลักประกันที่เอื้อต่อการใช้ทรัพย์สินหมุนเวียนและสิทธิเรียกร้องเป็นหลักประกันทางธุรกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ (United Nations Commission on International Trade Law [UNCITRAL], 2007)

พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ได้กำหนดประเภททรัพย์สินที่สามารถใช้เป็นหลักประกันเพิ่มเติมจากระบบจำนองและจำนำแบบดั้งเดิม ได้แก่ กิจการ สิทธิเรียกร้อง สังหาริมทรัพย์ที่ใช้ในการประกอบธุรกิจ ทรัพย์สินทางปัญญา และทรัพย์สินอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง รวมถึงไม้ยืนต้นที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจตามกฎกระทรวง พ.ศ. 2561 อันสะท้อนถึงการพยายามเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของทรัพย์สินรูปแบบใหม่ให้สามารถเข้าสู่ระบบสินเชื่อได้ นอกจากนี้ สถิติการจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจยังแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มการใช้กลไกดังกล่าวอย่างต่อเนื่องในภาคธุรกิจไทย (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2569) อย่างไรก็ดี แม้ว่ากฎหมายดังกล่าวจะมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและเพิ่มสภาพคล่องทางเศรษฐกิจ แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่าการบังคับหลักประกันทางธุรกิจยังไม่สามารถดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร โดยเฉพาะการบังคับหลักประกันด้วยวิธีการจำหน่ายทรัพย์ “โดยวิธีการประมูลโดยเปิดเผย” ตามมาตรา 40 แห่งพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ซึ่งมีเป้าหมายให้เจ้าหนี้สามารถบังคับหลักประกันได้อย่างรวดเร็วโดยไม่ต้องดำเนินคดีต่อศาล หากลูกหนี้ยินยอมส่งมอบทรัพย์สินหลักประกัน อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติผู้รับหลักประกันจำนวนมากกลับไม่นิยมใช้กระบวนการดังกล่าว และเลือกดำเนินคดีในฐานะเจ้าหนี้สามัญแทน ปัญหาสำคัญประการหนึ่งคือ พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 มิได้กำหนดรายละเอียดหรือหลักเกณฑ์ของการจำหน่ายทรัพย์โดยวิธีการประมูลโดยเปิดเผยไว้อย่างชัดเจน ส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนในการตีความและการปฏิบัติ นอกจากนี้ กฎหมายยังมิได้เปิดโอกาสให้คู่สัญญากำหนดวิธีการบังคับหลักประกัน

รูปแบบอื่นได้อย่างยืดหยุ่น ทั้งยังมีปัญหาเกี่ยวกับภาระค่าใช้จ่ายในการครอบครองและดูแลทรัพย์หลักประกัน ตลอดจนปัญหาการคัดค้านราคาจำหน่ายทรัพย์ ซึ่งกฎหมายให้นำบทบัญญัติว่าด้วยการคัดค้านการขายทอดตลาดตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับ ทั้งที่บทบัญญัติดังกล่าวได้ถูกยกเลิกไปแล้ว อันก่อให้เกิดช่องว่างทางกฎหมายและความไม่ชัดเจนในการบังคับใช้

ในบริบทดังกล่าว บทความนี้จึงมุ่งศึกษาปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับหลักประกันทางธุรกิจด้วยวิธีการประมูลโดยเปิดเผยตามมาตรา 40 แห่งพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 โดยวิเคราะห์ปัญหาด้านการตีความกฎหมาย อุปสรรคเชิงปฏิบัติ และเปรียบเทียบกับแนวคิดของกฎหมายธุรกรรมหลักประกันในต่างประเทศ เพื่อเสนอแนวทางปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของระบบหลักประกันทางธุรกิจและเพิ่มประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมายต่อไป

การบังคับหลักประกันทางธุรกิจด้วยวิธีการประมูลโดยเปิดเผยตามมาตรา 40 แห่งพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558

พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ได้กำหนดกลไกการบังคับหลักประกันในกรณีที่ลูกหนี้ผิดนัดชำระหนี้ โดยแยกออกเป็น 2 กรณี ได้แก่ (1) กรณีที่คู่สัญญาไม่สามารถตกลงกันได้ ซึ่งผู้รับหลักประกันต้องใช้สิทธิทางศาลเพื่อยื่นคำร้องขอบังคับหลักประกัน และ (2) กรณีที่คู่สัญญาตกลงกันได้และผู้ให้หลักประกันยินยอมส่งมอบทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันให้แก่ผู้รับหลักประกัน ซึ่งผู้รับหลักประกันสามารถดำเนินการบังคับหลักประกันได้โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการพิจารณาของศาล ทั้งนี้ กฎหมายกำหนดให้ผู้รับหลักประกันสามารถดำเนินการได้ 2 วิธี ได้แก่ (1) การจำหน่ายทรัพย์สินที่เป็นหลักประกัน และ (2) การให้ทรัพย์สินหลักประกันหลุดเป็นสิทธิของผู้รับหลักประกัน (ชัยสิทธิ์ ตราชูธรรม, 2562) การบังคับหลักประกันโดยให้ทรัพย์สินหลุดเป็นสิทธิ หมายถึง การที่กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันตกเป็นของผู้รับหลักประกัน โดยมีเงื่อนไขตามมาตรา 37 ว่า ลูกหนี้ต้องค้างชำระหนี้อันเป็นต้นเงินเท่ากับหรือมากกว่ามูลค่าทรัพย์สินที่เป็นหลักประกัน และต้องผิดนัดชำระดอกเบี้ยเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 5 ปี อีกทั้งทรัพย์สินดังกล่าวต้องไม่มีบุริมสิทธิหรือหลักประกันอื่นจดทะเบียนอยู่เหนือทรัพย์นั้น หลักเกณฑ์ดังกล่าวมีลักษณะใกล้เคียงกับการบังคับจำนองหลุดเป็นสิทธิตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ สถาบันการเงินแทบไม่นิยมใช้วิธีดังกล่าว เนื่องจากระยะเวลาการผิดนัดที่ยาวนานส่งผลต่อภาระการกันเงินสำรองและการจัดชั้นหนี้ตามหลักเกณฑ์ของธนาคารแห่งประเทศไทย (สมยศ เชื้อไทย, 2561) ตามพระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน พ.ศ. 2551 มาตรา 60 และมาตรา 61 สถาบันการเงินมีหน้าที่ต้องดำรงเงินกองทุนและกันเงินสำรองให้เพียงพอต่อความเสี่ยงจากหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (Non-Performing Loans: NPLs) ประกอบกับ ธนาคารแห่งประเทศไทย ได้ออกประกาศ ที่ สนส. 23/2561 เรื่อง หลักเกณฑ์การจัดชั้นและการกันเงินสำรองของสถาบันการเงิน กำหนดให้หนี้ที่ค้างชำระเกินกว่า 90 วันถือเป็นหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ส่งผลให้สถาบันการเงินต้องเร่งดำเนินมาตรการติดตามหนี้หรือบังคับหลักประกันโดยเร็ว ดังนั้น ในทางปฏิบัติจึงมักใช้วิธีการโอนทรัพย์ชำระหนี้แทนการบังคับหลักประกันหลุดเป็นสิทธิ (วิชัย อริยะนันทกะ, 2563) สำหรับการบังคับหลักประกันโดยวิธีการจำหน่ายทรัพย์สินที่เป็นหลักประกัน กฎหมายกำหนดให้ผู้รับหลักประกันสามารถดำเนินการได้เมื่อเกิดเหตุบังคับหลักประกันตามสัญญา และได้มีหนังสือแจ้งเหตุบังคับหลักประกันแก่ผู้ให้หลักประกันแล้ว ตามมาตรา 38 แห่งพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 นับแต่วันที่มีการแจ้งดังกล่าว ผู้ให้หลักประกันไม่มีสิทธิจำหน่าย จ่าย โอน หรือกระทำการใดอันทำให้

ทรัพย์สินเสื่อมค่าหรือเสียหาย อีกทั้งผู้รับหลักประกันมีสิทธิเข้าครอบครองทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันได้ (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2560)

กระบวนการบังคับหลักประกันตามมาตรา 39 และมาตรา 40 สามารถสรุปได้ดังนี้

ประการแรก หากผู้ให้หลักประกันหรือผู้ครอบครองทรัพย์สินยินยอมส่งมอบทรัพย์สินพร้อมหนังสือยินยอมให้นำทรัพย์สินออกจำหน่าย ผู้รับหลักประกันย่อมมีสิทธิเข้าครอบครองทรัพย์สินดังกล่าว และเจ้าหนี้ตามคำพิพากษารายอื่นไม่อาจยึดหรืออายัดทรัพย์นั้นได้ แต่สามารถขอเฉลี่ยทรัพย์หรือเงินที่ได้จากการขายได้ ทั้งนี้ ผู้รับหลักประกันมีหน้าที่ต้องดูแลรักษาทรัพย์สินดังกล่าวเสมือนวิญญูชนพึงสงวนทรัพย์สินของตนเอง ตามมาตรา 45 (บรรเจิด สิงคะเนติ, 2561)

ประการที่สอง มาตรา 39 วรรคสอง ได้เปิดโอกาสให้ลูกหนี้สามารถชำระหนี้เพื่อระงับการบังคับหลักประกันได้ โดยกำหนดให้ผู้รับหลักประกันต้องมีหนังสือแจ้งให้ลูกหนี้และผู้ให้หลักประกันชำระหนี้ภายใน 15 วันนับแต่วันที่ผู้รับหลักประกันได้เข้าครอบครองทรัพย์สิน หากลูกหนี้ชำระหนี้ภายในกำหนด การบังคับหลักประกันย่อมระงับลง แต่หากไม่ชำระหนี้ ผู้รับหลักประกันสามารถเลือกใช้วิธีให้ทรัพย์สินหลุดเป็นสิทธิ หรือจำหน่ายทรัพย์สินเพื่อนำเงินมาชำระหนี้ได้ ทั้งนี้ ต้องแจ้งผู้รับหลักประกันรายอื่นและเจ้าหนี้ผู้มีบุริมสิทธิเหนือทรัพย์สินทราบด้วย (กิตติศักดิ์ ปรกติ, 2562)

ประการที่สาม หากทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันมีสภาพเป็นของสดเสียได้ หรือมีความเสี่ยงต่อความเสียหาย หรือมีค่าใช้จ่ายในการเก็บรักษาสูงเกินสมควร มาตรา 39 วรรคสาม ให้อำนาจผู้รับหลักประกันสามารถจำหน่ายทรัพย์สินดังกล่าวได้ทันทีโดยไม่ต้องปฏิบัติตามขั้นตอนการแจ้งตามวรรคสอง ทั้งนี้ เพื่อป้องกันมิให้มูลค่าของทรัพย์สินลดลงจนกระทบต่อสิทธิของคู่สัญญา (สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล, 2560)

ประการที่สี่ การจำหน่ายทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันตามมาตรา 40 ต้องดำเนินการโดย “วิธีการประมูลโดยเปิดเผย” ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการคุ้มครองความเป็นธรรมแก่ทั้งลูกหนี้ ผู้ให้หลักประกัน และเจ้าหนี้รายอื่น เนื่องจากเป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปเข้าร่วมแข่งขันราคา อันช่วยให้ทรัพย์สินถูกจำหน่ายในราคาที่ใกล้เคียงมูลค่าตลาดมากที่สุด นอกจากนี้ กฎหมายยังกำหนดให้ผู้รับหลักประกันต้องแจ้งวัน เวลา สถานที่ และวิธีการจำหน่ายทรัพย์สินแก่ผู้ให้หลักประกัน ผู้รับหลักประกันรายอื่น และเจ้าหนี้ผู้มีบุริมสิทธิไม่น้อยกว่า 7 วันก่อนวันจำหน่าย โดยต้องส่งทางไปรษณีย์ลงทะเบียนตอบรับหรือวิธีการอื่นที่พิสูจน์ได้ว่าผู้รับได้รับหนังสือแล้ว (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2561)

หลักเกณฑ์การประมูลโดยเปิดเผยดังกล่าวสะท้อนหลักความโปร่งใส (transparency) และหลักความเป็นธรรมในการบังคับหลักประกัน เนื่องจากช่วยป้องกันการขายทรัพย์สินในราคาต่ำกว่าความเป็นจริง หรือการสมยอมกันระหว่างผู้รับหลักประกันกับผู้ซื้อ อีกทั้งยังเป็นการคุ้มครองผลประโยชน์ของลูกหนี้และเจ้าหนี้รายอื่นที่อาจได้รับส่วนแบ่งจากเงินที่ได้จากการขายทรัพย์สินหลังหักชำระหนี้แล้ว (ไพโรจน์ วายุภาพ, 2563) นอกจากนี้ มาตรา 42 บัญญัติให้ผู้ซื้อทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันจากการจำหน่ายตามมาตรา 39 วรรคสาม และมาตรา 40 ได้รับโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินโดยปลอดจากภาระหลักประกันและจำนอง ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่สร้างความมั่นใจแก่ผู้ซื้อและช่วยให้การจำหน่ายทรัพย์สินเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (วิษณุ เครืองาม, 2559) ในกรณีที่หลักประกันเป็นสิทธิเรียกร้อง มาตรา 39 วรรคสี่ กำหนดให้เมื่อผู้รับหลักประกันได้แจ้งเหตุบังคับหลักประกันแก่ลูกหนี้แห่งสิทธิแล้ว ลูกหนี้แห่งสิทธิต้องชำระหนี้แก่ผู้รับหลักประกันโดยตรง และไม่อาจชำระหนี้แก่ผู้ให้หลักประกันได้อีกต่อไป ส่วนกรณีหลักประกันเป็นสิทธิในเงินฝากตามมาตรา 43 หากผู้รับหลักประกันเป็น

สถาบันการเงินผู้รับฝากเงินเอง ผู้รับหลักประกันสามารถหักเงินฝากเพื่อชำระหนี้ได้ทันทีเมื่อเกิดเหตุบังคับหลักประกัน โดยต้องแจ้งให้ผู้ให้หลักประกันทราบภายใน 7 วัน ทั้งนี้ บทบัญญัติดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อธุรกรรมสินเชื่อร่วม (Syndicated Loan) ซึ่งตัวแทนหลักประกันสามารถบริหารจัดการหลักประกันแทนเจ้าหนี้หลายรายได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ธิติพันธ์ เชื้อบุญชัย, 2564)

สรุปบทวิเคราะห์ แม้ว่ามาตรา 40 แห่งพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 จะกำหนดให้ใช้วิธีการประมูลโดยเปิดเผยเพื่อสร้างความโปร่งใสและความเป็นธรรมในการจำหน่ายทรัพย์สินที่เป็นหลักประกัน แต่กฎหมายยังมิได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการประมูล หลักเกณฑ์การกำหนดราคากลาง หรือกลไกตรวจสอบความเป็นธรรมไว้อย่างชัดเจน ส่งผลให้ในทางปฏิบัติอาจเกิดปัญหาเกี่ยวกับการกำหนดราคาขายที่ไม่สะท้อนมูลค่าที่แท้จริงของทรัพย์สิน หรือเกิดข้อพิพาทเกี่ยวกับความสุจริตในการดำเนินการประมูลได้ ดังนั้น จึงควรมีการออกกฎหมายลำดับรองหรือแนวปฏิบัติกลางเพื่อกำหนดมาตรฐานการประมูล การประเมินราคาทรัพย์สิน และกลไกการตรวจสอบที่ชัดเจน อันจะช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นและประสิทธิภาพในการบังคับหลักประกันทางธุรกิจให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากลมากยิ่งขึ้น

กฎหมายต่างประเทศ

เนื่องจากพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ได้รับอิทธิพลทางแนวคิดและหลักการสำคัญจากกฎหมายต่างประเทศ โดยเฉพาะ Uniform Commercial Code Article 9 หรือ “UCC Article 9” การศึกษาวิจัยฉบับนี้จึงจำเป็นต้องศึกษาหลักเกณฑ์และกลไกการบังคับหลักประกันตามกฎหมายดังกล่าว เพื่อทำความเข้าใจแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิของเจ้าหนี้มีประกัน ตลอดจนกลไกการบังคับหลักประกันภายหลังการผิดนัดชำระหนี้ อันเป็นต้นแบบสำคัญของระบบหลักประกันทางธุรกิจในหลายประเทศ (กำชัย จงจักรพันธ์, 2559, 18) นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ศึกษาหลักการตาม UNCITRAL Model Law on Secured Transactions ซึ่งถือเป็นกฎหมายต้นแบบที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางสำหรับรัฐต่าง ๆ ในการพัฒนากฎหมายว่าด้วยธุรกรรมหลักประกันให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากล โดยกฎหมายต้นแบบดังกล่าวได้รับการจัดทำโดย United Nations Commission on International Trade Law ในการประชุมครั้งที่ 33 เมื่อปี ค.ศ. 2000 ทั้งนี้ UNCITRAL เห็นว่าระบบกฎหมายหลักประกันที่มีประสิทธิภาพย่อมส่งเสริมการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เพิ่มสภาพคล่องทางเศรษฐกิจ และสนับสนุนความมั่นคงของระบบการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ จึงได้จัดตั้งคณะทำงานที่ 6 (Working Group VI: Security Interests) เพื่อศึกษาและพัฒนาหลักเกณฑ์เกี่ยวกับสิทธิในหลักประกันสำหรับธุรกรรมทางการค้า (United Nations Commission on International Trade Law, 2000, 3)

1. การบังคับหลักประกันตาม UCC Article 9 UCC Article 9 กำหนดหลักการสำคัญว่า เจ้าหนี้มีประกันมีสิทธิบังคับหลักประกันได้เมื่อเกิดเหตุผิดนัดตามสัญญา (default) โดยให้อำนาจเจ้าหนี้เข้าครอบครองทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันได้ทั้งโดยผ่านและไม่ผ่านกระบวนการศาล ทั้งนี้ เหตุแห่งการผิดนัดถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่คู่สัญญาสามารถกำหนดไว้ในสัญญาหลักประกันตามลักษณะของธุรกรรมและประเภทของทรัพย์สินที่ใช้เป็นหลักประกัน ในกรณีที่ทรัพย์สินหลักประกันเป็นสินค้า เหตุผิดนัดอาจรวมถึงกรณีที่ทรัพย์สินสูญหาย เสียหาย ถูกจำหน่าย โอน หรือเคลื่อนย้ายโดยมิชอบ ซึ่งล้วนส่งผลกระทบต่อมูลค่าและสภาพแห่งหลักประกัน อันเป็นเหตุให้เจ้าหนี้มีสิทธิบังคับชำระหนี้จากทรัพย์สินดังกล่าวได้ (James J. White and Robert S. Summers, 2000, 885–886) ภายหลังการผิดนัด เจ้าหนี้มีประกันสามารถดำเนินการบังคับหลักประกันโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น

การขาย การให้เช่า การให้สิทธิใช้ หรือการจำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สินหลักประกัน ทั้งนี้ การดำเนินการดังกล่าวต้องเป็นไปตาม “หลักความสมเหตุสมผลในทางการค้า” (commercially reasonable standard) ซึ่งถือเป็นหลักการสำคัญในการคุ้มครองลูกหนี้และบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเจ้าหนี้อาจเลือกจำหน่ายทรัพย์สินเป็นการทั่วไปต่อสาธารณชน หรือจำหน่ายให้แก่บุคคลเฉพาะรายก็ได้ ตราบเท่าที่วิธีการดังกล่าวอยู่ภายใต้กรอบแห่งความสุจริตและความเป็นธรรมทางการค้า ประเด็นสำคัญประการหนึ่งของ UCC Article 9 คือ การให้อำนาจเจ้าหนี้เข้ายึดหรือครอบครองทรัพย์สินหลักประกันได้โดยไม่ต้องขอคำสั่งศาล (self-help repossession) อย่างไรก็ตาม การใช้สิทธิดังกล่าวต้องไม่ก่อให้เกิด “การละเมิดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน” (breach of the peace) ตามที่กำหนดไว้ใน Section 9-609 ซึ่งสะท้อนแนวคิดในการสร้างดุลยภาพระหว่างประสิทธิภาพในการบังคับหลักประกันกับการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของลูกหนี้ โดยบทบัญญัติดังกล่าวกำหนดว่า “A secured party may proceed ... without judicial process, if it proceeds without breach of the peace.” (UCC Article 9 Section 9-609(b) (2) หลักเกณฑ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ระบบกฎหมายอเมริกันให้ความสำคัญกับความรวดเร็วและประสิทธิภาพในการบังคับหลักประกันเป็นสำคัญ ขณะเดียวกันก็ยังคงกำหนดข้อจำกัดเพื่อป้องกันมิให้เจ้าหนี้ใช้อำนาจเกินสมควรหรือกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม

2. การบังคับหลักประกันตาม UNCITRAL Model Law on Secured Transactions UNCITRAL Model Law on Secured Transactions กำหนดหลักการเกี่ยวกับสิทธิของผู้รับหลักประกันภายหลังการผิดนัดชำระหนี้ไว้ใน Article 72 โดยรับรองให้ผู้รับหลักประกันสามารถใช้สิทธิตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย หลักประกัน หรือกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องได้ ตราบเท่าที่ไม่ขัดต่อบทบัญญัติของกฎหมายต้นแบบดังกล่าว นอกจากนี้ ยังรับรองหลักการว่า การใช้สิทธิอย่างหนึ่งไม่ตัดสิทธิในการใช้มาตรการบังคับอื่น เว้นแต่โดยสภาพแห่งสิทธินั้นไม่อาจใช้ร่วมกันได้ ภายใต้ UNCITRAL Model Law วิธีการบังคับหลักประกันสามารถจำแนกได้ 3 ประการ ได้แก่ (1) การเข้าครอบครองทรัพย์สินหลักประกัน (2) การจำหน่ายทรัพย์สินหลักประกัน และ (3) การนำทรัพย์สินหลุดเป็นสิทธิของผู้รับหลักประกัน (strict foreclosure)

3. การเข้าครอบครองทรัพย์สินหลักประกัน เมื่อเกิดเหตุผิดนัด ผู้รับหลักประกันมีสิทธิเข้าครอบครองทรัพย์สินหลักประกันได้ทั้งโดยผ่านและไม่ผ่านกระบวนการศาล ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับระบบกฎหมายของแต่ละรัฐ อย่างไรก็ตาม หากเป็นการเข้าครอบครองโดยไม่ผ่านศาล ผู้รับหลักประกันต้องได้รับความยินยอมเป็นหนังสือจากผู้ให้หลักประกัน และต้องแจ้งการผิดนัดรวมถึงเจตนาในการเข้าครอบครองแก่บุคคลผู้ครอบครองทรัพย์สินดังกล่าวก่อนดำเนินการ หลักเกณฑ์ดังกล่าวสะท้อนแนวคิดสำคัญของ UNCITRAL ที่มุ่งคุ้มครองสิทธิของลูกหนี้และผู้มีส่วนได้เสีย โดยกำหนดให้การเข้าครอบครองทรัพย์สินต้องดำเนินการภายใต้หลักความสุจริต ความโปร่งใส และการแจ้งให้ทราบล่วงหน้า เว้นแต่กรณีที่ทรัพย์สินนั้นเป็นของเน่าเสียง่ายหรือมีมูลค่าลดลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งผู้รับหลักประกันอาจไม่จำเป็นต้องแจ้งล่วงหน้า นอกจากนี้ กฎหมายต้นแบบยังรับรองหลักลำดับสิทธิ (priority rule) โดยกำหนดว่าหากมีผู้รับหลักประกันลำดับก่อนครอบครองทรัพย์อยู่แล้ว ผู้รับหลักประกันลำดับรองย่อมไม่อาจใช้สิทธิเข้าครอบครองทรัพย์ดังกล่าวได้

การจำหน่ายทรัพย์สินหลักประกัน

ภายหลังการผิดนัด ผู้รับหลักประกันมีสิทธิขาย ให้เช่า หรืออนุญาตให้ใช้ทรัพย์สินหลักประกันได้ ทั้งโดยผ่านหรือไม่ผ่านกระบวนการศาล โดยหากเป็นการบังคับโดยไม่ผ่านศาล ผู้รับหลักประกันต้องแจ้งรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการ เวลา สถานที่ และเงื่อนไขในการจำหน่ายทรัพย์แก่ผู้ให้หลักประกัน ลูกหนี้ และบุคคลผู้มีสิทธิ

เหนือทรัพย์สินดังกล่าวล่วงหน้า ภายในระยะเวลาที่เหมาะสมตามที่กฎหมายของแต่ละรัฐกำหนด หลักเกณฑ์ดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อรับรองความโปร่งใสในการบังคับหลักประกัน และเปิดโอกาสให้บุคคลผู้มีส่วนได้เสียสามารถใช้สิทธิไถ่ถอนหรือคัดค้านการบังคับหลักประกันได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งยังเป็นการคุ้มครองมิให้เจ้าหนี้จำหน่ายทรัพย์สินต่ำกว่ามูลค่าที่สมควร อันอาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่ลูกหนี้หรือเจ้าหนี้รายอื่น ในกรณีที่มีการจำหน่ายทรัพย์สินหลักประกันโดยชอบด้วยกฎหมาย ผู้ซื้อหรือผู้รับโอนย่อมได้รับทรัพย์สินดังกล่าวไปโดยปลอดจากสิทธิเรียกร้องหรือภาระผูกพันของผู้รับหลักประกันรายที่บังคับสิทธิ เว้นแต่สิทธิของเจ้าหนี้ที่มีลำดับบุริมสิทธิเหนือกว่า ทั้งนี้ เพื่อสร้างความมั่นคงและความเชื่อมั่นแก่บุคคลภายนอกในการเข้าทำธุรกรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินหลักประกัน

การนำทรัพย์สินหลุดเป็นสิทธิ

นอกจากการจำหน่ายทรัพย์สินหลักประกันแล้ว UNCITRAL Model Law ยังเปิดโอกาสให้ผู้รับหลักประกันสามารถรับโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินหลักประกันเพื่อตัดชำระหนี้ได้ หรือที่เรียกว่า “การนำทรัพย์สินหลุดเป็นสิทธิ” (strict foreclosure) การดำเนินการดังกล่าวจะกระทำได้ต่อเมื่อผู้รับหลักประกันได้แจ้งคำเสนอไปยังผู้ให้หลักประกัน ลูกหนี้ และบุคคลผู้มีสิทธิเหนือทรัพย์สินนั้นภายในระยะเวลาที่เหมาะสม โดยคำเสนอจะต้องระบุรายละเอียดเกี่ยวกับหนี้ที่ได้รับประกัน ดอกเบี้ย ค่าใช้จ่ายในการบังคับหลักประกัน ตลอดจนรายละเอียดของทรัพย์สินหลักประกันอย่างชัดเจน หลักเกณฑ์ดังกล่าวสะท้อนแนวคิดในการสร้างความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพในการบังคับหลักประกันกับการคุ้มครองสิทธิของลูกหนี้และเจ้าหนี้รายอื่น โดยเฉพาะการกำหนดให้มีการแจ้งและเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสียคัดค้านหรือใช้สิทธิไถ่ถอนก่อนที่ทรัพย์สินจะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้รับหลักประกันโดยสมบูรณ์

ปัญหาการบังคับหลักประกันทางธุรกิจโดยวิธีประมูลโดยเปิดเผยตามมาตรา 40

พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 กำหนดให้ผู้รับหลักประกันสามารถบังคับหลักประกันโดยไม่ต้องฟ้องคดีต่อศาล ผ่านการจำหน่ายทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันเพื่อนำเงินมาชำระหนี้ โดยผู้รับหลักประกันต้องแจ้งเหตุบังคับหลักประกันแก่ผู้ให้หลักประกัน และมีสิทธิเข้าครอบครองทรัพย์สินตามมาตรา 38 ทั้งนี้ ก่อนการจำหน่ายทรัพย์สิน ผู้รับหลักประกันต้องมีหนังสือแจ้งให้ลูกหนี้และผู้ให้หลักประกันชำระหนี้ภายใน 15 วัน เพื่อเปิดโอกาสให้ชำระหนี้ก่อนดำเนินการบังคับหลักประกันตามมาตรา 39 กรณีที่เลือกจำหน่ายทรัพย์สิน กฎหมายกำหนดให้ดำเนินการ “โดยวิธีประมูลโดยเปิดเผย” และผู้รับหลักประกันต้องแจ้งวัน เวลา สถานที่ และวิธีการจำหน่ายแก่ผู้ให้หลักประกัน ผู้รับหลักประกันรายอื่น และเจ้าหนี้ผู้มีบุริมสิทธิไม่น้อยกว่า 7 วัน ตามมาตรา 40 อย่างไรก็ตาม แม้หลักประกันประเภทสังหาริมทรัพย์ที่ใช้ในการประกอบธุรกิจจะมีมูลค่าการจดทะเบียนสูงถึง 4,090,645 ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 18.42 ของทรัพย์สินที่จดทะเบียนทั้งหมด (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2569) แต่ในทางปฏิบัติ สถาบันการเงินยังแทบไม่ใช้วิธีประมูลโดยเปิดเผยในการบังคับหลักประกัน และมักเลือกฟ้องลูกหนี้ในฐานะเจ้าหนี้สามัญแทน เนื่องจากกระบวนการดังกล่าวยังขาดแนวปฏิบัติที่ชัดเจน และก่อให้เกิดภาระด้านการจัดการหลายประการ เช่น การเข้าครอบครองทรัพย์สิน การเก็บรักษาทรัพย์ การจัดการประมูล การกำหนดราคา รวมถึงต้นทุนและความเสี่ยงจากข้อพิพาทเกี่ยวกับราคา จากปัญหาดังกล่าว จึงเห็นควรปรับปรุงบทบัญญัติเกี่ยวกับการจำหน่ายหลักประกันโดยวิธีประมูลโดยเปิดเผยให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับการปฏิบัติมากยิ่งขึ้น ดังนี้

1. ปัญหาการส่งมอบและครอบครองทรัพย์หลักประกัน แม้ผู้ให้หลักประกันจะยินยอมส่งมอบทรัพย์สิน แต่ผู้รับหลักประกันยังไม่สามารถจำหน่ายทรัพย์ได้ทันที เนื่องจากต้องรอครบกำหนดแจ้งชำระหนี้ 15 วันก่อน ระหว่างนั้น ผู้รับหลักประกันมีหน้าที่ดูแลรักษาทรัพย์สินตามมาตรา 45 และต้องรับผิดในกรณีทรัพย์สูญหายหรือเสียหายอันมิใช่ความผิดของผู้ให้หลักประกัน ส่งผลให้เกิดภาระค่าใช้จ่ายและความเสี่ยงในการครอบครองทรัพย์ จึงเห็นควรแก้ไขกฎหมายให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น โดยอาจกำหนดให้ผู้ให้หลักประกันหรือบุคคลภายนอกเป็นผู้ครอบครองทรัพย์แทนผู้รับหลักประกันในกรณีที่เหมาะสม ทั้งนี้ แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับ UNCITRAL Model Law on Secured Transactions และ UCC Article 9 Section 9-609

2. ปัญหาความหมายของการจำหน่าย “โดยวิธีประมูลโดยเปิดเผย” แม้พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 จะกำหนดให้การจำหน่ายหลักประกันต้องกระทำโดยวิธีประมูลโดยเปิดเผย แต่ไม่ได้บัญญัติรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการดำเนินการ ส่งผลให้เกิดความไม่ชัดเจนในทางปฏิบัติ โดยเฉพาะเมื่อกระบวนการดังกล่าวแตกต่างจากการขายทอดตลาดตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ซึ่งดำเนินการภายหลังคำพิพากษาและอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าพนักงานบังคับคดี เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ พบว่า UCC Article 9 Section 9-610 และ UNCITRAL Model Law on Secured Transactions เปิดโอกาสให้ผู้รับหลักประกันเลือกวิธีจำหน่ายทรัพย์ได้หลากหลาย ทั้งการขายแบบเปิดเผย การขายเฉพาะราย การแบ่งขาย หรือการให้เช่า โดยยึดหลักสุจริตและความสมเหตุสมผลทางพาณิชย์ ดังนั้น จึงเห็นควรแก้ไขกฎหมายไทยให้เปิดโอกาสแก่ผู้รับหลักประกันในการกำหนดวิธีการจำหน่ายหลักประกันได้อย่างยืดหยุ่น ภายใต้หลักความสุจริต ความโปร่งใส และความสมเหตุสมผลทางการค้า

3. ปัญหาการคัดค้านราคาจำหน่ายหลักประกัน มาตรา 41 วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 กำหนดให้นำบทบัญญัติเรื่องการคัดค้านการขายทอดตลาดตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้โดยอนุโลม อย่างไรก็ดี บทบัญญัติดังกล่าวในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 30) พ.ศ. 2560 เพื่อป้องกันการประวิงเวลาการบังคับคดี ผลคือ ปัจจุบันไม่มีกลไกการคัดค้านการขายทอดตลาดในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งอีกต่อไป ทำให้บทบัญญัติมาตรา 41 วรรคสอง ขาดฐานกฎหมายรองรับโดยปริยาย นอกจากนี้ การบังคับหลักประกันทางธุรกิจเป็นกลไกที่เกิดจากความตกลงของคู่สัญญาอยู่แล้ว การกำหนดราคาจำหน่ายจึงควรเป็นไปตามเจตนาร่วมของผู้ให้และผู้รับหลักประกัน จึงไม่จำเป็นต้องเปิดช่องให้มีการคัดค้านการจำหน่ายอีก อันอาจนำไปสู่การประวิงเวลาและเพิ่มต้นทุนในการบังคับหลักประกัน

ดังนั้น จึงเห็นควรยกเลิกบทบัญญัติมาตรา 41 วรรคสอง ที่กำหนดให้นำหลักการคัดค้านการขายทอดตลาดมาใช้กับการบังคับหลักประกันทางธุรกิจโดยอนุโลม

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบังคับหลักประกันทางธุรกิจโดยวิธีการประมูลโดยเปิดเผยตามมาตรา 40

จากการศึกษาพบว่า พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 กำหนดให้ผู้รับหลักประกันสามารถบังคับหลักประกันโดยการจำหน่ายทรัพย์สินผ่านการประมูลโดยเปิดเผยเพื่อนำเงินมาชำระหนี้ อย่างไรก็ดี เนื่องจากกลไกดังกล่าวยังขาดแนวปฏิบัติที่ชัดเจน จึงควรปรับปรุงกฎหมายเพื่อเพิ่มความชัดเจนและความยืดหยุ่นของกระบวนการบังคับหลักประกันใน 3 ประเด็น ดังนี้

1. ปัญหาการส่งมอบทรัพย์หลักประกัน การศึกษาพบว่า การที่ผู้รับหลักประกันต้องเข้าครอบครองและดูแลทรัพย์หลักประกันก่อให้เกิดภาระค่าใช้จ่ายและความเสี่ยงในการดูแลรักษาทรัพย์ ส่งผลให้การบังคับ

หลักประกันโดยวิธีประมูลโดยเปิดเผยแทบไม่ถูกนำมาใช้ในทางปฏิบัติ ผู้เขียนจึงเสนอให้ปรับปรุงบทบัญญัติมาตรา 39 วรรคหนึ่ง และมาตรา 45 โดยเปิดโอกาสให้ผู้ให้หลักประกันหรือบุคคลภายนอกเป็นผู้ครอบครองทรัพย์แทน ตามแนวทางของ UNCITRAL Model Law on Secured Transactions และ UCC Article 9 เพื่อช่วยลดภาระของผู้รับหลักประกันและเพิ่มประสิทธิภาพในการบังคับหลักประกัน

2. ปัญหาความหมายของการจำหน่าย “โดยวิธีการประมูลโดยเปิดเผย” ผลการศึกษาชี้ว่า การประมูลโดยเปิดเผยตามกฎหมายหลักประกันทางธุรกิจแตกต่างจากการขายทอดตลาดตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เนื่องจากเป็นกระบวนการก่อนมีคำพิพากษาและดำเนินการโดยผู้รับหลักประกัน อย่างไรก็ดี กฎหมายมิได้กำหนดรายละเอียดหรือแนวปฏิบัติของวิธีการดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน ผู้เขียนจึงเสนอให้แก้ไขมาตรา 40 โดยกำหนดขั้นตอน วิธีการ และการแจ้งให้คู่กรณีทราบล่วงหน้าให้ชัดเจนมากขึ้น รวมทั้งเปิดโอกาสให้คู่สัญญาตกลงใช้วิธีจำหน่ายอื่นได้ ตามแนวทางของ UCC Article 9 และ UNCITRAL Model Law on Secured Transactions เพื่อเพิ่มความยืดหยุ่นและความเหมาะสมต่อการบังคับหลักประกันในทางธุรกิจ

3. ปัญหาการคัดค้านราคาจำหน่ายทรัพย์หลักประกัน การศึกษาพบว่า กระบวนการคัดค้านการขายทอดตลาดตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้ถูกยกเลิกโดย พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ฉบับที่ 30) พ.ศ. 2560 ส่งผลให้บทบัญญัติมาตรา 41 วรรคสอง ของพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ซึ่งอ้างอิงกระบวนการดังกล่าว ไม่อาจบังคับใช้ได้โดยปริยาย อีกทั้งการกำหนดราคาจำหน่ายทรัพย์ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความตกลงของคู่สัญญา ผู้เขียนจึงเสนอให้ยกเลิกบทบัญญัติเกี่ยวกับการคัดค้านการขายทอดตลาดตามมาตรา 41 วรรคสอง เพื่อให้กฎหมายมีความสอดคล้องกับระบบกฎหมายปัจจุบันและลดข้อพิพาทที่ไม่จำเป็น

สรุป

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาปัญหาเชิงกฎหมายและอุปสรรคในการบังคับหลักประกันทางธุรกิจตามมาตรา 40 แห่งพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ตลอดจนวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้การบังคับหลักประกันโดยวิธีการประมูลโดยเปิดเผยไม่ได้รับความนิยมในทางปฏิบัติ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพแบบเอกสารทางกฎหมายจากบทบัญญัติกฎหมาย กฎกระทรวง เอกสารวิชาการ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พร้อมวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการตีความทางกฎหมายและการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า แม้กฎหมายดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและส่งเสริมการใช้ทรัพย์สินเป็นหลักประกันทางธุรกิจอย่างมีประสิทธิภาพ แต่กระบวนการบังคับหลักประกันตามมาตรา 40 ยังมีข้อจำกัดสำคัญ ได้แก่ ปัญหาการส่งมอบและการครอบครองทรัพย์หลักประกันที่ก่อให้เกิดภาระแก่ผู้รับหลักประกัน ความไม่ชัดเจนของกระบวนการ “การประมูลโดยเปิดเผย” ซึ่งขาดหลักเกณฑ์และขั้นตอนที่แน่นอน รวมถึงปัญหาความไม่สอดคล้องของบทบัญญัติที่อ้างอิงหลักเกณฑ์การคัดค้านการขายทอดตลาดตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งที่ได้ถูกยกเลิกไปแล้ว อันส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนทางกฎหมายและลดความเชื่อมั่นในการใช้กลไกบังคับหลักประกันตามกฎหมายฉบับนี้

ข้อค้นพบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของกฎหมายที่ส่งผลให้ผู้ประกอบการและสถาบันการเงินนิยมใช้การฟ้องคดีในฐานะเจ้าหนี้สามัญมากกว่าการใช้สิทธิบังคับหลักประกันตามกฎหมายเฉพาะ ดังนั้น จึงควรมีการปรับปรุงบทบัญญัติทางกฎหมายให้มีความชัดเจน สอดคล้องกับสภาพการบังคับใช้

จริง และเปิดโอกาสให้มีวิธีการบังคับหลักประกันที่ยืดหยุ่นมากขึ้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ความเชื่อมั่น และความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของภาคธุรกิจในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้นำนโยบาย

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ปัญหาการบังคับหลักประกันทางธุรกิจตามมาตรา 40 แห่งพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 มิได้เกิดจากข้อจำกัดในการใช้สิทธิของผู้รับหลักประกันเพียงประการเดียว หากแต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างของกฎหมายที่ยังขาดความชัดเจน ความยืดหยุ่น และกลไกบังคับใช้ที่สอดคล้องกับสภาพทางธุรกิจในทางปฏิบัติ ดังนั้น

1. ควรมีการปรับปรุงบทบัญญัติของกฎหมายในประเด็นสำคัญ ได้แก่ การกำหนดขั้นตอนและหลักเกณฑ์ของ “การประมูลโดยเปิดเผย” ให้มีความชัดเจน การกำหนดแนวทางเกี่ยวกับการส่งมอบและครอบครองทรัพย์หลักประกันเพื่อลดภาระของผู้รับหลักประกัน และการแก้ไขบทบัญญัติที่อ้างอิงกฎหมายซึ่งถูกยกเลิกไปแล้ว เพื่อสร้างความแน่นอนทางกฎหมายและเพิ่มประสิทธิภาพในการบังคับใช้

2. ควรเปิดโอกาสให้คู่สัญญาสามารถกำหนดวิธีการบังคับหลักประกันทางเลือกอื่นได้โดยอาศัยหลักเสรีภาพในการแสดงเจตนา ภายใต้กรอบการคุ้มครองความเป็นธรรมของลูกหนี้และบุคคลภายนอก อันจะช่วยให้กระบวนการบังคับหลักประกันมีความยืดหยุ่น สอดคล้องกับลักษณะของทรัพย์สินและบริบททางธุรกิจที่แตกต่างกันมากยิ่งขึ้น

องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษา

การเสนอให้มอง “การบังคับหลักประกันทางธุรกิจ” ในฐานะกลไกทางเศรษฐกิจและการบริหารความเสี่ยงทางการเงิน มากกว่าการเป็นเพียงกระบวนการทางกฎหมายเชิงบังคับคดี ทั้งนี้ การออกแบบกฎหมายหลักประกันที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องคำนึงถึงต้นทุนในการบังคับใช้ ความคล่องตัวทางธุรกิจ และความเชื่อมั่นของผู้ประกอบการควบคู่กันไป โดยข้อค้นพบดังกล่าวสามารถใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงกฎหมายหลักประกันทางธุรกิจของไทยให้สอดคล้องกับหลักกฎหมายการเงินสมัยใหม่และเพิ่มศักยภาพในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของภาคธุรกิจได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กำชัย จงจักรพันธ์. (2559). *เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับกฎหมายหลักประกันทางธุรกิจ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). บริษัท ศรีอนันต์การพิมพ์ จำกัด.

กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2569, 6 กุมภาพันธ์). *สถิติการจดทะเบียนสัญญาหลักประกันทางธุรกิจประจำเดือนมกราคม 2569*. Facebook.

เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. (2560). *หลักกฎหมายหลักประกันทางธุรกิจ*. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กิตติศักดิ์ ปรกติ. (2562). สิทธิของลูกหนี้ในการระงับการบังคับหลักประกันทางธุรกิจ. *วารสารนิติศาสตร์, 48*(1), 89–112.

ชัยสิทธิ์ ตราชูธรรม. (2562). *กฎหมายหลักประกันทางธุรกิจ: หลักการและการบังคับใช้*. นิติธรรม.

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2561). *ประกาศธนาคารแห่งประเทศไทย ที่ สนส. 23/2561 เรื่อง หลักเกณฑ์การจัดชั้นและการกันเงินสำรองของสถาบันการเงิน*. ธนาคารแห่งประเทศไทย.

ธิติพันธ์ เชื้อบุญชัย. (2564). การบังคับหลักประกันทางธุรกิจในธุรกรรมสินเชื่อร่วม. *วารสารนิติศาสตร์, 50*(2), 145–168.

นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2561). ปัญหาการจำหน่ายทรัพย์สินหลักประกันตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558. *วารสารกฎหมายธุรกิจบัณฑิตย์, 8*(1), 77–98.

บรรเจิด สิงคะเนติ. (2561). *คำอธิบายกฎหมายหลักประกันทางธุรกิจ*. วิญญูชน.

ไพโรจน์ วายุภาพ. (2563). หลักความโปร่งใสในการบังคับหลักประกันทางธุรกิจ. *วารสารวิชาการนิติศาสตร์, 12*(3), 55–79.

พระราชบัญญัติธุรกิจสถาบันการเงิน พ.ศ. 2551.

พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558.

วิชัย อริยะนันทกะ. (2563). ปัญหาการบังคับจำนองหลุดเป็นสิทธิในทางปฏิบัติของสถาบันการเงิน. *วารสารกฎหมายและสังคม, 6*(2), 101–125.

วิษณุ เครืองาม. (2559). *คำอธิบายพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมยศ เชื้อไทย. (2561). *กฎหมายหลักประกันและธุรกรรมทางการเงิน*. วิญญูชน.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2548). บันทึกสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาประกอบร่างพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. ... และร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ ...) พ.ศ. ... เรื่องเสร็จที่ 736/2545. *วารสารกฎหมายปกครอง, 21*(3), 72–73.

สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล. (2560). การจำหน่ายทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันในกรณีทรัพย์เสื่อมสภาพ. *วารสารนิติศาสตร์ธุรกิจ, 9*(1), 33–52.

United Nations Commission on International Trade Law. (2007). *UNCITRAL legislative guide on secured transactions*. United Nations.

White, J. J., & summers, R. S. (2000). *Uniform commercial code* (5th Ed.). Hornbook Series.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Academic Article

Legal Issues Concerning the Submission of Cases to the Court for the Enforcement of Security Interests

ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการนำคดีขึ้นสู่การพิจารณาของศาลเพื่อบังคับหลักประกัน

Hariphan Supasuttivej[1*]

หริพันธุ์ ศุภสุทธิเวช[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Hariphan Supasuttivej*
หริพันธุ์ ศุภสุทธิเวช
Faculty of Law, Thammasat University, Thailand.
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
Email: hariphan.sup@gmail.com

คำสคัญ:
หลักประกันทางธุรกิจ, บังคับหลักประกัน, บังคับชำระหนี้, การใช้สิทธิทางศาล, คำร้อง, คำฟ้อง, คำพิพากษา

Keywords:
Business Security, Enforcement of Security, Debt Performance, Exercise of Judicial Power, Motion (Petition), Complaint (Plaint), Judgment

Article history:
Received: 26/02/2026
Revised: 20/03/2026
Accepted: 10/04/2026
Available online: 27/05/2026

How to Cite:
Supasuttivej, H. (2026 Legal Issues Concerning the Submission of Cases to the Court for the Enforcement of Security Interests. *Journal Dhamma for Life,* 520-528.

ABSTRACT

The Business Security Act B.E. 2558 (2015), which came into force on 2 July 2016, was enacted to enhance business operators' access to financial resources by allowing economically valuable assets that could not previously be mortgaged or pledged under traditional legal mechanisms to be used as collateral. Under this framework, security providers are permitted to retain possession and continue utilizing the secured assets in the course of business operations. The Act therefore constitutes an important legal mechanism for increasing economic liquidity and reducing financing costs for business entities. Nevertheless, despite its intended objectives, the enforcement of the Act has not achieved full effectiveness in practice. In particular, creditors remain uncertain about the enforceability of business security rights over unregistered assets that remain in the debtor's possession, especially in cases of default. Moreover, the absence of judicial precedents has further contributed to legal uncertainty in practice.

This study aims to examine legal issues relating to the judicial enforcement of business security under the Business Security Act B.E. 2558 (2015). The research employs a qualitative legal research methodology through the analysis of statutory provisions, academic literature, legal concepts, and relevant procedural laws under the Civil Procedure Code. The findings reveal significant ambiguities concerning the legal nature of business security enforcement proceedings. Specifically, the Act requires creditors to submit a "petition" requesting the court to issue a "judgment," thereby creating interpretative problems as to whether such proceedings constitute non-contentious cases or contentious cases under procedural law. In addition, the study identifies legal

uncertainties regarding whether creditors may simultaneously initiate claims for debt enforcement and security enforcement within the same action, as well as issues concerning the determination of court fees, which differ between contentious and non-contentious proceedings. The study contributes new knowledge by highlighting structural gaps in procedural mechanisms governing business security enforcement and demonstrating how such ambiguities undermine the effectiveness of the business security system and creditors' confidence in secured transactions. The research proposes legal and procedural reforms to clarify the nature of enforcement proceedings and establish consistent judicial standards for interpretation and application. These reforms would enhance legal certainty, strengthen confidence among financial institutions, and improve access to finance, thereby contributing to sustainable economic development.

บทคัดย่อ

พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ถูกตราขึ้นเพื่อส่งเสริมการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของผู้ประกอบธุรกิจ โดยเปิดโอกาสให้นำทรัพย์สินที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจซึ่งไม่สามารถจำนองหรือจำนำตามกฎหมายเดิมมาใช้เป็นหลักประกันได้ โดยผู้ให้หลักประกันยังคงครอบครองและใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินดังกล่าวได้ อันเป็นกลไกสำคัญในการเพิ่มสภาพคล่องทางเศรษฐกิจและลดต้นทุนทางการเงินของภาคธุรกิจ อย่างไรก็ตาม ภายหลังการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวกลับพบว่าการใช้หลักประกันทางธุรกิจ โดยเฉพาะทรัพย์สินไม่มีทะเบียนที่ยังอยู่ในความครอบครองของลูกหนี้ ยังไม่สามารถสร้างความเชื่อมั่นแก่เจ้าหนี้ได้อย่างเต็มที่ ส่งผลให้การบังคับใช้กฎหมายไม่บรรลุประสิทธิภาพตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย

การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการบังคับหลักประกันทางธุรกิจตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพจากการศึกษากฎหมาย เอกสารทางวิชาการ แนวคิดทางกฎหมาย และบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ผลการศึกษาพบว่ากฎหมายยังมีความไม่ชัดเจนเกี่ยวกับลักษณะของคดีบังคับหลักประกัน เนื่องจากกฎหมายกำหนดให้เจ้าหนี้ยื่น “คำร้อง” ต่อศาลเพื่อขอให้มี “คำพิพากษา” ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาการตีความว่าคดีดังกล่าวเป็นคดีไม่มีข้อพิพาทหรือคดีมีข้อพิพาท นอกจากนี้ ยังพบปัญหาเกี่ยวกับการใช้สิทธิฟ้องบังคับชำระหนี้และบังคับหลักประกันในคดีเดียวกัน ตลอดจนปัญหาการกำหนดค่าธรรมเนียมศาลที่แตกต่างกันระหว่างคดีมีข้อพิพาทและคดีไม่มีข้อพิพาท อันส่งผลต่อความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมายและภาระของคู่ความ องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นถึงช่องว่างเชิงโครงสร้างของกระบวนการพิจารณาคดีตามกฎหมายหลักประกันทางธุรกิจ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อประสิทธิภาพของระบบหลักประกันทางธุรกิจและความเชื่อมั่นของสถาบันการเงิน งานวิจัยนี้เสนอให้มีการปรับปรุงบทบัญญัติทางกฎหมายและกำหนดแนวปฏิบัติทางวิธีพิจารณาให้ชัดเจน เพื่อสร้าง

มาตรฐานในการตีความและเพิ่มประสิทธิภาพในการบังคับหลักประกันทางธุรกิจ อันจะนำไปสู่การส่งเสริมการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศอย่างยั่งยืน

บทนำ

การเข้าถึงแหล่งเงินทุนถือเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญต่อการดำเนินธุรกิจและการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมซึ่งมักประสบปัญหาข้อจำกัดด้านเงินทุนหมุนเวียนและสภาพคล่องทางการเงิน สถาบันการเงินจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะแหล่งเงินทุนหลักของผู้ประกอบการ อย่างไรก็ตาม การให้สินเชื่อของสถาบันการเงินจำเป็นต้องคำนึงถึงการบริหารความเสี่ยงจากการผิดนัดชำระหนี้ โดยเฉพาะเมื่อเงินทุนที่นำมาปล่อยสินเชื่อส่วนใหญ่เป็นเงินฝากของประชาชน สถาบันการเงินจึงต้องกำหนดมาตรการคุ้มครองสิทธิของตนผ่านระบบหลักประกันการชำระหนี้ เพื่อสร้างความมั่นใจว่าจะสามารถบังคับชำระหนี้จากทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (จงจักรพันธ์, 2559) ก่อนการบังคับใช้พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ระบบกฎหมายไทยกำหนดรูปแบบหลักประกันทางทรัพย์สินไว้เพียงการจำนองและการจำนำตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งต่างมีข้อจำกัดในทางปฏิบัติ กล่าวคือ การจำนองจำกัดเฉพาะทรัพย์บางประเภทและต้องดำเนินกระบวนการบังคับผ่านศาล ขณะที่การจำนำกำหนดให้ผู้จำนำต้องส่งมอบการครอบครองทรัพย์สินแก่ผู้รับจำนำ ส่งผลให้ผู้ประกอบธุรกิจไม่สามารถใช้ทรัพย์สินดังกล่าวในการดำเนินกิจการต่อไปได้ (ถนอมรอด, 2562) ข้อจำกัดดังกล่าวก่อให้เกิดอุปสรรคต่อผู้ประกอบธุรกิจ โดยเฉพาะผู้ประกอบการรายย่อยที่มีทรัพย์สินหมุนเวียนหรือทรัพย์สินไม่มีรูปร่างซึ่งมีมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่ไม่สามารถนำมาใช้เป็นหลักประกันตามกฎหมายเดิมได้ ด้วยเหตุนี้ ประเทศไทยจึงได้ตราพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ขึ้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของระบบสินเชื่อและขยายโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน โดยกฎหมายดังกล่าวเปิดโอกาสให้นำทรัพย์สินที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจหลากหลายประเภทมาใช้เป็นหลักประกันได้ โดยผู้ให้หลักประกันยังสามารถครอบครองและใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินนั้นต่อไปได้ อันเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับหลักกฎหมายธุรกรรมหลักประกันสมัยใหม่ในระดับสากล เช่น แนวทางของคณะกรรมาธิการกฎหมายการค้าระหว่างประเทศแห่งสหประชาชาติ (UNCITRAL) ซึ่งมุ่งส่งเสริมให้ระบบหลักประกันเอื้อต่อการเข้าถึงสินเชื่อและเพิ่มประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ (United Nations Commission on International Trade Law [UNCITRAL], 2007) นอกจากนี้ แนวคิดดังกล่าวยังมีความใกล้เคียงกับระบบ secured transactions ภายใต้ Uniform Commercial Code (UCC) ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างหลักประกันเหนือทรัพย์สินทางธุรกิจที่หลากหลายและการบังคับหลักประกันอย่างมีประสิทธิภาพ (White & Summers, 2000)

แม้ว่าพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 จะมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและลดข้อจำกัดของระบบหลักประกันแบบดั้งเดิม แต่ในทางปฏิบัติยังปรากฏปัญหาสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการบังคับหลักประกัน โดยเฉพาะกรณีที่ผู้ให้หลักประกันไม่ยินยอมส่งมอบทรัพย์หลักประกัน ซึ่งมาตรา 46 แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวกำหนดให้ผู้รับหลักประกันต้องยื่น “คำร้อง” ต่อศาลเพื่อขอให้มี “คำพิพากษา”

บังคับหลักประกัน ลักษณะดังกล่าวก่อให้เกิดข้อถกเถียงในทางวิชาการและทางปฏิบัติ เนื่องจากแตกต่างจากหลักทั่วไปของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ซึ่งโดยปกติ “คำร้อง” มักใช้กับคดีไม่มีข้อพิพาทและนำไปสู่ “คำสั่ง” ของศาล มิใช่ “คำพิพากษา” (วายุภาพ, 2559)

ปัญหาดังกล่าวนำมาสู่ข้อพิจารณาทางกฎหมายหลายประการ ได้แก่ ประการแรก คดีบังคับหลักประกันตามมาตรา 46 จะถือเป็นคดีมีข้อพิพาทหรือคดีไม่มีข้อพิพาท ประการที่สอง ผู้รับหลักประกันจะสามารถฟ้องลูกหนี้ให้รับผิดในหนี้ส่วนที่เหลือพร้อมกับการยื่นคำร้องบังคับหลักประกันในคดีเดียวกันได้หรือไม่ และประการที่สาม การกำหนดค่าขึ้นศาลควรใช้หลักเกณฑ์เช่นเดียวกับคดีมีข้อพิพาทหรือคดีไม่มีข้อพิพาท ทั้งนี้ เนื่องจากพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 มิได้บัญญัติหลักเกณฑ์เกี่ยวกับค่าขึ้นศาลไว้โดยเฉพาะ จึงต้องอาศัยการตีความและการนำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาปรับใช้ ซึ่งอาจก่อให้เกิดความไม่ชัดเจนและความไม่เป็นเอกภาพในการบังคับใช้กฎหมาย กระบวนการบังคับหลักประกันถือเป็นหัวใจสำคัญของระบบหลักประกันทางธุรกิจ เนื่องจากหากเจ้าหนี้ไม่สามารถบังคับหลักประกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ระบบหลักประกันย่อมไม่สามารถสร้างความเชื่อมั่นแก่สถาบันการเงินได้ อันจะส่งผลกระทบต่อการปล่อยสินเชื่อและการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของผู้ประกอบธุรกิจโดยรวมดังนั้น การศึกษาปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับลักษณะของคดีบังคับหลักประกัน กระบวนพิจารณาที่เหมาะสม ตลอดจนหลักเกณฑ์เกี่ยวกับค่าขึ้นศาล จึงมีความสำคัญทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ เพื่อให้การบังคับใช้พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับหลักความเป็นธรรม และสนับสนุนระบบเศรษฐกิจของประเทศในระยะยาว

การนำคดีขึ้นสู่การพิจารณาของศาลเพื่อบังคับหลักประกัน

เมื่อผู้รับหลักประกันได้ดำเนินการบังคับหลักประกันโดยขอให้ผู้ให้หลักประกันหรือผู้ที่ยึดถือทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันส่งมอบทรัพย์หลักประกันเพื่อให้ผู้รับหลักประกันดำเนินการจำหน่ายหลักประกันโดยวิธีการประมูลโดยเปิดเผยตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ.2558 มาตรา 40 แล้ว แต่ผู้ให้หลักประกันหรือผู้ที่ยึดถือทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันไม่ยินยอมส่งมอบทรัพย์อันเป็นหลักประกันผู้รับหลักประกันย่อมไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากจะใช้สิทธิทางศาลซึ่งตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ.2558 มาตรา 46 ได้กำหนดเมื่อมีเหตุบังคับหลักประกันตามสัญญาหลักประกันทางธุรกิจ แต่ผู้ให้หลักประกันหรือผู้ที่ยึดถือทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันไม่ยินยอมส่งมอบการครอบครองทรัพย์สินที่เป็นหลักประกัน ผู้รับหลักประกันอาจยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อให้มีคำพิพากษาบังคับหลักประกัน โดยให้ระบุในคำร้องด้วยว่าจะบังคับหลักประกันโดยให้ทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันหลุดเป็นสิทธิ หรือโดยจำหน่ายทรัพย์สินที่เป็นหลักประกันเพื่อนำเงินมาชำระหนี้ และตามมาตรา 47 ได้กำหนดว่าเมื่อศาลได้รับคำร้องดังกล่าวแล้ว ให้ศาลกำหนดวันนัดพิจารณาโดยเร็วและออกหมายเรียกไปยังผู้ให้หลักประกัน หรือผู้ที่ยึดถือทรัพย์สินที่เป็นหลักประกัน ในหมายนั้นให้แจ้งเหตุที่ผู้รับหลักประกันร้องขอต่อศาลเพื่อมีคำพิพากษาบังคับหลักประกันและวิธีการบังคับหลักประกันตามคำร้องและข้อความว่าให้ผู้ให้หลักประกันมาศาลเพื่อให้การและสืบพยานในวันเดียวกัน และให้ศาลสั่งให้ผู้รับหลักประกันมา

ศาลในวันนัดพิจารณานั้นด้วย ในการนี้ให้ศาลนั่งพิจารณาคดีติดต่อกันทุกวันจนกว่าจะเสร็จการพิจารณาและมีคำพิพากษาหรือคำสั่ง เว้นแต่กรณีมีพฤติการณ์พิเศษอันมิอาจก้าวล่วงได้ และในกรณีที่ศาลเห็นว่ามีเหตุบังคับหลักประกันตามสัญญาหลักประกันทางธุรกิจและข้อตกลงเกี่ยวกับเหตุบังคับหลักประกันที่ผู้รับหลักประกันยกขึ้นเป็นเหตุบังคับหลักประกันตามสัญญาหลักประกันทางธุรกิจไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ให้ศาลพิพากษาบังคับหลักประกันตามวิธีการที่ผู้รับหลักประกันร้องขอ (กำชัย จงจักรพันธ์ ,2559 37-51)

กฎหมายต่างประเทศ

สืบเนื่องมาจากพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ.2558 ส่วนหนึ่งได้รับแนวคิดและหลักการมาจาก Uniform Commercial Code Article 9 ดังนั้น ในการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์ ฉบับนี้จึงจำเป็นต้องศึกษา Uniform Commercial Code Article 9 ด้วย (กำชัย จงจักรพันธ์ ,2559 ,18) ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่า “UCC Article 9” นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้ศึกษา UNCITRAL Model Law on Secured Transaction ซึ่งถือเป็นแนวทางในการร่างกฎหมายหลักประกันที่แต่ละรัฐสามารถนำไปปรับใช้ เป็นแนวทางในการร่างกฎหมายของตนได้ โดย UNCITRAL Model Law on Secured Transaction ได้จัดทำขึ้นโดยคณะกรรมาธิการกฎหมายการค้าระหว่างประเทศระหว่างประเทศแห่งสหประชาชาติ (United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL) ในการประชุมครั้งที่ 33 เมื่อปี ค.ศ.2000 ซึ่งคณะกรรมาธิการกฎหมายการค้าระหว่างประเทศระหว่างประเทศแห่งสหประชาชาติ มีความเห็นว่ากฎหมายหลักประกันมีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจในลักษณะที่เป็นประโยชน์ คณะกรรมาธิการฯ จึงได้ตั้งคณะทำงานที่ 6 (Working Group VI : Security Interests) เป็นคณะทำงานเรื่องหลักประกันเพื่อพัฒนาระบบกฎหมายว่าด้วยสิทธิในหลักประกันในทรัพย์สินทั้งหลายที่เกี่ยวกับธุรกรรมการค้า (United Nations Commission on International Trade Law ,2000: 3)

การบังคับหลักประกันตาม UCC Article 9

UCC Article 9 กำหนดให้เจ้าหนี้มีสิทธิบังคับหลักประกันเมื่อเกิดเหตุผิดนัดชำระหนี้ โดยสามารถเข้าครอบครองทรัพย์หลักประกันได้ทั้งโดยผ่านและไม่ผ่านกระบวนการศาล ทั้งนี้ เหตุผิดนัดเป็นไปตามข้อตกลงของคู่สัญญาและลักษณะของทรัพย์หลักประกัน เช่น กรณีหลักประกันเป็นสินค้า เหตุผิดนัดอาจรวมถึงการสูญหาย เสียหาย หรือการโอนย้ายทรัพย์โดยมิชอบ (White and summers, 2000: 885–886) ภายหลังการผิดนัด เจ้าหนี้มีสิทธิขาย ให้เช่า อนุญาตให้ใช้ หรือจำหน่ายทรัพย์หลักประกันได้ตามวิธีการทางการค้าที่สมเหตุสมผลและเป็นธรรม ตาม UCC Article 9 Section 9-610 โดยการจำหน่ายอาจดำเนินการได้ทั้งแบบเปิดเผยต่อสาธารณะหรือโดยการขายเฉพาะราย ตลอดจนสามารถแบ่งหรือรวมทรัพย์ในการจำหน่ายได้ ตราบเท่าที่สอดคล้องกับหลัก commercial reasonableness นอกจากนี้ UCC Article 9 Section 9-609 ยังรับรองสิทธิ

ของเจ้าหนี้ในการเข้ายึดและครอบครองทรัพย์หลักประกันได้โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการศาล หากการดำเนินการดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดการรบกวนความสงบเรียบร้อยของประชาชน (without breach of the peace) อันสะท้อนแนวคิดที่มุ่งเพิ่มประสิทธิภาพและความรวดเร็วในการบังคับหลักประกันภายใต้ข้อจำกัดด้านความเป็นธรรมและความสงบเรียบร้อยสาธารณะ

การบังคับหลักประกันตาม UNCITRAL Model Law on Secured Transactions

UNCITRAL Model Law on Secured Transactions กำหนดให้ผู้รับหลักประกันสามารถใช้สิทธิบังคับหลักประกันได้เมื่อเกิดเหตุผิดนัดชำระหนี้ตาม Model Registry Provisions Article 72 โดยรับรองทั้งสิทธิที่กฎหมายกำหนดและสิทธิที่คู่สัญญาตกลงกันเพิ่มเติม ตราบเท่าที่ไม่ขัดต่อบทบัญญัติของกฎหมายต้นแบบ การบังคับหลักประกันภายใต้ UNCITRAL Model Law สามารถแบ่งได้เป็น 3 วิธี ได้แก่ 1. การเข้าครอบครองทรัพย์หลักประกัน ผู้รับหลักประกันมีสิทธิเข้าครอบครองทรัพย์ได้ทั้งโดยผ่านและไม่ผ่านกระบวนการศาล ทั้งนี้ การเข้าครอบครองโดยไม่ผ่านศาลต้องได้รับความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจากผู้ให้หลักประกันและต้องแจ้งการผิดนัดแก่ผู้ครอบครองทรัพย์ก่อนดำเนินการ เว้นแต่กรณีทรัพย์เน่าเสียง่ายหรือเสื่อมมูลค่าอย่างรวดเร็ว ตาม Model Registry Provisions Article 77 2. การจำหน่ายทรัพย์หลักประกัน ภายหลังการผิดนัด ผู้รับหลักประกันมีสิทธิขาย โอน ให้เช่า หรืออนุญาตให้ใช้ทรัพย์หลักประกันได้ทั้งโดยผ่านและไม่ผ่านศาล โดยต้องแจ้งรายละเอียดการบังคับหลักประกันแก่ผู้ให้หลักประกัน ลูกหนี้ และผู้มีสิทธิเหนือทรัพย์สินรายอื่นภายในระยะเวลาที่เหมาะสมก่อนการจำหน่าย ตาม Model Registry Provisions Article 78 ทั้งนี้ ผู้ซื้อหรือผู้รับโอนย่อมได้รับทรัพย์สินโดยปลอดจากสิทธิของผู้รับหลักประกันผู้บังคับหลักประกันและผู้เรียกร้องรายอื่น เว้นแต่สิทธิที่มีลำดับเหนือกว่า ตาม Article 81 3. การนำทรัพย์สินหลุดเป็นสิทธิ ผู้รับหลักประกันอาจเลือกนำทรัพย์สินหลักประกันหลุดเป็นสิทธิของตนแทนการจำหน่ายทรัพย์ได้ โดยต้องแจ้งคำเสนอแก่ผู้ให้หลักประกัน ลูกหนี้ และผู้มีสิทธิเกี่ยวข้อง พร้อมระบุรายละเอียดเกี่ยวกับหนี้ มูลค่าทรัพย์ และเหตุแห่งการบังคับหลักประกันอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพื่อคุ้มครองสิทธิของคู่กรณีและสร้างความโปร่งใสในการบังคับหลักประกันตามหลักกฎหมายธุรกรรมหลักประกันสมัยใหม่

ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการนำคดีขึ้นสู่การพิจารณาของศาลเพื่อบังคับหลักประกัน

การบังคับใช้พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 โดยเฉพาะมาตรา 46 ก่อให้เกิดข้อถกเถียงเกี่ยวกับรูปแบบกระบวนพิจารณาเพื่อบังคับหลักประกัน โดยกำหนดให้ผู้รับหลักประกันยื่น “คำร้อง” ต่อศาลเพื่อขอให้มีคำพิพากษาบังคับหลักประกันเมื่อผู้ให้หลักประกันไม่ปฏิบัติตามภายหลังได้รับแจ้งเหตุบังคับหลักประกันแล้ว อย่างไรก็ตาม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 55 แบ่งการดำเนินคดีเป็นคดีมีข้อพิพาทซึ่งใช้ “คำฟ้อง” และคดีไม่มีข้อพิพาทซึ่งใช้ “คำร้อง” (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2558) การกำหนดให้ใช้คำร้องแต่มีผลเป็นคำพิพากษาจึงอาจไม่สอดคล้องกับโครงสร้างกระบวนพิจารณาทั่วไป โดย

นักวิชาการมีความเห็นแตกต่างกัน บางฝ่ายเห็นว่าสามารถฟ้องบังคับหนี้และบังคับหลักประกันในคดีเดียวกันได้เพื่อความสะดวกรวดเร็ว ขณะที่อีกฝ่ายเห็นว่ามาตรา 46 กำหนดให้ใช้คำร้องโดยเฉพาะ จึงไม่อาจรวมกับคำฟ้องได้ (Thawitsang & Lamlert, 2020) นอกจากนี้ งานศึกษาปัญหาการบังคับสิทธิเรียกร้องตามกฎหมายหลักประกันทางธุรกิจพบข้อจำกัดทั้งด้านโครงสร้างกฎหมายและการปฏิบัติ (Thawitsang & Lamlert, 2020; เทพารักษ์ & บุณฑริกา, 2020) ขณะที่ปัญหาการตีความกลไกเยียวยาตามมาตรา 41 แห่งพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2545 สะท้อนให้เห็นว่า แม้มีกฎหมายรองรับสิทธิ แต่การตีความและบังคับใช้ยังอาจมีข้อจำกัด (ยุพยงค์ & กรรณิภาวาณิชสุวรรณ, 2025) อีกประเด็นสำคัญคือ ค่าธรรมเนียมศาลสำหรับคำร้องบังคับหลักประกัน ซึ่งกฎหมายมิได้กำหนดไว้โดยเฉพาะ ส่งผลให้แนวทางปฏิบัติไม่เป็นเอกภาพ โดยมีการเทียบเคียงทั้งคดีบังคับจำนองและกระบวนการบังคับคดี (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2558) ปัญหาเหล่านี้สะท้อนความไม่ชัดเจนของสถานะทางกระบวนพิจารณา ซึ่งกระทบต่อความแน่นอนทางกฎหมายและประสิทธิภาพในการบังคับสิทธิของเจ้าหนี้และลูกหนี้

ผู้เขียนเห็นว่า การดำเนินการตามมาตรา 46 เป็นการเสนอข้อพิพาทต่อศาลเพื่อให้มีคำพิพากษาบังคับสิทธิ มิใช่การบังคับคดีภายหลังมีคำพิพากษาแล้ว จึงควรกำหนดค่าธรรมเนียมให้เทียบเคียงกับคดีบังคับจำนองเพื่อให้เกิดความชัดเจนและเป็นเอกภาพในการบังคับใช้กฎหมาย จึงเสนอให้แก้ไขมาตรา 46 โดยเปลี่ยนถ้อยคำจาก “ยื่นคำร้อง” เป็น “ยื่นคำฟ้อง” พร้อมแก้ไขตารางค่าธรรมเนียมท้ายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เพื่อกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมสำหรับคดีบังคับหลักประกันทางธุรกิจไว้โดยเฉพาะ

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการนำคดีขึ้นสู่การพิจารณาของศาล

จากการศึกษาพบว่า การนำคดีขึ้นสู่ศาลตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งแบ่งเป็น 2 กรณี ได้แก่ (1) คดีมีข้อพิพาท ซึ่งเสนอคำฟ้องเพื่อให้ศาลมีคำพิพากษา และ (2) คดีที่กฎหมายกำหนดให้ใช้สิทธิทางศาล ซึ่งเสนอคำร้องเพื่อให้ศาลมีคำสั่ง อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 มาตรา 46 กำหนดให้ผู้รับหลักประกันยื่นคำร้องเพื่อให้ศาลมีคำพิพากษาบังคับหลักประกัน ก่อให้เกิดปัญหาทางกฎหมาย 3 ประการ ได้แก่ สถานะของคดีบังคับหลักประกัน การฟ้องลูกหนี้และผู้ให้หลักประกันในคดีเดียวกัน และการกำหนดค่าขึ้นศาล

ผลการศึกษาพบว่า คำร้องตามมาตรา 46 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ศาลมีคำพิพากษารับรอง คุ้มครอง หรือบังคับสิทธิ มิใช่คำร้องในคดีไม่มีข้อพิพาท จึงควรถือว่าคดีบังคับหลักประกันเป็นคดีมีข้อพิพาท นอกจากนี้ ผู้รับหลักประกันสามารถฟ้องเรียกชำระหนี้และบังคับหลักประกันในคดีเดียวกันได้ โดยมีแนวปฏิบัติที่ศาลรับคำฟ้องและมีคำพิพากษาแล้ว ส่วนค่าขึ้นศาลควรกำหนดให้เทียบเท่ากับการฟ้องบังคับจำนอง เนื่องจากมีลักษณะเป็นการขอให้ศาลบังคับสิทธิเหนือทรัพย์สินเพื่อชำระหนี้ ผู้เขียนจึงเสนอให้แก้ไขมาตรา 46 โดยกำหนดให้ผู้รับหลักประกันยื่นคำฟ้องเพื่อขอให้ศาลมีคำพิพากษาบังคับหลักประกัน พร้อมระบุวิธีบังคับหลักประกันว่าจะให้ทรัพย์สินหลุดเป็นสิทธิหรือจำหน่ายทรัพย์สินเพื่อนำเงินมาชำระหนี้ อีกทั้งควรแก้ไขตารางอัตราค่าธรรมเนียม

ท้ายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เพื่อกำหนดค่าขึ้นศาลสำหรับคดีดังกล่าวให้เทียบเท่ากับการฟ้องบังคับจำนอง อันจะช่วยสร้างความชัดเจนในการดำเนินคดีและการกำหนดค่าธรรมเนียมศาล

สรุป

โดยสามารถอธิบายให้เห็นถึงความเป็นมาและเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการบังคับใช้กฎหมาย ตลอดจนประเด็นข้อขัดข้องในทางกระบวนพิจารณาได้อย่างชัดเจน ทั้งยังเชื่อมโยงผลการศึกษาเข้ากับผลกระทบต่อประสิทธิภาพของระบบหลักประกันทางธุรกิจและความเชื่อมั่นของสถาบันการเงินได้อย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ การนำเสนอผลการวิจัยยังสะท้อนให้เห็นถึงช่องว่างเชิงโครงสร้างของกฎหมายและความไม่ชัดเจนในการตีความบทบัญญัติที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมายและภาระของคู่ความในกระบวนพิจารณา

ในด้านคุณค่าทางวิชาการ งานวิจัยนี้มีส่วนช่วยพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการบังคับหลักประกันทางธุรกิจในมิติของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง โดยชี้ให้เห็นปัญหาเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติที่ยังขาดความชัดเจนในกฎหมายปัจจุบัน ขณะเดียวกัน ในเชิงปฏิบัติ ผลการศึกษาสามารถใช้เป็นแนวทางสำหรับหน่วยงานภาครัฐ ศาล สถาบันการเงิน และผู้ประกอบธุรกิจ ในการกำหนดแนวปฏิบัติและปรับปรุงกลไกทางกฎหมายให้มีความชัดเจน เป็นเอกภาพ และเอื้อต่อการบังคับหลักประกันทางธุรกิจอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างความเชื่อมั่นในระบบสินเชื่อ การลดความเสี่ยงของเจ้าหนี้ และการส่งเสริมการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของภาคธุรกิจ ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระยะยาว ทั้งยังเป็นประเด็นที่สามารถต่อยอดไปสู่การศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบหรือการปฏิรูปกฎหมายในอนาคตได้อีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ควรมีการปรับปรุงบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558 และกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งที่เกี่ยวข้อง ให้มีความชัดเจนเกี่ยวกับลักษณะของคดีบังคับหลักประกันทางธุรกิจ โดยกำหนดสถานะของคดีและกระบวนพิจารณาให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อลดปัญหาการตีความที่แตกต่างกันในทางปฏิบัติ นอกจากนี้ ควรกำหนดแนวปฏิบัติในการใช้สิทธิฟ้องบังคับชำระหนี้และการบังคับหลักประกันในคดีเดียวกันให้ชัดเจน รวมถึงปรับปรุงหลักเกณฑ์การเรียกค่าธรรมเนียมศาลให้สอดคล้องกับลักษณะของคดี เพื่อสร้างความเป็นธรรมแก่คู่ความและเพิ่มความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมาย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา

การชี้ให้เห็นว่า “ปัญหาความไม่ชัดเจนของสถานะคดีบังคับหลักประกันทางธุรกิจ” เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของระบบหลักประกันทางธุรกิจโดยตรง มิได้เป็นเพียงปัญหาเชิงเทคนิคทางกฎหมายเท่านั้น โดยงานวิจัยได้อธิบายความเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการพิจารณาคดีกับความเชื่อมั่นของเจ้าหนี้และสถาบันการเงิน ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจในการปล่อยสินเชื่อและการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของผู้ประกอบธุรกิจ อันสะท้อนให้เห็นว่าประสิทธิภาพของระบบหลักประกันมิได้ขึ้นอยู่เฉพาะการรับรองสิทธิในทรัพย์สิน แต่รวมถึงความชัดเจนและความแน่นอนของกลไกการบังคับสิทธิในชั้นศาลด้วย

เอกสารอ้างอิง

กำชัย จงจักรพันธ์. (2559). *เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับกฎหมายหลักประกันทางธุรกิจ (พิมพ์ครั้งที่ 2).* บริษัท ศรีอนันต์การพิมพ์ จำกัด.

ไพโรจน์ วายุภาพ. (2559). *คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1 บททั่วไป (พิมพ์ครั้งที่ 4).* บริษัทกรุงสยาม พับลิชชิ่ง จำกัด.

ปัญญา ถนอมรอด. (2562*). คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วย ยืม ค้ำประกัน จำนอง จำนำ (พิมพ์ครั้งที่ 14).* สำนักงานอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา.

ยุพยงค์ วิงวร, & กรรณิภา วาณิชสุวรรณ. (2025). การวิเคราะห์มาตรา 41 แห่งพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2545: บทบาทและข้อจำกัดในการเยียวยาความเสียหายจากการรับบริการสาธารณสุข. *วารสารสังคมพัฒนศาสตร์*, 8(7), 92–104.

ยสวดี โค้คา (2527). *การบังคับหลักประกันธุรกิจกรณีสิทธิเรียกร้องตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558* (วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช).

เทพารักษ์, & บุณฑริกา. (2020). *ปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายเกี่ยวกับการนำกิจการมาเป็นหลักประกันทางธุรกิจตามพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558.*

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2558). *หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติหลักประกันทางธุรกิจ พ.ศ. 2558.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.

สุภธิดา สุกใส, & กิตติพศ สุกใส. (2562). การเปลี่ยนแปลงของกฎหมายบังคับตามคำพิพากษาหรือคำสั่งในคดีแพ่ง. *CMU Journal of Law and Social Sciences*, 12(1), 1–25.

Thawitsang, R., & Lamlert, W. (2020). Security problems under the Business Security Act B.E. 2558. *Rajapark Journal*, 14(33), 270–285.

United Nations Commission on International Trade Law. (2007). *UNCITRAL legislative guide on secured transactions.* United Nations.

White, J. J., & summers, R. S. (2000). *Uniform Commercial Code (5th ed.).* Hornbook Series.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

The Development of Basic Thinking Skills of Early Childhood Students through HighScope Learning Experiences Using Educational Games

การพัฒนาทักษะการคิดพื้นฐาน โดยการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบไฮสโคป ด้วยกิจกรรมเกมการศึกษาของเด็กปฐมวัย

Parinda Srimunee[1*], Thanyaporn Janma[2], Teeradej Snongtaweeporn[3], Subhapit Songkhao[4], & Gunyamarn Buathong[5]

ปริณดา ศรีมุณี[1*], ธันยพร จันมา[2], ธีรเดช สนองทวีพร[3], ศุภพิชญ์ สงขาว[4] & กัญญามาลย์ บัวทอง[5]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Parinda Srimunee*
ปริณดา ศรีมุณี
Early Childhood Education Program, Faculty of Education, North Bangkok University, Thailand.
สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ
Email: parinda.sr@northbkk.ac.th

2. Thanyaporn Janma
ธันยพร จันมา
North Bangkok University International College, Thailand.
มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ วิทยาลัยนานาชาติ
Email: thanyaporn.ja@northbkk.ac.th

3. Teeradej Snongtaweeporn
ธีรเดช สนองทวีพร
North Bangkok University, Thailand.
มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ
Email: teeradej.sn@northbkk.ac.th

4. Subhapit Songkhao
ศุภพิชญ์ สงขาว
Upper Secondary Students Samsen Wittayalai School, Thailand.
นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสามเสนวิทยาลัย
Email: subhapitsong@gmail.com

5. Gunyamarn Buathong
กัญญามาลย์ บัวทอง
North Bangkok University, Thailand.
มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ
Email: gunyamarn.bu@northbkk.ac.th

คำสำคัญ:
ทักษะการคิดพื้นฐาน, เกมการศึกษา, เด็กปฐมวัย

ABSTRACT

This study aimed to: 1) compare the development of basic thinking skills of early childhood children before and after participating in learning experiences based on the HighScope approach using educational games; and 2) examine the satisfaction of early childhood children toward such learning experiences. Educational games were employed as a tool to promote cognitive development. This research was conducted as classroom action research. The sample consisted of 25 Kindergarten Year 2 students from Wat Koh Suwannaram School, selected through purposive sampling, during the first semester of the 2025 academic year.

The research instruments included: 1. eight lesson plans based on the HighScope approach using educational games to enhance basic thinking skills; 2. a basic thinking skills assessment test consisting of 20 multiple-choice items with four options; and (3) a satisfaction questionnaire comprising 10 items. The data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and t-test. The results revealed that: (1) the post-test scores of the children's basic thinking skills were significantly higher than the pre-test scores at the .05 level of statistical significance; and (2) the overall satisfaction of early childhood children toward the learning experiences was at a high level.

Keywords:
Basic Thinking Skills, Educational Games, Early Childhood Children

Article history:
Received: 30/03/2026
Revised: 30/04/2026
Accepted: 10/05/2026
Available online: 04/06/2026

How to Cite:
Srimunee, P. et al. (2026). The Development of Basic Thinking Skills of Early Childhood Students through HighScope Learning Experiences Using Educational Games. *Journal Dhamma for Life,* 529-542.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เปรียบเทียบผลการพัฒนาทักษะการคิดพื้นฐาน โดยการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบไฮสโคปด้วยกิจกรรมเกมการศึกษาของเด็กปฐมวัยก่อนเรียนและหลังเรียน 2) ศึกษาความพึงพอใจของเด็กปฐมวัยที่มีต่อการจัดประสบการณ์เรียนรู้แบบไฮสโคปโดยใช้เกมการศึกษา โดยใช้กิจกรรมเกมการศึกษาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมพัฒนาการด้านการคิด การวิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นเด็กปฐมวัยชั้นอนุบาลปีที่ 2 โรงเรียนวัดเกาะสุวรรณาราม ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2568 ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย จำนวน 25 คน เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แผนการจัดประสบการณ์เรียนรู้แบบไฮสโคปโดยใช้เกมการศึกษาเพื่อส่งเสริมการคิดพื้นฐานสำหรับเด็กปฐมวัย จำนวน 8 แผน แบบประเมินการคิดพื้นฐานสำหรับเด็กปฐมวัย แบบเลือกตอบ ชนิด 4 ตัวเลือก จำนวน 20 ข้อ แบบสอบถามความพึงพอใจของเด็กปฐมวัยที่มีต่อการจัดประสบการณ์เรียนรู้แบบไฮสโคปโดยใช้เกมการศึกษา จำนวน 10 ข้อ สถิติที่ใช้การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ร้อยละ ค่าเฉลี่ยส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที (t-test)

ผลการวิจัยพบว่า 1. ผลการพัฒนาการจัดประสบการณ์เรียนรู้แบบไฮสโคปโดยใช้เกมการศึกษาเพื่อส่งเสริมความคิดพื้นฐานของเด็กปฐมวัย 2. ผลการเปรียบเทียบการคิดพื้นฐานของเด็กปฐมวัย ก่อนเรียนและหลังเรียนด้วยการจัดประสบการณ์เรียนรู้ แบบไฮสโคปโดยใช้เกมการศึกษาพบว่าหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 3. ผลการศึกษาความพึงพอใจของเด็กปฐมวัยที่มีต่อการจัดประสบการณ์เรียนรู้แบบไฮสโคปโดยใช้เกมการศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับพึงพอใจมาก โดยมีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 2.85 คิดเป็นร้อยละ 95.07และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ .41

บทนำ

เด็กปฐมวัยเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศในระยะยาว เนื่องจากเป็นช่วงวัยที่มีการเจริญเติบโตและพัฒนาการอย่างรวดเร็วทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา การส่งเสริมพัฒนาการในช่วงวัยนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการวางรากฐานคุณภาพชีวิตและศักยภาพการเรียนรู้ในอนาคต กระทรวงศึกษาธิการ (2560) ได้กำหนดเป้าหมายของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2560 ให้มุ่งพัฒนา

เด็กอย่างเป็นองค์รวม โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ธรรมชาติการเรียนรู้ และบริบททางสังคมวัฒนธรรม เพื่อให้เด็กเติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพ พัฒนาการด้านสติปัญญาถือเป็นรากฐานสำคัญของการเรียนรู้ในทุกช่วงวัย โดยเฉพาะในช่วงปฐมวัยซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สมองมีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว บลูม (Bloom, อ้างถึงใน เยาวพา เดชะคุปต์, 2542) ได้อธิบายว่าพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์มีอัตราการเติบโตสูงในช่วงวัยเด็ก โดยเมื่ออายุ 4 ปี สมองมีการพัฒนาถึงประมาณร้อยละ 50 และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 80 เมื่ออายุ 8 ปี สะท้อนให้เห็นว่าช่วงปฐมวัยเป็น “หน้าต่างแห่งโอกาส” (Window of Opportunity) ที่สำคัญต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ การคิด และการพัฒนาศักยภาพทางสติปัญญา การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมในช่วงวัยดังกล่าวจึงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาความสามารถในการคิด วิเคราะห์ และแก้ปัญหาของเด็กในอนาคต

แนวคิดพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์ (Piaget) อธิบายว่า เด็กปฐมวัยอยู่ในช่วงพัฒนาการจากขั้นประสาทรับรู้และการเคลื่อนไหว (Sensorimotor Stage) ไปสู่ขั้นก่อนปฏิบัติการ (Preoperational Stage) ซึ่งเป็นช่วงที่เด็กเริ่มใช้สัญลักษณ์ ภาษา และการแทนความหมายของสิ่งต่าง ๆ ในการเรียนรู้ การพัฒนาความสามารถด้านการคิดจึงเกิดขึ้นผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การลงมือปฏิบัติ และการได้รับประสบการณ์ที่หลากหลาย ด้วยเหตุนี้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้เด็กได้สังเกต สำรวจ เปรียบเทียบ จำแนก และแก้ปัญหาด้วยตนเอง จึงเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนากระบวนการคิดของเด็กปฐมวัย หนึ่งในกิจกรรมที่ได้รับการยอมรับว่ามีประสิทธิภาพในการส่งเสริมพัฒนาการทางสติปัญญาและการคิดของเด็กปฐมวัย คือ “เกมการศึกษา” ซึ่งเป็นสื่อการเรียนรู้ที่ผสมผสานการเล่นและการเรียนรู้เข้าด้วยกันอย่างเหมาะสม เกมการศึกษาช่วยกระตุ้นให้เด็กเกิดการสังเกต การคิดหาเหตุผล การจำแนกประเภท การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ และการแก้ปัญหา ผ่านกระบวนการเล่นที่สอดคล้องกับธรรมชาติการเรียนรู้ของเด็ก (อารมณ์ สุวรรณปาล, 2551) นอกจากนี้ เกมการศึกษายังส่งเสริมการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติ (Active Learning) เปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการศึกษาปฐมวัยในศตวรรษที่ 21 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูงตั้งแต่วัยเริ่มต้น

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่เกี่ยวกับเกมการศึกษาในระดับปฐมวัยมักมุ่งศึกษาผลต่อพัฒนาการด้านสติปัญญา ความพร้อมทางการเรียน หรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้โดยรวม ขณะที่ยังมีข้อจำกัดในด้านการศึกษาผลของเกมการศึกษาที่ออกแบบเฉพาะต่อการพัฒนาทักษะการคิดของเด็กปฐมวัยในบริบทของสถานศึกษาปฐมวัยไทย นอกจากนี้ ยังพบว่างานวิจัยที่บูรณาการเกมการศึกษากับกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริง เพื่อส่งเสริมกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบของเด็กปฐมวัยมีจำนวนค่อนข้างจำกัด ส่งผลให้ยังขาดองค์ความรู้เชิงประจักษ์ที่สามารถอธิบายประสิทธิผลของการใช้เกมการศึกษาในการพัฒนาทักษะการคิดของเด็กในบริบทดังกล่าวได้อย่างชัดเจน จากองค์ความรู้ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาผลของการจัดกิจกรรมเกมการศึกษาที่มีต่อการพัฒนาทักษะการคิดของเด็กปฐมวัย เพื่อสร้างองค์ความรู้เชิงประจักษ์เกี่ยวกับแนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็ก และเป็นข้อมูลสำหรับครู ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนาการศึกษาปฐมวัยให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับองค์กร

การจัดประสบการณ์เพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัยด้านการคิดการคิดของเด็กปฐมวัยนั้น เป็นเรื่องราวของการทำงานของสมองที่เป็นขั้นตอนมีความซับซ้อน และหลายสิ่งที่เกี่ยวข้อง ความสามารถของการคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการคิด การคิดของเด็กปฐมวัย พัฒนาการทางการคิดของเด็กปฐมวัย ปัจจัยที่ส่งเสริมการคิดของเด็กปฐมวัย และแนวการจัดประสบการณ์เพื่อส่งเสริมการคิดของเด็กปฐมวัย Biber (ไบ-เบอร์) (สุวิทย์ มูลคำ, 2551) กล่าวว่า การคิด คือการค้นหาความหมาย ผู้ที่คิดคือผู้ที่กำลังค้นหาความหมายของอะไรบางอย่าง นั่นคือ กำลังใช้สติปัญญาของตน ทำความเข้าใจกับการนำความรู้ใหม่ที่ได้เข้ารวมกับความรู้เดิมหรือประสบการณ์ที่มีอยู่เพื่อหาค่าตอบว่าคืออะไร หรือกล่าวอีกแบบหนึ่งว่า เป็นการเอาข้อมูลที่เพิ่งรับเข้ามาใหม่ ไปรวมกับข้อมูลเก่าที่ระลึกได้ เพื่อสร้างเป็นความคิดอ่านเหตุผลหรือข้อตัดสิน

แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐาน

ทักษะการคิดพื้นฐาน ทักษะการคิดพื้นฐานเป็นกระบวนการทำงานของสมองที่มีประสิทธิภาพการสังเกต การเปรียบเทียบ การจำแนก การแก้ปัญหา ส่วนหนึ่งมาจากการฝึกฝนเช่นเดียวกับการป้อนข้อมูลต่าง ๆ เข้าไปในสมองเพื่อให้สามารถเก็บข้อมูลได้มากขึ้นการคิดในบางครั้งเริ่มจากการคิดง่าย ๆ ไม่สลับซับซ้อนด้วยพัฒนาขยายออกไปอย่างกว้างขวางตามจุดเป้าหมาย จุดประสงค์ของการคิด แต่ข้อมูลหรือเนื้อหาในการคิดก็ยังคงมีความสำคัญเสมอ และอีกสิ่งหนึ่งคือตัวผู้ใช้ข้อมูล ต้องมีใจเป็นกลาง ไม่มีอคติต่อข้อมูลลำเอียงเพราะความคุ้นเคย ความเคยชิน ความน่าเชื่อถือ ทำให้ปิดกั้นความคิด เกมการศึกษา เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ช่วยให้เด็กได้พัฒนาทั้งด้านร่างกาย อารมณ์สังคม และสติปัญญา (บุญชู สนั่นเสียง, 2527) ได้ให้ความหมายเกมการศึกษาหมายถึง อุปกรณ์เครื่องช่วยสอนที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับความพอใจและความสนุกสนานอีกทั้งยังท้าทายที่จะให้เด็กเล่นเสมอช่วยให้เด็กมีความพร้อมได้ทุกด้าน แต่เน้นด้านสติปัญญา เด็กจะใช้ประสาทสัมผัสกับกล้ามเนื้อมือ ฝึกการสังเกตเปรียบเทียบในเรื่องรูปทรง จำแนกประเภท และฝึกหาเหตุผล กิจกรรมการเล่นที่ช่วยส่งเสริมและพัฒนาการ้านทักษะการคิดอย่างเป็นระบบซึ่งต้องอยู่ภายใต้เงื่อนที่กำหนด ซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมให้เกิดการเรียนรู้เกิดทักษะการคิดเพื่อส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสติปัญญาและตอบสนองความต้องการตามวัยของผู้เรียน

แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดประสบการณ์การเรียนรูแบบไฮสโคป

(Hohmann and Weikart, 1995: 115) ได้กล่าวว่า การจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบไฮสโคปเน้นการเรียนรู้แบบลงมือกระทำ (Active Learning) ผ่านมุมเล่นที่หลากหลาย ด้วยสื่อและกิจกรรมที่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็กและการแก้ปัญหาอย่างกระตือรือร้น หลักการของไฮสโคป (อรปรียา วิหะกะรัตน์, 2555) ได้กล่าวว่า กระบวนการของการเรียนรู้ตามแนวคิดไฮสโคป เป็นหลักการเรียนการสอนแบบไฮสโคป เป็นการ

สร้างองค์ความรู้จากการที่เด็กได้ลงมือจัดกระทำกบอุปกรณ์ หรือสิ่งแวดล้อมซึ่งถือเป็นประสบการณ์ตรง โดยใช้หลักปฏิบัติ 3 ประการ คือ 1) การวางแผน (Plan) เป็นการกาหนดแนวทางการปฏิบัติ หรือการดำเนินงานตามงานที่ได้รับมอบหมายหรือสิ่งที่สนใจด้วยการสนทนาร่วมกนระหว่างครูกบเด็ก และเด็กกับเด็กจะทำอะไร อยางไร การวางแผนกิจกรรมนี้เด็กอาจแสดงด้วยภาพหรือสัญลักษณ์ประจำตัวเด็กหรือบอกให้ครูบันทึก เป็นกระบวนการที่เด็กมีโอกาสเลือกและตัดสินใจ 2) การปฏิบัติ (Do) คือ การลงมือทำกิจกรรมตามแผนที่วางไว้ เป็นส่วนที่เด็กได้ร่วมกันคิด แก้ปัญหา ตัดสินใจ และทำงานด้วยตนเอง หรือร่วมกับเพื่อนอย่างอิสระตามเวลาที่กาหนดโดยมีครูเป็นผู้ให้คำแนะนำ ช่วยเหลือในจังหวะที่เหมาะสม เป็นส่วนที่เด็กได้มีการพัฒนาการพูดและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมสูง 3) การทบทวน (Review) เป็นช่วงที่ได้งานตามจุดประสงค์ ช่วงนี้ จะมีการเล่าถึงผลงานที่เด็กทำเพื่อทบทวนว่าตนเอง (เด็ก) สามารถปฏิบัติตามแผนที่วางไว้หรือไม่ มีการเปลี่ยนแปลงแผนอยางไร จุดประสงค์ของการทบทวนคือ เพื่อสะท้อนสิ่งที่เด็กได้ทำ ชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างแผนกับการปฏิบัติและผลงานที่ทำรวมถึงเล่าประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้ทำ การจัดประสบการณ์เรียนรู้แบบไฮสโคปโดยใช้เกมการศึกษาเพื่อส่งเสริมการคิดขั้นพื้นฐาน สำหรับเด็กปฐมวัยสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อเปรียบเทียบก่อนและหลังการจัดประสบการณ์การเรียน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

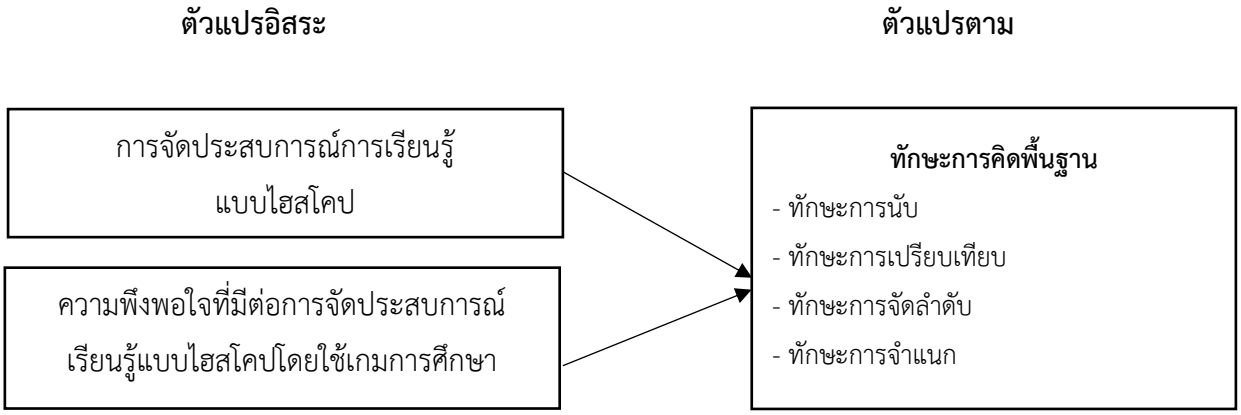

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อเปรียบเทียบผลการพัฒนาทักษะการคิดพื้นฐาน โดยการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยกิจกรรมเกมการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย ก่อนเรียนและหลังเรียน
2. เพื่อศึกษาความพึงพอใจต่อการพัฒนาทักษะการคิดพื้นฐาน โดยการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยกิจกรรมเกมการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย

สมมติฐานการวิจัย

การจัดประสบการณ์เรียนรู้แบบไฮสโคปโดยใช้เกมการศึกษาเพื่อส่งเสริมการคิดขั้นพื้นฐานสำหรับเด็กปฐมวัย สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05เมื่อเปรียบเทียบก่อนและหลังการเรียนรู้

ระเบียบวิธีการวิจัย

ประเภทการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi-Experimental Research) โดยใช้รูปแบบการทดลองแบบ One-Group Pretest–Posttest Design ซึ่งดำเนินการทดลองกับกลุ่มตัวอย่างเพียงกลุ่มเดียว โดยมีการวัดผลก่อนและหลังการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของทักษะการคิดขั้นพื้นฐานของเด็กปฐมวัยที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรม

ประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากรที่ใช้ในการศึกษาการวิจัยครั้งนี้คือ นักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2 โรงเรียนวัดเกาะสุวรรณาราม ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2568 จำนวน 1 ห้องเรียน รวมจำนวนนักเรียน ทั้งหมด 25 คน

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาได้แก่ นักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2 โรงเรียนวัดเกาะสุวรรณาราม ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2568 จำนวน 1 ห้องเรียน รวมจำนวนนักเรียนทั้งหมด 25 คนได้มาโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

การวิเคราะห์ข้อมูล

แบบแผนที่ใช้การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง แบบ One-Group Pretest-Posttest Design ผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ก่อนการทดลอง ผู้วิจัยให้นักเรียนทำแบบทดสอบก่อนเรียน โดยใช้แบบทดสอบวัดทักษะการคิดพื้นฐาน จำนวน 20 ข้อ

2. ระหว่างการทดลอง ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยกิจกรรมเกม การศึกษาให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมเกมการศึกษาตามแผนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยกิจกรรมเกมการศึกษาที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเป็นเวลา 2 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 5 วัน วันละ 30–40 นาที

3. หลังการทดลอง ผู้วิจัยให้นักเรียนทำแบบทดสอบหลังเรียนโดยใช้แบบทดสอบวัดทักษะการคิดพื้นฐานชุดเดียวกันกับแบบทดสอบก่อนเรียน

4. นำคะแนนจากแบบทดสอบวัดทักษะการคิดพื้นฐาน ของเด็กปฐมวัยที่มีต่อการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยกิจกรรมเกมการศึกษา มาวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทดสอบสมมติฐาน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวบข้อมูลในการศึกษา ครั้งนี้เป็น

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนทักษะการคิดพื้นฐานก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียน โดยใช้ Dependent samples t-test

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จากการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สังเกตพฤติกรรมในการคิดพื้นฐานจากความสำเร็จในการเล่นเกมการศึกษา ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ทักษะการคิดพื้นฐาน

- การพัฒนาความคิดพื้นฐานด้านทักษะการนับ
- การพัฒนาความคิดพื้นฐานด้านทักษะการเปรียบเทียบ
- การพัฒนาความคิดพื้นฐานด้านทักษะการจัดลำดับ
- การพัฒนาความคิดพื้นฐานด้านทักษะการจำแนก

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) โดยใช้แบบประเมินการคิดเชิงเหตุผลสำหรับเด็กปฐมวัยเป็นแบบประเมินแบบเลือกตอบ ชนิด 4 ตัวเลือก จำนวน 20 ข้อ ที่สอดคล้องกับแผนการจัดประสบการณ์เรียนรู้แบบไฮสโคปโดยใช้เกมการศึกษา เพื่อประเมินการคิดเชิงเหตุผลสำหรับเด็กปฐมวัย 4 ด้าน ได้แก่ด้านการจำแนกจำนวน 4 ข้อ ด้านการเรียงลำดับจำนวน 4 ข้อและด้านการเปรียบเทียบ จำนวน 4 ข้อใช้เวลา 40 นาที ตรวจผลการประเมินและเก็บคะแนนของแต่ละคนไว้

2. ผู้วิจัยดำเนินการจัดประสบการณ์เรียนรู้แบบไฮสโคปโดยใช้เกมการศึกษาตามขั้นตอนใช้เวลาในการจัดประสบการณ์เรียนรู้ทั้งสิ้น 12 ครั้ง ครั้งละ 40 นาที และเก็บรวบรวมข้อมูลในระหว่างจัดกิจกรรมโดยก่อนการจัดประสบการณ์ผู้วิจัยอธิบายเรียนรู้ทั้งสิ้น 12 ครั้ง ครั้งละ 40 นาที และเก็บรวบรวมข้อมูลในระหว่างจัดกิจกรรมโดยก่อนการจัดประสบการณ์ผู้วิจัยอธิบายการจัดประสบการณ์เรียนรู้แบบไฮสโคปโดยใช้เกมการศึกษาเพื่อส่งเสริมการคิดพื้นฐานสำหรับเด็กปฐมวัยจากนั้นให้ตัวอย่างทำแบบประเมินหลังเรียน (Post-test) โดยใช้แบบประเมินการคิดเชิงเหตุผลซึ่งเป็นแบบประเมินชุดเดียวกันกับก่อนเรียนเพื่อดูพัฒนาของเด็กปฐมวัย

3. นำผลที่ได้จากการทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน และแบบแบบสอบถามความพึงพอใจของเด็กปฐมวัยไปวิเคราะห์

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi-Experimental Research) โดยใช้รูปแบบการทดลองแบบ One-Group Pretest–Posttest Design ซึ่งดำเนินการทดลองกับกลุ่มตัวอย่างเพียงกลุ่มเดียว โดยมีการวัดผลก่อนและหลังการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของทักษะการคิดขั้นพื้นฐานของเด็กปฐมวัยที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนทักษะการคิดพื้นฐานก่อนเรียนและหลังเรียนของนักเรียน โดยใช้ Dependent samples t-test

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จากการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สังเกตพฤติกรรมในการคิดพื้นฐานจากความสำเร็จในการเล่นเกมการศึกษา ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ทักษะการคิดพื้นฐาน

- การพัฒนาความคิดพื้นฐานด้านทักษะการนับ
- การพัฒนาความคิดพื้นฐานด้านทักษะการเปรียบเทียบ
- การพัฒนาความคิดพื้นฐานด้านทักษะการจัดลำดับ
- การพัฒนาความคิดพื้นฐานด้านทักษะการจำแนก

ผลการวิจัย

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนรวมก่อนเรียนและหลังเรียน

คะแนนก่อนเรียนและหลังเรียน	n	$\bar{x}$	S.D.	t	sig
รวมก่อนเรียน	25	1.40	.51	19.77*	.00
รวมหลังเรียน	25	3.28	.68		

p > .05 *

ผลการเปรียบเทียบ คะแนนก่อนและหลังการจัดกิจกรรม ความสามารถของเด็กปฐมวัยที่ใช้กิจกรรมการเล่นเกมโดยภาพรวมทักษะการคิดพื้นฐาน โดยการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบไฮสโคปสำหรับเด็กปฐมวัยหลังการจัดกิจกรรมสูงกว่า ก่อนการจัดกิจกรรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐานของคะแนนแบบประเมินทักษะของเด็กปฐมวัยโดยใช้การคิดพื้นฐานจากความสำเร็จในการเล่นเกมการศึกษา

คะแนนก่อนเรียนและหลังเรียน	n	$\bar{x}$	S.D.	t	p
ทักษะการนับ					
ก่อนเรียน	25	1.40	.51	13.33*	.00
หลังเรียน	25	3.28	.48		
ทักษะการเปรียบเทียบ					
ก่อนเรียน	25	1.48	.51	18.19*	.00
หลังเรียน	25	3.56	.51		
ทักษะการจัดลำดับ					
ก่อนเรียน	25	1.44	.51	.10*	.00
หลังเรียน	25	3.28	.68		
ทักษะการ จำแนก					
ก่อนเรียน	25	1.30	.10	20.44*	.00
หลังเรียน	25	4.36	.07		
รวม					
ก่อนเรียน	25	1.80	.46	.20*	.00
หลังเรียน	25	4.35	.32		

จากตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐานของคะแนนแบบประเมินทักษะของเด็กปฐมวัยโดยใช้กิจกรรมด้านทักษะการนับ ภาพรวมหลังการจัดกิจกรรมมี ($\bar{x}$ = 3.28, S.D.= .48) สูงกว่าก่อนการจัดกิจกรรมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{X}$= 1.40, S.D.= .51) กิจกรรมด้านทักษะการเปรียบเทียบภาพรวมหลังการจัดกิจกรรมมี ($\bar{x}$ = 3.56, S.D.= .51) สูงกว่าก่อนการจัดกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{X}$= 1.48, S.D.= .51) กิจกรรมด้านทักษะการจัดสำดับภาพรวมหลังการจัดกิจกรรมมี ($\bar{x}$ = 3.28, S.D.= .68) สูงกว่าก่อนการจัดกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{X}$= 1.44, S.D.=.51) พบว่าเด็กปฐมวัยด้านทักษะการนับหลังการจัดประสบการณ์

การเรียนรู้โดยใช้การคิดพื้นฐานในการเล่นเกมการศึกษา และกิจกรรมด้านทักษะการจำแนกภาพรวมหลังการจัดกิจกรรมมี ($\bar{X}$= 4.36, S.D.= .07) สูงกว่าก่อนการจัดกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{X}$= 1.30, S.D.=.10)

พบว่าเด็กปฐมวัยด้านทักษะการนับหลังการจัดประสบการณ์การเรียนรู้โดยใช้การคิดพื้นฐานในการเล่นเกมการศึกษา

ตารางที่ 3 ผลการศึกษาความพึงพอใจของเด็กปฐมวัยที่มีต่อการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยกิจกรรมเกมการศึกษา (n=25)

ที่	รายการพึงพอใจ	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1	เกมส่งเสริมการคิดทำให้นักเรียน สนุกกับการเรียนรู้ร่วมกัน	2.56	0.50	มาก
2	เกมทำให้ได้คิดแก้ปัญหาอย่างสนุกสนาน	2.56	0.50	มาก
3	เกมเปิดโอกาสให้เด็กและเพื่อนช่วยกันวางแผนหาคำตอบ	2.64	0.48	มาก
4	เกมส่งเสริมให้เด็กกล้าแสดงความคิดเห็นขณะเล่นกับเพื่อน	2.60	0.5	มาก
5	เกมทำให้บรรยากาศในชั้นเรียนเต็มไปด้วยความสนุกและความร่วมมือ	2.40	0.5	มาก
6	เกมช่วยให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านการเล่นอย่างมีความสุข	2.64	0.48	มาก
7	เกมทำให้เด็กและเพื่อนมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน	2.76	0.43	มาก
8	เกมกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์พร้อมสร้างความเพลิดเพลิน	2.60	0.5	มาก
9	เกมส่งเสริมการคิดทำให้เด็กอยากเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้ง	2.56	0.50	มาก
10	เกมทำให้เหมาะกับช่วงวัยของเด็กปฐมวัย	2.72	0.45	มาก
	รวม	**26.04**	**4.84**	**มาก**

จากตารางที่ 3 พบว่าเด็กปฐมวัยมีความพึงพอใจต่อการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบไฮสโคปในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$= 26.04, S.D.= 4.84) เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก 10 ข้อและมีคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุด ($\bar{X}$= 2.76, S.D.=.0.43) ในข้อ 7 คือ เกมทำให้เด็กและเพื่อนมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันข้อ 10 เกมทำให้เหมาะกับช่วงวัยของเด็กปฐมวัยและข้อ 6 เกมช่วยให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านการเล่นอย่างมีความสุขและส่วนที่นักเรียนชอบปานกลางคือข้อ 5 เกมทำให้บรรยากาศในชั้นเรียนเต็มไปด้วยความสนุกและความร่วมมือ

อภิปรายผล

การผลการวิจัยเรื่อง การพัฒนาทักษะการคิดพื้นฐาน โดยการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบไฮสโคปด้วยกิจกรรมเกมการศึกษาของเด็กปฐมวัยผู้วิจัยนำประเด็นสำคัญมาอภิปราย ดังนี้

1. ทักษะการคิดพื้นฐาน โดยการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบไฮสโคป ด้วยกิจกรรมเกมการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05 ทั้งนี้อาจเนื่องจากกิจกรรมเกมการศึกษาเป็นวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็กปฐมวัย ซึ่งส่งเสริมให้เด็กได้ลงมือปฏิบัติจริง เกิดความสนุกสนาน มีแรงจูงใจในการเรียนรู้ และสามารถเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง โดยเกมการศึกษาช่วยกระตุ้นกระบวนการคิด การสังเกต การจดจำ และการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ทำให้เด็กเกิดการพัฒนาทักษะการคิดพื้นฐานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้คะแนนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สอดคล้องกับงานวิจัยของ (ธิดารัตน์ เอี่ยมคำ, 2568) ได้ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาการจัดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐานหน่วยการเรียนรู้ การใช้เทคโนโลยีในการแก้ปัญหา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่เรียนด้วยการจัดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐาน หน่วยการเรียนรู้ การใช้เทคโนโลยีในการแก้ปัญหา มีคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สอดคล้องกับ (วัทนพร บุญชู, 2566) ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาผลสัมฤทธิ์และแรงจูงใจในการเรียนรู้ เรื่อง ประโยคโดยใช้การจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคเกมมิฟิเคชันสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่อง ประโยคของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ที่จัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคเกมมิฟิเคชันหลังการจัดการเรียนรู้สูงกว่าก่อนการจัดการเรียนรู้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2. ความพึงพอใจต่อการพัฒนาทักษะการคิดพื้นฐาน โดยการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบไฮสโคปด้วยกิจกรรมเกมการศึกษาของเด็กปฐมวัย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทั้งนี้อาจเนื่องจากกิจกรรมเกมการศึกษาเป็นสื่อการเรียนรู้ที่มีลักษณะสอดคล้องกับธรรมชาติและความสนใจของเด็กปฐมวัย ซึ่งเน้นความสนุกสนาน การมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ผ่านการเล่น ส่งผลให้เด็กมีทัศนคติเชิงบวกต่อการเรียนรู้ รู้สึกสนุกแลไม่เคร่งเครียด อีกทั้งยังช่วยสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ทำให้เด็กมีความกระตือรือร้นและมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง จึงส่งผลให้ระดับความพึงพอใจต่อการพัฒนาทักษะการคิดพื้นฐานโดยรวมอยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของ (สำนวน คุณพล, 2547) ทำวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐาน เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า คะแนนเฉลี่ยความพึงพอใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐานในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และ (ธัญวดี กำจัดภัย, 2559) เรื่องการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้วยเทคนิคการจัดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐานเรื่อง โครงสร้างระบบเครือข่าย สำหรับมัธยมศึกษาปีที่ 6 ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 ที่มีต่อเทคนิคการจัดการเรียนโดยใช้เกมมาตรฐาน มีความพึงพอใจในภาพรวมค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก

สรุป

ผลการวิจัยพบว่า พนักงานขายมีความคิดเห็นต่อปัจจัยด้านลักษณะงาน ปัจจัยด้านประสบการณ์ในการทำงาน และความผูกพันต่อองค์กรโดยรวมอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด สะท้อนให้เห็นว่าพนักงานรับรู้ว่างานที่ปฏิบัติมีความเหมาะสมและได้รับประสบการณ์เชิงบวกจากการทำงาน ส่งผลให้เกิดความรู้สึกผูกพันและต้องการเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรในระยะยาว นอกจากนี้ ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่าปัจจัยด้านลักษณะงานและปัจจัยด้านประสบการณ์ในการทำงานสามารถร่วมกันอธิบายความแปรปรวนของความผูกพันต่อองค์กรได้ร้อยละ 51.6 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงให้เห็นว่าทั้งสองปัจจัยมีความสำคัญต่อการสร้างความผูกพันของพนักงานต่อองค์กร เมื่อพิจารณาอิทธิพลรายด้าน พบว่าปัจจัยด้านประสบการณ์ในการทำงานมีอิทธิพลต่อความผูกพันต่อองค์กรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยอาจอธิบายได้ว่าประสบการณ์การทำงานที่ดี เช่น การได้รับการสนับสนุนจากผู้บังคับบัญชา โอกาสในการพัฒนา และสภาพแวดล้อมการทำงานที่เหมาะสม ช่วยส่งเสริมความรู้สึกเป็นเจ้าของและความภักดีต่อองค์กร ในขณะที่ปัจจัยด้านลักษณะงานไม่พบอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญ แม้ว่าพนักงานจะประเมินอยู่ในระดับสูงก็ตาม ซึ่งอาจสะท้อนว่าลักษณะงานเป็นเพียงปัจจัยพื้นฐานในการปฏิบัติงาน แต่ไม่ใช่ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อความผูกพันต่อองค์กรเมื่อเปรียบเทียบกับประสบการณ์ที่พนักงานได้รับจากการทำงานจริง

โดยสรุป ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าประสบการณ์ในการทำงานเป็นปัจจัยสำคัญที่องค์กรควรให้ความสำคัญในการกำหนดนโยบายและแนวทางการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพื่อส่งเสริมความผูกพันของพนักงานต่อองค์กรอย่างยั่งยืน ขณะที่การออกแบบลักษณะงานแม้จะมีความสำคัญต่อการปฏิบัติงานและการรับรู้ของพนักงาน แต่เพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการสร้างความผูกพันในระดับที่มีนัยสำคัญ ดังนั้น องค์กรควรมุ่งเน้นการสร้างประสบการณ์การทำงานที่ดีให้แก่พนักงานผ่านการสนับสนุนด้านการพัฒนาอาชีพ การสร้างบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การยอมรับคุณค่าของบุคลากร และการส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงบวกภายในองค์กร เพื่อเพิ่มระดับความผูกพันและรักษาบุคลากรที่มีศักยภาพไว้กับองค์กรในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ครูควรนำรูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบไฮสโคป (HighScope) ร่วมกับกิจกรรมเกมการศึกษาไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน เพื่อส่งเสริมทักษะการคิดพื้นฐานของเด็กปฐมวัย โดยเน้นให้เด็กได้ลงมือปฏิบัติจริงผ่านกระบวนการ Plan–Do–Review ซึ่งช่วยกระตุ้นการคิด การตัดสินใจ และการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ

2. ควรออกแบบเกมให้สอดคล้องกับทักษะการคิดพื้นฐาน ได้แก่ การนับ การเปรียบเทียบ การจัดลำดับ และการจำแนก โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับวัย ความน่าสนใจ และความหลากหลายของสื่อ เพื่อกระตุ้นให้เด็กเกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมาย

3. ควรนำกิจกรรมเกมการศึกษาไปบูรณาการกับหน่วยการเรียนรู้ต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เด็กได้พัฒนาทักษะการคิดอย่างสม่ำเสมอ และสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษากับกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลายมากขึ้นการวิจัยครั้งต่อไปควรขยายกลุ่มตัวอย่างให้ครอบคลุมเด็กปฐมวัยในระดับอายุที่แตกต่างกัน หรือในบริบทของสถานศึกษาที่หลากหลาย เพื่อเปรียบเทียบผลและเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย

2. ควรเปรียบเทียบกับรูปแบบการจัดการเรียนรู้อื่นควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างการจัดประสบการณ์แบบไฮสโคปร่วมกับเกมการศึกษา กับรูปแบบการจัดการเรียนรู้อื่น ๆ เช่น การเรียนรู้แบบโครงงาน หรือการเรียนรู้แบบบูรณาการ เพื่อหาวิธีที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในการพัฒนาทักษะการคิด

3. ควรพัฒนาสื่อหรือเกมการศึกษาในรูปแบบใหม่ การวิจัยครั้งต่อไปอาจมุ่งพัฒนาเกมการศึกษาในรูปแบบดิจิทัล หรือสื่อเทคโนโลยี เพื่อศึกษาผลต่อการพัฒนาทักษะการคิดของเด็กในยุคดิจิทัล

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). *หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2560*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

ธัญวดี กำจัดภัย. (2559). *การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้วยเทคนิคการจัดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐาน เรื่อง โครงสร้างระบบเครือข่าย สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏ].

ธิดารัตน์ เอี่ยมคำ. (2568). *การพัฒนาการจัดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐาน หน่วยการเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีในการแก้ปัญหา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต].

บุญชู สนั่นเสียง. (2527). *เกมการศึกษา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

มูลคำ, สุวิทย์. (2551). *กลยุทธ์การสอนคิดวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

วรรณี วัจนสวัสดิ์. (2552). *การพัฒนาเด็กปฐมวัย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ที่จัดพิมพ์.

วัทนพร บุญชู. (2566). *การพัฒนาผลสัมฤทธิ์และแรงจูงใจในการเรียนรู้ เรื่อง ประโยค โดยใช้การจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคเกมมิฟิเคชันสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2*. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต].

วิหะกะรัตน์, อรปรียา. (2555). *การจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดไฮสโคปสำหรับเด็กปฐมวัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนวน คุณพล. (2547). *การจัดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐานเพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1* [วิทยานิพนธ์/รายงานการวิจัย]. ชื่อสถาบันการศึกษา.

อารมณ์ สุวรรณปาล. (2551). *เกมการศึกษาเพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เยาวพา เดชะคุปต์. (2542). *การจัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย.* กรุงเทพฯ: เอ.พี. กราฟฟิค ดีไซน์.

Bloom, B. S. (1964). *Stability and change in human characteristics*. New York, NY: John Wiley & Sons.

Hohmann, M., & Weikart, D. P. (1995). *Educating young children: Active learning practices for preschool and child care programs*. Ypsilanti, MI: High/Scope Press.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Original Research Article

The Impact of Artificial Intelligence (AI) on the Development of Educational Quality in Private Universities In Bangkok, Thailand

Zhou Fei[1*]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Zhou Fei*
Faculty of Management, Shinawatra University, Thailand
Email: pricechow@siu.ac.th

Keywords:
Artificial Intelligence (AI), AI-Driven Learning Processes, Educational Quality, Private Universities, Higher Education Management

Article history:
Received: 16/03/2026
Revised: 05/04/2026
Accepted: 10/05/2026
Available online: 04/06/2026

How to Cite:
Fei, Z. (2026). The Impact of Artificial Intelligence (AI) on the Development of Educational Quality in Private Universities in Bangkok, Thailand . *Journal Dhamma for Life,* 32(3*),* 543-559.

ABSTRACT

This study aimed to (1) examine the effects of artificial intelligence (AI) adoption in teaching and learning, administrative management, and personnel capability on the effectiveness of AI-driven learning and management processes in private universities in Bangkok, Thailand; (2) investigate the influence of AI-driven process effectiveness on the quality of teaching and learning; and (3) propose policy and practical guidelines for the sustainable integration of AI in higher education. A mixed-methods research design was employed, combining quantitative and qualitative approaches. The quantitative phase involved a sample of 510 administrators and academic personnel from private universities in Bangkok, Thailand. Data were collected using a structured questionnaire that was assessed for content validity and reliability. In-depth interviews were conducted to enrich and support the interpretation of the quantitative findings. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics, Pearson's correlation analysis, Confirmatory Factor Analysis (CFA), and Structural Equation Modeling (SEM).

The results indicated that AI adoption in teaching and learning, AI utilization in administrative management, and personnel capability had significant positive effects on the effectiveness of AI-driven learning and management processes. Furthermore, process effectiveness significantly enhanced students' learning experiences, institutional management effectiveness, and the overall quality of teaching and learning. However, institutional management effectiveness did not exert a direct significant influence on educational quality. The structural model demonstrated an excellent fit with the empirical data. The findings suggest that sustainable improvement in educational quality requires systematic integration of AI into pedagogical practices, continuous development of personnel competencies, and coherent governance frameworks. Administrative efficiency alone is

insufficient to achieve meaningful educational quality enhancement. These findings provide valuable implications for policymakers and university administrators seeking to leverage AI for sustainable development in higher education.

Introduction

Artificial Intelligence (AI) has emerged as a pivotal driver of transformation in twenty-first-century education, particularly within higher education institutions that are increasingly challenged by demands for quality enhancement, instructional flexibility, and global competitiveness. A substantial body of literature indicates that AI offers significant potential to improve learning efficiency through adaptive learning systems, learning analytics, and intelligent tutoring systems, all of which support data-informed instructional decision-making and enhance student learning outcomes (Hwang et al., 2020; Holmes et al., 2019; Luckin et al., 2016). More recently, the emergence of generative AI technologies such as ChatGPT has further transformed human–technology interaction in educational contexts, reshaping pedagogical practices and redefining the roles of instructors in higher education settings (Wu, 2023; Qadir, 2023). From a quality assurance perspective, AI is increasingly recognized as a key mechanism for enabling personalized learning, delivering real-time feedback, and supporting continuous assessment, all of which are essential components of academic quality development. Empirical evidence suggests that AI-driven educational technologies can positively influence students' attitudes, self-efficacy, and academic achievement (Johnson & Smith, 2019; García-Martínez et al., 2023). At the institutional level, predictive analytics and data-driven decision-support systems enhance strategic planning and enable targeted student interventions, thereby improving both educational performance and organizational effectiveness in higher education institutions (Ouyang et al., 2023; Sajja et al., 2023).

Within the conceptual framework of this study, AI adoption in teaching, learning, academic services, and administrative management is conceptualized as the primary independent construct influencing the effectiveness of AI-driven educational processes. This mediating construct is operationalized through multiple dimensions, including personalized learning support, assessment and evaluation efficiency, access to digital learning resources, accuracy and timeliness of educational data management, support for academic and managerial decision-making, and student engagement enhancement. Prior research has consistently demonstrated that AI enables adaptive and personalized instructional environments (Maghsudi et al., 2021; Tapalova & Zhiyenbayeva, 2022), strengthens assessment and feedback mechanisms (Hooda et al., 2022), and improves data-driven governance in higher education institutions (Ouyang et al., 2023; Sajja et al., 2023). Collectively, these dimensions represent the operational pathways through which AI contributes to institutional quality enhancement.

The dependent variable of this study is the quality of teaching and learning in private universities, which is conceptualized as being influenced through two interrelated pathways: the enhancement of student learning experiences and the improvement of institutional management effectiveness. Research indicates that AI-powered tools, including intelligent tutoring systems and digital learning platforms, significantly enhance student engagement, motivation, and learning performance (Chen et al., 2023; Chiu et al., 2024). Concurrently, big data analytics and predictive modeling systems enable institutional leaders to strengthen

planning, monitoring, and quality assurance processes, thereby improving decision-making effectiveness and institutional performance (Williamson, 2017; Baker, 2021). Nevertheless, the integration of AI in education also raises important concerns related to ethics, data privacy, transparency, and algorithmic bias, which must be critically considered in any comprehensive evaluation of educational quality (Akgun & Greenhow, 2022; Selwyn, 2022).

In the context of private universities in Bangkok, Thailand, increasing competition, market-driven pressures, and the need for institutional differentiation have made AI adoption a strategically important issue. Existing studies in the Thai higher education context have primarily focused on technology acceptance, the application of AI tools such as ChatGPT in English language learning, and determinants of student adoption intentions (Khlaisang et al., 2019; Shaengchart et al., 2023; Waluyo & Kusumastuti, 2024). In addition, institutional readiness and personnel capability have been identified as critical enablers of successful AI integration in educational settings (Kuleto et al., 2021; Potjanajaruwit, 2023). However, despite extensive international research on AI in higher education (Holmes & Tuomi, 2022; Zawacki-Richter et al., 2019), there remains a limited number of studies that integrate AI adoption, personnel readiness, AI-driven process effectiveness, and educational quality outcomes within a unified structural framework particularly within the context of Thai private universities.

Therefore, this study addresses this gap by empirically examining the structural relationships among AI adoption, personnel readiness, AI-driven process effectiveness, and the quality of teaching and learning in private universities in Bangkok, Thailand. In doing so, it seeks to clarify the mechanisms through which AI contributes to institutional quality enhancement and to provide evidence-based insights for policy and strategic decision-making in higher education.

Literature Review and Theoretical Framework

The literature on Artificial Intelligence (AI) in higher education clearly demonstrates that the integration of AI into teaching, learning, and institutional management represents a systemic and multidimensional transformation process. Such transformation extends beyond mere technological adoption and requires pedagogical adaptation, organizational readiness, and appropriate governance frameworks. Contemporary scholarship emphasizes that AI should be viewed as a strategic mechanism for enhancing educational quality rather than simply as a technological tool (Holmes et al., 2019; Holmes & Tuomi, 2022; Hwang et al., 2020). This perspective is particularly relevant in the context of private universities operating in highly competitive environments, where AI adoption is increasingly associated with institutional performance, innovation capability, and tangible quality development.

The literature on AI adoption in teaching and learning highlights the role of adaptive learning systems, intelligent tutoring systems, learning analytics, and generative AI in improving instructional effectiveness. Adaptive systems tailor content to learners' progress and behavioral patterns, thereby enhancing engagement and academic achievement (Maghsudi et al., 2021; Tapalova & Zhiyenbayeva, 2022). Likewise, AI-driven assessment tools provide real-time feedback and support formative evaluation processes (Hooda et al., 2022). The emergence of generative AI technologies such as ChatGPT has further expanded opportunities for interactive learning, although concerns have been raised regarding academic ethics and the development of critical thinking skills (Wu, 2023; Qadir, 2023; Ju, 2023). Collectively, this body of literature provides a strong theoretical foundation for hypothesizing

that AI adoption in teaching and learning positively influences the effectiveness of AI-driven processes (H1).

Beyond instructional applications, AI has been widely implemented in academic and administrative management systems. Predictive analytics and decision-support systems enable universities to optimize student recruitment, monitor academic performance, and develop effective retention strategies (Ouyang et al., 2023; Sajja et al., 2023; Baker, 2021). Big data infrastructures further promote evidence-based decision-making, reduce operational inefficiencies, and enhance institutional transparency (Williamson, 2017). These empirical findings support the hypothesis that the use of AI in academic and administrative management positively affects the effectiveness of AI-driven processes (H2). However, the literature consistently emphasizes that technological implementation alone does not guarantee success. Institutional readiness, personnel capability, and organizational culture are critical determinants of effective AI integration (Kuleto et al., 2021; Potjanajaruwit, 2023). Personnel capability encompasses digital literacy, pedagogical competence in AI utilization, and openness to innovation. Accordingly, prior research provides strong justification for hypothesizing that personnel capability and readiness positively influence the effectiveness of AI-driven learning and management processes (H3).

The effectiveness of AI-driven processes is conceptualized as a multidimensional construct encompassing personalized learning, assessment efficiency, access to digital learning resources, accuracy in educational data management, decision-support capability, and enhanced student engagement. Empirical evidence indicates that AI-enhanced learning environments improve student motivation, engagement, and academic performance (Chen et al., 2023; Chiu et al., 2024; García-Martínez et al., 2023). Furthermore, analytics-driven systems strengthen institutional planning and strategic responsiveness (Ouyang et al., 2023). This literature therefore supports the hypotheses that AI-driven process effectiveness positively influences the enhancement of students' learning experiences (H4) and the improvement of institutional management effectiveness (H5).

Educational quality in private universities is widely recognized as a systemic outcome encompassing teaching effectiveness, student learning experiences, managerial efficiency, and stakeholder satisfaction. Research suggests that higher levels of student engagement and positive learning experiences are significantly associated with improved perceptions of educational quality (Chen et al., 2023; Chiu et al., 2024). Simultaneously, data-driven management systems enhance quality assurance mechanisms and institutional performance monitoring (Williamson, 2017; Baker, 2021). These findings provide theoretical grounding for hypothesizing that AI-driven process effectiveness directly influences the quality of teaching and learning (H6), while enhanced students' learning experiences (H7) and improved institutional management effectiveness (H8) further contribute to overall educational quality.

Finally, the literature underscores the importance of ethical governance, data protection, and responsible AI implementation in educational contexts (Akgun & Greenhow, 2022; Selwyn, 2022). In the absence of appropriate regulatory frameworks, AI adoption may generate inequalities or undermine institutional trust. Therefore, the effectiveness of AI-driven processes should not be understood solely as a technical outcome, but rather as an organizational and ethical construct that mediates the relationship between AI adoption and educational quality outcomes.

In summary, the synthesis of the above literature establishes a coherent structural framework linking AI adoption in teaching and administration, personnel readiness, the

effectiveness of AI-driven processes, and the quality of teaching and learning in private universities. The literature supports conceptualizing AI-driven process effectiveness as a mediating variable that transmits the influence of technological and organizational factors to educational quality outcomes. This integrated framework provides the foundation for testing hypotheses H1–H8 in the present study.

Conceptual Framework

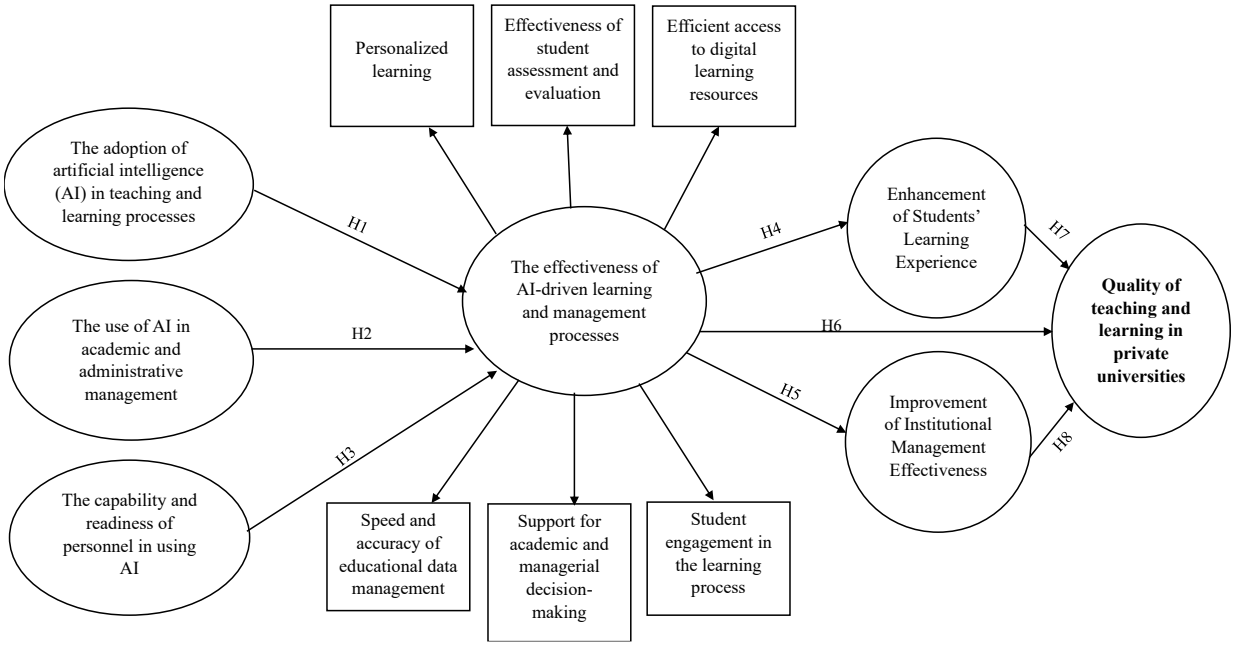

Figure 1 Conceptual Framework

Objectives

1. To examine the impact of artificial intelligence (AI) adoption in teaching and learning, as well as in administrative management, on the effectiveness of AI-driven learning and management processes in private universities in Bangkok, Thailand.
2. To analyze the influence of AI-driven learning and management process effectiveness on the quality of teaching and learning.
3. To propose policy and practical guidelines for the sustainable integration of AI in higher education.

Methodology

The Population and Sample

The population of this study consisted of administrators, academic staff, and personnel working in private universities in Bangkok, Thailand that have implemented or are in the process of implementing AI in teaching, learning, or administrative management. These

institutions are officially recognized by the Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation of Thailand.

The sample was drawn from the same population, including university executives, deans, department heads, lecturers, and academic support personnel involved in AI-related initiatives within private universities. The sample size was determined based on the guidelines for Structural Equation Modeling (SEM) proposed by Hair et al. (2010), which recommend a minimum sample size of at least 20 times the number of observed variables for multivariate analysis. As the present study includes 24 observed variables, the minimum required sample size was 480 respondents.

Furthermore, a sample size of approximately 500 respondents is considered highly adequate for SEM analysis to ensure statistical stability and robustness (Thanin Silpcharu, 2020). Accordingly, this study employed a total sample size of 510 respondents, which is sufficient and appropriate for structural equation modeling. A multi-stage sampling technique was applied, selecting participants from private universities across different regions of Thailand, including the Central, Northern, Northeastern, Eastern, Western, and Southern regions, to ensure geographical representation and diversity.

Research Instruments

The primary quantitative data collection instrument was a structured questionnaire designed to measure the constructs in the proposed research model. The questionnaire consisted of five main sections corresponding to the study variables:

1) AI adoption in teaching and learning,

2) AI adoption in academic and administrative management,

3) personnel capability and institutional readiness,

4) effectiveness of AI-driven learning and management processes, and

5) quality of teaching and learning (including students' learning experience enhancement and institutional management effectiveness).

The questionnaire items were developed based on a comprehensive review of relevant literature and were evaluated by experts in educational technology and higher education management to assess content validity. A five-point Likert scale was employed, ranging from 1 = strongly disagree to 5 = strongly agree.

In addition, a pilot test was conducted to examine the reliability of the instrument. Cronbach's Alpha coefficients ranged from 0.82 to 0.94, indicating a high level of internal consistency and confirming that the research instrument was reliable and appropriate for full-scale data collection.

For the qualitative component, semi-structured in-depth interviews were conducted with selected university executives and academic personnel who had direct experience in AI implementation. The interviews focused on institutional readiness, challenges in AI integration, perceived impacts on teaching quality, and long-term strategic implications.

Data Analysis

Descriptive statistical analysis was conducted to provide an overview of the data, including means, frequency distributions, minimum and maximum values, and standard

deviations. Inferential statistics were employed to examine relationships among variables using Pearson's correlation coefficients at a statistical significance level of 0.05.

Confirmatory Factor Analysis (CFA) was conducted to assess the construct validity and model fit. Subsequently, Structural Equation Modeling (SEM) was performed following five key steps: (1) model development, (2) sample size determination, (3) parameter estimation, (4) model fit assessment, and (5) model modification and refinement. These procedures ensured the robustness, reliability, and consistency of the results with the proposed hypotheses and the collected data.

Qualitative data were analyzed using content analysis, involving data categorization, coding of interview responses, and identification of common themes and relationships among key issues. The qualitative findings were then integrated with the quantitative results to support interpretation and enrich contextual understanding. In addition, triangulation analysis was employed to enhance the credibility of the research findings by cross-validating data from multiple sources, including interviews, quantitative data, and theoretical frameworks, thereby strengthening the reliability and contextual depth of the study's conclusions.

Results

The structural model evaluation includes testing hypotheses, determining the variance explained (R2) of the independent constructs on the dependent constructs, and assessing the predictive relevance of the model as follows: Table 1

Table 1 Contains the measurement criteria thresholds used in this study

Criteria for Measurement	Suggestion
Factor loading: FL (Comrey and Lee, 1992)	≥0.50
Composite reliability: CR (Henseler et al., 2015)	≥0.60
Average variance extracted: AVE (Rodgers & Pavlou, 2003)	>0.50
Cronbach's alpha: Ca (Henseler et al., 2015)	≥0.70
Heterotrait-Monotrait ratio HTMT ratio (Henseler et al., 2015)	<0.85
p-value	≤.05

This statistical operation requires an evaluation of the model's psychometric features, including discriminant validity, convergent validity, and internal consistency reliability. Indicators that loaded less than 0.50 were removed. The loadings of the manifesting factors are shown in Table 2, indicating acceptable convergent validity since the values of each of the factor loadings (individual item reliabilities) are above 0.700 (Henseler, 2017). The average variance extracted (AVE) values used to determine the convergent validity are above 0.50 for the individual constructs, signifying that, on average, the indicators share a minimum of half of the variance with the variables (Henseler, 2017). The values for Cronbach's alpha and composite

reliability of the constructs used to measure the internal consistency reliability of the model are above the minimum thresholds of .700 and .600, respectively. This means that the model has achieved excellent reliability, as shown in Table 2

Table 2 Questionnaire items, Cronbach's alpha (α), average variance extracted (AVE), composite reliability (Cr), factor loadings

Construct	Measurement Items	Factor Loading	AVE	Cr	α
AI Adoption in Teaching and Learning Processes	Use of AI for personalized learning	0.83	0.65	0.91	0.89
	AI-supported assessment and feedback	0.86			
	Integration of AI tools in classroom activities	0.81			
	Use of generative AI to support learning tasks	0.79			
AI in Academic and Administrative Management	AI-based academic planning systems	0.84	0.67	0.92	0.90
	AI for student performance monitoring	0.88			
	AI-supported institutional decision-making	0.85			
	AI in educational data management	0.80			
Personnel Capability and Readiness in Using AI	Digital literacy of staff in AI tools	0.78	0.62	0.89	0.87
	Faculty competence in AI integration	0.82			
	Institutional AI training programs	0.80			
	Organizational readiness for AI adoption	0.81			
Effectiveness of AI-Driven Learning and Management Processes	Effectiveness of personalized learning systems	0.87	0.70	0.93	0.91
	Efficiency of AI-based assessment processes	0.89			
	Accuracy of AI-supported decision systems	0.85			

Construct	Measurement Items	Factor Loading	AVE	Cr	α
	Increased student engagement through AI	0.83			
Enhancement of Students' Learning Experience	Increased student motivation	0.84	0.66	0.91	0.89
	Improved learning interaction	0.86			
	Greater learning satisfaction	0.80			
	Improved academic achievement	0.82			
Improvement of Institutional Management Effectiveness	Improved operational efficiency	0.85	0.68	0.92	0.90
	Enhanced strategic planning capability	0.88			
	Strengthened quality assurance systems	0.83			
	Better institutional competitiveness	0.81			
Quality of Teaching and Learning in Private Universities	Overall teaching effectiveness	0.86	0.69	0.93	0.91
	Student satisfaction with learning quality	0.88			
	Academic performance outcomes	0.84			
	Institutional reputation for quality education	0.82			

Consequently, the discriminant validity of the structural model was examined using the Heterotrait–Monotrait (HTMT) ratio. According to Henseler (2017), discriminant validity is established when the HTMT value for each construct is below the threshold of 0.850. The results indicate that all HTMT values among the constructs are below 0.850, demonstrating adequate discriminant validity. Therefore, the constructs are empirically distinct from one another and the measurement model is considered sufficiently valid, as presented in Table 3.

Table 3 Heterotrait-Monotrait ratio (HTMT)

Constructs	1	2	3	4	5	6	7
AI Adoption in Teaching and Learning	—	0.612	0.584	0.633	0.521	0.498	0.466
AI in Academic & Administrative Management	0.612	—	0.648	0.671	0.542	0.603	0.519
Personnel Capability & Readiness	0.584	0.648	—	0.689	0.558	0.576	0.502
AI-Driven Process Effectiveness	0.633	0.671	0.689	—	0.724	0.698	0.651
Students' Learning Experience	0.521	0.542	0.558	0.724	—	0.602	0.736
Institutional Management Effectiveness	0.498	0.603	0.576	0.698	0.602	—	0.711
Quality of Teaching and Learning	0.466	0.519	0.502	0.651	0.736	0.711	—

The overall model fit was evaluated using multiple goodness-of-fit indices, as reliance on a single index is insufficient to assess model adequacy comprehensively. The results of the modified structural model indicate that χ^2 = 191.920 with df = 179 and p-value = 0.251, suggesting that the chi-square statistic is not statistically significant, thereby indicating a good fit between the model and the empirical data. The χ^2/df ratio of 1.069 is well below the recommended threshold of 3.00, indicating an excellent fit. Furthermore, the Goodness-of-Fit Index (GFI = 0.968), Comparative Fit Index (CFI = 0.999), and Adjusted Goodness-of-Fit Index (AGFI = 0.932) all exceed the recommended minimum value of 0.90, demonstrating strong model adequacy. The Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA = 0.013) is substantially below the acceptable cut-off value of 0.08, indicating a very close fit of the model to the data. Although the Root Mean Square Residual (RMR = 0.073) is slightly above the ideal threshold of 0.05, it remains within an acceptable range. Table 4

Table 4 Model fit indicators

Fit Index	Value
χ^2 (Chi-square)	191.920
df	179
χ^2/df	1.069
p-value	0.251
GFI	0.968

Fit Index	Value
AGFI	0.932
CFI	0.999
RMR	0.073
RMSEA	0.013

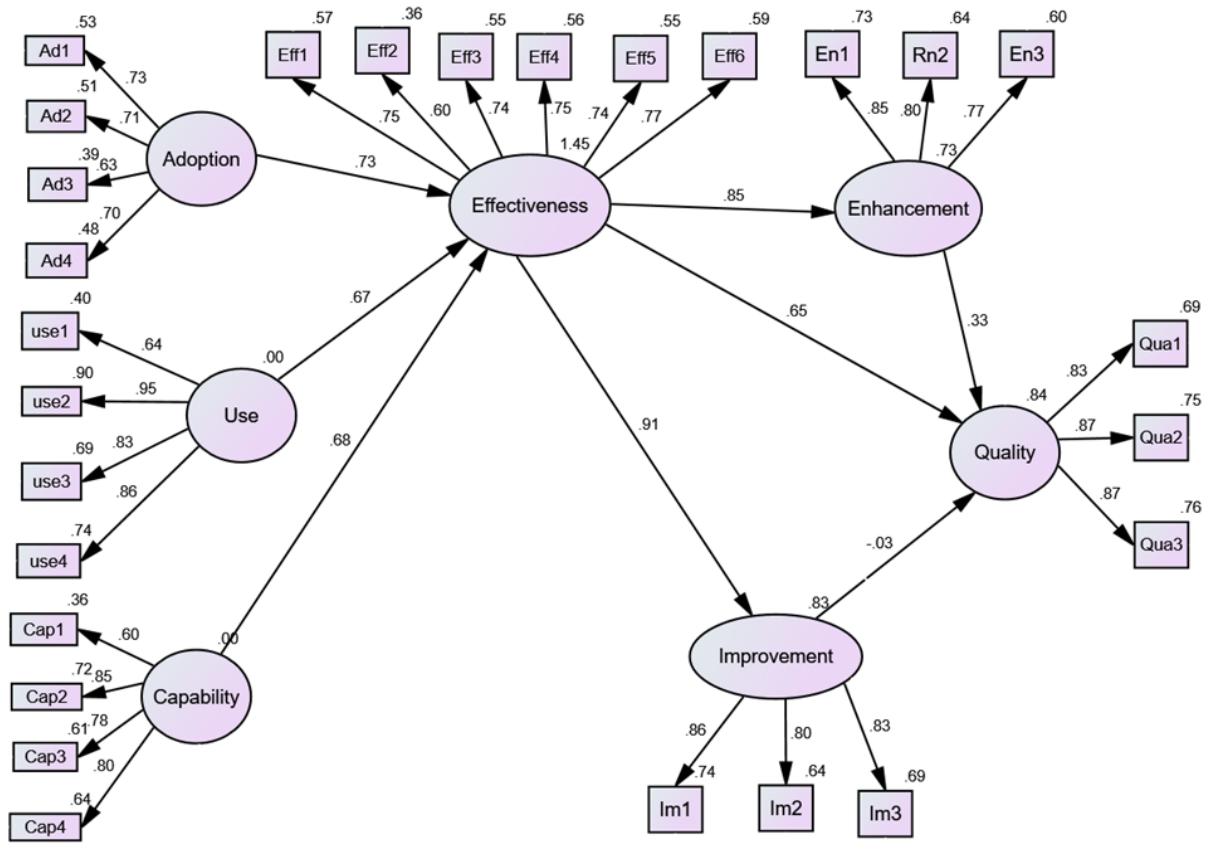

Figure 2 Model fit indicators

After the model measurement has been assessed, the variance explained (R^2) and the predictive relevance of the exogenous variables on the endogenous variables are considered. The validity of the hypotheses and predictive relevance were tested through the calculation. The t-statistics, p-values, and the (β) values were used to determine the statistical significance of the paths The result is shown in Table 5.

Table 5 Direct Effect

Hypothesis	Path	Estimate (β)	S.E.	C.R.	p-value	Result
H1	Adoption → Effectiveness	0.734	0.081	9.826	<0.0009	Accepted
H2	Use → Effectiveness	0.673	0.057	12.008	<0.0009	Accepted

Hypothesis	Path	Estimate (β)	S.E.	C.R.	p-value	Result
H3	Capability → Effectiveness	0.676	0.057	12.320	<0.0009	Accepted
H4	Effectiveness → Enhancement	0.853	0.061	14.512	<0.0009	Accepted
H5	Effectiveness → Improvement	0.913	0.064	15.564	<0.0009	Accepted
H6	Effectiveness → Quality	0.650	0.189	3.634	<0.0009	Accepted
H7	Enhancement → Quality	0.326	0.080	4.125	<0.0009	Accepted
H8	Improvement → Quality	-0.031	0.139	-0.215	0.830	Rejected

Table 5 presents the direct effects among AI adoption, personnel readiness, AI-driven process effectiveness, intermediate outcomes, and educational

The results indicate that the adoption of artificial intelligence (AI) in teaching and learning processes has a significant positive effect on the effectiveness of AI-driven learning and management processes, thereby supporting Hypothesis H1 ($\beta = 0.734$, C.R. = 9.826, $p < 0.0009$). Similarly, the use of AI in academic and administrative management positively and significantly influences AI-driven process effectiveness, supporting Hypothesis H2 ($\beta = 0.673$, C.R. = 12.008, $p < 0.0009$). Furthermore, personnel capability and readiness in using AI demonstrate a statistically significant positive effect on effectiveness, confirming Hypothesis H3 ($\beta = 0.676$, C.R. = 12.320, $p < 0.0009$). With respect to the intermediate outcomes, AI-driven process effectiveness shows a strong and significant positive effect on Enhancement of Students' Learning Experience, supporting Hypothesis H4 ($\beta = 0.853$, C.R. = 14.512, $p < 0.0009$). Likewise, effectiveness exerts an even stronger positive influence on Improvement of Institutional Management Effectiveness, confirming Hypothesis H5 ($\beta = 0.913$, C.R. = 15.564, $p < 0.0009$).

Regarding educational quality, the findings reveal that AI-driven process effectiveness has a significant positive direct effect on the Quality of Teaching and Learning in Private Universities, supporting Hypothesis H6 ($\beta = 0.650$, C.R. = 3.634, $p < 0.0009$). In addition, Enhancement of Students' Learning Experience significantly and positively affects educational quality, thereby supporting Hypothesis H7 ($\beta = 0.326$, C.R. = 4.125, $p < 0.0009$). However, Improvement of Institutional Management Effectiveness does not have a statistically significant effect on educational quality ($\beta = -0.031$, C.R. = −0.215, $p = 0.830$), leading to the rejection of Hypothesis H8.

Based on interviews with university executives, faculty, and educational technology experts, the findings show that improving teaching and learning in the digital era depends primarily on effectively integrating AI into students' learning processes rather than only enhancing administrative efficiency.

Respondents highlighted adaptive learning systems, real-time feedback tools, and learning analytics as key to improving motivation, engagement, and academic achievement. Generative AI and intelligent platforms were seen as particularly valuable for enabling flexible, personalized learning environments.

While AI also improves administrative efficiency through data-driven decision-making and performance monitoring, participants emphasized that these benefits alone do not directly enhance teaching and learning unless they are connected to student learning experiences.

Successful AI integration was also found to depend on faculty readiness, digital competencies, pedagogical understanding, and an innovation-friendly organizational culture. Ethical issues, data privacy, and strong governance frameworks were additionally identified as essential for trust and sustainable AI adoption in higher education.

Discussion

AI Adoption in Teaching and Learning as a Driver of Process Effectiveness

The findings confirm that AI adoption in teaching and learning significantly enhances AI-driven process effectiveness, supporting Hypothesis H1. This result reinforces the argument that AI does not automatically improve education by mere implementation but requires meaningful pedagogical integration within instructional systems (Holmes et al., 2019; Holmes & Tuomi, 2022). From a socio-technical systems perspective, AI tools must be embedded within curriculum design, assessment strategies, and instructional practices to generate effective outcomes. Consistent with Hwang et al. (2020), AI-based systems such as intelligent tutoring and adaptive learning environments improve learning processes when aligned with instructional goals. Similarly, Maghsudi et al. (2021) and Tapalova and Zhiyenbayeva (2022) emphasize that personalization, adaptive feedback, and learning analytics enhance engagement and continuity in learning. These findings suggest that AI adoption in pedagogy functions as a foundational determinant of process effectiveness, where integration quality is more important than technological availability.

AI in Academic and Administrative Management as Data Infrastructure

The study also finds that AI adoption in academic and administrative management significantly enhances AI-driven process effectiveness, supporting Hypothesis H2. This aligns with the increasing emphasis on data-driven governance in higher education (Williamson, 2017; Baker, 2021). AI-enabled institutional systems, including predictive analytics, dashboards, and decision-support tools, transform fragmented data into actionable insights that improve institutional responsiveness. As argued by Ouyang et al. (2023) and Sajja et al. (2023), predictive analytics enables early intervention and evidence-based planning, thereby strengthening institutional agility. The present study extends this literature by empirically demonstrating that administrative AI functions as a structural enabler of effective educational and managerial processes. Importantly, instructional AI and administrative AI operate as complementary layers: the former enhances micro-level learning interactions, while the latter strengthens macro-level coordination and governance.

Human Capital as a Strategic Enabler of AI Effectiveness

The significant relationship between personnel capability and AI-driven process effectiveness (H3) highlights the central role of human capital in AI-enabled transformation. This finding supports institutional capability perspectives, which argue that technological

innovation is effective only when supported by adequate organizational competencies (Kuleto et al., 2021; Potjanajaruwit, 2023). Holmes et al. (2019) further emphasize that AI should augment rather than replace educators' professional judgment. The results confirm that digital literacy, openness to innovation, and pedagogical understanding of AI significantly determine implementation success. Accordingly, AI effectiveness in higher education should be conceptualized as a capability-driven outcome rather than a purely technological one.

Process Effectiveness and Enhancement of Student Learning Experience

Hypothesis H4 is supported, indicating that AI-driven process effectiveness significantly enhances student learning experience. This finding aligns with engagement theory and contemporary empirical studies demonstrating that AI-supported learning environments increase motivation, participation, and interaction quality (Chen et al., 2023; Chiu et al., 2024). García-Martínez et al. (2023) similarly report that AI integration contributes positively to academic achievement through improved learning engagement. The present study further positions student learning experience as a key mediating mechanism linking AI-enabled processes to educational outcomes. This suggests that experiential enhancement is a critical pathway through which AI contributes to perceived educational quality.

AI Effectiveness and Institutional Management Performance

The findings confirm that AI-driven process effectiveness positively influences institutional management effectiveness (H5), consistent with theories of digital governance in higher education (Williamson, 2017). AI systems improve decision-making efficiency, transparency, and accountability through real-time data processing and institutional analytics (Baker, 2021). However, the results indicate that managerial improvements primarily reflect organizational optimization rather than direct pedagogical enhancement. This distinction is important, as it suggests that AI operates across multiple institutional layers but does not automatically translate managerial efficiency into teaching quality improvements.

Direct Impact of AI Process Effectiveness on Educational Quality

Hypothesis H6 is supported, demonstrating that AI-driven process effectiveness directly enhances teaching and learning quality. This finding is consistent with personalized learning theories and AI-supported scaffolding frameworks (Luckin et al., 2016). Holmes and Tuomi (2022) also argue that AI contributes to quality improvement when embedded in systematic pedagogical redesign. The results suggest that process effectiveness acts as a key transmission mechanism through which AI adoption translates into institutional-level educational quality. In other words, AI improves quality not through isolated tools but through optimized learning and administrative processes.

Student Learning Experience as a Core Determinant of Educational Quality

The positive effect of student learning experience on teaching and learning quality (H7) confirms the centrality of learner-centered education paradigms. Prior research consistently shows that engagement, satisfaction, and motivation are strong predictors of perceived

educational quality (Chen et al., 2023; Chiu et al., 2024; Bangbon et al., 2023). This finding indicates that educational quality in private universities is fundamentally experiential rather than purely structural or administrative. Compared with managerial pathways, experiential pathways demonstrate stronger explanatory power in determining quality outcomes.

Managerial Improvement and Its Limited Direct Impact on Quality

Contrary to expectations, Hypothesis H8 is not supported, as institutional management effectiveness does not significantly influence teaching and learning quality. These finding challenges assumptions that administrative efficiency automatically leads to improved educational outcomes. Selwyn (2016, 2022) argues that digital transformation may optimize institutional processes without necessarily improving learning depth or pedagogy. Similarly, Ju (2023) notes that AI systems may enhance efficiency but fail to improve academic outcomes when not aligned with instructional design. The present findings reinforce this critique, suggesting that managerial effectiveness alone is insufficient to improve educational quality unless it is translated into pedagogical and experiential transformation.

Conclusion

In conclusion, this study aimed to examine the structural relationships among artificial intelligence (AI) adoption in teaching and learning, AI use in administrative management, personnel capability and readiness, the effectiveness of AI-driven learning and management processes, the enhancement of students' learning experiences, institutional management effectiveness, and the quality of teaching and learning in private universities in Bangkok, Thailand. The results of Structural Equation Modeling (SEM) confirm that AI adoption in both instructional and administrative domains, as well as personnel readiness, positively influence the effectiveness of AI-driven processes. This effectiveness functions as a critical mediating mechanism that transforms technological potential into tangible educational outcomes. The findings further indicate that the effectiveness of AI-driven processes exerts both direct and indirect effects on the quality of teaching and learning, particularly through the enhancement of students' learning experiences, which represents a central dimension of educational quality in private higher education institutions. Although AI-driven effectiveness significantly improves institutional management performance, administrative improvement alone does not directly enhance teaching and learning quality unless it is explicitly connected to the development of meaningful student learning experiences. Theoretically, this study contributes an integrated framework that connects technology adoption theory, organizational capability perspectives, and learner-centered quality models. It highlights AI-driven process effectiveness as a strategic construct linking technological implementation to educational quality outcomes. From policy and practical perspectives, sustainable quality enhancement in the AI era requires systematic pedagogical integration, continuous personnel development, robust data infrastructure, and appropriate governance frameworks. Only through such alignment can AI generate long-term and meaningful improvements in teaching and learning.

Recommendations

1. Institutional Level Private universities should integrate AI into curriculum design, teaching, and assessment rather than using it superficially. Strong data infrastructure and coordinated governance systems are needed to support effective and ethical AI use in education.

2. Faculty Development Universities should strengthen lecturers' digital literacy, AI skills, instructional design capacity, and ethical awareness to ensure effective AI-supported teaching and learning.

3. Policy Level Higher education authorities should develop AI strategies that include digital infrastructure investment, competency standards, and data privacy regulations to support sustainable AI integration.

Future Research Directions

Future studies should examine differences between public and private universities, conduct long-term (longitudinal) studies on AI impact, explore discipline-specific applications, and investigate student experiences and ethical governance practices in AI-driven education.

References

Akgun, S., & Greenhow, C. (2022). Artificial intelligence in education: Addressing ethical challenges in K–12 settings. *AI and Ethics, 2*(3), 431–440.

Baker, R. S. (2021). Data-driven decision making in education: Evidence from learning analytics. *Educational Technology Research and Development, 69*(2), 1–20.

Bangbon, P., Channuwong, S., Amponstira, F., Rungsuk, A. & Snongtaweeporn, T. (2023).
The influence of transformational leadership on organizational sustainability: A case study of business companies in Bangkok. *Journal of Namibian Studies*, 33, 4077-4095.

Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2023). Artificial intelligence in education: A review. *IEEE Access, 11*, 1–15.

Chen, X., Xie, H., Zou, D., & Hwang, G.-J. (2023). Application and theory gaps during the rise of artificial intelligence in education. *Computers and Education: Artificial Intelligence, 4*, 100125.

Chen, X., Zou, D., & Xie, H. (2023). Artificial intelligence in education: A review and future research directions. *Educational Technology & Society*.technologies and impacts on learning engagement. *Computers & Education, 200*, 104800.https://doi.org/10.1007/s10796-022-10291-4

Chiu, T. K., Moorhouse, B. L., Chai, C. S., & Ismailov, M. (2024). Teacher support and student motivation to learn with artificial intelligence (AI)-based chatbot. Interactive Learning Environments, 32(7), 3240–3256.

García-Martínez, I., Fernández-Batanero, J. M., Fernández-Cerero, J., & León, S. P. (2023).
Analysing the impact of artificial intelligence and computational sciences on student performance: Systematic review and meta-analysis. *Journal of New Approaches in Educational Research,* 12(1), 171–197. https://doi.org/10.7821/naer.2023.1.1240

Holmes, W., & Tuomi, I. (2022). State of the art and practice in AI in education. *European Journal of Education*, 57, 542–570.

Hooda, M., Rana, C., Dahiya, O., Rizwan, A., & Hossain, M. S. (2022). Artificial intelligence for assessment and feedback to enhance student success in higher education. *Mathematical Problems in Engineering*, 2022, Article 5215722. https://doi.org/10.1155/2022/5215722

Hwang, G. J., Xie, H., Wah, B. W., & Gasevic, D. (2020). Vision, challenges, roles, and research issues of artificial intelligence in education. *Computers & Education: Artificial Intelligence*, 1, 100001.

Ju, J. (2023). Generative AI in higher education: Opportunities and risks for learning. *Journal of Educational Technology Development and Exchange, 16*(2), 1–12.

Khlaisang, J., Teo, T., & Huang, F. (2019). Acceptance of a flipped smart application for learning: A study among Thai university students. Interactive Learning Environments, 29(5), 772–789.

Kuleto, V., Ilić, M., Dumangiu, M., Ranković, M., Martins, O. M., Păun, D., & Mihoreanu, L. (2021). Exploring opportunities and challenges of artificial intelligence and machine learning in higher education institutions. *Sustainability*, 13(18), 10424.

Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education.* Pearson Education.

Maghsudi, S., Lan, A., Xu, J., & van der Schaar, M. (2021). Personalized education in the artificial intelligence era: What to expect next. *IEEE Signal Processing Magazine*, 38(3), 37–50.

Ouyang, F., Wu, M., Zheng, L., Zhang, L., & Jiao, P. (2023). Integration of artificial intelligence performance prediction and learning analytics to improve student learning in online engineering courses. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20(1), Article 4.

Potjanajaruwit, P. (2023). The influence of technology leadership on university lecturers integrating technology in Thailand. *Human Technology,* 19(3), 435–452.

Qadir, J. (2023). Engineering education in the era of ChatGPT: Opportunities and challenges. *IEEE Transactions on Education, 66*(3), 1–6.

Sajja, G. S., Mahalakshmi, G. S., & Reddy, A. (2023). Predictive analytics in higher education institutions. *Education and Information Technologies, 28*, 1–19.

Selwyn, N. (2022). The digital disconnects: The social causes and consequences of digital education. *Oxford University Press*.

Selwyn, N. (2022). The future of AI and education: Some cautionary notes. *Oxford Review of Education, 48*(1), 1–15.

Tapalova, O., & Zhiyenbayeva, N. (2022). Artificial intelligence in education: Adaptive learning systems and applications. *Frontiers in Education, 7*, 1–10.

Williamson, B. (2017). *Big data in education: The digital future of learning, policy and practice.* SAGE Publications.

Wu, Y. (2023). Integrating generative AI in education: How ChatGPT brings challenges for future learning and teaching. *Journal of Advanced Research in Education*, 2(4), 6–10.

Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education Where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 39.

วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index

Book Review

Dhamma for the Sick

ธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้

Siripen Thongdee[1*], & Phramaha Natthabhan Sutassanavipani[2]

ศิริเพ็ญ ทองดี[1*], & พระมหาณัฐพันธ์ สุทสฺสนวิภาณี[2]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Siripen Thongdee*
ศิริเพ็ญ ทองดี
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
Email: thongdeesiripen@gmail.com

2. Phramaha Natthabhan Sutassanavipani
พระมหาณัฐพันธ์ สุทสฺสนวิภาณี
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
Email: natthabhan123@gmail.com

คำสำคัญ:
ธรรมะ, คนไข้, ตถตา, อิทัปปัจจยตา, ความดับไม่เหลือ

Keywords:
Dhamma, Patients, Tathatā (Suchness), Idappaccayatā (Conditionality), Complete Cessation

Article history:
Received: 12/01/2026
Revised: 01/03/2026
Accepted: 04/04/2026
Available online: 04/06/2026

How to Cite:
Thongdee, S. & Sutassanavipani, P. (2026). Dhamma for the Sick. *Journal Dhamma for Life,* 32(3), 560-574.

ABSTRACT

This book review aims to summarize and critically analyze the core themes of Dhamma for the Sick by Buddhadasa Bhikkhu, republished as part of the project "Buddhadasa 100 Years: 100 Good Books", which seeks to disseminate essential Buddhist teachings in an accessible form to a broad readership. The volume has been redesigned with larger, reader-friendly typography and is included in the series "Living with the World / Transcending the World." Its concise content is particularly suitable for patients, caregivers, and the general public who seek guidance in cultivating mental resilience when facing illness and the uncertainties of life.

The book is structured into four main sections. 1) Tathatā ("suchness") emphasizes the acceptance of reality as it truly is, viewing illness as a natural condition of conditioned phenomena (saṅkhāra) arising through causal relations (idappaccayatā), rather than as "self" or "belonging to oneself." 2) Complete Cessation introduces the profound notion of "dying before death," which refers to the extinction of attachment to selfhood prior to physical death as a means of achieving deep liberation from suffering. 3) Meditation Practice presents meditation as a natural and practical discipline, using the breath or even physical pain itself as an object of contemplation to stabilize the mind, reduce mental agitation, and prevent fear from dominating consciousness. 4) Purity, Clarity, and Peace explain that the essence of the Buddha, the Dhamma, and the Sangha lies in a mental state free from defilements and self-attachment, leading to inner peace that transcends birth, aging, illness, and death.

This book serves as a valuable spiritual guide that transforms illness from a source of distress into an opportunity for the cultivation of wisdom and non-attachment. Its

strengths lie in its concise language and vivid analogies, while its main limitation is the use of certain Buddhist technical terms that may be challenging for beginners. Therefore, it is recommended that readers engage with this work alongside introductory Buddhist texts to gain a more comprehensive understanding.

บทคัดย่อ

บทวิจารณ์หนังสือนี้มุ่งสรุปและวิเคราะห์สาระสำคัญของหนังสือ “ธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้” โดยพุทธทาส ภิกขุ ซึ่งจัดพิมพ์ใหม่ในโครงการ “พุทธทาส 100 ปี หนังสือดี 100 เล่ม” เพื่อเผยแพร่แก่นธรรมที่เข้าใจง่ายและให้คนเข้าถึงได้ง่าย อีกทั้งปรับรูปเล่มให้เหมาะแก่การอ่านด้วยตัวอักษรขนาดใหญ่ หนังสืออยู่ในชุด “อยู่กับโลกคู่มือเหนือโลก” มีเนื้อหากระชับ เหมาะแก่ผู้ป่วย ผู้ดูแลผู้ป่วย และประชาชนทั่วไปที่ต้องการแนวทางดูแลจิตใจเมื่อเผชิญความเจ็บป่วยและความไม่แน่นอนของชีวิต

โครงสร้างเนื้อหาแบ่งเป็น 4 หัวข้อ ได้แก่ 1) “ตถตา” เน้นการยอมรับสภาวะตามจริงว่า “เป็นเช่นนั้นเอง” เห็นความเจ็บป่วยเป็นธรรมชาติของสังขารที่เกิดจากเหตุปัจจัย (อิทัปปัจจยตา) มิใช่ “เรา” หรือ “ของเรา” 2) “ความดับไม่เหลือ” เสนอแนวคิด “ตายเสียก่อนตาย” คือดับความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนก่อนความตายทางกาย เพื่อดับทุกข์อย่างลึกซึ้ง 3) “การทำสมาธิ” อธิบายการภาวนาอย่างเป็นธรรมชาติ โดยกำหนดลมหายใจหรือแม้กระทั่งความเจ็บปวดเป็นอารมณ์ เพื่อให้จิตตั้งมั่น ลดฟุ้งซ่าน และไม่ถูกความกลัวครอบงำ และ 4) “สะอาด สว่าง สงบ” ชี้ว่าหัวใจของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คือภาวะจิตที่ปราศจากกิเลส ว่างจากตัวตน อันนำไปสู่ความสงบเหนือความเกิด แก่ เจ็บ ตาย หนังสือเล่มนี้มีคุณค่าในฐานะคู่มือทางจิตวิญญาณที่ช่วยเปลี่ยน “ความเจ็บป่วย” ให้เป็นโอกาสพัฒนาปัญญาและการปล่อยวาง จุดเด่นคือภาษากระชับและเปรียบเทียบชัดเจน แต่ข้อจำกัดคือศัพท์ธรรมะบางส่วนอาจยากสำหรับผู้เริ่มต้น จึงควรอ่านควบคู่หนังสือธรรมะพื้นฐานเพื่อความเข้าใจที่รอบด้านยิ่งขึ้น

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งองค์ความรู้สำคัญที่มุ่งอธิบายธรรมชาติของชีวิตและแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อความพ้นทุกข์ โดยหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนามุ่งเน้นการเข้าใจความจริงของชีวิตตามกฎธรรมชาติ อันประกอบด้วยความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของสรรพสิ่ง ตลอดจนการพัฒนาปัญญาเพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงและความทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2560) ความเจ็บป่วยนับเป็นสภาวะหนึ่งที่มนุษย์ทุกคนไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และเป็นประสบการณ์ที่ส่งผลกระทบทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ การทำความเข้าใจความหมายของความเจ็บป่วยผ่านมุมมองทางพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการจัดการทุกขภาวะของมนุษย์ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอธิบายว่า ความทุกข์เป็นสัจธรรมประการหนึ่งของชีวิต และการดับทุกข์สามารถเกิดขึ้นได้ผ่าน

กระบวนการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นแนวทางสำคัญในการเผชิญและจัดการกับปัญหาความเจ็บป่วยทั้งทางกายและทางใจ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2554; (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2546) นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องการตระหนักรู้ในความไม่เที่ยงของสังขาร ความแก่ ความเจ็บ และความตาย ยังเป็นหลักการสำคัญที่ช่วยให้บุคคลสามารถปรับทัศนคติและยอมรับความจริงของชีวิตได้อย่างเหมาะสม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2558)

ในบริบทของสังคมไทย ท่านพุทธทาสภิกขุได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกจากองค์การยูเนสโก เนื่องจากมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่และอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตร่วมสมัย (กรมศาสนา, 2548) ผลงานของท่านมุ่งเน้นการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาได้อย่างเข้าใจง่ายและปฏิบัติได้จริง (คณะอนุกรรมการฝ่ายหนังสืออนุสรณ์ 100 ปี ชาตกาล พุทธทาสภิกขุ, 2549) โดยเฉพาะการอธิบายเรื่องความทุกข์ การยอมรับความจริงของชีวิต และการฝึกจิตเพื่อเผชิญกับสถานการณ์วิกฤตต่าง ๆ รวมถึงภาวะความเจ็บป่วย หนังสือ ธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้ เป็นหนึ่งในผลงานที่ได้รับการคัดเลือกให้อยู่ในชุด “พุทธทาส 100 ปี หนังสือดี 100 เล่ม” ภายใต้โครงการ “100 ปี ชาตกาล สืบสานปณิธานพุทธทาส” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่หลักธรรมสำคัญที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นรูปธรรม หนังสือเล่มนี้นำเสนอหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำความเข้าใจความเจ็บป่วย ความไม่เที่ยงของชีวิต การเตรียมความพร้อมต่อความตาย ตลอดจนแนวทางการฝึกสติและสมาธิเพื่อบรรเทาความทุกข์ทางใจที่เกิดจากภาวะการเจ็บป่วย ซึ่งสอดคล้องกับหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาในการพัฒนาจิตใจและปัญญาเพื่อการดับทุกข์ ในสถานการณ์ปัจจุบันที่ประชาชนจำนวนมากเผชิญกับปัญหาความเครียด ความวิตกกังวล และความทุกข์จากภาวะความเจ็บป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจ การศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือ ธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้ จึงมีความสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและเชิงสังคม เนื่องจากหนังสือดังกล่าวสะท้อนแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการจัดการความทุกข์และการพัฒนาจิตใจภายใต้สถานการณ์ความเจ็บป่วย อันอาจนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ด้านพุทธจิตวิทยา การดูแลสุขภาวะองค์รวม และการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน

ดังนั้น บทความวิจารณ์หนังสือเรื่อง ธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้ จึงมุ่งศึกษาสาระสำคัญ แนวคิดทางพระพุทธศาสนา และคุณค่าของเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือ เพื่อวิเคราะห์ความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนประเมินประโยชน์ที่ผู้อ่านสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการเผชิญกับภาวะความเจ็บป่วยได้อย่างเหมาะสม

โครงสร้างเนื้อหา

โครงสร้างเนื้อหาของหนังสือเรื่อง “ธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้” ประกอบด้วย 4 หัวข้อ ดังนี้ ซึ่งเขียนโดยท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ นามเดิมของท่าน คือ “เงื่อม พานิช” ท่านเกิดที่อำเภอ ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันอาทิตย์ ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 7 ปีมะเมีย หรือวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2449 ท่านได้เข้ามาบวชเรียนใน

พระพุทธศาสนา เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2469 (พุทธทาสภิกขุ, 2546) ที่โรงอุโบสถวัดอุบล หรือวัดนอก โดยไม่มีความคิดที่จะสึกจากเพศบรรพชิตเลย ท่านยังสนใจในเรื่องการท่องเที่ยว การถ่ายภาพ เครื่องพิมพ์ดีด เครื่องเล่นวิทยุ เครื่องเล่นแผ่นเสียง วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ข่าวสารบ้านเมือง ในปี พ.ศ. 2530 ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่พระธรรมโกศาจารย์ สุนทรญาณดิลก ตรีปิฎกธรรมภูสิตยติคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี นอกจากนี้ท่านได้ยังรับปริญญาดุษฎีบัณฑิตหลายสาขาจากมหาวิทยาลัยชั้นนำของประเทศไทย (คณะอนุกรรมการฝ่ายหนังสืออนุสรณ์ 100 ปี ชาตกาล พุทธทาสภิกขุ, 2549) ดังนี้

ในปี พ.ศ. 2522 พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในปี พ.ศ. 2528 อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาปรัชญาและศาสนา จากมหาวิทยาลัยศิลปากร ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง

ในปี พ.ศ. 2530 ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาครุศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาปรัชญา จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในปี พ.ศ. 2533 ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ในปี พ.ศ. 2536 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2548 องค์การยูเนสโก ประกาศยกย่องให้ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นบุคคล สำคัญของโลก ด้านส่งเสริมขันติธรรม สันติธรรม วัฒนธรรม ความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีของมวลมนุษย์ (กรมศาสนา, 2548) จากภูมิหลังของผู้เขียนนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ โดยมีความเชี่ยวชาญในด้านศิลปะหลายแขนง และมีผลงานทางวิชาการที่ทรงคุณค่าต่อพระพุทธศาสนา ท่านได้แต่งหนังสือที่ก่อประโยชน์ทั้งต่อพระพุทธศาสนาและต่อสังคมไทย สังคมโลกหลายเล่ม หนังสือเล่มที่สำคัญและมีประโยชน์ทำให้บุคคลสนใจต้องหามาอ่าน มีหลายเล่ม เช่น คู่มือมนุษย์ ตัวกูของกู ธรรมโฆษณ์ ปฏิจจสมุปบาทจากพระโอษฐ์ พระพุทธเจ้าสอนอะไร พุทธประวัติจากพระโอษฐ์ ภาษาคน-ภาษาธรรมหนังสือพิมพ์พุทธสาสนา อิทัปปัจจยตา (100 หนังสือดีที่คนไทยควรอ่าน) สูตรของเว่ยหล่าง และในปีพ.ศ. 2508 “หนังสือแก่นพุทธศาสน์” (พุทธทาสภิกขุ, 2508) ได้รับรางวัลชนะเลิศ “หนังสือดีประจำปี พ.ศ. 2508” จากองค์การยูเนสโก

เนื้อหาโดยย่อ

หนังสือเล่มนี้มี 4 หัวข้อ ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายเนื้อเรื่องมุ่งให้เข้าใจง่าย ซึ่งมีเนื้อหาโดยย่อสามารถสรุปประเด็น ได้ดังนี้

หัวข้อที่ 1 ตถตา ธรรมะสำหรับคนเจ็บได้กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก สรุปเอาแต่ใจความสำคัญ ได้แก่ คำสอนที่สอนให้เห็นว่า “มันเป็นเช่นนั้นเอง” เรียกว่า ตถตา เป็นเช่นนั้นเอง มันมีเหตุปัจจัยปรุงแต่งกันมาแล้ว เป็นเช่นนั้นเอง เรียกว่า “อิทัปปัจจยตา” โดยละเอียด พอความทุกข์เกิดขึ้นในจิตแล้ว จิตก็จะปรุงความรู้สึกนึกคิดว่าตัวเราผู้ทุกข์ ตัวเราผู้เป็นเจ้าของความทุกข์ ที่จริงนั้นต้องการจะให้มองเห็นว่า ความทุกข์เกิดอยู่ตามธรรมชาติ

ระบบประสาทมันสัมผัสและรู้สึกว่าเป็นทุกข์ ตัวระบบประสาทนั้นก็เป็นธรรมชาติ ไม่ใช่ตัวเรา แต่พอความทุกข์ปรากฏที่ระบบประสาทตามธรรมชาติแล้ว มันเกิดความรู้สึกว่า มีตัวเราเป็นผู้ทุกข์ขึ้นมา แต่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า ถ้าได้อาศัยพระองค์เป็นกัลยาณมิตร ก็จะหมดปัญหา ทุกคนต้องอาศัยพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตรคือรับเอาคำสั่งสอนของพระองค์มาศึกษาพินิจพิจารณา จนเห็นอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง ว่ามันไม่มีสิ่งที่เป็นตัวเราที่จะเป็นผู้ทุกข์ เป็นผู้รับทุกข์ อาการเช่นนั้นเป็นเรื่องของธรรมชาติ (พุทธทาสภิกขุ, 2566) ในการอธิบายประเด็นนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอเรื่องความทุกข์ ว่าเป็นเรื่องของธรรมชาติ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเกิดจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บและความตาย จะหมดปัญหาก็อยู่ที่ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย เพราะทุกอย่างเป็นกิริยาอาการที่เกิดอยู่ตามธรรมชาติ ของร่างกายมนุษย์ ต้องนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาพิจารณาให้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริงว่า ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย เป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่ใช่เรื่องของเรา เป็นเรื่องไม่มีตัวตน อย่าได้เอามาเป็นของเรา จิตจึงจะหลุดพ้นจากทุกข์ หลุดพ้นจากความไม่รู้ แม้แต่เรื่องของกรรมและผลของกรรม ถ้ามองว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ จิตเราก็จะหลุดพ้นจากกรรม ให้ใคร่ครวญด้วยสติปัญญามองให้เห็นถึงความไม่มีตัวตน และไม่มีอะไรเป็นของตน ถ้าทำได้อย่างนี้ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ก็ไม่เป็นปัญหาแก่ผู้มีสติปัญญามองเห็นเช่นนั้น

โดยสรุปรวมคือความเจ็บป่วยเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ (สังขาร) ที่เกิดจากเหตุและปัจจัย (อิทัปปัจจยตา) และเป็นโอกาสทองในการพัฒนาปัญญา การเจ็บป่วยเตือนให้เห็นความไม่เที่ยงของร่างกายและชีวิต กระตุ้นให้ผู้อ่านมองความเจ็บป่วยเป็นเครื่องมือฝึกจิตเพื่อปล่อยวาง “ตัวกู” และ "ของกู" ซึ่งเป็นรากของความทุกข์ จุดเน้น ความเจ็บป่วยไม่ใช่สิ่งเลวร้าย แต่เป็นครูที่สอนให้เข้าใจ "ตถตา" (ความเป็นเช่นนั้น) และเตรียมใจสู่การหลุดพ้น

หัวข้อที่ 2 ความดับไม่เหลือ ธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้ มีนัยที่ลึก ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก คือ การรู้เรื่องความดับไม่เหลือ ไม่มีอะไรที่ต้องเป็นห่วงวิตกกังวล และถ้าร่างกายจะแตกดับ ก็ให้เป็นความดับไม่เหลือ แม้จะยังไม่ดับก็ตั้งความปรารถนาไว้ว่า ต้องการจะดับไม่เหลือ อย่างนี้ก็ทำได้ เพราะว่าเมื่อต้องการจะดับไม่เหลือแล้ว อะไร ๆ มันก็ไม่มีปัญหา การดับไม่เหลือนี้มี 2 อย่าง คือว่า ร่างกายอัตภาพนี้ตายแล้วดับไม่เหลือก็ได้ ทีนี้อีกอย่างหนึ่งซึ่งสำคัญกว่านั้น เรียกว่า ดับไม่เหลือแห่งความรู้สึกว่าตัวตน-ของตนเกิดมาอีก กลับเกิดมาอีก ก็เรียกว่าดับไม่เหลือด้วยเหมือนกัน อย่างนี้พูดเป็นโวหาร ซึ่งฟังแล้วก็คงประหลาดหรืออัศจรรย์อยู่บ้าง เรียกว่า “ตายเสียก่อนตาย” ตายเสียก่อนตาย คือความรู้สึกว่าตัวตน ตัวกู-ของกู อะไรนี้ดับไปเสีย ก่อนที่ร่างกายจะตาย ก่อนที่จะตายทางร่างกายนั้น ท่านสอน ให้ดับตัวตน ความรู้สึกว่าตัวตน ว่าของตน ตายทีแรก หมายถึงตายแห่งอวิชชาความไม่รู้ ความยึดถือว่าตัวตนของตน นั้นเสีย เรียกว่า ตายของตัวตนในความรู้สึก แล้วก็ตายเสียก่อนที่ร่างกายจะตายจริง นี้เป็นความดับทุกข์อย่างยิ่ง ไม่มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายอะไรจะก่อให้เกิดปัญหาแก่บุคคลชนิดนี้ได้ ก่อนที่จะตายทางร่างกายนั้น ท่านสอนให้ดับตัวตน ความรู้สึกว่าตัวตนของตนซึ่งเกิดอยู่เป็นประจำเสีย ดับมันเสีย ถ้าดับความรู้สึกว่าตัวตนของตนนี้ได้แล้ว แม้ว่าร่างกายยังอยู่ ชีวิตยังไม่ตาย ก็เรียกว่าดับหรือดับไม่เหลือ ผลของการกระทำ ถ้าเชื่อว่ามีตัวตน มันก็ไม่สิ้นสุด มันก็หวังที่จะไปเกิดใหม่ รับผลกรรมกันใหม่ อะไรกันใหม่ ในการเกิดใหม่เป็นเพียงการฉายซ้ำ เรียกอย่างเด็ก ๆ เรียกว่าฉายซ้ำ ในการที่จะเป็นทุกข์กันใหม่

จึงสมัครที่จะดับไม่เหลือตั้งใจไว้อย่างดีที่สุดก็คือ การน้อมจิตไปเพื่อความดับไม่เหลือ พระพุทธเจ้าเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน พระพุทธเจ้าเป็นผู้รู้คือ รู้เรื่องทุกเรื่องที่ควรรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ เรื่องดับทุกข์อย่างไรนี่ท่านรู้ เป็นผู้รู้แล้วเป็นผู้ตื่น ก็คือไม่หลับอยู่ด้วยความหลับของกิเลส โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ อวิชชา ไม่ได้หลับอยู่ด้วยความหลับของกิเลส คือ “อวิชชา” นี่เป็นคำกล่าวไว้สำหรับการศึกษาของผู้ที่ต้องการดับทุกข์ตามพระองค์ เมื่อเราเป็นศิษย์ของพระองค์ เราก็จงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานให้ได้เหมือนพระองค์ คือเดินตามพระองค์ เป็นสาวกของพระองค์ เป็นผู้ตื่นจากหลับ คือตื่นจากความเข้าใจผิดหลงผิด แล้วก็เบิกบาน กล้าหาญ ร่าเริงท้าทายได้แม้แต่ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย หัวเราะเยาะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย นี้เรียกว่าเป็นผู้เบิกบาน ผู้เจ็บไข้ทำจิตได้อย่างนี้ ได้ชื่อว่าได้รับประโยชน์เต็มที่ ตามคำสอนของพระพุทธองค์ที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก ต่อสู้กับความเจ็บไข้ได้อย่างไม่ผิดหวัง ไม่ลำบาก เป็นการได้ที่ดี ให้ความเจ็บไข้นี้มาสอนให้ฉลาด มาช่วยให้บรรลุถึงธรรมะชั้นสุดท้ายได้โดยง่าย ขอให้พิจารณาอยู่ตลอดเวลาด้วย

ในการอธิบายหัวข้อนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอให้เห็นถึงความสำคัญ และความลึกซึ้งของ “การดับไม่เหลือ” การดับไม่เหลือต้องดับสองส่วน ส่วนที่ 1 คือร่างกายดับ หรือตายตามธรรมชาติ ส่วนที่ 2 ดับความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนคือของตน ผู้เขียนได้เปรียบเทียบเป็นโวหารให้กระแทกใจไว้ว่า “ตายเสียก่อนตาย” ให้รู้สึกว่าตัวกูของกูดับแล้ว ดับความยึดมั่นในตัวตน ดับก่อนที่ร่างกายจะดับ (ตาย) ถ้ามีความรู้สึกว่าตัวตนของตน จะทุกข์ทันที ถ้าดับตัวตนได้ว่าไม่ใช่เราไม่ใช่ตัวตนของเรา ความทุกข์ก็จะดับ คือฝึก “ตายก่อนตาย” จึงหมายถึง “ตายครั้งแรก” คือ ความไม่รู้หรืออวิชชาตาย ตายในความรู้สึกว่ามีตัวตน ถ้าสมัครใจที่จะดับไม่เหลือ ตั้งใจไว้อย่างดีที่สุด คือ การน้อมใจเพื่อความดับไม่เหลือ ไม่ห่วงว่าจะต้องมาเกิดอีก การเกิดอีกเป็นการเริ่มต้นความทุกข์อีกรอบ หรือใช้ภาษาแบบเด็ก ๆ ว่าการฉายซ้ำความทุกข์อีกครั้ง พระพุทธเจ้าสอนให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ไม่หลับอยู่ในกองกิเลส ในอวิชชา ในความหลงผิด ให้นำความเจ็บไข้มาสอนให้ฉลาด จะช่วยให้บรรลุธรรมขั้นสุดท้ายได้ง่าย เหมือนกับพระพุทธเจ้าแม้พระองค์กำลังจะปรินิพพาน ก็มีจิตใจเบิกบาน จนวาระสุดท้าย

โดยสรุปคือเน้น “การดับไม่เหลือ” ดับกองกิเลสทั้งหลายให้หมดสิ้น จะได้ไม่กลับมาวนเกิดอยู่ในกองทุกข์อีกครั้ง คือให้ทบทวนการตายก่อนตาย ทบทวนหน้าที่ที่ทำสำเร็จ ระลึกถึงสิ่งดีที่เคยทำเพื่อให้ใจสงบและรู้สึกสมบูรณ์ ระลึกถึงบุญกุศล การนึกถึงความดีที่ทำไว้ช่วยลดความกังวลและสร้างกำลังใจ และพิจารณาความไม่เที่ยง เข้าใจว่าร่างกายเป็นเพียงสังขารที่ต้องเจ็บป่วยและดับไปตามธรรมชาติ ฝึกจิตให้สงบ ใช้สมาธิและการเจริญสติเพื่อรับมือกับความเจ็บปวดและความกลัว จุดเน้นได้ชี้ให้เห็นว่าการเจ็บป่วยเป็นโอกาสฝึกจิตให้เข้มแข็งและเตรียมพร้อมเผชิญทุกสถานการณ์ด้วยปัญญา ด้วยการฝึกตายก่อนตาย ดับความไม่รู้คือ ดับอวิชชา

หัวข้อที่ 3 การทำสมาธิ เรื่องสำหรับคนเจ็บไข้ที่ควรจะพูดกันต่อไป ตามที่มีกล่าวสอนไว้ ผู้ที่อยู่ในภาวะความเจ็บไข้ ไปไหนไม่ได้ เป็นต้นนี้ ควรทำสมาธิดีกว่า ทำสมาธิ ในที่นี้ อย่าได้เข้าใจเป็นเรื่องลึกลับมหัศจรรย์เกินวิสัย เป็นเรื่องธรรมดาสามัญตามกฎของธรรมชาติ เป็นเรื่องที่อยู่ในหลักในกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ตามแนวของวิทยาศาสตร์ เป็นสิ่งที่ทำได้ ทำสมาธิในที่นี้ คือการกำหนดจิตไว้ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง การทำสมาธินี้ก็จะเพ่งเอาความสิ้นสุดแห่งความเวียนว่ายนั้นเป็นอารมณ์ เดี๋ยวนี้มาทำสมาธิเพื่อหยุด หรือว่างจากความคิดนึกปรุงแต่งอันสับสนวุ่นวายเหล่านั้นในพระไตรปิฎกทำอย่างง่ายที่สุด คือว่า เอาจิตกำหนดที่ลมหายใจหายใจเข้าอยู่ หายใจออกอยู่

หายใจเข้าอยู่ หายใจออกอยู่ หายใจเข้าอยู่ หายใจออกอยู่ มีลักษณะเหมือนกับว่า จิตเป็นผู้วิ่งตามลมหายใจเข้าอยู่ออกอยู่ ไม่ให้ไปมีความคิดชนิดใดชนิดไหน ไม่ให้เกิดความรู้สึกอะไรนอกจากรู้สึกแต่ว่าจิตกำหนดอยู่ที่ลมหายใจที่เข้าอยู่ที่ออกอยู่ มันก็เป็นสมาธิด้วยเหตุนั้น คือจิตสงบจากความคิดฟุ้งซ่านต่าง ๆ แล้วก็จิตตั้งมั่นด้วยการกำหนดอยู่ที่ลมหายใจ อย่างนี้ก็เรียกว่าจิตไม่ฟังซ่าน ไม่ต้องหมายมั่นอะไรให้มากนัก ไม่ต้องหมายมันว่าตัวตนตัวกูจะทำสมาธิ ปล่อยไว้ตามธรรมชาติ มีแต่จิตที่รู้สึกอยู่แล้วก็กำหนดลมหายใจอยู่ จิตประคองจิตไว้ในลักษณะเช่นนั้นอยู่ ถ้ามีความตั้งใจจริง ตั้งใจมากพอก็จะมีความพยายามทำจนได้ แต่อย่าไปเครียดทำอย่างเครียดให้ทำอย่างเบา ๆ สบาย อย่าทำอย่างหมายมั่นโมโหโทโส ทำสบาย ๆ ตั้งใจจะทำแล้วก็ทำไป โดยไม่หมายมั่นให้เป็นตัวกูทำเพื่อนใต้แลแก่กูหรืออะไรนี่ก็ไม่ต้อง ให้จิตเท่านั้นแหละ จิตเท่านั้นทำ แล้วก็จะตั้งมั่นรู้ก็จะไม่ฟังซ่าน ความทุกข์ก็จะไม่แทรกแซงเข้ามาได้ เพราะจิตข้อนี้เปรียบเทียบ เหมือนเราจะหัดขี่รถจักรยานในตอนแรก ลองนึกดู มันยาก พอขี่เข้าแล้วมันล้ม พอพยายามอีกมันก็ล้มอีก มันก็ล้มอีก ล้มหลายหนหลายสิบหน จนกระทั่งไม่ล้ม มันก็ได้ การที่จะบังคับจิตให้อยู่ในอำนาจก็คล้าย ๆ กันนั้นแหละ มันก็จะต้องล้ม ล้มก็ไม่ต้องเสียใจ ทำใหม่ ล้มก็ไม่ต้องเสียใจ ทำใหม่ ไม่ได้ก็ไม่ต้องเสียใจ ทำใหม่ ทำเหมือนกับเล่นกันอย่างเล่นกีฬา อย่างนี้เป็นสมาธิได้ง่าย อย่าไปเครียด ตั้งใจให้เครียดแล้วมันก็ยิ่งทำยาก ศึกษาให้รู้จักลมหายใจที่กำลังเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่ายิ่งเมื่อมีความเจ็บไข้อยู่ เดี๋ยวมันเป็นอย่างนั้นเดี๋ยวมันเป็นอย่างนี้ลมหายใจมันก็ต้องเปลี่ยนแปลง เป็นลมหายใจที่คล่องบ้าง ไม่คล่องบ้าง ขัดข้องบ้าง มีอะไรแทรกแซงบ้าง ถ้ามีอะไรเข้ามาแทรกแซง มีความรู้สึกอะไรเข้ามาแทรกแซง ก็กำหนดอยู่ที่ลมหายใจ หรือกำหนดพร้อมกันไปทั้ง 2 อย่าง เช่นว่า มันมีความเจ็บปวดเกิดขึ้น กำหนดความเจ็บปวดอยู่ทุกลมหายใจก็ยิ่งเป็นสมาธิได้ด้ายการกำหนดความเจ็บปวดนั่นเองความเจ็บปวดนั้นก็ไม่เป็นอันตรายแก่สมาธิ เพราะว่าเอาความเจ็บปวดมาเป็นอารมณ์ของสมาธิเสียทุกครั้ง ที่หายใจออกเข้านี้เราจะรู้จักธรรมชาติของลมหายใจได้ดีขึ้น ๆ ยิ่งทำไปมากเข้าก็รู้จักลมหายใจหลายลักษณะหลายชนิดว่า ลมหายใจอย่างไรร่างกายปรกติสบาย ลมหายใจเป็นอย่างไรร่างกายไม่ปรกติไม่สบายอย่างไร เหล่านี้พยายามศึกษาให้ดีที่สุดกำหนดไว้เป็นอารมณ์ชั้นสูงชั้นลึกประจำอยู่ตลอดเวลา จะไม่มีผลร้ายแต่ประการใด จะมีผลดี คือจะไม่มีความทุกข์ จะอยู่ก็ไม่มีความทุกข์จะดับจะตายก็ไม่ต้องมีความทุกข์เพราะบังคับจิตได้ ดำรงจิตได้ ให้อยู่แต่ในเรื่องของสมาธิ ถ้าจะตายก็ออกจากสมาธิแล้วมันก็ดับก็ตายของมันเอง ไม่ต้องมีความทุกข์อะไร

จงยินดีพอใจในการที่จะทำสมาธิ มีความกล้าพอ มีการกล้าหาญพอที่จะประพฤติปฏิบัติอย่างนี้เพื่อเผชิญหน้ากับความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ขอให้พิจารณาดูถึงการศึกษา การฝึกฝน การทำอะไรต่าง ๆ ที่มันถูกวิธี หรือมันไม่ถูกวิธี เราก็ต้องกล้าหาญ เพราะไม่รู้จะไปกลัวอะไร จะหัวเราะเยาะความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย แล้วจะไปกลัวอะไร ไม่มีเหตุผลที่ว่าจะไปกลัว มันไม่มีประโยชน์อะไร จะไปกลัวทำไม จะไปเป็นทุกข์ทำไม ไม่มีประโยชน์อะไร เลือกเอาข้างที่ว่าไม่กลัว และก็ไม่เป็นทุกข์ด้วยนี้จะทำให้ชีวิตในนั้นปลาย หรือให้ชีวิตขณะที่เจ็บไข้นี้ไม่เป็นปัญหา ไม่เป็นปัญหาเหมือนกับเวลาสบายดีอยู่ เจ็บไม่ไม่เป็นปัญหา แม้จะต้องตายก็ไม่เป็นปัญหา ก็เรียกว่า พ้นจากความเกิด ความแก่ความเจ็บ ความตาย เพราะได้อาศัยพระพุทธองค์เป็นกัลยาณมิตร ตามที่พระองค์ได้ตรัสไว้อยากจะย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า ถ้าได้อาศัยเราเป็นกัลยาณมิตรแล้ว สัตว์ที่มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดาจะพ้นจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย หมายความว่า

ปัญหาใด ๆ ผู้ยากใด ๆ ที่เกี่ยวกับเกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้นจะไม่มาเป็นความยุ่งยาก ลำบากใด ๆ แก่ผู้ที่มีจิตใจที่ดำรงไว้อย่างนี้ คือมีสมาธิ ดำรงจิตไว้ในสมาธิ ไม่ให้ความทุกขเวทนาความหวาดกลัวอะไรเป็นต้นมาครอบงำได้

ในการอธิบายประเด็นนี้ ผู้เขียนได้ให้ความสำคัญกับการทำสมาธิว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่ใช่เรื่องลึกลับหรือเป็นสิ่งมหัศจรรย์เกินวิสัยที่คนจะทำได้ การทำสมาธิอย่างง่ายที่สุด ผู้เขียนได้เปรียบเทียบให้เห็นเหมือนคนหัดขี่จักรยาน จะยากในตอนแรก อาจมีล้มบ้าง ก็ไม่ต้องเสียใจ พยายามฝึกขี่บ่อย ๆ ก็จะชำนาญ และเชี่ยวชาญมากขึ้น จะมีสมาธิขี่ไป ก็จะไม่ล้ม ทำจิตให้สบาย ๆ ต่อไปก็ให้สังเกตลมหายใจว่า หายใจสั้น ยาว ละเอียดอย่างไร ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของลมหายใจ โดยเฉพาะเมื่อเจ็บป่วย เดี๋ยวก็เจ็บ เดี๋ยวก็หาย เอาความเจ็บปวดมาเป็นอารมณ์ของสมาธิ ทุกครั้งที่หายใจเข้าออก เมื่อมีสมาธิ ความทุกข์ก็ไม่เข้ามาแทรกแซง ต้องยินดีในการทำสมาธิต้องมีความกล้าหาญ กล้าที่จะเผชิญกับ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย การทำสมาธิถ้าทำถูกวิธีจะเป็นเรื่องง่าย ถ้าทำไม่ถูกวิธีจะเป็นเรื่องยาก ผู้ที่ดำรงจิตไว้ในสมาธิได้ จะไม่ได้รับความทุกขเวทนาความหวาดกลัว ไม่มีอะไรมาครอบงำได้ สามารถควบคุมปัญหาที่เกิดขึ้นได้ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าโดยแท้จริง

หัวข้อที่ 4 สะอาด สว่าง สงบ ให้ความเจ็บไข้กลายเป็นสิ่งที่ให้ประโยชน์ แทนที่จะเป็นโทษการที่จะมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ให้ได้นั้น ต้องมีหัวใจของพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ หัวใจของพระพุทธ พระธรรมพระสงฆ์นั้น ขึ้นอยู่กับคำเพียง 3 คำ คือ ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ ความสะอาด ในที่นี้ก็หมายความว่า ไม่มีสิ่งเศร้าหมองคือกิเลสเมื่อไม่มีกิเลสมันก็สะอาด คนเราไม่ได้มีกิเลสตลอดเวลา ทุกเวลานาทีมันมีเวลาที่กิเลสไม่ได้เกิดขึ้น ก็มีเหมือนกัน ก็รู้จักความละอาดใดในเวลานั้น ไม่มีความรู้สึกที่เป็นโลภะ โทสะ โมหะรบกวน ก็เรียกว่าสะอาด เมื่อสะอาด ไม่มีสิ่งเศร้าหมองมืดมัวแล้วก็ต้องสว่างไสว แจ่มแจ้ง เหมือนพระอาทิตย์ที่ไม่มีเมฆมาที่น่ากลัวครั้น สว่างได้จริง แล้วในทางจิตใจ ก็มีความสงบใช้คำว่าสงบนี่มันเป็นเรื่องที่บางคนอาจจะเข้าใจผิด สงบทางธรรมะหมายถึงไม่มีอะไรปรุงแต่ง ไม่มีอะไรปรุงแต่งให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ ไม่มีอะไรปรุงแต่งให้เป็นการกระทำความรู้สึกว่าตัวตนของตน จิตใจว่างไม่มีตัวตน นี่เรียกว่า มีควางทางจิต ทางวิญญาณไม่มีตัวตน เมื่อไม่มีตัวตน อย่างนี้ ความเกิดแก่ เจ็บ ตาย ก็ไม่ต้องครอบงำ

พระพุทธเจ้าตรัสเป็นคำสั้น ๆ ไว้อีกคำหนึ่งว่า “มัจจุราชจะหาไม่พบ” มัจจุราชจะตามหาคนที่มีความว่างมีจิตใจว่าง หาไม่พบ เพราะว่าไม่มีตัวตนนั่นเอง แล้วมัจจุราชจะหาอะไรพบ การที่มี ความว่าง ชนิดนี้จึงเป็นอมตธรรม อมตธรรมอมฤตธรรม ธรรมที่ไม่มีความตาย ไม่มีตัวตนให้มัจจุราชหาพบ แล้วจะตายได้อย่างไร มัจจุราชตามหาไม่พบ มันก็คือไม่มีความตายความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายก็กลายเป็นอากาศธาตุไปเสียทีเดียว มันไม่มีความหมายชนิดที่เป็นความยึดถือว่าเป็นตัวตน มันว่างเพราะไม่ดีไม่ชั่ว ถ้ายังดียังชั่วอยู่ก็วุ่นไปตามแบบดีแบบชั่วมันไม่บุญมันไม่บาป เพราะถ้าว่าบุญก็วุ่นไปตามบาปบุญ บาปก็วุ่นไปตามแบบบาป มันไม่ว่างไม่สุขไม่ทุกข์ ถ้าสุขสนุกสนานร่าเริงหัวเราะอยู่ ก็วุ่นไปตามแบบสุข ทุกข์ก็วุ่นไปตามแบบทุกข์ มันไม่มีอะไรที่เป็นคู่ ๆ ไม่ได้ไม่เสีย ไม่แพ้ไม่ชนะ ไม่เอาเปรียบไม่ได้เปรียบ กระทั่งว่าไม่มีความเป็นคน เป็นตัวเป็นตน ไม่มีความเป็นหญิงเป็นชาย เหล่านี้แหละ เรียกว่า จิตไม่ยึดถือสิ่งใดโดยความเป็นตัวตน เพราะถ้าว่าบุญก็วุ่นไปตามบุญบาปก็วุ่นไปตามแบบบาป มันไม่ว่าง ไม่สุขไม่ทุกข์ ถ้าสุขสนุกสนานร่าเริงหัวเราะอยู่ ก็วุ่นไปตามแบบสุข ทุกข์ก็

วุ่นไปตามแบบทุกข์ มันไม่มีอะไรที่เป็นคู่ ๆ ไม่ได้ไม่เสีย ไม่แพ้ไม่ชนะ ไม่เอาเปรียบไม่ได้เปรียบ กระทั่งว่าไม่มีความเป็นคน เป็นตัวเป็นตน ไม่มีความเป็นหญิงเป็นชาย เหล่านี้แหละ เรียกว่า จิตไม่ยึดถือสิ่งใดโดยความเป็นตัวตน แล้วเรียกว่าจิตมันว่าง เพราะมันไม่ได้จับฉวยอะไรเอามาเป็นตัวตน เหมือนกับมือ ถ้าไปจับอะไรไว้ก็เรียกว่ามือไม่ว่าง ถ้ามือไม่จับอะไรไว้เลย ก็เรียกว่ามือมันว่าง จิตนี้ก็เหมือนกัน ถ้าไปจับฉวยเอาอะไรเข้าแล้วมันก็เป็นจิตที่ไม่ว่าง ไม่มีอะไรสงบเท่าความว่าง นี่เป็นสิ่งที่จะต้องสังเกตดู มันไม่ยาก มันไม่เหลือวิสัยเดี๋ยวนี้ก็เอาความว่างจากตัวตน จิตที่มีความว่างจากตัวตนออกรับหน้ากันกับความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ก็หงายหลังเตลิดเปิดเปิงสูญหายสลายไป เอาความว่างมาขับไล่ความเกิด แก่ เจ็บ ตายไปได้ สมตามพระพุทธภาษิตที่ว่า ถ้าได้อาศัยพระองค์กัลยาณมิตรแล้ว

เมื่อความเจ็บไข้ครอบงำ จงพยายายามกระทำจิตใจโดยวิธีที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ทำสมาธิเสีย ก็จะเกิดภาวะสะอาด สว่าง สงบขึ้นมาในจิตใจตามสมควร แล้วก็ จะขับไล่ความทุกข์ หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดกับความเกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้น ออกไปได้ ฉะนั้น เวลาเจ็บไข้ จึงควรจะเป็นเวลาที่ทำสงครามรบเท่ากันกับความเกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้นเอง และทำให้ประสบชัยชนะเพราะอาศัยพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร อย่างที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้แล้ว ถ้าสัตว์ทั้งหลายได้อาศัยตถาคตเป็นกัลยาณมิตรแล้ว สัตว์ที่มีความเกิดจะพ้นจากความเกิด สัตว์ที่มีความแก่จะพ้นจากความแก่สัตว์ที่มีความเจ็บจะพ้นจากความเจ็บ สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดาจพ้นจากความตายเป็นธรรมดา นี่เพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า จิตนั้นกลายเป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เสียเอง ผู้เจ็บป่วยผู้นั้นได้ทำให้จิตของเขากลายเป็นจิตสะอาด สว่าง สงบ โดยไม่วิตกกังวลถึงสิ่งใด ๆ หมดเพราะไม่มีสิ่งใด ๆ จะมีค่ามากเท่ากับสิ่งนี้ ฉะนั้นจิตใจจึงสนใจอยู่แต่กับสิ่งเหล่านี้ จึงไม่ต้องมีปัญหาใดที่เรียกว่าความทุกข์อันเกี่ยวกับความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้จิตมีคุณธรรม คือสะอาด สว่าง สงบเช่นเดียวกับมีในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มันก็อยู่เหนือปัญหาอะไรหมด ไม่มีปัญหาอะไรเหลือ ในโอกาสเช่นนี้ให้เป็นจิตที่มีพระพุทธพระธรรม พระสงฆ์ มาสิงสถิตอยู่ก็จะกลายเป็นสมาชิกของพระพุทธพระธรรม พระสงฆ์ ไปโดยสมบูรณ์เรียกว่า หลุดพ้นจากความเวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ ขอให้พยายามสังเกต เข้าใจนึกคิดกล้าหาญ แล้วก็เชื่อมั่นในการกระทำ ก็จะกระทำได้สมตามความปรารถนา

ในการอธิบายประเด็นนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอให้เห็นว่าความเจ็บไข้เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ ไม่เป็นโทษที่น่ากลัวอย่างที่คนทั่วไปเข้าใจกัน และให้เห็นความสำคัญของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไปเคารพบูชา หัวใจของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คือ ความสะอาด สว่าง สงบ ได้อธิบายให้เห็นความหมายของความสะอาด สว่าง สงบ โดยสรุปรวมว่า คือความว่าง เป็นความว่างจากจิตวิญญาณ ไม่มีตัวตน ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายก็ไม่ต้องครอบงำ ผู้แต่งใช้คำที่ให้คนอ่านเข้าใจได้ง่ายและเห็นภาพชัดเจน โดยนำคำตรัสของพระพุทธเจ้ามาชี้ให้เห็นว่า “มัจจุราชจะตามหาคนที่มีความว่าง มีจิตใจว่างไม่พบ” ความว่างชนิดนี้เป็นอมตธรรม เป็นธรรมที่ไม่มีความตาย ไม่มีตัวตนให้มัจจุราชหาพบ จึงไม่มีวันตาย ถ้าว่างแบบนี้จะไม่ดีไม่ชั่ว ไม่มีบุญไม่มีบาป ไม่สุขไม่ทุกข์ ไม่มีอะไรที่เป็นคู่ ๆ เช่น ไม่ได้ไม่เสีย ไม่แพ้ไม่ชนะ ไม่เอาเปรียบไม่เสียเปรียบ กระทั่งว่าไม่มีความเป็นคน ไม่เป็นตัวเป็นตน ไม่มีความเป็นหญิงเป็นชาย เมื่อมีความว่างก็ไม่มีอะไรเป็นคู่ แต่ถ้ายังเป็นคู่อยู่ก็ไม่มีความว่าง จิตก็ไม่มีความสะอาด สว่าง สงบ จิตไม่ว่าง ถ้าจิตว่างจิตสะอาด สว่าง สงบ ไม่มีตัวตน เอาความว่างมา

ขับไล่ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย ออกไปได้ ความเจ็บไข้เป็นเพียงการปรุงแต่งตามธรรมชาติของร่างกาย ดิน น้ำ ลม ไฟ ถ้าจิตใจตื่นรู้ รู้ความจริงตามความเป็นจริง โดยความเป็นธรรมชาติ ไม่มีอะไรเป็นตัวกูของกู

การทำสมาธิ เมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วย จิตจะสะอาด สว่าง สงบ จะขับไล่ความทุกข์ หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดกับความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ออกไปได้ ผู้แต่งใช้คำให้เข้าใจได้ง่ายและกระตุ้นให้คนอ่านสนใจที่จะทำสมาธิเวลาเจ็บไข้ โดยเปรียบเทียบให้เห็นว่า “เราต่อสู้กับความเจ็บไข้ คือ การทำสงคราม” ทำสงครามรบพุ่งกับความเจ็บป่วย ทำสงครามรบพุ่งกับความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย จะมีชัยชนะได้ เพราะด้วยความเคารพศรัทธาในพระพุทธเจ้า ผู้แต่งเน้นให้เห็นคำตรัสของพระพุทธเจ้าว่า “ถ้าสัตว์ทั้งหลายได้อาศัยตถาคตเป็นกัลยาณมิตรแล้ว สัตว์ที่มีความเกิดจะพ้นจากความเกิด สัตว์ที่มีความแก่จะพ้นจากความแก่ สัตว์ที่มีความเจ็บจะพ้นจากความเจ็บ สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดา ก็จะพ้นจากความตายเป็นธรรมดา” สำหรับผู้ที่อยู่ในวาระสุดท้ายของชีวิต ท่านแนะนำให้มุ่งสู่การปล่อยวางทั้งหมด ดังนี้ 1) พิจารณาวงจรสังสารวัฏ เข้าใจว่าการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นวัฏจักรที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ มัจจุราช (ความตาย) ไม่สามารถครอบงำจิตที่ว่างจากตัวตนได้ 2) ปล่อยวางตัวกูของกู ฝึกจิตให้เห็นว่าร่างกายและความยึดติดเป็นเพียงภาพลวง ช่วยให้ใจสงบและพร้อมสู่ความตายอย่างสงบ 3) มุ่งสู่นิพพาน การตระหนักว่าความตายเป็นเพียงการเปลี่ยนผ่านของสังขาร และจิตที่ว่างจากกิเลสจะเข้าถึงนิพพานได้ โดยผู้แต่งเน้นได้ให้เห็นว่า ความตายไม่น่ากลัวหากจิตหลุดพ้นจากความยึดติด ซึ่งเป็น "ธรรมที่มีความหมายไม่มีตัวตน" ที่มัจจุราชหาไม่พบ

ทัศนผู้วิจารณ์

1. รูปแบบการนำเสนอและความทันสมัย หนังสือ ธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้ ของพุทธทาสภิกขุ นำเสนอในรูปแบบร้อยแก้วเชิงอธิบาย มุ่งถ่ายทอดหลักธรรมเพื่อการเผชิญความเจ็บป่วย ความทุกข์ และความตาย โดยเน้นแนวคิดอนัตตา การปล่อยวาง และการยอมรับสภาวะตามความเป็นจริง ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการเสริมสร้างภาวะเข้มแข็งทางจิตใจของผู้อ่านในบริบทความเจ็บป่วย

ภาษาที่ใช้มีความเรียบง่าย ชัดเจน และเข้าถึงได้ง่าย สำนวนมีลักษณะเมตตาและอ่อนโยน เหมาะสมกับผู้ป่วยและผู้ดูแล มีการใช้การเปรียบเทียบจากประสบการณ์ชีวิตประจำวันเพื่ออธิบายหลักธรรมที่ซับซ้อน ทำให้เกิดความเข้าใจและการประยุกต์ใช้ได้จริง พร้อมทั้งมีถ้อยคำสำคัญที่กระตุ้นการใคร่ครวญเชิงลึก

โครงสร้างมีลักษณะกระชับ เน้นการอธิบายไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา โดยเรียงลำดับจากการทำความเข้าใจทุกข์ การจัดการสภาวะจิตใจ ไปจนถึงการใช้สติและปัญญาในการลดอัตตา จุดเด่นคือการเน้นการปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม โครงสร้างยังมีความเรียบง่าย ไม่สอดคล้องกับรูปแบบงานเขียนเชิงวิชาการร่วมสมัย

รูปเล่มมีลักษณะกะทัดรัด เน้นความเรียบง่ายและการใช้งานจริง ตัวอักษรชัดเจนและอ่านง่าย มีการเน้นข้อความสำคัญเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการรับสาร แม้จะขาดองค์ประกอบด้านกราฟิก แต่สอดคล้องกับเจตนารมณ์เชิงสาระของผู้เขียน ขณะเดียวกันอาจจำกัดการดึงดูดผู้อ่านยุคใหม่

การสื่อสารเน้นความจริงใจและมิติทางจิตวิญญาณ โดยใช้คำถามเชิงใคร่ครวญเพื่อกระตุ้นการสะท้อนตนเอง ส่งผลให้ผู้อ่านมีส่วนร่วมทางความคิดและสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเป็นรูปธรรม

แม้จะเกิดในบริบทสังคมอดีต แต่หลักธรรมเรื่องสติ การยอมรับความทุกข์ และการปล่อยวาง ยังคงมีความร่วมสมัยและสอดคล้องกับปัญหาสุขภาพจิตและโรคเรื้อรังในปัจจุบัน อีกทั้งสอดคล้องกับแนวคิด mindfulness ในจิตวิทยาสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดคือการขาดการเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ทางการแพทย์ร่วมสมัย และไม่มีการบูรณาการสื่อดิจิทัลหรือองค์ประกอบเชิงปฏิสัมพันธ์ รวมทั้งอาจต้องอาศัยพื้นฐานพุทธศาสนาในการทำความเข้าใจเชิงลึก

2. จุดเด่นความน่าสนใจของหนังสือ หนังสือเล่มนี้มีคุณูปการทางวิชาการและการประยุกต์ใช้ในการดูแลสุขภาพจิตผู้ป่วย โดยมีจุดเด่นสำคัญ ได้แก่ 1) ชื่อเรื่องกระชับ สื่อสารประเด็นหลักชัดเจนและดึงดูดกลุ่มเป้าหมาย 2) รูปเล่มกะทัดรัด เอื้อต่อการพกพาและการเข้าถึงอย่างต่อเนื่อง 3) เนื้อหาเน้นการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเชิงปฏิบัติ เช่น การเจริญสติ การพิจารณาไตรลักษณ์ และการระลึกถึงคุณความดี เพื่อบรรเทาความทุกข์ทางใจ และ 4) นำเสนอกรอบคิดเชิงบวกต่อความเจ็บป่วยในฐานะโอกาสพัฒนาปัญญาและการยอมรับสภาวะความไม่เที่ยง ซึ่งสนับสนุนการปรับทัศนคติและการดูแลจิตใจผู้ป่วยอย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม หนังสือมีข้อจำกัด ได้แก่ การใช้ศัพท์และแนวคิดทางพุทธศาสนาที่มีความเฉพาะสูงและอธิบายจำกัด อาจเป็นอุปสรรคต่อผู้อ่านที่ไม่มีพื้นฐาน การเน้นมิติทางปรัชญามากกว่ามิติการเยียวยาทางอารมณ์และกรณีศึกษาจากประสบการณ์จริง รวมถึงความกระชับของเนื้อหาที่อาจจำกัดความลุ่มลึกในการอธิบายเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ โดยสรุป หนังสือมีคุณค่าในฐานะกรอบแนวคิดและแนวทางปฏิบัติด้านการดูแลจิตใจผู้ป่วยเชิงพุทธศาสนา โดยเน้นความกระชับ ใช้ได้จริง และการเสริมสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อความเจ็บป่วย ขณะที่ข้อจำกัดสำคัญอยู่ที่ความเข้าถึงได้ของเนื้อหาสำหรับผู้ไม่มีพื้นฐานทางธรรมะและความลุ่มลึกเชิงอธิบายที่ยังจำกัด

3. ความเหมาะสมและการประยุกต์ใช้ ความเหมาะสมด้านภาษาและการสื่อสาร ผู้เขียนเลือกใช้ศัพท์บาลีเฉพาะเท่าที่จำเป็นต่อการอธิบายแนวคิดสำคัญ เช่น ไตรลักษณ์ ตถตา และมรณานุสติ พร้อมอธิบายความหมายเป็นภาษาไทยที่เข้าใจได้ง่าย ส่งผลให้เนื้อหาสามารถเข้าถึงผู้อ่านทั่วไปได้ในระดับหนึ่ง การตีความหลักธรรมเพื่อการประยุกต์ใช้ร่วมสมัย หนังสือนำเสนอการตีความหลักธรรมในลักษณะที่เชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิตร่วมสมัย เช่น แนวคิดเรื่อง “ธรรมที่ไม่มีตัวตนให้มัจจุราชหาพบ” ซึ่งสะท้อนการผสานแนวคิดเรื่องอนัตตากับการเผชิญความตายอย่างมีสติ การอธิบายลักษณะดังกล่าวช่วยเพิ่มพลังในการสื่อสารและส่งเสริมการประยุกต์ใช้ธรรมะในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม การตีความบางประเด็นอาจแตกต่างจากแนวทางดั้งเดิมตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา จึงอาจเป็นที่ถกเถียงในหมู่นักวิชาการหรือผู้ยึดถือการตีความแบบอนุรักษนิยม

4. ความถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หนังสือเน้นหลักไตรลักษณ์ (ความไม่เที่ยง ความทุกข์ ความไม่มีตัวตน) ซึ่งเป็นรากฐานของพุทธศาสนา โดยเฉพาะการชี้ว่าความเจ็บป่วยและความตายเป็นส่วนหนึ่งของความไม่เที่ยง (อนิจจัง) และเป็นโอกาสให้เห็นความจริงของอนัตตา (ไม่มีตัวตนถาวร) การตีความนี้สอดคล้องกับพระไตรปิฎก เช่น ในมหาสติปัฏฐานสูตร ที่เน้นการพิจารณากายและจิตเพื่อเห็นความไม่เที่ยง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อิทัปปัจจยตา (เหตุและปัจจัย) ผู้เขียนได้อธิบายว่าความเจ็บป่วยเกิดจากเหตุและปัจจัยตามกฎธรรมชาติ ซึ่งตรงกับหลักปฏิจจสมุปบาทในพุทธศาสนา ที่ระบุว่าทุกข์เกิดจากเหตุปัจจัย ไม่ใช่เรื่องบังเอิญหรือ โชคชะตา นิพพานและการปล่อยวาง การชี้ว่าการปล่อยวาง "ตัวกู" และ "ของกู" นำไปสู่นิพพานนั้น สอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนาคือการดับทุกข์ โดยท่านเน้นว่านิพพานไม่ใช่สถานที่ แต่เป็นสภาวะจิตที่ว่างจากกิเลส ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนใน ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และการตีความนิพพานในแบบเถรวาท มรณานุสติ (การระลึกถึงความตาย) การแนะนำให้ผู้ป่วยใกล้ตายพิจารณาความตายเป็นส่วนหนึ่งของวงจรสังสารวัฏ สอดคล้องกับการปฏิบัติใน “อนุสสติ 10” ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติที่พบในคัมภีร์ เช่น วิสุทธิมรรค (พระพุทธโฆษาจารย์, 2546)

5. ข้อสรุปด้านการใช้ภาษา การใช้ภาษาบาลี/สันสกฤต ในหนังสือเล่มนี้ถูกต้องตามหลักคัมภีร์บาลีและบริบทของพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีการเลือกใช้ศัพท์ที่จำเป็นและสอดคล้องกับเนื้อหา เช่น ไตรลักษณ์และมรณานุสติ การแปลและอธิบายเป็นภาษาไทยช่วยให้เข้าถึงได้ง่าย แต่การขาดคำอธิบายเชิงลึกอาจเป็นข้อจำกัดสำหรับผู้อ่านที่ต้องการความละเอียดมากขึ้น ด้านภาษาบาลี/สันสกฤต การใช้ศัพท์และบทสวดถูกต้องตามคัมภีร์และบริบทการใช้งานในพุทธศาสนาไทย พร้อมการอธิบายที่ช่วยให้ผู้อ่านทั่วไปเข้าใจได้ อย่างไรก็ตาม การขาดคำอธิบายศัพท์บางคำอาจทำให้ผู้อ่านมือใหม่รู้สึกยา

6. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในสาขาพระพุทธศาสนา การศึกษาต่อยอดแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ ควรศึกษาผลงานสำคัญของพุทธทาสภิกขุ เช่น คู่มือมนุษย์ และ ธรรมโฆษณ์ ควบคู่กับงานด้านพุทธปรัชญาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เพื่อขยายความเข้าใจเกี่ยวกับหลักปฏิจจสมุปบาท อริยสัจ 4 และการดับทุกข์ ซึ่งเป็นฐานคิดสำคัญของหนังสือ ธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้ การศึกษาการเจริญสติและมรณานุสติ ควรส่งเสริมการศึกษาบทบาทของการเจริญสติและมรณานุสติในฐานะกระบวนการพัฒนาจิตใจ เพื่อรับมือกับความเจ็บป่วย ความทุกข์และความตาย ทั้งในมิติการปฏิบัติและการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย การบูรณาการธรรมะกับการดูแลผู้ป่วย ควรศึกษาการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการดูแลสุขภาวะทางจิต โดยเฉพาะในบริบทการดูแลผู้ป่วยระยะท้ายและการให้คำปรึกษาเชิงพุทธ (Buddhist Counseling) เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยและครอบครัว การศึกษาเชิงเปรียบเทียบ ควรดำเนินการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดของพุทธทาสภิกขุกับนักคิดพุทธศาสนาร่วมสมัยและสายปฏิบัติอื่น เพื่อทำความเข้าใจจุดร่วม จุดต่าง และพัฒนาการของการตีความหลักธรรมในบริบทสมัยใหม่

7. การเปรียบเทียบกับงานอื่นในสาขาพระพุทธศาสนา หนังสือ ธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้ มีลักษณะเด่นด้านการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้กับประสบการณ์ความเจ็บป่วยและความตายโดยตรง สอดคล้องกับแนวคิดใน คู่มือมนุษย์ ของพุทธทาสภิกขุที่มุ่งเน้นการดับทุกข์ในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับงาน

ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่างานดังกล่าวมีลักษณะการอธิบายเชิงคัมภีร์และเชิงวิชาการที่ละเอียดกว่า ขณะที่หนังสือเล่มนี้เน้นการสื่อสารที่เรียบง่ายและการนำไปปฏิบัติได้จริง นอกจากนี้ ยังสามารถเปรียบเทียบกับงานพุทธศาสนานานาชาติที่ว่าด้วยความตายและการเผชิญทุกขภาวะ เพื่อสะท้อนความโดดเด่นของแนวคิดเถรวาทในบริบทไทย

8. คำแนะนำสำหรับผู้อ่าน หนังสือเล่มนี้เหมาะสำหรับผู้สนใจพุทธปรัชญา ผู้ดูแลผู้ป่วย ตลอดจนผู้ที่กำลังเผชิญกับความเจ็บป่วยและภาวะสูญเสีย โดยควรศึกษาเชื่อมโยงกับผลงานอื่นของพุทธทาสภิกขุและเอกสารทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจเชิงลึกและสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม

9. แนวทางการศึกษาต่อ การศึกษาต่อควรมุ่งเน้นการวิเคราะห์หลักมรณานุสติ การเจริญสติ และแนวคิดเรื่องความทุกข์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา รวมถึงการประยุกต์ใช้ในบริบทการดูแลผู้ป่วยระยะท้าย สุขภาวะทางจิต และสังคมสูงวัย นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างแนวคิดของพุทธทาสภิกขุกับนักคิดพุทธศาสนาร่วมสมัยทั้งในและต่างประเทศ เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ทางพุทธศาสนศึกษา

10. ผลกระทบต่อผู้อ่าน หนังสือเล่มนี้มีคุณค่าในการส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับความเจ็บป่วย ความทุกข์ และความตายตามแนวพุทธศาสนา ช่วยพัฒนาทัศนคติที่เอื้อต่อการยอมรับความจริงของชีวิต และสนับสนุนการพัฒนาสุขภาวะทางจิตของผู้อ่าน

11. ข้อเสนอแนะและประเด็นที่ควรพัฒนา ด้านเนื้อหา ควรเพิ่มเติมคำอธิบายหลักธรรมพื้นฐานที่เกี่ยวข้อง เช่น สุญญตา อนัตตา และการปล่อยวาง เพื่อเสริมความเข้าใจแก่ผู้อ่านทั่วไป ด้านการนำเสนอ ควรปรับโครงสร้างเนื้อหาให้เป็นระบบมากขึ้น พร้อมเพิ่มสื่อประกอบหรือแผนภาพสรุปแนวคิดสำคัญ เพื่อส่งเสริมความเข้าใจของผู้อ่าน ด้านการเผยแพร่ ควรพัฒนาสื่อในรูปแบบดิจิทัลและเชื่อมโยงเนื้อหากับประเด็นร่วมสมัย เช่น สุขภาพจิต การแพทย์แบบองค์รวม และการดูแลผู้ป่วยระยะท้าย และ ด้านการขยายกลุ่มผู้อ่าน ควรเพิ่มตัวอย่างและกรณีศึกษาที่เชื่อมโยงกับปัญหาทางสังคมร่วมสมัย เพื่อให้เนื้อหาสามารถเข้าถึงผู้อ่านในวงกว้างมากขึ้น

สรุป

หนังสือ “ธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้” เป็นหนังสือที่ทรงพลังและลึกซึ้ง ซึ่งเน้นแนวคิดไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) การปล่อยวาง และการเจริญสติเพื่อเข้าถึงนิพพาน สามารถช่วยให้ผู้อ่านพบความสงบและความหมายในช่วงเวลาที่ยากลำบาก เป็นคู่มือที่มีคุณค่าสำหรับทุกคนที่ต้องการเผชิญหน้ากับความทุกข์ด้วยปัญญา หนังสือเล่มนี้จึงมีคุณค่าทางจิตวิญญาณสูง เหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการนำธรรมะไปใช้ในยามเจ็บป่วย นำหลักพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ความเจ็บป่วยและความตาย แต่ควรอ่านควบคู่กับงานอื่นเพื่อมุมมองที่สมดุล เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้จะช่วยให้เห็นมุมมองที่เชื่อมโยงพุทธศาสนาเข้ากับชีวิตสมัยใหม่ โดยเฉพาะการเน้น "ตถตา" (ความเป็นเช่นนั้น) และการปล่อยวางตัวตน เป็นหนังสือธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้

ที่นำไปใช้ได้จริง คือการฝึกจิตให้เห็นความจริงของชีวิต ว่าทุกอย่างเป็นไปตามกฎแห่งธรรมชาติ (ตถตา) ไม่มีอะไรเป็นตัวตนถาวร การเจ็บป่วยและความตายเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการนี้ ผู้ที่เข้าใจและปล่อยวางได้จะพบความสงบสุขที่แท้จริง ไม่ว่าสถานการณ์ใด ผู้แต่งได้เน้นให้เห็นว่าการใช้ชีวิตและเผชิญความตายด้วยปัญญาคือหนทางสู่การหลุดพ้นจากทุกข์

ข้อเสนอแนะ

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา

การศึกษาบทวิจารณ์หนังสือ ธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้ ทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการดูแลสุขภาวะผู้ป่วยแบบองค์รวม ครอบคลุมมิติทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ โดยสังเคราะห์ได้ 6 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความเข้าใจความเจ็บป่วยตามธรรมชาติของชีวิต การดับทุกข์ด้วยปัญญา การใช้สติและสมาธิเผชิญความเจ็บป่วย การพัฒนาจิตใจสู่ภาวะสะอาด สว่าง สงบ การใช้ความเจ็บป่วยเป็นโอกาสพัฒนาปัญญา และการส่งเสริมสุขภาวะผ่านการพึ่งตนเองด้านสุขภาพ โดยสรุป ความเจ็บป่วยมิใช่เพียงภาวะทางกาย แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยพัฒนาปัญญา ลดความทุกข์ และเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจ ผ่านการประยุกต์ใช้สติ สมาธิ และปัญญาในการดูแลตนเอง อันนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีและการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

ในด้านการนำไปใช้

ควรมีการเผยแพร่เนื้อหาธรรมะที่เกี่ยวข้องกับการดูแลจิตใจผู้ป่วยในรูปแบบที่เข้าใจง่ายมากขึ้น เช่น สื่อดิจิทัล หนังสือเสียง หรือคู่มือสำหรับผู้ดูแล เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มคนทุกวัยได้อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ ผู้ที่เริ่มศึกษาธรรมะควรอ่านควบคู่กับหนังสือหรือสื่อพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา เพื่อเสริมความเข้าใจในศัพท์และหลักธรรมที่ซับซ้อน อันจะช่วยให้สามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์สูงสุด

เอกสารอ้างอิง

กรมศาสนา. (2548). *พุทธทาสภิกขุ บุคคลสำคัญของโลก*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.

คณะอนุกรรมการฝ่ายหนังสืออนุสรณ์ 100 ปี ชาตกาล พุทธทาสภิกขุ. (2549). *พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย* (เล่ม *3)*. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน 100 ปี ชาตกาล พุทธทาสภิกขุ.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 12). มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2554). *พุทธวิธีในการดับทุกข์*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558).*พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2560). *พุทธธรรม: กฎธรรมชาติและคุณค่าของชีวิต*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระพุทธโฆษาจารย์. (2546). *วิสุทธิมรรค* (พระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย

พระโพธิญาณเถร (ชา สุภัทโท). (2549). *หยดน้ำที่เย็นฉ่ำ*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ธรรมะ.

พระศักดิธัช สำโรง, และ สมหวัง แก้วสุฟอง. (2562). การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายเชิงพุทธบูรณาการ. *วารสารมหาจุฬาฯ วิทยาเขตแพร่*, 14(1), 1–15.

พุทธทาสภิกขุ. (2508). *แก่นพุทธศาสน์*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

พุทธทาสภิกขุ. (2546). *ประวัติและผลงานพุทธทาสภิกขุ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.

พุทธทาสภิกขุ. (2566). *ธรรมะสำหรับคนเจ็บไข้*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Rinpoche, S. (2002). *The Tibetan book of living and dying* (Rev. ed.). HarperSanFrancisco.

Sogyal Rinpoche. (1992). *The Tibetan book of living and dying*. HarperCollins.

Walshe, M. (1978). *Buddhism and death*. Buddhist Publication Society.

Platform &
workflow by
OJS / PKP

JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE

ISSN: 2822-048X (Online) มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา
วัดบุรณศิริมาตยาราม ที่ตั้ง เลขที่ 5 ถนนอัษฎางค์ แขวง
ศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200
https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index
Copyright © Journal of Dhamma for Life